COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM.

PATRES TERTII ECCLESIÆ SÆCULI.

III.

PROSTAT INSUPER VENALE

Montis Pessulani,

CHEZ VIRENQUE, BIBLIOPOLAM.

PARISIIS, E TYPOGRAPHEO DECOURCHANT,
VIA VULGO DICTA D'ERFURTH, N° I.

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM,

COMPLECTENS

EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS

D. CAILLAU,

MISSIONUM GALLICARUM PRESBYTERO,

ET NONNULLIS CLERI GALLICANI PRESBYTERIS,

UNA CUM

D. M. N. S. GUILLON,

IN FACULTATE THEOLOGIÆ PARISIENSI ELOQUENTIÆ SACRÆ PROFESSORE,
PRÆDICATORE REGIO, AUCTORE LIBRI CUI TITULUS GALLICE:
BIBLIOTHÈQUE CHOISIE DES PÈRES GRECS ET LATINS.

TOMUS TERTIUS.

PARISIIS,

APUD MÉQUIGNON-HAVARD, EDITOREM,

VIA VULGO DICTA DES SAINTS-PÈRES;

BRUXELLIS, APUD EUMDEM;

PARISIIS, ANT. POILLEUX, BIBLIOPOLAM,

VIA VULGO DICTA DU CIMETIÈRE-S.-ANDRÉ-DES-ARCS.

M. DCCC. XXIX.

SANCTI IRENÆI,

EPISCOPI LUGDUNENSIS ET MARTYRIS,

CONTRA HÆRESES

LIBER QUINTUS.

PRÆFATIO.

Traductis, dilectissime, omnibus hæreticis in quatuor libris, qui sunt tibi ante hunc a nobis editi, et doctrinis ipsorum manifestatis : eversis quoque his qui irreligiosas adinvenerunt sententias, aliquid quidem ex propria uniuscujusque illorum doctrina, quam in suis conscriptis reliquerunt; aliquid autem ex ratione, universis ostensionibus procedente : et veritate ostensa, et manifestato præconio Ecclesiæ, quod Prophetæ quidem præconaverunt, quemadmodum demonstravimus, perfecit autem Christus, Apostoli vero tradiderunt, a quibus Ecclesia accipiens, per universum mundum sola bene custodiens, tradidit filiis suis : quæstionibusque omnibus solutis quæ ab hæreticis nobis proponuntur : et Apostolorum doctrina explanata, et manifestatis pluribus quæ a Domino per parabolas, et dicta sunt, et facta : in hoc libro quinto, operis universi, quod est de traductione et eversione falso cognominatæ agnitionis, ex reliquis doctrinæ Domini nostri, et ex Apostolicis epistolis, conabimur ostensiones facere, quemadmodum postulasti a nobis, obedientibus tuo præcepto (quoniam et in

administratione sermonis positi sumus), et omni modo elaborantibus, secundum nostram virtutem, plurima tibi quidem in subsidium præstare adversum contradictiones hæreticorum, errantes autem retrahere, et convertere ad Ecclesiam Dei; neophytorum quoque sensum confirmare, ut stabilem custodiant fidem quam bene custoditam ab Ecclesia acceperunt, ut nullo modo transvertantur ab his qui male docere eos et abducere a veritate conantur. Oportebit et te, et omnes lecturos hanc scripturam, impensius legere ea quæ a nobis prædicta sunt, ut et argumenta ipsa scias adversus quæ contradictiones facimus. Sic enim et legitime eis contradices, et de præparato accipies adversus eos contradictiones, illorum quidem sententias per cœlestem fidem, velut stercora, abjiciens; solum autem verum et firmum magistrum sequens, Verbum Dei, Jesum Christum Dominum nostrum: qui propter immensam suam dilectionem factus est quod sumus nos, uti nos perficeret esse quod est ipse.

In hoc autem libro duo perficere nititur: 1° quidem futuram corporum resurrectionem firmis argumentis comprobare; 2° plurimas quasi per appendicem contra hæreticos enodare quæstiones.

ARTICULUS I.

DE VERITATE RESURRECTIONIS FUTURÆ.

Hanc plurimis asserit argumentis, nempe:

1° Ex mysterio incarnationis simul et redemptionis[1].

Non enim aliter nos discere poteramus quæ sunt Dei, nisi magister noster, Verbum existens, homo factus fuisset. Neque enim alius poterat enarrare nobis quæ sunt Patris,

[1] Cap. I, p. 292 et seq.

nisi proprium ipsius Verbum. « Quis enim *alius* cognovit » sensum Domini? aut quis *alius* ejus consiliarius factus » est[1]? » Neque rursus nos aliter discere poteramus, nisi magistrum nostrum videntes, et per auditum nostrum vocem ejus percipientes : uti imitatores quidem operum, factores autem sermonum ejus facti, communionem habeamus cum ipso; a perfecto, et eo qui est ante omnem conditionem, augmentum accipientes. Qui nunc nuper facti sumus, a solo optimo et bono, et ab eo qui habet donationem incorruptibilitatis, in eam quæ est ad eum similitudinem facti, prædestinati quidem ut essemus, qui nondum eramus, secundum præscientiam Patris, facti autem initium facturæ, accepimus in præcognitis temporibus secundum ministrationem Verbi, qui est perfectus in omnibus : quoniam Verbum potens, et homo verus, sanguine suo rationabiliter redimens nos, redemptionem semetipsum dedit pro his qui in captivitatem ducti sunt. Et quoniam injuste dominabatur nobis apostasia, et cum natura essemus Dei omnipotentis, alienavit nos contra naturam, suos proprios faciens discipulos; potens in omnibus Dei Verbum, et non deficiens in sua justitia, juste etiam adversus ipsam conversus est apostasiam, ea quæ sunt sua redimens ab ea : non cum vi, quemadmodum illa initio dominabatur nostri, ea quæ non erant sua insatiabiliter rapiens; sed secundum suadelam, quemadmodum decebat Deum suadentem, et non vim inferentem, accipere quæ vellet : ut neque quod est justum confringeretur, neque antiqua plasmatio Dei deperiret. Suo igitur sanguine redimente nos Domino, et dante animam suam pro nostra anima, et carnem suam pro nostris carnibus, et effundente Spiritum Patris in adunitionem et communionem Dei et hominis, ad homines quidem deponente Deum per Spiritum, ad Deum autem rursus imponente ho-

[1] Rom. II, 34.

minem per suam incarnationem, et firme et vere in adventu suo donante nobis incorruptelam, per communionem quæ est ad eum; perierunt omnes hæreticorum doctrinæ.

Vani enim sunt qui putative dicunt eum apparuisse. Non enim putative hæc, sed in substantia veritatis fiebant. Si autem, cum homo non esset, apparebat homo; neque quod erat vere perseveravit, Spiritus Dei, quoniam invisibilis est Spiritus: neque veritas quædam erat in eo; non enim illud erat quod videbatur. Prædiximus autem, quoniam Abraham et reliqui Prophetæ prophetice videbant eum; id quod futurum erat, per visionem prophetantes. Si igitur et nunc talis apparuit, non existens quod videbatur, quædam prophetica visio facta est hominibus, et oportet alium expectare adventum ejus, in quo talis erit qualis nunc visus est prophetice. Ostendimus autem, quoniam idem est, putative dicere eum visum, et nihil ex Maria accepisse. Neque enim esset vere sanguinem et carnem habens, per quam nos redemit, nisi antiquam plasmationem Adæ in semetipsum recapitulasset. Vani igitur qui a Valentino sunt, hoc dogmatizantes uti excludant salutem carnis, et reprobent plasmationem Dei.

Vani autem et Ebionæi, unitionem Dei et hominis per fidem non recipientes in suam animam, sed in veteri generationis perseverantes fermento; neque intelligere volentes, quoniam Spiritus sanctus advenit in Mariam, et virtus Altissimi obumbravit eam: quapropter et quod generatum est sanctum est, et filius Altissimi Dei Patris omnium, qui operatus est incarnationem ejus, et novam ostendit generationem; uti quemadmodum per priorem generationem mortem hæreditavimus, sic per generationem hanc hæreditaremus vitam. Reprobant itaque hi commixtionem vini cœlestis, et solam aquam sæcularem volunt esse, non recipientes Deum ad commixtionem suam; perseverantes autem

in eo qui victus est, Adam, et projectus est de paradiso : non contemplantes, quoniam quemadmodum ab initio plasmationis nostræ in Adam ea quæ fuit a Deo aspiratio vitæ, unita plasmati, animavit hominem, et animal rationale ostendit; sic in fine Verbum Patris, et Spiritus Dei, adunitus antiquæ substantiæ plasmationis Adæ, viventem et perfectum effecit hominem, capientem perfectum Patrem : ut quemadmodum in animali omnes mortui sumus, sic in spirituali omnes vivificemur. Non enim effugit aliquando Adam manus Dei, ad quas Pater loquens, dicit : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram[1]. » Et propter hoc in fine non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex placito Patris manus ejus vivum perfecerunt hominem, uti fiat Adam secundum imaginem et similitudinem Dei.

Vani autem[2] et qui in aliena dicunt Deum venisse, velut aliena concupiscentem, uti eum hominem qui ab altero factus esset, exhiberet ei Deo qui neque fecisset, neque condidisset, sed et qui desolatus esset ab initio a propria hominum fabricatione. Non ergo justus adventus ejus, qui secundum eos venit in aliena; neque vere redemit nos sanguine suo, si non vere homo factus est, restaurans suo plasmati quod dictum est in principio, factum esse hominem secundum imaginem et similitudinem Dei, non aliena in dolo diripiens, sed sua propria juste et benigne assumens : quantum attinet quidem ad apostasiam, juste suo sanguine redimens nos ab ea; quantum autem ad nos, qui redempti sumus, benigne. Nihil enim illi ante dedimus, neque desiderat aliquid a nobis, quasi indigens : nos autem indigemus ejus quæ est ad eum communionis : et propterea benigne effudit semetipsum, ut nos colligeret in sinum Patris.

[1] Gen. I, 26.
[2] Cap. II, n. 1, p. 295.

2° Ex sacrosancta Eucharistia [1] :

Vani autem omnimodo, qui universam dispositionem Dei contemnunt, et carnis salutem negant, et regenerationem ejus spernunt, dicentes non eam capacem esse incorruptibilitatis. Si autem non salvetur hæc, videlicet nec Dominus sanguine suo redemit nos; neque calix Eucharistiæ communicatio sanguinis ejus est, neque panis quem frangimus communicatio corporis ejus est. Sanguis enim non est nisi a venis et carnibus, et a reliqua quæ est secundum hominem substantia, qua vere factum est Verbum Dei. Sanguine suo redemit nos, quemadmodum et Apostolus ejus ait : « In quo habemus redemptionem, per sanguinem » ejus, remissionem peccatorum [2]. » Et quoniam membra ejus sumus, et per creaturam nutrimur; creaturam autem ipse nobis præstat, solem suum oriri faciens, et pluens, quemadmodum vult; eum calicem, qui est a creatura, suum sanguinem qui effusus est, ex quo auget nostrum sanguinem; et eum panem, qui est a creatura, suum corpus confirmavit, ex quo nostra auget corpora.

Quando ergo et mixtus calix et factus panis percipit Verbum Dei, et fit Eucharistia sanguinis et corporis Christi, ex quibus augetur et consistit carnis nostræ substantia; quomodo carnem negant capacem esse donationis Dei, quæ est vita æterna, quæ sanguine et corpore Christi nutritur, et membrum ejus est? Quemadmodum et beatus Apostolus ait in ea quæ est ad Ephesios epistola : « Quo» niam membra sumus corporis ejus, de carne ejus, et de » ossibus ejus [3] : » non de spirituali aliquo et invisibili homine dicens hæc (« Spiritus enim neque ossa neque car» nes habet [4] »); sed de ea dispositione quæ est secundum

[1] Cap. II, n. 2, p. 293 et seqq.

[2] Coloss. I, 14. — [3] Ephes. v, 30. — [4] Luc. XXIV, 39.

verum hominem, quæ ex carnibus, et nervis et ossibus consistit : quæ de calice, qui est sanguis ejus, nutritur, et de pane, quod est corpus ejus, augetur. Et quemadmodum lignum vitis depositum in terram suo fructificat tempore, et granum tritici decidens in terram, et dissolutum, multiplex surgit per Spiritum Dei, qui continet omnia ; quæ deinde per sapientiam in usum hominis veniunt, et percipientia Verbum Dei Eucharistia fiunt, quod est corpus et sanguis Christi : sic et nostra corpora ex ea nutrita, et reposita in terram, et resoluta in ea, resurgent in suo tempore, Verbo Dei resurrectionem eis donante, in gloriam Dei Patris : qui huic immortalitatem circumdat, et corruptibili incorruptelam gratuito donat, quoniam virtus Dei in infirmitate perficitur : ut non quasi ex nobisipsis habentes vitam, inflemur aliquando et extollamur adversus Deum, ingratam mentem accipientes; experimento autem discentes, quoniam ex illius magnitudine, et non ex nostra natura, habemus in æternum perseverantiam, neque ab ea quæ est circa Deum gloria, sicuti est, frustremur aliquando, neque nostram naturam ignoremus; sed ut sciamus et quid Deus potest, et quid homo beneficii accipit ; et non erremus aliquando a vera comprehensione eorum quæ sunt, et quemadmodum sunt, id est, Dei et hominis. Et numquid forte, quemadmodum prædiximus, propter hoc passus est Dei fieri in nobis resolutionem ut per omnia eruditi, in omnibus simus diligentes, neque Deum, neque nosmetipsos ignorantes?

3° Ex Dei creatoris potentia et bonitate[1] :

Refutant igitur potentiam Dei, et non contemplantur quod est verbum, qui infirmitatem intuentur carnis, virtutem autem ejus qui suscitat eam a mortuis non contemplantur. Si enim mortale non vivificat, et corruptibile non

[1] Cap. III, n. 2, p. 295 et seqq.

revocat ad incorruptelam, jam non potens est Deus. Sed quoniam potens est in omnibus, de initio nostro contemplari debemus: quoniam sumpsit Deus limum de terra, et formavit hominem. Et quidem multo difficilius et incredibilius est, ex non existentibus ossibus, et nervis, et venis, et reliqua dispositione quæ est secundum hominem, facere ad hoc ut sit, et quidem animalem et rationabilem facere hominem; quam quod factum est, et deinde resolutum est in terram, propter causas quas prædiximus, rursus redintegrare, licet in illa cesserit, unde et initio nondum factus, factus est homo. Qui enim initio eum qui non erat, fecit ut esset, quando voluit: multo magis eos qui jam fuerunt, rursus restituet volens in eam quæ ab eo datur vitam. Invenietur autem perceptrix et capax caro virtutis Dei, quæ ab initio percepit artem Dei. Et aliud quidem factum est oculus videns, aliud auris audiens, aliud manus palpans et operans, aliud nervi undique condensi, et continentes membra, aliud arteriæ et venæ, sanguinis et spiritus transitoria: aliud vero inviscera diversa; aliud sanguis, copulatio animæ et corporis. Quid enim? Non est numerum dicere universæ fabricationis quæ est secundum membra hominis, quæ non alias facta est, sed ex magna sapientia Dei. Quæ autem sapientiam participant Domini, participant et virtutem ejus.

Non igitur exsors est caro sapientiæ et virtutis Dei. Nam virtus ejus quæ vitam præstat, in infirmitate perficitur, id est, in carne. Dicant autem nobis, qui dicunt non esse capacem carnem illius vitæ quæ datur a Deo, utrum viventes nunc et participantes vitam dicunt hæc; an in totum vitæ quidem habentes nihil, mortuos autem semetipsos in præsenti confitebuntur? Et si quidem mortui; quomodo et moventur, et loquuntur, et reliqua faciunt, quæ non mortuorum, sed vivorum sunt opera? Si autem vivunt nunc,

et totum illorum corpus participat vitæ, quomodo audent dicere non esse carnem participatricem vitæ, confitentes habere se vitam in præsenti? Simile est quemadmodum si quis spongiam aquæ plenam tenens, vel faculam ignis, non posse participare aquæ dicat spongiam, neque faculam igni. Eo modo et hi vivere se dicentes, et portare vitam dicentes, et in suis membris exultantes, postea semetipsis contrarii existentes, dicunt non esse membra ipsorum percapabilia vitæ. Si autem hæc quæ est temporalis vita, cum sit multo infirmior quam illa æterna vita, tamen tantum potens est ut vivificet nostra membra mortalia; cur illa quæ est æterna vita, non vivificabit eam carnem quæ jam meditata et assueta sit portare vitam? Quoniam autem participatrix vitæ sit caro, ex hoc quod vivat, ostenditur; vivit enim, in quantum eam Deus vult vivere. Quoniam autem et Deus potens est præstare ei vitam, manifestum est. Illo enim præstante vitam nobis, vivimus. Et Dominus itaque cum sit potens vivificare plasma suum, et caro cum possit vivificari; quid superest quod prohibeat eam percipere incorruptelam, quæ est longa et sine fine a Deo attributa vita?

Latent autem[1] semetipsos, qui alterum affingunt Patrem, præter Demiurgum, et bonum eum vocant; infirmum, et inutilem, et negligentem inferentes eum : ut non dicamus, quoniam lividum et invidum, in eo quod dicant non vivificari ab eo nostra corpora. Cum enim dicant ea quæ omnibus sunt manifesta, quoniam perseverant immortalia, ut puta spiritus et anima, et quæ sunt talia, quoniam vivificantur a Patre; aliud autem quod non alias vivificatur, nisi illi Deus præstet, vita derelinqui : aut impotentem et infirmum ostendit Patrem ipsorum, aut invidum et lividum. Demiurgo enim et hic vivificante mortalia corpora nostra, et resurrectionem eis per Prophetas promittente,

[1] Cap. IV, p. 297.

quemadmodum ostendimus; quis potentior, et fortior, et vere bonus ostenditur? utrum Demiurgus, qui totum vivificat hominem; an falso cognominatus ipsorum Pater? Qui ea quidem quæ sunt natura immortalia, quibus a sua natura adest vivere, fingit se vivificare; quibus autem opus est ab eo adjutorium ut vivant, non vivificans illa benigne, sed relinquens illa negligenter in mortem. Utrum ergo et his vitam Pater ipsorum, cum possit præstare, non præstat; an cum non possit? Si quidem cum non possit, jam non potens est, neque perfectus super Demiurgum : Demiurgus enim præstat, quemadmodum adest videre, quod ille non potest præstare. Si autem cum possit præstare, non præstat; jam non bonus ostenditur, sed invidus et malignus Pater.

Si autem et causam aliquam dixerint, per quam non vivificat corpora Pater ipsorum; ipsam causam majorem necesse est apparere quam Patrem, obtinentem benignitatem ejus : et infirmabitur benignitas ejus, propter causam eam quæ ab ipsis dicitur. Quoniam autem possunt corpora percipere vitam, omnibus videre est. Vivunt enim in quantum ea Deus vult vivere : et jam non possunt dicere, quod minime valeant vitam capere. Si igitur propter necessitatem et causam aliam quamdam non vivificantur, quæ possunt participare vitam; erit necessitati et causæ serviens Pater ipsorum, et non jam liber et suæ potestatis in sententia.

4° Ex Dei conservatoris potestate[1] :

Quoniam autem multo tempore perseverant corpora, in quantum placuit Deo bene habere, legant Scripturas, et invenient eos qui ante nos fuerunt, septingentos, et octingentos, et nongentos annos supergressos : et consequeban-

[1] Cap. v, p. 298 et seq.

tur corpora ipsorum longinquitatem dierum, et participabant vitam, in quantum ea Deus vivere volebat. Quid autem de illis dicamus? Quandoquidem Enoch placens Deo, in quo placuit corpore translatus est, translationem justorum præmonstrans [1]. Et Helias, sicut erat in plasmatis substantia, assumptus est, assumptionem Patrum prophetans [2] : et nihil impediit eos corpus in translationem et assumptionem eorum. Per illas enim manus per quas in initio plasmati sunt, per ipsas assumptionem et translationem acceperunt. Assuetæ enim erant in Adam manus Dei coaptare, et tenere, et bajulare suum plasma, et ferre, et ponere ubi ipsæ vellent. Ubi ergo primus positus est homo? scilicet in paradiso, quemadmodum Scriptura dicit : « Et plantavit Deus » paradisum in Eden contra Orientem, et posuit ibi homi» nem quem plasmavit [3]. » Et inde projectus est in hunc mundum, non obediens. Quapropter dicunt presbyteri, qui sunt Apostolorum discipuli, eos qui translati sunt, illuc translatos esse (justis enim hominibus et Spiritum habentibus præparatus est paradisus, in quem et Paulus Apostolus asportatus audivit sermones inenarrabiles [4], quantum ad nos in præsenti); et ibi manere eos qui translati sunt usque ad consummationem, coauspicantes incorruptelam.

Si autem quis impossibile æstimet tantis temporibus permanere homines, et Heliam non in carne assumptum, consumptam autem carnem ejus in igneo curru; intendat, quoniam Jonas quidem in profundum projectus est, et in ventrem ceti absorptus, salvus iterum exputus est terræ jussu Dei [5]. Ananias etiam, et Azarias, et Misael missi in caminum ignis septuplum exardentem, neque nociti sunt aliquid, neque odor ignis inventus est in eis [6]. Quæ igitur affuit illis manus Dei, et inopinata, et impossibilia naturæ

[1] Gen. v, 24. — [2] 4 Reg. II, 11. — [3] Gen. II, 8. — [4] 2 Cor. XII, 4. — [5] Jonæ I et II. — [6] Dan. III, 19 et seqq.

hominis in eis perficiens; quid mirum, si in his qui translati sunt effecit aliquid inopinatum, deserviens voluntati Patris? Hic est autem Filius Dei, quemadmodum Scriptura ait dixisse Nabuchodonosor regem : « Nonne tres viros misimus in caminum? et ecce, ego video quatuor deambulantes in medio ignis, et quartus similis est Filio Dei. [1] » Neque igitur natura alicujus eorum quæ facta sunt, neque infirmitas carnis fortior erit super voluntatem Dei. Non enim Deus his quæ facta sunt, sed ea quæ facta sunt, subjecta sunt Deo : et omnia serviunt voluntati ejus. Quapropter et Dominus ait : « Quæ impossibilia sunt apud homines, » possibilia sunt apud Deum [2]. » Quemadmodum igitur his qui nunc sunt hominibus, ignorantibus dispositionem Dei, incredibile et impossibile videtur, tantos annos aliquem hominem posse vivere, et vixerunt hi qui ante nos fuerunt, et vivunt qui translati sunt, ad exemplum futuræ longitudinis dierum; et de ventre ceti, et de camino ignis salvos exisse, et tamen exierunt, educti velut manu Dei, ad ostensionem virtutis ejus : sic et nunc, quamvis quidam ignorantes virtutem et promissionem Dei, contradicant suæ saluti, impossibile existimantes posse Deum suscitantem corpora in sempiternum perseverationem eis donare; non tamen incredulitas talium evacuabit fidem Dei.

5° Ex corporum dignitate [3] :

Glorificabitur autem Deus in suo plasmate, conforme illud et consequens suo puero adaptans. Per manus enim Patris, id est, per Filium et Spiritum fit homo secundum similitudinem Dei, sed non pars hominis. Anima autem et Spiritus pars hominis esse possunt, homo autem nequa

[1] Dan. III, 91, 92. — [2] Luc. XVIII, 27.
[3] Cap. VI, p. 299 et seqq.

quam : perfectus autem homo, commixtio et adunitio est animæ assumentis Spiritum Patris, et admixta ei carni, quæ est plasmata secundum imaginem Dei. Propter quod et Apostolus ait : *Sapientiam loquimur inter perfectos*[1], perfectos dicens eos qui perceperunt Spiritum Dei, et omnibus linguis loquuntur per Spiritum Dei, quemadmodum et ipse loquebatur. Quemadmodum et multos audivimus fratres in Ecclesia, prophetica habentes charismata, et per Spiritum universis linguis loquentes, et absconsa hominum in manifestum producentes ad utilitatem, et mysteria Dei enarrantes, quos et spirituales Apostolus vocat; secundum participationem Spiritus existentes spirituales, sed non secundum defraudationem et interceptionem carnis, et nude hoc ipsum solum. Si enim substantiam tollat aliquis carnis, id est, plasmatis, et nube ipsum solum spiritum intelligat, jam non spiritualis homo est, quod est tale, sed spiritus hominis, aut Spiritus Dei. Cum autem Spiritus hic commixtus animæ unitur plasmati, propter effusionem Spiritus, spiritualis et perfectus homo factus est : et hic est qui secundum imaginem et similitudinem factus est Dei. Si autem defuerit animæ Spiritus, animalis est vere, qui est talis, et carnalis derelictus imperfectus erit : imaginem quidem habens in plasmate, similitudinem vero non assumens per Spiritum. Sicut autem hic imperfectus est; sic iterum si quis tollat imaginem, et spernat plasma, jam non hominem intelligere potest, sed aut partem aliquam hominis, quemadmodum prædiximus, vel aliud aliquid præter hominem. Neque enim plasmatio carnis ipsa secundum se homo perfectus est; sed corpus hominis, et pars hominis. Neque enim et anima ipsa secundum se homo; sed anima hominis, et pars hominis. Neque Spiritus homo : Spiritus enim, et non homo vocatur. Commixtio autem et unitio horum

[1] 1 Cor. II, 6.

omnium, perfectum hominem efficit. Et propter hoc Apostolus seipsum exponens, explanavit perfectum et spiritualem salutis hominem, in prima epistola ad Thessalonicenses dicens sic : « Deus autem pacis sanctificet vos perfectos; et » integer vester spiritus, et anima, et corpus sine querela » in adventum Domini Jesu Christi servetur [1]. » Et quam utique causam habebat his tribus, id est, animæ, et corpori, et Spiritui, integram et perfectam perseverationem precari in adventum Domini, nisi redintegrationem et adunitionem trium, et unam et eamdem ipsorum sciebat salutem? Propter quod et perfectos ait eos qui tria sine querela exhibent Domino. Perfecti igitur, qui et Spiritum in se perseverantem habuerint Dei, et animas et corpora sine querela servaverint; Dei, id est, illam quæ ad Deum est fidem servantes, et eam quæ ad proximum est justitiam custodientes.

Unde et templum Dei plasma esse ait : « Nescitis, *di- » cens,* quoniam templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat » in vobis? Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum » Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos [2]; » manifeste corpus templum dicens, in quo habitat Spiritus. Quemadmodum et Dominus de se ait : « Solvite hoc tem- » plum, et in tribus diebus suscitabo illud. Hoc autem, *in- » quit,* dicebat de corpore suo [3]. » Et non tantum templum, sed et templum Christi scit corpora nostra, Corinthiis dicens sic : « Nescitis quoniam corpora vestra membra Chri- » sti sunt? Tollens ergo membra Christi, faciam membra » meretricis [4] ? » Non de alio quodam homine spirituali dicens hæc; non enim ille complectitur meretricem : sed corpus nostrum (id est caro quæ cum sanctimonia perseverat et munditia), membra dixit esse Christi; quando autem com-

[1] 1 Thessal. v, 23. — [2] 1 Cor. III, 16. — [3] Joan. II, 19, 21. — [4] 1 Cor. VI, 15.

plectitur meretricem, membra fieri meretricis. Et propter hoc dixit : « Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum » Deus [1]. » Templum igitur Dei, in quo Spiritus inhabitat Patris, et membra Christi non participare salutem, sed in perditionem redigi dicere, quomodo non maximæ est blasphemiæ? Quoniam autem corpora nostra, non ex sua substantia, sed ex Dei virtute suscitantur, Corinthiis dicit : « Corpus autem non fornicationi, sed Domino : et Domi» nus corpori. Deus autem et Dominum suscitavit, et nos » suscitabit per virtutem suam [2]. »

6o Ex resurrectione Christi [3] :

Quomodo igitur Christus in carnis substantia surrexit, et ostendit discipulis figuras clavorum, et apertionem lateris [4] (hæc autem sunt indicia carnis ejus, quæ resurrexit a mortuis) : sic *et nos,* inquit, *suscitabit per virtutem suam* [5]. Et iterum ad Romanos ait : « Si autem Spiritus ejus, » qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis; qui sus» citavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora » vestra [6]. » Quæ sunt ergo mortalia corpora? Numquidnam animæ? Sed incorporales animæ, quantum ad comparationem mortalium corporum. « Insufflavit *enim* in faciem » hominis *Deus* flatum vitæ, et factus est homo in animam » viventem [7] : » flatus autem vitæ incorporalis. Sed ne mortalem quidem possunt dicere ipsum flatum vitæ existentem. Et propter hoc David ait : « Et anima mea illi vivet [8] ; » tanquam immortali substantia ejus existente. Sed neque Spiritum possunt dicere mortale corpus. Quid igitur superest dicere mortale corpus, nisi plasma, id est, caro, de qua

[1] I Cor. III, 17. — [2] *Ibid.* VI, 13, 14.

[3] Cap. VII, p. 300 et seq.

[4] Joan. XX, 20 et seqq. — [5] I Cor. VI, 14. — [6] Rom. VIII, 11. — [7] Gen. II, 7. — [8] Psal. XXI, 31.

et sermo est, quoniam vivificabit eam Deus? Hæc enim est quæ moritur, et solvitur; sed non anima, neque Spiritus. Mori enim est vitalem amittere habilitatem, et sine spiramine in posterum, et inanimalem, et immemorabilem fieri, et deperire in illa, ex quibus et initium substantiæ habuit. Hoc autem neque animæ evenit; flatus est enim vitæ: neque Spiritui; incompositus est enim et simplex Spiritus, qui resolvi non potest, et ipse vita est eorum qui percipiunt illum. Superest igitur ut circa carnem mors ostendatur: quæ posteaquam exierit anima, sine spiratione et inanimal efficitur, et paulatim resolvitur in terram, ex qua sumpta est. Hæc igitur mortalis. Hæc autem de qua et dicit: « Vivificabit et mortalia corpora vestra. » Et propter hoc ait de ea, in prima ad Corinthios: « Sic et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione[1]. » Etenim « tu, ait, quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur[2]. »

Quid est autem quod ut granum tritici seminatur, et putret in terra, nisi corpora quæ in terra ponuntur, in qua et semina jactantur? Et propter hoc dixit: « Seminatur in ignobilitate, surget in gloria[3]. » Quid enim ignobilius carne mortua? Vel quid iterum gloriosius surgente ea, et percipiente incorruptelam? « Seminatur in infirmitate, surgit in virtute[4]: » in infirmitate quidem sua, quoniam cum sit terra, in terram vadit; virtute autem Dei, qui eam suscitat a mortuis. « Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale[5]. » Indubitate docuit, quoniam neque de anima neque de spiritu sermo est ei, sed de mortificatis corporibus. Hæc sunt enim corpora animalia, id est, participantia animæ; quam cum amiserint, mortificantur: deinde per Spiritum surgentia, fiunt corpora spiritualia, uti per Spiritum semper permanentem habeant vitam. « Nunc

[1] I Cor. xv, 42. — [2] *Ibid.* 36. — [3] *Ibid.* 43. — [4] *Ibid.* — [5] *Ibid.* 44.

» enim, inquit, ex parte cognoscimus, et ex parte prophe» tamus : tunc autem facie ad faciem [1]. » Hoc est quod et a Petro dictum est : « Quem cum non videritis, diligitis; in » quem nunc quoque non videntes creditis, credentes au» tem exultabitis gaudio inenarrabili [2]. » Facies enim nostra videbit faciem Dei vivi, et gaudebit gaudio inenarrabili; videlicet cum suum videat gaudium.

7° Ex vanitate objectorum [3] :

Hoc autem est quod et in aliis ab Apostolo dicitur : « Quoniam caro et sanguis regnum Dei hæreditare non » possunt [4]. » Id est quod ab omnibus hæreticis profertur in amentiam suam, ex quo et nos retardare, et ostendere conantur, non salvari plasmationem Dei : non conspicientes quia sunt tria ex quibus, quemadmodum ostendimus, perfectus homo constat, carne, anima, et Spiritu : et altero quidem salvante et figurante, qui est Spiritus; altero quod unitur et formatur, quod est caro : id vero quod inter hæc est duo, quod est anima : quæ aliquando quidem subsequens Spiritum, elevatur ab eo; aliquando autem consentiens carni, decidit in terrenas concupiscentias. Quotquot ergo id quod salvat et format, et unitatem non habent, hi consequenter erunt et vocabuntur caro et sanguis; quippe qui non habent Spiritum Dei in se. Propter hoc autem et mortui tales dicti sunt a Domino : « Sinite enim, inquit, mor» tuos sepelire mortuos suos [5]; » quoniam non habent Spiritum qui vivificet hominem.

Quotquot autem timent Deum, et credunt in adventum Filii ejus, et per fidem constituunt in cordibus suis Spiritum Dei, hi tales juste homines dicentur, et mundi, et

[1] 1 Cor. XIII, 9, 12. — [2] 1 Pet. I, 8.
[3] Cap. IX, p. 302 et seq.
[4] 1 Cor. XV, 50. — [5] Luc. IX, 60.

spirituales, et viventes Deo : quia habent Spiritum Patris, qui emundat hominem, et sublevat in vitam Dei. Sicut enim *caro infirma,* sic *spiritus promptus*[1] a Domino testimonium accepit. Hic est potens perficere quæcumque in promptu habet. Si igitur hoc quod est promptum Spiritus admisceat aliquis velut stimulum infirmitati carnis, necesse est omnimodo, ut id quod est forte superet infirmum, ita ut absorbeatur infirmitas carnis a fortitudine Spiritus ; et esse eum qui sit talis, non jam carnalem, sed spiritualem, propter Spiritus communionem. Sic igitur martyres testantur, et contemnunt mortem, non secundum infirmitatem carnis, sed secundum quod promptus est Spiritus. Infirmitas enim carnis absorpta, potentem ostendit Spiritum; Spiritus autem rursus absorbens infirmitatem, hæreditate possidet carnem in se : et ex utrisque factus est vivens homo ; vivens quidem propter participationem Spiritus, homo autem propter substantiam carnis.

Igitur caro sine Spiritu Dei mortua est ; non habens vitam, regnum Dei possidere non potest : sanguis irrationalis, velut aqua effusa in terram. Et propter hoc ait : *Qualis terrenus, tales terreni*[2]. Ubi autem Spiritus Patris, ibi homo vivens, sanguis rationalis ad ultionem a Deo custoditus, caro a Spiritu possessa, oblita quidem sui, qualitatem autem Spiritus assumens, conformis facta Verbo Dei. Et propterea ait : « Sicut portavimus imaginem ejus » qui de terra est, portemus et imaginem ejus qui de cœlo » est[3]. » Quid est ergo terrenum ? Plasma. Quid autem cœleste ? Spiritus. Sicut igitur, ait, sine Spiritu cœlesti conversati sumus aliquando in vetustate carnis, non obedientes Deo : sic nunc accipientes Spiritum, in novitate vitæ ambulemus, obedientes Deo. Quoniam igitur sine Spiritu Dei salvari non possumus, adhortatur Apostolus nos, per fi-

[1] Matth. xxvi, 41. — [2] 1 Cor. xv, 48. — [3] *Ibid.* 49.

dem et castam conversationem conservare Spiritum Dei, ut non sine participatione sancti Spiritus facti amittamus regnum cœlorum : et clamavit, non posse carnem solam et sanguinem regnum Dei possidere.

Si enim oportet verum dicere, non possidet, sed possidetur caro; sicut et Dominus ait : « Beati mites, quoniam » ipsi hæreditate possidebunt terram[1]; » quasi hæreditate possideatur terra in Regno, unde et substantia carnis nostræ est : et ideo mundum templum esse vult, ut delectetur Spiritus Dei in eo, quemadmodum sponsus ad sponsam. Sicut igitur sponsa assumere sponsum non potest, assumi autem a sponso potest, cum venerit et acceperit eam sponsus : sic et caro hæc secundum seipsam, id est, sola, regnum Dei hæreditate possidere non potest; hæreditate autem possideri in Regno a Spiritu potest. Hæreditate enim possidet, qui vivit, ea quæ sunt mortui : et aliud quidem est hæreditate possidere, aliud autem hæreditate possideri. Ille enim dominatur, et præest, et disponit ea quæ hæreditate possidet, quemadmodum ipse velit : illa vero subjecta sunt, et obediunt, et dominantur ab eo, et sub dominio sunt ejus qui possidet. Quid igitur est quod vivit? scilicet Spiritus Dei. Quæ sunt autem quæ sunt mortui? scilicet membra hominis, quæ et corrumpuntur in terra. Hæc autem possidentur a Spiritu, translata in regnum cœlorum. Propter hoc autem et Christus mortuus est, uti testamentum Evangelii apertum, et universo mundo lectum, primum quidem liberos faceret servos suos; post deinde hæredes eos constitueret eorum quæ essent ejus, hæreditate possidente Spiritu, quemadmodum demonstravimus. Hæreditate enim possidet ille qui vivit, hæreditate autem acquiritur caro. Ut non amittentes eum qui nos possidet Spiritum, amittamus vitam, adhortans nos Apostolus ad Spiritus communicatio-

[1] Matth. v, 5.

nem, secundum rationem quæ prædicta sunt dixit : « Quo» niam caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. » Velut si dicat : Nolite errare; quoniam nisi Verbum Dei inhabitaverit, et Spiritus Patris fuerit in vobis, vane autem, et prout evenit, conversati fueritis, quasi hoc tantum, caro et sanguis existentes, regnum Dei possidere non poteritis.

8° Ex Christi miraculis[1] :

Fabricator enim universorum Dei Verbum, qui et ab initio plasmavit hominem, a malitia inveniens labefactatum suum plasma omni modo curavit : hoc quidem et secundum unumquodque membrum, sicut et in suo plasmate est; hoc autem et in semel totum sanum et integrum redintegravit hominem, perfectum eum sibi præparans ad resurrectionem. Et quam enim causam habebat carnis membra curare et restituere in pristinum characterem, si non habebant salvari quæ ab illo curata fuerant? Si enim temporalis erat ab eo utilitas, nihil grande præstitit his qui ab eo curati sunt. Aut quomodo dicunt non esse capacem carnem vitæ, quæ est ab eo, quæ percepit curationem ab eo? Vita enim per curationem, incorruptela autem per vitam efficitur. Qui igitur curationem confert, hic et vitam : et qui vitam, hic et incorruptela circumdat plasma suum.

Dicant enim[2] nobis hi qui contraria dicunt, id est, qui contradicunt suæ saluti : summi sacerdotis mortua filia[3], et viduæ filius qui circa portam mortuus efferebatur[4], et Lazarus qui in monumento quartam habebat diem[5], in quibus resurrexerint corporibus? In iisdem ipsis scilicet, in quibus et mortui fuerant. Si enim non in iisdem ipsis, videlicet nec iidem ipsi qui mortui erant resurrexerunt. Sed enim « ap-

[1] Cap. xii, n. 6, p. 307.
[2] Cap. xiii, n. 1, p. 308.
[3] Marc. v, 22. — [4] Luc. vii, 12. — [5] Joan. xi, 39.

» prehendit (ait) Dominus manum mortui, et dixit ei : Ju-
» venis, tibi dico, surge : et sedit mortuus; et jussit ei dari
» manducare, et dedit eum matri suæ[1]. » Et Lazarum « vo-
» cavit voce magna, dicens : Lazare, veni foras : et exivit
» (inquit) mortuus, colligatus pedes et manus institis[2]. »
Hoc symbolum ejus hominis qui illigatus fuerat in peccatis. Et propter hoc ait Dominus : « Solvite illum, et dimit-
» tite abire. » Sicut igitur qui curati sunt, in his quæ ante passa fuerant membra curati sunt; et mortui in iisdem surrexerunt corporibus, membris et corporibus ipsorum percipientibus curationem, et eam vitam quæ dabatur a Domino, per temporalia præformante æterna, et ostendente quoniam ipse est qui et curationem plasmati suo et vitam præstare potest, uti ejus de resurrectione quoque credatur sermo : sic et in fine *in novissima tuba*[3] clamante Domino, resurrecturi sunt mortui, quemadmodum ipse ait : « Veniet hora, in qua omnes mortui, qui in monumentis
» sunt, audient vocem Filii hominis : et exient qui bona fe-
» cerunt, in resurrectionem vitæ; et qui mala operati sunt,
» in resurrectionem judicii[4]. »

9° Ex verbis Apostoli[5] :

Vani igitur et vere infelices, qui sic manifesta et clara nolunt conspicere, sed fugiunt lumen veritatis, secundum tragicum Œdipodem semetipsos excæcantes. Et quemadmodum in palæstra insueti concertantes aliis, unam quamlibet partem corporis totis complectentes manibus, per illud quod detinent, cadent, et cadentes putant se vincere, eo quod contentiose teneant illud quod primum apprehenderunt membrum, super hoc autem quod ceciderunt, et de-

[1] Marc. v, 41, 43, et Luc. vii, 14, 15. — [2] Joan. xi, 43, 44. — [3] 1 Cor. xv, 52. — [4] Joan. v, 28, 29.

[5] Cap. xiii, n. 2, 3, 4, 5. p. 308 et seq.

risui habentur : sic autem et hæretici, « Caro et sanguis » regnum Dei possidere non possunt[1], » duas dictiones tollentes a Paulo, neque sensum Apostoli perspexerunt, neque virtutem dictionum scrutati sunt; nude autem ipsas dictiones tenentes, circa eas moriuntur, universam dispositionem Dei, quantum in ipsis est, evertentes.

Sic enim proprie de carne hoc dictum dicent, et non de carnalibus operationibus, quemadmodum demonstravimus, ipsum sibi contraria Apostolum dicentem ostendentes. Ait enim statim in eadem epistola demonstrative de carne sic dicens : « Oportet enim corruptibile hoc induere incor» ruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem. Cum » autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet » sermo qui scriptus est : Absorpta est mors in victoria. Ubi » est mors aculeus tuus? ubi est mors victoria tua[2]? » Hæc autem juste dicentur tunc, quando mortalis hæc et corruptibilis caro, circa quam et mors est, quæ et quodam dominio mortis pressa est, in vitam conscendens, induerit incorruptelam et immortalitatem. Tunc enim vere erit victa mors, quando ea quæ continetur ab ea caro, exierit de dominio ejus. Et rursus ad Philippenses ait : « Nostra autem » conversatio in cœlis est; unde et Salvatorem expectamus » Dominum Jesum, qui transfigurabit corpus humilitatis » nostræ conforme corpori gloriæ suæ, ita ut possit secun» dum operationem virtutis suæ[3]. » Quod igitur est humilitatis corpus, quod transfigurabit Dominus conformatum corpori gloriæ suæ? Manifestum est quoniam corpus quod est caro, quod et humiliatur cadens in terram. Transfiguratio autem ejus, quoniam cum sit mortalis et corruptibilis, immortalis fit et incorruptibilis : non secundum propriam substantiam, sed secundum Domini operationem, qui potest mortali immortalitatem, et corruptibili circumdare incor-

[1] 1 Cor. xv, 50. — [2] *Ibid.* 53. — [3] Philip. III, 20, 21.

ruptibilitatem. Et propter hoc ait in secunda ad Corinthios : « Ut absorbeatur mortale a vita. Qui autem perficit nos in » hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus Spiritus[1]; » manifestissime hoc de carne dicens : nec enim anima mortalis, neque spiritus. Absorbetur autem mortale a vita, quando et caro jam non mortua, sed viva et incorrupta perseveraverit, hymnum dicens Deo, qui in hoc ipsum perficit nos. Ut ergo in hoc perficiamur, bene Corinthiis ait : « Glorificate » Deum in corpore vestro[2]. » Deus incorruptibilitatis est effector.

Quoniam autem non de alio quodam corpore, sed de corpore carnis dicit hæc, manifeste et indubitate, et sine ulla ambiguitate Corinthiis ait : « Semper mortificationem » Jesu in corpore nostro circumferentes, ut vita Jesu Christi » in corpore nostro manifestetur. Semper enim qui vivimus, » in mortem tradimur per Jesum, ut et vita Jesu manifes- » tetur in carne mortali nostra[3]. » Et quoniam Spiritus complectitur carnem, in eadem epistola ait : « Quoniam » estis epistola Christi, ministrata a nobis, inscripta non » atramento, sed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, » sed in tabulis cordis carnalibus[4]. » Si ergo nunc corda carnalia capacia Spiritus fiunt; quid mirum si in resurrectione eam quæ a Spiritu datur, capiunt vitam? De qua resurrectione Apostolus in ea quæ est ad Philippenses ait : « Conformis morti ejus, si quo modo occurram ad resur- » rectionem quæ est a mortuis[5]. » In qua igitur alia mortali carne intelligi potest vita manifestari, nisi in hac substantia quæ et mortificatur propter eam, quæ est ad Deum, confessionem? Quemadmodum ipse dixit : « Si secundum » hominem cum bestiis Ephesi pugnavi, quid mihi prodest, » si mortui non resurgunt[6]? Si enim mortui non resurgunt,

[1] 2 Cor. v, 4, 5. — [2] 1 Cor. vi, 20. — [3] 2 Cor. iv, 10, 11. — [4] 2 Cor. iii, 3. — [5] Philip. iii, 10, 11. — [6] 1 Cor. xv, 32.

» neque Christus resurrexit : si autem Christus non resur-
» rexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est et fides ves-
» tra. Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testi-
» ficamur quod suscitavit Christum, quem non suscitavit.
» Si enim mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.
» Si autem Christus non resurrexit, inanis est fides vestra :
» quoniam adhuc estis in peccatis vestris. Ergo et qui dor-
» mierunt in Christo, perierunt. Si in vita hac in Christo
» sperantes sumus tantum, miserabiliores omnibus sumus
» hominibus. Nunc autem Christus resurrexit a mortuis,
» primitiæ dormientium : quoniam enim per hominem mors,
» et per hominem resurrectio mortuorum[1]. »

In his igitur omnibus, quemadmodum prædiximus, aut contraria sentientem sibimetipsi Apostolum dicent, quantum ad illud, « Caro et sanguis regnum Dei possidere » non possunt; » aut iterum malignas et extortas cogentur omnium dictorum facere expositiones, ad transvertendam et immutandam sententiam dictorum. Quid enim dicere habebunt sanum, si conabuntur aliter interpretari hoc quod scribit : « Oportet enim corruptibile hoc induere incorrup- » telam, et mortale hoc induere immortalitatem[2]; » et : « Ut vita Jesu manifestetur in carne mortali nostra[3]; » et reliqua omnia in quibus Apostolus manifeste et clare resurrectionem et incorruptelam carnis prædicat? Cogentur itaque hæc tanta male interpretari, qui unum nolunt bene intelligere.

10° Ex veritate corporis Christi[4] :

Quoniam autem non adversus ipsam substantiam carnis et sanguinis dixit Apostolus, non possidere regnum Dei, ubique idem Apostolus in Domino Jesu Christo usus

[1] 1 Cor. xv, 13 et seqq. — [2] *Ibid.* 53. — [3] 2 Cor. iv, 11.
[4]. Cap. xiv, p. 310.

est carnis et sanguinis nomine; aliquid quidem, uti hominem ejus statueret (etenim ipse semetipsum Filium dicebat hominis); aliquid autem, uti salutem carnis nostræ confirmaret. Si enim non haberet caro salvari, nequaquam Verbum Dei caro factum esset; et si non haberet sanguis justorum inquiri, nequaquam sanguinem habuisset Dominus. Sed quoniam ab initio vocalis est sanguis, Deus ad Cain dixit, cum occidisset fratrem suum : « Vox sanguinis fratris » tui clamat ad me[1]. » Et quoniam haberet exquiri sanguis ipsorum, dixit ad eos qui circa Noe erant : « Etenim vestrum sanguinem animarum vestrarum exquiram illum de » manu omnium bestiarum[2]. » Et iterum : « Qui effundet » sanguinem hominis, pro sanguine ejus effundetur. » Similiter autem et Dominus his qui habebant ejus sanguinem effundere dicebat : « Exquiretur omnis sanguis justus, » qui effunditur super terram, a sanguine Abel justi usque » ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis » inter Templum et altare : etiam dico vobis, venient omnia ista super generationem istam[3]; » recapitulationem effusionis sanguinis ab initio omnium justorum et Prophetarum in semetipsum futuram indicans, et exquisitionem sanguinis ipsorum per semetipsum. Non autem exquireretur hoc, nisi et salvari haberet : nec in semetipsum recapitulatus esset hæc Dominus, nisi et ipse caro et sanguis secundum principalem plasmationem factus fuisset, salvans in semetipso in fine illud quod perierat in principio in Adam.

Si autem ob aliam quamdam dispositionem Dominus incarnatus est, et ex altera substantia carnem attulit, non ergo in semetipsum recapitulatus est se hominem : adhuc etiam nec caro quidem dici potest. Caro enim vere primæ plasmationis e limo facta est successio. Si autem ex alia sub-

[1] Genes. IV, 10. — [2] *Ibid.* IX, 5, 6. — [3] Luc. XI, 50, et Matth. XXIII, 35.

stantia habere eum oportuit materiam, ab initio ex altera substantia Pater operatus fuisset fieri conspersionem ejus. Nunc autem quod fuit, qui perierat, homo, hoc salutare factum est Verbum; per semetipsum eam quæ esset ad eum communionem, et exquisitionem salutis ejus efficiens. Quod autem perierat, sanguinem et carnem habebat. Limum enim de terra accipiens Dominus, plasmavit hominem : et propter hunc omnis dispositio adventus Domini. Habuit ergo et ipse carnem et sanguinem; non alteram quamdam, sed illam principalem Patris plasmationem in se recapitulans, exquirens id quod perierat. Et propter hoc Apostolus in epistola quæ est ad Colossenses, ait : « Et vos » cum essetis aliquando alienati, et inimici cogitationi ejus » in operibus malis, nunc autem reconciliati in corpore » carnis ejus, per mortem ejus, exhibere vos sanctos, et » castos, et sine crimine in conspectu ejus[1]. » *In corpore,* ait, *reconciliati carnis ejus;* hoc quoniam justa caro reconciliavit eam carnem quæ in peccato detinebatur, et in amicitiam adduxit Deo.

Si quis igitur secundum hoc alteram dicit Domini carnem a nostra carne, quoniam illa quidem non peccavit, neque inventus est dolus in anima ejus, nos autem peccatores, recte dicit. Si autem alteram substantiam carnis Domino affingit, jam non constabit illi reconciliationis sermo. Reconciliatur enim illud quod fuit aliquando in inimicitia. Si autem ex altera substantia carnem attulit Dominus, jam non illud reconciliatum est Deo, quod per transgressionem factum fuerat inimicum. Nunc autem per eam quæ est ad se communicationem, reconciliavit Dominus hominem Deo Patri; reconcilians nos sibi per corpus carnis suæ, et sanguine suo redimens nos, quemadmodum Apostolus Ephesiis ait : « In quo habuimus redemptionem per sanguinem ejus,

[1] Coloss. I, 21, 22.

» remissionem peccatorum[1]. » Et rursus eisdem : « Vos, » inquit, qui aliquando eratis longe, facti estis juxta, in » sanguine Christi[2]. » Et iterum : « Inimicitias in carne sua, » Legem præceptorum decretis evacuans[3]. » Et in omni autem epistola manifeste testificatur Apostolus, quoniam per carnem Domini nostri et sanguinem ejus nos salvati sumus.

Si igitur caro et sanguis sunt quæ faciunt nobis vitam, non proprie de carne dictum est et sanguine, non posse ea possidere regnum Dei ; sed de prædictis carnalibus actibus, qui ad peccatum transvertentes hominem, privant eum vita. Et propter hoc in epistola quæ est ad Romanos ait : « Non ergo regnet peccatum in corpore mortali » vestro ad obediendum ei : neque exhibeatis membra vestra arma injustitiæ peccato : sed exhibete vosmetipsos » Deo, velut a mortuis viventes, et membra vestra arma » justitiæ Deo[4]. » Quibus igitur membris serviebamus peccato, et fructificabamus morti, iisdem ipsis membris servire nos vult justitiæ, ut fructificemus vitæ[5]. Memor igitur, dilectissime, quoniam carne Domini nostri redemptus es, et sanguine ejus redhibitus, « et tenens caput, ex quo universum corpus *Ecclesiæ* compagimatum augescit[6], » hoc est, carnalem adventum Filii Dei, et Deum confitens, et hominem ejus firmiter excipiens, utens etiam his ostensionibus quæ sunt ex Scripturis, facile evertis, quemadmodum demonstravimus, omnes eas quæ postea affictæ sunt, hæreticorum sententias.

11° Ex oraculis Prophetarum[7] :

Quoniam autem is qui ab initio condidit hominem, post resolutionem ejus in terram promisit ei secundam ge-

[1] Ephes. I, 7. — [2] *Ibid.* II, 13. — [3] *Ibid.* 14, 15. — [4] Rom. VI, 12, 13. — [5] *Ibid.* 21, 22, et VII, 5, 6. — [6] Coloss. II, 19.

[7] Cap. XV, n. 1, p. 311.

nerationem, Esaias quidem sic ait : « Resurgent mortui, et » surgent qui in monumentis, et lætabuntur qui sunt in » terra. Ros enim qui a te est, sanitas est eis[1]. » Et iterum : « Ego vos advocabo, et in Hierusalem advocabimini, et vi» debitis, et gratulabitur cor vestrum, et ossa vestra quasi » herba orientur, et cognoscetur manus Domini his qui co» lunt eum[2]. » Et Ezechiel autem sic : « Et facta est super » me manus Domini, et eduxit me in spiritu Dominus, et » posuit me in medio campi, et hic erat plenus ossibus, et » circumduxit me super ea in circuitum in gyro, et ecce » multa super faciem campi arida valde. Et dixit ad me : » Fili hominis, si vivunt ossa hæc ? Et dixi : Domine, tu scis, » qui fecisti hæc. Et dixit ad me : Prophetare super ossa » hæc, et dices eis : Ossa arida, audite sermonem Domini. » Hæc dicit Dominus ossibus his : Ecce, ego superduco su» per vos spiritum vitæ, et dabo super vos nervos, et reduco » super vos carnem, et extendam super vos cutem, et dabo » spiritum meum in vos, et vivetis, et cognoscetis quia ego » sum Dominus. Et prophetavi, sicut præcepit mihi Domi» nus. Et factum est cum prophetarem, et ecce terræ mo» tus, et adducebantur ossa unumquodque ad compaginem » suam : et vidi, et ecce super ea nervi et carnes nasceban» tur, et ascendebant super ea cutes desuper, et spiritus non » erat in eis. Et dixit ad me : Ad spiritum propheta, fili ho» minis, et dic spiritui : Hæc dicit Dominus : A quatuor spi» ritibus veni, et insuflla in mortuos istos, et vivant. Et » prophetavi, quemadmodum præcepit mihi Dominus, et » intravit in eos spiritus, et vixerunt, et steterunt supra » pedes suos collectio multa valde[3]. » Et rursus ipse ait : « Hæc dicit Dominus : Ecce, ego aperiam monumenta ves» tra, et educam vos de monumentis vestris, et inducam vos » in terram Israel : et cognoscetis quia ego sum Dominus,

[1] Isa. XXVI, 19. — [2] *Ibid.* LXVI, 13, 14. — [3] Ezech XXXVII, 1 et seqq.

» cum aperiam ego sepulcra vestra, ut reducam de sepul» cris populum meum; et dabo spiritum meum in vos, et » vivetis, et ponam vos in terram vestram, et cognoscetis » quia ego Dominus. Locutus sum, et faciam, dicit Domi» nus[1]. » Demiurgo itaque et hic vivificante corpora nostra mortua, quemadmodum videre adest, et resurrectionem eis repromittente, et de sepulcris et monumentis suscitationem et incorruptelam donante : « Secundum enim lignum » vitæ, ait, dies ipsorum erunt[2]; » hic solus Deus ostenditur qui hæc facit, et ipse bonus Pater, benigne vitam donans his qui ex se non habeant vitam.

12° Ex cæci nati curatione[3] :

Et propter hoc manifestissime Dominus ostendit se, et Patrem quidem suis discipulis; ne scilicet quærerent alterum Deum, præter eum qui plasmaverit hominem, et afflatum vitæ donaverit ei; neque in tantam insaniam procederent, uti super Demiurgum alterum affingerent Patrem. Et ideo reliquos quidem omnes, quibuscumque propter transgressionem eorum eveniebant languores, curabat sermone; quibus et dicebat : « Ecce sanus factus es, jam noli » peccare, ne quid tibi deterius fiat[4]; » manifestans quoniam propter inobedientiæ peccatum subsecuti sunt languores hominibus. Ei autem qui cæcus fuerat a nativitate, jam non per sermonem, sed per operationem præstitit visum; non vane, neque prout evenit hoc faciens, sed ut ostenderet manum Dei, eam quæ ab initio plasmavit hominem. Et propterea interrogantibus eum discipulis, qua ex causa cæcus natus esset, utrumne sua, an parentum culpa? ait : « Nec hic peccavit, neque parentes ejus, sed

[1] Ezech. XXXVII, 12 et seqq. — [2] Isa. LXV, 22.

[3] Cap. XV, n. 2, 3, 4. p. 311 et seq.

[4] Joan. V, 14.

» ut manifestentur opera Dei in ipso[1]. » Opera autem Dei plasmatio est hominis. Hanc enim per operationem fecit, quemadmodum Scriptura ait : « Et sumpsit Dominus limum » de terra, et plasmavit hominem[2]. » Quapropter et Dominus expuit in terram, et fecit lutum, et superlinivit illud oculis ; ostendens antiquam plasmationem quemadmodum facta est, et manum Dei manifestans his qui intelligere possint, per quam e limo plasmatus est homo. Quod enim in ventre plasmare prætermisit artifex Verbum, hoc in manifesto adimplevit ; uti manifestarentur opera Dei in ipso, nec jam alteram requireremus manum per quam plasmatus est homo, neque alterum Patrem : scientes quoniam quæ plasmavit nos initio, et plasmat in ventre manus Dei, hæc in novissimis temporibus perditos exquisivit nos, suam lucrifaciens et super humeros assumens ovem perditam, et cum gratulatione in cohortem restituens vitæ.

Quoniam autem in ventre plasmat nos Verbum Dei, ait Jeremiæ : « Priusquam plasmarem te in utero, novi te, » et priusquam exires de vulva, sanctificavi te, et prophe- » tam in gentibus posui te[3]. » Sed et Paulus similiter ait : « Quando autem complacuit ei qui me segregavit ex utero » matris meæ, uti evangelizarem eum in gentibus[4]. » Cum ergo in ventre a Verbo plasmemur, idipsum Verbum ei qui a nativitate cæcus fuerat, formavit visionem; eum qui in abscondito plasmator noster est, in manifesto ostendens, quoniam ipsum Verbum manifestum hominibus factum fuerat : et antiquam plasmationem Adæ disserens, et quomodo factus est, et per quam plasmatus est manum, ex parte totum ostendens. Qui enim visionem formavit Dominus, hic est qui universum hominem formavit, voluntati Patris deserviens. Et quoniam in illa plasmatione quæ secundum Adam fuit, in transgressione factus homo indigebat lavacro

[1] Joan. IX, 3. — [2] Gen. II, 7. — [3] Jerem. I, 5. — [4] Galat. I, 15, 16.

regenerationis, postquam linivit lutum super oculos ejus, dixit ei : « Vade in Siloam, et lavare[1]; » simul et plasmationem, et eam quæ est per lavacrum regenerationem restituens ei. Et propter hoc lotus venit videns, ut et suum cognosceret plasmatorem, et disceret homo eum qui donavit ei vitam.

Excidunt itaque et hi qui a Valentino sunt, dicentes non ex hac terra plasmatum esse hominem, sed a fluida materia et effusa. Ex qua enim terra Dominus ei formavit oculos, ex hac manifestum est quoniam et ab initio plasmatus est homo. Non enim consequens erat, aliunde quidem oculos, aliunde autem reliquum corpus plasmatum esse : quemadmodum nec consequens est, alterum quidem corpus, alterum vero plasmasse oculos. Sed idem ipse qui ab initio plasmavit Adam, cum quo et loquebatur Pater : « Faciamus hominem secundum imaginem et similitudi- » nem nostram[2]; » in novissimis temporibus semetipsum manifestans hominibus, ei qui ab Adam cæcus erat formavit visionem. Et propter hoc Scriptura, significans quod futurum erat, ait, abscondito Adam propter inobedientiam, Dominum venisse vespere ad eum, et evocasse eum, et dixisse ei : « Ubi es[3]? » Hoc est, quoniam in novissimis temporibus idipsum venit Verbum Dei advocare hominem, recommemorans eum opera sua, in quibus degens absconditus fuerat Domino. Quemadmodum enim tunc ad Adam vespere locutus est exquirens illum Deus; sic in novissimis temporibus per eamdem vocem visitavit exquirens genus ejus.

[1] Joan. IX, 7. — [2] Genes. I, 26. — [3] Genes. III, 9.

ARTICULUS II.

APPENDICES CONTRA HÆRETICOS.

Hic quatuor quasi appendices occurrunt, nempe, 1° de creatione et incarnatione; 2° de hæreticorum novitate; 3° de potestate Satanæ; 4° de Antichristo.

§ I.

DE CREATIONE ET INCARNATIONE.

Est autem hic Demiurgus [1], qui secundum dilectionem quidem Pater est; secundum autem virtutem, Dominus; secundum autem sapientiam, factor et plasmator noster : cujus et præceptum transgredientes, inimici facti sumus ejus. Et propter hoc in novissimis temporibus, in amicitiam restituit nos Dominus per suam incarnationem, « mediator » Dei et hominum [2] » factus; propitians quidem pro nobis Patrem, in quem peccaveramus, et nostram inobedientiam per suam obedientiam consolatus; nobis autem donans eam quæ est ad factorem nostrum, conversationem et subjectionem. Quapropter et in oratione dicere nos docuit : « Et re- » mitte nobis debita nostra [3]; » utique quoniam hic est Pater noster, cujus eramus debitores, transgressi ejus præceptum. Quis autem est hic? Utrumne incognitus aliquis, et nulli nunquam præceptum dans Pater? An vero qui a Scripturis prædicatur Deus, cui et debitores eramus, trangressi ejus præceptum? Datum est autem præceptum homini per Verbum : « Audivit enim Adam, ait, vocem Domini Dei [4]. » Bene igitur Verbum ejus ad hominem dicit : « Remittun- » tur tibi peccata [5]; » idem ille, in quem peccaveramus in

[1] Cap. XVII. p. 313 et seq.

[2] I Timoth. II, 5.—[3] Matth. VI, 12.—[4] Gen. III, 8, 10.—[5] Matth. IX, 2.

initio, remissionem peccatorum in fine donans. Aut si alterius quidem transgressi sumus præceptum, alius autem erat qui dixit, *Remittuntur tibi peccata tua ;* neque bonus, neque verax, neque justus est hujusmodi. Quomodo enim bonus, qui non ex suis donat ? Aut quomodo justus, qui aliena rapit ? Quomodo autem vere remissa sunt peccata, nisi ille ipse in quem peccavimus donavit remissionem, « per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit » nos [1] » per Filium suum ?

Quapropter et curato paralytico : « Videntes, inquit, » populi clarificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem » hominibus [2]. » Quem igitur Deum clarificaverunt circumstantes populi ? Numquidnam ab hæreticis inventum, incognitum Patrem ? Et quomodo eum qui initio tunc non cognoscebatur ab eis, glorificabant ? Manifestum est ergo, quoniam eum qui a Lege et Prophetis prædicatus est Deus, glorificabant Israelitæ, qui et est Pater Domini nostri : et propter hoc docebat homines in sensu, per ea signa quæ faciebat, dare gloriam Deo. Si autem ab altero quidem Patrem ipse venisset, alterum autem Patrem glorificabant homines videntes ejus virtutes ; ingratos eos in eum Patrem qui miserat curationem, efficiebat. Sed quoniam ab eo qui est Deus, unigenitus Filius venerat ad salutem hominum, et incredulos per eas quas faciebat virtutes, provocabat dare gloriam Patri : et non recipientibus adventum Filii ejus, et propter hoc non credentibus quæ ab eo fiebat remissioni, Pharisæis dicebat : « Ut sciatis quoniam potestatem habet » Filius hominis remittere peccata [3] ; » et hoc cum dixisset, jussit paralyticum hominem tollere grabatum, super quem jacebat, et ire in domum suam : per hoc quod efficit, confundens incredulos, et significans quoniam ipse est vox Dei, per quam accepit homo præcepta, quæ supergressus est,

[1] Luc. I, 78. — [2] Matth. IX, 8. — [3] *Ibid.*, 6.

et factus est peccator ; ex peccatis enim paralysis subsecuta est.

Peccata igitur remittens, hominem quidem curavit, semetipsum autem manifeste ostendit quis esset. Si enim nemo potest remittere peccata, nisi solus Deus; remittebat autem hæc Dominus, et curabat homines : manifestum quoniam ipse erat Verbum Dei, Filius hominis factus, a Patre potestatem remissionis peccatorum accipiens; quoniam homo, et quoniam Deus : ut quomodo homo compassus est nobis, tanquam Deus misereatur nostri, et remittat nobis debita nostra, quæ factori nostro debemus Deo. Et propter hoc David prædixit : « Beati quorum remissæ sunt » iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus homo » cui non imputavit Dominus peccatum[1]; » eam quæ per adventum ejus est remissionem præmonstrans, per quam « delevit chirographum » debiti nostri, « et affixit illud » cruci[2] : » uti quemadmodum per lignum facti sumus debitores Deo, per lignum accipiamus nostri debiti remissionem.

Hoc et per alios quidem multos, jam autem et per Heliseum prophetam significanter ostensum est. Cum enim hi qui cum illo erant prophetæ conciderent ligna ad fabricationem tabernaculi, et ferrum excussum de securi cecidisset in Jordanem, et non inveniretur ab ipsis; veniens autem Heliseus in ipsum locum, cum didicisset quid esset factum, lignum in aquam misit : hoc autem cum fecisset, supernatavit ferrum securis, et de superficie aquæ sumpserunt illud qui ante amiserant[3] : per operationem ostendente Propheta, quod firmum verbum Dei, quod per lignum negligenter amiseramus, nec inveniebamus, recepturi essemus iterum per ligni dispositionem. Quoniam autem securi similis est verbum Dei, Joannes Baptista ait de eo : « Jam

[1] Psal. XXXI, 1, 2. — [2] Coloss. II, 14. — [3] 4 Reg. VI, 4 et seqq.

» autem securis ad radicem arborum posita est[1]. » Et Hieremias autem similiter ait : « Verbum Domini, quemadmo- » dum bipennis cædens petram[2]. » Hoc ergo verbum absconditum a nobis manifestavit, quemadmodum prædiximus, ligni dispositio. Quoniam enim per lignum amisimus illud, per lignum iterum manifestum omnibus factum est, ostendens altitudinem, et longitudinem, et latitudinem in se : et (quemadmodum dixit quidam de senioribus) per extensionem manuum, duos populos ad unum Deum congregans Duæ quidem manus, quia et duo populi dispersi in fines terræ : unum autem medium caput, quoniam et unus Deus super omnes, et per omnes, et in omnibus nobis.

Hinc data occasione sic B. Mariam cum Eva peccatrice comparat[3] :

Quemadmodum enim illa per Angeli sermonem seducta est ut effugeret Deum, prævaricata verbum ejus; ita et hæc per Angelicum sermonem evangelizata est ut portaret Deum, obediens ejus verbo. Et si ea inobedierat Deo; sed hæc suasa est obedire Deo, uti virginis Evæ virgo Maria fieret advocata. Et quemadmodum astrictum est morti genus humanum per virginem, salvatur per virginem : æqua lance disposita, virginalis inobedientia, per virginalem obedientiam. Adhuc enim protoplasti peccatum per correptionem primogeniti emendationem accipiens, et Serpentis prudentia devicta in columbæ simplicitate, vinculis autem illis resolutis per quæ alligati eramus morti.

[1] Matth. III, 10. — [2] Jerem. XXIII, 29.
[3] Cap. XIX, n. 1, p. 316.

§ II.

DE HÆRETICORUM NOVITATE[1].

Omnes enim ii valde posteriores sunt quam episcopi, quibus Apostoli tradiderunt ecclesias : et hoc in tertio libro cum omni diligentia manifestavimus. Necessitatem ergo habent prædicti hæretici, quoniam sunt cæci ad veritatem, alteram et alteram ambulare exorbitantes viam : et propter hoc inconsonanter et inconsequenter dispersa sunt vestigia doctrinæ ipsorum. Eorum autem qui ab Ecclesia sunt, semita, circumiens mundum universum, quippe firmam habens ab Apostolis traditionem, et videre nobis donans omnium unam et eamdem esse fidem, omnibus unum et eumdem Deum Patrem præcipientibus, et eamdem dispositionem incarnationis Filii Dei credentibus, et eamdem donationem Spiritus scientibus, et eadem meditantibus præcepta, et eamdem figuram ejus quæ est erga Ecclesiam ordinationis custodientibus, et eumdem expectantibus adventum Domini, et eamdem salutem totius hominis, id est, animæ et corporis sustinentibus. Et Ecclesiæ quidem prædicatio vera et firma, apud quam una et eadem salutis via in universo mundo ostenditur. Huic enim creditum est lumen Dei, et propter hoc « sapientia » Dei, per quam salvat omnes homines, « in exitu canitur, in plateis autem fiducialiter agit, » in summis muris prædicatur, in portis autem civitatis » constanter loquitur[2]. » Ubique enim Ecclesia prædicat veritatem : et hæc est ἑπταμυξος lucerna, Christi bajulans lumen.

Qui ergo relinquunt præconium Ecclesiæ, imperitiam sanctorum presbyterorum arguunt, non contemplantes

[1] Cap. xx, p. 317.
[2] Prov. I, 20, 21.

quanto pluris sit idiota religiosus a blasphemo, et impudente sophista. Tales sunt autem omnes hæretici, et qui se plus aliquid præter veritatem invenire putant; sequentes ea quæ prædicta sunt, varie et multiformiter, et imbecille facientes iter, de iisdem non semper easdem sententias habentes, velut cæci a cæcis circumducuntur : juste cadent in sublatentem ignorantiæ foveam, semper quærentes, et nunquam verum invenientes. Fugere igitur oportet sententias ipsorum, et intentius observare, necubi vexemur ab ipsis : confugere autem ad Ecclesiam, et in ejus sinu educari, et Dominicis Scripturis enutriri. Plantata est enim Ecclesia, paradisus in hoc mundo. « Ab omni *ergo* ligno » *Paradisi escas* manducabitis[1], » ait Spiritus Dei; id est, ab omni Scriptura Dominica manducate : super elato autem sensu ne manducaveritis, neque tetigeritis universam hæreticam dissensionem. Ipsi enim confitentur semetipsos agnitionem habere boni et mali : et super Deum, qui fecit eos, jaculantur sensus suos impios. Supra igitur sentiunt quam est mensura sensationis. Quapropter et Apostolus ait : « Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad prudentiam[2]; » ut non illorum manducantes agnitionem, eam quæ plus quam oportet sapit, projiciamur de Paradiso vitæ : in quem Dominus inducit eos qui obaudiunt præceptionem ejus, « recapitulans in se omnia quæ in cœlis » et quæ super terram[3] : » sed quæ in cœlis, spiritualia sunt; quæ autem in terris, secundum hominem est dispositio. Hæc igitur in semetipsum recapitulatus est, adunans hominem spiritui, et spiritum collocans in homine, ipse caput spiritus factus est, et spiritum dans esse hominis caput : per illum enim vidimus, et audivimus, et loquimur.

[1] Gen. II, 16. — [2] Rom. XII, 3. — [3] Ephes. I, 10.

§ III.

DE POTESTATE SATANÆ.

Quam vana sit illa potestas, facillime ostendit, 1° quod a Christo victus fuerit; 2° quod humanæ potestates non ab ipso, sed a Deo constituantur.

1° Satanas a Christo victus est[1] :

Neque enim juste victus fuisset inimicus, nisi ex muliere homo esset, qui vicit eum. Per mulierem enim homini dominatus est ab initio, semetipsum contrarium statuens homini. Propter hoc et Dominus semetipsum Filium hominis confitetur, principalem hominem illum, ex quo ea quæ secundum mulierem est plasmatio facta est, in semetipsum recapitulans : uti quemadmodum per hominem victum descendit in mortem genus nostrum, sic iterum per hominem victorem ascendamus in vitam; et quemadmodum accepit palmam mors per hominem adversus nos, sic iterum nos adversus mortem per hominem accipiamus palmam.

Non autem Dominus antiquam illam et primam adversus Serpentem inimicitiam in semetipso recapitulatus fuisset, adimplens promissionem Demiurgi, et perficiens præceptum ejus, si ab alio venisset Patre. Sed quoniam unus et idem est, qui ab initio plasmavit nos, et in fine Filium suum misit; præceptum ejus perfecit Dominus, factus ex muliere, et destruens adversarium nostrum, et perficiens hominem secundum imaginem et similitudinem Dei. Et propter hoc non aliunde eum destruxit, nisi ex dictionibus Legis, et Patris præcepto adjutore usus ad destructionem et traductionem apostatæ Angeli. Primo quidem diebus XL

[1] Cap. xxi, n. 1 et seqq. p. 318 et seq.

jejunans, similiter ut Moyses et Helias, postea esuriit, ut hominem eum verum et firmum intelligamus : proprium enim est hominis, jejunantem esurire : deinde autem, ut haberet adversarius ubi congrederetur. Quoniam enim in principio per escam, non esurientem hominem seduxit transgredi præceptum Dei; in fine esurientem non potuit dissuadere, eam quæ a Deo esset sustinere escam. Tentante enim eo, et dicente : « Si filius Dei es, dic ut lapides isti » panes fiant[1]; » Dominus autem per præceptum Legis repulit eum, dicens : « Scriptum est, Non in pane tantum » vivit homo[2]. » Ad illud quidem quod ait, *Si filius Dei es*; usus est hac, quæ excæcavit eum, hominis confessione, et per paternam dictionem primum ejus impetum evacuavit. Quæ ergo fuit in Paradiso repletio hominis per duplicem gustationem, dissoluta est per eam quæ fuit in hoc mundo indigentiam. Ille autem legaliter explosus, tentavit et ipse per mendacium rursus legitime facere congressionem. In altissimum enim Templi pinnaculum ducens eum, dixit : « Si filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim : » Quoniam Angelis suis mandavit de te, et in manibus tol- » lent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum[3]; » mendacium abscondens per Scripturam, quod faciunt omnes hæretici. Illud enim, quod *Angelis suis mandavit de eo,* scriptum erat : *Mitte te* autem *deorsum,* nulla dicebat Scriptura; sed a semetipso hanc suasionem diabolus afferebat. Dominus itaque legitime confutavit eum, dicens : *Item scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum*[4] : per eam vocem, quæ est in Lege, ostendens id quidem quod est secundum hominem, quoniam non debet homo tentare Deum; quantum autem ad illum, quoniam in eo homine qui videbatur, non tentaret Dominum Deum suum. Elatio

[1] Matth. IV, 3. — [2] Deut. VIII, 3. — [3] Matth. IV, 6; Psal. XC, 11.—[4] Matth. IV, 7, et Deut. VI, 16.

itaque sensus, quæ fuit in Serpente, dissoluta est per eam quæ fuit in homine humilitas : et bis jam victus erat de Scriptura diabolus, cum est traductus contraria præcepto Dei suadens, et secundum sententiam suam Dei hostis ostensus. Qui et magne confutatus, et quasi semetipsum colligens, universam quam habebat virtutem in mendacio ordinans, tertio ostendit ei sæculi regna omnia, dicens, quemadmodum meminit Lucas : « Hæc omnia tibi dabo, » quoniam mihi tradita sunt, et cui volo do ea, si procidens » adoraveris me[1]. » Dominus itaque traducens eum qui esset : « Vade, inquit, Satana ; scriptum est enim : Dominum » Deum tuum adorabis, et illi soli servies[2]. » Denudans eum per hoc nomen, et se ostendens qui erat. Satana enim verbum Hebraicum, apostatam significat. Et tertio itaque vincens eum, de reliquo repulit a semetipso, quasi legitime victum : et soluta est ea quæ fuerat in Adam præcepti Dei prævaricatio, per præceptum Legis quod servavit Filius hominis, non transgrediens præceptum Dei.

Quis ergo Dominus Deus, cui Christus testimonium perhibet ; quem nemo tentabit, et quem omnes adorare oportet, et ipsi soli servire ? Omnimodo ille est sine dubio, qui et Legem dedit Deus. Hæc enim in Lege prædicta fuerant, et per Legis sententiam ostendit Dominus, quoniam Lex quidem a Patre Verbum Domini annuntiat : apostata autem Dei Angelus per illius destruitur vocem traductus quis esset, et victus a Filio hominis servante Dei præceptum. Quoniam enim in initio homini suasit transgredi præceptum factoris, ideo eum habuit in sua potestate ; potestas autem ejus est trangressio, et apostasia, et his colligavit hominem ; per hominem ipsum iterum oportebat victum eum contrario colligari iisdem vinculis quibus alligavit hominem, ut homo solutus revertatur ad suum Dominum, illi

[1] Luc. IV, 6, 7. — [2] Matth. IV, 10.

vincula relinquens per quem ipse fuerat alligatus, id est, transgressionem. Illius enim colligatio, solutio facta est hominis, quoniam « non potest aliquis introire in domum » fortis, et vasa ejus diripere, nisi primum ipsum fortem » alligaverit[1]. » Contraria ergo in sermone ejus qui omnia fecit Dei, traducens eum Dominus, et subjiciens per præceptum (præceptum autem Dei, Lex); fugitivum eum homo ejus, et Legis transgressorem, et apostatam Dei ostendens, postea jam Verbum constanter eum colligavit, quasi suum fugitivum, et diripuit ejus vasa, id est, eos qui ab eo detinebantur homines, quibus ipse injuste utebatur. Et captivus quidem ductus est juste is qui hominem injuste captivum duxerat; qui autem ante captivus ductus fuerat homo, extractus est a possessoris potestate, secundum misericordiam Dei Patris : qui miseratus est plasmati suo, et dedit salutem ei, per Verbum, id est, per Christum, redintegrans : ut experimento discat homo, quoniam non a semetipso, sed donatione Dei accipit incorruptelam.

2° Humanæ potestates a Deo, non a diabolo constituuntur[2] :

Sicut ergo in principio mentitus est, ita et in fine mentiebatur, dicens : « Hæc omnia mihi tradita sunt, et cui volo » do ea[3]. » Non enim ipse determinavit hujus sæculi regna, sed Deus : « Regis enim cor in manu Dei[4]. » Et per Salomonem autem ait verbum : « Per me reges regnant, et potentes » tenent justitiam. Per me principes exaltabuntur, et tyranni » per me regnant terram[5]. » Et Paulus autem Apostolus in hoc ipsum ait : « Omnibus potestatibus sublimioribus sub» jecti estote : non est enim potestas nisi a Deo. Quæ autem

[1] Matth. XII, 29.
[2] Cap. XXIV. p. 321 et seq.
[3] Luc. IV, 6. — [4] Prov. XXI, 1. — [5] *Ibid.* VIII, 15.

» sunt, a Deo dispositæ sunt[1]. » Et iterum de ipsis ait : « Non enim sine causa gladium portat; Dei enim minister » est, vindex in iram ei qui male operatur[2]. » Quoniam hæc autem non de Angelicis potestatibus, nec de invisibilibus principibus dixit, quomodo quidam audent exponere, sed de his quæ sunt secundum hominem potestates, ait : « Propter hoc enim et tributa præstatis, ministri enim Dei » sunt, in hoc ipsum deservientes[3]. » Hoc autem et Dominus confirmavit, non faciens quidem quod a diabolo suadebatur; tributorum autem exactoribus jubens pro se et pro Petro dari tributum[4] : quoniam « ministri Dei sunt, in hoc » ipsum deservientes. »

Quoniam enim absistens a Deo homo in tantum efferavit, ut etiam consanguineum hostem sibi putaret, et in omni inquietudine, et homicidio, et avaritia sine timore versaretur (non enim cognoscebant timorem Dei), ut potestati hominum subjecti, et lege eorum astricti, ad aliquid assequantur justitiæ, et moderentur ad invicem, in manifesto propositum gladium timentes, sicut Apostolus ait : « Non enim sine causa gladium portat : Dei enim mi- » nister est, vindex in iram ei qui male operatur. » Et propter hoc et ipsi magistratus indumentum justitiæ leges habentes, quæcumque juste et legitime fecerint, de his non interrogabuntur, neque pœnas dabunt. Quæcumque autem ad eversionem justi, inique, et impie, et contra legem, et more tyrannico exercuerint, in his et peribunt; justo judicio Dei ad omnes æqualiter perveniente, et in nullo deficiente. Ad utilitatem ergo gentilium terrenum regnum positum est a Deo (sed non a diabolo, qui nunquam omnino quietus est; imo qui nec ipsas quidem gentes vult in tranquillo agere); ut timentes regnum hominum, non se alterutrum homines vice piscium consumant, sed per legum

[1] Rom. XIII. 1. — [2] *Ibid.* 4. — [3] *Ibid.* 6. — [4] Matth. XVII, 26.

positiones repercutiant multiplicem gentilium injustitiam. Et secundum hoc *ministri Dei* sunt, qui tributa exigunt a nobis, *in hoc ipsum servientes.*

Quæ sunt potestates, a Deo ordinatæ sunt; manifestum est quoniam mentitur diabolus, dicens : « Mihi tradita » sunt, et cui volo do ea. » Cujus enim jussu homines nascuntur, hujus jussu et reges constituuntur, apti his qui illo tempore ab ipsis regnantur. Quidam enim illorum ad correptionem et utilitatem subjectorum dantur, et conservationem justitiæ ; quidam autem ad timorem, et pœnam, et increpationem ; quidam autem ad illusionem, et contumeliam, et superbiam, quemadmodum et digni sunt : Dei justo judicio, sicut prædiximus, in omnibus æqualiter supergrediente. Diabolus autem, quippe apostata existens Angelus, hoc tantum potest quod detegit in principio, seducere et abstrahere mentem hominis ad transgredienda præcepta Dei, et paulatim obcæcare corda eorum qui conarentur servire ei, ad obliviscendum quidem verum Deum, ipsum autem quasi Deum adorare.

Quemadmodum autem si quis apostata, regionem aliquam hostiliter capiens, perturbet eos qui in ea sunt, ut regis gloriam sibi vindicet apud ignorantes quod apostata et latro sit : sic etiam diabolus, cum sit unus ex Angelis his qui super spiritum aëris præpositi sunt, quemadmodum Paulus Apostolus in ea quæ est ad Ephesios[1] manifestavit, invidens homini, apostata a divina factus est lege : invidia enim aliena est a Deo. Et quoniam per hominem traducta est apostasia ejus, et examinatio sententiæ ejus homo factus est; ad hoc magis magisque semetipsum contrarium constituit homini, invidens vitæ ejus, et in sua potestate apostatica volens concludere eum. Omnium artifex Verbum Dei, per hominem vincens eum, et apostatam ostendens, e

[1] Ephes. II, 2.

contrario subjecit eum homini : « Ecce, *dicens*, do vobis » potestatem calcandi super serpentes, et scorpiones, et super omnem virtutem inimici[1] ; » ut quemadmodum dominatus est homini per apostasiam, sic iterum per hominem recurrentem ad Deum, evacuetur apostasia ejus.

§ IV.

DE ANTICHRISTO.

1° De ejus fraude, superbia et tyrannico regno, prout a Daniele et Paulo descripta sunt[2] :

Et non tantum autem per ea quæ dicta sunt, sed et per ea quæ erunt sub Antichristo, ostenditur, quoniam, existens apostata et latro, quasi Deus vult adorari; et cum sit servus, regem se vult præconari. Ille enim omnem suscipiens diaboli virtutem, veniet non quasi rex justus, nec quasi in subjectione Dei legitimus; sed impius, et injustus, et sine lege, quasi apostata, et iniquus, et homicida, quasi latro, diabolicam apostasiam in se recapitulans : et idola quidem seponens, ad suadendum quod ipse sit Deus; se autem extollens unum idolum, habens in semetipso reliquorum idolorum varium errorem : ut hi qui per multas abominationes adorant diabolum, hi per hoc unum idolum serviant ipsi, de quo Apostolus in epistola quæ est ad Thessalonicenses secunda, sic ait : « Quoniam nisi venerit abscessio » primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur et extollit se super omne quod dicitur » Deus, aut colitur : ita ut in templo Dei sedeat, ostendens » semetipsum tanquam sit Deus[3]. » Manifeste igitur Apostolus ostendit apostasiam ejus, et quoniam extollitur super

[1] Luc. x, 19.
[2] Cap. xxv, p. 322 et seq.
[3] 2 Thess. ii, 3, 4.

omne quod dicitur Deus, vel quod colitur, hoc est, super omne idolum (hi enim sunt qui dicuntur quidem ab hominibus, non sunt autem Dii), et quoniam ipse se tyrannico more conabitur ostendere Deum.

Super hæc autem manifestavit et illud quod a nobis per multa ostensum est, quoniam in Hierosolymis Templum dispositione veri Dei factum est. Ipse enim Apostolus ex sua persona diffinitive Templum illud dixit Dei. Ostendimus autem in tertio libro[1], nullum ab Apostolis ex sua persona Deum appellari, nisi eum qui vere sit Deus, Patrem Domini nostri : cujus jussu hoc, quod est in Hierosolymis, factum est Templum, ob eas causas quæ a nobis dictæ sunt: in quo adversarius sedebit, tentans semetipsum Christum ostendere, sicut et Dominus ait : « Cum autem videritis » abominationem desolationis, quod dictum est per Danielem prophetam, stantem in loco sancto (qui legit, intelligat) : tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montes; et qui » in tecto est, non descendat tollere quidquam de domo. » Erit enim tunc pressura magna, qualis non est facta ab » initio sæculi usque nunc, sed neque fiet[2]. »

Daniel autem, novissimi regni finem respiciens, id est, novissimos decem reges in quos dividitur regnum illorum super quos filius perditionis veniet, cornua dicit decem nasci bestiæ; et alterum cornu pusillum nasci in medio ipsorum, et tria cornua de prioribus eradicari a facie ejus. « Et ecce, inquit, oculi quasi oculi hominis in cornu » hoc, et os loquens magna, et aspectus ejus major reliquis. » Videbam, et cornu illud faciebat bellum adversus sanctos, et valebat adversus eos : quoadusque venit vetustus » dierum, et judicium dedit sanctis altissimi Dei, et tempus » pervenit, et regnum obtinuerunt sancti[3]. » Postea in exolutione visionum dictum est ei : « Bestia quarta, regnum

[1] Cap. IX et seqq. — [2] Matth. XXIV, 15 et seqq. — [3] Dan. VII, 8, 20 et seqq.

» quartum erit in terra, quod eminebit super reliqua regna, » et manducabit omnem terram, et conculcabit eam, et » concidet. Et decem cornua ejus, decem reges exur» gent : et post eos surget alius, qui superabit malis om» nes qui ante eum fuerunt, et reges tres deminorabit, et » verba adversus altissimum Deum loquetur, et sanctos al» tissimi Dei conteret, et cogitabit demutare tempora, et » Legem : et dabitur in manu ejus, usque ad tempus tem» porum et dimidium tempus[1], » hoc est, per triennium et sex menses, in quibus veniens regnabit super terram. De quo iterum et Apostolus Paulus in secunda ad Thessalonicenses, simul et causam adventus ejus annuntians, sic ait : « Et tunc revelabitur iniquus, quem Dominus Jesus inter» ficiet spiritu oris sui et destruet præsentia adventus sui, » cujus est adventus secundum operationem Satanæ, in » omni virtute, et signis, et portentis mendaciorum, et omni » seductione malitiæ pereuntibus pro eo quod dilectionem » veritatis non receperunt ut salvi fierent. Et ideo mittet » eis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut » judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed con» senserunt iniquitati[2]. »

IV. Et Dominus autem hoc item non credentibus sibi dicebat : « Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis » me : cum alius venerit in nomine suo, illum recipietis[3]; » alium dicens Antichristum, qui alienus est a Domino, et ipse est *iniquus judex,* qui a Domino dictus est, quoniam *Deum non timebat, neque hominem reverebatur*[4], ad quem fugit vidua oblita Dei, id est, terrena Jerusalem, ad ulciscendum de inimico. Quod et faciet in tempore regni sui : transferet regnum in eam, et in templo Dei sedet, seducens eos qui adorant eum quasi ipse sit Christus. Quapropter

[1] Dan. VII, 23 et seqq. — [2] 2 Thess. II, 8 et seqq. — [3] Joan. V, 43. — [4] Luc. XVIII, 2 et seqq.

ait Daniel iterum : « Et sanctum desolabitur : et datum est » in sacrificium peccatum, et projecta est in terra justitia, » et fecit, et prospere cessit[1]. » Et Gabriel Angelus exolvens ejus visionem, de hoc ipso dicebat : « Et in novissimo » regni ipsorum exurget rex improbus facie valde, et in» telligens quæstiones, et valida virtus ejus, et admirabilis, » et corrumpet, et diriget, et faciet, et exterminabit fortes » et populum sanctum, et jugum torquis ejus dirigetur : » dolus in manu ejus, et in corde suo exaltabitur, et dolo » disperdet multos, et ad perditionem multorum stabit, et » quomodo ova manu conteret[2]. » Deinde et tempus tyrannidis ejus significat, in quo tempore fugabuntur Sancti, qui purum sacrificium offerunt Domino : « Et in dimidio » hebdomadis, ait, tolletur sacrificium et libatio, et in tem» plum abominatio desolationis, et usque ad consummatio» nem temporis consummatio dabitur super desolationem[3]; » dimidium autem hebdomadis tres sunt anni et menses sex.

Ex quibus omnibus non tantum quæ sunt apostasiæ manifestantur, et quæ sunt ejus qui in se recapitulatur omnem diabolicum errorem; sed et quoniam unus et idem Deus Pater, qui a Prophetis annuntiatus, a Christo autem manifestatus. Si enim quæ a Daniele prophetata sunt de fine, Dominus comprobavit : « Cum videritis, *dicens*, abomina» tionem desolationis, quæ dicta est per Danielem prophe» tam[4]; (Danieli autem Angelus Gabriel exolutionem visionum fecit : hic autem est Archangelus Demiurgi, et hic idem Mariæ evangelizavit manifestum adventum et incarnationem Christi[5]) unus et idem Deus manifestissime ostenditur, qui Prophetas misit, et Filium præmisit, et nos vocavit in agnitionem suam.

[1] Dan. VIII, 12. — [2] *Ibid.* 23 et seqq. — [3] Dan. IX, 27. — [4] Matth. XXIV, 15. — [5] Luc. I, 26 et seqq.

2° De futuro judicio per Christum, communione et separatione divina, atque infidelium pœnis æternis[1].

Si enim non judicat Pater; aut non pertinet ad eum, aut consentit his quæ fiunt omnibus : et si non judicat, omnes in æquo erunt, et in eodem dinumerabuntur statu. Supervacuus ergo erit adventus Christi, et contrarius, in eo quod non judicet. « Venit enim dividere hominem ad» versus patrem suum, et filiam adversus matrem, et nu» rum adversus socrum[2] : » et cum duo sint in eodem lecto, unum assumere, et alterum relinquere : et duabus molentibus in mola, alteram assumere, et alteram relinquere[3] : ad finem jubere messoribus colligere primum zizania, et fasciculos alligare, et comburere igni inextinguibili ; triticum autem colligere in horreum[4] : et agnos quidem vocare in præparatum regnum ; hædos autem in æternum ignem mittere, qui præparatus est a Patre ejus diabolo et Angelis ejus[5]. Et quid enim? Verbum venit in ruinam et in resurrectionem multorum[6] ? In ruinam quidem non credentium ei, quibus et majorem damnationem quam Sodomorum et Gomorrhæ in judicio comminatus est[7] ; in resurrectionem autem credentium, et facientium voluntatem Patris ejus, qui est in cœlis. Si ergo adventus Filii super omnes quidem similiter advenit, judicialis est autem, et discretor credentium et non credentium, quoniam ex sua sententia credentes faciunt ejus voluntatem, et ex sua sententia indicto audientes non accedunt ad ejus doctrinam : manifestum, quoniam et Pater ejus omnes quidem similiter fecit, propriam sententiam unumquemque habentem, et sensum li-

[1] Cap. xxvii, p. 325.

[2] Matth. x, 35. — [3] Luc. xvii, 34, 35. — [4] Matth. xiii, 30. *Ibid.* iii, 12. — [5] *Ibid.* xxv, 33 et seqq. — [6] Luc. ii, 34. — [7] Luc. x, 12.

berum; respicit autem omnia, et providet omnibus: « Solem » suum oriri faciens super malos et bonos, et pluens super » justos et injustos[1]. »

Et quicumque erga eum custodiunt dilectionem, suam his præstat communionem. Communio autem Dei, vita et lumen, et fruitio eorum quæ sunt apud eum bonorum. Quicumque autem absistunt secundum sententiam suam ab eo, his eam quæ electa est ab ipsis, separationem inducit. Separatio autem Dei, mors; et separatio lucis, tenebræ; et separatio Dei, amissio omnium quæ sunt apud eum bonorum. Qui ergo per apostasiam amiserunt quæ prædicta sunt, quippe desolati ab omnibus bonis, in omni pœna conversantur; Deo quidem principaliter non a semetipso eos puniente, prosequente autem eos pœna, quoniam sint desolati ab omnibus bonis. Æterna autem, et sine fine sunt a Deo bona: et propter hoc et amissio eorum æterna et sine fine est: quemadmodum in immenso lumine, qui excæcaverunt semetipsos, vel ab aliis excæcati sunt, semper privati sunt jucunditate luminis; non quod lumen pœnam eis inferat cæcitatis, sed quod ipsa cæcitas superinducat eis calamitatem. Et propter hoc Dominus dicebat: « Qui credit in me, » non judicatur[2]; » id est, non separatur a Deo: adunitus est enim per fidem Deo. « Qui autem non credit, ait, jam » judicatus est, quoniam non credidit in nomine unigeniti » Filii Dei, » id est, separavit semetipsum a Deo voluntaria sententia. « Hoc est enim judicium, quoniam lumen venit » in hunc mundum, et dilexerunt homines magis tenebras » quam lucem. Omnis enim qui male agit, odit lumen, et » non venit ad lumen, ne traducantur opera ejus. Qui au» tem facit veritatem, venit ad lumen, ut manifestentur opera » ejus, quoniam in Deo est operatus. »

[1] Matth. v, 45. — [2] Joan. III, 18 et seqq.

3° De piorum et impiorum discrimine, apostasia futura sub Antichristo, atque mundi consummatione [1].

Quoniam igitur in hoc mundo quidam quidem accurrunt lumini, et per fidem uniunt se Deo; alii autem absistunt a lumine, et separant seipsos a Deo: venit Verbum Dei, omnibus aptam habitationem inferens; his quidem qui in lumine sunt, ut fruantur eo et his quæ in eo sunt bonis; his autem qui in tenebris sunt, ut participentur eas calamitates quæ in eis sunt. Et propter hoc ait, hos quidem qui sunt ad dexteram, vocari in regnum Patris; illos autem qui sunt ad sinistram, in æternum ignem missurum[2]. Semetipsos enim omnibus privaverunt bonis.

Et propter hoc Apostolus ait : « Pro eo quod dilectio» nem Dei non receperunt, ut salvi fierent, et ideo mittet » eos Deus in operationem erroris, ut credant mendacio, ut » judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed con» senserunt iniquitati[3]. » Illo enim veniente, et sua sententia apostasiam recapitulante in semetipsum, et sua voluntate et arbitrio operante quæcumque operabitur, et in Templo Dei sedente, ut sicut Christum adorent illum qui seducentur ab illo; quapropter et juste *in stagnum projicietur ignis*[4] : Deo (autem) secundum suam providentiam præsciente omnia, et apto tempore eum qui talis futurus erat immittente, « ut credant falso, et judicentur omnes qui non credide» runt veritati, sed consenserunt iniquitati. » Cujus adventum Joannes in Apocalypsi significavit ita : « Et bestia quam » videram, similis erat pardo, et pedes ejus quasi ursi, et os » ejus quasi os leonis; et dedit ei draco virtutem suam, et » thronum suum, et potestatem magnam : et unum ex ca-

[1] Cap. XXVIII, p. 326 et seq.

[2] Matth. XXV, 34, 41. — [3] 2 Thess. II, 10 et seqq. — [4] Apoc. XIX, 20.

» pitibus ejus quasi occisum in mortem, et plaga mortis ejus » curata est, et admirata est universa terra post bestiam : » et adoraverunt draconem, quoniam dedit potestatem bes- » tiæ; et adoraverunt bestiam dicentes : Quis similis bestiæ » illi, et quis potest pugnare cum ipsa? Et datum est ei os » loquens magna et blasphemiam, et data est ei potestas » mensibus XL et duobus. Et aperuit os suum blasphemum » adversus Deum, blasphemare nomen ejus, et tabernacu- » lum ejus, et eos qui in cœlo habitant. Et data est ei potes- » tas super omnem tribum, et populum, et linguam, et » gentem. Et adoraverunt eam omnes qui habitant super » terram, cujus non est scriptum nomen in libro vitæ agni » occisi a constitutione mundi. Si quis habet aures, audiat. » Si quis in captivitatem duxerit, in captivitatem ibit. Si » quis gladio occiderit, oportet eum in gladio occidi. Hic » est sustinentia et fides sanctorum[1]. » Post deinde et de armigero ejus, quem et pseudoprophetam vocat : « Loque- » batur, inquit, quasi draco, et potestatem primæ bestiæ » omnem faciebat in conspectu ejus : et facit terram, et » qui habitant in ea, ut adorarent bestiam primam, cujus » curata est plaga mortis ejus. Et faciet signa magna, ut et » ignem faciat de cœlo descendere in terram in conspectu » hominum, et seducet inhabitantes super terram[2]. » Hæc ne quis eum divina virtute putet signa facere, sed magica operatione. Et non est mirandum si, dæmoniis et apostaticis spiritibus ministrantibus ei, per eos faciat signa, in quibus seducat habitantes super terram. « Et imaginem, ait, » jubebit fieri bestiæ, et spiritum dabit imagini, uti et lo- » quatur imago, et eos qui non adoraverint eam faciet oc- » cidi. Et characterem autem, ait, in fronte et in manu » dextra faciet dari, ut non possit aliquis emere vel vendere, » nisi qui habet characterem nominis bestiæ, vel numerum

[1] Apoc. XIII, 2 et seqq. — [2] *Ibid.* 11 et seqq.

» nominis ejus : et esse numerum sexcentos sexaginta sex, » quod est, sexies centeni, et deni sexies, et singulares » sex[1] ; » in recapitulationem universæ apostasiæ ejus, quæ facta est in sex millibus annorum.

Quotquot enim diebus hic factus est mundus, tot et millenis annis consummatur. Et propter hoc ait Scriptura Geneseos : « Et consummata sunt cœlum et terra, et omnis » ornatus eorum. Et consummavit Deus die sexto omnia » opera sua quæ fecit, et requievit in die septimo ab omni- » bus operibus suis quæ fecit[2]. » Hoc autem est et antefactorum narratio, quemadmodum facta sunt, et futurorum prophetia. Si etenim dies Domini quasi mille anni[3], in sex autem diebus consummata sunt quæ facta sunt ; manifestum est quoniam consummatio ipsorum sextus millesimus annus est.

Et propter hoc in omni tempore, plasmatus initio homo per manus Dei, id est, Filii et Spiritus, fit secundum imaginem et similitudinem Dei : paleis quidem abjectis, quæ sunt apostasia ; frumento autem in horreum assumpto, quod est hi qui ad Deum fide fructificant. Et propterea tribulatio necessaria est his qui salvantur, ut quodammodo contriti, et attenuati, et consparsi per patientiam Verbo Dei, et igniti, apti sint ad convivium Regis. Quemadmodum quidam de nostris dixit, propter martyrium in Deum adjudicatus ad bestias : « Quoniam frumentum sum Christi, et » per dentes bestiarum molor, ut mundus panis Dei inve- » niar[4]. »

[1] Apoc. XIII, 14 et seqq. — [2] Gen. II, 1, 2. — [3] 2 Pet. III, 8. — [4] Ignat. mart. Epist. ad Roman.

4° Universa ad utilitatem hominis facta esse : et de Antichristi dolis, nequitia, vi apostatica, a diluvio et deinceps in Ananiæ, Azariæ et Misaëlis persecutione præfigurata[1].

Causas autem reddidimus in his qui sunt ante hunc libris, propter quas passus est Deus hæc ita fieri : ostendimusque quoniam omnia quæ sunt talia, pro eo qui salvatur homine facta sunt ; illud quod est sui arbitrii et suæ potestatis maturans ad immortalitatem, et aptabiliorem eum ad æternam subjectionem Deo præparans. Et propter hoc conditio insumitur homini : non enim homo propter illam, sed conditio facta est propter hominem. Gentes autem quæ et ipsæ non allevaverunt oculos suos ad cœlum, neque gratias egerunt factori suo, neque lumen veritatis videre voluerunt, sed sicut mures cæci absconditi in profundo insipientiæ, juste sermo « ut stillicidium de cado, et sicut momentum » stateræ[2], » et « sicut nihil[3] » deputavit ; in tantum utiles et aptabiles justis, quantum utilitatis præstat stipula ad tritici augmentum, et palea ejus in ustionem, ad operationem auri. Et propterea cum in fine repente hinc Ecclesia assumetur : « Erit, inquit, tribulatio qualis non est facta ab ini» tio, neque fiet[4]. » Novissimus enim agon hic justorum, in quo vincentes coronantur incorruptela.

Et propter hoc in bestia veniente recapitulatio fit universæ iniquitatis et omnis doli, ut in ea confluens et conclusa omnis virtus apostatica, in caminum mittatur ignis. Congruenter autem et nomen ejus habebit numerum, sexcentos sexaginta sex ; recapitulans in semetipso omnem quæ fuit ante diluvium, malitiæ commixtionem, quæ facta est ex Angelica apostasia. Noë enim fuit annorum sexcentorum,

[1] Cap. XXIX, p. 327 et seq.

[2] Isa. XL, 15. — [3] *Ibid.* 17. — [4] Matth. XXIV, 21.

et diluvium advenit terræ, delens inresurrectionem terræ propter nequissimam generationem, quæ fuit temporibus Noë. Recapitulans autem et omnem qui fuit a diluvio errorem commentatorem idolorum, et Prophetarum interfectionem, et succensionem justorum. Illa enim quæ fuit a Nabuchodonosor instituta imago, altitudinem quidem habuit cubitorum sexaginta, latitudinem autem cubitorum sex : propter quam et Ananias, et Azarias, et Misaël, non adorantes eam, in caminum missi sunt ignis, per id quod eis evenit, prophetantes eam quæ in finem futura est justorum succensio. Universa enim imago illa præfiguratio fuit hujus adventus, ab omnibus omnino hominibus ipsum solum decernens adorari. Sexcenti itaque anni Noë, sub quo fuit diluvium propter apostasiam, et numerus cubitorum imaginis, propter quam justi in caminum ignis missi sunt, numerum nominis significat illius, in quem recapitulatur sex millium annorum omnis apostasia, et injustitia, et nequitia, et pseudoprophetia, et dolus, propter quæ et diluvium superveniet ignis.

5° De Antichristi nomine, regno et morte [1] :

His autem sic se habentibus, et in omnibus antiquis et probatissimis et veteribus Scripturis numero hoc posito, et testimonium perhibentibus his qui facie ad faciem Joannem viderunt, et ratione docente nos, quoniam numerus nominis bestiæ, secundum Græcorum computationem, per litteras quæ in eo sunt, sexcentos habebit, et sexaginta, et sex ; hoc est, decadas æquales hecatontasin, et hecatontadas æquales monasin (numerus enim qui digitus sex, similiter custoditus, recapitulationes ostendit universæ apostasiæ ejus quæ initio, et quæ in mediis temporibus, et quæ in fine

[1] Cap. xxx, p. 328 et seq.

erit); ignoro quomodo erraverunt quidam sequentes idiotismum, et medium frustrantes numerum nominis, quinquaginta numeros deducentes, pro sex decadis unam decadem volentes esse. Hoc autem arbitror scriptorum peccatum fuisse, ut solet fieri, quoniam et per litteras numeri ponuntur, facile litteram Græcam, quæ sexaginta enuntiat numerum, in Iota Græcorum litteram expansam; post deinde quidam sine exquisitione hoc acceperunt : alii quidem simpliciter et idiotice usurpaverunt denarium numerum; quidam autem per ignorantiam ausi sunt et nomina exquirere, habentia falsum erroris numerum. Sed his quidem qui simpliciter et sine malitia hoc fecerunt, arbitramur veniam dari a Deo. Quotquot autem secundum inanem gloriam statuunt nomina continentia falsum numerum, et quod a se fuerit adinventum nomen, definierunt esse illius qui venturus est; non sine damno tales exient, quippe qui et semetipsos et credentes sibi seduxerunt. Et primum quidem damnum est excidere a veritate, et quod non sit, quasi (sit) arbitrari : post deinde, apponenti, vel auferenti de Scriptura pœnam non modicam fore, in quam incidere necesse est eum qui sit talis. Subsequitur autem et aliud non quodlibet periculum eos qui falso præsumunt scire nomen ejus. Si enim aliud quidem hi putant, aliud autem ille habens adveniet; facile seducentur ab eo, quasi necdum adsit ille quem cavere convenit.

Oportet itaque tales discere, et ad verum recurrere nominis numerum; ut non in pseudoprophetarum loco deputentur, sed scientes firmum numerum qui a Scriptura annuntiatus est, id est, sexcentorum sexaginta sex, sustineant primum quidem divisionem regni in decem : post deinde, illis regnantibus, et incipientibus corrigere sua negotia, et augere suum regnum; qui de improviso adve-

nerit regnum sibi vindicans, et terrebit prædictos, habens nomen continens prædictum numerum; hunc vere cognoscere esse abominationem desolationis. Hoc et Apostolus ait : « Cum dixerint, Pax, et munitio, tunc subitaneus » illis superveniet interitus [1]. » Hieremias autem non solum subitaneum ejus adventum, sed et tribum ex qua veniet, manifestavit dicens : « Ex Dan audiemus vocem velocitatis » equorum ejus : a voce hinnitus decursionis equorum ejus » commovebitur tota terra : et veniet, et manducabit ter» ram, et plenitudinem ejus, et civitatem, et qui habi» tant in ea [2]. » Et propter hoc non annumeratur tribus hæc in Apocalypsi cum his quæ salvantur [3].

Certius ergo et sine periculo est, sustinere adimpletionem prophetiæ, quam suspicari et divinare nomina quælibet; quando multa nomina inveniri possunt habentia prædictum numerum : et nihilominus quidem erit hæc eadem quæstio. Si enim multa sunt quæ inveniuntur nomina, habentia numerum hunc; quod ex ipsis portabit qui veniet, quæritur. Quoniam autem non propter inopiam nominum habentium numerum nominis ejus dicimus hæc, sed propter timorem erga Deum et zelum veritatis : Ευανθα enim nomen habet numerum de quo quæritur : sed nihil de eo affirmamus. Sed et Λατεινος nomen habet sexcentorum sexaginta sex numerum : et valde verisimile est, quoniam novissimum regnum hoc habet vocabulum. Latini enim sunt qui nunc regnant : sed non in hoc nos gloriabimur. Sed et Τειταν, prima syllaba per duas Græcas vocales ε et ι scripta, omnium nominum quæ apud nos inveniuntur, magis fide dignum est. Etenim prædictum numerum habet in se, et litterarum est sex, singulis syllabis ex ternis litteris constantibus, et vetus, et semotum; neque enim eorum

[1] 1 Thess. v, 3. — [2] Jerem. viii, 16. — [3] Apoc. vii, 5 et seqq.

regum qui secundum nos sunt, aliquis vocatus est Titan; neque eorum quæ publice adorantur idolorum apud Græcos et barbaros habet vocabulum hoc. Et divinum putatur apud multos esse hoc nomen, ut etiam sol Titan vocetur ab his qui nunc tenent : et ostentationem quamdam continet ultionis, et vindictam inferentis, quod ille simulat se male tractatos vindicare. Et alias autem et antiquum, et fide dignum, et regale, magis autem et tyrannicum nomen. Cum igitur tantum suasionum habeat hoc nomen Titan, tamen habet verisimilitudinem, ut ex multis colligamus ne forte Titan vocetur qui veniet. Nos tamen non periclitabimur in eo, nec asseverantes pronuntiabimus hoc eum nomen habiturum : scientes, quoniam si oporteret manifeste præsenti tempore præconari nomen ejus, per ipsum utique editum fuisset qui et Apocalypsim viderat. Neque enim ante multum temporis visum est, sed pene sub nostro sæculo, ad finem Domitiani imperii.

Hunc autem numerum nominis ostendit, ut caveamus illum venientem, scientes quis est : nomen autem ejus tacuit, quoniam dignum non est præconari a Spiritu sancto. Si enim præconatum ab eo fuisset, fortassis et in multum permaneret. Nunc autem quoniam « fuit, et non » est, et ascendet ab abysso, et in perditionem vadit [1], » quasi qui non sit; sic nec nomen ejus præconatum est : ejus enim quod non est, nomen non præconatur. Cum autem vastaverit Antichristus hic omnia in hoc mundo, regnans annis tribus et mensibus sex, et sederit in templo Hierosolymis; tunc veniet Dominus de cœlis in nubibus, in gloria Patris, illum quidem et obedientes ei in stagnum ignis mittens; adducens autem justis Regni tempora, hoc est, requietionem, septimam diem sanctificatam; et restituens Abrahæ promissionem hæreditatis : in quo regno ait

[1] Apoc. XVII, 8.

Dominus, multos ab Oriente et Occidente venientes, recumbere cum Abraham, Isaac et Jacob [1].

[1] Matth. VIII, 11.

Cætera hujus libri capita nobis transmittenda videntur, cum regnum millenarium, nondum hoc temporis ab Ecclesia damnatum, sed ab ea posthac reprobatum, male propugnandum suscipiant.

FRAGMENTA.

FRAGMENTUM EPISTOLÆ AD FLORINUM[1].

Hæc dogmata, Florine, ut parcissime ac levissime dicam, non sunt sanæ doctrinæ : hæc dogmata Ecclesiæ non sunt consona, et in maximam impietatem eos conjiciunt qui illis assentiuntur : hæc dogmata ne quidem hæretici extra Ecclesiam positi proferre unquam ausi sunt : hæc dogmata hi qui ante nos extitere presbyteri, quique Apostolorum discipuli fuere, minime tibi tradiderunt. Vidi enim te, cum adhuc puer essem, in inferiore Asia apud Polycarpum, cum in Imperatoria aula splendide ageres, et illi te probare conareris. Nam ea quæ tunc gesta sunt melius memoria teneo, quam quæ nuper acciderunt (quippe quæ pueri discimus simul cum animo ipso coalescunt, eique penitus inhærent) : adeo ut et locum dicere possim in quo sedens beatus Polycarpus disserebat, processus quoque ejus et ingressus, vitæque modum et corporis speciem, sermones denique quos ad multitudinem habebat ; et familiarem consuetudinem quæ illi cum Joanne, ac reliquis qui Dominum viderant, intercessit, ut narrabat, et qualiter dicta eorum commemorabat : quæque de Domino ex ipsis audiverat, de miraculis illius etiam, ac de doctrina, quæ ab iis qui Verbum vitæ ipsi conspexerant acceperat Polycarpus, qualiter referebat, cuncta Scripturis consona. Hæc jam tunc temporis per Dei clementiam, quæ mihi obtigit, studiose audiebam, non in charta, sed in corde meo ea consig-

[1] P. 339.

nans, et semper per Dei gratiam exacte ea mente revolvo. Atque in conspectu Dei contestari possum, beatum illum et apostolicum presbyterum, si tale quid audivisset, exclamaturum sane, ac obturatis auribus suis pro more dicturum fuisse : « Deus bone, quæ me in tempora reservasti, » ut hæc sustinerem ! » atque ex loco ipso effugiturum in quo sedens vel stans ejusmodi sermones audivisset. Sed et ex epistolis ejus id liquido probari potest, quas sive ad vicinas Ecclesias misit, eas confirmans, sive ad quosdam fratres, admonens illos atque exhortans.

FRAGMENTUM

EPISTOLÆ AD VICTOREM PAPAM ROMANUM [1].

Neque enim de die solum controversia est, sed etiam de forma ipsa jejunii. Quidam enim existimant unico die sibi esse jejunandum; alii duobus, alii pluribus; alii vero quadraginta. Diurnis pariter ac nocturnis horis computatis, diem suum commetiuntur. Atque hæc quidem inter eos qui jejunia observant, varietas non nostra primum ætate nata est; sed longe antea apud majores nostros ortum cepit, qui non accurate, ut verisimile est, retinentes jejunii formam, eam quæ ex simplicitate et imperitia ortum habuit, consuetudinem in posterum induxerunt. Atque nihilominus tamen et omnes isti pacem inter se retinuerunt, et nos invicem retinemus. Ita jejuniorum diversitas consensionem fidei commendat. . . . . Sed et presbyteri illi qui ante Soterem, ecclesiam cui tu nunc præes gubernarunt, Anicetum dico, et Pium, et Hyginum, cum Telesphoro, et Sixto, neque ipsi unquam observarunt, neque his qui cum ipsis erant, ut observarent permiserunt. Ipsi tamen, cum hoc minime observarent, pacem nihilominus colebant cum

[1] P. 340 et seq.

iis qui ad se venissent ex ecclesiis in quibus id observabatur. Atqui observantia inter eos qui minime observabant, tanto magis contraria videbatur. Nec ulli unquam ob ejusmodi consuetudinem rejecti sunt; verum illi ipsi qui te præcesserunt presbyteri, quamvis id minime observarent, ecclesiarum presbyteris qui id observabant Eucharistiam transmiserunt. Et cum beatissimus Polycarpus Aniceti temporibus Romam venisset, atque inter illos de quibusdam aliis rebus modica esset controversia, statim mutuo pacis osculo se complexi sunt : de hoc capite non magnopere inter se contendentes. Neque enim Anicetus Polycarpo persuadere unquam poterat ut observare desineret; quippe qui cum Joanne Domini discipulo, et cum reliquis Apostolis, quibuscum familiariter vixerat, eum morem perpetuo observasset. Neque item Polycarpus Aniceto persuadere potuit ut observaret; cum Anicetus eorum qui ante se fuerant presbyterorum morem sibi retinendum esse diceret. Quæ cum ita se haberent, communicarunt sibi invicem. Et Anicetus in ecclesia consecrandi munus Polycarpo honoris causa concessit; tandemque cum pace a se invicem discesserunt : tam iis qui observabant, quam illis qui minime observabant, pacem communionemque totius Ecclesiæ retinentibus.

MINUTIUS FELIX.

OCTAVIUS.

MINUTIUS FELIX,

CAUSIDICUS ET APOLOGISTA.

(INITIO TERTII SÆCULI.)

LATINUS.

Marcus Minutius Felix, *Romæ insignis causidicus* (Hier. Cat. 458), sed ut stylo suspicari datur ex Africa oriundus, diuque paganorum commentis implicatus, vix senili ætate ad christianam veritatem perductus est, et *discussa postmodum cæcitate, de tenebrarum profundo in lucem sapientiæ et veritatis emersit.* (Dial.) Regnante Severo floruisse videtur.

Huic duo familiares : Octavius nempe, qui matrimonio conjunctus et foro deditus ita primum christianos exhorrebat, ut ne illorum quidem defensionem audire vellet, mutatus autem postea, christianam religionem et ipse profitebatur; Cæcilius vero, vir simplex et rectus, sed paganus adhuc, qui postmodum conversus B. Cyprianum ad fidem adduxisse creditur : quos inter duos habitum est colloquium, quod deinde ab ipso rescriptum Minutio *Octavii* titulo fuit insignitum.

Hoc dialogo patet *Minutium non ignobilis inter causidicos loci fuisse*, imo et *idoneum extitisse veritatis assertorem.* (Lact. Inst. v, 1, et 1, 2.) Hic *gentilium litterarum* nil *dimittens intactum* (Hier. epist. ad Magn.) paganorum placita victrici manu retundit;

sed religionis christianæ minus peritus, falsorum potius Deorum mendaces evertit fabulas, quam veri Dei mysteria stabilit et demonstrat. Purus dicendi modus, facilis, facundus, suavitate simul et splendore mirabilis. Dexter in cogitando, in argumentando acutus, in describendo gratus et elegans, non indignus evasit qui *Firmianum inter, Cyprianum, Hilarium, Joannem, Ambrosium*, ab Eucherio numeraretur. (Euch. epist. ad Valerium.)

Dialogus Minutii Felicis sub nomine Arnobii excusus est Romæ primum 1542, et postea Basileæ 1546 et 1560, in-8°; deinde vero Minutio Felici restitutus a *Balduino* Heidelbergæ 1560, et Romæ curante *Ursino* 1583, in-8° et in-4°, et iterum Basileæ 1603, in-8°, cum tractatu sancti Cypriani *de Vanitate idolorum*, studio *Joannis Worweri*, et hoc sæculo sæpius apud plurimas Galliæ et exterorum civitates. Sæculo autem sequenti in lucem iterum prodiit, an. 1709, Leidæ, in-8°; 1711 Londini, et Camborici, in-8°, curante *Joanne Davisio* an. 1712 : legitur etiam in Bibliothecis Patrum.

Nicolaüs Perrot d'Ablancourt eumdem librum gallice versum excudi curavit, an. 1646, in-12, et iterum 1660, in-18, et 1662, in-12, et 1677, in-12, Parisiis; Amstelodami autem 1683, in-12, cum textu latino; et pariter Lipsiæ, 1689.

Leguntur etiam plurima et longiora ejusdem fragmenta, gallice versa, apud D. *Guillon* Bibliothecam selectam sanctorum Patrum, tom. III, a pagina 269 usque ad paginam 328; in-8°, Paris. 1824.

Adest etiam versio anglica, Londini, 1682, in-8°; et flandriensis, transferente *Gargone*, 1712, Flessinguæ in Zelandia.

M. MINUTII FELICIS,

OCTAVIUS.

(JUXTA EDITIONEM JOANNIS DAVISII, CANTABRIGIÆ 1712.)

I. Cogitanti mihi, et cum animo meo Octavii, boni et fidelissimi contubernalis, memoriam recensenti, tanta dulcedo et affectio hominis inhæsit, ut ipse quodammodo mihi viderer in præterita redire, non ea quæ jam transacta et decursa sunt recordatione revocare : ita ejus contemplatio, quantum subtracta est oculis, tantum pectori meo, ac pene intimis sensibus implicata est! Nec immerito discedens vir eximius et sanctus, immensum sui desiderium nobis reliquit; utpote cum et ipse tanto nostri semper amore flagraverit, ut, et in ludicris et seriis, pari mecum voluntate concineret, eadem velle vel nolle : crederes unam mentem in duobus fuisse divisam. Sic solus in amoribus conscius ipse, socius in erroribus : et cum, discussa caligine, de tenebrarum profundo in lucem sapientiæ et veritatis emergerem, non respuit comitem, sed, quod est gloriosius, præcucurrit. Itaque cum per universam convictus nostri et familiaritatis ætatem mea cogitatio volveretur, in illo præcipue sermone ejus mentis meæ resedit intentio, quo Cæcilium superstitiosis vanitatibus etiam nunc inhærentem disputatione gravissima ad veram religionem reformavit.

II. Nam negotii, et visendi mei gratia Romam contenderat, relicta domo, conjuge liberis, et quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus, et adhuc dimidiata verba tentantibus, loquelam, ipso offensantis linguæ frag-

mine, dulciorem. Quo in adventu ejus non possum exprimere sermonibus, quanto quamque impatienti gaudio exultaverim; cum augeret maxime lætitiam meam amicissimi hominis inopinata præsentia. Igitur post unum et alterum diem, cum jam et aviditatem desiderii frequens assiduitatis usus implesset, et quæ per absentiam mutuam de nobis nesciebamus, relatione alterna comperissemus; placuit Ostiam petere amœnissimam civitatem, quod esset corpori meo siccandis humoribus de marinis lavacris blanda et apposita curatio. Sane et ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant; nam id temporis, post æstivam diem, in temperiem semet autumnitas dirigebat. Itaque cum diluculo ad mare inambulando littore pergeremus, ut et aura aspirans leniter membra vegetaret, et cum eximia voluptate molli vestigio cedens arena subsideret; Cæcilius, simulacro Serapidis denotato, ut vulgus superstitiosus solet, manum ori admovens, osculum labiis pressit.

III. Tunc Octavius ait[1] : Non boni viri est, Marce frater, hominem domi forisque lateri tuo inhærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deserere, ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sane, et unctos, et coronatos; cum scias hujus erroris non minorem ad te quam ad ipsum infamiam redundare. Cum hoc sermone ejus medium spatium civitatis emensi, jam liberum littus tenebamus. Ibi arenas extimas, velut sterneret ambulacro, perfundens lenis unda tendebat. Et ut semper mare etiam positis flatibus inquietum est, etsi non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram, tamen crispis torosisque ibidem erroribus delectati perquam sumus, cum in ipso æquoris limine plantas tingeremus, quod vicissim nunc appulsum nostris pedibus alluderet fluctus, nunc relabens, ac vestigia retrahens in sese resorberet. Sensim itaque tran-

[1] Vide D. Guillon, p. 271.

quilleque progressi, oram curvi molliter littoris, iter fabulis fallentibus, legebamus. Hæ fabulæ erant Octavii disserentis de navigatione narratio. Sed ubi eundi spatium satis justum cum sermone consumpsimus, eamdem emensi viam rursus versis vestigiis terebamus. Et cum ad id loci ventum est ubi subductæ naviculæ substratris roboribus, a terrena labe suspensæ quiescebant, pueros videmus certatim gestientes testarum in mare jaculationibus ludere. Is lusus est, testam teretem, jactatione fluctuum lævigatam, legere de littore; eam testam plano situ digitis comprehensam, inclinem ipsum atque humilem, quantum potest, super undas irrotare : ut illud jaculum vel dorsum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur; vel summis fluctibus tonsis emicaret, emergeret, dum assiduo saltu sublevatur. Is se in pueris victorem ferebat, cujus testa et procurreret longius, et frequentius exiliret.

IV. Igitur cum omnes hac spectaculi voluptate caperemur, Cæcilius[1] nihil intendere, neque de contentione ridere, sed tacens, anxius, segregatus, dolere nescio quid vultu fatebatur. Cui ego : Quid hoc est rei? cur non agnosco, Cæcili, alacritatem tuam illam? et illam oculorum etiam in seriis hilaritatem requiro? Tum ille : Jamdudum me Octavii nostri acriter angit et remordet oratio qua, in te invectus, objurgavit negligentiæ, ut me dissimulanter gravius argueret inscientiæ. Itaque progrediar ulterius : de toto et integro mihi cum Octavio res est. Si placet ut ipsius sectæ homo cum eo disputem, jam profecto intelliget facilius esse in contubernalibus disputare, quam conserere sapientium modo. In istis ad tutelam balnearum jactis et in altum procurrentibus petrarum obicibus residamus, ut et requiescere de itinere possimus, et intentius disputare. Et cum dicto ejus assedimus, ita ut me ex tribus medium lateris ambi-

[1] Vide D. Guillon, p. 272.

tione protegerent : neque hoc obsequii fuit, aut ordinis, aut honoris, quippe cum amicitia pares semper aut accipiat, aut faciat; sed ut arbiter et utrique proximus aures darem, et disceptantes duos medius segregarem.

V. Tum sic Cæcilius exorsus est[1]: Quanquam tibi, Marce frater, de quo cum maxime quærimus non sit ambiguum, utpote cum diligenter in utroque vivendi genere versatus repudiaris alterum, alterum comprobaris; impræsentiarum tamen ita tibi informandus est animus, ut libram teneas æquissimi judicis, nec in alteram partem propensus incumbas, ne non tam ex nostris disputationibus nata sententia, quam ex tuis sensibus prolata videatur. Proinde si mihi quasi novus aliqui, et quasi ignarus partis utriusque considas, nullum negotium est patefacere, omnia in rebus humanis dubia, incerta, suspensa; magisque omnia verisimilia, quam vera. Quo minus mirum est nonnullos tædio investigandæ penitus veritatis cuilibet opinioni temere succumbere, quam in explorando pertinaci diligentia perseverare. Itaque indignandum omnibus, indolescendum est, audere quosdam, et hoc studiorum rudes, litterarum profanos, expertes artium etiam sordidarum, certum aliquid de summa rerum ac majestate decernere, de qua tot omnibus sæculis sectarum plurimarum usque adhuc ipsa Philosophia deliberat. Nec immerito; cum tantum absit ab exploratione divina humana mediocritas, ut neque quæ supra nos cœlo suspensa sublata sunt, neque quæ infra terram profunda demersa sunt, aut scire sit datum, aut scrutari permissum, aut stuprare religiosum : et beati satis, satisque prudentes jure videamur, si, secundum illud vetus Sapientis oraculum, nosmetipsos familiarius noverimus. Sed quatenus indulgentes insano atque inepto labori, ultra humilitatis nostræ terminos evagamur, et in terram projecti,

[1] Vide D. Guillon, a p. 272 usque ad p. 290.

cœlum ipsum et ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus, vel hunc errorem saltem, non vanis et formidolosis opinionibus implicemus. Sint principio omnium semina natura in se coëunte densata : quis hic auctor Deus ? Sint fortuitis concursionibus totius mundi membra coalita, digesta, formata : quis Deus machinator ? Sidera licet ignis accenderit, et cœlum licet sua materia suspenderit ; licet terram fundaverint pondera, et mare licet influxerit e liquore : unde hæc religio, unde formido, quæ superstitio est ? Homo et animal omne quod nascitur, inspiratur, attollitur, elementorum ut voluntaria concretio est : in quæ rursum homo et animal omne dividitur, solvitur, dissipatur. Ita in fontem refluunt, et in semet omnia revolvuntur, nullo artifice, nec indice, nec auctore. Sic, congregatis ignium seminibus, soles alios atque alios semper splendere. Sic, exhalatis terræ vaporibus, nebulas semper adolescere ; quibus densatis coactisque, nubes altius surgere ; iisdem labentibus, pluvias fluere, flare ventos, grandines increpare ; vel nimbis collidentibus, tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina præmicare : adeo passim cadunt, montes irruunt, arboribus incurrunt, sine delectu tangunt loca sacra et profana, homines noxios feriunt et sæpe religiosos. Quid tempestates loquar varias et incertas, quibus nullo ordine vel examine, rerum omnium impetus volutatur ? in naufragiis, bonorum malorumque fata mixta, merita confusa ? in incendiis, interitum convenire insontium nocentiumque ? et, cum tabe pestifera cœli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire ? et, cum belli ardore sævitur, meliores potius occumbere ? In pace etiam, non tantum æquatur nequitia melioribus, sed et colitur : ut in pluribus nescias, utrum sit eorum detestanda pravitas, an optanda felicitas. Quod si mundus divina providentia, et alicujus numinis auctoritate regeretur, nunquam mereretur Phalaris et Dio-

nysius regnum, nunquam Rutilius et Camillus exilium, nunquam Socrates venenum. Ecce arbusta frugifera, ecce jam seges cana, jam temulenta vindemia, imbri corrumpitur, grandine cæditur. Adeo aut incerta nobis veritas occultatur et premitur; aut, quod magis credendum est, variis et lubricis casibus soluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura sit; quanto venerabilius ac melius antistitem veritatis majorum excipere disciplinam! religiones traditas colere! deos quos a parentibus ante imbutus es timere, quam nosse familiarius, adorare! nec de numinibus ferre sententiam, sed prioribus credere qui, in ipsius mundi natalibus, meruerunt deos vel faciles habere, vel reges!

VI. Inde adeo per universa imperia, provincias, oppida, videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, et deos colere municipes, ut Eleusinios Cererem, Phrygas Matrem, Epidaurios Æsculapium, Chaldæos Belum, Astarten Syros, Dianam Taurios, Gallos Mercurium, universa Romanos. Sic eorum potestas et auctoritas, totius orbis ambitus occupavit : sic imperium suum ultra solis vias et ipsius oceani limites propagavit, dum exercent in armis virtutem religiosam, dum urbem muniunt sacrorum religionibus, castis virginibus, multis honoribus ac nominibus sacerdotum; dum obsessi, et citra solum Capitolium capti, colunt deos, quos alius jam sprevisset iratos, et per Gallorum acies mirantium superstitionis audaciam pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati; dum capti in hostilibus mœnibus adhuc ferociente victoria numina victa venerantur; dum undique hospites deos quærunt, et suos faciunt; dum aras extruunt etiam ignotis numinibus, et Manibus. Sic dum universarum gentium sacra suscipiunt, etiam regna meruerunt. Hinc perpetuus venerationis tenor mansit, qui longa ætate non infringitur, sed augetur. Quippe antiquitas

cæremoniis atque ſanis tantum sanctitatis tribuere consuevit, quantum astruxerit vetustatis.

VII. Nec tamen temere, ausim enim interim et ipse concedere et sic melius errare, majores nostri aut observandis auguriis aut extis consulendis, aut instituendis sacris, aut delubris dedicandis operam navaverunt. Specta de libris memorias, jam eos deprehendes initiasse ritus omnium religionum, vel ut remuneraretur divina indulgentia, vel ut averteretur imminens ira, aut ut jam tumens et sæviens placaretur. Testis mater Idæa, quæ adventu suo et probavit matronæ castitatem, et urbem metu hostili liberavit. Testes equestrium fratrum in lacu, sicut ostenderant, statuæ consecratæ, qui anhelis, spumantibus equis atque fumantibus, de Perse victoriam eadem die qua fecerant, nuntiaverunt. Testis ludorum offensi Jovis de somno plebeii hominis iteratio : et Deciorum devotio rata testis est. Testis et Curtius, qui equitis sui vel mole vel honore hiatum profundæ voraginis coæquavit. Frequentius etiam quam volebamus, deorum præsentiam contempta auspicia contestata sunt. Sic Allia nomen infaustum. Sic Claudii et Junii non prælium in Pœnos, sed ferale naufragium est. Et ut Thrasymenus Romanorum sanguine et major esset, et decolor, sprevit auguria Flaminius; et ut Parthos signa repetamus, dirarum imprecationes Crassus et meruit, et irrisit. Omitto vetera quæ multa sunt, et de deorum natalibus, donis, muneribus : negligo carmina poëtarum : prædicta etiam de oraculis fata transilio, ne nobis antiquitas nimium fabulosa videatur. Intende templis ac delubris deorum quibus Romana civitas et protegitur et ornatur; magis sunt augusta numinibus incolis, præsentibus, inquilinis, quam cultus insignibus et muneribus opulenta. Inde adeo pleni et mixti deo vates futura præcerpunt, dant cautelam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem miseris, solatium calami-

tatibus, laboribus levamentum. Etiam per quietem deos videmus, audimus, agnoscimus, quos impie per diem negamus, nolumus, pejeramus.

VIII. Itaque, cum omnium gentium de diis immortalibus, quamvis incerta sit vel ratio vel origo, maneat tamen firma consensio, neminem fero tanta audacia tamque irreligiosa nescio qua prudentia tumescentem, qui hanc religionem tam vetustam, tam utilem, tam salubrem dissolvere aut infirmare nitatur. Sit licet ille Theodorus Cyrenæus, vel qui prior Diagoras Melius, cui Atheon cognomen apposuit antiquitas, qui uterque, nullos deos asseverando, timorem omnem, quo humanitas regitur, venerationemque penitus sustulerunt : nunquam tamen in hac impietatis disciplina simulatæ Philosophiæ nomine atque auctoritate pollebunt. Cum Abderitem Protagoram Athenienses viri, consulte potius quam profane de divinitate disputantem, et expulerint suis finibus, et in concione ejus scripta deusserint ; quid? homines (sustinebitis enim me impetum susceptæ actionis liberius exerentem) homines, inquam, deploratæ, illicitæ ac desperatæ factionis grassari in deos non ingemiscendum est? qui de ultima fæce collectis imperitioribus et mulieribus credulis, sexus sui facilitate labentibus, plebem profanæ conjurationis instituunt ; quæ nocturnis congregationibus et jejuniis solemnibus, et inhumanis cibis, non sacro quodam sed piaculo fœderantur. Latebrosa et lucifugax natio, in publicum muta, in angulis garrula ; templa ut busta despiciunt, deos despuunt, rident sacra, miserentur miseri, si fas est, sacerdotum ; honores et purpuras despiciunt, ipsi seminudi. Proh ! mira stultitia et incredibilis audacia ! spernunt tormenta præsentia, dum incerta metuunt et futura ; et dum mori post mortem timent, interim mori non timent. Ita illis pavorem fallax spes solatia rediviva blanditur.

IX. Ac jam, ut fæcundius nequiora proveniunt, serpentibus in dies perditis moribus, per universum orbem sacraria ista teterrima impiæ coitionis adolescunt. Eruenda prorsus hæc, et execranda consensio. Occultis se notis et insignibus noscunt, et amant mutuo, pene antequam noverint : passim etiam inter eos velut quædam libidinum religio miscetur ; ac se promisce appellant fratres, et sorores, ut etiam non insolens stuprum intercessione sacri nominis fiat incestum. Ita eorum vana et demens superstitio sceleribus gloriatur. Nec de ipsis, nisi subsisteret veritas, maxima et varia et honore præfanda sagax fama loqueretur. Audio eos turpissimæ pecudis caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari. Digna et nata religio talibus moribus. Alii eos ferunt ipsius antistitis ac sacerdotis colere genitalia, et quasi parentis sui adorare naturam. Nescio an falsa, certe occultis ac nocturnis sacris apposita suspicio. Et qui hominem summo supplicio pro facinore punitum, et crucis ligna feralia eorum cæremonias fabulatur, congruentia perditis sceleratisque tribuit altaria, ut id colant quod merentur. Jam de initiandis tirunculis fabula tam detestanda quam nota est. Infans farre contectus, ut decipiat incautos, apponitur ei qui sacris imbuatur. Is infans a tirunculo, farris superficie quasi ad innoxios ictus provocato, cæcis occultisque vulneribus occiditur : hujus, proh nefas ! sitienter sanguinem lambunt, hujus certatim membra dispertiunt, hac fœderantur hostia, hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignorantur. Hæc sacra sacrilegiis omnibus tetriora. Et de convivio notum est : passim omnes loquuntur : id etiam Cirtensis nostri testatur oratio. Ad epulas solemni die coëunt, cum omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines et omnis ætatis : illic post multas epulas, ubi convivium caluit, et incestæ libidini ebrietatis fervor exarsit, canis qui candelabro nexus est,

jactu offulæ ultra spatium lineæ qua vinctus est, ad impetum et saltum provocatur : sic everso et extincto conscio lumine, impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt per incertum sortis : et si non omnes opera, conscientia tamen pariter incesti; quoniam voto universorum appetitur quidquid accidere potest in actu singulorum.

X. Multa prætereo consulto. Nam et hæc nimis multa sunt, quæ aut omnia aut pleraque omnium vera declarat ipsius pravæ religionis obscuritas. Cur etenim occultare et abscondere quidquid illud colunt magnopere nituntur; cum honesta semper publico gaudeant, scelera secreta sint? cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra, nunquam palam loqui, nunquam libere congregari, nisi illud quod colunt et interprimunt, aut puniendum est, aut pudendum? Unde autem, vel quis ille, aut ubi Deus unicus, solitarius, destitutus; quem non gens libera, non regna, non saltem Romana superstitio noverunt? Judæorum sola et misera gentilitas unum et ipsi Deum, sed palam, sed templis, aris, victimis, cæremoniisque coluerunt. Cujus adeo nulla vis, nec potestas est, ut sit Romanis numinibus cum sua sibi natione captivus. At etiam Christiani, quænam monstra, quæ portenta confingunt? Deum illum suum, quem nec ostendere possunt, nec videre, in omnium mores, actus omnium, verba denique et occultas cogitationes diligenter inquirere? discurrentem scilicet, atque ubique præsentem : molestum illum volunt, inquietum, impudenter etiam curiosum. Siquidem astat factis omnibus, locis omnibus intererrat, cum nec singulis inservire possit per universa districtus, nec universis sufficere in singulis occupatus.

XI. Quid? quod toto orbi, et ipsi mundo cum sideribus suis minantur incendium, ruinam moliuntur? quasi aut naturæ divinis legibus constitutus æternus ordo turbetur, aut

rupto elementorum omnium fœdere, et cœlesti compage divisa, moles ista, qua continetur et cingitur, subruatur. Nec hac furiosa opinione contenti, aniles fabulas astruunt et annectunt. Renasci se ferunt post mortem et cineres et favillas : et nescio qua fiducia mendaciis suis invicem credunt. Putes eos jam revixisse. Anceps malum, et gemina dementia! cœlo et astris, quæ sic relinquimus ut invenimus, interitum denuntiare; sibi mortuis, extinctis, qui sicut nascimur et interimus, æternitatem repromittere. Inde videlicet et execrantur rogos, et damnant ignium sepulturas. Quasi non omne corpus, etsi flammis subtrahatur, annis tamen et ætatibus in terram resolvatur; nec intersit, utrum feræ diripiant, an maria consumant, an humus contegat, an flamma subducat : cum cadaveribus omnis sepultura, si sentiunt, pœna sit; si non sentiunt, ipsa conficiendi celeritate medicina. Hoc errore decepti beatam sibi, ut bonis, et perpetem vitam mortuis pollicentur; cæteris, ut injustis, pœnam sempiternam. Multa ad hæc suppetunt, ni festinet oratio. Injustos ipsos, magis nec laboro, jam docui : quanquam, etsi justos darem, culpam tamen, vel innocentiam fato tribui, sententiis plurimorum et hæc vestra consensio est. Nam quidquid agimus, ut alii fato, ita vos Deo dicitis. Sic sectæ vestræ non spontaneos cupere, sed electos. Igitur iniquum judicem fingitis, qui sortem in hominibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen sciscitari, utrumne cum corporibus? et corporibus quibus, ipsisne an innovatis resurgatur? Sine corpore? Hoc, quod sciam neque mens, neque anima, nec vita est. Ipso corpore? Sed jam ante dilapsum est. Alio corpore? Ergo homo novus nascitur, non prior ille reparatur. Et tamen tanta ætas abiit, sæcula innumera fluxerunt, quis unus ullus ab inferis vel Protesilaï sorte remeavit, horarum saltem permisso commeatu, vel ut exemplo crederemus? Omnia ista figmenta malesa-

næ opinionis, et inepta solatia a poëtis fallacibus in dulcedine carminis lusa, a vobis nimirum credulis in Deum vestrum turpiter reformata sunt.

XII. Nec saltem de præsentibus capitis experimentum, quam vos irritæ pollicitationis cassa vota decipiant : quid post mortem impendeat, miseri ! dum adhuc vivitis, æstimate. Ecce pars vestrum et major, melior, ut dicitis, egetis, algetis, opere, fame, laboratis : et Deus patitur, dissimulat; non vult, aut non potest opitulari suis. Ita aut invalidus, aut iniquus est. Tu, qui immortalitatem posthumam somnias, cum periculo quateris, cum febribus ureris, cum dolore laceraris, nondum conditionem tuam sentis ? nondum agnoscis fragilitatem ? invitus miser infirmitatis argueris, nec fateris ? Sed omitto communia. Ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, et jam non adorandæ, sed subeundæ cruces ; ignes etiam, quos et prædicitis et timetis : ubi Deus ille, qui subvenire reviviscentibus potest, viventibus non potest ? Nonne Romani sine vestro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, vestrique dominantur ? vos vero suspensi interim atque solliciti, honestis voluptatibus abstinetis : non spectacula visitis, non pompis interestis ; convivia publica absque vobis; sacra certamina, præcerptos cibos, et delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis deos, quos negatis. Non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honestatis : reservatis unguenta funeribus : coronas etiam sepulcris denegatis, pallidi, trepidi, misericordia digni, sed nostrorum deorum : ita nec resurgitis miseri, nec interim vivitis. Proinde si quid sapientiæ vobis aut verecundiæ est, desinite cœli plagas, et mundi fata et secreta rimari. Satis est pro pedibus aspicere, maxime indoctis, impolitis, rudibus, agrestibus : quibus non est datum intelligere civilia, multo magis denegatum est disserere divina.

XIII. Quanquam si philosophandi libido est, Socratem sapientiæ principem, quisque vestrum tantus est, si poterit, imitetur. Ejus viri, quoties de cœlestibus rogabatur, nota responsio est : Quod supra nos, nihil ad nos. Merito ergo de oraculo testimonium meruit prudentiæ singularis ; quod oraculum idem ipse præsentit, idcirco universis esse præpositum, non quod omnia comperisset, sed quod nihil se scire didicisset. Ita confessæ imperitiæ summa prudentia est. Hoc fonte defluxit Arcesilæ, et multo post Carneadis et Academicorum plurimorum in summis quæstionibus tuta dubitatio ; quo genere philosophari et caute indocti possunt, et docti gloriose. Quid? Simonidis Melici nonne admiranda omnibus, et sectanda cunctatio? qui Simonides, cum de eo, quid, et quales arbitraretur deos, ab Hierone tyranno quæreretur, primo deliberationi diem petiit, postridie biduum prorogavit, mox alterum tantum admonitus adjunxit; postremo cum causas tantæ moræ tyrannus inquireret, respondit ille, quod sibi, quanto inquisitio tardior pergeret, tanto veritas fieret obscurior. Mea quoque opinione, quæ sunt dubia, ut sunt relinquenda sunt : nec tot ac tantis viris deliberantibus temere et audaciter in alteram partem ferenda sententia est, ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio destruatur.

XIV. Sic Cæcilius, et renidens (nam indignationis ejus tumorem effusæ orationis impetus relaxaverat) : Et quid ad hæc, ait, audet Octavius homo Plautinæ prosapiæ, ut pistorum præcipuus, ita postremus philosophorum? Parce, inquam, in eum plaudere : neque enim prius exultare te dignum est concinnitate sermonis, quam utrinque plenius fuerit peroratum ; maxime cum non laudi, sed veritati disceptatio vestra nitatur. Et quanquam magnum in modum me subtili varietate tua delectarit oratio, tamen altius moveor, non de præsenti actione, sed de toto genere dis-

putandi, quod plerumque, pro disserentium viribus et eloquentiæ potestate, etiam perspicuæ veritatis conditio mutetur. Id accidere pernotum est auditorum facilitate, qui dum verborum lenocinio a rerum intentionibus avocantur, sine delectu assentiuntur dictis omnibus : nec a rectis falsa secernunt, nescientes inesse et in incredibili verum, et in verisimili mendacium. Itaque quo sæpius asseverationibus credunt, eo frequentius a peritioribus arguuntur. Sic assiduc temeritate decepti culpam judicis transferunt ad incerti querelam, ut damnatis omnibus malint universa suspendere, quam de fallacibus judicare. Igitur nobis providendum est, ne odio identidem sermonum omnium laboremus; ita ut in execrationem et odium hominum plerique simpliciores efferantur. Nam incaute creduli circumveniuntur ab his quos bonos putaverunt : mox errore consimili jam suspectis omnibus, ut improbos metuunt etiam quos optimos sentire potuerunt. Nos proinde solliciti, quod utrinque omni negotio disseratur, et ex altera parte plerumque obscura sit veritas, ex altero latere mira subtilitas, quæ nonnunquam ubertate dicendi fidem confessæ probationis imitetur; diligenter, quantum potest, singula ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea vero quæ recta sunt eligere, probare, suscipere possimus.

XV. Decedis (inquit Cæcilius) officio judicis religiosi : nam perinjurium est, vires te actionis meæ intergressu gravissimæ disputationis infringere, cum Octavius integra et illibata habeat singula, si potest refutare. Id, quod criminaris, inquam, in commune, nisi fallor, compendium protuli, ut examine scrupuloso nostram sententiam non eloquentiæ tumore, sed rerum ipsarum soliditate libremus. Nec avocanda, quod quereris, diutius intentio, cum toto silentio liceat responsionem Januarii nostri, jam gestientis, audire.

XVI. Et Octavius : Dicam equidem, ut potero, pro viribus, et annitendum tibi mecum est, ut conviciorum amarissimam labem verborum veracium flumine diluamus. Nec dissimulabo[1], principio ita Natalis mei[2] errantem, vagam, lubricam nutasse sententiam, ut sit nobis ambigendum, utrum tua eruditio turbata sit, an vacillaverit per errorem : nam interim deos credere, interim se deliberare variavit, ut propositionis incerto certior responsionis nostræ intentio fundaretur. Sed in Natali meo versutiam nolo, non credo ; procul est ab ejus simplicitate subtilis urbanitas. Quid igitur? ut qui rectam viam nescit, ubi, ut fit, in plures una diffunditur, quia viam nescit, hæret anxius, nec singulas audet eligere, nec universas probare : sic cui non est veri stabile judicium, prout infida suspicio spargitur, ita ejus dubia opinio dissipatur. Nullum itaque miraculum est, si Cæcilius identidem in contrariis ac repugnantibus jactetur, æstuet, fluctuetur : quod ne fiat ulterius, convincam et redarguam, quamvis diversa sint quæ dicta sunt, una veritate confirmata probataque. Nec dubitandum ei de cætero est, nec vagandum. Et quoniam meus frater erupit ægre se ferre, stomachari, indignari, dolere, illitteratos, pauperes, imperitos, de rebus cœlestibus disputare : sciat omnes homines sine delectu ætatis, sexus, dignitatis, rationis et sensus capaces et habiles procreatos ; nec fortuna nactos, sed natura insitos esse sapientiam ; quin ipsos etiam philosophos, vel si qui alii artium repertores in memorias exierunt, priusquam solertia mentis parerent nominis claritatem, habitos esse plebeios, indoctos seminudos : at vero divites facultatibus suis illigatos, magis aurum suscipere consuesse, quam cœlum ; nostrates pauperes, et commentos esse prudentiam, et tradidisse cæteris disciplinam. Unde apparet ingenium

[1] Vide D. Guillon, a p. 290 usque ad p. 327.
[2] Natalis, alterum Cæcilii nomen.

non dari facultatibus, nec studio parari, sed cum ipsa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, vel dolendum, si quicumque de divinis quærat, sentiat, proferat; cum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur : atque etiam, quo imperitior sermo, hoc illustrior ratio est; quoniam non fucatur pompa facundiæ et gratiæ, sed, ut est, recti regula sustinetur.

XVII. Nec recuso, quod Cæcilius asserere inter præcipua connisus est, hominem nosse se et circumspicere debere, quid sit, unde sit, quare sit; utrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius a Deo factus, formatus, animatus. Quod ipsum explorare et eruere sine universitatis inquisitione non possumus, cum ita cohærentia, connexa, concatenata sint, ut, nisi divinitatis rationem diligenter excusseris, nescias humanitatis; nec possis pulchre gerere rem civilem, nisi cognoveris hanc communem omnium mundi civitatem : præcipue cum a feris belluis hoc differamus, quod illa prona, in terramque vergentia, nihil nata sint prospicere, nisi pabulum; nos quibus vultus erectus, quibus suspectus in cœlum datus est, sermo, et ratio, per quæ Deum agnoscimus, sentimus, imitamur, ignorare nec fas nec licet ingerentem sese oculis et sensibus nostris cœlestem claritatem. Sacrilegii enim vel maximi instar est, humi quærere quod in sublimi debeas invenire. Quo magis mihi videntur, qui hunc mundi totius ornatum non divina ratione perfectum volunt, sed frustis quibusdam temere cohærentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere. Quid enim potest esse tam apertum, tam confessum, tamque perspicuum, cum oculos in cœlum sustuleris, et quæ sunt infra circaque lustraveris, quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur? Cœlum ipsum vide quam late tenditur, quam rapide volvitur, vel

quod in noctem astris distinguitur, vel quod in diem sole lustratur; jam scies quam sit in eo summi moderatoris mira et divina libratio. Vide et annum, ut solis ambitus faciat; et mensem vide, ut luna auctu, senio, labore circumagat. Quid tenebrarum et luminis dicam recursantes vices, ut sit nobis operis et quietis alterna reparatio? Relinquenda vero astrologis prolixior de sideribus oratio, vel quod regant cursum navigandi, vel quod arandi metendique tempus inducant : quæ singula non modo ut crearentur, fierent, disponerentur, summi opificis et perfectæ rationis eguerunt, verum etiam sentiri, perspici, intelligi, sine summa solertia et ratione non possunt. Quid? cum ordo temporum ac frugum stabili varietate distinguitur, nonne auctorem suum parentemque testatur? Ver æque cum suis floribus, et æstas cum suis messibus, et autumni maturitas grata, et hiberna olivitas necessaria : qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione consisteret. Jam providentiæ quantæ, ne hiems sola glacie ureret, aut sola æstas ardore torreret, autumni et veris inserere medium temperamentum, ut per vestigia sua anni revertentis occulti et innoxii transitus laberentur. Mari intende, lege littoris stringitur. Quidquid arborum est vide, quam e terræ visceribus animatur. Aspice oceanum, refluit reciprocis æstibus. Vide fontes, manant venis perennibus : fluvios intuere, eunt semper exercitis lapsibus. Quid loquar apte disposita recta montium, collium flexa, porrecta camporum? Quidve animantium loquar adversus sese tutelam multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus septas, et fundatas ungulis, et spicatas aculeis, aut pedum celeritate liberas, aut elatione pinnarum? Ipsa præcipue formæ nostræ pulchritudo Deum fatetur artificem : status rigidus, vultus erectus, oculi in summo, velut in specula constituti, et omnes cæteri sensus velut in arce compositi.

XVIII. Longum est ire per singula : nihil in homine membrorum est, quod non et necessitatis causa sit, et decoris : et, quod magis mirum est, eadem figura omnibus, sed quædam unicuique lineamenta deflexa. Sic et similes universi videmur, et inter se singuli dissimiles invenimur. Quid nascendi ratio? quid cupido generandi? nonne a Deo data est? et ut ubera partu maturescente lactescant, et ut tener fœtus ubertate lactei roris adolescat? Nec universitati solummodo Deus, sed et partibus consulit. Britannia sole deficitur, sed circumfluentis maris tepore recreatur. Ægypti siccitatem temperat Nilus amnis; colit Euphrates Mesopotamiam; pro imbribus pensat Indus flumen, et serere Orientem dicitur, et rigare. Quod si ingressus aliquam domum, omnia exculta, disposita, ornata vidisses, utique præesse ei crederes dominum, et illis bonis rebus multo esse meliorem : ita in hac mundi domo, cum cœlum terramque perspicias, providentiam, ordinem, legem, crede esse universitatis dominum, parentemque, ipsis sideribus, et totius mundi partibus pulchriorem. Ni forte, quoniam de providentia nulla dubitatio est, inquirendum putas utrum unius imperio, an arbitrio plurimorum cœleste regnum gubernetur : quod ipsum non est multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, quibus exempla utique de cœlo. Quando unquam regni societas aut cum fide cœpit, aut sine cruore discessit? Omitto Persas de equorum hinnitu augurantes principatum, et Thebanorum par mortuum, fabulam, transeo. Ob pastorum et casæ regnum de geminis memoria notissima est. Generi et soceri bella toto orbe diffusa sunt, et tam magni imperii duos fortuna non cepit. Vide cætera. Rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armentis rector unus : tu in cœlo summam potestatem dividi credas, et scindi veri illius ac divini imperii totam potestatem? cum palam sit parentem omnium Deum nec principium habere,

nec terminum; qui nativitatem omnibus præstet, sibi perpetuitatem; qui ante mundum fuerit sibi ipse pro mundo; qui universa quæcumque sunt, verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior est; nec comprehendi potest, tactu purior est; nec æstimari, sensibus major est, infinitus, immensus, et soli sibi, tantus quantus est, notus : nobis vero ad intellectum pectus angustum est; et ideo sic eum digne æstimamus, dum inæstimabilem dicimus. Eloquar quemadmodum sentio : magnitudinem Dei, qui se putat nosse, minuit : qui non vult minuere, non novit. Nec nomen Deo quæras, Deus nomen est : illic vocabulis opus est cum per singulos propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est : Deo, qui solus est, Dei vocabulum totum est : quem si patrem dixero, terrenum opineris; si regem, carnalem suspiceris; si dominum, intelliges utique mortalem. Aufer additamenta nominum, et perspicies ejus claritatem. Quid? quod omnium de isto habeo consensum? Audio vulgus, cum ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quam *Deum* dicunt, et, *Deus magnus est;* et, *Deus verus est;* et, *si Deus dederit.* Vulgi iste naturalis sermo est, an Christiani confitentis oratio? Et qui Jovem principem volunt, falluntur in nomine, sed de una potestate consentiunt.

XIX Audio poëtas quoque unum patrem divum atque hominum prædicantes, et talem esse mortalium mentem, qualem parens omnium diem duxerit. Quid Mantuanus Maro? nonne apertius, proximius, verius? « Principio, *ait,* » cœlum et terras *et cætera mundi membra* spiritus intus » alit, *et* infusa mens agitat : inde hominum pecudumque » genus[1], » et quidquid aliud animalium. Idem alio loco, mentem istam *et* spiritum Deum nominat; hæc enim verba sunt : « Deum namque ire per omnes terrasque tractusque

[1] Virgil. Æneid. vi, 724.

» maris, cœlumque profundum : unde homines et pecudes, » unde imber et ignes[1]. » Quid aliud et a nobis Deus, quam mens, et ratio, et spiritus prædicatur ? Recenseamus, si placet, disciplinam philosophorum ; deprehendes eos, et si sermonibus variis, ipsis tamen rebus in hanc unam coire et conspirare sententiam. Omitto illos rudes et veteres, qui de suis dictis sapientes esse meruerunt. Sit Thales Milesius omnium primus, qui primus omnium de cœlestibus disputavit. Idem Milesius Thales rerum initium aquam dixit : Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta formaverit. Eho altior et sublimior aquæ et spiritus ratio, quam ut ab homine potuerit inveniri : a Deo traditum. Vides philosophi principalis nobiscum penitus opinionem consonare. Anaximenes deinceps, et post Apolloniates Diogenes aëra Deum statuunt, infinitum et immensum. Horum quoque similis de divinitate consensio est. Anaxagoræ vero descriptio et motus infinitæ mentis Deus dicitur. Et Pythagoræ Deus est animus, per universam rerum naturam commeans et intentus ; ex quo etiam animalium omnium vita capiatur. Xenophanem notum est, omne infinitum cum mente, Deum tradere ; et Antisthenem populares deos multos, sed naturalem unum præcipuum ; Speusippum vim naturalem, animalem, qua omnia regantur, Deum nosse. Quid Democritus ? quamvis atomorum primus inventor, nonne plerumque naturam, quæ imagines fundat, et intelligentiam, Deum loquitur ? Straton quoque et ipse naturam. Etiam Epicurus ille, qui deos aut otiosos fingit, aut nullos, naturam tamen superponit. Aristoteles variat, et assignat tamen unam potestatem : nam interim mentem, mundum interim Deum dicit, interim mundo Deum præficit. ([2] Aristoteles Ponticus variat, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principa-

[1] Virg. Ge. IV, 221 ; Æn. I, 747. — [2] Totam hanc periodum delendam putat Heraldus.

tum.) Heraclides Ponticus quoque Deo divinam mentem, quamvis varie, ascribit, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum. Theophrastus, et Zenon, et Chrysippus, et Cleanthes, sunt et ipsi multiformes, sed ad unitatem providentiæ omnes revolvuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo æthera, plerumque rationem Deum disseruit. Zenon ejusdem magister naturalem legem atque divinam, et æthera interim, interdumque rationem vult omnium esse principium. Idem interpretando Junonem aëra, Jovem cœlum, Neptunum mare, ignem esse Vulcanum, et cæteros similiter vulgi deos elementa esse monstrando, publicum arguit graviter et revincit errorem. Eadem fere Chrysippus, vim divinam, rationalem naturam, et mundum interim, et fatalem necessitatem Deum credit; Zenonemque interpretatione physiologiæ in Hesiodi, Homeri, Orpheique carminibus imitatur. Babylonio etiam Diogeni disciplina est exponendi et disserendi, Jovis partum, et ortum Minervæ, et hoc genus cætera, rerum vocabula esse, non deorum. Nam Socraticus Xenophon formam Dei veri negat videri posse, et ideo quæri non oportere: Aristo Chius, comprehendi omnino non posse. Uterque majestatem Dei, intelligendi desperatione senserunt. Platoni apertior de Deo, et rebus ipsis, et nominibus oratio est, et quæ tota esset cœlestis, nisi persuasionis civilis nonnunquam admixtione sordesceret. Platoni itaque in Timæo Deus est ipso suo nomine mundi parens, artifex animæ, cœlestium terrenorumque fabricator : quem et invenire difficile, præ nimia et incredibili potestate, et cum inveneris in publicum dicere impossibile præfatur. Eadem fere et ista quæ nostra sunt. Nam et Deum novimus, et parentem omnium dicimus; et nunquam publice nisi interrogati prædicamus.

XX. Exposui opiniones omnium ferme philosophorum

quibus illustrior gloria est, Deum unum multis licet designasse nominibus : ut quivis arbitretur, aut nunc christianos philosophos esse, aut philosophos fuisse jam tunc christianos. Quod si providentia mundus regitur, et unius Dei nutu gubernatur, non nos debet antiquitas imperitorum fabellis suis delectata, vel capta, ad errorem mutui rapere consensus : cum philosophorum suorum sententiis refellatur, quibus et rationis et vetustatis assistit auctoritas. Majoribus enim nostris tam facilis in mendaciis fides fuit, ut temere crediderint etiam alia monstruosa, mira miracula : Scyllam multiplicem, Chimæram multiformem, et Hydram felicibus vulneribus renascentem, et Centauros equos suis hominibus implexos; et quidquid famæ licet fingere, illis erat libenter audire. Quid illas aniles fabulas, de hominibus aves, et feras homines, et de hominibus arbores atque flores? quæ si essent facta, fierent; quia fieri non possunt, ideo nec facta sunt. Similiter, ac vero erga deos quoque, majores nostri improvidi, creduli, rudi simplicitate crediderunt : dum reges suos colunt religiose, dum defunctos eos desiderant in imaginibus videre, dum gestiunt eorum memorias in statuis detinere, sacra facta sunt quæ fuerant assumpta solatia. Denique et antequam commerciis orbis pateret, et antequam gentes ritus suos moresque miscerent, unaquæque natio conditorem suum, aut ducem inclytum, aut reginam pudicam sexu suo fortiorem, aut alicujus muneris vel artis repertorem venerabatur, ut civem bonæ memoriæ. Sic et defunctis præmium, et futuris dabatur exemplum.

XXI. Lege Stoicorum scripta, vel scripta sapientium : eadem mecum recognosces. Ob merita virtutis, aut muneris deos habitos Euhemerus exequitur, et eorum natales, patrias, sepulcra dinumerat, et per provincias monstrat : Dictæi Jovis, et Apollinis Delphici, et Phariæ Isidis,

et Cereris Eleusinæ. Prodicus assumptos in deos loquitur, qui errando inventis novis frugibus utilitati hominum profuere. In eamdem sententiam et Perseus philosophatur, et annectit inventas fruges et frugum ipsarum repertores iisdem nominibus, ut comicus sermo est Venerem sine Libero et Cerere frigere. Alexander ille Magnus[1] Macedo insigni volumine ad matrem suam scripsit, metu suæ potestatis proditum sibi de diis hominibus a sacerdote secretum. Illic Vulcanum facit omnium principem, et postea Jovis gentem; et de spicis Isidis ad hirundinem sistrum, et asparsis membris inanem tui Serapidis sive Osiridis tumulum. Considera denique sacra ipsa, et ipsa mysteria, invenies exitus tristes, fata, et funera, et luctus, atque planctus miserorum deorum. Isis perditum filium cum Cynocephalo suo et calvis sacerdotibus luget, plangit, inquirit: et Isiaci miseri cædunt pectora, et dolorem infelicissimæ matris imitantur : mox, invento parvulo, gaudet Isis, exultant sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur; nec desinunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt. Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? Hæc tamen Ægyptia quondam, nunc et sacra Romana sunt. Ceres facibus accensis, et serpente circumdata, errore subreptam et corruptam Liberam anxia et sollicita vestigat. Hæc sunt Eleusinia. Et quæ Jovis sacra sunt? Nutrix capella est, et avido patri subtrahitur infans ne voretur, et Corybantum cymbalis, ne pater audiat, vagitus initus eliditur. Cybelæ Dindyma pudet dicere, quæ adulterum suum infeliciter placitum, quoniam et ipsa deformis et vetula, ut multorum deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, execuit, ut Deum scilicet faceret eunuchum. Propter hanc fabulam Galli eam, et semiviri, sui corporis supplicio colunt. Hæc jam

[1] Imo Alexander Polyhistor; hic cum plerisque errat Minutius.

non sunt sacra, tormenta sunt. Quid formæ ipsæ et habitus? nonne arguunt ludibria et dedecora deorum vestrorum? Vulcanus claudus deus, et debilis: Apollo tot ætatibus lævis: Æsculapius bene barbatus, etsi semper adolescentis Apollinis filius: Neptunus glaucis oculis, Minerva cæsiis, bubulis Juno: pedibus Mercurius alatis, Pan ungulatis, Saturnus compeditis: Janus vero frontes duas gestat, quasi ut aversus incedat: Diana interim est alte succincta venatrix; et Ephesia mammis multis, et veribus[1] extructa; et Trivia trinis capitibus et multis manibus horrifica. Quid ipse Jupiter vester? modo imberbis statuitur, modo barbatus locatur: et cum Hammon dicitur, habet cornua; et cum Capitolinus, tunc gerit fulmina; et cum Latiaris, cruore perfunditur; et cum Feretrius, non auditur. Et ne longius multos Joves obeam, tot sunt Jovis monstra, quot nomina. Erigone suspensa de laqueo est, ut virgo inter astra ignita sit: Castores alternis moriuntur, ut vivant: Æsculapius, ut in Deum surgat, fulminatur: Hercules, ut hominem exuat, Œtæis ignibus concrematur.

XXII. Has fabulas et errores et ab imperitis parentibus discimus, et, quod est gravius, ipsis studiis et disciplinis elaboramus, carminibus præcipue poëtarum, qui plurimum quantum veritati ipsa sua auctoritate nocuere. Et Plato ideo præclare Homerum illum inclytum, laudatum et coronatum, de civitate, quam in sermone instituebat, ejecit. Hic enim præcipuus bello Troico Deos vestros, etsi ludos facit, tamen in hominum rebus et actibus miscuit. Hic eorum paria composuit, sauciavit Venerem, Martem vinxi, vulneravit, fugavit: Jovem narrat a Briareo liberatum, ne a diis cæteris ligaretur; et Sarpedonem filium, quoniam morti non poterat eripere, cruentis imbribus flevisse; et loro Veneris illectum flagrantius quam in adulteras soleat, cum

[1] Credo ponendum esse pro *veribus uberibus.*

Junone uxore concumbere. Alibi Hercules stercora egerit, et Apollo Admeto pecus pascit. Laomedonti vero muros Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor accipit. Illic Jovis fulmen cum Æneæ armis in incude fabricatur : cum cœlum et fulmina et fulgura longe ante fuerint quam Jupiter in Creta nasceretur, et flammas veri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse Jupiter non vereri. Quid loquar Martis et Veneris adulterium deprehensum? et in Ganymedem Jovis stuprum cœlo consecratum? Quæ omnia in hoc prodita, ut judiciis hominum quædam auctoritas pararetur. His atque hujusmodi figmentis et mendaciis dulcioribus corrumpuntur ingenia puerorum; et iisdem fabulis inhærentibus, adusque summæ ætatis robur adolescunt, et in iisdem opinionibus miseri consenescunt : cum sit veritas obvia, sed requirentibus. Saturnum enim principem hujus generis et examinis omnes scriptores vetustatis, Græci Romanique, hominem prodiderunt. Scit hoc Nepos et Cassius in historia : et Thallus ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaque Saturnus Creta profugus, Italiam metu filii sævientis accesserat, et Jani susceptus hospitio rudes illos homines et agrestes multa docuit, ut Græculus et politus, litteras imprimere, nummos signare, instrumenta conficere. Itaque latebram suam, quod tuto latuisset, vocari maluit Latium; et urbem Saturniam de suo nomine, et Janiculum Janus, ad memoriam uterque posteritatis reliquerunt. Homo igitur utique qui fugit, homo utique qui latuit, et pater hominis, et natus ex homine; terræ enim et cœli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus, proditus : ut in hodiernum inopinato visos, cœlo missos; ignobiles et ignotos, terræ filios nominamus. Ejus filius Jupiter Cretæ, excluso parente, regnavit, illic obiit, illic filios habuit; adhuc antrum Jovis visitur, et sepulcrum ejus ostenditur, et ipsis sacris suis humanitatis arguitur.

XXIII. Otiosum est ire per singulos, et totam seriem generis istius explicare, cum in primis parentibus probata mortalitas, in cæteros ipso ordine successionis influxerit. Nisi forte post mortem deos fingitis : et, pejerante Proculo, deus Romulus : et Juba, Mauris volentibus, deus est : et divi, cæteri reges qui consecrantur, non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritæ potestatis. Invitis his denique hoc nomen ascribitur; optant in homine perseverare, fieri se deos metuunt; et, si jam senes, nolunt. Ergo nec de mortuis dii, quoniam deus mori non possit; nec de natis, quoniam moritur omne quod nascitur : divinum autem id est, quod nec ortum habet, nec occasum. Cur enim si nati sunt, non hodieque nascuntur? nisi forte jam Jupiter senuit, et partus in Junone defecit; et Minerva canuit antequam peperit : an ideo cessavit ista generatio, quoniam nulla hujusmodi fabulis præbetur assensio? Cæterum si dii creare possent, interire non possent, plures totis hominibus deos haberemus; ut jam eos nec cœlum contineret, nec aër caperet, nec terra gestaret. Unde manifestum est, homines illos fuisse, quos et natos legimus et mortuos scimus. Quis ergo dubitat horum imagines consecratas vulgus orare, et publice colere, dum opinio et mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore præstringitur, argenti nitore et candore eboris hebetatur? Quod si in animum quis inducat, tormentis quibus, et quibus machinis simulacrum omne formetur, erubescet timere se materiem, ab artifice, ut deum faceret, illusam. Deus enim ligneus, rogi fortasse vel infelicis stipitis portio, suspenditur, cæditur, dolatur, runcinatur. Et deus æreus vel argenteus, de immundo vasculo, ut sæpius factum Ægyptio regi, conflatur, tunditur malleis, et incudibus figuratur : et lapideus cæditur, scalpitur, et ab impurato homine lævigatur : nec sentit suæ nativitatis injuriam, ita ut nec postea de vestra

veneratione culturam; nisi forte nondum deus, saxum est, vel lignum, vel argentum. Quando igitur hic nascitur? Ecce funditur, fabricatur, scalpitur. Nondum deus est. Ecce plumbatur, construitur, erigitur. Nec adhuc deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur. Tunc postremo deus est; cum homo illum voluit, et dedicavit.

XXIV. Quanta vero de diis vestris animalia muta naturaliter judicant! Mures, hirundines, milvi, non sentire eos sciunt, norunt; inculcant, insident, ac nisi abigatis, in ipso dei vestri ore nidificant. Araneæ vero faciem ejus intexunt, et de ipso capite sua fila suspendunt: vos tergitis, mundatis, eraditis, et illos, quos facitis, protegitis et timetis. Dum unusquisque vestrum non cogitat, prius se debere deum nosse quam colere; dum inconsulte gestiunt parentibus obedire; dum fieri malunt alieni erroris accessio, quam sibi credere; dum nihil ex his quæ timent norunt: sic in auro et argento avaritia consecrata est; sic statuarum inanium consignata forma; sic nata Romana superstitio, quorum ritus si percenseas, ridenda quammulta, multa etiam miseranda sunt. Nudi cruda hieme discurrunt: alii incedunt pileati, scuta vetera circumferunt, pelles cædunt, mendicantes vicatim deos ducunt. Quædam fana semel anno adire permittunt: quædam in totum nefas visere. Est quo viro non licet, et nonnulla absque fœminis sacra sunt? etiam servo quibusdam cærimoniis interesse piaculare flagitium est. Alia sacra coronat univira, alia multivira, et magna religione conquiritur, quæ plura possit adulteria numerare. Quid? qui sanguine suo libat, et vulneribus suis supplicat, non profanus melius esset, quam sic religiosus? aut, cui exta sunt obscœna demessa, quomodo deum violat, qui hoc modo placat! cum, si eunuchos deus vellet, posset procreare, non facere. Quis non intelligat male sanos, et vanæ et perditæ mentis in ista desipere, et ipsam errantium

turbam mutua sibi patrocinia præstare? Hic defensio communis furoris est furentium multitudo.

XXV. Attamen ista ipsa superstitio Romanis dedit, auxit, fundavit imperium; cum non tam virtute, quam religione et pietate pollerent. Nimirum insignis et nobilis justitia Romana ab ipsis imperii nascentis incunabulis auspicata est. Nonne in ortu suo et scelere collecti, et muniti immanitatis suæ terrore creverunt? Nam asylo prima plebs congregata est. Confluxerant perditi, facinorosi, incesti, sicarii, proditores. Et ut ipse Romulus, imperator et rector, populum suum facinore præcelleret, parricidium fecit. Hæc prima sunt auspicia religiosæ civitatis. Mox alienas virgines jam desponsatas, jam destinatas, et nonnullas de matrimonio mulierculas sine more rapuit, violavit, illusit; et cum earum parentibus, id est, cum soceris suis, bellum miscuit, propinquum sanguinem fudit. Quid irreligiosius, quid audacius, quid ipsa sceleris confidentia tutius? Jam finitimos agro pellere, civitates proximas evertere cum templis et altaribus, captos cogere, damnis alienis et suis sceleribus adolescere, cum Romulo regibus cæteris, et postremis ducibus disciplina communis est. Ita quidquid Romani tenent, colunt, possident, audaciæ præda est: templa omnia de manubiis, id est, de ruinis urbium, de spoliis deorum, de cædibus sacerdotum. Hoc insultare et illudere est, victis religionibus servire, captivas eas post victorias adorare. Nam adorare quæ manu ceperis, sacrilegium est consecrare, non numina. Toties ergo Romanis impiatum est, quoties triumphatum: tot de diis spolia, quot de gentibus et tropæa. Igitur Romani non ideo tanti quod religiosi, sed quod impune sacrilegi. Neque enim potuerunt in ipsis bellis deos adjutores habere, adversus quos arma rapuerunt, et quod postulaverant[1] detriumphatos

[1] Illud absque sensu ita restituendum videtur: vel, *quos populaverant*; vel, *quos*, *prout voverant*.

colere cœperunt. Quid autem isti dii pro Romanis possunt, qui nihil pro suis adversus eorum arma valuerunt? Romanorum enim vernaculos deos novimus. Romulus, Picus, Tiberinus, et Consus, et Pilumnus, ac Picumnus dii. Cloacinam Tatius et invenit et coluit : Pavorem Hostilius atque Pallorem : mox a nescio quo Febris dedicata : hæc alumna urbis istius superstitio, morbi et malæ valetudines. Sane et Acca Larentia, et Flora, meretrices propudiosæ, inter morbos Romanorum et deos computandæ. Isti scilicet adversus cæteros, qui in gentibus colebantur, Romanorum imperium protulerunt : neque enim eos adversum suos homines vel Mars Thracius, vel Jupiter Creticus, vel Juno nunc Argiva, nunc Samia, nunc Pœna, vel Diana Taurica, vel mater Idæa, vel Ægyptia illa, non numina, sed portenta juverunt. Nisi forte apud istos major castitas virginum, aut religio sanctior sacerdotum : cum pene in pluribus virginibus, et quæ inconsultius se viris miscuissent, Vesta sane nesciente, sit incestum vindicatum; in residuis impunitatem fecerit, non castitas tutior, sed impudicitia felicior. Ubi autem magis a sacerdotibus quam inter aras et delubra conducuntur stupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentius denique in æditorum cellulis, quam in ipsis lupanaribus flagrans libido defungitur. Et tamen ante eos, Deo dispensante, diu regna tenuerunt Assyrii, Medi, Persæ, Græci etiam, et Ægyptii, cum pontifices et arvales, et salios, et vestales, et augures non haberent, nec pullos cavea reclusos, quorum cibo vel fastidio respublica summa regeretur.

XXVI. Jam enim venio ad illa auspicia et auguria Romana, quæ summo labore collecta testatus es, et pœnitenter omissa et observata feliciter. Clodius scilicet et Flaminius, et Junius ideo exercitus perdiderunt, quod pullorum solistimum tripudium expectandum non putaverunt? Quid Regulus? nonne auguria servavit, et captus est? Mancinus reli-

gionem tenuit, et sub jugum missus est et deditus? pullos edaces habuit et Paulus apud Cannas, tamen cum majore reipublicæ parte prostratus est? Caius Cæsar, ne ante brumam in Africam navigia transmitteret auguriis et auspiciis renitentibus, sprevit; eo facilius et navigavit et vicit? Quæ vero et quanta de oraculis prosequar? Post mortem Amphiaraüs ventura respondit, qui proditum iri se ob monile ab uxore nescivit. Tiresias cæcus futura videbat, qui præsentia non videbat. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii responsa confinxit, cum jam Apollo versus facere desisset: cujus tunc cautum illud et ambiguum defecit oraculum, cum et politiores homines, et minus creduli esse cœperunt. Et Demosthenes, quod sciret responsa simulata, φιλιππίζειν Pythiam querebatur. At nonnunquam tamen veritatem vel auspicia vel oracula tetigere. Quamquam inter multa mendacia videri possit industriam casus imitatus, aggrediar tamen fontem ipsum erroris et pravitatis, unde omnis caligo ista manavit, et altius eruere et aperire manifestius. Spiritus sunt insinceri, vagi, a cœlesti vigore terrenis labibus et cupiditatibus degravati. Isti igitur spiritus, posteaquam simplicitatem substantiæ, onusti et immersi vitiis, perdiderunt, ad solatium calamitatis suæ non desinunt perditi jam perdere, et depravati errorem pravitatis infundere, et alienati a Deo, inductis pravis religionibus, a Deo segregare. Eos spiritus dæmonas esse poëtæ sciunt, philosophi disserunt, Socrates novit, qui ad nutum et arbitrium assidentis sibi dæmonis declinabat negotia, vel petebat. Magi quoque, non tantum sciunt dæmonas, sed etiam quidquid miraculi ludunt, per dæmonas faciunt. Illis aspirantibus et infundentibus præstigias edunt: vel quæ non sunt, videri; vel quæ sunt, non videri. Eorum Magorum et eloquio et negotio primus Hostanes, et verum Deum merita majestate prosequitur, et angelos, id est, ministros et nuntios Dei, sed

veri; ejusque venerationi novit assistere; ut et nutu ipso et vultu domini territi contremiscant. Idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. Quid Plato? qui invenire Deum negotium credidit, nonne et angelos sine negotio narrat et dæmonas? et in Symposio etiam suo naturam dæmonum exprimere connititur? vult enim esse substantiam inter mortalem immortalemque, id est, inter corpus et spiritum, mediam, terreni ponderis et cœlestis levitatis admixtione concretam, ex qua monet etiam nos procupidinem amoris, et dicit informari et labi pectoribus humanis, et sensum movere, et affectus fingere, et ardorem cupiditatis infundere.

XXVII. Isti igitur impuri spiritus, dæmones, ut ostensum a magis, a philosophis, et a Platone, sub statuis et imaginibus consecrati delitescunt, et afflatu suo auctoritatem quasi præsentis numinis consequuntur, dum inspirantur interim vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnunquam extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt falsis pluribus involuta. Nam et falluntur, et fallunt, ut et nescientes sinceram veritatem, et quam sciunt in perditionem sui non confitentes. Sic a cœlo deorsum gravant, et a Deo vero ad materiam avocant, vitam turbant, somnos inquietant; irrepentes etiam corporibus occulte, ut spiritus tenues, morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultum sui cogant, ut nidore altarium vel hostiis pecudum saginati, remissis quæ constrinxerant, curasse videantur. Hi sunt et furentes quos in publicum videtis excurrere, vates et ipsi absque templo, sic insaniunt, sic bacchantur, sic rotantur. Par et in illis instigatio dæmonis, sed argumentum dispar furoris. De ipsis etiam illa quæ paulo ante tibi dicta sunt, ut Jupiter ludos repeteret ex somnio, ut cum equis Castores viderentur, ut cingulum matronæ navicula sequeretur. Hæc omnia

sciunt plerique, pars vestrum, ipsos dæmonas de semetipsis confiteri, quoties a nobis tormentis verborum et orationis incendiis de corporibus exiguntur. Ipse Saturnus, et Serapis, et Jupiter, et quidquid dæmonum colitis, victi dolore, quod sunt eloquuntur : nec utique in turpitudinem sui, nonnullis præsertim vestrum assistentibus, mentiuntur. Ipsis testibus esse eos dæmonas de se verum confitentibus credite : adjurati enim per Deum verum et solum, inviti, miseri, corporibus inhorrescunt; et vel exiliunt statim, vel evanescunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aspirat. Sic christianos de proximo fugitant, quos longe in cœtibus per vos lacessebant. Ideo inserti mentibus imperitorum, odium nostri serunt occulte per timorem. Naturale est enim et odisse quem timeas, et quem metueris infestare, si possis. Sic occupant animos, et obstruunt pectora, ut ante nos incipiant homines odisse, quam nosse : ne cognitos aut imitari possint, aut damnare non possint.

XXVIII. Quam autem iniquum sit, incognitis et inexploratis judicare, quod facitis, nobis ipsis pœnitentibus credite; et nos enim idem fuimus, et eadem vobiscum quondam adhuc cæci et hebetes sentiebamus : quasi christiani monstra colerent, infantes vorarent, convivia incesta miscerent : nec intelligebamus ab his fabulas istas semper ventilari, et nunquam vel investigari vel probari, nec tanto tempore aliquem existere qui proderet, non tantum facti veniam, verum etiam indicii gratiam consecuturum; malum autem adeo non esse, ut christianus reus nec erubesceret, nec timeret, et unum solummodo, quod non ante fuerit, pœniteret. Nos tamen cum sacrilegos aliquos et incestos, parricidas etiam, defendendos et tuendos suscipiebamus, hoc nec audiendos in totum putabamus : nonnunquam etiam miserantes eorum, crudelius sæviebamus, ut torque-

remus confitentes ad negandum, videlicet ne perirent; exercentes in his perversam quæstionem, non quæ verum erueret, sed quæ mendacium cogeret. Et si quis infirmior, malo pressus et victus, christianum se negasset, favebamus ei, quasi, ejerato nomine, jam omnia facta sua illa negatione purgaret. Agnoscitisne eadem nos sensisse et egisse quæ sentitis et geritis? Cum, si ratio, non instigatio dæmonis judicaret, urgendi magis, non ut diffiterentur se christianos, sed ut de incestis, stupris, de impiatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. His enim et hujusmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures adversus nos referserunt : nec tamen mirum, cum omnium fama, quæ semper insparsis mendaciis alitur, ostensa veritate consumitur. Sic est negotium dæmonum. Ab ipsis enim rumor falsus et seritur, et fovetur. Inde est quod audire te dicis caput asini rem nobis esse divinam. Quis tam stultus ut hoc colat? quis stultior ut hoc coli credat? nisi quod vos et totos asinos in stabulis cum vestra vel Epona consecratis, et eosdem asinos cum Iside religiose decoratis : item boum capita, et capita vervecum, et immolatis et colitis : de capro etiam et homine mixtos deos, et leonum et canum vultus deos dedicatis. Nonne et Apim bovem cum Ægyptiis adoratis et pascitis? nec eorum sacra damnatis instituta serpentibus, crocodilis, belluis cæteris, et avibus et piscibus; quorum aliquem deum si quis occiderit, etiam capite punitur. Iidem Ægyptii cum plerisque vobiscum non magis Isidem, quam ceparum acrimonias metuunt; nec Serapidem magis, quam strepitus per pudenda corporis expressos contremiscunt. Etiam ille, qui de adoratis sacerdotis virilibus adversum nos fabulatur, tentat in nos conferre quæ sua sunt. Ista enim impudicitiæ eorum forsitan sacra sint, apud quos sexus omnis membris omnibus prostat, apud quos tota impudicitia vocatur urbanitas : qui scortorum licentiæ invi-

dent, qui medios viros lambunt, libidinoso ore inguinibus inhærescunt, homines malæ linguæ, etiam si tacerent; quos prius tædescit impudicitiæ suæ, quam pudescit. Proh nefas! id in se mali facinoris admittunt, quod nec ætas potest pati mollior, nec cogi servitus durior.

XXIX. Hæc et hujusmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus turpe defendere est. Ea enim de castis fingitis et pudicis, quæ fieri non crederemus, nisi de vobis probaretis. Nam quod religioni nostræ hominem noxium, et crucem ejus ascribitis, longe de vicinia veritatis erratis; qui putatis Deum credi, aut meruisse noxium, aut potuisse terrenum. Næ ille miserabilis, cujus in homine mortali spes omnis innititur; totum enim ejus auxilium cum extincto homine finitur. Ægyptii sane hominem sibi, quem colant, eligunt, illum unum propitiant, illum de omnibus consulunt, illi victimas cædunt: et ille, qui cæteris deus, sibi certe homo est, velit nolit; nec enim conscientiam suam decipit, si fallit alienam. Etiam principibus et regibus, non ut magnis et electis viris, sicut fas est, sed ut deis turpiter adulatio falsa blanditur, cum et præclaro viro honor verius, et optimo amor dulcius præbeatur. Sic eorum numen vocant, ad imagines supplicant, genium, id est, dæmonem ejus implorant, et est eis tutius per Jovis genium pejerare, quam regis. Cruces etiam nec colimus, nec optamus. Vos plane, qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, ut deorum vestrorum partes, forsitan adoratis. Nam et signa ipsa, et cantabra, et vexilla castrorum, quid aliud quam inauratæ cruces sunt et ornatæ? Tropæa vestra victricia non tantum simplicis crucis faciem, verum et affixi hominis imitantur. Signum sane crucis naturaliter visimus in navi, cum velis tumentibus vehitur, cum expansis palmulis labitur; et cum erigitur jugum, crucis signum est, et cum homo porrectis manibus Deum pura mente vene-

ratur. Ita signo crucis aut ratio naturalis innititur, aut vestra religio formatur.

XXX. Illum jam velim convenire, qui initiari nos dicit aut credit de cæde infantis et sanguine. Putas posse fieri, ut tam molle, tam parvulum corpus fata vulnerum capiat? ut quisquam illum rudem sanguinem novelli et vixdum hominis cædat, fundat, exhauriat? Nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere. Vos enim video procreatos filios nunc feris et avibus exponere, nunc astrangulatos misero mortis genere elidere. Sunt quæ in ipsis visceribus, medicaminibus epotis, originem futuri hominis extinguant, et parricidium faciant antequam pariant. Et hæc utique de deorum vestrorum disciplina descendunt. Nam Saturnus filios suos non exposuit, sed voravit. Merito ei in nonnullis Africæ partibus a parentibus infantes immolabantur, blanditiis et osculo comprimente vagitum, ne flebilis hostia immoletur. Tauris etiam Ponticis, et Ægyptio Busiridi ritus fuit hospites immolare, et Mercurio Gallos humanas vel inhumanas victimas cædere. Romani Græcum et Græcam, Gallum et Gallam sacrificiis viventes obruere : hodieque ab ipsis Latiaris Jupiter homicidio colitur; et quod Saturni filio dignum est, mali et noxii hominis sanguine saginatur. Ipsum credo docuisse sanguinis fœdere conjurare Catilinam ; et Bellonam sacrum suum haustu humani cruoris imbuere, et comitialem morbum hominis sanguine, id est morbo graviore, sanare. Non dissimiles et qui de arena feras devorant illitas et infectas cruore, vel membris hominis et viscere saginatas. Nobis homicidium nec videre fas, nec audire : tantumque ab humano sanguine cavemus, ut nec edulium pecorum in cibis sanguinem noverimus.

XXXI. Et de incesto convivio fabulam grandem adversum nos dæmonum coitio mentita est, ut gloriam pudicitiæ deformis infamiæ aversione macularet : ut ante exploratam

veritatem homines a nobis terrore infandæ opinionis averteret. Sic de isto et tuus Fronto[1], non ut affirmator testimonium fecit, sed convicium ut orator aspersit. Hæc enim potius de vestris gentibus nata sunt. Jus est apud Persas misceri cum matribus. Ægyptiis et Athenis cum sororibus legitima connubia. Memoriæ et tragœdiæ vestræ incestis gloriantur, quas vos libenter et legitis et auditis. Sic et deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos. Merito igitur incestum penes vos sæpe deprehenditur, semper admittitur. Etiam nescientes, miseri, potestis in illicita proruere. Dum venerem promiscue spargitis, dum passim liberos seritis, dum etiam domi natos alienæ misericordiæ frequenter exponitis, necesse est in vestros recurrere, in filios inerrare. Sic incesti fabulam nectitis, etiam cum conscientiam non habetis. At nos pudorem non facie, sed mente præstamus. Unius matrimonii vinculo libenter inhæremus : cupiditate procreandi aut unam scimus, aut nullam. Convivia non tantum pudica colimus, sed et sobria : nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus, sed gravitate hilaritatem temperamus. Casto sermone, corpore castiore, plerique inviolati corporis virginitate perpetua fruuntur potius, quam gloriantur. Tantum denique abest incesti cupido, ut nonnullis rubori sit etiam pudica conjunctio. Nec de ultima statim plebe consistimus, si honores vestros et purpuras recusamus : nec fastidiosi sumus, si omnes unum bonum sapimus eadem congregati quiete, qua singuli : nec in angulis garruli, si audire nos publice aut erubescitis, aut timetis. Et quod in dies nostri numerus augetur, non est crimen erroris, sed testimonium laudis; nam in pulchro genere vivendi et perstat et perseverat suus, et accrescit alienus. Sic nos denique non notaculo corporis, ut putatis, sed innocentiæ ac modestiæ signo facile dignos-

[1] Idem ac *Cirtensis* de quo supra, n. IX.

cimus. Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odisse non novimus. Sic nos, quod invidetis, fratres vocamus, ut unius Dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei cohæredes. Vos enim nec invicem agnoscitis, et in mutua odia sævitis : nec fratres vos, nisi sane ad parricidium, recognoscitis.

XXXII. Putatis autem nos occultare quod colimus, si delubra et aras non habemus? Quod enim simulacrum Deo fingam, cum, si recte existimes, sit Dei homo ipse simulacrum? templum quod ei extruam, cum totus hic mundus, ejus opere fabricatus, eum capere non possit? et cum homo latius maneam, intra unam ædiculam vim tantæ majestatis includam? Nonne melius in nostra dedicandus est mente? in nostro imo consecrandus est pectore? Hostias et victimas Domino offeram, quas in usum mei protulit, ut rejiciam ei suum munus? ingratum est : cum sit litabilis hostia, bonus animus, et pura mens, et sincera conscientia. Igitur qui innocentiam colit, Domino supplicat; qui justitiam, Deo libat : qui fraudibus abstinet, propitiat Deum : qui hominem periculo subripit, opimam victimam cædit. Hæc nostra sacrificia, hæc Dei sacra sunt. Sic apud nos religiosior est ille, qui justior. At enim quem colimus Deum, nec ostendimus, nec videmus. Imo ex hoc Deum credimus, quod eum sentire possumus, videre non possumus. In operibus enim ejus, et in mundi omnibus motibus virtutem ejus semper præsentem aspicimus, cum tonat, fulgurat, fulminat, cum serenat. Nec mireris si Deum non vides. Vento et flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur, et sub oculis tamen non venit ventus et flatus. In sole adeo, qui videndi omnibus causa est, videre non possumus; radiis acies submovetur, obtutus intuentis hebetatur : et, si diutius inspicias, omnis visus extinguitur. Quid? ipsum solis artificem, illum luminis fontem possis

sustinere, cum te ab ejus fulgoribus avertas, a fulminibus abscondas? Deum oculis carnalibus vis videre, cum ipsam animam tuam, qua vivificaris et loqueris, nec aspicere possis, nec tenere? Sed enim Deus actum hominis ignorat; et in cœlo constitutus non potest aut omnes obire aut singulos nosse. Erras, o homo, et falleris : unde enim Deus longe est, cum omnia cœlestia, terrenaque, et quæ extra istam orbis provinciam sunt, Deo cognita, plena sint? ubique non tantum nobis proximus, sed infusus est. In solem adeo rursus intende : cœlo affixus, sed terris omnibus sparsus est : pariter præsens ubique interest, et miscetur omnibus; nusquam enim claritudo violatur. Quanto magis Deus auctor omnium, ac speculator omnium, a quo nullum potest esse secretum, tenebris interest, interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris? non tantum sub illo agimus, sed et cum illo, ut prope dixerim, vivimus.

XXXIII. Nec nobis de nostra frequentia blandiamur : multi nobis videmur, sed Deo admodum pauci sumus. Nos gentes nationesque distinguimus : Deo una domus est mundus hic totus. Reges tantum regni sui per officia ministrorum universa novere : Deo indiciis opus non est : non solum in oculis ejus, sed et in sinu vivimus. Sed Judæis nihil profuit, quod unum et ipsi Deum aris atque templis maxima superstitione coluerunt. Ignorantia laberis, si priorum aut oblitus aut inscius, posteriorum recordaris. Nam et ipsi, Deum nostrum (idem enim omnium Deus est), quamdiu caste, innoxie, religioseque coluerunt, quamdiu præceptis salubribus obtemperaverunt, de paucis innumeri facti, de egentibus divites, de servientibus reges; modici multos, inermi armatos, dum fugiunt insequentes, Dei jussu, et elementis annitentibus obruerunt. Scripta eorum relege, vel si Romanis magis gaudes, ut transeamus vete-

res, Flavii Josephi, vel Antonii Juliani, de Judæis require; jam scies nequitia sua hanc eos meruisse fortunam, nec quidquam accidisse, quod non sit his, si in contumacia perseverarent, ante prædictum. Ita prius eos deseruisse comprehendes, quam esse desertos; nec, ut impie loqueris, cum Deo suo esse captos, sed a Deo, ut disciplinæ transfugas, deditos.

XXXIV. Cæterum de incendio mundi, aut improvisum ignem cadere, aut difficile non credere[1], vulgaris erroris est. Quis enim sapientium dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta sunt occidere? quæ facta sunt interire? cœlum quoque cum omnibus quæ cœlo continentur, ita ut cœpisse, desinere? Fontium dulces aquas, maria nutrire[2] in vim ignis abiturum Stoicis constans opinio est; quod consumpto humore mundus hic omnis ignescat: et Epicureis de elementorum conflagratione et mundi ruina eadem ipsa sententia est. Loquitur Plato: partes orbis nunc inundare dicit, nunc alternis vicibus ardescere; et cum ipsum mundum perpetuum et insolubilem diceret esse fabricatum, addit tamen, ipsi artifici, Deo soli, et solubilem, et esse mortalem. Ita nihil mirum est, si ista moles ab eo quo extructa est destruatur. Animadvertis philosophos eadem disputare quæ dicimus, non quod nos simus eorum vestigia subsecuti, sed quod illi de divinis prædicationibus Prophetarum umbram interpolatæ veritatis imitati sint. Sic etiam conditionem renascendi, sapientium clariores, Pythagoras primus, et præcipuus Plato corrupta et dimidiata fide tradiderunt: nam corporibus dissolutis solas animas volunt et perpetuo manere, et in alia nova corpora sæpius commeare. Addunt istis et illa ad retorquendam veritatem, in pecudes, aves, belluas, hominum animas redire. Non

[1] Vitiata et absque sensu locutio, sic forsitan mutanda: *aut sufficere non credere.* — [2] *Nutrire maria,* id est, marium nutrimentum.

philosophi sane studio, sed mimico vitio digna ista sententia est. Sed ad propositum satis est, etiam in hoc sapientes vestros in aliquem modum nobiscum consonare. Cæterum quis tam stultus aut brutus est, ut audeat repugnare, hominem a Deo ut primum potuisse fingi, ita posse denuo reformari? nihil esse post obitum, et ante ortum nihil fuisse? sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? Porro difficilius est id quod non sit incipere, quam id quod fuerit iterare. Tu perire et Deo credis, si quid oculis nostris hebetibus subtrahitur? Corpus omne, sive arescit in pulverem, sive in humorem solvitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, subducitur nobis; sed Deo elementorum custodi reservatur. Nec, ut creditis, ullum damnum sepulturæ timemus, sed veterem et meliorem consuetudinem humandi frequentamus. Vide adeo quam in solatium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur : sol demergit, et nascitur; astra labuntur, et redeunt; flores occidunt, et reviviscunt; post senium arbusta frondescunt; semina non nisi corrupta revirescunt. Ita corpus in sæculo, ut arbores in hiberno, occultant virorem ariditate mentita. Quid festinas ut cruda adhuc hieme reviviscat et redeat? expectandum nobis etiam corporis ver est. Nec ignoro plerosque conscientia meritorum nihil se esse post mortem magis optare, quam credere : malunt enim extingui penitus, quam ad supplicia reparari. Quorum error augetur, et in sæculo libertate remissa, et Dei patientia maxima, cujus quanto judicium tardum, tanto magis justum est.

XXXV. Et tamen admonentur homines doctissimorum libris, et carminibus poëtarum, illius ignei fluminis, et de Stygia palude sæpius ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, et dæmonum indiciis, et de oraculis Prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipse

rex Jupiter per torrentes ripas et atram voraginem jurat religiose. Destinatam enim sibi cum suis cultoribus pœnam præscius perhorrescit. Nec tormentis aut modus ullus, aut terminus. Illic sapiens ignis membra urit et reficit, carpit et nutrit. Sicut ignes fulminum corpora tangunt, nec absumunt; sicut ignes Ætnæ, et Vesuvii, et ardentium ubique terrarum flagrant, nec erogantur : ita pœnale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed inexesa corporum laceratione nutritur. Eos autem merito torqueri qui Deum nesciunt, ut impios, ut injustos, nisi profanus, nemo deliberat : cum parentem omnium, et omnium dominum non minoris sceleris sit ignorare, quam lædere. Et quanquam imperitia Dei sufficiat ad pœnam, ita ut notitia prosit ad veniam; tamen si vobiscum christiani comparemur, quamvis in nonnullis disciplina nostra minor est, multo tamen vobis meliores deprehendemur. Vos enim adulteria prohibetis, et facitis; nos uxoribus nostris solummodo viri nascimur. Vos scelera admissa punitis; apud nos et cogitare peccare est : vos conscios timetis; nos etiam conscientiam solam, sine qua esse non possumus. Denique de vestro numero carcer exæstuat : christianus ibi nullus, nisi aut reus suæ religionis, aut profugus.

XXXVI. Nec de fato quisquam aut solatium captet, aut excuset; eventum sit sortis fortunæ, mens tamen libera est; et ideo actus hominis, non dignitas judicatur. Quid enim aliud est fatum, quam quod de unoquoque nostrum Deus fatus est? qui, cum possit præscire materiam, pro meritis et qualitatibus singulorum etiam fata determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, sed ingenii natura punitur. Ac de fato satis, vel si pauca pro tempore, disputaturi alias et uberius et plenius. Cæterum, quod plerique pauperes dicimur, non est infamia nostra, sed gloria : ani-

mus enim, ut luxu solvitur, ita frugalitate firmatur. Et tamen quis potest pauper esse, qui non eget? qui non inhiat alieno? qui Deo dives est? Magis pauper ille est qui, cum multa habeat, plura desiderat. Dicam tandem quemadmodum sentio : nemo tam pauper potest esse, quam natus est. Aves sine patrimonio vivunt, et in diem pecua pascuntur : et hæc nobis tamen nata sunt : quæ omnia, si non concupiscimus, possidemus. Igitur, ut qui viam terit, eo felicior quo levior incedit : ita beatior in hoc itinere vivendi, qui paupertate se sublevat, non sub divitiarum onere suspirat. Et tamen facultates, si utiles putaremus, a Deo posceremus : utique indulgere posset aliquantum, cujus est totum. Sed nos contemnere malumus opes quam continere : innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus, malumus nos bonos esse, quam prodigos : et quod corporis humana vitia sentimus et patimur, non est pœna, militia est. Fortitudo enim infirmitatibus roboratur, et calamitas sæpius disciplina virtutis est : vires denique et mentis et corporis sine laboris exercitatione torpescunt. Omnes adeo vestri viri fortes, quos in exemplum prædicatis, ærumnis suis inclyti floruerunt. Itaque et nobis Deus nec non potest subvenire, nec despicit; cum sit et omnium rector, et amator suorum : sed in adversis unumquemque explorat et examinat; ingenium singulorum periculis pensitat; usque ad extremam mortem voluntatem hominis sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. Itaque ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur.

XXXVII. Quam pulchrum spectaculum Deo, cum christianus cum dolore congreditur, cum adversum minas, et supplicia, et tormenta componitur? cum strepitum mortis et horrorem carnificis irripiens[1] inculcat? cum libertatem suam adversus reges et principes erigit? soli Deo, cujus est,

[1] Forsan : *irridens*.

cedit? cum triumphator et victor, ipsi qui adversum se sententiam dixit, insultat? vicit enim, qui quod contendit obtinuit. Quis non miles sub oculis imperatoris audacius periculum provocet? nemo enim præmium percipit ante experimentum : et imperator tamen, quod non habet, non dat : non potest propagare vitam, potest honestare militiam. At enim Dei miles nec in dolore deseritur; nec morte finitur. Sic christianus miser videri potest, non potest inveniri. Vos ipsi calamitosos viros fertis ad cœlum, Mucium Scævolam, qui cum errasset in regem, perisset in hostibus, nisi dexteram perdidisset. Et quot ex nostris non dexteram solum, sed totum corpus uri, cremari, sine ullis ejulatibus pertulerunt, cum dimitti præsertim haberent in sua potestate? Viros cum Mucio, vel cum Aquilio, aut Regulo comparo? Pueri et mulierculæ nostræ cruces et tormenta, feras, et omnes suppliciorum terriculas inspirata patientia doloris illudunt. Nec intelligitis, o miseri, neminem esse qui aut sine ratione velit pœnam subire, aut tormenta sine Deo possit sustinere. Nisi forte vos decipit, quod Deum nescientes divitiis affluant, honoribus floreant, polleant potestatibus. Miseri! in hoc altius tolluntur, ut decidant altius. Hi enim ut victimæ ad supplicium saginantur, ut hostiæ ad pœnam coronantur. In hoc adeo quidam imperiis ac dominationibus eriguntur, ut ingenium eorum perditæ mentes licentia potestatis libere nundinentur. Absque enim notitia Dei, quæ potest esse solida felicitas? cum mors sit, somnio similis, antequam tenetur elabitur. Rex es? tam times, quam timeris; et quamlibet sis multo comitatu stipatus, ad periculum tamen solus es. Dives es? sed fortunæ male creditur, et magno viatico breve vitæ iter non instruitur, sed oneratur. Fascibus et purpuris gloriaris? vanus error hominis et inanis cultus dignitatis, fulgere purpura, mente sordescere.

Nobilitate generosus es? parentes tuos laudas? omnes tamen pari sorte nascimur, sola virtute distinguimur. Nos igitur qui moribus et pudore censemur, merito malis voluptatibus et pompis vestris et spectaculis abstinemus, quorum et de sacris originem novimus, et noxia blandimenta damnamus. Nam in ludis Curulibus quis non horreat populi in se rixantis insaniam? in gladiatoriis, homicidii disciplinam? in scenicis etiam non minor furor, et turpitudo prolixior. Nunc enim mimus vel exponit adulteria, vel monstrat : nunc enervis histrio amorem, dum fingit, infligit. Idem deos vestros, induendo stupra, suspiria, odia, dedecorat. Idem, simulatis doloribus, lacrymas vestras vanis gestibus et nutibus provocat. Sic homicidium in vero flagitatis, in mendacio fletis.

XXXVIII. Quod vero sacrificiorum reliquias et pocula delibata contemnimus, non confessio timoris est, sed veræ libertatis assertio. Nam etsi omne quod nascitur, ut inviolabile Dei munus, nullo opere corrumpitur; abstinemus tamen, ne quis existimet aut dæmoniis, quibus libatum est, cedere, aut nostræ religionis pudere. Quis autem ille, qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cum capiamus et rosam veris et lilium et quidquid aliud in floribus blandi coloris et odoris est? his enim et sparsis utimur mollibus ac solutis, et sertis colla complectimur. Sane quod caput non coronamus, ignoscite : auram boni floris naribus ducere, non occipitio capillisve solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi aut non sentienti facem, aut non sentienti coronam : cum et beatus non egeat, et miser non gaudeat floribus. At enim nos exequias adornamus eadem tranquillitate qua vivimus, nec annectimus arescentem coronam, sed a Deo æternis floribus vividam sustinemus, quieti, modesti, Dei nostri liberalitate securi, spem futuræ felicitatis,

fide præsentis ejus majestatis animamur. Sic et beati resurgimus, et futuri contemplatione jam vivimus. Proinde Socrates scurra Atticus viderit, nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi dæmonis gloriosus : Arcesilas quoque, et Carneades, et Pyrrho, et omnis Academicorum multitudo deliberet : Simonides etiam in perpetuum comperendinet. Philosophorum supercilia contemnimus, quos corruptores et adulteros novimus et tyrannos, et semper adversus sua vitia facundos. Nos non habitu sapientiam, sed mente præferimus : non eloquimur magna, sed vivimus : gloriamur nos consecutos quod illi summa intentione quæsiverunt, nec invenire potuerunt. Quid ingrati sumus? quid nobis invidemus, si veritas divinitatis nostri temporis ætate maturuit? Fruamur bono nostro, et recti sententiam temperemus : cohibeatur superstitio, impietas expietur, vera religio reservetur.

XXXIX. Cum Octavius perorasset[1], aliquandiu nos ad silentium stupefacti, intentos vultus tenebamus : et, quod ad me est, magnitudine admirationis evanui, quod ea quæ facilius est sentire quam dicere, et argumentis, et exemplis, et lectionum auctoritatibus adornasset, et quod malevolos iisdem illis, quibus armantur, philosophorum telis retudisset ; ostendisset etiam veritatem non tantummodo facilem, sed et favorabilem.

XL. Dum istæc igitur apud me tacitus evolvo, Cæcilius erupit : Ergo Octavio meo plurimum, sed et mihi gratulor ; nec expecto sententiam. Vicimus, et ita ut improbe usurpo victoriam : nam ut ille mei victor est, ita ego triumphator erroris. Itaque quod pertineat ad summam quæstionis, et de providentia fateor, et Deo cedo, et de sectæ jam nostræ sinceritate consentio. Etiam nunc tamen aliqua consubsidunt non obstrepentia veritati, sed perfectæ institutioni

[1] Vide D. Guillon, p. 328.

necessaria, de quibus crastino (quod jam sol occasui declivis est), ut de toto congruentius, promptius requiremus. At ego, inquam, prolixius, omnium nostrum vice gaudeo, quod etiam mihi Octavius vicerit, cum maxima judicandi mihi invidia detracta sit. Nec tamen possum meritum ejus verborum laudibus repensare : testimonium et hominis et unius infirmum est. Habet Dei munus eximium, a quo et inspiratus oravit[2], et obtinuit adjutus. Post hæc læti hilaresque discessimus : Cæcilius, quod crediderit; Octavius, quod vicerit ; ego, et quod hic crediderit, et hic vicerit.

[1] *Oravit*, id est, peroravit.

S. CLEMENS ALEXANDRINUS.

COHORTATIO AD GENTES,

PÆDAGOGUS,

STROMATUM PARS,

LIBER : *QUIS DIVES SALVETUR?*

SANCTUS CLEMENS,

PRESBYTER ALEXANDRINUS.

(CIRCA ANNUM 217.)

GRÆCUS.

Titus Flavius Clemens, patria Atheniensis (S. Epiphan. *Hæres.* 32, nº 6), vel, ut alii volunt, Alexandrinus, ex ethnico philosopho christianus, multum humanioribus litteris, philosophiaque maxime Platonica, sacrarumque imprimis doctrina Scripturarum emicuit. Quantam in discendo curam adhibuerit Stromatum initio ipse testatus est, cum referat se duobus magistris usum, uno quidem ex Cœlesyria, altero autem ex Ægypto oriundis; quorum posteriori maxime « adhæsit, utpote qui tanquam Sicula apis, » prophetici et apostolici prati flores decerpens, sin» ceram quamdam et incorruptam cognitionem in» generaret eorum qui audiebant animis. » (*Strom.* 1.) Ultimum autem illum quem in Ægypto audire perseveravit magistrum, Pantænum fuisse vulgo creditur (Euseb. *Hist.*, v. 11), qui christianæ in Alexandria scholæ præerat, et a Demetrio episcopo in Indiam missus est. Hujus in celebri illa schola vices suscepit Clemens, sacerdosque consecratus honorificum illud ab Alexandro Hierosolymitano in epistola ad Ecclesiam Antiochenam testimonium habere meritus est : « Porro has litteras Domini, fratres, » per beatum presbyterum Clementem, ad vos misi, » virum virtute præditum et probatum, quem vos

» et nostis jam, et amplius cognoscetis; qui quidem » Dei nutu et providentia, dum hic apud vos præ- » sens esset, Ecclesiam Christi et confirmavit et mag- » nopere auxit. » (Euseb. *Hist.* VI, 11.) Qui similiter ad Origenem scribens, Clementis et Pantæni tanquam familiarium suorum mentionem facit his verbis : « Hæc enim voluntas Dei fuit, ut nosti, quo amicitia » nostra jam inde a majoribus inchoata, sacra atque » inviolata maneret, imo ferventior ac firmior red- » deretur. Patres quippe agnovimus beatos illos, qui » viam nobis præiverunt, et quos brevi secuturi su- » mus, Pantænum scilicet vere beatum ac dominum » meum, et S. Clementem dominum item meum, qui » me plurimum adjuvit. » (Euseb. *Hist.* VI, 14.)

Inter præcipuos Clementis discipulos primum certe locum occupat Origenes, qui illi, in persecutione Septimii Severi Alexandria cedere coacto, in docendi munere successit. In Cappadociam secedens, Alexandri cujusdam confessoris ecclesiam aliquandiu administratam in fide veritatis confirmavit. Quo autem tempore, quove loco tandem diem extremum obierit, non certe potest definiri; videtur tamen Alexandriæ sub Antonino Caracalla, id est non post annum 217, quo ille defunctus est, ad meliorem vitam migrasse.

Tria potissimum supersunt S. Clementis opera, videlicet : 1° *Cohortatio ad gentes,* græce Προτρεπτικος, qua fictionibus carminibusque poëtarum continuo armatus propriis adversarios telis perfodit, congestasque super insani cultus ruinas elegans simul et immotum christianæ religioni templum erigit, quod ratione fundatum cunctis virtutibus exornatur; 2° *Pædagogus,* quem juxta vim verbi

Παιδαγωγον Præceptorem dixerim, qui puerum quasi ab incunabulis in *unitate fidei* virtutisque perfectione informandum suscipit, *donec occurrat in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi* (Eph. IV, 13); 3° *Stromata*, Στρωματεις, quæ melius latine *Tapetes*, quorum septem libris sine ordine quidem, sed non sine grata varietate diffusam omnem Christi philosophiam percurrere gaudebis; de quibus ita ipse Clemens: « Sunt autem libri Stromatum utique » similes non illis elaboratis hortis in quibus sunt » arbores et plantæ in certum ordinem ad delectandos oculos digestæ, sed alicui potius spisso et » umbroso monti, in quo simul sunt plantatæ cypressi et platani, laurus et hedera, mali et oleæ et » ficus, ita ut de industria fertilium simul et non » fertilium plantæ arborum sint commixtæ. » (*Stromat.* lib. VII.) Octavus liber S. Clementi non videtur ascribendus. Tribus autem illis operibus perficere christianum intendisse dixerim, cum primo opere futuros purgare christianos a sordibus adhærentium superstitionum, secundo jam purgatos initiare et instituere, tertio denique ad sacra maxima supremamque Dei contemplationem admittere conetur.

Præter illa autem scripta remanent etiamnum 1° parvus liber : *Quis dives salvetur?* et 2° *Hypotyposeon*, Υποτυπωσεων, truncatæ quædam partes, quæ ad Platonicorum sophistarum placita, nimis tunc in Alexandrina schola diffusa, plus æquo inclinare videntur.

S. Clementis scripta alta præsertim doctrina inter omnes veterum elucubrationes commendantur. « Feruntur, inquit Hieronymus, ejus insignia volu» mina, plenaque eruditionis et eloquentiæ, tam de

» Scripturis divinis, quam de sæcularis litteraturæ » instrumento. » (*De script. Eccles.* c. 38.) «Vir meo » judicio eruditissimus..... Quid (in illius libris) in- » doctum ? imo quid non e media philosophia est? » (*Epist.* 83, *ad Magn.*) Idem Eusebii judicio *mirabilis Clemens* prædicatur *vir omnium rerum experientia scientiaque præditus, et in usu plurimorum negotiorum prudentissimus.* Addo et S. Cyrillum Alexandrinum, qui illum vocat « virum imprimis studiosum, » qui eorum quæ apud Græcos leguntur altitudi- » nem cura ac studio perscrutatus est, quo pauci ex » iis qui ubique eum præcessere. » (Lib. VII, *in Julian.*)

Photius denique sic illius elocutionem depingit: « Dictio florida attemperatam quamdam gravitatem » non sine jucunditate assurgit, et varia illa, quæ in » iis est, rerum cognitio nihil habet minus conve- » niens. » (*Bibl. cod.* 110.)

Excusa habentur S. Clementis Alexandrini scripta : græce an. 1550, recensente Petro Victorio, Florentiæ, et an. 1592, Heidelb. cum castigationibus Frid. Sylburgii, in-fol. latine autem, an. 1551, Florentiæ; Basileæ, 1556 et 1566, in-fol. Parisiis, 1566, in-8, 1572 et 1590 in-fol. tum etiam inter Bibliothecas Patrum, tum inter Patrum Mella Francisci Rous, Londini, 1650, in-8 : græce autem et latine Leidæ, 1616, in-fol. Parisiis, 1629 et 1641, in-fol. Coloniæ seu Witembergæ, 1688, in-fol. tum demum Oxonii, ex recensione Joan. Potteri, Oxoniensis episcopi, an. 1715; quæ quidem editio recusa est Venetiis, an. 1757, cum fragmentis novis ex Fabricio excerptis. Liber autem, *Quis dives salvetur?* separatim excusus est græce et latine, curante Fello, Oxonii, 1683, in-24, et studio Ittigii, Lipsiæ, in-12, an. 1700.

Cohortatio ad gentes gallice prodiit auctore D. Cousin, Parisiis, an. 1684, in-12. *Pædagogus* autem cum libro *Quis dives salvetur*, gallicæ fidei redditus est, et excusus Parisiis apud Pralard, anno 1696, in-8.

Vide gallica insuper plurima apud D. Guillon, tom. 1, a p. 372 usque ad p. 448, Paris. in-8, 1824.

CLEMENTIS ALEXANDRINI

COHORTATIO AD GENTES.

(JUXTA EDITIONEM JOANNIS POTTERI, OXONII, AN. 1715.)

Amphion Thebanus, et Arion Methymnæus, uterque periti cantus, uterque fabula fuere (et in Græcorum choris id carmen adhuc decantari solet), quod musicæ viribus hic quidem piscem inescaverit, ille vero Thebas muris cinxerit. Alius quidam e Thracia artifex (fertur enim hæc inter gentes fabula) solo cantu feras mulsit, fagos etiam arbores e propriis sedibus in alienas transtulit. Possem tibi aliam quoque fabulam commemorare, et alium cantorem illis similem, Eunomum Locrensem et cicadam Pythicam. Nam in celebritate totius Græciæ, quæ propter mortuum draconem Pythone convenerat, Eunomus epitaphium serpentis cecinit, quod hymnus fuerit an lamentatio serpentis, haud satis dixerim : verum constituto illic certamine, Eunomus æstivo tempore cithara ludebat, dum cicadæ calore solis animatæ sub foliis canerent per montes, haud illam quidem draconi mortuo, sed sapientissimo Deo, solutam legibus cantilenam, Eunomi modis præstantiorem. Tum rupta Locrensi chorda, in citharæ jugum advolat cicada, et instrumento musico tanquam ramo personat ; citharœdus autem cicadæ cantui suum attemperans, deficiéntem chordam supplevit. Cicada ergo Eunomi cantu ducitur, ut in fabulis est, quæ æreum Eunomum, cum ipsa cithara, unaque sociam certaminis Pythone statuerunt : hæc autem sponte advolat, sponte etiam canit, et a gentibus musicam imitata fuisse credita est. Quare ergo vanissimis fabulis eam

tribuistis fidem, ut bestias musica demulceri posse credatis; cum interea clarissima veritatis facies sola vobis fuco esse obducta videatur, sola infidelibus oculis subjecta sit? Proinde Cithæron, et Helicon, et Odrysii montes, et Thracum telesteria, illa deceptionis mysteria, divinum in cultum relata sunt hymnisque celebrantur : quibus ego calamitatibus, quæ tragice decantantur, quamvis fabulas esse noverim, haud leviter perturbor, utcumque inter vos humanæ miseriæ in scenis repræsentari soleant. Sed has quidem fabularum actiones, una cum poëtis, qui tanquam Bacchanalia agentes penitus insaniunt, et ultra modum delirant, hedera redimitis more bacchico, Satyris quoque ipsis, et furente turba Bacchantium, reliquoque deorum choro, in Heliconem et Cithæronem, qui jam consenuerunt, includamus. Horum loco Veritatem, cum sapientia late splendente, in sanctum Dei montem, sanctumque Prophetarum chorum e cœlo deducamus. Hæc autem clarissima sua luce omnes homines, qui in tenebris volutantur, undique illustret; et intelligentia, tanquam opitulatrice dextra, porrecta, ex erroribus in salutem vindicet. Tum illi, sublatis oculis, e tenebris emicantes, Helicone ac Cithærone desertis, Sion habitent. « Nam ex Sion egre» dietur lex, et verbum Domini ex Hierusalem[1] : » Cœleste, inquam, *Verbum*, ob legitimi certaminis victoriam in theatro totius mundi coronatum. Et meus quidem Eunomus, non Terpandri modum, non Capitonis, non Phrygium, non Lydium, non Doricum canit; sed æternum novæ harmoniæ modum, Dei cognominem *novum canticum*[2], Leviticum,

Leniens dolorem, iramque, et malorum oblivionem inducens [omnium.

Etenim dulce quoddam, et in animis hominum potens pharmacum, cum hoc cantico commixtum est. Mihi autem

[1] Is. II, 3. — [2] Psalm. XCVI, 1; et XCVIII, 1.

videntur Thracius ille Orpheus, et Thebanus alter, tertiusque Methymnæus, viri quidam, non viri, impostores fuisse, qui prætextu musicæ labefactarunt humanam vitam, utque mores ingeniosis suis præstigiis corrumperent, dæmoniaco quodam furore stimulati, probra et dolores hominum in religionem deorumque cæremonias trahendo, eos ad simulacrorum cultum primi converterunt. Quinetiam lapidibus et lignis, hoc est statuis et simulacris, tanquam fundamentis constituendæ inter gentes impuritatis usi, illam vere pulchram libertatem hominum sub cœlo agentium, carminibus suis et incantationibus extremæ servituti illigarunt. Non est autem ejusmodi meus cantor, qui, ut servitium dæmonum crudeliter dominantium brevi dissolveret, advenit : nos autem ad mite et facile jugum pietatis traducit, humique abjectos ad cœlum revocat. Solus igitur ille inter omnes quos adhuc novimus, feras sævissimas, homines, mansuefecit : volucres quidem, qui leves ex illis sunt; reptiles, qui deceptores; leones, qui iracundi; sues, qui voluptatibus dediti; lupos denique, qui rapaces. Lapides autem et ligna sunt insipientes, nisi quod qui ignorantia imbuitur, ipsis quoque lapidibus stupidior esse comperiatur. Testem advoco vocem illam propheticam veritati consonam, qua deploratur eorum miseria qui ignorantia et amentia conteruntur : « Potens enim est Deus de lapidibus » istis suscitare filios Abrahæ [1]. » Qui maximam eorum inscitiam et *duricordiam* miseratus qui ad veritatem plane lapides facti sunt, ex his lapidibus, nempe gentibus, quæ in lapides crediderunt, pietatis semen sensu virtutis præditum suscitavit. Rursum illos veneficos et versipelles hypocritas, qui justitiæ clam insidiabantur, quodam loco « pro» geniem viperarum [2] » appellavit : sed tamen horum etiam serpentum si quis voluntaria ductus pœnitentia, Verbum

[1] Matth. III, 9. Luc. III, 8. — [2] Matth. III, 7. Luc. III, 7.

sequatur, is *homo Dei*[1] efficitur. Alios item vocat « lupos » pellibus ovium indutos[2], » rapaces homines innuens. Has igitur omnes immanissimas feras, et hujusmodi lapides, cœlestis ille cantus in mansuetos homines transformavit. « Eramus enim, *eramus* aliquando et nos insipientes, in» creduli, errantes, servientes voluptatibus et desideriis » variis, in malitia et invidia agentes, odibiles, et odientes » invicem[3]; » ut ait Scriptura apostolica : « Cum autem » benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, » non ex operibus justitiæ quæ facimus nos, sed secun» dum suam misericordiam salvos nos fecit[4]. » En quantam habet vim illud novum canticum, quod homines ex lapidibus, homines ex feris formavit! quin et ii qui alioquin veluti mortui fuerunt, utpote illa quæ sola vera est vita privati, audito hoc cantico, statim revixerunt. Hoc et universitatem rerum apteque numeroseque concinnavit, et elementa dissonantia sic docuit servare concentum, ut totus hic mundus harmonia quadam constaret. Mari quidem humidam et instabilem naturam dedit, et tamen terram incursare prohibuit. Terram vero, quæ prius huc illuc fluitabat, immobilem fecit, eique mare pro termino constituit. Quinetiam circumfuso aere vim ignis mollivit, quodammodo Doricos modos Lydiis moderans : et immite frigus aëris ignis complexu lenivit, hujus universi partibus, tanquam extremis sonis, æquabiliter temperatis. Proinde hoc immortale canticum, totius firmamentum, omniumque partium harmonia, a mediis ad extremos fines, et rursus a finibus ad media pertingens, hoc universum apte disposuit, non quidem secundum Thraciam musicam, quæ similis est ei quam invenit Tubal, sed secundum eam quam æmulatus est David, Dei creatoris voluntatem. Verbum autem Dei, quod ex David natum, ante eum fuit, lyra et cithara,

[1] 2 Timoth. III, 17. — [2] Matth. VII, 15. — [3] Tit. III, 3. — [4] *Ibid.* 4.

quæ inanima sunt instrumenta, contemptis, mundum hunc, et hominem, qui parvus quidam mundus est, ejusque animam et corpus divino Spiritui attemperans, multarum vocum instrumento Deum celebrat, et huic instrumento, nempe homini, accinit : « Tu enim es cithara, et tibia, et » templum meum. » Cithara quidem, propter harmoniam; tibia, propter Spiritum; templum autem, propter Verbum : ut illa resonet, ista inspiret, hoc vero contineat Dominum. Porro David, rex ille citharœdus, paulo ante memoratus, hortabatur ad veritatem, a dæmoniis abducebat, tantumque ab eorum laudibus celebrandis abfuit, ut eos vera musica expelleret, et Saül malo spiritu vexatum solo cantu sanaret. Nec solum hominem pulchrum et spirans instrumentum Dominus sui imaginem effecit; sed ipse, supramundana sapientia, cœlesteque Verbum, est instrumentum Dei numeris omnibus instructum, concinnum, et sanctum. Quid ergo instrumentum hoc, Dominus noster Dei Verbum, quid illud novum canticum volunt? Cæcis visum restituere, surdis aures aperire, et claudos atque errantes in viam justitiæ deducere, Deum insipientibus monstrare, corruptionem tollere, mortem vincere, filios denique immorigeros patri reconciliare. Nam Dei instrumentum amat humanum genus : Dominus miseretur, castigat, hortatur, admonet, conservat, custodit, et doctrinæ mercedem, tanquam ex redundanti, regnum cœlorum pollicetur, non alium ex nobis fructum percipiens, quam quod salvi sumus. Vitium enim hominum interitu pascitur : veritas autem, quæ veluti apis innoxia rebus insidet, non nisi eorumdem salute lætatur. Habes, quid pollicetur : habes, quanto affectu humanum genus amat. Tu igitur accede, et participa hanc gratiam. Meum porro canticum ne perinde novum existimes, ac vas aliquod, sive domum : nam « ante Luciferum erat[1]. » Et, « in » principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et

[1] Ps. cx, 3.

» Deus erat Verbum[1]. » Sed error, inquis, vetus est : veritas autem recens[2]. Proinde seu capræ Phrygas vetustissimos esse doceant; seu Arcadas poëtæ, qui ante Lunam eos fuisse prodiderunt; seu, denique, Ægyptios, qui horum Terram deorum hominumque matrem esse somniant : tamen eorum nemo se ante mundum fuisse jactat. At nos ante mundi constitutionem fuimus, ratione futuræ nostræ productionis in ipso Deo quodammodo tum præexistentes. Divini igitur Verbi, sive Rationis, nos creaturæ rationales sumus : et per eum primi esse dicimur, quoniam « in principio erat Verbum. » Quod quidem, quatenus olim ante jacta mundi fundamenta existebat, divinum rerum omnium principium fuit, etiamque nunc est : quatenus vero novissimis temporibus venerando illo et olim sancto Christi nomine appellari voluit, novum a me canticum vocatur. Hoc igitur Verbum Christus, non solum ut olim essemus causa fuit (nam ille tum erat in Deo), sed idem etiam bene esse nobis dedit, et jam nuper hominibus apparuit, qui solus uterque, Deus et homo, est, ut omnimodam nobis felicitatem daret. Etenim ab eo recte vivere edocti, ad æternam vitam transmittimur : nam, ut ait ille divinus Domini Apostolus : « Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie, et juste, et pie vivamus in hoc sæculo : expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni » Dei et Salvatoris nostri, Jesu Christi[3]. » Novum ergo canticum est Verbi, quod *in principio* et ante principium fuit, exortus, qui modo nobis effulsit : modo enim apparuit, qui olim erat Servator; apparuit, qui ens est in ente; Verbum nempe, quod apud Deum erat, et a quo facta sunt omnia, *præceptoris* habitu apparuit : et qui tanquam opi-

[1] Joan. I, I.
[2] Vide D. Guillon, p. 375.
[3] Tit. II, 11.

fex mundi vitam nobis in prima creatione dedit, præceptoris habitu sumpto, bene vivendi rationem nos docuit, ut postea tanquam Deus æternam vitam largiatur. Is vero non est nunc primum erroris nostri misertus, sed olim a principio mundi : nunc vero tandem apparens, perituros ex faucibus exitii liberavit. Nam in hunc usque diem malignus ille serpens humanum genus præstigiis suis in contumeliosam et miseram servitutem abducit; sævitque in eos, ut ita dicam, barbarorum ritu, qui captivos suos mortuorum cadaveribus, donec una putrescant, alligare feruntur. Dum enim quoscumque a sui ortus principio ad proprias trahere partes valet, crudelis ille tyrannus et serpens ad lapides, ligna, statuas, reliquaque idola misero superstitionis vinculo constringit, non incommode dicitur vivos communi tumulo inferre, donec una cum illis intereant. Quamobrem Evam olim (unus etenim idemque seductor est), et alios nunc homines in mortem ducit. Unus itidem nobis adjutor et vindex est Dominus, qui salutem a principio prophetice prænuntiavit, et nunc ad eam consequendam aperte ac palam invitat. Fugiamus igitur, Apostoli præcepto obsequentes, « principem potestatis aëris hujus, spiritus qui nunc » operatur in filios diffidentiæ[1] : » et ad Dominum Servatorem confugiamus, qui per prodigia et signa cum in Ægypto, tum etiam in deserto, et per rubum, et nubem, quæ divina gratia Hebræos, velut ancilla quædam, sequebatur, ad salutem invitat. Cæterum contumaces quidem et duri cordis homines metu impellit : alios vero, qui auribus præditi sunt, per Mosem illum sapientiæ omnis magistrum, per Esaiam veritatis cultorem, et per totum propheticum chorum magis rationali methodo ad Rationem seu Verbum convertit. Aliquando conviciis utitur : est ubi et minis. Hos idem deflet, illos cantu demulcet : veluti sapiens medi-

[1] Ephes. II, 2.

cus[1], alios quidem ægros cataplasmatis, alios purgationibus curat; alios fomentis emollit, alios ferro lancinat; sunt etiam quos adurit, et quibus resectionem adhibet, si qua ratione humani corporis alicui parti vel membro sanitas restitui possit : varias enim Salvator noster voces adhibet, et varias experitur vias, ut homines ad salutem perducat. Dum minatur, admonet : dum conviciatur, emendat : dum luget, miseretur : dum cantat, hortatur : in rubo etiam loquitur, quod illi signis et prodigiis indigerent. Idem eos igne perterrefacit, flammam e columna suspensam, terroris simul et gratiæ signum exhibens; morigeris quidem lucem, sed immorigeris ignem. Postea quod corpus humanum columna et rubo nobilius esset, prophetis usus est : ipse Dominus in Esaia loquitur, ipse in Helia, ipse in ore prophetarum. Quod si nullam prophetis fidem deberi putas, sed viros, haud secus ac ignem, in numero fabularum habes; ipse Dominus tibi loquetur, « qui cum in forma Dei » esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo ; » sed semetipsum exinanivit[2] » misericors Deus, ut humanum genus servaret. Ipsum adeo Dei Verbum palam tibi loquitur, ut infidelitati pudorem incutiat. Verbum, inquam, Dei homo factum, ut tu quoque ab homine discas qua arte homo fieri Deus possit. Quam autem absurdum istud fuerit, Amici, ut cum Deus ad virtutem hortari nunquam desinit, nos, spreto ejus beneficio, oblatam salutem respuamus? Annon Joannes homines ad salutem impellit, et totus *vox hortatrix* fit? Ipsum ergo rogemus : *Quisnam, unde gentium es?* Heliam se non dicet, Christum esse pernegabit : sed *vocem* se fatebitur *in deserto clamantem*[3]... Quis est ergo Joannes? summatim dicere liceat : « Vox Verbi hortatrix in deserto clamans. » Quid clamas, o Vox? dic etiam nobis : *Rectas facite semitas Domini*[4]. Præcursor est Joan-

[1] Vide D. Guillon, p. 375. — [2] Philip. II, 6. — [3] Joan. I, 23. — [4] Is. XL, 3.

nes : et vox ea Verbum præcurrit, vox adhortativa, quæ ad salutem præparat; vox, quæ ad cœlorum hæreditatem invitat[1]; qua sterilis et deserta fœcundatur : quam quidem fertilitatem prædixit Angeli vox quæ, tanquam alius Domini præcursor, sterili mulieri evangelium prædicavit, non secus ac Joannes regioni desertæ. Hac igitur Domini voce sterilis fit mater, et deserta fructum fert. Cæterum duæ illæ Angeli et Joannis voces, quæ Dominum præcurrebant, innuere mihi videntur salutem nobis repositam, qui, cum apparuerit hoc Verbum, fertilitatis nostræ fructum percepturi sumus, æternam vitam. Utramque igitur vocem eodem ducens, rem totam explicat Scriptura : « Audiat, quæ non » parit; erumpat vocem, quæ non parturit : quia multi filii » desertæ, quam ejus quæ habet virum[2]. » Virum nobis annuntiat Angelus : ut deprehendamus agricolam, ut quæramus virum, hortatur nos Joannes. Unus enim et idem est ille sterilis vir, et desertæ agricola, qui cum sterilem, tum etiam desertam divina virtute implevit. Quia enim ingenuæ multi erant liberi, illa autem incredulitate sua meruit ut filiis orba esset, quæ multos olim filios habuerat, uxor Hebræa; sterilis virum, deserta agricolam accipit. Inde hæc quidem fructuum, illa fidelium, utraque Verbi virtute mater facta est; iis vero qui in sua infidelitate permanent, sterilis et deserta etiamnum relinquitur. Joannes, Verbi præco, hac utique ratione hortabatur, ut ad Dei Christi adventum parati fierent : et hoc erat quod innuebat Zachariæ silentium, expectans fructum Christi præcursorem; ut Verbum, veritatis lux, mysticum propheticorum ænigmatum silentium solveret, Evangelium factum. Quamobrem si vere Deum videre cupis, piaculorum quæ Deo conveniunt particeps fias; non foliorum lauri, aut sertorum, quæ ex lana et purpura concinnari solent : sed justitia re-

[1] Vide D. Guillon, p. 376. — [2] Is. LIV, 1.

dimitus, et temperantiæ foliis cinctus, toto animo enitere, ut Christum invenias. Nam *ego sum ostium*[1], inquit quodam in loco; quod quidem discendum iis est qui ad Dei notitiam pervenire cupiunt, ut simul universas cœlorum portas nobis aperiat. Sunt enim rationales Rationis seu Verbi portæ, et fidei clave panduntur. « Deum nemo novit nisi Filius, » et cui voluerit Filius revelare[2]. » Nec mihi dubium est, quin is qui portam antehac clausam aperuit, posthac ea quæ intus latent revelabit, eaque nobis ostendet quæ a nemine unquam cognosci potuerunt, nisi qui per Christum ingressus fuerit, per quem solum Deus cernitur.

II. Nolite igitur scelerata impiaque adyta curiosius explorare, nec profundorum antrorum hiatus, præstigiis monstrisque plenos, aut Thesprotæum lebetem, aut tripodem Cirrhæum, aut æneum Dodonæ tintinnabulum : Gerandryon autem illud desertis olim in arenis cultum, quodque ibidem celebrabatur oraculum, jam vero cum ipsa quercu prorsus emarcuit, rancidis ac vetustate contritis fabulis relinquite. Enimvero siluit utique fons ille Castalius, siluit Colophonius alter, ac reliquæ simul omnes fatidicæ undæ aruerunt, quas ventoso fastu, sero licet, palam tamen aliquando spoliatas viderunt, posteaquam illæ suis cum fabellis omnino diffluxissent. Decanta tu nobis, per me licet, reliqua vaticinationis aut furiosæ potius vanitatis oracula, Clarium, Pythium, Didymea, Amphiaraüm, Apollinem, Amphilochum : adde, si lubet, prodigiorum interpretes, adde augures, et somniorum conjectores. Quin agesis, ac simul eos coram Pythio statue, qui divinationes suas farina hordeove perficiunt, quique a plurimis etiamnum observantur ventriloquos. Jam vero et Ægyptiorum penetralia, et manium apud Hetruscos vaticinationes in tenebris jaceant : vesanæ profecto illæ sunt infidelium hominum

[1] Joan. x, 11. — [2] Matth. xi, 27.

fallendi artes. Ejusdemque fascinationis veluti negotiationis sociæ habeantur capræ ad divinandum informatæ, necnon corvi illi quos ad responsa hominibus reddenda homines erudiere. Quid si ipsa quoque mysteria tibi enucleem? Non ea quidem temere vulgabo, ut Alcibiadem fecisse tradunt : sed tamen belle admodum quidquid sub iis præstigiarum latet, nudabo per Verbum veritatis, quosque deos nuncupatis, atque mysticis ritibus colitis, illos sic tanquam in aliqua hujus vitæ scena inclusos veritatis spectatorum oculis objiciam. Ac primum ecce tibi homines furoris œstro perciti Bacchum Mænolen solemnibus orgiis celebrant, crudarumque carnium helluatione sacram insaniam peragentes, cæsarum victimarum partes dividunt, serpentibus coronati, Evamque vastis ululatibus inclamantes, Evam scilicet illam, per quam janua est errori primum patefacta. Et tunc cum orgiorum Bacchicorum sit quasi quoddam insigne serpens arcano ritu consecratus, tum vero si accurate vocem Hebraicam interpretari velis, Heva cum aspiratione graviori serpentem fœmininam significat. Deinde Ceres et Proserpina in mysticum etiam fabulæ genus transiere, quarum errores, et raptum, et luctum nocturnis facibus Eleusis illustrat. Ac mihi quidem tanti est propriam orgiorum et mysteriorum notationem excutere : orgia sane ἀπὸ τῆς ὀργῆς, hoc est ab *iracundia,* nomen accepere, qua Ceres adversus Jovem exarserat : mysteria vero ἀπὸ τοῦ μύσους, hoc est ab *execrando scelere,* quod circa Bacchum ipsum contigerat. Quod si vocem istam a Myunte quodam Attico derivare placet, quem Apollodorus in venatione periisse testatur, equidem nihil hoc vobis invideam, ut mysteria vestra sepulcrali honore decorentur. Quinimo liceat tibi mysteria quasi μυθήρια, hoc est *fabulas venaticas,* mutua duorum elementorum permutatione, accipere : venantur enim, si quæ aliæ, hujusmodi fabulæ, quotquot sive apud Thraces

immanitate, sive apud Phrygas insania, sive apud Græcos superstitione principes memorantur. At male pereat, quisquis tantæ vecordiæ hominum generi auctor fuit, seu Dardanus, qui Matris deum mysteria docuit; seu Eetion, qui Thracum orgia, cum eorum mysteriis, protulit; seu Phryx ille Midas, cui cum ab Odryso callidam et plenam artificii fraudem accepisset, eam postmodum in subditos suæ ditioni sparsit universos. Nec enim mihi Cinyras ille Cyprius insularis unquam imposuerit, qui cum famosam insulæ suæ meretricem deam efficere vehementer optaret, flagitiosa Veneris orgia ex tenebris in lucem ausus est diemque producere. Jam alii Melampodem Amythaonis filium, Cereris festa, luctum, inquam, illum carminibus hymnisque decantari solitum, in Græciam ex Ægypto traduxisse volunt. Istos equidem profanarum fabularum ac pestiferæ superstitionis parentes, malorum principes fuisse omnium merito dixerim, cum illa mysteria scelerum ac mortis semina in hominum vitam intulerunt. At enim jam tempus est, ut orgia vestra fraudis ac præstigiarum plena esse demonstremus : vos, si modo initiati estis, risu ac sibilis vestras illas fabulas, quibus tantum venerationis tribuitur, præ cæteris excipietis. Ego vero abdita penitusque recondita palam in omnium luce collocabo, nec me pudor ab iis proferendis revocabit, quæ vos divinis honoribus colere non pudeat. Vestra igitur illa spumæ marinæ proles, Cyprique fœtus, ac Cinyræ delicium, Venerem intelligo, quam φιλομηδέα, hoc est *veretri amantem,* nominatis, quippe *membris ex genitalibus ortam;* utique abscissis illis Cœli genitalibus, usque adeo salacibus, ut secta quoque undam ipsam constuprarint; quare fœtus effusis in libidinem corporis partibus longe dignissimus Venus ista procreatur. Itaque in arcanis voluptatis hujus marinæ sacris, tanquam fœturæ symbolum, grumus salis, effigiesque veretri, iis tradi solet

qui flagitiosi concubitus artibus initiantur : hi vero nummum ipsi, tanquam amicæ amatores, offerunt. Jam mysteria Cereris aliud nihil sunt, quam incestuosi Jovis cum Cerere matre congressus; ejusdem, matrisne ultra dicam, an uxoris? iracundia, quæ causa fuit cur Brimo, quasi *fremens et indignabunda,* vocaretur; itemque Jovis supplicationes, fellis haustus, cordis convulsiones, ac cæteræ id genus infandæ cæremoniæ. Ac Phryges quidem ejusmodi sacra in Attidis, Cybeles, et Corybantum honorem memoriamque faciunt. Passim autem fama vulgatum est Jovem avulsos geminos arietis testiculos in medium Cereris sinum conjecisse, cum a seipso exactam abscissionis quasi voluntariæ pœnam ob stuprum vi oblatum, hac fraude simularet. Cujus initiationis egregia symbola soluto otiosoque animo producta, risum vobis utique moveant, tametsi opinor vobis ridere non libet, quod sic religionum vestrarum indignitas omnium in oculis defigatur : « Ex tympano comedi, bibi ex » cymbalo, cernum gestavi, me in thalamum clam insi- » nuavi. » Non hæc symbola probrum et infamiam sapiunt? non sannis ludibrioque digna mysteria sunt? Quid porro, si attexam reliqua? Ceres quidem fœtum enititur, Core vero educatur : rursum ecce tibi Jupiter cum Pherephatta, quam ipse genuerat, post Cererem matrem, congreditur, execrandi flagitii prioris oblitus : pater et corruptor est Coræ Jupiter; et congreditur draconis forma tectus : sic tamen ut qui sub ea lateat, manifesto postmodum teneatur. Enimvero, Sabaziorum utique mysteriorum, iis qui sacris initiantur, symbolum est, deus sinum pervadens : deus autem iste draco est, qui per medium eorum quos solemni ritu initiant sinum trahitur, certum plane impotentis Jovis libidinis argumentum. Parit etiam Pherephatta, sed filium taurina specie; nimirum, ut idolorum cultor poëta cecinit :

Taurus Draconem genuit, et Taurum Draco,
In monte occultum Bubulcus stimulum.

Bubulci, opinor, *stimulum,* scuticam nominans, quam lignis quibusdam homines Bacchico furore correpti circumagunt. Vin' tu hic etiam lectos a Proserpina flores tibi commemorem, ejusdemque calathum, et raptum a Plutone patratum, et hiatum terræ, et Eubulei sues, quæ cum utraque dea simul haustæ dicuntur? quod quidem in causa est cur in Thesmophoriis Megarica lingua porcos ejiciant. Totam hanc fabellam variæ mulieres singulis in urbibus solemni festo celebrant, Thesmophoria, Scirrhophoria; atque ita diversis plane tragicisque modis raptum Proserpinæ recolunt. Jam Bacchi mysteria omni diritate teterrima sunt : quippe quem, dum adhuc puerulus esset, ac circum ipsum Curetes armata saltatione agerentur, subeuntes dolo Titanes puerilibus crepundiis ludicrisque deceptum membratim discerpserant, quemadmodum Thracius Orpheus hujus sacri vates cecinit :

> Turbo, trochus, tum queis in flexus membra cientur
> Ludicra, et auricomi blandarum ex arbore fœtus
> Hesperidum. . . . . .

Neque vero inutile fuerit, arcani sacri symbola, inutilia licet, hoc loco subjicere, ut omnium judicio sensibusque damnentur. Sunt hæc, talus, pila, trochus, poma, turbo, speculum, vellus. Ac Minerva quidem, quæ ejusdem Bacchi cor furtim sustulisset, Pallas ἐκ του πάλλειν την καρδίαν, hoc est *a cordis vibratione* seu *palpitatione,* nuncupata fuit. Titanes vero, quorum manibus laniatus erat, ipsius membra in lebetem supposito tripodi insidentem conjecerunt, eaque prius elixa verubus postmodum infigentes, *Vulcano imposta tenebant.* At Jupiter, eo repente delapsus (quippe enim, cum deus esset, eum, opinor, assarum carnium nidor afflaverat, quem dii vestri sic tanquam honorarium quoddam munus accipere se confitentur), fulmine Titanas conficit, et Bacchi membra Apollini filio suo sepe-

lienda commendat. Ille autem, nec enim parere Jovi renuit, discerptum lacerumque cadaver in Parnasso monte deponit. Sin placeat Corybantium quoque orgia contemplari, ex illis duo tertium fratrem cum occidissent, caput demortui purpura contectum et corona cinctum ad Olympi montis radices, quo illud æreo scuto impositum detulerant, sepeliere. Hæc illa sunt præclara mysteria, verbo, cædes, ac sepulcra: quorum sacerdotes, Ανακτοτελέσαι, quasi *reges sacrorum*, ab iis quorum ejusmodi appellatio interest nuncupati, novis insuper monstris cædem istam exaggerant, apium cum tota radice ad mensam apponi omnino prohibentes, quod ex Corybantiaco illo sanguine, qui in terram effluxerat, apium germinasse arbitrentur: nempe quemadmodum illæ Thesmophoriorum antistitæ a comedendis mali punici granis, si quæ in terram ceciderint, diligenter abstinent, quod ex iis cruoris Bacchici guttis mala punica extitisse opinentur. Cæterum, cum illi Corybantas istos Cabiros nominent, tum vero Cabiricum hujusmodi factum memorant. Quippe, duo enim isti fratricidæ, cistam illam secum auferentes in qua Bacchi pudendum inclusum erat, in Tusciam detulere, mercis egregiæ mercatores, ubi cum exules agerent, luculenta admodum pietatis doctrina Hetruscorum animos informarunt, dum cistam iis ac veretrum nova religione colenda tradiderunt. Atque hanc nonnulli causam esse volunt, quæ sane verisimilitudine non caret, quamobrem Bacchum ipsum Attin, quasi exectum, nuncuparint. Quanquam, quid mirum Hetruscos, homines barbaros, his flagitiorum probris initiari, cum ipsi quoque Athenienses, ac reliqui Græciæ populi, quod me vel referre pudet, illam de Cerere fabulam, usque adeo turpem indignamque, retineant? Enimvero cum in vestiganda Proserpina filia, huc atque illuc errabunda Ceres vagaretur, circa Eleusinem (Atticæ locus est), labore debilitata, constitit, ac puteo cuidam insedit,

ingenti mœrore confecta. Sed enim, iis qui initiantur, graviter ne quid simile agant, in hodiernum usque diem prohibetur; utique ne sacris initiati lugentem Cererem imitari videantur. Cæterum Eleusinem per id tempus indigenæ quidam incolebant, quorum hæc fuere nomina, Baubo, Dysaules, Triptolemus, Eumolpus, et Eubuleus. Ac Triptolemus quidem bubulcus erat, Eumolpus pastor, Eubuleus vero subulcus, ex quibus Eumolpidarum, necnon illud præconum genus sacrorum ac religionum interpres, Athenis effloruit. Baubo igitur (nec enim ab hujus etiam rei commemoratione revocari me patiar), cum hospitio Cererem excepisset, hauriendum ei cinnum propinat, qua propter vim doloris poculum potumque respuente, illa repulsam moleste ferens, quod se despectam spretamque fuisse putaret scilicet, reductis vestibus occultas corporis partes divæ oculis objicit; quo spectaculo delectata, oblatam sibi potionem, ægre licet, tandem tamen ebibit. Hæc Atheniensium recondita mysteria sunt, quæ scriptis Orpheus etiam ipse mandavit. Hujus ego tibi versus quoque subjiciam, ut quem tu mystagogum habes, eumdem habeas flagitiosæ ac turpis infamiæ testem :

Dixerat, obscœnam Cereri tum veste reducta
Corporis ostentat speciem ; puer astat Iacchus,
Quem lætata manu medias Baubonis in ulnas
Conjicit : hinc olli arridens, luctuque soluta,
Multiplicis commixta hausit dea pocula cinni.

Jam, Eleusiniorum mysteriorum communis quædam quasi tessera, hæc est : « Jejunavi, cinnum ebibi, accepi e cista;
» operatus, in calathum reposui, ac rursum in cistam ex
» calatho. » Egregia vero spectacula, quæque deam in primis deceant! imo, digna sane tenebris ignique mysteria, digna ingentibus aut potius vanitate plenis Erechthidarum cæterorumque Græcorum animis, « quos quidem ea post ob-

» itum manent, a quibus spe et cogitatione longissime ab-
» sunt. » Et vero, his tandem Heraclitus ille Ephesius vaticinatur, « Tenebrionibus profecto, Magis, Bacchis, Lenis, » Mystis. » Hi sunt quibus pœnas mortem secuturas comminatur, ignemque denuntiat. Nam quæ hominum ex sensu mysteria statuuntur, ea profanos habent initiandi ritus. Itaque, et statæ illæ sacrorum leges, et communis hominum opinio, et universa ista Draconis mysteria, aliud nihil sunt, quam error quidam initia, quæ nihil plane initiorum habeant, superstitiose colens, impiosque ritus adulterina pietatis specie venerans. Quæ porro et cujusmodi sunt mysticæ illæ cistæ? nudandum enim quidquid apud eos sancti est, quidquid arcani, evulgandum. Nonne hæc omnia sesamæ, pyramides, glomi, placentæ variis signatæ umbilicis, grana salis, et draco Dionysii Bassari sacramentum? non mala punica? non medullæ arborum? non ferulæ cum hederis? non pastilli ex siligine caseoque confecti? non denique papavera? Hæc sunt quæ sancta vocant. Quid! Themidis nonne recondita symbola ista sunt? origanum, lychnus, gladius, pecten muliebris, quod honestum ac mysticum est muliebris pudendi nomen. O gnavam perfrictamque impudentiam[1]! Hominum temperatiorum voluptas olim noctis silentio tegebatur : nunc vero nox est, quæ initiandis sacra libidinis enuntiat; adeoque ignis flagitia succensis facibus illustrata pandit. Extingue, sis, hunc ignem, Hierophanta : tuque, o qui lumen præfers, tuas ipse faces reverere : lumen istud Iacchum traducit tuum : patere noctem mysteria tenebris occultare : orgiorum honori consulatur : ignis non simulat; arguit, punitque quæ jubetur. Hæc igitur illa sunt hominum atheorum mysteria. Jure enim atheos dixerim, qui, a veri Numinis cognitione prorsus alieni, pusionem a Titanibus discerptum, ejulantem mulierculam,

[1] Vide D. Guillon, p. 376.

partesque corporis quas pudor nominare non sinit, impudentissime venerentur : ut duplici nomine impietatis ac negatæ divinitatis rei teneantur; altero, quod Deum ignorent, dum nequaquam eum qui vere Deus est agnoscunt; altero, quod eos superesse qui non sunt arbitrentur, illosque deos nuncupent qui tantum a vera divinitate absunt, ut ne supersint quidem, nec præter nomen aliud quidquam sint consecuti. Propterea nos redarguit Apostolus : « Et eratis, » inquiens, hospites testamentorum promissionis, spem non » habentes, et sine Deo in mundo [1]. » Bene vertat illi Scytharum regi, quocumque fuerit nomine, qui civem quemdam suum, cum sacra Matris deorum, quæ apud Cyzicenos fiebant, in Scythia imitaretur, tympanumque pulsaret, et cymbalo e collo pendenti, tanquam Menagyrtes aliquis, insonaret, sagittis confodit; ut qui Græcorum mollitia corruptus, effœminatas artes in Scythiam inveheret. Mirari igitur subit (nec enim id tacere possum), quod Evemerum Agrigentinum, et Nicanorem Cyprium, et Diagoram, et Hipponem Melium, et his paulo juniorem Theodorum Cyrenæum, multosque alios qui sobrie sapienterque vitam instituerunt, et ad pravas de diis opiniones perspicaciores reliquis hominibus fuere, *atheos* cognominarint. Quamvis nec hi veritatem sunt assecuti, sed aliorum duntaxat errores senserunt : quod quidem ipsum haud exiguum est semen, e quo lux veritati sit exoritura. Quidam ex his præcepit Ægyptiis : « Si deos existimatis, nolite eos lugere, neque plangere : sin » vero lugetis, nolite amplius deos esse putare. » Alius vero, cum Herculem e ligno formatum cepisset in manus (aliquid forte domi tum coquebat, ut verisimile est) : « Age, inquit, » Hercules, tempus jam est, ut, sicut olim Eurystheo, nobis » etiam in hoc decimo tertio certamine inservias, et hoc » Diagoræ pares in prandium : » dein, seu inutile lignum,

[1] Ephes. II, 12.

in focum imposuit. Extrema plane ignorantiæ sunt impietas et superstitio [1]; extra quæ summopere laborandum est, ut consistamus. Quo pertinet præceptum Mosis, sanctissimi veritatis interpretis, quo cum ille cui vel *contusa* vel *excecta sunt virilia* [2], tum etiam *meretricis filius concionem ingredi* prohibetur : nam per illos priores significat affectum atheum, divinæ naturalisque virtutis expertem : per hunc vero tertium innuitur qui, loco unius veri Dei, multos sibi falsos ascribit; quemadmodum spurius, propter veri patris ignorantiam, multos adscribit sibi patres. Erat autem antiqua quædam et nativa homini cum Deo communitas : quæ quidem, cum diu fuisset ignoratione obscurata, repente tandem e tenebris exiliit, et resplenduit, prout aliquis dixit :

> Vides hunc sublimem, hunc immensum æthera,
> Qui terram humidis complectitur brachiis.

Et iterum,

> Qui terræ vehiculum, et supra terram sedem habes,
> Quicumque demum sis, visu difficilis.

Et quæcumque hujusmodi alia canunt poëtarum filii. Sed pravæ quædam a rectoque alienissimæ, et manifeste perniciosæ sententiæ, hominem, cœlesti stirpe prognatum, abduxerunt a cœlesti vita, et persuaserunt in creaturas terrenas adhærescere, sicque humi prostraverunt. Alii enim cœlorum contemplatione decepti sunt, et solos oculos in consilium assumentes, conspectis astrorum motibus statim admiratione capti, illa in numerum deorum retulerunt, et deos a cursu nominarunt : hinc Indi soli, Phryges lunæ divinos honores tribuerunt. Alii vero, quod felicibus terrestrium plantarum fructibus vitam sustentarent, frumentum quidem appellavere Cererem, ut Athenienses; vitem

[1] Vid. D. Guillon, p. 377.
[2] Deut. XXIII, 1 et 2.

vero Bacchum, ut Thebani. Alii, scelerum suorum conscientia stimulati, pœnis et calamitatibus divinitatem tribuerunt : atque hinc scenici poëtæ Furias et Eumenides, aliosque piaculares, ac malorum vindices et ultores deos commenti sunt. Nec defuerunt philosophi qui, poëtarum exemplo, vestrorum affectuum formas veluti Timoris, Amoris, Gaudii, et Spei, coluerint : quemadmodum priscus ille Epimenides Contumeliæ et Impudentiæ altaria Athenis constituit. Aliæ vero, ex ipsis rebus natæ, effinguntur specie corporea, et in deos referuntur : veluti illæ Atheniensium deæ, Justitia, et Clotho, et Lachesis, et Atropos, et Parca, et Auxo, et Thallo. His adjiciam sextam introducendi has fraudes, et deorum numerum augendi rationem, qua duodecim deos numerant; quo referendi sunt etiam de quorum ortu Theogoniam suam scripsit Hesiodus, et quæcumque Homerus de diis disseruit. Superest adhuc postrema (sunt enim omnino septem), quæ a divinis erga homines beneficiis emanavit. Nam cum deum, a quo bona ipsis tribuuntur, ignorarent, commenti sunt quosdam servatores Dioscuros, et Herculem malorum averruncum, et Æsculapium medicum. Atque hactenus de lubricis et exitiosis egressibus a veritate, quibus homines a cœlo detrahi, et in barathrum impelli solent. Restat nunc, ut interius vobis ostendam qui qualesque fuerint dii vestri : ut ab his erroribus tandem aliquando desistentes, in cœlum revertamini. « Eramus enim » et nos filii iræ, sicut et cæteri : Deus autem, qui dives est » in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua » dilexit nos, cum jam essemus mortui peccatis, convivifi- » cavit nos Christo[1]. » Vivens enim Verbum, et consepultum Christo, una cum Deo extollitur. Qui vero adhuc in sua infidelitate persistunt, *filii iræ* vocantur, ut qui ad iram Dei subeundam nutriantur. Nos autem qui, errore liberati,

[1] Ephes. II, 4 et 5.

totis viribus ad veritatem contendimus, nequaquam adhuc iræ filii sumus. Quocirca nos, qui quondam improbitatis filii fuimus, jam per Verbi clementiam Dei filii sumus facti; vos autem vester etiam poëta Empedocles Agrigentinus incessit :

Quamobrem importunis excruciati vitiis,
Nunquam acerbis animum doloribus levabitis.

Et quæ de vestris diis traduntur, maxima quidem ex parte ficta sunt et commentitia : cætera autem, quæcumque vere gesta fuisse putantur, ad alium neminem pertinuisse memorantur, quam homines libidine atque omnibus vitiis infames.

Cum fastu miseri erratis, verique relicto
Tramite, per sentes fugitis, perque horrida spinis
Devia. Quorsum isthæc? studiis absistite vanis,
Mortales, pulsaque diem comprendite nocte.

Hæc nobis præcipit Sibylla, utriusque artis, propheticæ atque poëticæ, scientia insignis : præcipit etiam ipsa veritas, quæ deorum turbam exuit his terribilibus larvis, quæ stuporem imperitis incutiunt; et opiniones temere conceptas, detecta nominum similitudine, redarguit. Est enim a nonnullis memoriæ proditum, tres Joves fuisse : quorum unus ab Æthere in Arcadia; cæteri autem duo a Saturno, hic quidem in Creta, alter vero rursus in Arcadia, oriundi sunt. Sunt etiam a quibus quinque Minervæ celebrantur : prima quidem Atheniensis, Vulcani filia : secunda Ægyptia, Nili : tertia Saturni, cui bellicæ artis inventio tribuitur : quarta Jovis, quam Messenii de matris suæ nomine Coryphasiam appellaverunt : postrema, Pallantis et Titanidis Oceani filiæ, quæ cum patrem suum impie trucidasset, ejus pelle, tanquam ovino vellere, se ornavit. Quin etiam Aristoteles Apollinem primum, Vulcani et Minervæ (actum est igitur

de virginitate Minervæ); secundum Creticum, Corybantis; tertium, Jovis; quartum Arcadem, Sileni (eum Arcades Nomium vocant); quintum denique Libycum, Ammonis filium, recenset : quibus Didymus grammaticus subjungit sextum, Magnete genitum. Nunc vero quot habemus Apollines! multitudo nobis est propemodum infinita mortalium hominum qui, quod humanum genus adjuverint, eo nomine, pariter ac cæteri jam prædicti, gaudent. Quid vero, si Æsculapios vobis omnes, aut Mercurios, aut Vulcanos, qui in fabulis memorantur, recensere pergam? nonne nimius esse videbor, vestrasque aures ipsa nominum multitudine obruam? Transeundum igitur ad patrias, artes, vitas, et ipsa denique sepulcra vestrorum deorum, quæ singula satis convincunt eos fuisse homines. Mars autem, qui a poëtis summo in honore habitus est :

Mars, Mars, hominum pestis, sanguinarie, mæniorum eversor :

ille, inquam, *qui nunc has, nunc istas partes sequitur*, et *in hostes insurgit,* tradente Epicharmo, Spartanus erat. Sophocles autem Thracem, et alii Arcadem fuisse produnt. Homerus eumdem *vincula tredecim menses perpessum* memorat :

Et Mars sustinuit, cum eum Otus, fortisque Ephialtes,
Filii Aloei, forti vinculo ligarunt :
Æneo autem in carcere ligabatur tredecim menses.

Bene vertat Caribus, quod canes ei sacrificant. Scythæ asinos immolare ne desinant : cujus sacri meminit Apollodorus, itemque Callimachus :

Phœbus Hyperboreis asinorum immolationibus exoritur.

Idem vero alio in loco :

Delectant Phœbum pingues asinorum mactationes.

Vulcanus autem, quem Jupiter ex Olympo *deturbavit, a*

limine divino, cum *in Lemnum cecidisset,* ærariam exercuit, mutilatus pedibus,

. . . graciles autem illi tibiæ fluebant.

Nec solum æris fabrum, sed etiam medicum habes inter deos. Is vero avarus erat, et nomen habuit Æsculapii. Testis sit tuus poëta, Bœotius Pindarus :

Pervertit enim et illum ingenti mer-
cede aurum in manibus apparens,
Virum e morte ut reduceret
Jam captum. Mani-
bus igitur Saturnius fulmen
Jaculatus per utrumque, respirationem
Pectorum abstulit
Celeriter, ardensque ful-
men inflixit mortem.

Et Euripides,

Jupiter enim interfecto filio meo auctor fuit,
Æsculapio, pectoribus immisso fulmine.

Hic igitur ictus fulmine jacet in finibus Cynosuridis. Philochorus etiam tradit Neptunum medicum in Teno coli; et Saturnum situm esse in Sicilia, atque illic fuisse sepultum. Patrocles Thurius, et junior Sophocles tribus tragœdiis contexuit historiam de Dioscuris. Hi autem Dioscuri fuere mortales homines, si Homerus dignus sit cui fides habeatur:

. . . Hos autem jam tenebat terra mater animantium,
In Lacedæmone, quæ cara ipsis patria fuit.

Accedat etiam, qui Cypriaca poëmata scripsit :

Castor quidem mortalis, et mors ipsi fato decreta est :
Immortalis autem Pollux, progenies Martis.

Quod ille quidem poëtico more fabulatus est : sed Homerus fide dignior est, qui de utroque Dioscuro loquitur, et ipsum præterea Herculem idolum esse ostendit :

Virum Herculem, magnorum scientem operum.

Hinc satis constat, Herculem ab ipso Homero mortalem hominem habitum fuisse. Quinetiam Hieronymus philosophus, quo corporis habitu fuerit enarrans, « parvum fuisse » memorat, horrentibus capillis, firmis viribus. » Dicæarchus vero, « quadratum, nervosum, nigrum, naso aquilino, sub- » cæsiis oculis, promissis capillis. » Atque hic quidem, postquam duos supra quinquaginta annos vixisset, vitam finivit, et in Œtæa pyra funeratus est. Jam vero Musas, quas Alcander dicit esse Jovis et Mnemosynes filias, reliquique etiam poëtæ et scriptores deorum honoribus afficiunt, et totæ civitates extructis de nomine ipsarum *Muscis* colunt, cum ancillæ essent, mercata est Megaclo Macaris filia. Is autem Macar, cum rex esset Lesbiorum, cum uxore assiduas lites exercebat. Matris vicem vehementer dolebat Megaclo : quid non factura erat ? Itaque has ancillas totidem numero mercata, Æolica dialecto *Mysas* vocat. Has docuit vetera facta canere, et numerose ad citharam modulari. Illæ vero, cum assidue cithara luderent, et dulciter accinerent, Macara permulcebant, ejusque iram sedabant. Cujus in memoriam beneficii Megaclo, ut pro matre gratias referret, illis statuas ex ære consecravit, et per omnia templa honore haberi jussit. Et sunt quidem Musæ hujusmodi. Hanc porro historiam tradit Myrsilus Lesbius. Attendite jam ad vestrorum deorum amores, ad incredibilem, quæ in fabulis habetur, intemperantiam, vulnera, et vincula, et risus, et pugnas ; servitutem præterea, et convivia : denique ad complexus, et lacrymas, et perturbationes, et impudicas voluptates. Voca huc Neptunum, totumque chorum qui ab ipso corruptus est, Amphitriten, Amymonen, Alopen, Melanippen, Alcyonen, Hippothoen, Chionen, cum aliis innumeris : quibus tamen omnibus, quamvis tot essent, nondum exaturata est libido Neptuni vestri. Voca huc quoque Apollinem : is est Phœbus, et castus vates, et bonus con-

siliarius. At non id Sterope dicit, non Æthusa, non Arsinoe, non Zeuxippe, non Prothoe, non Marpissa, non denique Hypsipyle. Effugit enim sola Daphne et vatem et vitium. Et post omnes veniat ipse Jupiter, vestra sententia « hominum pater atque deorum, » qui in venerem adeo fuit effusus, ut omnes quidem appeteret, et suam in omnes expleret libidinem. Explebatur igitur mulieribus, non minus quam hircus Thmuitarum capris. Atque tua quidem, Homere, admiror poëmata :

Dixit, et cæruleis superciliis annuit Saturnius,
Ambrosiæ autem comæ concussæ sunt regis
Capite ab immortali, magnum autem tremefecit Olympum.

Venerabilem, Homere, Jovem effingis, et reverendum illi nutum tribuis. At si cestum semel ostenderis, mi homo, arguitur Jupiter, et ejus coma dedecore afficitur. In quantam libidinem processit ille Jupiter, qui tot noctes cum Alcmena transegit in voluptate! intemperanti enim ne novem quidem noctes sunt longæ; sed potius tota vita breve spatium libidini esset, quo illum nobis malorum averruncatorem deum seminaret. Jovis autem filius erat Hercules, germanus certe Jovis filius, longa illa nocte procreatus : qui quidem duodecim illa certamina non nisi longo tempore absolvit, quinquaginta vero Thestii filias una nocte compressit, tot virginum adulter et sponsus eodem tempore factus : ut ipsum poëtæ *infelicem* et *nefarium* non injuria appellent. Longum esset et supervacaneum omnia ejus adulteria et puerorum stupra recensere. Nam nec a pueris quidem dii vestri abstinuere : quorum unus Hyllam, alius Hyacinthum, alius Pelopem, alius Chrysippum, alius Ganymeden amavit. Hos deos vestræ uxores adorent, tales sibi maritos precentur, adeo temperantes, ut similes sint diis, et similia consectentur. Hos filii vestri colere assuescant, ut

execrabile scortandi exemplum a diis capientes, viri evadant. Sed ex diis soli forte masculi in venerem feruntur;

Fœminæ autem deæ manebant pudore domi singulæ,

ait Homerus, verecunde scilicet erubescentes Venerem videre in adulterio deprehensam. Verum hæ libidinosius adhuc vivunt, seque dedunt adulteriis : Aurora quidem cum Tithono, Luna cum Endymione, Nereis cum Æaco, Thetis cum Peleo, Ceres cum Jasone, Proserpina cum Adonide. Venus propter Martem dedecus passa, transiit ad Cinyram, et nupsit Anchisæ, et insidias paravit Phaëthonti, et Adonidem amavit. Eadem cum Junone contendit, et cum pomi gratia deæ vestes exuissent, permiserunt se pastori judicaturo quænam esset ex eis pulchra. Age vero, certamina quoque vestra paucis obeamus, ac sepulcrales istos conventus, Isthmica, Nemea, Pythia, Olympia denique, dissipemus. Pythone quidem, Pythium draconem venerantur, serpentisque conventum nomine Pythiorum indicunt. Apud Isthmum autem, mare ejectitium ac miserabile cadaver expuit, jamque Melicerten Isthmia lamentantur. Nemeæ similiter, cum alium pusionem Archemorum sepelissent, hujus sepulcrale certamen Nemea nuncuparunt. Pisa quoque apud vos, o Græcorum genus universum, aurigæ Phrygii tumulus est : atque Olympia, hoc est Pelopis inferias, Phidiacus sibi Jupiter vendicat. Verisimile igitur est, mysteria vestra, sicut etiam oracula, fuisse certamina causa mortuorum instituta : et hæc quidem utraque publica facta sunt. Quæ porro Sagræ mysteria, et Alimunte Atticæ pago celebrantur, Athenis circumscripta sunt : ea vero certamina ac Phalli, quæ Baccho consecrantur, pessumdederunt vitam, et sunt pene totius mundi dedecus ac probrum. Bacchus enim descendendi ad inferos desiderio flagrabat,

sed viam ignorabat : hanc Prosymnus quidam promittit se monstraturum, verum non sine mercede. Merces ea in se quidem parum erat honesta, attamen honesta satis Baccho. Erat autem gratia venerea, quam Bacchus postulabatur. Deo igitur non repugnanti petitio statim explicatur : isque jurejurando promittit, si redierit, se quod vellet facturum. Cum viam didicisset, abiit, rursusque rediit; nec offendit Prosymnum, erat enim mortuus. Tum vero amatori ut debitum solveret, ad monumentum ejus se confert, et muliebria patiendi desiderio flagrat. Cum ergo ficulneum excidisset ramum, instar virilis membri efformat; et ei insidens, promissum persolvit mortuo. Atque hoc facinus mystico ritu commemorant, qui Baccho phallos fere per universas Græciæ urbes erigunt. « Nam nisi Baccho pompam ducerent, et carmina canerent in laudem pudendorum impudentissima, plane actum erat, » ait Heraclitus. Hic est ille Pluto, et Bacchus, cujus gratia insaniunt et bacchantur, non tam, ut opinor, præ ebrietate, quam ut turpes cæremonias quæ in memoriam libidinis primitus fuerunt institutæ, de more peragant. Sunt ergo jure dii vestri tales, qui affectuum suorum servi fuere. Quinetiam servile jugum, perinde ac Helotæ Lacedæmoniorum, subiit, Apollo quidem Pheris apud Admetum, Hercules autem Sardis apud Omphalen : Laomedonti Phrygi servivit Neptunus; itemque Apollo, inutilis scilicet servus, qui a priori domino libertatem consequi non potuit; quo tempore ab illis instaurata fuerunt Ilii mœnia. Homerus autem dicere non est veritus, Minervam Ulyssi « præluxisse, aureum » lychnum in manibus tenentem. » Venerem vero legimus, velut impudicam aliquam ancillam, sellam Helenæ apposuisse exadversum adultero, quo eum ad coitum pelliceret. Panyasis denique, præter hos, alios quoque plures deos refert hominibus serviisse, sic scribens :

Sustinuit quidem Ceres, sustinuit præclarus Mulciber,
Sustinuit Neptunus, sustinuit etiam argenteum arcum habens
Mortali viro annum servire : [Apollo
Sustinuit etiam ferox Mars a patre coactus :

Et quæ deinceps sequuntur. Erit itaque consentaneum, ut jam vobis ostendam, hos vestros deos, qui amore languent, et animi perturbationibus vexantur, cæteris quoque omnibus, quos homines pati solent, affectibus obnoxios esse : *Nam illis mortale corpus erat.* Hoc autem manifeste indicat Homerus, cum Venerem præ vulneribus *acute graviterque clamantem* inducit; ipsumque Martem, belli deum, a Diomede fuisse *ventre sauciatum* narrat. Polemo autem refert Minervam etiam ab Ornyto vulneratam fuisse. Quinetiam Plutonem ab Hercule sagitta ictum dicit Homerus; quod de Eleo quoque Augea tradit Panyasis, qui Junonem etiam pronubam *in Pylo arenosa* ab eodem Hercule vulneratam fuisse memorat. Sosibius autem refert ipsius etiam Herculis manum ab Hippocoontis filiis sauciatam fuisse. Quod si sunt vulnera, est etiam sanguis. Sanies enim poëtica, quam ἰχῶρα vocant, est ipso sanguine turpior : nam putridus sanguis ἰχὼρ dicitur. Et curationes ergo, et nutrimenta, quibus indigent, necesse est inducere. Quare et mensæ eorum memorantur, et compotationes, et risus, et coitus; cum ne homines quidem venere uterentur, aut liberis operam darent, aut somno indulgerent, si essent immortales, et nullius indigi, seniique expertes. Jupiter vero ipse humanæ quidem mensæ particeps fuit apud Æthiopes, inhumanæ autem et nefariæ, cum a Lycaone Arcade exciperetur. Tum enim humanis carnibus saturabatur, idque invitus : nesciebat scilicet deus, convivatorem suum Lycaonem filium suum interfectum (cui nomen erat Nyctimo) ipsi comedendum apposuisse! Hic est præclarus ille Jupiter, fatidicus, hospitalis, supplicum præses, clemens,

panomphæus, scelerum ultor : imo potius injustus, exlex, flagitiosus, impius, inhumanus, raptor, stuprator, adulter, lascivus. Verum tunc erat forte cum talis erat, cum homo erat. Nunc autem mihi ipsæ fabulæ vestræ consenuisse videntur : Jupiter non est amplius draco, non cycnus, non aquila, non homo lascivus; non volat Deus, puerorum amore non tenetur, non dat oscula, non affert vim, etsi adhuc multæ sint pulchræ mulieres, Leda formosiores, et Semele vegetiores; adolescentes etiam multi, qui cum formæ pulchritudine, tum elegantia morum Phrygio bubulco præstant. Ubi vero nunc est aquila illa? ubi cycnus? ubi autem ipse Jupiter? Una cum pennis consenuit : nec enim legimus eum aut suorum amorum pœnituisse, aut temperantiam didicisse. Sed fabula hæc tandem detegitur, mortua est Leda, mortuus cycnus, mortua aquila. Quære tuum Jovem : ne vero cœlum, sed terram scruteris. Indicabit tibi, apud quem sepultus est, Cretensis in Hymnis Callimachus :

. . . . etenim sepulcrum, o Rex, tuum
Cretenses fabricarunt. . . . .

Mortuus enim est Jupiter, ne commovearis, ut Leda, ut cycnus, ut aquila, ut homo amoribus deditus, ut draco. Quinetiam ipsi qui hac prava sunt imbuti superstitione, videntur tandem suos de diis errores, quamvis inviti et pene reluctantes, deprehendisse :

Non enim a quercu es antiqua, neque a petra,
Sed hominum ex genere es. . . . .

Statim vero invenientur iidem et *quercus* esse, et *petræ*. Jovem enim quemdam Agamemnonem Spartæ coli refert Staphylus. Phanocles autem, in libro quem *Amores* seu *Pulcros* inscripsit, memorat Agamemnonem Græcorum regem templum Argynnæ Veneris, in memoriam amasii

sui Argynni, condidisse. Callimachus, in libro Αἰτίων, seu *Causarum*, dicit Arcadas divinos honores tribuere Dianæ Απαγχομένη, seu quæ se *strangulavit*. Colitur etiam Methymnæ alia Diana Condylitis. Est quoque Podagræ alterius Dianæ templum in Laconica, ut refert Sosibius. Polemo autem *hiantis* Apollinis unum, et *popinonis* rursus Apollinis alterum, quod in Elide colitur, simulacrum memorat. Quinetiam iidem Elei Jovi muscarum depulsori, quemadmodum Romani Herculi muscarum depulsori, itemque Febri et Pavori, quos ejus inter comites referunt, sacra faciunt. Mitto autem Argivos, qui Venerem τυμβωρύχον, seu *quæ sepulcra effodit*, colunt. Sicut etiam Spartani Dianam Chelytida, quoniam tussire ab eis dicitur χελύττειν, venerantur. An tu vero, unde hæc citata fuerunt, intelligas? Ego certe quæ a vobismet ipsis afferri in medium solent, apposui tibi : tu vero ne tuos quidem scriptores, quod ad arguendam tuam incredulitatem testes advoco, agnoscere videris. O miseri, qui totam vitam vestram, minime quidem vitalem, tam nefariis ludibriis implevistis! Nonne Argis Jupiter *calvus*, alter vero *ultoris* nomine in Cypro colitur? Nonne Veneri *Peribasiæ* Argivi, *meretrici* Athenienses, et *pulchris clunibus præditæ* Syracusii, quam Nicander καλλίγλουτον alicubi vocavit, sacra faciunt? Taceo nunc Bacchum χοιροψάλην, seu qui *naturam muliebrem contrectat*. Eum venerantur Sicyonii, præficiuntque mulierum pudendis; turpitudinis præsidem, et omnis protervìæ patronum, summa religione colentes. Atque tales quidem sunt ipsis dei : tales autem sunt ipsi quoque, qui in divina religione ludunt, aut potius sibi illudunt, et gravissimas contumelias intorquent. Quanto melius Ægyptii[1], qui vicatim et per urbes bruta animalia coluerunt, quam Græci, qui hujuscemodi deos adorant! Sint enim illa feræ : at

[1] Vide D. Guillon, p. 377.

non sunt adulterio, non illicitis libidinibus dedita; nec ex illis vel unum alias voluptates, quam quas natura indulsit, consectatur. Hi autem quales sint quid opus est dicere, cum jam eos satis arguerimus? Porro autem Ægyptii, quorum nunc feci mentionem, distracti sunt in varios cultus et religiones. Ex his enim Syenitæ colunt piscem phagrum : qui Elephantinam habitant, alium piscem, nomine mæoten : Oxyrinchitæ, similiter piscem, qui ab eorum regione nomen habet : Heracleopolitæ præterea, ichneumonem : Saitæ autem et Thebani, ovem : lupum, Lycopolitani : canem, Cynopolitani : Apin, Memphitani : hircum, Mendesii. Vos autem, qui estis Ægyptiis omnino meliores (vereor ne sit potius dicendum pejores), qui Ægyptios quotidie ludibrio habetis, quales estis in bruta animalia? Ex vobis enim Thessali ciconias coluerunt, quod id esset more majorum receptum. Thebani autem mustelas adorant, quod olim mustela nascentem Herculem adjuverit. Quid? Nonne Thessali dicuntur divinum cultum formicis tribuere; quod ex fabulis didicerint Jovem, sumpta formicæ forma, cum Eurymedusa, Cletoris filia, congressum, Myrmedonem genuisse? Polemo autem refert, eos qui Troadem habitant, mures indigenas, quos σμίνθους vocant, venerari, quod arcuum hostilium nervos arroserint; exindeque Apollini *Sminthii* nomen imposuisse. Heraclides etiam in libro *de ædificationibus templorum in Acarnania* scribit, in Actio promontorio, ubi Actii Apollinis fanum est, ante cætera sacra bovem immolari muscis. Nec vero Samiorum obliviscar, a quibus, prout tradit Euphorion, ovis colitur : ut nec eorum qui Phœniciam Syrorum incolunt, quorum alii quidem columbas, alii vero pisces haud minus impense colunt, quam Elei Jovem. Age vero, cum sit satis ostensum non esse deos quos colitis; an sint vere dæmones, quos secundum a diis ordinem tenere creditis, jam erit ulterius

dispiciendum. Si igitur dæmones sint gulæ dediti et impuri, ostendi facile possunt per singulas vestras urbes indigenæ dæmones, quibus divini honores persolvuntur. Apud Cythnios, Menedemus : apud Tenios, Callistagoras : apud Delios, Anius : apud Lacones, Astrabacus. Colitur etiam Phaleri quidam heros in puppi navis : et Pythia jussit sacra facere Platæensibus Androcrati, et Democrati, et Cyclæo, et Leuconi, Medico bello fervente. Alios etiam permultos dæmones reperiet, si quis paulum dispicere valeat :

Ter enim decies mille sunt in terra multos pascente
Dæmones immortales, custodes mortalium hominum.

Quinam sunt hi custodes, o Bœoti, ne pigeat eloqui. Manifestum etenim est, hos esse quos modo memoravi, et, qui sunt his honoratiores, magnos dæmones, Apollinem, Dianam, Latonam, Cererem, Proserpinam, Plutonem, Herculem, ipsum Jovem. Ne vero aufugiamus, nos custodiunt, o Ascræe : aut forte ne peccemus, qui scilicet peccata non sunt experti. Hic usurpare licet quod proverbii loco dici solet :

Pater inemendabilis emendat filium.

Quod si nos custodiunt, haudquaquam id benevolentia ducti faciunt, sed adulatorum instar, interea dum vestrum urgent exitium, fumo inescati, vitæ adhærescunt. Ipsi certe dæmones ingluviem fatentur suam, dum dicunt :

Libaminis, nidorisque, hunc enim honorem nos sortiti sumus.

Quam autem vocem ederent, si vocem acciperent Ægyptiorum dii, mustelæ et feles, et id genus animalia, nisi hanc poëticam ab Homero prolatam, qua nidorem et coquinariam sibi gratissimas esse profiteantur? Tales itaque sunt vestri dæmones, et dei, et si qui *semidei*, tanquam *semiasini* vocantur : neque enim est vobis nominum penuria, quibus ad impias hujusmodi compositiones utamini.

III. Nunc autem superioribus illud adjungamus[1], quam immanes dii vestri dæmones fuerint, quamque capitali hominum odio flagraverint, qui eorum non vecordia solum insaniaque delectarentur, sed etiam carnificina cædibusque fruerentur. Quippe modo enim armatas in stadio et ambitiosas commissiones, modo infinitas belli contentiones honoris causa gloriæque susceptas, voluptatis sibi materiem accersebant, ut sic affatim humano cruore satiari possent. Jam vero per urbes passim ac populos tanquam teterrimæ pestes grassati, crudeles dirasque libationes expetebant. Sane Aristomenes ille Messenius Ithometæ Jovi trecentos jugulavit, ratus egregie sese tot tamque lectis hecatombis litasse, quorum e numero Theopompus erat, Lacedæmoniorum rex, illustris utique nobilisque victima. Tauri vero populi, qui circa Tauricam Chersonesum habitant, quotquot apud se peregrinos eo, tum errore, tum vi tempestatis appulsos interciperent, e vestigio Tauricæ Dianæ immolabant : quibus sacrificiis tragica sæpius Euripidis theatra personarunt. Scribit etiam Monimus in suo de rebus admirabilibus commentario, Pellæ, oppido Thessaliæ, hominem Achivum Peleo et Chironi mactari consuevisse. A Lyctiis vero, Cretæ insulæ populis, Jovi homines jugulari solitos, auctor est Anticlides, in eo quem *Reditus* inscripsit opere. Itemque Baccho similem a Lesbiis oblatam esse victimam ex Dosida cognoscimus. Phocæenses quoque, ne præteriri a nobis videantur, hominem integrum Tauricæ Dianæ cremabant, ut testis est Pythocles libro de Concordia tertio. Adde et his Erechtheum Atticum, et Romanum Marium, qui suas ambo filias immolarunt : Persephonæ quidem Erechtheus, ut apud Demaratum primo Rerum Tragicarum libro legimus; Averruncis autem Marius, ut ex quarto Dorothei Rerum Italicarum libro constat. Per-

[1] Vide D. Guillon, p. 378 et seq.

humani scilicet et misericordes exemplis istis exhibentur dæmones. Quidni vero similem in modum religiosa sanctaque habeantur dæmonum mancipia? illi quidem dum servatorum nomine celebrantur; hæc vero dum salutem a salutis insidiatoribus deprecantur. Enimvero dum istis litare sese opinantur, homines ab sese jugulari non cogitant. Atqui non locus profecto hostiam ex parricidio facit: nec si Dianæ quis et Jovi potius in loco sacro, quam si aliis id genus dæmonibus, vel in aris, vel in triviis hominem, seu iracundia, seu pecuniæ cupiditate commotus jugularit, sacram victimam appellet licet. Parricidium omnino est tale sacrificium. Quid igitur causæ est, vos o homines animalium omnium sapientissimi, ob quam, cum feras adeo fugere, et sicubi in immania animalia, seu in ursum, seu in leonem inciderimus, illico declinare soleamus,

> Ut quis, cæruleum si forte aspexerit anguem,
> Continuo resilit, membrisque pavore solutis,
> Aërii montis sese valle abdit in alta:

vos, qui exitiales ac pestiferos dæmones insidiari hominibus, eorumque succensos odio, nihil nisi ipsorum pestem interitumque moliri sentitis atque cognoscitis, non moveamini tamen, nec vestros ipsi hostes aversemini? Quomodo autem fieri potest ut qui mali sunt, aut verum dicant, aut cuiquam prosint? Quin ego tibi facile hominem ostendam qui diis, seu dæmonibus vestris, multo sit melior. Is autem erit Cyrus, vel Solon, quos haud dubitaverim fatidico Apollini anteferre. Munera diligit Phœbus vester, non homines. Crœsum enim amicum suum prodidit, et mercedis oblitus (adeo fuit existimationis famæque suæ studiosus), eum per Halyn fluvium ad rogum deduxit. Ita dæmones, quos amant, ad ignem deducunt. Tu vero, o homo, qui impensius cum humanum genus amas, tum etiam veritatem

colis, quam Apollo, miserere hominis supra rogum vincti. Et tu quidem, Solon, veritatem interpretare. Tu vero, Cyre, jube rogum extingui. Tudenique, Crœse, fac ut sapias, tuo ipsius malo admonitus. Ingratus est quem colis : accipit mercedem, et postquam auro tuo fuerit auctus, mentitur. O Solon, *respice iterum finem*. Hoc itaque non dæmon, sed homo tibi consilii dedit. Nulla tibi Solon obliqua oracula edit. Hunc facile intelliges : et quod hujus solius responso insit veritas, cum rogo fueris impositus, experimento deprehendes. Unde mirari subit, quibusnam fuerint opinionibus ducti erroris hujus auctores, ut tam variis superstitionibus imbuerent hominum mentes, et sceleratorum dæmonum cultum legibus sancirent : sive Phoroneus is fuerit, sive Merops, seu quis alius, qui templa illis et altaria constituisse primique obtulisse victimas a scriptoribus fabularum referuntur; posteriorum enim temporum homines, deos sibi, quos colerent, finxisse satis constat. Hunc enim Amorem, qui dicitur esse inter deos antiquissimos, nemo ante Charmum coluit, qui postquam dilectum adolescentem obtinuisset, in memoriam expletæ libidinis in Academia altare ipsi statuit. Hinc turpis libido Amoris nomine appellari cœpit, et in deos relata est. Nec vero quis esset Pan cognoverunt Athenienses, antequam eis diceret Philippides. Mirum profecto videri non debet, si nefandæ superstitionis error, posteaquam aliquod semel initium accepisset, flagitiosæ vesaniæ fons extiterit. Enimvero cum intercisus ille postea non fuisset, sed potius novis in dies incrementis auctus, magna vi tandem ac vehementi cursu ferri cœpit. Mox itaque multiplicium dæmonum architectus efficitur, hecatombas sacrificat, solemnes conventus instituit, erigit simulacra, templa ædificat, sed quæ (nec enim id dissimulabo, sed potius manifeste coarguam) honesto quidem templorum nomine celebrantur, cæterum

aliud nihil fuere quam sepulcra, quibus deinceps hanc templorum appellationem indidere. Vos ergo nunc saltem superstitionem dediscite, vel hac tumulorum cultus indignitate revocati. Larissæ, in Minervæ templo, quod in summa arce visitur, Acrisii sepulcrum est; Athenis autem, in ipsa pariter Acropoli, Cecropis, ut Antiochus historiarum nono scriptum reliquit. Quid porro Erichthonius? nonne in Poliadis templo sepultus est? nonne Immarus, Eumolpi filius, et Dairas, in Eleusinii septis, quod sub Arcem constructum est? nonne Celei filiæ Eleusine sepulturæ mandatæ sunt? Nam quid Hyperboreas tibi mulieres commemorem? duæ sane, quarum altera Hyperoche, Laodice altera vocabatur, in Dianæ sacello, quod in insula Delo Apollinis Delii templo continetur, sepultæ sunt. Leandrius autem Clearchum Mileti, in Apollinis Didymæi templo, conditum esse testatur. Neque vero æquum fuerit hoc loco præterire, aut Leucophrynes illius monumentum, quæ, si Zenonem Myndium sequamur, Magnesiæ in Dianæ templo sepulta est; aut Telmissi erectam Apollinis aram, quod Telmissis cujusdam vatis monumentum esse historiæ prodiderunt. Quinetiam Ptolemæus, Agesarchi filius, volumine ex iis primo quæ de Philopatore scripsit, auctor est in insula Papho Cyniram ac Cyniræ posteros in Veneris templo conditos fuisse. Etenim tempus me deficiat, si tumulos omnes quibus divinos honores tribuitis, recensere vellem : vos autem, ni scelerum istorum pudor vos aliquis ceperit, ite porro, vereque mortui cum vestram in hominibus mortuis fiduciam collocetis, passim huc illucque vagamini.

O miseri! quid hoc mali est quod patimini? caligine
Capita vestra cooperiuntur. . . .

IV. Quod si insuper his ipsa simulacra oculis vestris subjecero, ea percurrentes optime perspicietis vos vanis-

sima consuetudine inductos, hominum artificia, quæ sensu carent, divinis honoribus affecissse. Ac Scythæ quidem antiquitus adorabant acinacem; Arabes, lapidem; Persæ vero, fluvium. Et qui his omnibus antiquiores in aliis regionibus fuere, aut ligna excelsa et conspicua, aut lapideas columnas, quæ tum ξόανα vocabant, quod e materia limata essent, statuebant. Quemadmodum illud Dianæ simulacrum quod in Icaro colebatur, lignum erat illaboratum; alterum vero Junonis Cithæroniæ apud Thespienses, truncus excisus. Et Samiæ quidem Junonis alterum, ut refert Aethlius, primo stipes erat, ex quo Procleo demum prætore statua efficta est. Postquam autem hæ statuæ humanas in figuras formari cœperunt, βέτηϐ eas appellabant, quod homines ϐροτοὶ dicerentur. Ex Varrone porro discimus, Romanos veteres hastam pro simulacro Martis coluisse, cum artifices hoc pessimo humanas formas effingendi artificio nondum essent eruditi : quo postquam proficere cœperunt, crevit in dies magis, et invaluit error. Quod itaque ex lapidibus, et lignis, utque summatim dicam, alia quavis materia statuas hominibus similes feceritis, earumque formis subjecta pietate veritatem mendaciis involveritis, satis ex iis quæ diximus manifestum est. Verumtamen cum hic locus indigere aliqua demonstratione videatur, non est recusandum. Ac Jovem quidem Olympicum, et Poliadem Atheniensem ex auro et ebore effecisse Phidiam, cuivis notum est. Junonis autem statuam factam esse Euclidæ scalpro, ex Olympichi Samiacis cognoscimus. Nec est cur dubitetis quin earum quas Athenienses *venerabiles deas* vocant, duas quidem Scopas, quam vero dicuntur habere mediam Calos effinxerit, cum id Polemo affirmaverit in quarto eorum quæ scripsit ad Timæum : ut nec de Jovis et Apollinis simulacris in Patara, Lyciæ urbe, quin ea idem Phidias, una cum duobus leonibus qui simul illic repositi

sunt, formaverit. Quod si horum nonnulli dicant Bryxin artificem fuisse, haud contendam : hunc quoque habes statuarium, eorum utri libet inscribe. Quinetiam Telesium Atheniensem, ut ait Philochorus, Neptuni et Amphitrites, quæ Teni adorantur, novemcubitales statuæ artificem agnoscunt. Demetrius autem in secundo Argolicorum, statuæ Junonis Tirynthiæ et materiam pyrum, et artificem scribit fuisse Argum. Multis vero mirabile fortasse videbitur, si didicerint Palladium, quod διοπετὲς appellatur, quia *cælitus* sit *delapsum*, quod Diomedes quidem et Ulysses feruntur e Troja sublatum apud Demophoontem deposuisse, factum esse ex ossibus Pelopis, quemadmodum Olympium Jovem ex ossibus Indicæ belluæ: atqui Dionysium hujus rei auctorem in quinta Cycli parte afferre possum. Apellas vero in Delphicis duo fuisse Palladia narrat, quorum utrumque ab hominibus fabricatum est. Ne vero quis me existimet per ignorantiam præteriisse, hoc insuper adjiciam : quod Morychi Bacchi statua, quæ Athenis est, facta quidem ex Phellensi lapide, opus autem Simonis filii Eupalami fuerit, ut ex epistola quadam Polemonis cognoscimus. Alii præterea duo fuerunt statuarii ex Creta, nisi me fallit memoria, oriundi, quorum nomina erant Scyles, et Dipœnus; hi autem Dioscurorum signa Argis, Herculis autem statuam Tirynthe, et Munichiæ Dianæ simulacrum Sicyone fecerunt. Sed quid his immoror, cum magnum illum dæmonem, Sarapin Ægyptium, quem præ cæteris omnibus singulari quodam cultu et honore dignari universos homines scimus, quem humanis factum esse manibus negare haud verentur, quisnam fuerit monstrare possim? Nam a nonnullis quidem traditur, hoc simulacrum fuisse signum Plutonis, quod Sinopenses munere miserunt Ptolemæo Philadelpho Ægytiorum regi, qui gratiam ab ipsis inivisset maximam, quod cum fame laborarent, frumentum

ex Ægypto deportandum ad eos curasset : eum vero, statuam hanc ut accepisset, in promontorio quod nunc Racotim appellant, statuisse; ubi et fanum Sarapidis colitur, et prædium haud procul hinc ipsi consecratum est : demum Blistichim meretricem mortuam Canopi, Ptolemæum translatam hoc in fano sepelivisse. Aliis autem visum est Sarapin Ponticum esse simulacrum quod solemni pompa translatum ad Alexandriam memorant. Solus Isidorus auctor est, a Seleuciensibus, qui Antiochiæ finitimi sunt, traductum eo fuisse, cum hos etiam Ptolemæus frumenti penuria laborantes sustentasset. Eo autem, nescio quo modo, prolapsus est Athenodorus Sandonis filius, ut cum studeret Sarapidi vetustatem affingere, eum esse statuam arte factam arguerit : Sesostrim quippe ait, Ægyptiorum regem, cum plurimas Græcorum gentes subjugasset, reversum in Ægyptum permultos secum artifices eo duxisse. Osirin itaque proavum suum summo artificio jussit effingi : hoc autem operis tradidit Bryaxi artifici, haud ei quidem Atheniensi, sed cuidam cognomini, qui ad id perficiendum multiplici variaque materia usus est : habebat enim auri, et argenti, et æris, et ferri, et plumbi, et stanni denique, ramenta; nec Ægyptiorum lapidum ullus omnino deerat, nec sapphiri quidem vel hæmatitæ fragmenta, sicut nec smaragdi nec topazii. Hæc igitur omnia expolita prius et commixta cyaneo colore imbuit, unde simulacri hujus color ad nigrorem accedit : hisque demum universis pigmento, quod de funere Osiridis et Apis reliquum erat, conspersis, Sarapin effinxit : cujus ipsum nomen funeris communionem, et procreationem e sepultura innuit, quod, compositione Osiridis et Apis facta, dictum sit Osirapis. Novum item alium in Ægypto, atque in ipsa pene Græcia ad deum turbam cum eximia religione aggregavit Romanorum rex Antinoum, qui pulcherrimos inter numerandus erat, delicias amoresque suos,

quem ipse, quomodo Ganymeden antea Jupiter, consecravit. Nec enim[1] cupiditas ea modum facile tenere potest, quæ nullo metu coercetur. Itaque sacræ Antinoi noctes ab hominibus hodie cultu divino celebrantur, quarum turpitudinis sibi amator ipse conscius erat, qui simul cum puero vigilarat. Quid mihi refers inter deos, cui præmium stupri honores persolvuntur? cur autem eum jussisti lugeri tanquam filium? cur ejus pulchritudinem enarras? Turpis est pulchritudo quæ per contumeliam emarcuit. Ne tyrannidem exerceas, o homo, in pulchritudinem; ne probrum inferas florenti adolescenti: ipsam puram serva, ut sit pulchra. Pulchritudinis rex esto, non tyrannus. Liber maneat; sic tuam pulchritudinem agnoscam, quia puram servaveris imaginem. Sic veram adorabo pulchritudinem, quæ primigenium pulchrorum omnium exemplar est et forma. Nunc catamiti hujus sepulcrum, Antinoi templum et oppidum est. Enimvero simili, ut opinor, templa sepulcraque sunt in admiratione: Pyramides quippe, Mausolea, Labyrinthi, alia quædam sunt templa mortuorum, quemadmodum illa deorum sepulcra. Magistram vobis afferam fatidicam Sibyllam:

Non oracla quidem dantis mendacia Phœbi,
Quem dixere deum, quem falso nomine vatis
Vani appellarunt homines; sed numina veri
Magna Dei, quem non hominum manus ulla dolavit,
Signis consimilem mutis, saxoque politis.

Hæc quidem ruinas templorum prædicit, fore significans ut templum Ephesiæ Dianæ terræ motibus hiatibusque absorbeatur, his verbis:

At lacrymas Ephesus recubans ad littora fundet,
Et quod erit nusquam templum gemebunda requiret.

Fanum vero Isidis et Sarapidis in Ægypto solo æquandum, et incendio absumendum dicit:

[1] Vide D. Guillon, p. 382.

Isi, dea infelix, Nili remanebis ad amnem
Sola, carens et voce, furensque Acherontis arenis.

Deinde subjicit :

Tuque, Sarapi, sedens in saxis, multa dolebis,
Ægypto in misera cum magna ruina jacebis.

Tu vero, si minus ad vatem attendis, saltem tuo philosopho Heraclito Ephesio, dum exprobrat simulacris quod sensu careant, aures adverte : « Et hæc, inquit, simulacra pre- » cantur, perinde ac si quis ad ædes sermonem haberet. » An non enim sunt plane prodigiosi, qui lapides quos præ foribus statuunt, quasi vita atque vigore præditos colunt? Adorant quippe Mercurium quasi deum, sicut etiam Aguiea, seu viæ præsidem, et simul præ foribus statuunt. Nam si eos, quod sensu careant, afficiunt contumelia, cur adorant ut deos? quod si existimant eos esse sensus participes, cur præ foribus constituunt? Romani autem, cum inceptorum suorum maximorum felicitatem Fortunæ acceptam referrent, et potentissimam deam esse existimarent, eam in latrina statuerunt, cloacam ipsi, haud indignum numine templum, consecrantes. At vero lapidi, et ligno, et diviti auro parum est curæ, seu nidor, seu sanguis, seu fumus, quo dum honoris causa fumigantur, fuliginem contrahunt; imo nec honor, nec contumelia. Sunt autem ejusmodi simulacra quovis animali viliora. Et quomodo, cum sensu careant, divinis affici honoribus cœperint, sæpe mirari subit, eorumque qui in hunc errorem inciderint, utpote summe infelicium, amentiæ misereri. Nam si quædam animalia non habent omnes sensus, ut vermes et erucæ, quæque naturæ suæ conditione a primo ortu imperfecta sunt, velut talpæ, et mus araneus, quem Nicander vocat « cæ- » cumque, surdumque, » tamen his signis et simulacris, quæ sunt penitus stupida, multum præstant : quippe cum

uno saltem sensu prædita sint, auditu scilicet vel tactu, vel qui odoratui aut gustui respondeat, simulacra vero omni prorsus perceptione destituantur. Sunt autem multa animalia, quæ nec visum habent, nec auditum, nec vocem; cujusmodi est ostreorum genus : vivunt tamen, et augentur, et præterea una cum luna afficiuntur. Simulacra autem nihil prorsus agunt, nihil moliuntur, nihil sentiunt : sed alligantur, et clavis panguntur, et affiguntur, et conflantur, limantur, secantur, circumraduntur, cælantur. Ac stupidam sane insensilemque terram dedecorant statuarii, dum artificio suo naturam ejus immutant, eique divinos honores conciliant : quos mea quidem sententia non diis aut dæmonibus, sed, ex quibus constant simulacra, terræ et artificio persolvunt hi qui deos faciunt. Nam aliud certe nihil est simulacrum, quam inanima terra, cui artificis manus formam impressit. Apud nos autem haud quidem e sensili materia sensile simulacrum, sed quod sola mente percipitur, est Deus, qui solus vere Deus est. Ac rursus cum superstitiosi illi mortales qui lapides adorant, adversam fortunam passi, ex ipsa re didicerint quod materia sensus expers non sit divinis honoribus afficienda, ipsa necessitate et indigentia victi, metu falsæ religionis miseram sui jacturam patiuntur : et cum simulacra contemnant, ea tamen contemnere videri nolint, ipsorum deorum, quorum nominibus inscripta sunt, infortuniis et calamitatibus arguuntur. Nam Dionysius tyrannus junior, cum in Sicilia auream vestem Jovi detraxisset, jussit eum indui lanea, facete dicens, eam « esse aurea meliorem, ut quæ esset æstate » levior, et hieme calidior. » Antigonus autem Cyzicenus, cum egeret pecunia, Jovis auream statuam, quæ quindecim cubitorum erat, fundi jussit, et ex alia viliori materia statuam illi similem, laminis inauratam, ejus loco reponi. Quinetiam hirundines aliæque aves quamplurimæ advolan-

tes, alvos in ipsa simulacra exonerant, nulla ratione habita aut Olympii Jovis, aut Epidaurii Æsculapii, aut Minervæ Poliadis, aut Sarapidis Ægyptii : a quibus etiam ipsis vos necdum didicistis, simulacra esse sensu penitus destituta Nonnunquam etiam a prædonum vel hostium manu irruptione facta, incensa templa, donaria direpta, ipsa etiam simulacra turpis lucri gratia liquata sunt. Quod si Cambyses aliquis, vel Darius, aliusve quispiam insanus hujusmodi facinus aliquod tentaverit, aut Ægyptium Apin occiderit : quod quidem ipsorum deum occiderit, risum mihi commovet; sin vero turpis lucri causa id patraverit, doleo et indignor. Hæc itaque scelera, quæ non minus hominum avaritiam, quam deorum imbecillitatem ostendunt, haud invitus oblivione tegam. Quinetiam ignis motusque terræ ea sunt astutia præditi, ut dæmones et simulacra non magis quam calculos qui littoribus maris a fluctibus accumulari solent, pertimescant aut revereantur. Satis mihi perspectum est, ignem eos arguere, et superstitioni remedium afferre posse. Ignis in lucem te deducet, si vis hac amentia liberari. Hic enim templum quod Argis erat, una cum sacerdote Chryside, combussit. Hic Ephesiæ Dianæ templum, quod post Amazonum tempora secundum erat; Romanorumque haud semel Capitolium depopulatus est. Idem a Sarapidis fano Alexandriæ non abstinuit; et Bacchi Eleutherei delubrum Athenis diruit. Apollinis autem Delphici ædem, primo quidem procella disjecit, dein vero sapiens ignis funditus delevit. Atque hæc tibi relata sunt, velut eorum præfatio quæ pollicetur ignis. Cur etiam ipsi statuarum artifices non inducunt vobis in animum, quotquot paulo cordatiores estis, inertem materiam contemnere? Phidias quidem Atheniensis, qui Olympii Jovis digito inscripsit : OMNES JUVANS PULCHER; minime quidem Jovem, sed amasium suum esse pulchrum significans. Praxi-

teles etiam, qui, ut auctor est Posidippus de Cnido scribens, cum Veneris simulacrum fabricaretur, Cratinæ, amicæ cuidam suæ, quam potuit simillimam effinxit, ut illi sane miseri Praxitelis amicam venerarentur. Phryne vero Thespiaca meretrix cum florebat, universi pictores ejus formam in simulacris Veneris exprimebant : quemadmodum etiam lapicidæ in Mercuriis Atheniensibus effingere Alcibiadem conabantur. Superest itaque, ut tu nunc judices, si velis, utrum fœdas meretrices adorare debeas. His autem, ut quidem videtur, moti sunt veteres reges, ut, contemptis ejusmodi fabulis, aperte atque palam, propterea quod nullum ab hominibus periculum impenderet, se deos renuntiarent : ea quippe ratione significabant, illos quoque gloria et dignitate sua immortalitatem esse consecutos. Ita Ceyx, filius Æoli, Jupiter ab uxore Alcyone nominatus est : sicut vicissim Alcyone, Juno a marito. Ptolemæus autem quartus, quemadmodum etiam Mithridates Ponticus, Bacchus vocabatur. Voluit autem Alexander filius videri Ammonis, et cornutus a statuariis effingi, humanam formam turpi cornu dedecorans. Non solum vero reges, sed privati etiam sibi deorum nomina arrogabant : ut Menecrates medicus, qui cognominatus est Jupiter. Quid porro opus est referre Alexarchum? Is, cum grammaticen professus fuisset, ut scribit Aristus Salaminius, sese in solem transformavit. Aut quid refert Nicagoræ meminisse? Erat ille Zelites genere, et Alexandri tempore florebat : « Mercurius appellabatur Nicagoras, et Mercurii amictu usus est ; » ut ipse testatur : cum integræ quoque gentes, urbesque frequentissimæ fœdissima adulatione fabulas quæ de diis narrantur, in ludibria vertant; dum homines semetipsos diis pares faciunt, vanaque gloria inflati, immodicos honores sibi decernunt. Jam enim Macedoni Pellæo Amyntæ filio Philippo, cui tibia et clavicula fractæ, oculus-

que effossus erat, divinos honores Cynosargis tribuendos decernunt. Jam vero Demetrium etiam deum renuntiant, cui Athenienses, quo loco ab equo descendit cum Athenas ingrederetur, Demetrii *Descensoris* templum constituerunt: iidem aras illi quamplurimas, et Minervæ conjugium parabant. Hic autem interea, dea quidem contempta, cujus simulacrum haud potuit uxorem ducere, cum Lamia meretrice ascendit in arcem, qua cum in thalamo Minervæ congressus, seni virgini juvenis meretricis motus ostendit. Non est ergo Hipponi succensendum, qui mortem suam immortalitate donavit : etenim ille monumento suo elegiacum hoc carmen inscribi jussit :

Hic est Hipponis tumulus, quem immortalibus diis
Parem fecit Parca mortuum.

Præclare quidem, o Hippo, hominum errorem nobis ostendis. Et si tibi loquenti non crediderint, saltem mortui discipuli fiant. Hoc oraculum Hipponis est : id igitur perpendamus. Qui a vobis adorantur[1], cum prius homines fuerint, deinde mortem obierunt : affecit autem ipsos honore cum temporis diuturnitas, tum etiam fabularum licentia. Solent enim, nescio quomodo, ea quæ sunt præsentia, ipsa consuetudine in contemptum venire; quæ autem sunt præterita, quia propter obscuritatem temporis refelli haud facile possunt, ex fabularum commentis honorem consequi : ~~et~~ hæc quidem fidem nullam acquirere, illa vero haberi in admiratione. Proinde qui olim sunt mortui, longo tempore erroris se venditantes, a posteris dii esse existimantur. Quæ quidem ita esse fidem faciunt vestra mysteria, solemnes conventus, vincula etiam, et vulnera, et lacrymæ deorum :

Hei mihi ! quod Sarpedonem, hominum carissimum,
Fatum est a Patroclo, Menœtii filio, vinci.

[1] Vide D. Guillon, p. 380.

Superata est Jovis voluntas, et ille victus ob Sarpedonem luctu afficitur. Merito igitur vos ipsi idola et dæmonas eos vocatis, cum et Minervam ipsam, et reliquos deos, qui eos improbe honoravit, Homerus dæmonas appellaverit :

. . . . Illa autem ascendit Olympum,
Ad domum Jovis ægidem tenentis, aliosque dæmonas.

Quomodo igitur[1] deorum adhuc numero haberi poterint simulacra et dæmones, immundi sane et abominandi spiritus, quos omnes fatentur esse terrenos, et lutulentos, qui degravantur suo pondere, et circa mortuorum monumenta atque sepulcra versantur? quibus etiam in locis umbrosa phantasmata obscure conspici solent. Hi itaque sunt dii vestri, simulacra, et umbræ ; quibus addam *claudas* illas, ***rugosas, strabisque oculis Litas,*** Thersitæ potius dicendas quam Jovis filias. Unde non infacete interrogatum a Bione videtur, « quo tandem jure homines formosos liberos a Jove peterent, quos ipse sibi præbere non potuit ? » O impietatem ! naturam corruptionis immunem defoditis, quod sanctum intemeratumque est sepulcris obruitis, Deumque adeo ipsum, quoad a vobis fieri potest, vera sua natura spoliatis. Cur igitur Dei honores iis qui non sunt dii tribuistis? cur, cœlo relicto, terram coluistis ? Quid est enim aliud aurum, vel argentum, vel adamas, vel ferrum, vel æs, vel ebur, vel pretiosi lapides ? an non terra, et ex terra ? Nonne hæc omnia, quocumque oculos vertis, ex eodem terræ, quasi communis parentis, gremio prodierunt ? Cur igitur, o fatui et amentes ! (juvat enim id repetere) terrestres vobis deos comminiscendo, in illas regiones quæ ultra supremum cœli spatium incoluntur, contumeliosi estis, omnemque pietatem humi deprimitis; et posthabito æterno ingenitoque Deo, quæ sunt facta et genita persequentes, in profundissi-

[1] Vide D. Guillon, p. 381.

mam caliginem incidistis? Pulcher quidemest Parius lapis; sed nondum est Neptunus. Pulchrum est ebur; sed nondum est Olympius. Materia semper indiget arte : Deus autem est nullius rei indigus. Prodiit ars : formam induit materia : cujus quidem substantiæ pretium est ad lucrum utile, sola vero forma venerationem ei conciliat. Itaque statua tua aurum est, lignum est, lapis est, terra denique est, si originem ejus persequare, quæ ab artifice formam accepit. Ego autem terram calcare didici, non adorare. Neque enim mihi fas unquam spem animæ meæ rebus inanimis credere. Quocirca ad simulacra quam proxime accedendum est : quam enim conjunctus, et quasi sociatus sit cum ipsis error, eorum aspectus facile convincet; solent enim speciem habitumque dæmonum clarissime exprimere. Itaque si quis statuas pictasque imagines perlustraverit, is sane ex turpibus eorum figuris deos vestros statim agnoscet : Bacchum quidem, ex amictu; Vulcanum, artis suæ insignibus; Cererem, calamitatis descriptione; Ino, vitta; Neptunum, tridente; Jovem, cycno. Rogus Herculem monstrat. Si quis nudæ mulieris imaginem conspexerit, ipsius animo aurea Venus statim observatur. Proinde Cyprius ille Pygmalion eburneæ statuæ, quæ nudam Venerem repræsentabat, amore arsit. Hunc itaque Cyprium statuæ forma captum, cum ea coivisse, auctor est Philostephanus : alteram porro Cnidi fuisse Venerem eximia pulchritudine effictam e lapide, cujus incensum amore quemdam alium cum lapide consuetudinem habuisse, scribit Posidippus; ille quidem libro quem de Cypro, hic autem in eo quem de Cnido conscripsit. Tanta inerat arti decipiendi potentia, ut libidinosos homines ejus fraudibus captos in barathrum illiceret. Quascumque autem vires ostentet hujusmodi ars, minime tamen eos fallere valet qui sunt ratione præditi, ejusque ex præscripto vivunt. Utcumque enim pingendi

arte columbæ fuerint adeo ad vivum expressæ, ut ad eas aliæ columbæ advolarint, imaginum similitudine deceptæ; et ad equarum imagines adhinniverint equi : utcumque puella quædam imaginis, et formosus juvenis Cnidiæ statuæ amore capti fuisse memorentur : tamen soli oculi spectantium eo artificio decepti sunt; neque enim aliquis unquam sanæ mentis aut cum dea congressus est, aut una cum mortua sese inhumavit, aut in dæmonis lapidisve amorem incidit. Vos autem ars aliis præterea fallaciis et præstigiis capit, quosque in amorem inducere non valet, ad cultum atque venerationem statuarum et imaginum impellit. Atqui similis est pictura. Laudetur ergo artificium : ne vero homini imponat, aut pro veritate se ingerat. Quiete constitit equus : columba minime perturbata est, nec pennas movit. Dædali quoque vacca e ligno effícta taurum agrestem cepit, et belluam illam artificio deceptam coegit insanientem amore mulierem inire. Ac tantum quidem furorem artes improbis artificiis amantium et fatuorum animis concitaverunt. Simias vero habere solent in admiratione qui eas curant nutriuntque, quod eas nec cereæ nec luteæ imagines, licet ornatu puellarum instructæ, unquam fallant. Numquid igitur vos simiis ipsis deteriores eritis, dum lapideis, et ligneis, et aureis, et eburneis simulacris atque picturis adhæretis? Tot sane perniciosorum ludibriorum opifices sunt lapicidæ, et statuarii, præterea pictores et fabri, atque poëtæ, a quibus ingens hujusmodi colluvies inducitur : in montibus quidem Satyri, et Panes; in sylvis autem, Nymphæ Oreades, et Hamadryades : præterea in aquis, fluviis et fontibus, Naides; et in mari, Nereides : Magi etiam, qui dæmonum ministerio se venditant, quippe qui eos in numerum famulorum suorum ascripserint, et necessitate quadam adactos carminibus suis servos fecerint. Præterea deorum nuptiæ, et procreationes liberorum, et puerperia, et adul-

teria, et convivia, et risus inter pocula, quæ a vestris auctoribus nullibi non perstringuntur, impellunt me, licet invitum et tacere cupientem, ut exclamem : O impietatem ! Cœlum convertistis in scenam, sanctum Dei numen fabula vobis est, idque impositis dæmoniorum personis ludificamini, verumque ejus cultum vestra superstitione deridendum ab omnibus exponitis.

Cæterum ille, cithara ludens, incœpit pulchre canere.

Cane nobis [1], Homere, pulchram illam cantilenam :

Martis amorem, pulchreque coronatæ Veneris,
Ut primum commixti sunt Vulcani in domo
Clam : plurima autem dedit, lectumque deturpavit et cubile
Vulcani regis. . . .

Desine, quæso, cantilenam, Homere. Minime quidem pulchra est : docet enim adulterium; quo vel aures nostras inquinare religio est. Sumus enim nos, sumus qui in hoc spirante et movente simulacro, humano videlicet corpore, contubernalem nobis, consultricem, sociam, et consortem vitæ, quæque participat nostros affectus, et pro nobis commovetur, imaginem Dei circumferimus. Christi gratia Deo consecrati sumus. Nos « genus electum, regale sacerdotium, » gens sancta, populus quem sibi Deus ut proprium ven- » dicat, qui quondam non populus, nunc autem populus » Dei [2] » sumus : qui, ut ait Joannes, non sumus *ex inferis* [3], sed ab eo *qui superne venit* [4] *omnia* didicimus [5] : qui Dei dispensationem cognitam atque perspectam habemus : qui, denique, ad id sumus exerciti, ut *in novitate vitæ ambulemus* [6]. Haud tamen eodem animo sunt affecti magna pars hominum, sed, metu omni atque pudore depositis, turpes

[1] Vide D. Guillon, p. 380.
[2] 1 Pet. II. 9, 10. — [3] Joan. Evang. VIII, 23. — [4] *Ibid.* III, 31. — [5] *Ibid.* V, 25. — [6] Rom. VI, 4.

dæmonum in venerem pruritus domi suæ depingunt. Adeo enim [1] dediti sunt lasciviæ, ut pictis quibusdam tabellis e sublimi suspensis thalamos suos ornent, et impudicitiam pro pietate habeant. Quo fit, ut in cubili jacentes nudam illam Venerem, quæ in adulterio vinculis constricta dicitur, suos inter complexus respiciant. Quinetiam libidinosam illam avem Ledam circumvolantem in annulorum palis depingunt, utunturque sigillis quæ Jovis impudicitiam repræsentant; nec aliam ob causam hujusmodi picturas recipiunt, quam quod effœminatæ sint atque impuræ. Hæc sunt voluptariæ vestræ ac delicatæ vitæ exemplaria : hi vestri sermones, quibus petulantiam divino honore afficitis : hæ, denique, deorum qui una vobiscum stupro se ac libidini dedunt, doctrinæ. Nam *quod quilibet vult, hoc etiam credit,* ut ait orator Atheniensis. Cæterum reliquæ vestræ imagines cujusmodi tandem sunt? Panisci quidam, et nudæ puellæ, et ebrii Satyri, et erecta pudenda; quæ quidem, licet ob libidinem reprehendi mereantur, tamen in tabellis nuda depingi solent. Quinetiam universas impudicitiæ figuras aperte descriptas publicitus intueri haud erubescitis, sed suspensas eo diligentius asservatis; quippe qui velut deorum imagines, has impudicitiæ columnas domi consecretis; nec minus sollicite Philænidis motus, quam Herculis labores curetis depingendos. Quarum rerum non modo usum, sed etiam aspectum et auditionem esse jam penitus oblitteranda, et memoriæ eximenda annuntiamus. Scortatæ sunt aures vestræ, oculi quoque stuprum fecerunt, et quod magis inauditum est, ipsi vultus ante concubitum commiserunt adulterium. O qui humanæ naturæ vim intulistis, et quod in illa creatura divinitatis inest dedecori atque probro, veluti primitias quasdam, obtulistis! Prorsus increduli estis, ut affectibus vestris obsequamini; et simu-

[1] Vide D. Guillon, p. 382.

lacris quidem fidem habetis, quod eorum intemperantiam sequi vobis propositum sit : eam vero Deo negatis, quia moderate atque continenter vivere haud sustineatis. Quo factum est, ut quæ sunt præstantiora, odio; quæ vero deteriora, honore prosequamini : et spectatores quidem virtutis, vitii autem pugiles sitis. Quocirca *soli felices sunt*, ut ita dicam, *illi omnes, unanimi consensu*, ut Sibyllæ verbis utar,

> Qui sibi visa licet divorum templa negabunt,
> Surdorum et lapidum quæ sunt altaria sedes :
> Ex lapide et manibus simulacra effecta virorum,
> Cæsorum quæ sunt animato infecta cruore,
> Quadrupedum, bipedum, volucrumque, et cæde ferarum.

Nos enim clare prohibemur fallacem hanc artem exercere : (1) « Non facies *enim, inquit Propheta,* cujusvis rei similitudinem, eorum quæ sunt in cœlo, et quæ sunt in terra infra [1]. » Utrumne vero Praxitelis Cererem, et Proserpinam, et Iacchum mysticum, an potius Lysippi artem, vel Apellis manus, quæ materiam ea forma ornarunt, quæ existimationem divinitatis ei præbuit, deos esse putemus? Sed vos quidem in id omnem vestram curam atque studium impenditis, ut statua fiat quam pulcherrima; parum interea solliciti, ne vosmetipsi similes statuis per stuporem efficiamini. Verum hanc consuetudinem dilucide admodum atque breviter refellit hoc dicto Propheta, « quod omnes dii gentium sint dæmoniorum simulacra; Deus autem cœlos fecerit, et ea quæ sunt in cœlo [2]. » Hinc autem arrepta, nescio quo modo, occasione, nonnulli eo sunt erroris prolapsi, ut divinum artificium, solem, lunam, reliquumque astrorum chorum, potius quam ipsum Deum, colerent; ea scilicet perabsurde deos existimantes, quæ nil aliud sunt quam instrumenta quædam quibus tempora describuntur : « Verbo » enim ejus firmata sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eo-

[1] Exod. xx, 4. — [2] Psal. xcvi, 5.

» rum[1]. » Etenim humana ars et domicilia, et naves, et urbes, et picturas conficit; Dei autem opera qua ratione enumerem? Aspice hunc mundum universum[2]. Ille cœlum et solem creavit. Angeli et homines sunt *opera digitorum ipsius.* Quanta est autem Dei potentia, cujus sola voluntas est mundi creatio? Solus enim Deus mundum creavit, ut qui solus sit vere Deus : is autem opera sua volendo conficit, ejusque velle sequitur fieri. Hic autem aberravit philosophorum chorus a veritate, qui perpulchre quidem fatentur ad contemplationem cœli factum fuisse hominem, tamen quæ in cœlo apparent visuque percipiuntur adorant. Licet enim ea quæ sunt in cœlo non sint hominum artificia, at hominum tamen gratia condita fuerunt. Ne quis igitur[3] solem adoret, verum solis effectorem desideret : ne quis mundum reponat inter deos, verum mundi conditorem requirat. Quam ob rem ei qui ad portas salutis evadere cupit, unicum, ut videtur, perfugium relinquitur divina sapientia. Hinc, velut e sacrosancto quodam asylo, eum qui ad salutem contendit, nulla vis dæmonum abducere unquam poterit.

V. Quin, si libitum tibi sit, philosophorum opiniones, quas de diis jactitant, nunc persequamur : si forte contingat nobis, ut ipsam quoque philosophiam inveniamus vana de se persuasione materiam in simulacra deorum vertisse : vel si dum dæmonia quædam deorum nomine dignata est, eam tanquam in somnio veritatem vidisse, ostendere in transcursu possimus. Hi itaque elementa nobis reliquerunt principia : quorum Thales Milesius aquam celebravit : Anaximenes autem, Milesius et ipse, aërem : quem postea Diogenes Apolloniates secutus est. Parmenides vero Eleates deos introduxit ignem et aquam : quorum alterum, ignem,

[1] Psal. XXXIII, 6.

[2] Vide D. Guillon, p. 381. — [3] Vide D. Guillon, p. 382.

Hippasus etiam Metapontinus et Heraclitus Ephesius deum esse putarunt. Empedocles autem Agrigentinus, in multitudinem incidens, præter quatuor elementa, Contentionem et Amicitiam in numerum deorum cooptavit. Et hi quidem athei sunt, qui insipienti quadam sapientia materiam coluerunt; qui lapidibus quidem et lignis honorem deferre noluerunt, sed tamen terram, eorum matrem, retulerunt inter deos; qui Neptunum quidem non effingebant, sed aquam tamen ipsam coluerunt. Quid enim est Neptunus, nisi humida quædam substantia, quæ ἀπὸ τῆς πόσεως, sive *a potu*, dicta est Ποσειδῶν? Quemadmodum Mars ille bellicus ἀπὸ τῆς ἄρσεως καὶ ἀναιρέσεως, sive *ab insurgendo et interficiendo*, dictus est Ἄρης. Quam præcipue ob causam mihi videntur plurimi, defixo ense, ei quasi Marti sacra facere. Quem sane morem inter Scythas obtinere, auctor est Eudoxus in secunda parte Periodi. Sauromatas autem, Scythiæ gentem, acinacem colere, refert Icesius in opere de Mysteriis. Idem præterea Heraclito ejusque sectatoribus usu venit, qui ignem, quasi rerum universarum principium, adorant. Etenim hunc ignem alii nominarunt Vulcanum. Persarum autem Magi, multique ex his qui Asiam incolunt, et præterea Macedones, prout Diogenes in primo Persicorum scribit, igni divinos honores tribuunt. Quid Sauromatas referam, quos Nymphodorus in Moribus barbarorum narrat ignem venerari? Quid Persas, et Medos, et Magos? Hos enim sub dio rem divinam facere, eo quod existiment ignem et aquam sola deorum esse simulacra, ex Dione cognoscimus. Neque enim horum ignorantiam celaverim qui, licet se maxime existiment errorem effugisse, in aliam tamen fraudem delapsi sunt; nam, etsi neque cum Græcis ligna et lapides, neque cum Ægyptiis ibidas et ichneumonas, tamen cum philosophis ignem et aquam esse deorum simulacra putaverunt. Quin et aliquot postea sæculis eos

coluisse simulacra humana specie prædita, ostendit in tertio Chaldaicorum Berosus; eumque morem ab Artaxerxe, Darii filio, Ochi vero patre, introductum fuisse : etenim is primus statuam Veneris Tanaidis, quam Babylone, et Susis, et Ecbatanis posuisset, Persis, et Bactris, et Damasco, et Sardis exemplo suo præmonstravit esse colendam. Fateantur igitur philosophi se Persas, vel Sauromatas, vel Magos magistros habuisse, a quibus didicerunt rerum principiis divinum cultum impie decernere : atque inde, Deum, qui princeps, omniumque effector, ipsorumque principiorum conditor est, ipse principii expers, ignorantes, *egena* hæc *et infirma elementa*[1], ut ea vocat Apostolus, quæ ad usum hominum ministeriumque facta sunt, coluerunt. E reliquis autem philosophis qui, elementis præteritis, excelsius aliquid et præstantius indagarunt, alii quidem infinitum celebraverunt : ex quibus fuit Anaximander Milesius, et Anaxagoras Clazomenius, et Archelaüs Atheniensis, qui quidem ambo infinitati mentem præfecere. Leucippus autem Milesius et Metrodorus Chius, ipsi quoque, ut videtur, duplex principium reliquere, plenum et inane. Quæ duo mutuatus Democritus Abderitanus, tertium adjecit simulacra. Alcmæon vero Crotoniates astra, cum ea animata esse putaret, in deos retulit (nec enim horum tacebo impudentiam) : et Xenocrates Chalcedonius septem quidem deos esse planetas, octavum vero, qui ex istis omnibus constat, mundum innuit. Nec Stoicos vero prætermittam, qui cum asseverent divinum numen omnem, quantumvis vilem et abjectam, materiam pervadere, insignem sane notam dedecoris philosophiæ impresserunt. Nec vero molestum erit, ut arbitror, cum ad hunc locum pervenerim, meminisse etiam Peripateticorum. Cujus sectæ pater rerum omnium patrem ignorans, eum, qui *supremus* dicitur, animam esse universi

[1] Galat. IV, 9.

existimat : adeoque animam hujus mundi pro deo habens, ipse a se confoditur. Etenim manifesti erroris arguitur, qui, cum providentiam intra lunæ orbem definiat, tamen mundum esse deum statuit; ac proinde eum qui dei expers est, deum esse existimat. Eresius autem ille Theophrastus, Aristotelis discipulus, modo quidem cœlum, modo vero spiritum esse deum affirmat. Equidem Epicuri solius lubens obliviscar, qui cum Deum nihil prorsus curare existimet, per omnia quidem est impius. Quid vero Heraclides Ponticus? Ubique quidem is ad simulacra Democriti abripitur.

VI. Ingens præterea hujusmodi turba se mihi ingerit, inauditorum dæmoniorum velut terricula quædam introducens, quæ nil aliud sunt quam absurdæ fictæque ab auctoribus fabularum imagines, et aniles nugæ. Cujusmodi sermones tantum abest ut audiri a viris permittamus, ut ne vagientes quidem, prout dici solet, pueros fabellis lenire soleamus, ne forte cum ipsis connutriamus impietatem, quam hi profitentur, qui cum vere sint rudiores infantibus, tamen sibi videntur sapientes. Quid enim, per ego te veritatem oro, eos qui tibi crediderunt, corruptioni ac interitui gravi sane atque parum honesto, reddis obnoxios? Cur autem vitam imples simulacris, cum vel ventos, vel aërem, vel ignem, vel terram, vel lapides, vel ligna, vel ferrum, vel hunc mundum esse deos fingis; aut astrologiæ hujus vulgo jactatæ, potius quam astronomiæ ope ad cœlestia corpora tuam orationem convertens, ad homines qui sane errant, errantia sidera deos esse mentiris? Ego vero dominum spirituum desidero, dominum ignis, opificem mundi, quique soli lucem suam dedit : Deum requiro, non autem opera Dei. Quem vestrum habebo disquisitionis hujus adjutorem? Platonem quidem[1], si tibi videatur, haud penitus repudiamus. Quibus igitur argumentis, o Plato,

[1] Vide D. Guillon, p. 383.

Deum exquiremus? « Universi enim hujus patrem et effec- » torem, et invenire difficile est; et cum inveneris, ut eum » verbis enunties, prorsus impossibile. » Cur vero? quæso te per ipsum. « Enuntiari enim non potest. » Euge, o Plato, attigisti veritatem, tamen ne pigeat te laboris, sed una mecum suscipe boni inquisitionem. Universo enim generi humano, præcipue vero illis qui in studiis litterarum versati sunt, divina quædam semina sunt instillata : a quibus fateri vel inviti et reluctantes coguntur, quod unus sit Deus, interitus ortusque expers, qui supra nos in aliqua cœlestis planitiei religione, velut in propria specula, semper versetur.

Dic autem, qualem deum concipere debeam :
Qui cuncta cernit, ipse se cerni veta,

ait Euripides. Adeoque errasse mihi quidem Menander videtur, cum dixit:

Sol, nam deorum colere te primum decet,
Cujus beneficio alios spectamus deos.

Neque enim sol unquam verum Deum ostendet, sed verum Verbum, quod est animæ sol, per quem solum mentis nostræ oculus illustratur, ubi primum interiorem ejus recessum irradiavit. Haud abs re itaque dixit Democritus, « paucos » admodum e litteratis hominibus esse, qui manus ad eum » locum sustulerunt quem nos Græci aërem nunc vocamus. » Jovem omnia fari : idem etiam omnia novit, omnia dat » aufertque, omniumque rex est. » Similiter sentiens Plato, quodam in loco de Deo sic loquitur : « Circa regem omnium » omnia sunt, estque ille causa bonorum omnium. » Quisnam igitur est rex omnium? Deus, rerum veritatis norma ac mensura. Quemadmodum igitur mensura comprehendit res demensas; sic etiam qui Deum animo suo concepit,

ipsam quoque veritatem metitur et comprehendit. Unde sanctissimus Moses, « Non erit, *inquit,* in tuo marsupio » statera et statera, magna vel parva : sed statera vera et » æqua erit tibi [1] : » Deum esse stateram, et mensuram, et numerum universorum existimans. Injusta enim et iniqua simulacra domi in marsupio, sive squalente, ut ita dicam, anima sunt abscondita. Unicus autem verus Deus, quem per unicam justam mensuram significat, semper æqualis eodemque modo se habens, omnia justitia sua, quasi trutina, metitur et ponderat, universam naturam velut in æquilibrio continens et sustinens. « Deus itaque, ut veteri quoque » verbo dicitur, principium, finem, atque media rerum om» nium continens, recta peragit, secundum naturam circum» iens. Eum vero justitia perpetuo sequitur, quæ de his » qui a divinis legibus desciscunt pœnas sumit. » Undenam, o Plato, hanc veritatis significationem edis? Undenam tibi est affluens illa verborum copia, qua cultum Deo debitum exponis? *His,* inquit, *sunt sapientiores barbarorum gentes?* Tuos ego magistros novi, licet eos celare velis. Geometriam didicisti ab Ægyptiis, astronomiam a Babyloniis ; sanas incantationes a Thracibus accepisti. Multa etiam Assyrii te docuerunt. Leges autem, quotquot sunt rationi consentaneæ, et illa de Deo sententia, suppeditata tibi sunt ab Hebræis :

Qui nusquam vanis erroribus inducti, hominum opera
Ex ebore argentoque, ex auro denique et ære,
E saxis lignoque hominum simulacra peremptorum,
Horrent, et quæcumque alii, vanissima turba.
At contra puras tollunt ad sidera palmas,
Mane ubi membra levant strato, quæ virgine lympha
Perfundunt : unumque colunt, qui cuncta gubernant,
Usque immortalem. . . .

Nec unum modo Platonem, o Philosophia, sed alios etiam

[1] Deuteron. XXV, 13, 15.

quamplures in medium adducendos cures, qui præter unicum verum Deum, neminem Dei nomine dignantur, ipsius quidem spiritu, sicubi veritatem apprehenderint, inflati. Antisthenes enim haud id quidem cynicum dogma excogitavit, sed a Socrate, cui operam dabat, edoctus, « Deum » dixit esse nemini similem : quare nec ex imagine cognosci » a quopiam posse. » Quinetiam Xenophon Atheniensis partem aliquam veritatis libere satis atque aperte litteris prodidit, idem plane quod Socrates dicturus testimonium, nisi venenum Socratis timuisset : id tamen nihilominus innuit : « Qui omnia concutit, idemque tranquillat, *inquit,* eum et » magnum et potentem esse constat : qua vero specie sit, non » liquet. Ac ne sol ipse quidem, ut lucem quoquo versum » diffundere videatur, impune tamen sese videri patitur : si » quis enim in eum impudenter intueri conetur, visum amit» tit. » Undenam igitur hæc didicit Grylli filius? Numquid ab Hebræorum scilicet prophetissa, quæ sic vaticinatur?

Quæ caro cœlestem poterit verumque tueri,
Humanæ sortis qui expers in vertice cœli
Est Deus? Adversos radios neque cernere solis
Mortales possunt homines, lucemque micantem.

Cleanthes autem Pisadeus, Stoicus philosophus, qui non poëticam theogoniam, sed veram theologiam exhibet, quid sentiret de Deo minime nos celavit :

Quidnam bonum sit me rogas, jam accipe :
Quod ordinatum est, integrum, sanctum, pium,
Suique compos, utile, decens, commodum,
Grave ac severum, quodque semper conferat,
Metu ac dolore majus, et molestia,
Salubre, jucundum, tutum, amicum,
Honoratum, sibi consentiens, clarum,
Modestum, sedulum, lene, potens,
Perenne, labis nescium, ac semper manens.

Illiberalis, quisquis intentus stupet
Opinionem, vel bonum ex illa petit.

Quibus sane verbis luculenter mihi docere videtur, qualis sit Deus; quodque consuetudo et communis opinio, eos qui ipsas sequi quam Deum quærere malunt, in miseram servitutem abducant. Nec vero prætereundus est Pythagoras, cujus hæc sunt verba : « Deus quidem est unus : nec is ex» tra hunc rerum ordinem, sed in eo, totus in toto orbe, » præses omnis generationis, universorum temperatio, qui » semper est, suarum compositionum operumque omnium » auctor, luminare cœli, et pater omnium, mens et vita to» tius orbis, omnium motus. » Atque hæc quidem, quæ ab illis afflatu Dei scripta, a nobis autem selecta sunt, ad agnitionem Dei suffecerint iis omnibus qui ad perspiciendam veritatem non sunt prorsus hebetes atque indociles.

VII. Accedat insuper ad nos (nec enim erimus sola philosophia contenti) poëtica quoque ipsa, quæ penitus dedita mendaciis, vix tandem aliquando veritati testimonium præbebit, seu potius suam ad fabulas digressionem Deo confitebitur. Accedat autem e poëtis, quicumque velit, primus. Aratus igitur Dei potentiam omnia pervadere existimat :

. . . . Ut omnia firma sint,
Hunc semper primum, postremumque propitiant :
Salve pater, hominibus magnum miraculum, magnum emolumentum.

Pariter etiam Ascræus Hesiodus Deum significat :

Ipse enim omnium rex et princeps est,
Nec immortalium alius quispiam hoc imperium possidet.

Quinetiam in scena veritatem aperiunt. Ibi enim : « In » æthera et cœlum cum suspexeris, hunc tu Deum existi» mes, » ait Euripides. Sophilli vero filius Sophocles :

Unus profecto est, unus est tantum Deus,
Cœli solique machinam qui condidit,
Vadumque ponti cærulum, et vim spiritus.
At ducta cæco spiritu gens mortalium
Commenta cladis in suæ solatium est
Simulacra divum, facta saxo aut arbore,
Vel pondere auri, dente vel lucæ bovis.
His victimarum sanguinem, his festos dies
Cum dedicamus, ea religio creditur.

Sic quidem ille non sine gravi suo periculo veritatem in scena spectatoribus exhibuit. Thracius autem ille sacrorum interpres juxta ac poëta, Orpheus Œagri filius, cum sacra mysteria, totumque simulacrorum cultum et religionem, exposuisset, verso in contrarium sermone veritatem inducit, vereque sacrum, licet serius quam par erat, carmen canit :

Fas quibus est, narrabo : fores claudunto, profani :
Quisquis es, illustri Musæe sed edite Luna,
Audi, vera loquar, nec quæ olim visa fuere
Pectoribus, caræ te privent lumine vitæ :
Verbum ast aspiciens divinum, assistere nunquam
Huic cessa, mentemque tuam et cor dirige, recta
Atque via ingredere, mundi autem respice regem,
Solum immortalem. . . . .

Dein ulterius pergens, clare subjicit :

Ex se unus genitus, genita et sunt omnia ab uno :
Versaturque in eis ipse : ex mortalibus ullus
Nec videt hunc, contra sed cunctos aspicit ipse.

Sic quidem Orpheus : inque errore se versatum fuisse tandem intellexit.

Tu vero, mortalis vario consilio prædite, ne cuncteris diutius,
Sed retro versus, Deum fac tibi propitium.

Nam si Græci, qui quasdam divini Verbi quasi scintillas acceperunt, exiguam aliquam veritatis partem elocuti sint; vim quidem ejus non occultam attestantur, una tamen suam imbecillitatem arguunt, quia finem non attigerint. Hinc existimo[1] cuivis esse manifestum, quod perinde faciant qui sine Verbo veritatis aut agunt aliquid aut loquuntur, ac si quis conetur ingredi absque pedibus. Vos vero, ut salutem amplectamini saltem impellant deorum vestrorum notæ ac reprehensiones, quos poëtæ vi veritatis coacti perstringunt et insectantur. Menander enim comicus, in fabula quæ *Auriga* dicitur,

> Mihi, *inquit,* placere non potest anuis comes
> Deus ambulator, nec qui irrepit in domos
> Tabulæ præsidio.

Id quippe faciebant qui Matri deorum stipem emendicabant, quibus Antisthenes haud abs re fertur respondisse : *Non alo matrem deorum, quam dii alunt.* Idem quoque comicus, suorum hominum consuetudinem ægre ferens, in ea quam *Sacerdotem* inscripsit fabula, hæc verba, quibus impiam erroris eorum arrogantiam refellit, acute satis atque prudenter eloquitur :

> . . . Namque si quo vult Deum
> Homo perductat creperis tintinnabulis;
> Tantum qui pollet, ipse jam major Deo est.
> Sed ista sunt commenta confidentiæ,
> Et impudentis ingenii molimina.

Neque vero solus Menander, sed etiam Homerus, et Euripides, aliique poëtæ permulti, deos vestros coarguunt, nec tantillum verentur maledictis eos proscindere. Etenim Minervam, *cynomyiam,* et Vulcanum *utroque pede claudum* appellant. Helena autem Venerem sic alloquitur :

[1] Vide D. Guillon, p. 384.

Neque tuis pedibus posthac revertaris ad Olympum.

De Baccho autem palam et aperte dicit Homerus :

Et qui nutrices Bacchi quandoque furentis
In dium immisit Dionysum, quæ simul omnes
Thyrsum jecerunt, sævo impellente Lycurgo.

Socratica sane schola dignum se præstat Euripides, qui respiciens ad veritatem, spectatores suos despicit ac contemnit. Modo enim Apollinem,

. . . . qui sedem media in terra
Inhabitans, tribuit hominibus certissima oracula,

coarguit :

Huic parens interfeci matrem;
Illum ducite pollutum, et interficite :
Ille peccavit, non ego,
Quid sit justum atque honestum minus callens.

Modo autem Herculem inducit *furiosum*, et *ebrium* alibi, et *inexplebilem*. Quidni enim? cum exceptus hospitio post carnem « comederet virides ficus, absurda *quædam* latrans, » quæ vel barbarus notabat. » Jam in fabula quæ *Ion* inscribitur, deos nudo capite in theatrum volvit :

At nonne iniquum est, vos, suas leges quibus
Gens debet hominum, nulla lege vivere?
Si, quod futurum non erit, dicam tamen,
Hominibus æquo stupra lueretis modo
Neptunus, et tu, rexque supremus poli,
Vacuaret omnes mulcta templorum deos.

VIII. Cæterum tempus jam est, cum cætera sint a nobis ordine suo prius percursa et tractata, ad Prophetarum scripturas procedere. Horum enim responsis, quæ rationem colendi Deum admodum manifeste nobis exhibent,

ſundata est veritas. Divinæ autem Scripturæ, sapientesque institutiones compendio ducunt ad salutem : expertesque omni fuco, et externis verborum ornamentis, blanditiis atque illecebris, hominem vitiis plane suffocatum suscitant, dum ancipites hujus vitæ casus contemnere docent, unaque et eadem voce diversos affectus curant, cohortantes quidem a periculosa fraude, clare autem ad consequendam illam, quæ nobis posita est ante oculos, salutem adhortantes. Propterea prima nobis Sibylla vates salutare canticum accinat :

Undique clarescit, nulloque errore vagatur :
Credite dum luci, tenebrasque relinquite noctis :
Solis adest jucunda dies, micat inclyta lampas :
Ergo agite, atque animis vigeat sapientia vestris :
Unicus est Deus, imbriferos qui decutit Euros,
Fulmina, pestes, atque fames, et tristia cuncta,
Et glaciem, atque nives. Quid opus, tibi singula dicam?
Est cœli princeps, dominus terræ, is quoque vere est.

Ubi divine admodum fraudem tenebris, Dei vero cognitionem soli atque luci assimilavit; et facta comparatione, utrum ex illis eligendum sit edocet. Nec enim falsum nuda propositione veri dissipatur, sed usu veritatis rejicitur atque fugatur. Cæterum sapientissimus propheta Jeremias, seu potius sanctus in eo Spiritus, Deum ostendit : « Deus appro» pinquans ego sum, *inquit*, et non Deus procul. Si fecerit » homo aliquid in occulto, et ego non videbo ipsum? An » non cœlum et terram ego impleo? dicit Dominus[1]. » Rursus autem per Esaiam, « Quis metietur, *ait*, cœlum palmo, » et terram omnem pugillo[2]? » Considera Dei magnitudinem, et obstupesce. Hunc nos veneremur de quo dicit propheta : « A facie tua montes liquescent, sicut a facie » ignis liquescit cera[3]. » Is, inquit, est Deus, cujus « cœ-

[1] Jerem. XXIII, 23, 24.—[2] Isai. XL, 12.—[3] *Ibid.* LXIV, 1, 2.

» lum est thronus, terra autem scabellum pedum ejus. » *Qui,* si cœlum aperuerit, terror te apprehendet[1]. » Quin, de simulacris etiam visne audire quid dicat hic propheta? « Traducentur coram sole, et erunt eorum morticinæ, » escæ volucribus cœli et bestiis terræ; et putrefient a sole » et luna, quæ ipsi amaverunt, et quibus ipsi servierunt; et » civitas eorum incendetur[2]. » Dicit autem fore ut etiam elementa et mundus cum ipsis pereant : « Terra, *inquit,* » veterascet, et cœlum præteribit, verbum autem Dei ma- » net in æternum: » Quid vero, cum Deus rursus se ostendere per Mosen velit? « Videte, videte, quod ego sum, et » non est alius Deus præter me. Ego occidam, et videre fa- » ciam, percutiam, et ego medebor; et non est qui eripiet » e meis manibus[3]. » Placetne vero alium quoque vatem audire? universum Prophetarum chorum cum Mose concinentem habes. Quid illis dicit sanctus Spiritus per Oseam (Amos) Prophetam, haud gravabor enuntiare : « Ecce ego » firmans tonitru, et creans spiritum : cujus manus cœli quo- » que fundarunt militiam[4]. » Atque iterum per Esaiam : nam et hoc quoque dictum commemorabo tibi : « Ego sum, ego » sum, inquit, Dominus, qui loquor justitiam, et annuntio » veritatem. Congregamini, et venite; simul consultate, » qui servamini e gentibus. Non cognoverunt, qui tollunt » lignum, sculpturam eorum; et deos orantes, qui eos non » servabunt[5]. » Deinde paulo inferius : « Ego, *inquit,* Deus, » et non est præter me justus, et servator : non est excepto » me. Convertimini ad me, et salvi eritis, qui estis ex fini- » bus terræ. Ego sum Deus, et non est alius, per meipsum » juro[6]. » Et simulacrorum cultoribus iratus, ait : « Cui as- » similastis Dominum, aut cui similitudini assimilastis ip- » sum? Num imaginem fecit faber, aut aurifex auro fuso

[1] Isai. LXVI, 1. — [2] Jerem. VIII, 2; XXXIV, 20; IV, 26. — [3] Deuteron. XXXII, 39. — [4] Amos IV, 13. — [5] Isaiæ XLV, 19, 20. — [6] *Ibid.* 21, 22, 23.

» ipsum auro illivit[1]? » et quæ deinceps inde sequuntur. Quocirca ne vosmet posthac simulacrorum cultui addicatis, sed nunc saltem cavete has minas : « Ejulabunt enim » sculptilia, et quæ manu facta sunt[2], » vel hi potius quibus in istis est fiducia; est enim materia sensus expers. Quinetiam Dominus, inquit, « concutiet urbes quæ habi» tantur, et manu comprehendet universum orbem terræ, » velut nidum[3]. » Quid vero mysteria tibi atque dicta sapientiæ e sapientissimo Hebræorum puero annuntiem? « Do» minus creavit me initium viarum suarum ad opera sua[4]. » Et : « Dominus dat sapientiam, et a facie ejus cognitio et » intelligentia[5]. Quousque, piger, jaces? quando autem ex » somno excitaberis[6]? sin autem fueris impiger, veniet tan» quam fons messis tua[7], » Verbum paternum, « bonus lych» nus, Dominus qui inducit lucem, fidem omnibus, et sa» lutem[8]. Dominus *enim* qui fecit terram in virtute sua, *ut* » *ait Jeremias*, erexit orbem terræ in sapientia sua[9]. » Etenim[10] nos, qui ad simulacra procideramus, sapientia, quæ ejus est Verbum, erigit ad veritatem : quæ prima est a lapsu resurrectio. Hinc, ut nos a cultu simulacrorum penitus averteret, pulcherrime clamavit Moses : « Audi, Israel : Do» minus Deus tuus, Deus unus est[11]. » Et : « Dominum Deum » tuum adorabis, et ei soli servies[12]. » Quocirca tandem aliquando intelligite, homines, a Davide, beato illo psalmorum auctore, admoniti : « Apprehendite disciplinam, ne » aliquando irascatur Dominus, et pereatis de via justa, » quando exarserit velociter furor ejus. Beati omnes qui » confidunt in ipso[13]. » Jam vero singulari nos misericordia complectens Dominus, salutare nobis canticum, quasi modos ad quos prælia ineuntur, dedit : « Filii hominum, us-

[1] Isai. XL, 18, 19. — [2] *Ibid.* X, 10, 11. — [3] *Ibid.* 14. — [4] Proverb. VIII, 22.—[5] *Ibid.* II, 6.—[6] *Ibid.* VI, 9.—[7] *Ibid.* 10.—[8] *Ibid.* 20, 22, 23.—[9] Jer. X, 12.
[10] Vide D. Guillon, p. 384.
[11] Deuteron. VI, 4. — [12] *Ibid.* VI, 13; X, 20. — [13] Psal. II, 12.

» quequo gravi eritis corde? Quare diligitis vanitatem, et quæritis mendacium[1]? » Quænam igitur ea *vanitas,* quodnam est *mendacium?* Id tibi exponet sanctus Domini Apostolus, quo loco Græcos reprehendit, « quod, cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt, neque gratias ei egerunt : sed vani facti sunt in cogitationibus suis, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et servierunt creaturæ potius quam creatori[2]. » Quandoquidem igitur hic *Deus* est is qui *in principio fecit cœlum et terram*[3], tu autem Deum non habens cognitum, divino cultu et honore cœlum dignaris, quæ te excusatio ab impietatis crimine defendet? Attende iterum prophetam dicentem : « Deficiet quidem » sol, et cœlum obscurabitur, splendebit autem omnipotens » in æternum, et concutientur cœlorum virtutes, et cœli » convolventur ut pellis extensi et contracti (etenim hæc » sunt prophetarum verba), et terra fugiet a facie Domini. »

IX. Possem etiam alias tibi Scripturas afferre pene innumerabiles, quarum ne *apex quidem unus præteribit*[4], qui non perficiatur. Spiritus enim sanctus, qui Domini quasi os est, ea est elocutus. « Noli ergo amplius, *inquit,* fili, negligere castigationem Domini, neque deficias, cum ab eo » argueris[5]. » O admirabilem erga homines amorem[6]! Non se quemadmodum magister adversus discipulos gerit, nec quemadmodum dominus adversus servos, nec quemadmodum Deus adversus homines sed *tanquam pater* filios *mitissime* admonet. Deinde fatetur quidem Moses se *exterritum ac tremebundum fuisse*[7], cum de Verbo audiret. Tu autem ipsum Verbum audiens, nihil times? nihil admodum commoveris? Nonne simul et ipsum revereris, et ex

[1] Psal. IV, 2.— [2] Rom. I, 21, 23, 25.— [3] Gen. I, 1.— [4] Matth. V, 18. Luc. XVI, 17. — [5] Proverb. III, 13. Hebr. XII, 5.

[6] Vide D. Guillon, p. 384.

[7] Hebr. XII, 21.

eo discere festinas; hoc est festinas ad salutem, iram quidem timens, gratiam diligens, spem vero propositam sequens, ut declines judicium? Venite, venite, mei juvenes, nisi enim *efficiamini rursus pueri* et *regeneremini*[1], ut ait Scriptura, neque verum patrem recipere, « neque in reg-» num cœlorum ingredi » unquam poteritis. Peregrino enim ingredi qua tandem ratione permitti potest? Is tamen, ut ego quidem existimo, cum fuerit inscriptus, et civitate donatus, patremque acceperit, tunc in sui patris domo manebit, tunc hæres instituetur, tunc ingenuo ejus *dilectoque filio*[2] paterni regni socius atque particeps erit. Hæc enim est *primogenita Ecclesia*[3], quæ ex multis bonis *pueris* constat. Hi sunt *primogeniti, qui conscripti sunt in cælis,* et una cum tot *angelorum myriadibus dies festos concelebrant.* Primogeniti autem nos filii, qui sumus Dei alumni, et primogeniti ejus germani amici; qui primi ex omnibus hominibus Deum agnovimus, primi a peccatis liberati, primi a consortio diaboli separati sumus. Jam vero tanto magis impii sunt nonnulli, quanto benignior est Deus ac humanior. Etenim cum Deus[4] nos ex servis filios fieri voluit, hi in numerum ejus filiorum assumi fastidiunt. O incredibilem amentiam! pudetne vos Domini? Is quidem libertatem pollicetur, vos autem aufugitis in servitutem. Is salutem largitur, vosque in perniciem vestram ruitis. Is æternam salutem donat, et vos *supplicium* expectatis, et cum præstolamini *ignem quem paravit* Dominus *diabolo et angelis ejus*[5]. Propterea beatus Apostolus, « Obtestor, » *inquit,* per Dominum, ne amplius ambuletis sicut et gen-» tes ambulant in vanitate mentis suæ, obtenebratum ha-» bentes intellectum, et abalienati a vita Dei propter igno-

[1] Matth. xviii, 3. Luc. xviii, 17. Joan. iii, 5. — [2] Matth. iii, 17. — [3] Hebr. xii, 22, 23.

[4] Vide D. Guillon, p. 384.

[5] Matth. xxv, 41, 46.

» rantiam, quæ est in ipsis ex obduratione cordis ipsorum. » Qui, cum dedoluerant, semetipsos dediderunt proterviæ » ad operandam omnem impuritatem et avaritiam[1]. » Cum autem ejusmodi testis hominum amentiam, invocato Dei nomine, arguerit, num quid aliud restat incredulis, quam judicium et condemnatio? Nec vero curam eorum deponit Dominus, sed instat ipsis assidue hortando, perterrefaciendo, impellendo, excitando, admonendo : et hos quidem qui erroribus fuerunt impliciti, expergefactos e mediis tenebris excitat. « Expergiscere, inquit, qui dormis, et surge a » mortuis, et illucescet tibi Christus Dominus[2], » ille sol resurrectionis, « qui ante Luciferum genitus est[3], » suisque radiis vitam præbuit. Ne quis itaque spernat Verbum ac nihili faciat, ne forte semetipsum imprudens contempsisse reperiatur. Dicit enim alicubi Scriptura : « Hodie si vocem » ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in » exacerbatione in die tentationis in deserto, ubi tentave» runt me patres vestri in probatione[4]. » Quænam autem est illa *probatio?* Si cupis discere, sanctus tibi Spiritus explicabit : « Et viderunt, inquit, opera mea quadraginta annis. » Quare infensus fui generationi huic, et dixi, Semper er» rant corde; ipsi vero non cognoverunt vias meas. Itaque » juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam[5]. » En minas! en exhortationem! en pœnam! Cur igitur etiamnum iratum nobis Deum ex clementi et benefico facimus? cur non aures nostras Verbo patefacimus, Deumque hospitem puris et intaminatis animabus excipimus? Ejus enim promissio immensæ sane gratiæ ac beneficii loco erit, « si hodie » vocem ejus audierimus : » cæterum illud hodie in dies augetur, quamdiu hodie nominatur. Usque enim ad consummationem rerum ultimam et *hodiernus* dies, et discendi

[1] Ephes. IV, 17, 18, 19. — [2] *Ibid.* V, 14. — [3] Psal. CIX, 4. — [4] Psal. XCV, 7, 8, 9. — [5] *Ibid.* 9, 10, 11.

tempus permanet. Exinde verum illud hodie, Dei scilicet dies nunquam defecturus, in omnia usque sæcula extenditur. Quocirca *voci* divini Verbi semper *pareamus*[1] *:* nam *hodie* illud significat æternitatem : dies vero lucem notat : *lux* autem *hominum*[2] est Verbum, cujus ope Deum videmus. Merito igitur his qui crediderunt, et morigeri fuerunt, *superabundabit gratia*[3] *:* incredulis autem et contumacibus, qui « errant corde, et non cognoverunt vias[4] » *Domini, quas Joannes* rectas facere[5] *jussit, infensus est,* » *et* minatur *Deus.* » Cujus quidem minationis finis veteribus illis Hebræis, qui errabant in deserto, ænigmate quodam erat significatus : dicuntur enim « non fuisse » in requiem ingressi propter incredulitatem[6], » antequam Mosis successorem secuti, sero tandem ipso usu forent edocti, se non posse aliter salvos fieri, quam si Jesu crediderint. *Dominus* autem, cum sit humani generis amantissimus, *Paracletum* mittit, qui *omnes homines* hortetur *ad agnoscendam veritatem*[7]. Quænam est igitur ea agnitio? *pietas* erga Deum. *At pietas ad omnia utilis est,* dicente Paulo, *ut quæ promissionem habeat vitæ præsentis ac futuræ*[8]. Si æterna vita venum exponeretur, quanti vos, o homines, eam empturos promitteretis? Ne si Pactolum quidem, qui totus aureo, ut est in fabulis, decurrit flumine, quis dederit, pro salute justum pretium numeraverit. Quamobrem ne vos animus deficiat. Licet vobis, si videtur, hanc pretiosissimam salutem propriis vestris thesauris, charitate, vivaque fide, quæ merces haud injusta reputatur, emere. Hoc pretium Deus lubenter accipit : « Speravimus enim in Deo vivo, qui est servator omnium » hominum, præcipue *vero* fidelium[9]. » Cæteri autem mundo,

[1] Joan. x, 3, 16. — [2] *Ibid.* I, 9. — [3] I Tim. I, 14. — [4] Psal. xcv, 10. — [5] Matth. III, 3. — [6] Hebr. III, 18, 19. — [7] I Tim. II, 4. — [8] *Ibid.* IV, 8. — [9] *Ibid.* IV, 10.

velut alga marinis rupibus, circumnati, immortalitatem spernunt : quemadmodum Ithacensis ille senex, haud quidem veræ cœlestisque patriæ, aut veræ lucis, sed *fumi desiderio* flagrabat. Pietas autem, ut hominem Deo, quoad potest, assimilet, idoneum ipsi magistrum Deum ascribit, qui solus hominem, prout est dignum, Deo similem efficere valet. Quam doctrinam cum Apostolus vere divinam esse sciat : « Tu autem, *inquit,* o Timothæe, a puero sacras lit» teras novisti, quæ te possunt sapientem reddere ad salu» tem, per fidem quæ est in Christo[1] : » fieri enim nequit, ut illæ *litteræ* non sint *sacræ,* quæ non modo sanctos, sed etiam divinos faciunt. Unde *Scripturas* etiam illas, seu volumina quæ ex his *litteris* syllabisque *sacris* constant, Apostolus appellat « divinitus inspiratas, *ut quæ essent* utiles » ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad in» stitutionem in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne » opus bonum instructus[2]. » Neminem certe aliorum sanctorum hortationes perinde commovebunt ac ipse Dominus, qui genus humanum tantopere dilexit. Is enim aliud nihil agitat, nihil molitur, nisi ut homines sint salvi ac incolumes. Quocirca urget eos ac impellit ad salutem, clamans : *Appropinquavit regnum cœlorum*[3]. Qua voce attentos sibi homines eos facit qui paulo timidiores erant. Apostolus itidem Domini cohortans Macedonas, divinam vocem interpretatur : « Appropinquavit Dominus, *inquit ;* cavete » ne deprehendamur vacui[4]. » Vos autem adeone estis metu vacui, adeone potius increduli, ut nec ipsi Domino, nedum Paulo, ne quidem cum *pro Christo obsecrat*[5], fidem habentes, *gustetis ac videatis*[6] Christum esse Deum ? Fides vos introducet, experientia docebit, Scriptura instituet, « Venite, *dicens,* o filii, audite me, timorem Domini do-

[1] 2 Tim. III, 14, 15. — [2] *Ibid.* 16, 17. — [3] Matth. IV, 17. — [4] Philip. IV, 5. — [5] 2 Cor. V, 20. — [6] Psal. XXXIV, 8.

» cebo vos[1]. » Deinde quasi jam fide imbutis breviter subjicit : « Quis est homo qui vult vitam, qui diligit videre » dies bonos[2] ? » Nos, inquiemus, tales sumus, qui bonum colimus, bonosque sectamur. Audite igitur, qui *procul ;* audite, qui *prope* estis[3]. Verbum a nemine unquam celatum fuit, sed, quasi publica lux, illucet *omnibus hominibus*[4], et quod ad ipsum nemo est Cimmerius. Properemus consequi salutem renascendo. Properemus, ad exemplum unitatis unicæ naturæ, uno multi amore conjungi et coalescere : bonæque monadis videndæ studio incensi, qui ejus bonitatis participes sumus, unitatem pariter sequamur. Multorum enim in unum concursus, in divinam quamdam concordiam a variis ac discordibus vocibus redacta, unum concentum efficit, eumdemque chori ducem et magistrum sequitur, et in eadem requiescens veritate, *dicit, Abba pater*[5]. Hanc Deus germanum filiorum suorum vocem, quam primam ei offerre solent, amplectitur.

X. At vero, inquitis[6], evertere consuetudines a majoribus nobis traditas, rationi minime consentaneum est. Proinde cur non lacte etiam utimur, tanquam primo alimento cui nutrices nostræ, statim ac fuimus in lucem editi, nos assuefecerunt? cur augemus patrum facultates, vel minuimus ; nec eumdem eum modum quem illi nobis reliquere, deinceps perpetuo servamus ? cur nec in sinus patrum cibos nostros regerimus, nec etiam alia adhuc facimus quibus olim, cum parvuli essemus et a matribus aleremur, risum commovimus ; sed nosmetipsos, etiam nullo præcipiente magistro, corrigimus et emendamus ? Quod si in affectibus excessus, etsi sint admodum periculosi et exitiales, tamen aliqua nos voluptate afficiunt : cur non etiam in vita, ex hac

[1] Psal. XXXIV, 11. — [2] *Ibid.* 12. — [3] Esther. IX, 20. Dan. IX, 7. Ephes. II, 17. — [4] Joan. I, 9. — [5] Marc. XIV, 36. Rom. VIII, 15.
[6] Vide D. Guillon, p. 385 et seq.

flagitiosa, perturbata affectibus atque impia consuetudine, ad veritatem, patribus licet ringentibus, deflectemus; et rejecta, tanquam mortifero veneno, consuetudine, verum patrem quæremus? Nam a nobis quidem nihil pulchrius aut præclarius suscipi potest, quam si vobis ostenderimus hanc insanam ac plane miserrimam consuetudinem esse veræ pietati inimicissimam. Nec enim aut odio haberi, aut omnino repudiari potuit tam eximium beneficium, quo Deus nihil unquam majus humano generi tribuit, nisi consuetudine abrepti, obturatis deinde auribus, tanquam contumaces equi detrectantes habenas et frænos mordentes, rationes fugeretis, vitæ vestræ nos magistros et aurigas excutere cupientês; et amentia vestra præcipites in exitium acti, sanctum Dei Verbum existimaretis execrandum esse ac detestabile. Quamobrem vos electionis vestræ præmia sequuntur, ut ait Sophocles,

Mens vana, aures inutiles, cogitationes irritæ.

Et nescitis veris omnibus hoc esse verius, quod boni piique homines, eo quod bonum coluerunt, bonam mercedem consequentur; qui autem contra sunt mali, meritam pœnam. Quinetiam ipsi sceleris principi imminet supplicium: proinde ei minatur Zacharias: « Increpabit te, qui elegit Hie» rusalem. Nonne ecce hoc est ut torris evulsus ex igne[1]? » Quænam igitur insita est in animis hominum voluntariæ mortis appetitio? Cur ad hunc mortiferum *torrem*, quocum necesse est eos una comburi, confugerunt, cum integrum ipsis fuerit, honeste ex Dei præcepto, non autem ex consuetudine vivere? Nam Deus quidem vitam largitur: prava autem consuetudo, postquam excesserint hac vita, seram illis affert inter supplicia pœnitentiam. « Passus autem vel » stultus didicit, » quod superstitio quidem exitium et in-

[1] Zachar. III, 2.

teritum, pietas vero salutem afferat. Conspiciuntur sæpenumero, qui simulacris se addixerunt, coma quidem sordida et inculta, vestibus laceratis et squalore obsitis deformati, lavationibus prorsus abstinentes, unguibus in immanem longitudinem excrescentibus plane efferati, quamplurimi etiam virilitatem execti, qui re quidem ipsa satis ostendunt, sepulcra quædam mortuorum aut carceres fuisse simulacrorum templa. Hi sane mihi lugere deos, non colere videntur : ut qui ea patiantur quæ misericordia potius digna sunt, quam pietate. Vos autem etiamne estis cæci, nec ad omnium rerum Herum et totius universitatis Dominum oculos attollere curatis? An non ex his carceribus elabi, et ad misericordiam e cœlo demissam confugere vobis in animo est? Deus enim hominem, perinde ac mater ad pullum e nido excidentem advolans, pro sua singulari in eum benevolentia sustentat : quod si serpens aliquis pullo inhiet, *mater circumvolat carissimos natos deflens :* Deus vero pater figmentum suum quærit, et lapsum curat, et feram abigit, et pullum recuperans, ut subvolet in nidum hortatur. Cæterum canes, cum aberraverunt, sagaci nare dominum persequi et indagare solent. Quinetiam equi excusso insessore, vel uno sibilo edito, domino suo paruerunt. « Novit autem, *inquit*, bos possessorem suum, et asini præ» sepe domini sui : Israel autem me non novit[1]. » Quid ergo Dominus? Obliviscitur tantæ injuriæ, etiamnum miseretur, etiamnum exposcit pœnitentiam. Jam vero quærere ex vobis velim, ecquidnam vobis videatur absurdius, quam ut vos, qui a Deo facti estis, qui animas vestras illi debetis acceptas, et toti, denique, quanticumque forte estis, ejus estis, alii cuipiam domino serviatis; præterea ut pro rege tyrannum, pro bono pessimum colatis? Quis enim, o per veritatem, cui sana mens inest, bono derelicto, malitiæ

[1] Isai. I, 3.

adhæret? quis Deum fugiet, ut dæmoniorum convictu fruatur? quis, cum Dei filiis annumerari liceat, servitutem ducit potiorem? aut quis in Erebum recipi contendit, cum cœli civis esse possit; cum ei liceat paradisum colere, et cœlos circuire, vitalisque et perennis esse fontis particeps, *lucidam* illam *nubem* per aera sequenti, et salutarem pluviam, velut olim Elias, contemplanti? Cæteri autem, instar vermium, in paludibus ac cœno, voluptatis nempe fluentis, volutantes, stultis ac inutilibus pascuntur deliciis, porcini plane homines. « Solent enim porci, ut aiunt, cœno potius » quam puriore aqua delectari, » et, quod a Democrito dictum accepimus, « fœdas colluviones insane concupiscunt. » Nequaquam igitur nos mancipari sinamus, aut porcis effici similes, sed tanquam germani *lucis filii*[1], sursum oculos attollamus adversus lucem, ne quemadmodum sol aquilas, ita nos Dominus adulterinos arguat. Agamus ergo pœnitentiam et ab ignoratione transeamus ad scientiam, ab imprudentia ad prudentiam, ab intemperantia ad temperantiam, ab injustia ad justitiam, ab impietate ad Deum. Pulchrum est periculum ad Deum transfugere[2]. Nam cum alia bona permulta proposita nobis sint, qui justitiam colimus, vitamque æternam persequimur; tum ea vero præcipue, quæ Deus ipse per Esaiam significavit: *Constat cultoribus Domini hæreditas*[3]: perpulchra sane et amabilis hæreditas, non aurum, non argentum, non vestis, quam « tinea[4]; nec res terrenæ, quas » latro » subit, humilium abjectarumque divitiarum amore captus : verum *thesaurus* ille salutis, ad quem nos oportet contendere, Verbi amatores factos. Hinc autem una migrant bona ac præclara opera, pennisque veritatis nobiscum simul evolant. Hanc nobis hæreditatem, æternum sane do-

[1] Ephes. v, 8.
[2] Vide D. Guillon, p. 386.
[3] Isaiæ LIV, 17. — [4] Matth. VI, 19, 20.

num, æternum Dei fœdus in manus tradit. Pater autem ille noster, qui vere est pater, nosque impensius amat, hortari, monere, emendare, diligere nunquam desinit : nec enim desinit servare, verum optimum dat consilium : « Justi » efficiamini, inquit Dominus. Qui sititis, ite ad aquam : et » quicumque non habetis pecuniam, ite, et emite, et bibite, » absque pecunia [1]. » Ad lavationem, ad salutem, ad illuminationem hortatur, aperte propemodum clamans : Do tibi, o fili, terram, et mare, atque cœlum ; quæque in eis sunt, omnia tibi largior animantia. Tu modo, o fili, patrem *sitias*, Deus tibi gratis ostendetur : veritas enim non *venditur* [2]. Tibi volatilia, tibi aquatilia, tibi denique dat quæcumque terram habitant. Hæc eo sunt a Patre condita, ut vos iis grato memorique animo fruamini : quæ pecunia quidem emet nothus, qui *filius* est *perditionis* [3], cuique *mammonæ servire* [4] constitutum est : tibi vero tanquam tua permittit, legitimo scilicet filio, qui Patrem diligis, cujus gratia *adhuc operatur* [5], cuique soli hoc promissum facit : « Et terra ex» tendetur in firmitatem [6] : » nec enim destinata est corruptioni : *mea est enim universa terra*, tua vero erit, si Deum receperis. Hinc iis qui crediderunt, hoc lætissimum nuntium defert Scriptura : « Sancti autem Domini erunt hæ» redes gloriæ Dei, et potentiæ ejus. » Quænam est ea, dic mihi, o beate, *gloria?* quam « oculus non vidit, nec auris » audivit, nec in cor hominis ascendit : et lætabuntur in » regno Domini sui in æternum. Amen [7]. » Jam igitur accepistis, o homines, qualem quantamque Deus gratiam polliceatur : ex altera quoque parte, quæ supplicia minatus fuerit, audivistis. His Dominus ad salutem ducit, et metu et gratia hominem instituens. Quid cunctamur ? cur non effu-

[1] Isaiæ LIV, 17; LV, 1. — [2] 2 Cor. II, 17. — [3] Joan. XVII, 12. 2 Thess. II, 3. — [4] Matth. VI, 24. Luc. XVI, 13. — [5] Joan. V, 17. — [6] Levit. XXV, 23. — [7] 1 Cor. II, 9.

gimus supplicium? cur non recipimus donum? cur autem ea quæ præstantiora sunt, Deum scilicet præ malo, non eligimus, et simulacrorum cultui sapientiam præferimus, et pro morte vitam comparamus? « Ecce, *inquit,* ante faciem ves» tram posui mortem et vitam[1]. » Tentat te Dominus, ut *vitam eligas.* Hortatur, tanquam pater, et suadet, ut Deo obedias. « Si enim me, *inquit,* audieritis et volueritis, bona terræ » comedetis[2] : » hanc constituit obedientiæ gratiam. « Sin » autem mihi non obedieritis, neque volueritis, gladius vos » et ignis devorabit[3] : » hoc adversus contumaciam judicium pronuntiat. *Hæc enim locutum est os Domini,* veritatis lex, Domini Verbum. Placetne, ut, quod maxime vobis expediat, consilium exponam? Vos igitur attendite : ego autem clare, pro meis viribus, exhibebo. Oportebat quidem vos, o homines, cum de bono cogitaretis, testem adhibuisse insitum ac idoneum, fidem, quæ ex se statim ac sua natura eligit quod est præstantissimum; nec an ea sit persequenda, tam diu quærere aut laborare. Nemo enim vestrum dubitat, verbi causa, an oporteat inebriari; verum, priusquam consideretis, inebriamini. Nec valde solliciti estis an liceat injuriam facere; sed eam, quam potestis celerrime, facitis. In hoc solum hæretis, an Deus sit colendus? et an hic sapiens, Deus nempe et Christus, sit sequendus? Hæc digna consultatione ac deliberatione vestra existimatis; quid sit Deo aptum ac decens, minime cogitantes. Credite saltem nobis, quemadmodum soletis ebrietati, ut sobrii evadatis. Credite saltem, quemadmodum injuriæ, ut vitam consequamini. Quod si, agnita virtutum manifesta fide, obtemperare volueritis, ex abundanti vobis afferam quæ ad eliciendum vestrum consensum a Verbo suppeditata sunt. Vos autem (patrii enim mores sic vos præoccupaverunt, ut a veritatis studio huc usque penitus averterint) jam, tandem ad ea

[1] Deuter. xxx, 15, 19. — [2] Isai. I, 19. — [3] *Ibid.* I, 20; XXXIII, 11.

quæ consequuntur animos attendite. Nec hujusce nominis pudor aliquis præceptos deterreat, *qui* a salute homines abducere *maximumque* illis *damnum afferre* solet. Quapropter palam exuentes nos vestibus, in stadio veritatis legitime certemus, judice quidem sancto Verbo, Domino autem totius rerum universitatis certaminis instructore. Nobis enim haud leve præmium, immortalitas proposita est. Ne sit igitur curæ si contemptius de vobis loquantur quidam de fæce populi, qui impios superstitionis choros exercent, amentia sua ac insania præcipites in ipsum barathrum acti, simulacrorum fabricatores, lapidumque cultores. Hi sunt enim qui homines ausi fuerunt in deos referre : qui Alexandrum Macedonem, quem Babylon ostendit mortuum, deum decimum tertium numerabant. Proinde divinum illum Sophistam, cui nomen erat Theocrito, non possum non suspicere ac admirari. Nam is, Alexandro mortuo, vanas de diis opiniones quæ in animis hominum insederant, irridens, ad suos cives, « Bono, *inquit,* o viri, estote animo, » quamdiu deos ante homines mori videtis. » Sane autem qui deos sibi corporeos et aspectabiles, horumque, qui procreati ac geniti sunt colluviem asciscit et veneratur, longe est illis ipsis dæmonibus infelicior. Deus enim nequaquam est, sicut dæmones, injustus; sed, quam fieri potest, justissimus : nec est illi quidquam similius, quam qui ex nobis quam justissimus fuerit :

Venite e viis tota gens operariorum,
Qui Jovis filiam visu terribilem, operariam deam,
Appositis vannis colitis, stolidi,

qui lapidibus a vobismetipsis elaboratis divinos honores tribuitis. Huc etiam accedant Phidias vester et Polycletus, Praxiteles etiam et Apelles, et cæteri, denique, omnes, qui mechanicas artes exercent, terreni terræ opifices : « Tunc » enim, *ut quadam prophetia dicitur,* infeliciter hic eve-

» nient res, cum statuis crediderint. » Accedant, inquam (nec enim desinam vocare), viles illi ac sordidi artifices. Horum sane nemo vivam unquam et spirantem imaginem effinxit, aut ex terra teneram carnem emollivit. Quis medullam liquefecit? quis ossa induravit? quis nervos distendit? quis venas inflavit? quis in eas sanguinem infudit? quis cutem circumduxit? quis eorum unquam oculis a se formatis visum est largitus? quis animam inspiravit? quis imbuit justitia? quis pollicitus est immortalitatem? Solus, qui hæc universa condidit, nobilissimus artifex pater hujusmodi nos animatam imaginem, hominem, formavit. Olympius autem vester, imaginis hujus imago, longissime discrepans a veritate, stupidum est Atticarum manuum artificium. Est enim imago Dei, ejus Verbum; mentis nempe germanus filius, divinum Verbum, lucis archetypa lux. Verbi autem imago est homo. Est enim in homine vera mens, qui *ad imaginem et similitudinem*[1] Dei propterea *factus* esse dicitur; cordis nempe atque animi sui sensu divino Verbo seu Rationi assimilatus, eoque particeps rationis. Aspectabilis autem hujus ac terrigenæ hominis terrenas imagines, statuas scilicet humanam exprimentes figuram, caduca et fragilia simulacra, eaque a veritate alienissima esse, manifestum est. Unde non potuit mihi vita hominum non videri plena furoris, quæ tanto in materia studio ac ardore versata est. Vana porro opinio hanc consuetudinem, quæ servituti vos, curisque inutilibus ac rationi parum consentaneis subjecit, alit atque sustentat. Rituum enim impiorum, harumque fallacium imitationum ignoratio, execranda simulacra fabricandi, unaque tristissimarum cladium causa humano generi extitit, varias dæmonum formas commenta, et iis qui ipsam sequuntur, omnibus diuturnæ mortis notam impressit. Rationabilem igitur

[1] Gen. I, 26.

aquam accipite : lavamini, qui polluti estis; verisque vosmet guttis a consuetudine purgate : puros enim oportet esse, qui cœlum ascendunt. Homo cum sis [1], require quod est maxime commune, eum a quo creatus es. Filius cum sis, agnosce quod est maxime proprium, tuum scilicet patrem. Tu autem voluptatibus addictus et quasi illiquescens, etiamnum in peccatis permanes ? Cui dicet Dominus, « Vestrum est regnum cœlorum [2] ? » Vestrum est, quibus Deo parere propositum est, si velitis : vestrum, inquam, si modo velitis credere, et compendiariam prædicationis viam sequi : cui obtemperantes Ninivitæ, acta sincere pœnitentia expectatum excidium pulcherrima salute commutaverunt. Qua igitur, inquit[3], ratione patebit mihi ad cœlum aditus ? *Via* est Dominus[4] : *angusta* quidem[5], sed quæ *e cœlo* venit[6] : angusta quidem, sed quæ ad cœlum remittit : angusta, et qua nihil est in terris contemptius : lata tamen eadem, et in cœlis divino cultu dignata. Interea qui de Verbo nil unquam audivit, is propter ignorantiam erroris veniam consequitur : qui vero auribus accepit, et consulto tamen incredulam mentem gerit, quo videbitur esse prudentior, eo magis ipsi sua cognitio nocebit ; cum ipsa eum prudentia condemnet, quod optimum non elegerit. Est enim alioqui a natura homini insitum, ut ei quædam sit cum Deo conjunctio. Ac proinde quemadmodum equum non cogimus arare, neque taurum venari ; ad id autem ad quod natura aptum est, animal unumquodque trahimus : sic sane hominem, qui ad contemplationem cœli natus, et plane cœlestis planta est, id quod in ipso inest præ cæteris animantibus peculiare atque eximium sumentes, ut Deum cognoscat, et viaticum sibi in omnia sæcula suffecturum comparet, hortamur, ac

[1] Vide D. Guillon, p. 386.
[2] Matth. v, 3, 10.
[3] Vide D. Guillon, p. 386.
[4] Joan. xiv, 6. — [5] Matth. vii, 13, 14. — [6] Joan. iii, 13, 31.

suademus. Da, inquam, agriculturæ operam, si agricola es; interim dum agros colis, Deum cognosce. Naviga, qui rei nauticæ deditus es; non ante tamen quam cœlestem gubernatorem invocaveris. Militantem te deprehendit cognitio? audi imperatorem, qui nil tibi nisi quod justum est imperat. Proinde tanquam vino ac sopore gravati, redite tandem ad vosmetipsos : apertisque aliquantulum oculis, dispicite lapides qui a vobis coluntur, et sumptus quos in materiam frustra impenditis, quidnam sibi velint. Opes vestras, ac facultates in ignorantiam, quemadmodum ipsam quoque vitam in mortem effunditis, atque in hac sola vanæ vestræ spei finem reperitis. Interim adeo mancipati pravæ consuetudini estis, ut nec vestrum ipsi misereri, neque his quos misertum est vestri erroris, morem gerere possitis : verum ea suspensi, ad extremum usque spiritum ultro in perniciem vestram ruitis. « Lux enim venit in mundum, sed » dilexerunt homines potius tenebras quam lucem[1] : » cum ea quæ saluti obstant, fastum, et divitias, et timorem, hoc dicto poëtico abstergere licuisset :

Quo jam has ingentes opes fero? quo autem et ipse
Erro? . . .

Proinde si constitutum vobis sit, his inanibus commentis repudiatis, ipsi consuetudini renuntiare, dicite vanæ opinioni :

Valete mendacia somnia, nil enim fuistis.

Cur enim, o homines, existimatis Typhonem esse Mercurium, Andocidam, et Amyetum? annon cuilibet utique manifestum est lapides eos esse, sicut etiam ipsum Mercurium? Ut vero nec halo Deus est, nec iris; sed quædam aëris ac nubium affectiones : quemadmodum etiam nec dies est inter deos recensendus, nec mensis, nec annus, nec, quod his completur, tempus : sic neque sol, neque luna,

[1] Joan. III, 19.

quibus ea quorum jam facta mentio est omnia definiuntur. Quisnam itaque sanus judicium, et supplicium, et justitiam, et vindictam, deos esse putaverit? Neque enim Furiæ, neque Parcæ, neque Fatum; quoniam nec respublica, nec gloria, nec Plutus, quem pictores cæcum exhibent, deorum in numero habendi sunt. Sinautem verecundiam, et amorem, et Venerem in deos refertis, hos consequantur infamia, et libido, et pulchritudo, et coitus. Haud igitur jure gemelli a vobis dii posthac habebuntur somnus et mors, cum ea sint affectiones quæ natura animalibus accidunt. Nec par est ut vel Fortunam, vel Fatum, vel Parcas, deas appelletis. Sin autem lis et pugna non sunt dii; nec Mars eo nomine, nec Enyo dignandi fuerint. Quinetiam si fulgura, et fulmina, et imbres, esse deos negatis; cur in eorum numero ignem et aquam reponitis? cur item stellas discurrentes, aut cometas, quæ ex affectione quadam aëris nascuntur? Qui vero deam appellat Fortunam, deam quoque appellet actionem. Quamobrem si neque ex his, neque ex istis simulacris, quæ humanis manibus fabricata, sensusque prorsus expertia sunt, quidquam Deus habetur; sed inesse nobis constat quamdam divinæ virtutis præsensionem: nil aliud restat, quam ut hoc fateamur, quod qui solus vere existit Deus, vere solus et sit, et fuerit. Qui vero id non sentiunt, persimiles sunt istis qui mandragoram aliudve istiusmodi pharmacum biberunt. Deus autem vobis concedat, ut ex hoc somno tandem experrecti, ipsum percipiatis; nec vobis aurum, nec lapis, nec arbor, nec actio, nec affectio, nec morbus, nec metus, Deo similis videatur. *Nam* haud dubie

Ter decies mille sunt in terra multos pascente

dæmones, haud quidem *immortales*, sed neque mortales: nec enim sensus, ac proinde mortis, participes sunt;

sed cum e lapide ac ligno constent, dominorum loco ab hominibus habiti, eorum vitam ope consuetudinis gravissimo dedecore atque injuria afficiunt. « Domini *autem, inquit,* est terra, et plenitudo ejus[1]. » Cur igitur, cum Dei bonis frueris, eorum dominum ignorare sustines? Relinque meam terram, inquiet Deus : ne tu aquam, quæ per me scatet, attingas : fructus, quos ego colo, ne percipias. Nutritia, o homo, Deo repende. Dominum tuum agnosce. Tu proprium es Dei figmentum. Quod autem est ejus proprium, quo jure fiat alienum? Nam quod abalienatum est, cum privetur proprietate, privatur etiam veritate. Annon enim quodammodo ut Niobe; vel, ut magis mystice vos alloquar, instar Hebrææ cujusdam mulieris, quam veteres Lothi uxorem dicebant, sensu penitus estis orbati? Eam enim, quod Sodomorum amore capta esset, in lapidem conversam fuisse accepimus. Sunt porro Sodomitæ, homines athei, et impietati addicti, duri cordis, ac stupidi. Deum credas hisce te verbis alloquentem audire : Ne lapides, et ligna, et aves, et serpentes, potius quam homines, sacras esse res existimes : e contra, homines vere sacros, feras autem id quod sunt habete. Nam homines quidam miseri ac infelices per corvum aut graculum clarissimam edere vocem, per hominem vero nil prorsus loqui Deum putant : ac proinde corvum, velut Dei nuntium et interpretem, honore afficiunt; Dei vero hominem persequuntur, eumque, proh nefas! qui, licet nec crocitet nec clocitet, tamen e ratione loquitur, eosque perhumaniter erudit, et ad colendam justitiam impellit, inhumaniter occidere conantur, nec spe cœlestis gratiæ, nec supplicii metu præpediti. Nec enim Deo fidem adhibent, aut ejus potentiam intelligunt. Cujus porro amor erga homines verbis exprimi non potest; is quanto odio scelera prosequatur, mente concipi nequit.

[1] Psal. xxiv, 1. 1 Cor. x, 26.

Quemadmodum autem ira peccantibus alit supplicium; sic pœnitentiam agentes humanitas ornat beneficiis. Dei vero auxilio privari, longe miserrimum est. Hinc ab artibus maligni dæmonis nil tam grave atque acerbum patimur, quam oculorum orbitatem, ac aurium surditatem : quarum nos altera quidem cœlorum contemplationi, altera vero divinarum disciplinarum auditioni penitus ineptos reddit. Proinde vos, qui veritate quasi mutili, mente cæci, surdique intellectu estis, non doletis, nec omnino graviter fertis, nec ullo cœlum aut cœli conditorem videndi desiderio estis incensi; neque universorum opificem ac patrem audire atque cognoscere studium vobis fuit, animos ad salutem applicantibus. Nam ad cognitionem Dei contendentibus nihil est quod moram et impedimentum inferre possit : non sane orbitas liberorum, non paupertas, non obscuritas nominis, non egestas. Neque quispiam veram sapientiam « ære ferrove excisam » optat commutare : hanc enim rebus universis longe præfert. Christus est ubique salutaris. Nam qui justi æmulus ac imitator est, cum sit ejus amicus qui nulla re indiget, paucis eget ipse : ut qui non alibi felicitatis suæ *thesaurum reposuerit,* quam in se ipso et Deo, ubi non est *tinea,* nec *fur*[1], nec pirata, sed æternus bonorum largitor. Merito igitur istis serpentibus assimilati estis, qui adversus incantatores aures suas obstruunt. « Animus enim eis, *ait* » *Scriptura,* ad similitudinem serpentis; tanquam aspidis » surdæ, et aures suas obturantis, quæ non exaudiet vocem » incantantium[2]. » Quin vos sinite a sanctitate incantari, miteque nostrum Verbum recipite, et lethale virus expuite; ut vobis interitum, sicut illis senium, exuere concedatur. Audite me, neque aures obstruite, neque auditum obturate; sed animis vestris quæ dicentur imprimite. Immortalitas egregium est medicamentum. Nolite amplius, velut ser-

[1] Matth. VI, 20, 21. — [2] Psal. LVIII, 4, 5.

pentes, reptare : nam *inimici Domini pulverem lingent* [1], ait Scriptura. A terra ad ætherem oculos attollite, suspicite in cœlum, admiremini, desinite insidiari calcaneo justorum, et *viam veritatis* [2] impedire. *Estote prudentes* et innoxii : fortasse Dominus utique vobis dabit pennam simplicitatis (is enim terrigenas pennis instruere constituit), ut ex his latibulis evadentes, cœlos habitetis. Nos tantummodo toto corde pœnitentiam agamus, ut totum nostrum cor Dominum recipere valeat. « Sperate in ipsum, *inquit,* tota » populi congregatio : effundite coram ipso omnia corda » vestra [3], » ad recentes ab impietate ait : miseretur, et implet justitia. Crede, homo, homini et Deo. Crede, homo, *Deo viventi,* qui passus est, et adoratur. Credite, servi, mortuo. Credite ei, universi homines, qui solus est Deus ex universis hominibus. Credite, et mercedem accipite salutem. *Quærite Deum, et vivet anima vestra* [4]. Qui Deum quærit, de propria salute sollicitus est. Invenisti Deum? habes vitam. Quæramus igitur, ut vivamus. Inventionis merces est vita apud Deum. « Exultent et lætentur in te » omnes qui te quærunt, et dicant perpetuo : Magnificetur » Deus [5]. » Optimus Dei hymnus est immortalis homo, qui justitia instructus est, et in animo suo oracula veritatis habet insculpta. Ubi enim, præterquam in sapiente anima, inscribenda est justitia? ubi charitas? ubi pudor? ubi mansuetudo? Quorum autem animæ his divinis characteribus signatæ fuerint, eos, ut ego quidem existimo, oportet putare se nactos esse optimos sapientiæ carceres, unde in quosvis vitæ casus emittantur; eamdemque tutissimum salutis portum existimare : per quam quidem liberis contingunt boni patres, qui ad Patrem confugerunt; patribus autem boni filii, qui Filium cognoverunt; uxoribus etiam boni

[1] Psal. LXXII, 9. — [2] 2 Pet. II, 2. — [3] Psal. LXII, 8. — [4] Psal. LXIX, 32. — [5] Psal. LXX, 4.

mariti, qui Sponsi meminerunt; servis denique boni domini, qui sunt ab extrema servitute liberati. O bestias hominibus qui hoc errore ducuntur, beatiores! Quæ quidem perinde ac vos in ignoratione versantur; nequaquam autem mentiuntur veritatem. Inter eas nulla est adulatorum gens: pisces dæmonas non colunt: aves non venerantur simulacra: unum solummodo cœlum admirantur, cum Deum percipere per defectum rationis omnino nequeant. Vos igitur tandem non erubescitis, quod vosmetipsos feceritis animalibus ratione carentibus magis irrationabiles, qui tot ætates in impietate contrivistis? Fuistis enim pueri, deinde adolescentes, deinde juvenes, deinde viri; boni autem hactenus neutiquam. Senectutem saltem, cum jam ad occasum vitæ provecti estis, reveremini. Saltem in hoc extremo vitæ fine resipiscite, Deumque agnoscite; ut vobis vitæ finis initium salutis recuperet. Consenuistis in cultu dæmonum, venite juvenes ad cultum Dei: in numerum innocentium puerorum vos referet Deus. Atheniensis igitur Solonis, Argivus Phoronei, et Spartanus Lycurgi leges sequatur: sin te Deo ascribis, cœlum quidem tibi patria est, Deus autem legislator. Jam vero quæ sunt leges? « Non occides, » Non mœchaberis, » Puero stuprum non inferes, « Non » furaberis, Non dices falsum testimonium[1]; Diliges Domi- » num Deum tuum [2]. » Has porro explent atque perficiunt leges illæ rationi consentaneæ, et sancta verba, quæ in ipsis hominum cordibus inscripta sunt: « Diliges proximum » tuum, sicut teipsum[3]. *Et:* Qui tibi verberaverit maxillam, » præbe et alteram [4]. *Et:* Non concupisces: nam licet nil » ultra quam concupiveris, mœchatus es [5]. » Quanto igitur melius hominibus est, ab initio quæ non oportet nolle concupiscere, quam assequi quæ concupiverint? Cæterum vos

[1] Exod. xx, 13, 14, 15, 16.— [2] Deut. vi, 5. Matth. xxii, 37, etc.— [3] *Ibid.* 39, etc. — [4] Luc. vi, 29. — [5] Matth. v, 28.

salutis austeritatem ferre non sustinetis : sed quemadmodum dulcioribus quidem cibis delectamur, eosque propter insitæ voluptatis illecebras pluris facimus; curant vero nos, et in bonam valetudinem restituunt amari, qui sensum stringunt et exasperant, quinetiam imbecillo stomacho laborantes corroborat atque confirmat medicamentorum austeritas : sic delectat ac titillat consuetudo. Atqui ea in barathrum præcipites agit, veritas autem in cœlum sustollit : quæ primo quidem asperior, at certe *optima juvenum est nutrix :* hæc grave ac honestum est gynecæum, prudens vero senatus. Nec vero difficilis est accessu, aut ejusmodi, ut eam homines assequi haud possint : sed *proxime* est, in domibus nostris, et, quemadmodum innuit Moses, vir omni sapientia ornatus, tribus nostris residet membris, « manibus, et ore, et corde. » Quod germanum est veritatis symbolum, ad quam complendam universa hæc tria sunt requisita, consilium, et actio, et oratio. Nec vero metuas ne te voluptatum turba, quæ animo tuo subinde sese ingerit, a sapientia abducat : haud enim invitus consuetudinis nugas præteribis; sicut pueri, cum ad virilem ætatem pervenerint, ludicra abjiciunt. Cæterum potentia Dei incredibili celeritate, et benevolentia, ad quam omnibus facilis patebat aditus, orbi terrarum illucens, salutari semine universum complevit. Nec enim tam exiguo temporis spatio tantum opus absque divina Providentia perfecit Dominus, qui specie tenus despectus, reipsa adoratus est; expiator, servator, mansuetus, divinum Verbum; verus sine controversia Deus, cum Domino totius universitatis adæquatus, quoniam ejus filius erat, et *Verbum erat in Deo;* neque cum primum prædicatus nullam impetravit fidem, neque cum hominis personam inductus, et e carne formatus, salutarem egit humanitatis actum, ignoratus : is enim legitime decertavit, et suam creaturam in certamine socius adjuvit. Cum

autem sole celerius, ex ipsa Patris voluntate ortus esset, maxima celeritate ad universos homines delatus, facillime fecit ut Deus nobis illucesceret; undenam ipse, et quis esset, doctrina atque editis a se miraculis ostendens, fœderis conciliator, et pacificator, et servator noster, Verbum, fons vitalis, pacificus, per universam terræ faciem diffusus; per quem, ut ita dicam, rerum universitas effecta est *pelagus bonorum.*

XI. Jam vero, nisi molestum fuerit, ab ipso capite repetens, intuere divinum beneficium. Primus homo olim Paradisum incolens, ludebat solutus, quia puerulus erat Dei: cum vero sese subjecerat voluptati (voluptatem enim innuit serpens, eo quod ventre gradiatur, terrestre vitium, igni pascendo destinatum), a pravis libidinibus seductus, contumacia adolevit; Deumque patrem suum, ipsi non parendo, ignominia affecit. Quanta vis erat voluptatis! Homo, qui ob simplicitatem fuerat solutus, inventus est peccatis ligatus. Eum cum vinculis liberare vellet Dominus, carnem induit, (o divinum mysterium!) serpentem hunc devicit, tyrannum, hoc est mortem, in servitutem redegit: et, quod maxime præter opinionem contigit, illum hominem, qui seductus ab illecebris voluptatis, et corruptioni illigatus fuerat, explicatis manibus solutum ostendit. O mirabile mysterium! Succubuit quidem Dominus, homo autem surrexit: et qui cecidit ex Paradiso, majus obedientiæ præmium, cœlum accipit. Quamobrem, ut mihi videtur, cum ipsum Verbum ad nos venit cœlitus, non sunt nobis amplius frequentandæ hominum scholæ, nec Athenæ, reliquave Græcia, aut etiam Ionia studiorum causa adeundæ. Nam si hoc utamur magistro, qui sanctis virtutibus, opificio, salute, beneficio, legislatione, vaticinio, doctrina, complevit omnia; nulla est doctrina quam is non tradit, ipsique, hoc est Verbo, universus jam orbis terrarum Athenæ atque

Græcia factus est. Vobis enim, qui poëticæ fabulæ credidistis, Minoem Cretensem familiari Jovis consuetudine usum fuisse, difficile non erit credere nos, Dei factos discipulos, veram sapientiam suscepisse; eam nempe, quam philosophorum principes tantum obscure innuerunt, sed Christi discipuli tum comprehenderunt, tum etiam prædicarunt. Atque adeo in toto, ut ita dicam, Christo nulla jam partitio, nullum est discrimen : non enim ille barbarus est, « nec Judæus, nec Græcus : non mas, nec fœmina : sed » novus homo [1], » sancto Dei Spiritu transformatus. Porro autem cætera consilia ac præcepta, sunt quidem exilia, et de rebus singularibus agunt : veluti, an ducenda uxor? an gerenda respublica? an liberi sint procreandi? sola autem ea quæ ad pietatem suadet, exhortatio generalis est, sola ad universam vitæ rationem pertinet, et nullo non tempore atque casu ad supremum finem, vitam nempe, dirigit. Ex hac norma si vivamus, nihil nobis ad æternam vitam deerit. Ac « philosophia *quidem, ut veteres dicunt, est* diuturna » admonitio, quæ perpetuum sapientiæ amorem conciliat : » « præceptum *vero* Domini lucidum est, illuminans ocu» los [2]. » Recipe Christum, recipe visum, recipe lucem,

Ut bene cognoscas Deum simul atque hominem.

« Dulcius *est Verbum, a quo illuminati sumus,* quam au» rum et lapis pretiosus : magis idem desiderabile, quam » mel et favus [3]. » Quidni enim desiderabile sit, quod defossam tenebris mentem in lucem produxit, et *luciferos* animæ *oculos* exacuit? Quemadmodum enim [4] absente sole per cætera quidem astra nox esset ubique diffusa : sic nisi Verbum cognovissemus, et ab eo essemus illuminati, nihil sane differremus ab altilibus gallinis, in tenebris saginati,

[1] Galat. III, 28; VI, 15. Ephes. IV, 25. — [2] Psal. XIX, 9. — [3] *Ibid.* 10.
[4] Vide D. Guillon, p. 387 et 388.

ut postea mortem patiamur. Capiamus igitur lucem, ut Deum quoque capiamus. Capiamus lucem, et Domini discipuli fiamus. Is enim Patri hoc pollicitus est : Enar- « rabo nomen tuum fratribus meis : in medio Ecclesiæ » celebrabo te[1]. » Celebra, quæso, et enarra mihi patrem tuum Deum. Salutem præbent tuæ enarrationes. Docebit me tuum canticum, quod Deum quærens, hactenus erraverim. Cum vero tu me, Domine, deducis in lucem, et Deum invenio per te, et Patrem accipio abs te; fio tuus *cohæres*[2], quoniam te *non puduit fratris*[3] me loco habere. Auferamus igitur, auferamus veritatis oblivionem, ignorantiam; et tenebris quæ nos impediunt, velut ab oculis nube, remotis, verum Deum contemplemur, hanc ipsi vocem primum acclamantes : Salve lux : quia *lux* nobis e cœlo, qui *tenebris* defossi et *in umbra mortis*[4] inclusi fuimus, exorta est, sole quidem purior, et hac vita jucundior. Lux illa, vita est æterna; et vivunt, quæcumque eam participant. Nox autem fugit lucem, et præ timore sese condens, diei Domini cedit. Ubique diffusa est lux, quæ sopiri non potest; et occidens orienti credidit. Quod quidem a *nova creatione* significatum est : *Sol* enim *justitiæ*[5], a quo universa obequitantur, totum genus humanum æqualiter lustrat Patris sui exemplo, qui *facit, ut sol suus exoriatur super*[6] omnes homines, eosque rore veritatis aspergit. Is occasum traduxit ad orientem, et mortem quodammodo crucifixam in vitam sustulit : hominem autem exitio ereptum ætheri suspendit divinus agricola, corruptionem in immunitatem interitus, terramque in cœlum transferens : « Prospera significans, populos autem ad opus *bonum* exci- » tans, *verum* victum revocans in memoriam; » hæreditatem nobis largiens vere magnam ac divinam, et quæ eripi

[1] Psal. XXII, 22. — [2] Rom. VIII, 17. — [3] Hebr. II, 11. — [4] Matth. IV, 16. Isai. IX, 2. — [5] Malach. IV, 2. — [6] Matth. V, 45.

non potest; per cœlestem doctrinam ex homine Deum fa-
ciens, « leges indens menti eorum, et cordi eorum *eas* in-
» scribens [1]. » Quas leges intelligit? « Quod omnes cognos-
» cent *Deum*, a parvo usque ad magnum : *et* propitius,
» *inquit Deus*, ero *ipsis*, et peccatorum eorum non recor-
» dabor. » Suscipiamus leges vitæ : pareamus hortanti Deo.
Percipiamus ipsum, ut sit propitius. Reddamus ipsi, licet
minime indigenti, animum bene compositum, gratam ha-
bitationis nostræ mercedem : Deo nempe, cujus beneficio
hic habitamus, cultum ac pietatem.

Aurum pro ære, centum boum pretium pro pretio novem
[boum,

exigua nempe fide hanc tantam terram tibi colendam con-
cedit : aquam præterea, quam bibas, et aliam in qua na-
viges; aërem, quem respires; ignem, cujus vi exerceas arti-
ficia; mundum, quem habites, præbet : hinc demum tibi
concessit in cœlos coloniam deducere : hæc tibi tot tanta-
que opera ac beneficia exigua fide locavit. Illi porro qui
præstigiatoribus credunt, amuleta corporibus suis alliganda,
et incantationes salutares, ut putant, recipiunt : vos autem
ne ipsum quidem cœleste Verbum, ac servatorem nostrum,
alligare vobis vultis : nec Dei credentes incantationi, per-
turbationibus, quæ sunt animi morbi, liberari, et a peccato,
quod æterna mors est, avelli. Estis plane hebetes atque cæci,
perinde ac talpæ vitam in tenebris agitis, nihil aliud quam
edentes, corruptione circumfusi. At veritas est, quæ clamat :
Ex tenebris lux lucebit [2]. Luceat ergo lux in occulta parte
hominis, scilicet corde ejus : et exoriantur scientiæ radii,
qui interiorem hominem splendore suo patefaciant, lucis
discipulum, *Christi* familiarem, atque *cohæredem* [3] : præ-
cipue cum pio ac bono filio, boni patris, ac lenia, et quæ

[1] Hebr. VIII, 10, 11, 12. Jerem. XXXI, 33, 34. — [2] 2 Cor. IV, 6. — [3] Rom. VIII, 17.

filio suo salutaria sunt, imperantis, augustum ac venerabile nomen in cognitionem venerit. Ille qui ei paret omnibus sane rebus præcellit, sequitur Deum, paret Patri, illum errans cognovit, dilexit Deum, dilexit proximum, implevit mandatum, præmium requirit, promissum exigit. Deo autem semper propositum est, servare gregem hominum : et ideo bonum pastorem bonus misit Deus. Verbum autem, explicata veritate, salutis altitudinem hominibus ostendit, ut vel ducti pœnitentia, salutem consequerentur; vel si parere nollent, judicio forent obnoxii. Hæc est justitiæ prædicatio, quæ parentibus bonum est nuntium; cæteros, qui parere detrectaverint, judicio arcessit. Atqui bellica sane tuba clangore suo milites congregaverit, et bellum indixerit : Christo autem pacificum carmen ad limites usque terræ afflanti, pacificos suos milites congregare non licebit? Congregavit quidem, o homo, sanguine et verbo incruentum exercitum, cui regnum cœlorum tradidit. Tuba autem Christi est ejus Evangelium. Et is quidem tuba cecinit, nos autem audivimus. Pacificis igitur armis instruamur; « induti thoracem justitiæ, et assumpto clypeo fidei, *et* galea » salutis *imposita*, gladium *etiam* spiritus, hoc est verbum » Dei[1], » exacuamus. Ita nos Apostolus pacifice ordinat. Hæc nostra sunt arma, vulneribus prorsus impervia. His instructi adversus malum illum in acie stemus, *ignita Mali jacula extinguamus* aqueis cuspidibus a Verbo tinctis, beneficia gratis laudibus remunerantes, et Deum per divinum Verbum honorantes. *Adhuc* enim *loquente te, dicet*, inquit, *Ecce adsum*[2]. O sanctam et beatam hanc potentiam, per quam Deus cum hominibus versatur! Præstat igitur optimæ ac præstantissimæ naturæ imitatorem simul et cultorem fieri. Nullo enim alio modo imitari Deum licet, nisi sancte eum colendo; nec colere ac venerari, nisi imitando. Cœlestis

[1] Ephes. VI, 14, 16, 17. 1 Thess. V, 8. Isai. LIX, 17. — [2] Isai. LVIII, 9.

itaque ac vere divinus amor tum conciliatur hominibus, cum in ipsa anima vera pulchritudo a Verbo divino excitata effulserit. Quod vero maximum est, cum sincera voluntate pari gressu currit salus; et vita cum libera electione eodem, ut ita dicam, jugo pendet. Proinde sola hæc veritatis cohortatio est, quæ, perinde ac fidelissimi amicorum, ad extremum usque halitum nobiscum permanet; et si quis ad cœlum tendit, integro perfectoque animæ spiritui optima dux est. Ad quid autem te hortor[1]? Sane ut salvus fias. Hoc vult Christus : et, ut uno dicam verbo, vitam tibi largitur. Ille vero quis est? paucis accipe : Verbum veritatis, Verbum immunitatis ab interitu, quod hominem regenerat, eum reducendo ad veritatem; salutis stimulus, qui abigit interitum, qui mortem expellit, qui in hominibus templum ædificavit, ut Deum in ipsis statueret. Fac ut templum hoc sit purum, et voluptates ac mollitiem, tanquam caducum florem, vento atque igni relinque. Temperantiæ autem fructus prudenter colito, teque ipsum Deo, veluti primitias, consecra; ut ejus sit non solum opus, sed etiam operis gratia. Utrumque autem decet, ut qui Christi discipulus est, regno dignus videatur, et regno dignatus sit.

XII. Fugiamus igitur consuetudinem, fugiamus veluti periculosum promontorium, aut Charybdis minas, aut fabulosas Sirenes : consuetudo hominem suffocat, avertit a veritate, abducit a vita, laqueus est, barathrum est, fovea est, cribrum est malum ;

> Hunc quidem fumum et fluctum extra dirige
> Navem. . . . .

Fugiamus, fugiamus, o socii, hunc fluctum, ignem eructat; periculosa est insula, ossibus et cadaveribus plena : in ea autem cantat formosa meretricula, voluptas, quæ publica vulgarique musica delectat :

[1] Vide D. Guillon, p. 388.

Huc age profectus, illustris Ulysses, ingens gloria Græcorum,
Navem siste, ut diviniorem vocem audias.

Laudat te, o nauta, et celebrem vocat, Græcorumque gloriam suam facere conatur meretrix. Sine ipsam cadavera depascere, tibi cœlestis Spiritus opem fert : prætergredere voluptatem, seducit :

Ne vero mulier te animo clunes ornata decipiat,
Blande garriens, tuum inquirens tugurium.

Præternaviga cantum : morte afficit. Si velis modo, vicisti interitum : et ligno alligatus, ab omni corruptione solutus eris. Gubernabit te Verbum Dei, et ad portum cœlorum appellet Spiritus sanctus. Tum Deum meum intueberis [1], et sacris illis mysteriis initiaberis, et iis rebus frueris quæ in cœlis recondita, quæ mihi asservata sunt, *quæ nec auris audivit, nec in mentem* alicujus *venerunt* [2].

Atqui mihi videor videre duos soles,
Geminasque Thebas,

dicebat quidam per simulacra in furorem actus, meraque ebrius ignorantia. Me vero ejus debacchantis misereret, nec possem committere, quin sic mente alienatum ad sobriam salutem hortarer. Dominus enim pœnitentiam peccatoris, haudquaquam autem ejus mortem amplectitur. Veni, o insane, non innixus thyrso, neque hedera redimitus. Abjice mitram, abjice nebridem, redi ad sanam mentem. Ostendam tibi Verbum, et Verbi mysteria, ea juxta tuarum imaginem rerum enarrans. Hic est mons Deo dilectus : qui haudquaquam, veluti Cithæron, tragœdiis materiam præbuit ; sed veritatis actibus consecratus est. Mons sobrius, castis umbrosus sylvis. In eo autem bacchantur, haud quidem fulmine ictæ Semeles sorores, Mænades, impura visceratione

[1] Vide D. Guillon, p. 389.
[2] 1 Corinth. II, 9.

initiatæ; sed Dei filiæ, pulcherrimæ agnæ, quæ veneranda Verbi orgia concelebrant, sobrium instaurantes chorum. Chorum agunt viri justitia præcellentes. Canticum est hymnus Regi totius rerum universitatis sacer. Psallunt puellæ, collaudant angeli, prophetæ loquuntur : editur musicæ sonus, cursu thyasum persequuntur : qui vocati sunt, desiderio recipiendi Patrem festinant. Veni, tu quoque, o senex, relictis Thebis, abjectaque divinatione et bacchica insania, deduci te ad veritatem patere. Ecce tibi, quo innitaris, lignum præbeo. Festina, Tiresia, fidem habe, visum recipies. Christus, per quem cæcorum visus restituitur, sole splendidius illucet. Nox te fugiet, ignis extimescet, mors abibit. Qui Thebas, o senex, contueri non potes, cœlos videbis. O vere sancta mysteria! o puram lucem! Prælatis mihi facibus, cœlos ac Deum conspicio. Dum initior, sanctus fio. Dominus autem est interpres sacrorum, qui mystam illuminatum obsignat, et eum qui crediderit, Patri commendat in sæcula servandum. Hæc sunt meorum mysteriorum bacchanalia. Tu quoque, si videatur, initiare. Tum circa eum qui ortus et interitus immunis, solusque verus Deus est, una cum angelis, hymnum nobiscum canente Deo Verbo, chorum duces. Æternus hic Jesus, unus magnus pontifex unius Dei, qui est idem Pater, orat pro hominibus, idemque homines hortatur. *Attendite, gentes innumerabiles :* seu potius quotquot estis inter homines ratione præditi, tam barbari quam Græci. Universum hominum genus voco[1], quorum ego voluntate Patris opifex sum. Venite ad me, sub uno Deo, et uno Dei Verbo ordinandi. Nec sufficiat vobis animalia rationis expertia sola ratione superasse, cum vobis ex universo genere mortalium solis liceat meo munere immortalitatem consequi. Volo enim, volo hanc vobis impertire gratiam : integrum bene-

[1] Vide D. Guillon, p. 389.

ficium, immunitatem corruptionis, tribuens. Sed et Verbum vobis largior, Dei scilicet cognitionem, memetipsum integrum largior. Hoc sum ego, hoc vult Deus, hoc symphonia est, hoc concentus Patris, hoc Filius, hoc Christus, hoc Verbum Dei, brachium Domini, potestas rerum omnium, voluntas Patris. Quarum quidem rerum olim exhibitæ sunt imagines, verum illæ nequaquam omnes similes. Proinde volo vos ad exemplar primigenium corrigere, ut similes etiam mihi efficiamini. Fidei vos unguento, per quod corruptionem exuetis, ungam : et nudam justitiæ figuram, per quam ad Deum ascendetis, repræsentabo. « Venite ad me, » omnes qui fatigati estis, et onerati; et ego reficiam vos. » Tollite jugum meum super vos, et discite a me quod mi- » tis sim, et humilis corde : et invenietis requiem animabus » vestris. Jugum enim meum facile, et onus meum leve est[1]. » Festinemus, curramus, o homines, Dei amantia, Deo vere similia, simulacra. Festinemus, curramus, *tollamus jugum ejus*, suscipiamus bonum aurigam, a quo homines ad immunitatem corruptionis aguntur. Christum diligamus. Is pullum ac vetulum asinum sub idem jugum duxit; et juncta nunc hominum biga, ad immortalitatem dirigit currum : id evidenter implere festinans, quod olim obscure significaverat, tunc quidem ad Jerusalem, nunc vero ad cœlos contendens. Pulcherrimum sane Patri spectaculum, æternus ipsius Filius victoriam reportans. Fiamus igitur in bona ambitiosi, Deique amantes homines; et earum rerum quæ nihil a quoquam pati possunt maximas, Deum ac vitam, consequamur. Est autem Verbum adjutor : in eo sit nobis fiducia. Nec nos unquam tantum argenti ac auri, vel gloriæ subeat desiderium, quantum ipsius Verbi veritatis. Nequaquam enim Deo gratum erit, si nos ea quidem quæ maximi sunt pretii minimi facimus, amentiæ autem, et ignorantiæ,

[1] Matth. xi, 28, 29, 30.

et socordiæ, et cultus simulacrorum apertissima probra et extremam impietatem plurimi habemus. Etenim haud abs re philosophorum filii, quæcumque faciunt stulti, nefarie ac impie eos gerere existimant. Quinetiam dum ignorantiam annumerant in speciebus insaniæ, nil aliud quam insanire vulgus hominum fatentur. Non est ergo dubitandum, inquiet Verbum, utrum sit melius, sobrium esse, vel insanire. Oportet autem veritatem mordicus tenentes, et sobriam gerentes mentem, Deum totis viribus sequi; et, sicuti sunt, res universas existimare ejus esse. Præterea, advertentes nos possessionum Dei omnium esse pulcherrimam, nosmetipsos in illius tutelam committamus, diligentes Dominum Deum, et id nobis negotii per totum vitæ spatium incumbere putantes. Quod si communia sunt amicorum omnia [1], et homo Dei amicus est (Verbi quippe interventu is Dei factus est amicus), igitur homini jus in omnia competit, quod ad Deum omnia jure pertineant : et sunt omnia utriusque amici, Dei et hominis, communia. Restat igitur, ut solum pium christianum appellemus divitem, et sobrium, et generosum; et ideo imaginem Dei, effictam ad ipsius similitudinem, dicamus ipsum ac credamus : ut qui justus sanctusque et prudens a Christo sit factus, et proinde Deo similis. Hanc itaque gratiam his verbis expressit propheta, ubi dicit : *Ego dixi, quod dii estis, et filii Altissimi, omnes* [2]. Nos enim, nos adoptavit filios : et noster solummodo pater haberi vult, non autem eorum qui ei non obtemperant. Res ergo nostræ, qui Christi nos asseclas profitemur, ita se quodammodo habent : « Qualia consilia, tales sermones nostri sunt; » quales autem sermones, tales etiam actiones; et qualia » opera, talis demum vita : » bona est universa hominum vita qui Christum cognoverunt. Satis jam, opinor, verborum

[1] Vide D. Guillon, p. 390.
[2] Psal. LXXXII, 6.

est; quinimo id quod mihi a Deo concessum est effundens, amore hominum longius processi, eo quod ad salutem, bonorum omnium extremum, hortarer. Sermones enim quibus vita nullum finem habitura declaratur, ægre tandem finiri solent. Hoc demum vobis reliquum est, ut quod utilius fuerit, sive judicium, sive gratiam, eligatis. Nam mihi ne dubitandum quidem videtur, utrum eorum sit melius; sed neque fas est vitam cum exitio comparare.

CLEMENTIS ALEXANDRINI

PÆDAGOGUS.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Quid profiteatur Pædagogus.

Cum hæc tria sint in homine, mores, actiones, et affectus, mores sermo sibi vindicat *cohortatorius,* pietatis dux ac religionis, qui instar carinæ subjectus est ad fidei ædificationem : quo quidem nos valde exultantes, et opiniones veteres abjurantes, ad salutem capessendam juvenes alacresque reddimur, cum psallente prophetia concinentes : *Quam bonus Israel Deus, iis qui recto sunt corde*[1] *?* Omnibus vero actionibus præest sermo qui versatur in tradendis præceptis : animi autem affectibus medetur sermo ad suadendum comparatus ; cum interea unus sit omnis hic sermo, a mundana, in qua educatus est, consuetudine hominem abripiens, et in simplici uniusque modi fidei in Deum salute instituens. Dux itaque cœlestis, Verbum, ad salutem quidem quando cohortabatur hominem, *cohortatorius* vocatus est : et hic sermo proprie ad incitandum aptus, ex parte scilicet totum, appellatus est. Est enim cohortatoria universa religio, ut quæ et vitæ hic recte degendæ, et futuræ desiderium menti cognatæ ingeneret. Nunc autem, cum in medendo et præcipiendo versetur, et ad utrumque

[1] Psal. LXXIII, 1.

simul eum quem admonet, ipse seipsum sequens, adhortetur, affectuum nostrorum curationem in summa promittens, hic a nobis apposite uno appelletur nomine, Pædagogus. Is autem Pædagogus[1] in actione, non in tradenda disciplinæ ratione, versatur : ejusque finis est animam meliorem reddere, non doctrina imbuere ; et in vita honesta et prudenti, non quæ sit scientia prædita, instituere. Quanquam hic ipse quoque ad docendum aptus sit sermo, licet nunc aliter sumatur. Qui enim quæ ad dogmata pertinent declarat et revelat, is sermo est qui in docendo versatur. Cum autem in actione versetur Pædagogus, postquam ad componendos mores prius cohortatus sit, jam ad ea quæ oportet agenda incitat, pura incorruptaque præcepta tradens, et eorum qui erraverunt imagines posteris ostendens. Sunt autem ambo utilissima : præceptivum quidem genus, ad parendum; alterum autem imaginis instar assumptum, quod ipsum quoque est duplex, sicut prior conjugatio, ac partim quidem in eo consistit ut bonum eligentes imitemur, partim autem ut malum repudiantes aversemur. Affectuum itaque hinc sequitur curatio, cum, adhibitis imaginum suasionibus, animos confirmat Pædagogus, benignis præceptis, tanquam lenibus medicamentis, ad perfectam veritatis cognitionem eos qui morbo laborant deducens. Inter sanitatem autem et cognitionem permultum interest : nam hæc quidem disciplina, illa vero curatione comparatur. Qui itaque laborat, non prius aliquid eorum quæ ad doctrinam pertinent discat, quam perfecte sanus fuerit. Neque enim discentibus ac laborantibus unumquodque præceptum similiter traditur : sed illis quidem id quod ad cognitionem; his vero, quod ad medelam confert. Quemadmodum ergo, quorum corpus ægrotat, iis medico opus est : ita quorum æger est animus, ii pædagogo opus habent, qui nimirum af-

[1] Vide D. Guillon, p. 420.

fectibus nostris medeatur; deinde vero doctore, qui puram deducat animam ad cognitionis aptitudinem, ut possit revelationem sermonis percipere. Porro autem dum salutari gradu, efficaci disciplinæ convenienti, nos studet perfectos et consummatos reddere, pulchra utitur œconomia semper benignum et hominum amans Verbum, primum *cohortans*, deinde fungens *Pædagogi* officio, tandem *docens*.

CAPUT II.

Quod propter peccata nostra nos moderetur Pædagogus.

Pædagogus autem noster[1], o vos pueri, Deo Patri suo est similis, cujus est filius, in quem nullum omnino cadit peccatum, estque nulli reprehensioni affinis, et animo impatibilis : Deus in figura hominis impollutus, paternæ voluntati serviens, Verbum Deus, qui est in Patre, qui est a dextris Patris, et cum figura Deus est. Hic nobis est imago, in qua nulla est macula. Ei omnibus viribus tentandum est animam similem efficere. Et ille quidem ab omnibus humanis animi perturbationibus est liber. Propterea enim vel solus est judex, quod solus sit in quem peccatum non cadit. Nos autem, quoad fieri poterit, ut quam minimum peccemus, videamus. Nihil enim majori curæ ac studio esse debet, quam ut ab affectibus morbisque primum liberemur; deinde vero, ut prohibeamus ne in peccatorum consuetudinem facile prolabamur. Atque optimum quidem est nullo modo peccare penitus; quod Dei esse dicimus : secundum autem, nullum ex voluntariis attingere maleficiis; quod est proprium sapientis. Tertium est, in involuntariorum non adeo multa incidere; quod est proprium eorum qui a Pædagogo præclare instituti fuere. Peccatis autem non diu

[1] Vide D. Guillon, p. 421.

immorari, loco ultimo ponatur. Sed hoc iis qui ad pœnitentiam revocantur salutare est, pugnam instaurare. Atque mihi quidem per Mosem videtur pulcherrime dicere Pædagogus : « Si quis in eo fuerit repente mortuus, statim polluetur caput voti ejus, et radetur[1] : » peccatum involuntarium, *mortem repentinam* appellans. Eam autem dicit polluere, ut quæ animam macula aspergat : et ideo quam citissime ei adhibet medicinam, consulens ut statim ei *caput radatur,* nempe ignorantiæ comas, quæ umbram rationi offendunt, amovere et abstergere suadens, ut a densa vitii materia nuda relicta ratio (ea autem sedem suam collocat in cerebro) quam ocissime redeat ad pœnitentiam. Deinde cum pauca adjecisset, subjungit : « Priores autem » dies, irrationales[2]. » Per quæ clarum est significari peccata, quæ facta non sunt secundum rationem. Et involuntarium quidem appellavit *repentinum;* peccare autem, *irrationale.* Quamobrem Sermo Pædagogus sortitus est moderamen, quo prohibeat irrationale peccatum. Id autem hinc ex Scriptura considera : *Propterea hæc dicit Dominus :* quod prius fuerit peccatum, arguendo ostenditur per sequentem dictionem, *propterea,* eo quod justum judicium sequitur. Idque per Prophetas aperte ostenditur, dum dicunt : « Si non » peccasses, non hæc esset minatus. » Et : « Propterea sic » dicit Dominus. Propterea quod hos sermones non audiis» tis, ideo hæc dicit Dominus. » Et : « Ecce propterea dicit » Dominus. » Propterea enim est prophetia, propter obedientiam scilicet et inobedientiam : propter illam quidem, ut servemur ; propter hanc autem, ut castigemur. Pædagogus igitur noster, Verbum, præternaturales animæ affectiones curat per admonitiones. Morborum enim corporis auxilium proprie vocatur medicina, quæ docetur humana sapientia. Verbum autem paternum, solus est humanarum ægritudi-

[1] Num. vi, 9. — [2] *Ibid.* 12.

num Pæonius medicus, et sanctus ægrotantis animæ incantator. « Salvum fac servum tuum, *inquit,* Deus meus, spe» rantem in te. Miserere mei, Domine, quia ad te clamabo » toto die[1]. » « Medicina *enim*[2], *ut ait Democritus,* medetur » morbis corporis; sapientia autem liberat animam a per» turbationibus : » bonus autem Pædagogus, qui Sapientia, qui Verbum est Patris, qui fabricatus est hominem, totius creaturæ curam gerit, ejusque corpori et animæ medetur, qui est omni ex parte sufficiens medicus humanæ naturæ, Servator. « Surge, inquit paralytico, et sublato in quo jaces » grabato, vade domum[3] : » et qui prius erat infirmus, extemplo sanus et firmus evasit. Et mortuo, *Lazare,* dixit, *egredere*[4]. Ille vero mortuus, ex sepulcro exiit, qualis erat antequam moreretur, meditatus resurrectionem. Quinetiam per se quoque medetur animæ præceptis et donis. Sed præceptis quidem id facere utique differt : donis autem dives, *dimittuntur tibi peccata tua,* nobis dicit peccatoribus. Nos autem, simul ac ipse cogitavit, facti sumus infantes, optimum ac stabilissimum locum ab optima et præclare ordinata ejus gubernatione adepti : quæ primum quidem in mundi et cœli solisque ambitibus circumagitur, inque cæterorum astrorum motibus versatur, propter hominem : deinde vero in ipso homine, in quem omne ejus studium confertur : eumque maximum ac pulcherrimum esse opus existimans, prudentia quidem ac moderatione et temperantia animam ejus direxit : corpus vero pulchritudine justaque membrorum proportione temperavit: in humanis denique actionibus, quodque in eis recte et ex virtute geritur, pulchrumque qui est in eis ordinem, ex suo eis inspiravit.

[1] Psal. LXXXVI, 2, 3.
[2] Vide D. Guillon, p. 421.
[3] Marc. II, 11. — [4] Joan. XI, 43.

CAPUT III.

Quod sit benignus et hominum amans Pædagogus.

In omnibus prodest et in omnibus juvat Dominus, et tanquam homo, et tanquam Deus : peccata quidem remittens, ut Deus; ne peccemus autem, Pædagogi ritu instituens, ut homo. Jure ergo homo est Deo carus[1]; quoniam ejus figmentum homo est. Et alia quidem solo jussu fecit : hominem autem per se manu fabricatus est, et quid sibi proprium inspiravit. Quod ergo ab ipso et ad ejus imaginem factum est, vel tanquam propter se Deo eligendum, ab ipso Deo fabricatum est, vel tanquam propter aliud eligendum, effictum est. Si ergo homo est propter se res eligenda, tum qui bonus est, bonum amavit : et intus est in homine id philtrum, quod Dei *inspiratio* dicitur. Si autem res propter alias eligenda factus est, non alia fuit Deo causa cur hunc faceret, quam quod absque eo neque Deus poterat esse bonus opifex, neque homo pervenire ad Dei cognitionem. Non enim aliter id cujus causa homo factus est Deus fecisset, si non homo factus esset : et quam habuit reconditam volendo potentiam, per externam implevit faciendi potestatem Deus, ab homine accipiens quod fecit hominem. Et vidit quem habuit, et factum est quod voluit. Nihil est autem quod Deus non possit. Homo ergo, quem fecit Deus, res est per se eligenda. Res autem quæ per se est eligenda, ei est conjuncta cui per se est eligenda. Ea autem res est expetenda et diligenda. Sed et si quid est diligendum, non potest id ab ipso non diligi : diligendum autem esse hominem ostensum est : homo ergo a Deo diligitur. Qui enim fieri potest ut non diligatur, propter quem Unigenitus ex

[1] Vide D. Guillon, p. 422.

sinu Patris demittitur, Verbum fidei, fides ex superabundantia, ipse Dominus, qui aperte confitetur et dicit : « Ipse » enim Pater vos diligit, quia vos me dilexistis[1] ? » Et ipse rursus : « Et dilexisti ipsos, quemadmodum me dilexisti[2]. » Quidnam ergo vult Pædagogus, et quid profitetur, et quomodo factis et dictis affectus sit, et in iis quæ sunt agenda præcipiendis, et prohibendis iis quæ sunt contraria, jam utique clarum est. Manifestum est autem, esse alterum genus sermonis, cujus est institutum docere, quod quidem est subtile et spiritale, et accuratam tractandi rationem sequitur, et in arcanis contemplandis mysteriis versatur. Id autem in præsentia differatur. Par est autem eum nos redamare qui pro suo in nos amore dux est nobis vitæ optime degendæ : ex ejus autem voluntatis jussis vivere, non ea solum quæ jubentur exequendo, vel quæ prohibentur cavendo; sed etiam has quidem imagines aversando, illas vero, quoad fieri poterit, imitando, Pædagogi factorum similitudinem operando referre : ut quod « secundum imaginem et » similitudinem est » impleat. In vita enim tanquam in profundis errantes tenebris, optimo et qui nunquam aberret ac offendat duce habemus opus. Optimus autem dux est, non *cæcus,* ut dicit Scriptura, *cæcos in foveas ducens*[3], sed Verbum, cujus est visus perspicacissimus, et qui cordis intima pervidet. Quemadmodum ergo non est lux, quæ non illuminat; neque movens, quod non movet; nec diligens, quod non diligit : ita nec bonum, quod non prodest, et ad salutem deducit. Faciamus ergo præcepta per opera et facta Domini. *Verbum* enim ipsum aperte *caro factum*[4], eamdem simul virtutem activam et contemplativam esse ostendit. Quare legem existimantes Verbum, præcepta ejus atque monita, breves et directas ad æternitatem vias, agnoscamus. Persuasione enim sunt plena præcepta, non timore.

[1] Joan. XVI, 27. — [2] *Id.* XVII, 23. — [3] Matth. XV, 14. — [4] Joan. I, 14.

CAPUT IV.

Quod Verbum ex æquo virorum et mulierum pædagogus sit.

Hanc ergo bonam obedientiam magis magisque amplectentes, nos ipsos Domino tradamus, firmissimum ejus fidei rudentem appendentes, cogitantes eamdem esse virtutem viri et mulieris. Si enim utrisque unus Deus est, utrisque etiam unus est Pædagogus, una Ecclesia, una moderatio ac temperantia, una verecundia, alimentum commune, conjugales nuptiæ, respiratio, visus, auditus, cognitio, spes, obedientia, charitas, omnia similia. Quorum autem est vita quidem communis, communis autem gratia, et salus communis : eorum quoque communis est dilectio, et educatio. « In hoc enim, *inquit*, sæculo uxores » ducunt et nubunt[1], » in quo solo fœmininum a masculo discernitur : « in illo autem, non amplius, » ubi socialis et sanctæ hujus vitæ, quæ ex conjunctione proficiscitur, præmia non masculo ac fœminæ, sed homini proponuntur, cum eum, quamdiu est separatus, sejungat cupido. Viris itaque et mulieribus commune nomen homo est. Ea ratione mihi videntur Attici παιδάριον, epicœno genere, non solum masculum, sed etiam fœminam vocassse; si cui fide dignus videtur esse omicus Menander in Rhapizomena, qui sic dicit :

> Filiola mea : admodum enim natura
> Benevolum est παιδάριον, puella.

Jam vero ἄρνες quoque, quod *agnos* significat, est epicœnum simplicitatis nomen, animali mari et fœminæ conveniens. Ipse autem Dominus nos pascit in sæcula sæculorum, Amen. Sine pastore autem, nec oves, nec quidquam potest

[1] Luc. xx, 34.

aliud vivere : neque pueri sine pædagogo, nec ministri sine domino.

CAPUT V.

Quod omnes qui circa veritatem versantur, sint apud Deum pueri.

Quod itaque pædagogia quidem sit *puerorum eductio*, ex ipso nomine clarum est[1]. Restat autem, ut pueros quos Scriptura significat consideremus, deinde pædagogum eis præficiamus. Nos, pueri sumus. Multifariam autem nos celebrat, multisque modis ac variis nominibus allegorice utitur Scriptura, simplicitatem fidei diversis rationibus immutans. In Evangelio itaque : « Cum in littore, *inquit*, stetisset » Dominus, discipulos (*piscabantur autem*) allocutus est : » Puelli, numquid obsonium habetis[2] ? » eos pueros appellans, quos loco discipulorum habebat. « Et adduxerunt ei, » *inquit*, pueros ad impositionem manuum benedictionis. » Cum autem ejus discipuli prohiberent, dixit Jesus : Sinite » puellos, et ne prohibete eos venire ad me : talium enim » est regnum cœlorum[3]. » Quid autem sibi vult quod dictum est, ipse declarabit Dominus, dicens : « Nisi conversi » fueritis, et efficiamini sicut hi puelli, non intrabitis in » regnum cœlorum[4]; » non regenerationem allegorice hic significans, sed eam quæ in pueris inest simplicitatem, ut ejus similitudinem referamus, commendans. Pueros quoque nos eligit Spiritus propheticus : « Cum carpsis» sent, *inquit*, pueri ramos oleæ vel palmarum, exierunt » obviam Domino, et clamaverunt, dicentes : Hosanna filio » David : Benedictus qui venit in nomine Domini : Lux » et gloria et laus cum supplicatione Domino[5] : » hoc enim significat *Hosanna*, si latine explicetur. Mihi autem

[1] Vide D. Guillon, p. 422.
[2] Joan. xxi, 4, 5. — [3] Matth. xix, 14. — [4] *Id.* xviii, 3. — [5] *Id.* xxi, 9.

videtur Scriptura, hanc prophetiam innuens quæ modo dicta est, probri loco ignavis objicere : « Nunquam legistis: » Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem[1] ? » Hac itidem ratione Dominus suos discipulos stimulat, ut ipsum diligenter attenderent incitans, ut qui jam ad Patrem properaret : auditores, ut majore desiderio eum audirent, præparans, fore ut paulo post abesset præsignificans : oportere eos ex veritate uberius quam unquam antea fructum colligere innuens, quia Verbum mox se in cœlum reciperet. Rursus ergo eos vocat puellos. Ait enim : « Puelli, adhuc » modicum sum vobiscum[2]. » Et rursus assimilat regnum cœlorum « puellis in foro sedentibus, et dicentibus : Tibia » vobis cecinimus, et non saltastis : lamentati sumus, et non » planxistis[3] : » et quæcumque alia subjunxit his consentanea. Neque vero ita solum sentit Evangelium, sed prophetia quoque est ejusdem sententiæ. Dicit itaque David : *Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini*[4]. Porro autem dicit etiam per Esaiam : « Ecce ego, et pueri » quos dedit mihi Deus[5]. » Miraris, dum audis viros qui sunt in gentibus, a Domino vocari pueros ? Non mihi dialectum videris intelligere Atticam, a qua discere poteris elegantes et speciosas adolescentulas, et præterea ingenuas, appellari παιδίσκας, ancillas autem παιδισκάρια ; et has etiam, adolescentulæ cum sint, propter ætatis puerilis florem assentatorie *puellarum* nomine honorari. Jam vero, cum dicit : *Agnelli stent a dextris*[6], simplices pueros significat, tanquam agni et oves sint genere, non viri. Agnellos autem privilegio dignos censuit, in hominibus facilitatem ac teneritudinem, et simplicitatem animi, innocentiam nempe, præferens. Et rursus quando dicit, « tanquam vituli lac- » tentes, » nos rursus allegorice significat. Et quando,

[1] Matth. XXI, 16. Psal. VIII, 3. — [2] Joan. XIII, 33. — [3] Matth. XI, 16, 17. — [4] Psal. CXIII, 1. — [5] Isai. VIII, 18. — [6] Matth. XXV, 33.

tanquam columbam simplicem et felle carentem, rursus nos intelligit : jubet etiam per Mosem, « duos pullos co- » lumbarum vel par turturum pro peccato offerre [1]; » eorum quæ sunt tenera, nempe pullorum, immunitatem a peccato, innocentiam, et acceptarum injuriarum oblivionem dicens esse Deo acceptam, et simile simili expiari exponens. Quinetiam turturum timiditas, eam quæ ne peccetur adhibenda est, cautionem significat. Quod autem nos pullos dicat, testis est Scriptura : « Quemadmodum gallina con- » gregat pullos sub alis suis [2] : » ita nos sumus pulli Domini, sane quam admirabiliter et mystice animæ simplicitatem ex puerili ætate describente Verbo. Alicubi enim nos vocat *pueros,* alicubi vero *pullos,* nonnunquam autem *infantes,* alicubi autem *filiolos,* et sæpe *filios*, et *populum recentem,* et *populum novum*. « Servis autem meis, *inquit,* » imponetur nomen novum » (nomen *novum* dicit, quod est recens et æternum, impollutum et simplex, et infantile, et verum) « quod benedicetur in terra [3]. » Per allegoriam autem nos rursus pullos vocat, qui vitii jugum non subimus, qui ab improbitate minime domiti sumus; sed sumus simplices, et ad ipsum solum patrem exilimus : non equos subjugales, qui « ad propinquorum uxores hin- » niunt, et fœminarum insano amore tenentur [4], » sed liberos, et recenter genitos : qui propter fidem exultant : qui celeriter currunt ad veritatem : qui sunt veloces ad salutem : qui mundana proterunt et conculcant. « Lætare » valde, filia Sion : annuntia, filia Hierusalem : Ecce rex » tuus venit tibi justus, mansuetus, et servans : et ipse mi- » tis, et qui ascendit subjugalem et pullum novum [5]. » Non satis habuit solum dixisse *pullum,* sed etiam *novum* ei adjecit, humanitatis, quæ in Christo est, novitatem, et

[1] Levit. xv, 29; xii, 16. Luc ii, 24. — [2] Matth. xxiii, 37. — [3] Isai. lxv, 15, 16. — [4] Jerem. v, 8. — [5] Zach. ix, 9.

senii expertem cum simplicitate æternitatem ostendens. Tales autem nos novos pullos, qui infantes sumus, divinus noster alit pullorum domitor. Quod si asinus quoque novus est in Scriptura, pullus tamen est hic quoque asinus. *Et pullum*, inquit, *alligavit vineæ*[1]; hunc simplicem et infantem populum Verbo alligans, quod vocat allegorice vitem. Fert enim vinum vitis, sicut Verbum sanguinem. Est autem utrumque poculentum hominibus ad salutem : vinum quidem corpori, sanguis vero spiritui. Quod autem nos quoque *agnos* dicit, fide dignus testis est Spiritus, loquens per Esaiam : « Sicut pastor pascet gregem suum, » et brachio suo colliget agnos[2] : » ubi ovium tenerrimas agnos vocat, simplicitatem allegorice significans. Atque adeo nos quidem certe earum quæ sunt in vita longe pulcherrimas et perfectissimas possessiones appellatione puerili honorantes, doctrinam et disciplinam, Græce παιδείαν et παιδαγωγίαν vocavimus. Pædagogiam autem esse confitemur bonam a pueris in virtute institutionem. Nobis itaque Dominus apertius ac evidentius revelans quid ex appellatione puerorum significetur, cum orta esset quæstio inter Apostolos, « quisnam ex eis major esset, statuit Je- » sus puellum in medio dicens : Qui se humiliaverit ut » hic puellus, is major est in regno cœlorum[3]. » Non ergo puerorum appellatione usus est, tanquam hi per ætatem essent inconsiderati, et ratione minime uti possent, quemadmodum nonnulli sensere : neque si dixerit, « Nisi fue- » ritis sicut hi puelli, non intrabitis in regnum Dei[4], » id inerudite accipiendum est. Qui enim infantes sumus, humi non adhuc volutamur; neque ut antea, serpentum more, in terra serpimus, toto corpore in stultis cupiditatibus provoluti : sed mente sursum erecti, mundoque et peccatis renuntiantes, suspenso pede eatenus solum terram

[1] Genes. XLIX, 11.—[2] Isai. XL, 11.—[3] Matth. XVIII, 1 et seq.—[4] *Ibid.*

tangentes ut in mundo esse videamur, sanctam persequimur sapientiam. Hæc autem videtur esse stultitia iis qui se ad calliditatem et versutiam exacuerunt. Jure ergo sunt pueri, qui Deum solum patrem noverunt, simplices et infantes, integri ac innocentes, qui sunt unicornium cornuum amatores. Iis itaque, qui in Verbo processerunt, hanc vocem annuntiavit, rerum ac negotiorum quæ hic sunt jubens curam abjicere, et suadens solum Patrem attendere, puellos imitantes. Et ideo dicit, in iis quæ consequuntur : « Ne sitis solliciti de crastino, sufficit enim diei malitia » sua [1]. » Ita, curis hujus vitæ depositis, soli Patri adhærere præcipit. Qui autem hoc implet præceptum, revera infans ac puer Deo est, et mundo : huic quidem, tanquam seductus ac errabundus ; illi vero, tanquam dilectus. Jam vero, si *unus est*, ut dicit Scriptura, *magister in cœlis* [2] ; in confesso est, qui in terra sunt, omnes appellari discipulos. Ita enim habet veritas : id quidem quod est perfectum, esse apud Dominum, qui semper docet ; quod puerile autem est et infantile, apud nos, qui semper discimus. Porro autem itidem prophetia id quod perfectum est honoravit *viri* appellatione. Et per David quidem, de diabolo : *Virum*, inquit, *sanguinum abominatur Dominus* [3]. Virum vocat, ut qui sit perfectus in vitio. Dicitur *vir* quoque Dominus, ut qui sit perfectus in justitia. Ecce enim Apostolus ad Corinthios scribens, dicit : « Despondi enim vos uni viro » virginem castam exhibere Christo [4], » sive tanquam infantes et sanctos, verumtamen soli Domino. Ad Ephesios autem scribens, apertissime revelavit quod quæritur, dicens hoc modo : « Donec occurramus omnes in unitatem » fidei et agnitionis Dei in virum perfectum, in mensuram » ætatis plenitudinis Christi, ut non simus amplius infantes, » qui fluctibus agitemur, et circumferamur omni vento doc-

[1] Matth. vi, 34. — [2] *Id.* xxiii, 8 et seq. — [3] Psal. v, 6. — [4] 2 Cor. xi, 2.

» trinæ, in præstigiis hominum, in versutia ad insidias er-» roris; vera autem dicentes in dilectione, augeamus in » ipsum omnia[1]. » Hæc dicens ad ædificationem corporis Christi, *qui est caput et vir,* qui solus in justitia perfectus: nos autem infantes, qui ad inflationem nos sufflant, hære-sium ventos vitantes, et iis qui nos aliter docent quam patres, fidem non habentes, tunc perfecti efficimur, quando sumus Ecclesia, capite, Christo scilicet, recepto. Hic autem par est attendere, appellationem hujus vocabuli, νήπιος, quod infantem significat, ut intelligatur τὸ νήπιον non dici de insipientibus. Qui est enim insipiens, dicitur νηπύτιος: νήπιος autem, qui est νεήπιος; nam ἤπιος dicitur, qui est leni ac molli animo. Quo fit, ut is dicatur νήπιος qui *lenis* ac mansuetus *recenter* evasit. Hoc autem manifestissime significavit beatus Paulus, dicens : « Cum possemus oneri » esse sicut Christi Apostoli, fuimus mites in medio vestri, » sicut nutrix fovet filios suos[2]. » Mitis ergo est infans, et ea ratione magis mollis, et tener ac simplex, doli ac fraudis expers, et remotus a simulatione, rectoque et integro animo. Hoc autem simplicitatis ac veritatis est fundamentum. « Super quem enim, *inquit,* respiciam, nisi super mansue-» tum et quietum[3] ? » Talis enim est sermo virginalis, mollis et minime fictus. Unde etiam virginem *mollem sponsam,* et puerum *mollis animi,* vocare consuevimus. Sumus autem nos molles, qui persuasioni non reluctamur, et a bonitate non difficulter colimur, bileque vacui, et malitia ac perversitate minime permixti sumus. Vetus enim *generatio perversa* est et *duro corde.* Chorus autem infantium, nos, inquam, qui sumus *novus populus,* mollis est, et delicatus ut puer. Propter innocentum autem corda, fatetur se gaudere Apostolus in Epistola ad Romanos, et quamdam, ut ita dicam, infantium definitionem tradit, dicens : « Volo au-

[1] Eph. IV, 13, 14, 15. — [2] I Thess. II, 6, 7. — [3] Isai. LXVI, 2.

» tem vos sapientes quidem esse ad bonum, simplices au-
» tem ad malum[1]. » Neque enim nomen τοῦ νηπίου a nobis intelligitur per privationem, quamvis a grammaticis statuitur νὴ esse privativam particulam. Si qui enim infantiam insectantes, nos vocant insipientes, videte quomodo Dominum blasphemiis et maledictis impetunt, dum eos existimant insipientes qui ad Deum confugerunt. Sin autem, quod magis quoque intelligendum est, ipsi de simplicibus infantes acceperint, gaudemus appellatione. Infantes enim sunt mentes novæ in veteri insipientia, quæ nuper evaserunt prudentes, quæ secundum Novum Testamentum exortæ sunt. Quippe cum Deus per Christi adventum nuper cognitus sit; « Deum enim nemo novit nisi Filius, et cui Filius
» revelaverit[2]. » Juvenes ergo *populus novus*, ut distinguantur a veteri populo, ii sunt qui nova bona didicerunt : et est nobis uber ætatis ipsa juventus expers senii[3], in qua semper vigemus ad intelligentiam et mentis agitationem, semper juvenes, et semper mansueti, et semper recentes ac novi. Oportet enim novos esse, qui novi Verbi fuerunt participes. Quod autem æternitatis est particeps, ei quod est incorruptum solet assimilari : ut puerilis ætatis appellatio sit nobis ver totius vitæ, propterea quod sit senii expers quæ est in nobis veritas, et mores nostri, qui sunt veritate perfusi. Sapientia autem semper germinans, quæ semper similiter et eodem modo se habet, et nunquam mutatur,
» Puelli, *inquit*, eorum super humeros tollentur, et super
» genua consolationem accipient : perinde ac si mater ali-
» quem consoletur, ita ego quoque vos consolabor[4]. » Mater quidem ad se pueros adducit : et nos matrem quærimus Ecclesiam. Quidquid itaque est imbecillum et tenerum, ut

[1] Rom. XVI, 19. — [2] Matth. XI, 27. Luc. X, 22.
[3] Vide D. Guillon, . 422.
[4] Isai. LXVI, 12, 13.

quod propter imbecillitatem auxilio egeat, gratum est, jucundum, et delectabile, animosa animæ parte ei, quod est tantillum, auxilium ferente. Quemadmodum enim patres et matres lubentius vident, equorum quidem, pullos; boum vero, parvos vitulos; et leonum, leonculum; et cervi, hinnulum; et hominis, puellum : ita etiam universorum Pater eos qui ad ipsum confugiunt recipit, et in filiorum adoptionem Spiritu regeneratos novit mansuetos, et eos solos diligit, eisque fert auxilium, et pro eis pugnat, eosque defendit : et ideo *puellum* nominat[1]. Ego vero Isaac quoque ad puerum refero. Isaac, *risus* exponitur. Eum vidit ludentem cum uxore et auxiliatrice Rebecca rex curiosus. Rex autem, cui nomen erat Abimelech, mihi videtur esse quædam supramundana sapientia, quæ ludi considerabat mysterium. Interpretantur autem Rebeccam, tolerantiam. O prudentem ludum ! Risus et a tolerantia adjuvatus; et rex spectator est : gaudet vero et exultat spiritus eorum qui sunt puelli in Christo, qui in tolerantia vitam agunt. Et hic est divinus ludus. Talem ludum ludere suum Jovem dicit Heraclitus. Quid enim aliud viro sapienti et perfecto magis convenit, quam ludere et collætari cum honestarum rerum tolerantia, et bonorum administratione, dies festos cum Deo celebrantem? Potest etiam aliter accipi, quod a prophetia significatur, nos scilicet lætari et ridere propter salutem, quemadmodum Isaac. Risit autem ille quoque a morte solutus, ludens et exultans cum sponsa, quæ nostra est ad salutem auxiliatrix, scilicet Ecclesia, cui firmum ac solidum nomen impositum est, *Tolerantia :* vel quoniam ea manet in sæcula, semper gaudens; vel quod constet ex tolerantia credentium, qui sumus membra Christi, et eorum sit qui ad finem sustinuerunt testimonium, et quæ fit propterea gratiarum actio. Hic est ludus mysticus, et salus, quæ

[1] Genes. XXVI, 7.

cum honesto solatio fert auxilium. Rex itaque Christus e superis risum nostrum speculatur, et *e fenestra,* ut dicit Scriptura, *prospiciens*[1], gratiarum actionem, et benedictionem, et exultationem, et lætitiam, et simul etiam iis auxiliantem tolerantiam, et eorum conjunctionem, solam suam respicit Ecclesiam : ostendens faciem suam, quæ deerat Ecclesiæ, quæ regali capite perfecta efficitur. Ubi erat autem fenestra, per quam ostendebatur Dominus? Caro, per quam fuit manifestatus. Ipse est Isaac (aliter enim accipere possumus), qui est typus ac figura Domini. Puer quidem, ut filius; erat enim filius Abrahæ, quemadmodum Christus Dei : hostia autem, sicut Dominus : sed non oblatus est, ut Dominus. Ligna solum sacrificii portavit Isaac, ut lignum Dominus. Mystice autem risit, prædicens fore ut Dominus nos risu impleret, qui sanguine Domini ab interitu et corruptione redempti sumus. Solummodo autem jure Isaac non passus est, qui primas passionis partes Verbo cesserit. Quinetiam significat Domini divinitatem, dum non fuit occisus. Surrexit enim post justa facta funeris Jesus non passus, quemadmodum Isaac dimissus est e sacrificio. Porro autem ad ejus quod propositum est defensionem, maximum quoque aliud afferam. Ipsum Dominum *puellum* nominat, id per Esaiam prædicens Spiritus : « Ecce puellus natus est » nobis, et filius datus est nobis, cujus principatus super » humerum ejus, et vocatum est nomen ejus, magni consilii » Angelus[2]. » Quid est ergo puellus infans? Is ad cujus imaginem nos infantes sumus. Per eumdem prophetam narrat ejus magnitudinem : « Admirabilis consiliarius, Deus » potens, pater æternus, princeps pacis : eo quod discipli» nam impleat : et pacis ejus non est finis[3]. » O magnum Deum! o perfectum puerum! Filius in Patre, et Pater in Filio. Et quomodo non est perfecta hujus pueri puerilis

[1] Genes. XXVI, 8. — [2] Isai. IX, 6. — [3] *Ibid.*

disciplina et institutio, quæ omnes pervadit, pædagogi ritu nos pueros instituens, qui sumus ejus infantes? Is manus in nos expandit, quæ aperte et evidenter fuere creditæ. De hoc puello fert quoque testimonium Joannes, « qui est major propheta inter natos mulierum[1] : Ecce agnus Dei[2]. » Quoniam enim Scriptura pueros infantes agnos nominat, Deum Verbum, qui propter nos homo factus est, qui nobis in omnibus assimilari volebat, vocavit agnum Dei, filium nempe Dei, infantem Patris.

CAPUT VI.

Adversus eos qui existimant puerorum et infantium appellationem significare primarum disciplinarum doctrinam.

Licet autem nobis veluti ex abundanti eos aggredi qui in reprehendendis aliis delectantur. Non enim nos pueri et infantes appellati sumus, quod sit puerilis et contemnenda nostra disciplina, ut nos calumniati sunt qui sunt inflati scientia. Statim itaque regenerati recepimus perfectionem, cujus causa festinabamus. Fuimus enim illuminati : id autem est, Deum agnoscere. Non est ergo imperfectus qui quod perfectum est cognovit. Nec me reprehenderitis, quod fatear me Deum nosse. Ipsi enim Verbo ita dicere visum est : Is vero, *liber* est. Jam enim dum tingeretur Dominus, vox e cœlis testis dilecti resonuit : « Tu es filius » meus dilectus, ego hodie genui te[3]. » Sapientes ergo hos rogemus : Christus hodie regeneratus, jam est perfectus, vel, quod est absurdissimum, ei aliquid deest? Si posterius ita est, ut aliquid disceret opus fuit : jam vero Deus cum esset, nihil didicisse fuit consentaneum. Neque enim quis Verbo major fuerit. Sed neque magister est ejus, qui solus est magister. An non ergo vel inviti fatebuntur, Verbum

[1] Luc. VII, 28. — [2] Joan. I, 29, 36. — [3] Luc. III, 22. Matth. III, 17. Marc. I, 11.

perfectum ex perfecto Patre natum, ex œconomica præordinatione esse perfecte regeneratum? Et si erat perfectus, cur qui erat perfectus tingebatur? Oportebat, inquiunt, implere humanam professionem. Optime. Concedo hoc enim. Simul ac ergo a Joanne tingitur, fit perfectus. Recte. Nihil ergo ab eo amplius didicit? Nequaquam. Solo autem lavacro perficitur, et Spiritus adventu sanctificatur? Ita habet. Hoc ipsum nobis quoque evenit, quorum fuit exemplar Dominus. Tincti, illuminamur : illuminati, in filios adoptamur : adoptati, perficimur : perfecti, immortales reddimur. « Ego, *inquit*, dixi, Dii estis, et filii Excelsi » omnes [1]. » Multis autem modis vocatur hoc opus, gratia, illuminatio, perfectum, et lavacrum : lavacrum quidem, per quod peccata abstergimus : gratia autem, qua remittuntur pœnæ quæ peccatis debentur : illuminatio autem, per quam sanctam illam et salutarem lucem intuemur, hoc est, per quam Deum perspicimus. Perfectum autem dicimus, cui nihil deest. Quid enim ei desit qui Deum novit? Est enim revera absurdum, Dei vocari gratiam quæ non sit perfecta, et undequaque plena. Nam qui est perfectus, perfecta utique largietur. Quemadmodum autem simul ac ipse jussit, fiunt omnia : ita sequitur, ut, eo quod solum gratificari voluerit, plena fuerit gratia. Quod enim futurum est temporis, id per voluntatis potentiam anticipatur. His accedit, quod liberatio a malis est initium salutis. Soli ergo, qui primum vitæ fines attigimus, jam perfecti sumus. Jam autem vivimus, qui sumus a morte separati. Christum ergo sequi, salus est. « Quod enim factum est, in ipso vita » est [2]. Amen, amen dico vobis, *inquit*, qui sermones meos » audit, et credit ei qui me misit, habet vitam æternam, » et in judicium non venit, sed transiit a morte ad vitam [3]. » Ita solum credidisse et regeneratum esse, est in vita per-

[1] Psal. LXXXII, 6. — [2] Joan. I, 4. — [3] *Id.* V, 24.

fectio. Nunquam est enim Deus imbecillus. Quemadmodum enim ejus voluntas est opus, et id Mundus nominatur: ita etiam ejus propositum est hominum salus, et ea vocata est Ecclesia. Novit ergo quos vocavit, quos servavit: simul autem vocavit, et servavit. *Ipsi* enim *vos*, inquit Apostolus, *a Deo docti estis* [1]. Nefas est ergo imperfectum judicare quod ab ipso docetur. Quod autem ab eo discitur, est æterni Servatoris æterna salus : « cui gratia in sæcula sæ» culorum, amen. » Et qui est solummodo regeneratus, et illuminatus, quemadmodum ipsum nomen indicat, et protinus a tenebris liberatur, et ab eo tempore lucem accipit. Quemadmodum ergo, qui somnum excusserunt, ab eo tempore protinus intus vigilant; vel potius, quemadmodum qui oculorum suffusionem conantur amovere, non extrinsecus eis lucem suppeditant, quam non habent, sed quod oculis impedimentum afferebat depellentes, liberam efficiunt pupillam : ita etiam qui tingimur, abstersis peccatis, quæ divino Spiritui quodammodo tenebras offundebant, liberum, ab omnique impedimento vacuum, et lucidum habemus Spiritus oculum : quo quidem solo quod divinum est intuemur, cœlitus influente nobis sancto Spiritu. Hæc est æterna aciei temperatura, quæ videre potest æternam lucem : quandoquidem quod simile est, est amicum simili: quod sanctum est autem, amicum est ei ex quo sanctum est, quod lux proprie appellatum est. « Eratis enim ali» quando tenebræ, nunc autem lux in Domino [2]. » Hinc puto ab antiquis Græcis hominem vocatum esse φῶτα, id est, lucem. At nondum, inquiunt, perfectum donum accepit. Ego quoque assentior : sed est in luce, et tenebræ ipsum non comprehendunt. Inter lucem autem et tenebras, nihil est intermedium. In resurrectione autem credentium, finis est repositus. Is autem non est aliquid aliud adipisci,

[1] 1 Thess. IV, 9.— [2] Ephes. V, 8.

quam id quod promissum erat prius assequi. Non enim eodem tempore ambo simul consistere dicimus, nempe et accessum ad finem, et accessus anticipationem. Non est enim idem, ævum et tempus : sed neque idem est appetitio et finis. Non certe. Circa unum autem ambo, et unus circa ambo versatur. Est autem, ut ita dicam, appetitio, fides, quæ in tempore generatur : finis autem, promissi assecutio firma ac stabilis in sæcula. Ipse autem Dominus salutis æqualitatem apertissime revelavit, cum dixit : « Hæc » est enim voluntas Patris mei, ut omnis qui contemplatur » Filium, et credit in ipsum, habeat vitam æternam ; et re- » suscitabo ipsum in novissimo die [1]. » Quatenus ergo fieri potest in hoc mundo, quem per *novissimum diem* significavit, qui eousque servatur, dum cessaverit, nos perfectos factos esse credimus. Fides enim est doctrinæ perfectio. Et ideo dicit : « Qui credit in Filium, habet vitam æternam [2]. » Si ergo qui credidimus, habemus vitam, quid reliqui est ultra vitæ æternæ possessionem ? Fidei autem, cum ex se perfecta et plena sit, nihil deest. Sin autem ei aliquid deest, non est undequaque perfecta. Neque fides in ulla re claudicat : neque postquam ex hoc loco excesserint, expectat eos qui crediderunt, cum absque ullo discrimine hic arrham acceperint. Sed cum illud quod futurum est post resurrectionem præceperimus credere, quod factum est recipimus, ut illud impleatur quod dictum est : « Fiat se- » cundum fidem tuam [3]. » Ubi autem fides, hic promissio : promissionis autem perfectio est requies. Quapropter cognitio quidem est in illuminatione : finis autem cognitionis, requies. Quod quidem extremum expetendum intelligitur. Quemadmodum ergo imperitia, peritia solvitur, et inventa certa via, dubitatio : ita illuminatione tenebras deleri necesse est. Tenebræ autem sunt ignoratio, per quam in pec-

[1] Joan. VI, 40. — [2] *Id.* III, 36. — [3] Matth. IX, 29.

cata incidimus, circa veritatem allucinantes. Cognitio ergo est illuminatio, quæ delet ignorationem, et perspicacem videndi facultatem inserit. Quinetiam eorum quæ sunt deteriora rejectio, est meliorum revelatio. Quæ enim male colligavit ignoratio, ea pulchre resolvit agnitio. Hæc autem vincula quam celerrime remittuntur, humana quidem fide, divina vero gratia : cum nimirum remittuntur peccata uno medicamento Pæonio, nempe baptismo secundum Verbum. Omnia ergo peccata eluimus, et e vestigio mali non sumus amplius. Una enim est hæc gratia illuminationis, quod non sunt iidem mores qui erant antequam lavaremur. Quoniam autem cognitio una oritur cum illuminatione, circa mentem refulgens, et qui rudes et ignari eramus, protinus vocamur discipuli : utrumne id factum est, cum aliquando adventasset disciplina? non enim poteris tempus dicere. Catechesis enim ad fidem deducit. Fides autem simul cum baptismo docetur a divino Spiritu. Quod enim fides una sit generalis salus humanæ naturæ, eadem sit autem justi et benigni Dei erga omnes æqualitas et communicatio, Paulus manifestissime exposuit, sic dicens : « Priusquam autem » veniret fides, custodiebamur sub Lege, conclusi sub fide, » quæ erat revelanda. Quare Lex fuit noster pædagogus in » Christo, ut ex fide justificemur. Postquam autem venit » fides, non sumus amplius sub pædagogo [1]. » Non auditis nos non esse amplius sub illa lege quæ erat cum timore, sed sub Verbo, qui est pædagogus liberi arbitrii? Deinde subjunxit vocem quæ est remota ab omni personarum acceptione : « Omnes enim filii estis per fidem Dei in Christo » Jesu. Quicumque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis. Non est Judæus nec Græcus, non est ser- » vus nec liber, non est masculus et fœmina. Omnes enim » vos unus estis in Christo Jesu [2]. » Non ergo alii quidem

[1] Galat. III, 23, 24, 25. — [2] *Ibid.* 26, 27, 28.

sunt cognitione præditi, alii autem animales, in eodem Verbo : sed omnes qui concupiscentias carnales deposuerunt, sunt æquales et spiritales apud Dominum. Et rursus alibi scribit : « Etenim uno spiritu omnes nos in unum cor» pus baptizati sumus, sive Judæi, sive Græci, sive servi, » sive liberi : et omnes ex uno poculo bibimus [1]. » Neque vero absurdum fuerit illorum quoque ipsorum verbis uti qui meliorum recordationem, percolationem esse dicunt Spiritus. Percolationem autem dicunt, pejorum, quæ meliorum recordatione fit, separationem. Eum itaque qui meliora revocavit in memoriam, necessario sequitur pœnitentia propter deteriora. Ipsum ergo Spiritum pœnitentia adductum recurrisse fatentur. Eodem modo nos quoque nostrorum peccatorum moti pœnitentia, delictis renuntiantes, baptismo percolati, ad æternam quoque lucem recurrimus, filii ad patrem. « Exultans itaque in Spiritu Jesus, » Confiteor tibi, Pater, *inquit*, Deus cœli et terræ, quod » abscondisti hæc a sapientibus et intelligentibus, et reve» lasti ea parvulis [2]. » Infantes nos ac *parvulos* Pædagogus et magister appellans, qui sapientibus qui sunt in mundo sumus aptiores ad salutem, qui sapientes seipsos existimantes superbia inflati sunt ; exclamat exultans, et mirandum in modum lætus, tanquam una cum infantibus balbutiens : « Recte, o Pater, quia sic complacuit ante te [3]. » Propterea quæ absconsa sunt a sapientibus et intelligentibus hujus quod nunc est sæculi, revelata sunt infantibus. Merito ergo Dei sumus pueri, qui veterem quidem hominem deposuimus, et vitii tunicam exuimus, Dei autem incorruptionem induimus, ut novus facti populus sanctus, regenerati, impollutum hominem custodiamus. Et infans quidem, tanquam Dei puellus, a fornicatione et improbitate est expurgatus. Manifestissime itaque beatus Paulus nos ab hac quæs-

[1] 1 Cor. xii, 13. — [2] Luc. x, 21. — [3] *Ibid.*

tione expedivit, in priore epistola ad Corinthios sic scribens : « Fratres, ne pueri efficiamini mentibus, sed sitis vitio in- » fantes, mentibus autem estote perfecti [1]. » Illud autem : « Quando eram parvulus, cogitabam ut parvulus, loquebar » ut parvulus [2], » quam sub lege egit vitam significat, in qua non ut jam simplex, sed ut adhuc insipiens, stulta quidem animo agitans, persequebatur : stulta autem loquens, blasphemiis Verbum incessebat. Duo enim significat τὸ νήπιον, *infantem* videlicet, et *stultum*. « Postquam factus sum, » *inquit*, vir (*rursus dicit Paulus*) feci ut cessarent ea » quæ erant infantis [3]. » Non ætatis imperfectam magnitudinem, sed nec temporis præfinitam mensuram, neque virilium et perfectiorum disciplinarum arcanas significat doctrinas, cum infantiam relegat, qui se eam annuntiare profitetur Apostolus. Sed infantes quidem dicit eos qui sunt in lege, qui, non secus ac larvis pueri, timore perturbantur : viros autem, qui Verbo paremus, nostrique sumus juris et arbitrii, vocavit nos qui credidimus, spontanea electione servati, sapienter, non insipienter metu territi. De hac re testimonium feret ipse Apostolus, Judæos secundum prius testamentum dicens hæredes, nos autem secundum promissionem. « Dico autem, *inquit*, quamdiu hæres est » infans, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium, » sed est sub tutoribus et curatoribus usque ad patris præ- » finitum tempus : ita et nos, quando eramus sub elementis » mundi, in servitute eramus : quando autem venit plenit- » udo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, » factum sub Lege, ut eos qui erant sub Lege redimeret, » ut adoptionem filiorum per ipsum reciperemus [4]. » Vide, quomodo confessus est esse infantes qui timori et peccatis subjecti sunt : eos autem qui sub fide sunt filios vocans, viros effecit, ut eos distingueret ab infantibus qui sunt in

[1] 1 Cor. xiv, 22. — [2] *Ibid.* xiii, 11. — [3] *Ibid.* — [4] Gal. iv, 1, 2, 3, 4, 5.

Lege. « Non es enim, *inquit*, amplius servus, sed filius. » Sin autem filius, et hæres per Deum [1]. » Quid ergo filio deest post hæreditatem? Eleganter ergo sic exponi potest illud : *Quando eram infans* [2] *:* hoc est, quando eram Judæus (erat enim origine Hebræus), *cogitabam ut infans*, quoniam sequebar Legem : « postquam autem factus sum » vir, non amplius quæ sunt infantis, » hoc est, quæ sunt Legis, sed quæ sunt viri, *cogito;* hoc est, quæ sunt Christi, quem solum virum Scriptura vocat, ut ante diximus, « cessare feci quæ sunt infantis. » Quæ est autem in Christo infantia, est perfectio. Itaque hac in parte contra Legem patrocinari nostræ infantiæ debemus. Est præterea interpretandum id quoque, quod ab Apostolo dictum est : « Lac vobis potum dedi, tanquam infantibus in Christo, » non cibum : nondum enim poteratis, sed neque adhuc » nunc potestis [3]. » Non enim mihi videtur judaice accipiendum quod dicit. Nam illam Scripturam ei ex adverso opponam : « Inducam vos in terram bonam, lacte et melle » fluentem [4]. » Exoritur itaque maxima dubitatio harum Scripturarum collationem attendentibus. Si enim fidei in Christum principium est, quæ per lac designatur infantia ; ea autem, tanquam puerilis et imperfecta, vilipenditur : quomodo ejus qui est perfectus et scientia præditus, post cibum requies, infantili rursus lacte honorata est? Numquid ergo hoc, ut quod quamdam parabolam declarat, tale quid significat; et est utique hoc dictum ita legendum : *Lac vobis potum dedi in Christo :* et parvo interjecto spatio subjungamus, *tanquam infantibus?* ut per lectionis distinctionem, talem sensum accipiamus : Catechizavi vos in Christo, simplici et vero et per se naturali alimento spiritali : talis est enim lactis, quæ est altrix animalium,

[1] Gal. IV, 7. — [2] I Cor. XIII, 11. — [3] *Ibid.* III, 2. — [4] Exod. III, 8, 17, et sæpe alibi.

substantia, ex amantibus uberibus scaturiens : ita ut universum sic intelligatur : Quemadmodum nutrices recenter natos infantes lacte nutriunt : ita ego Christi lacte, nempe Verbo, vobis spirituale nutrimentum instillans. Ita ergo perfectum est alimentum lac perfectum, et ad finem qui nunquam cessaturus est deducit. Quocirca in requie quoque idem ipsum lac et mel promittitur. Jure enim rursus justis lac Dominus pollicetur, ut aperte Verbum esse utrumque ostendatur, Α et Ω, *principium et finis* [1] : Verbum, inquam, quod lac allegorice dicitur. Tale quid Homerus vel invitus divinat, justos homines γαλακτοφάγους, hoc est, qui lacte vescuntur, appellans. Potest etiam ita Scriptura accipi : « Et ego, fratres, non potui loqui vobis tanquam spiritualibus, sed tanquam carnalibus, tanquam infantibus in » Christo [2]. » Ut possint *carnales* intelligi, qui recenter fuerunt instituti, et catechumeni facti, et adhuc infantes in Christo. Spirituales enim eos qui sancto Spiritui jam crediderunt, appellavit : carnales autem, eos qui nuper catechizati sunt, nec adhuc sunt expurgati : quos merito *adhuc carnales*[3] dicit, ut qui æque ac Gentes ea quæ erant carnis cogitabant. « Ubi enim inter vos æmulatio et lis, an non » carnales estis, et secundum hominem ambulatis ? » Quocirca etiam, *Lac vobis,* inquit, *potum dedi* [4] : cognitionem, dicens, vobis infudi, quæ ex catechesi data est, quæ nutrit in vitam æternam. Quinetiam hoc verbum, *Potum dedi,* est symbolum ac signum perfectæ participationis. Qui enim perfecti sunt, dicuntur bibere; infantes autem, sugere. « Sanguis enim meus, *inquit Dominus,* verus est » potus [5]. » Numquid ergo, cum dixit, *Lac potum dedi,* significavit perfectam in Verbo, lacte, lætitiam, veritatis scilicet cognitionem? Quod autem deinceps subjungitur,

[1] Apoc. I, 8; XXI, 6; XXII, 13.— [2] I Cor. III, 1. — [3] *Ibid.* 3. — [4] *Ibid.* 2.— [5] Joan. VI, 55.

Non cibum, nondum enim poteràtis, evidentem quæ erit in futuro sæculo revelationem, instar cibi, *facie ad faciem*[1], potest significare. « Videmus enim nunc tanquam per spe- » culum, *dicit idem Apostolus,* tunc autem facie ad fa- » ciem. » Quocirca illud quoque subjunxit : « Sed neque » nunc potestis, adhuc enim carnales estis, » quæ sunt carnis cogitantes, concupiscentes, amantes, æmulantes, irascentes, invidentes : *Non enim in carne amplius sumus*[2], ut quidam existimarunt : cum ea enim faciem Angelis æqualem habentes, promissum facie ad faciem videbimus. Quomodo autem, si vere est illud promissum, postquam hinc excesserimus, « quod oculus non vidit, neque in men- » tem hominis ascendit[3], » se id novisse dicunt, cum spiritu non intellexerint, sed ex disciplina acceperint, quod auris nunquam audivit, præterquam illa sola quæ *in tertium cœlum rapta est*[4], et illa quoque silentio obtegere jubebatur? Sin autem humana sapientia, quod quidem restat intelligendum, sit cognitionis gloriatio, audi legem Scripturæ : « Ne glorietur sapiens in sapientia sua : et non glorietur » fortis in fortitudine sua : sed qui gloriatur, in Domino » glorietur[5]. » Nos autem a Deo docti sumus, et in Christi nomine gloriamur. Quomodo ergo non est existimandum, Apostolum hoc modo intelligere *lac infantium?* siquidem pastores sumus, qui ecclesiis præsumus ad imaginem *boni Paštoris,* vos autem oves; an non eum, qui lac quoque gregis dicit Dominum, servare consequentiam in allegoria? Jam vero dictum rursus huic sensui applicare debemus, « Lac vobis potum dedi, non cibum, nondum enim pote- » ratis : » non aliquid aliud quam lac cibum existimantes, sed idem substantia. Similiter enim idem ipsum quoque Verbum vel est laxum et mite, ut lac; vel concretum et

[1] 1 Cor. XIII, 12. — [2] Rom. VIII, 9. — [3] 1 Cor. II, 9. — [4] 2 Cor. XII, 2, 3, 4. — [5] Jerem. IX, 23, 1 Cor. I, 31. 2 Cor. X, 17.

coactum, ut cibus. Verum enim vero si sic acceperimus, potest a nobis lac intelligi prædicatio, quæ plurimum diffusa est; cibus autem, fides, quæ a catechesi in fundamentum coacta et conversa est : quæ cum sit auditione solidior, cibo assimilatur in ipsa anima, tale alimentum in substantiam convertens. Alibi quoque Dominus in Evangelio secundum Joannem aliter hoc per symbola ac signa exposuit, cum dixit : « Comedite carnes meas, et bibite meum san- » guinem [1] : » evidens fidei et promissionis symbolum innuens id esse, quod est poculentum; per quæ Ecclesia, tanquam homo, ex multis constans membris, irrigatur et augetur, et ex utrisque conflatur et coalescit : corpore quidem, fide; anima vero, spe : quemadmodum Dominus quoque ex carne et sanguine. Revera enim sanguis fidei est spes, qua continetur fides tanquam ab anima : cum autem spes expiraverit, perinde ac si sanguis effluxerit, vitalis fidei facultas dissolvitur. Quod si velint nonnulli contendere, dicentes *lac* primas significare disciplinas, tanquam prima nutrimenta; cibum autem, spirituales cognitiones, ad quas seipsos propter scientiam erigunt : sciant, quod cum utique cibum dicant *nutrimentum solidum*, et carnem et sanguinem Jesu, gloriabunda sua sapientia ad veram simplicitatem deferantur. Sanguis enim invenitur primum genitus in homine, quem nonnulli dicere ausi sunt substantiam animæ. Hic autem sanguis naturali conversus concoctione, postquam mater concepit, et uterum gerit, per naturalem quamdam sympathiam deflorescit, et senescit, ut sit infans absque metu : et carne quidem humidior est sanguis, ut qui sit veluti quædam caro humida : sanguine autem lac est jucundius et subtilius. Sive enim est sanguis qui fœtui, qui est in utero, suppeditatur, et per maternum prius umbilicum mittitur; sive ipsa menstrua a proprio motu exclusa,

[1] Joan. vi, 53, 54.

naturali diffusione ab almo et generationis auctore Deo ad ubera jam turgentia se conferre jubentur, et a calore convertuntur spirituum, atque ita efficitur jucundum et suave nutrimentum : id quod mutatur sanguis est; ex omnibus enim membris maximum habent consensum ubera cum matrice. Ubi enim in partu vas abscissum fuerit per quod sanguis ad fœtum deferebatur, obstruitur quidem meatus, sanguis autem ad ubera impellitur, et cum illuc permultum defluxerit, extenduntur, et sanguis in lac mutatur, non secus ac mutatur sanguis in pus in ulceratione : sive a venis quæ sitæ sunt in mamillis, per fœturæ distensiones apertis, in naturales mamillarum cavernas sanguis transfunditur, ei autem commixtus qui ex vicinis arteriis emittitur, spiritus, manente integra quæ subjicitur sanguinis substantia, undæ instar agitatus albescit, et tali interruptione ritu spumæ mutatur, affectione quadam ei qui mari evenit non absimili, quod quidem poëtæ dicunt ventorum concitum insultibus, *salis asperginem expuere;* verumtamen adhuc habet sanguinis substantiam. Eodem modo fluvii quoque, dum magno feruntur impetu, circumfusi aëris interceptione lancinati, spumam cum murmure exprimunt : et quod in ore nostro est humidum, spiritu exalbescit. Quam est ergo absurdum non fateri, sanguinem in eum fulgorem eamque albedinem a spiritu converti ! Hanc autem mutationem suscipit in qualitate, non autem in substantia? Nihil certe quod melius nutriat, neque quod sit dulcius nec candidius lacte, inveneris. Est id itaque omni ex parte spirituali nutrimento simile, quod est quidem dulce propter gratiam, nutriens autem tanquam vita, candidum autem ut dies Christi. Sed et sanguinem Verbi ostensum est esse tanquam lac. Ea ergo ratione in puerperio dispensatum lac infanti subministratur, et ubera, quæ interim recta virum respiciebant, jam ad puellum inclinantur, quod a natura ela-

boratum est nutrimentum, ut facile capiendum exhibeant edocta, ad salutis refectionem. Non enim tanquam fontes ubera parato lacte influente plena sunt, sed, alimentum mutantia, lac in se ipsis efficiunt et exhalant. Alimentum autem, quod est ipsum conveniens ac utile puello recenter compacto et nato, a Deo altore et patre eorum qui generantur et regenerantur, elaboratur, quemadmodum veteribus Hebræis manna cœlitus defluebat, cœleste Angelorum nutrimentum. Unde et nunc quoque nutrices, eam quæ primum funditur lactis potionem, eodem quo illud nutrimentum nomine, *manna* appellaverunt. Cæterum mulieres quidem prægnantes, cum matres factæ fuerint, lac emittunt. Dominus autem Christus, fructus Virginis, non beata duxit ubera fœminea, nec ea ad nutrimentum delegit : sed cum amans et benignus Pater Verbum impluisset, ipsum jam spirituale alimentum factum est bonis hominibus. O miraculum mysticum ! Unus quidem est universorum Pater. Unum est etiam Verbum universorum, et Spiritus sanctus unus, et ipse est ubique. Una autem sola est mater virgo : mihi autem placet eam vocare Ecclesiam. Lac non habuit mater hæc sola, quoniam sola non fuit mulier. Virgo est autem simul, et mater : integra quidem et inviolata, ut virgo : amans autem, ut mater : quæ suos accersens infantulos, sancto lacte, nempe Verbo infantili, enutrit. Ideo autem lac non habuit, quod lac esset hic infantulus pulcher et conjunctus, scilicet corpus Christi, novum cœtum Verbo nutriens : quem ipse Dominus carnali dolore peperit : quem ipse fasciis alligavit Dominus, pretioso sanguine. O sanctum partum ! o sanctas fascias ! Verbum est omnia infanti, et pater, et mater, et pædagogus, et altor : « Comedite, » *inquit*[1], meam carnem, et bibite meum sanguinem[2]. » Hæc

[1] Vide D. Guillon, p. 422.

[2] Joan. VI, 53, 54.

convenientia alimenta nobis suppeditat Dominus, et carnem præbet, et effundit sanguinem : et ad incrementum nihil deest infantulis. O admirabile mysterium ! Veterem et carnalem nos jubet exuere corruptionem, quemadmodum et vetus nutrimentum ; alterius autem novæ Christi diætæ effectos participes, illum, si fieri possit, recipientes, in nobis ipsis reponere ; et Servatorem intra pectus condere, ut carnis nostræ affectus componamus. At non vis sic intelligere, sed fortasse communius. Hoc quoque modo audias. Carnem nobis allegorice sanctus significat Spiritus : ab ipso enim caro fabricata est. Sanguis Verbum nobis designat : tanquam enim dives sanguis, Verbum vitæ infusum est. Amborum autem temperatura est Dominus, alimentum infantium : Dominus, qui est Spiritus et Verbum. Alimentum, id est Dominus Jesus, hoc est, Verbum Dei Spiritus incarnatus ; caro cœlestis sanctificata. Alimentum est lac Patris, quo solo aluntur infantuli. Ipse itaque, qui est dilectus et altor noster, Verbum, effudit pro nobis suum sanguinem, salutem humanæ naturæ afferens, per quem, qui in Deum credidimus, ad mamillam Patris, quæ curarum oblivionem inducit, nempe Verbum, confugimus. Ille autem solus, ut est consentaneum, nobis lac dilectionis infantibus suppeditat. Iique sunt vere beati, qui hanc lactant mamillam. Et ideo Petrus quoque dicit : « Deposito » ergo omni vitio, et omni dolo, et simulatione, et invidia, » et detrectatione, tanquam nuper nati infantes verbale lac » concupiistis, ut in ipso crescatis in salutem, si gustastis » quod Christus Dominus[1]. » Quod si quispiam etiam eis concesserit, cibum aliquid aliud esse præter lac, tum quomodo non a seipsis configentur, ut qui naturam non consideraverint ? Etenim alimentum, cum hiems continens obstruat, et intus concluso calido non præbeat exitum,

[1] 1 Petr. II, 1, 2, 3.

concoctum et in sanguinem versum fluit in venas. Illæ autem, cum eis non detur perspiratio, impletæ maxime intenduntur, et micant. Quocirca nutrices quoque lacte tunc maxime plenæ sunt. A nobis autem paulo ante ostensum est, sanguinem prægnantibus in lac deduci, mutatum quidem, sed nequaquam conversa substantia, quemadmodum scilicet senescentibus pili flavi mutantur in canos. Æstate autem rursus corpus, cum sit rarius, ut alimentum facilius differatur efficit : et lac minime abundat, quoniam neque sanguis; neque enim universum continetur nutrimentum. Si ergo cibi quidem confectio in sanguinem mutatur, sanguis vero lactescit, sanguis est lactis præparatio, sicut sanguis hominis, et acinus vineæ. Lacte ergo, dominico scilicet nutrimento, statim quidem postquam editi sumus alimur : simul ac autem regenerati fuimus, honore affecti sumus, dum spes quietis annuntiatur, superna Hierusalem, in qua et mel et lac pluere scriptum est; dum per materiale, sanctum nobis alimentum despondetur. *Cibi enim,* sicut ait Apostolus, *abolentur*[1] : quod per lac autem est nutrimentum, deducit in cœlos, cives cœlorum, et cum Angelis chororum ductores enutriens. Quoniam autem Verbum est fons vitæ scaturiens, et flumen olei dictum est, merito Paulus allegorice loquens, et ipsum *lac* nominans, subjungit : *Potum dedi*[2]. Verbum enim bibitur, alimentum veritatis. Certe potus quoque vocatur humidum nutrimentum. Potest autem res eadem esse et cibus, certo modo se habens, et potus, si alio et alio modo consideretur : quemadmodum caseus quoque est lactis concretio, vel lac concretum : neque enim dictiones aucupari mihi in præsentia curæ est, præterquam quod utrumque nutrimentum una subministrat substantia. Cæterum pueris quoque lactentibus lac solum sufficit, ut sit et potus et alimentum. « Ego,

[1] 1 Cor. VI, 13. — [2] Ibid. III, 2.

» *inquit Dominus,* habeo manducare cibum quem vos » nescitis. Cibus meus est, ut faciam voluntatem ejus qui » misit me[1]. » Videte alium cibum, qui, quemadmodum lac, allegorice sumitur pro voluntate Dei. Quinetiam propriæ passionis complementum abusive *poculum*[2] appellavit, quando eam ebibere ac exhaurire et perficere ipsum solum oportebat. Ita Christo quidem nutrimentum erat paternæ voluntatis adimpletio. Nobis autem ipse Christus infantibus est alimentum, qui Verbum cœlorum exugimus. Hinc quærere Græce dicitur μαστεῦσαι, quod infantibus, qui Verbum quærunt, paterna benignitatis ubera lac suppeditent. Præterea autem seipsum quoque panem cœlorum Verbum fatetur : « Non *enim* Moses, *inquit,* dedit vobis » panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo » verum : panis enim Dei est, qui de cœlo descendit, et » vitam dat mundo. Et panis quem ego dabo, caro mea » est, quam ego dabo pro mundi vita[3]. » Hic panis notandum est mysterium, quod ipsum dicat carnem, ut quæ per ignem resurgat, quemadmodum ex corruptione et satione frumentum resurgit ; atque adeo quæ etiam per ignem consistat, in gaudium Ecclesiæ, ut panis qui pinsitur. Sed hoc rursus a nobis dicetur apertius in libro de Resurrectione. Quoniam autem dixit, « Et panis quem ego dabo, caro » mea est ; » caro autem sanguine irrigatur, sanguis autem vinum allegorice dicitur ; sciendum est quod panis in vinum temperatum minutatim conjectus, vinum arripit, quod est aqueum autem relinquit : ita etiam caro Domini, quæ est panis cœlorum, ebibit sanguinem : eos qui ex hominibus sunt cœlestes, ad incorruptionem enutriens, solas autem illas carnales cupiditates ad corruptionem relinquens. Ita Verbum multis modis allegorice dicitur, et cibus, et

[1] Joan. IV, 32, 34. — [2] Matth. XX, 22. Marc. X, 38. Joan. XVIII, 11. — [3] Joan. VI, 32, 33, 51.

caro, et nutrimentum, et panis, et sanguis, et lac. Omnia est Dominus, ut nos eo fruamur, qui in ipsum credidimus. Ne quis igitur miretur, quod nos sanguinem Domini *lac* allegorice dicamus : annon enim vinum quoque allegorice dicitur? « Qui lavat, *inquit,* in vino vestem suam, et in » sanguine uvæ indumentum suum[1]. » In Spiritu suo dicit se ornaturum corpus Verbi, quemadmodum scilicet suo Spiritu enutriet eos qui Verbum esuriunt. Quod autem sanguis sit Verbum, Abel *justi* [2] sanguis fert testimonium, qui Deum interpellat. Sanguis enim vocem nunquam emittet, nisi sanguis Verbum intelligatur. Vetus enim justus typus est novi justi : et sanguis vetus, qui interpellat, pro novo sanguine interpellat. Deum autem alloquitur sanguis, qui est Verbum, quoniam significavit Verbum, quod erat passurum. Cæterum caro quoque ipsa, et sanguis, qui est in ipsa, veluti per quamdam remunerationem, lacte irrigatur et augetur. Porro autem ejus quod conceptum est formatio fit semine commixto ac contemperato cum puro, quod relictum est, excremento menstruæ purgationis. Quæ est enim in eo facultas, sanguinis naturam conglobans, quemadmodum coagulum facit lac concrescere, formaturæ efficit substantiam. Facile enim generat bona temperatura : quæ autem sunt extrema, propensa sunt ad filiorum sterilitatem. Nam in ipsa etiam terra, quod nimiis imbribus inundatur, semen abstrahitur, propter humoris autem siccitatem desiccatur : qui est autem viscosus succus, semen continet et producit. Jam vero nonnulli quoque animalis semen statuunt esse spumam sanguinis quoad substantiam, qui innato masculi calore in conjunctione turbatus, ejectus spumescit, et deponitur in venis seminariis. Hinc Diogenes Apolloniates vult res venereas Græce esse dictas ἀφροδίσια. Ex his omnibus clarum est, sanguinem esse humani corpo-

[1] Genes. XLIX, 11. — [2] Ibid. IV, 10. Hebr. XII, 24.

ris substantiam. Quinetiam quod est in utero, primum quidem est lactea humidi coagulatio : deinde hæc coagulatio, in sanguinem conversa, caro efficitur : concreta autem in utero a naturali et calido spiritu, a quo effingitur fœtus, vivificatur. Quinetiam postquam est in lucem editus puellus, eodem sanguine alitur. Natura enim sanguinis est fluxus lactis, et fons nutrimenti lac est, quo etiam mulier ostenditur et vere peperisse, et esse mater : per quod etiam benevolentiæ stimulum accipit. Propterea ergo qui in Apostolo erat sanctus Spiritus, Domini voce utens, dicit mystice : *Lac vobis potum dedi* [1]. Si enim in Christo regenerati sumus, qui nos regeneravit, proprio lacte nutrit, nempe Verbo. Quidquid enim generavit, ei quod generatur protinus alimentum præbere est consentaneum. Quemadmodum autem regeneratio convenienter, ita etiam nutrimentum fuit homini spirituale. Omni ergo ratione nos in omnibus Christo conjungimur : et in cognatione, per sanguinem ejus, quo redimimur : et in sympathia, per nutritionem, quæ ex Verbo efficitur : et in incorruptione, per ejus ipsius institutionem, et vitæ agendæ rationem :

Aluisse autem inter homines sæpe affert
Plura amoris incitamenta, quam procreasse liberos.

Idem ergo sanguis et lac, passionis et doctrinæ Domini est symbolum. Unicuique ergo nostrum, qui infantes sumus, licet de Domino gloriari, et eloqui :

Patre bono, talique ex sanguine glorior esse.

Quod autem lac ex sanguine fiat per mutationem, jam quidem clarum est : verum id etiam et ex pecoribus et ex bobus licet cognoscere. Hæc enim animalia tempore anni quod ver vocamus, cum humidior sit aër, herbæque et pascua sint melioris succi et magis roscida, sanguine prius

[1] 1 Cor. III, 2.

implentur, ut ex venarum distensione, vasibus rotundioribus factis, licet cognoscere ; ex sanguine autem lac funditur uberius : contra autem æstate, ab æstu adustus et arefactus sistit sanguis mutationem, et ideo minus mulgentur. Quinetiam lac quoque habet maxime naturalem cum aqua cognationem, quemadmodum scilicet cum nutrimento spirituali lavacrum spirituale. Qui itaque in prædicto lacte frigidæ aquæ parum exorbent, statim juvantur : non sinit enim lac acescere, quæ est illi cum aqua societas, non propter repugnantiam aliquam, sed dum per conjunctam illi affectionem maturatur. Et quam habet Verbum cum baptismo societatem, eamdem habet lac cum aqua convenientiam : hoc enim solum ex humidis suscipit cum aqua mixtionem, receptum propter purgationem, quemadmodum baptismus propter remissionem peccatorum. Apte etiam et apposite melle miscetur, idque rursus propter purgationem, cum dulci nutrimento. Verbum enim benignitate commixtum, simul et animi medetur affectionibus, et expurgat peccata, illudque,

. . . . Melle dulcior emanat sermo,

mihi videtur dictum esse de Verbo, quod est mel. Multis autem in locis Prophetia eum extollit *super mel et favum*[1]. Porro autem miscetur quoque lac vino dulci : est autem utilis mixtio, veluti contemperata passione ad incorruptionem. Lac enim a vino serescit, et finditur, et quidquid est ejus adulterinum, id tanquam per aquæductum educitur. Eodem autem modo spiritualis fidei societas se habet in hominem patibilem. Serescere enim faciens carnales concupiscentias, hominem ad æternitatem una cum divinis mittit, immortalem efficiens. Sed et multi adipe lactis, quod butyrum vocant, utuntur ad lucernam; multiplicem Verbi misericordiam

[1] Psal. XIX, 10; CXIX, 103.

per hoc ænigma aperte significantes, ut quod solum juste nutriat, et augeat, et illuminet infantes. Propterea enim Scriptura quoque dicit de Domino : « Cibavit eos germina » agrorum : suxerunt mel de petra, et oleum ex petra so- » lida : butyrum boum, et lac ovium, cum adipe agno- » rum [1], » et quæ sequuntur, dedit eis. Quinetiam prædicens Propheta pueri generationem : « Butyrum, *inquit*, et » mel comedet [2]. » Mihi autem subit nonnunquam admirari, quomodo audent quidam seipsos vocare perfectos et Gnosticos, plus de se quam Apostolus sentientes, inflati, et exultantes, cum ipse Paulus de se fateatur : « Non quod jam » accepi, vel jam perfectus sum : persequor autem, si etiam » comprehendam, propter quod et comprehensus sum a » Christo. Fratres, ego meipsum nondum existimo com- » prehendisse. Unum autem eorum quæ retro sunt obli- » viscens, ad ea autem quæ ante sunt me extendens, se- » cundum scopum persequor brabium supernæ vocationis » in Christo Jesu [3]. » Et seipsum quidem perfectum existimat, quod a priore vita liberatus sit : meliorem autem persequitur, non tanquam in cognitione perfectus, sed tanquam id quod est perfectum desiderans. Et ideo subjungit : « Qui- » cumque ergo perfecti, hoc sentimus [4] : » perfectionem scilicet dicens renuntiasse peccatis, et in fidem ejus qui est perfectus esse regeneratos, posteriorum peccatorum, quæ pone sunt, oblitos.

CAPUT VII.

Quis sit Pædagogus : et de ejus pædagogia.

Quoniam ergo ostendimus, *pueros* nos omnes a Scriptura vocari, nec id solum, sed etiam qui Christum secuti sumus,

[1] Deut. XXXII, 13, 14. — [2] Isai. VIII, 15. — [3] Philip. III, 12, 13, 14. — [4] Ibid. 15.

nos infantes dictos esse allegorice; solum autem esse perfectum Patrem universorum (in ipso enim Filius, et in Filio Pater); restat ut nos, ordinem secuti, dicamus quis sit noster Pædagogus. Vocatur autem Jesus. Nonnunquam ergo seipsum pastorem vocat, et dicit : « Ego sum pastor bo- » nus [1] : » metaphora sumpta a pastoribus, qui ducunt oves, intelligitur, qui pueros ducit, pædagogus, qui est pastor curam gerens infantium. Infantes enim simplices, oves dicuntur allegorice. « Et erunt, *inquit,* omnes unus grex, et » unus pastor [2]. » Pædagogus ergo jure Verbum dicitur, qui pueros nos ducit ad salutem. Evidentissime ergo Verbum dicit de seipso per Oseam : « Ego autem sum præceptor » vester [3]. » Pædagogia autem est divina religio, ut quæ sit doctrina divini cultus, et eruditio ad assequendam veritatis agnitionem et recta institutio quæ in cœlum deducit. Pædagogia autem multis modis appellatur. Est enim pædagogia ejus qui ducitur et discit; et pædagogia ejus qui ducit et docet : et tertio pædagogia est ipsa deductio et institutio : et quarto pædagogia est ea quæ docentur, ut præcepta. Est autem ea quæ est ex Deo pædagogia, veritatis directio ad Dei contemplationem, et sanctarum actionum aperta ac evidens descriptio in æterna perseverantia. Quemadmodum ergo phalangem dirigit dux exercitus, militum salutis curam gerens; et gubernator navis clavum regit, volens servare vectores : ita etiam Pædagogus ducit pueros ad salutarem vitæ agendæ rationem, ut nostri ipsorum curam gerat. Et in summa, quæcumque a Deo juste nobis fieri petierimus, ea nobis aderunt, si Pædagogo paruerimus. Quemadmodum ergo gubernator non semper cedit ventis, sed proram contra obvertens, universis resistit tempestatibus : ita Pædagogus legibus quæ sunt in hoc mundo nunquam cedit, nec eis puerum, tanquam cym-

[1] Joan. x, 11. — [2] Ibid. 16. — [3] Osee. v, 2.

bam, in belluinam et libidinosam vivendi rationem impellere permittit : sed solo secundo veritatis spiritu in altum sublatus, clavum pueri, aures, inquam, fortiter tenet, donec inoffensum in portum cœlorum perduxerit. Patrius enim qui ab eis vocatur mos, momento temporis præterit : divina autem vitæ institutio, est in æternum permanens possessio. Ac Achillis quidem pædagogum dicunt fuisse Phœnicem, et Crœsi filiorum Adrastum, Alexandri autem Leonidem, et Philippi Nausithoum. Sed Phœnix quidem insano mulierum amore tenebatur : erat autem exul Adrastus : Leonides vero Macedonis fastum non resecuit : nec Nausithous ebrium Pellæum curavit. Neque vero Alcibiadis scortationem Thrax Zopyrus reprimere potuit : sed erat emptitium mancipium Zopyrus. Et Themistoclis liberorum pædagogus Sicinnus, ignavus fuit famulus : eum dicunt genus saltationis quod Sicinnis dicitur, invenisse. Neque latent nos qui apud Persas regii vocantur pædagogi, quos numero quatuor ex omnibus Persis optimatim deligentes reges Persarum, suis præficiebant liberis. Sed solam sagittandi artem discunt eorum filii : postquam autem ad pubertatem pervenerint, cum sororibus et matribus, mulieribusque, tam uxoribus quam concubinis, innumerabilibus coëunt, tanquam apri ad venereum congressum exercitati. Noster autem Pædagogus, sanctus Deus Jesus, qui est dux omnis humani generis, Verbum; ipse benignus et clemens Deus, est Pædagogus. Et de ipso quidem alicubi dicit Spiritus sanctus in cantico : « Populo in deserto sufficienter » suppeditavit, in siti æstus, in inaquoso ipsum circumdedit, » et eum erudiit et custodiit tanquam pupillam oculi, sicut » aquila protexit nidum suum, et in pullis suis desideravit : » expansis alis suscepit ipsos, et super dorsum eos recepit : » Dominus solus duxit ipsos, et non erat cum eis Deus alie» nus[1]. » Aperte, ut mihi quidem videtur, Scriptura ostendit

[1] Deut. XXXII, 10, 11, 12.

Pædagogum, ejus institutionis enarrans rationem. Rursus autem seipsum fatetur Pædagogum, cum hoc modo ex persona sua ait : « Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de » terra Ægypti[1]. » Quis ergo habet potestatem inducendi et educendi? an non Pædagogus? Is apparuit Abrahæ, et dixit : « Ego sum Deus tuus : gratus esto coram me[2]. » Eum autem, tanquam optimus pædagogus, ut sit fidelis puer instruit, dicens : « Et sis irreprehensibilis. Et ponam testa» mentum inter me et te, et semen tuum. » Amicitiæ præceptoris hæc est communicatio. Jacobi autem Pædagogus esse evidentissime apparet. Ei itaque dicit : « Ecce ego te» cum, custodiens te in universa via quocumque ambula» veris, et reducam te in terram hanc; quoniam non te » derelinquam donec fecerim quæcumque locutus sum » tibi[3]. » Cum eo autem colluctari quoque dicitur : « Re» mansit autem, *inquit*, Jacob solus, et luctabatur cum eo » homo, *nempe Pædagogus*, usque ad matutinum[4]. » Hic erat homo qui agebat et ferebat, qui una exercebatur, et adversus malignum, palæstritam Jacobum inungebat. Quod autem Verbum esset, qui erat una Jacob aliptes, et Pædagogus humanæ naturæ, ex hoc sciri potest : « Interrogavit, » *inquit*, ipsum, et dixit ei : Enuntia mihi quod sit nomen » tuum. Et dixit : Cur interrogas nomen meum[5]? » Nomen enim novum novo populo reservabat, nempe infanti. Adhuc autem erat innominatus Deus Dominus, ut qui nondum homo factus fuerat. « Vocavit *tamen* Jacob nomen loci il» lius, Speciem Dei. Aspexi enim, *inquit*, Deum facie ad » faciem, et salva facta est anima mea[6]. » Facies autem Dei est Verbum, quo Deus illuminatur et cognoscitur. Tunc etiam nominatus est Israel, quando vidit Deum Dominum. Hic est Deus, qui est Verbum, qui Pædagogus, qui ei post-

[1] Exod. xx, 2. — [2] Genes. xvii, 1, 2. — [3] Ibid. xxviii, 15. — [4] Ibid. xxxii, 24. — [5] Ibid. 29. — [6] Ibid. 30.

ea rursus dixit : « Ne timeas descendere in Ægyptum [1]. » Vide quomodo justum sequitur Pædagogus, et quomodo palæstritam inungit, docens supplantare adversarium. Hic ipse Mosem quoque docet fungi pædagogi officio. Dicit enim Dominus : « Si quis peccavit coram me, deleo eum » de libro meo : nunc autem vade, et deduc populum hunc » in locum quem dixi tibi [2]. » Hoc in loco est magister pædagogiæ. Revera enim Dominus per Mosem Pædagogus veteris populi, per seipsum autem, populi novi dux, facie ad faciem. « Ecce *enim, dixit Mosi,* Angelus meus præcedit » te [3] : » evangelicam et principalem Verbi potestatem præficiens; dominicam autem auctoritatem ac dignitatem conservans : « Quo autem die, *inquit,* visitavero, inducam su» per ipsos peccatum ipsorum [4] : » hoc est, Quo die judex fuero constitutus, reddam quæ eorum peccatis respondeant. Idem enim, Pædagogus et judex, eos qui ipsi non obedierunt judicat. Eorum autem peccatum benignum Verbum nequaquam silentio præterit. Arguit autem, ut ducantur pœnitentia ; « Mavult enim Dominus pœnitentiam » peccatoris, quam mortem [5]. » Nos autem, cum tanquam infantes aliorum peccata auditione acceperimus, minarum metu, ne similia patiamur, ab ejusmodi delictis abstineamus. Quidnam fuit ergo, quod peccarunt? « Quod in ira » sua homines occiderunt, et sua cupiditate tauro nervos » præciderunt : execranda est ira ipsorum [6]. » Quis ergo nos eo benignius et humanius erudierit? Prius itaque veteri populo vetus erat Testamentum, et Lex cum metu populum erudiebat, et Verbum erat angelus : novo autem et recenti populo, novum ac recens Testamentum datum est, et Verbum fuit factum, et metus in dilectionem conversus est, et mysticus ille angelus Jesus paritur. Hic enim ipse

[1] Genes. XLVI, 3. — [2] Exod. XXXII, 33, 34. — [3] Ibid. — [4] Ibid. — [5] Ezech. XVIII, 23, 32; XXXIII, 11. — [6] Gen. XLIX, 6.

Pædagogus tunc quidem, « Dominum Deum timebis[1], » dicebat : nobis autem hoc suasit, « Diliges Dominum Deum » tuum[2] : » unde et nobis præcipit, « Cessate ab operibus » vestris, » peccatis veteribus : « discite benefacere : declina » a malo, et fac bonum : dilexisti justitiam, odio habuisti » iniquitatem[3]. » Hoc est meum novum Testamentum, veteri littera impressum. Non est ergo exprobranda Verbi novitas. Sed Dominus quoque dicit in Hieremia : « Ne dicas, » quod sum junior. Antequam te formarim in utero, novi » te, et antequam egredereris e matrice, sanctificavi te[4]. » His nos potest prophetia significare, qui ante mundi constitutionem Deo ad fidem fuimus cogniti; nunc autem sumus infantes propter impletam nuper Dei voluntatem, quatenus ad vocationem et salutem recenter nati sumus. Quocirca etiam subjungit : « Prophetam ad gentes posui te[5] : » dicens eum oportere prophetare, ne putent junioris appellationem probrum esse iis qui vocantur infantes. Lex autem est vetus gratia per Mosem a Verbo data. Quocirca dixit quoque Scriptura : « Lex per Mosem data est[6] : » non a Mose, sed a Verbo quidem; verum *per Mosem*, servum ejus : et ideo fuit ad tempus : æterna « autem gratia et veritas per Jesum » Christum facta est. » Videte verba Scripturæ. De Lege quidem, *data est*, inquit, tantum : *Veritas* autem, quæ est gratia Patris, est æternum Verbi opus : et non dicitur dari, sed *per Jesum fieri, sine quo factum est nihil*[7]. Jam vero Moses prophetice perfecto cedens Pædagogo, nempe Verbo, et nomen et Pædagogiam prædicit, et populo commendat Pædagogum, præceptis ei obedientiæ traditis : « Prophetam » vobis suscitabit, *inquit*, Deus tanquam me de fratribus » vestris[8] : » per Jesum Nave filium, Jesum Dei filium significans : nomen enim Jesu, quod in Lege prædicebatur,

[1] Deut. VI, 2. — [2] Matth. XXII, 37. — [3] Isai. I, 16, et 17. Psal. XXX, 14, et XLV, 7. — [4] Jer. I, 7, 5. — [5] Ibid. — [6] Joan. I, 17. — [7] Ibid. 3. — [8] Deut. XVIII, 15.

erat adumbratio Domini. Subjungit itaque, quod populo utile futurum erat consulens : *Ipsum audietis*[1], dicens : « Et homo qui non audierit Prophetam hunc[2], » ei minatur. Tale nobis prædicit nomen salutaris Pædagogi. Propterea ei virgam adjungit prophetia, virgam disciplinæ, imperii, et potestatis : ut quibus Verbum suadendo non medetur, eis minæ medeantur. Quibus autem non medentur minæ, eis virga medebitur. Quibus vero virga non medetur, eos ignis depascit. « Egredietur, *inquit*, virga de radice Jesse. » Vide Pædagogi curam, sapientiam, et potestatem. « Non » secundum opinionem, *inquit*, judicabit, neque secundum » loquelam arguet; sed judicabit humili judicium, et arguet » peccatores terræ[3]. » Et per David : « Castigans castigavit » me Dominus, et morti non tradidit me[4]. » A Domino enim castigari, et tanquam a Pædagogo erudiri, est a morte liberari. Et dicit per eumdem prophetam : « In virga ferrea » pasces eos[5]. » Hinc quoque commotus Apostolus in Epistola ad Corinthios : « Quid vultis, *inquit*, in virga veniam » ad vos, an in dilectione et spiritu lenitatis[6] ? » Quinetiam, « virgam potentiæ emittet Dominus ex Sion[7], » dicit per alium prophetam. Pædagogica autem hæc « virga tua et » baculus tuus me consolata sunt[8], » dixit aliquis alius. Hæc est Pædagogi potestas, veneranda et gravis, consolatoria, salutaris.

CAPUT VIII.

Adversus eos qui existimant non esse bonum id quod justum est.

Hic exoriuntur aliqui, qui dicunt non esse bonum Dominum, propter virgam, et minas, et timorem : et Scripturam perperam intelligentes, quæ sic dicit : « Et qui timet Domi-

[1] Deut. XVIII, 15. — [2] Ibid. 19. — [3] Isai. XI, 1, 3, 4. — [4] Psal. CXVIII, 18. — [5] Psal. II, 9. — [6] 1 Cor. IV, 21. — [7] Psal. CX, 2. — [8] Psal. XXIII, 4.

» num, convertetur ad cor suum[1]; » et obliti maxime ejus benignitatis, quod propter nos homo factus sit. Atqui Propheta eum familiarius precatur per hæc verba : « Memento » nostri, quoniam pulvis sumus[2] : » hoc est, miserere nostri, quoniam carnis imbecillitatem, tu ipse eam passus, expertus es. Ea ergo ratione optimus, et nulli reprehensioni obnoxius Pædagogus est Dominus[3], qui propter insignem benignitatem et clementiam cum uniuscujusque hominis natura quasi compatitur. « Nihil enim est, quod odio habet » Dominus[4] : » non enim aliquid quidem odisse potest, et velle id esse quod odit. Neque vero simul vult aliquid non esse, et est causa ut sit id quod vult non esse. Sed neque vult quidem aliquid non esse, id vero est. Si quid ergo odio habet Verbum, id vult non esse. Nihil est autem cujus non causam Deus, quod id sit, præbeat. Nihil ergo odio habet Deus; sed neque Verbum : utrumque enim unum est, nempe Deus. Dixit enim : « In principio erat Verbum, et Verbum erat in » Deo, et Deus erat Verbum[5]. » Quod si nihil odio habet eorum quæ ab ipso facta sunt, restat ut id diligat. Longe autem plus quam alia jure hominem diligit, qui est pulcherrimum animal eorum quæ ab ipso effecta sunt, ac Dei amore præditum. Hominem ergo diligit Deus : ergo Verbum etiam hominem diligit. Qui autem aliquid amat, ei vult prodesse. Quod autem prodest, eo quod non prodest, utique fuerit præstantius. Præstantius autem bono nihil est. Prodest ergo quod bonum est : Deum autem esse *bonum*[6], in confesso est : Deus ergo prodest. Bonum autem quatenus bonum est, nihil aliud facit quam prodest. Deus ergo prodest in omnibus. Nec homini quidem in aliqua re prodest, non autem ejus curam gerit. Neque curam quidem ejus

[1] Eccli. xxi, 6. — [2] Psal. ciii, 14.
[3] Vide D. Guillon, p. 423.
[4] Sap. xi, 25. — [5] Joan. i, 1. — [6] Matth. xix, 17.

gerit, non autem est etiam de eo sollicitus. Est enim præstantius quod sua sponte prodest, quam quod non sua sponte. Deo autem nihil est præstantius. Nec est aliud sua sponte prodesse, quam esse de homine sollicitum. Deus ergo curam gerit hominis, et de eo est sollicitus. Id autem reipsa ostendit, cum Verbo eum erudiat, qui est germanus coadjutor Dei in homines benevolentiæ. Bonum autem esse dicitur, non eo quod virtutem habeat : quatenus justitia quoque bonum esse dicitur, non quod habeat virtutem, ipsa enim est virtus, sed quod ipsa ex se et per se bona sit. Dicitur etiam alio modo bonum, id quod est utile, non eo quod delectet, sed eo quod prosit. Quæ quidem omnia est justitia, quæ ut virtus, et ut per se eligenda bonum est, et ut quæ non delectet : non enim judicat ad gratiam, sed pro uniuscujusque meritis distribuit. Id autem quod est utile, sequitur id quod prodest. Per omnes ergo respectus quibus bonum dijudicatur, justitia quoque boni characterem suscipit; utriusque æqualia æqualiter participantibus : quæ vero ex æqualibus characterem suscipiunt, ipsa sunt inter se æqualia et similia. Bonum est ergo justitia. Quomodo ergo, inquiunt, si Dominus homines diligit, et bonus est, irascitur, et punit? Necesse est ergo de hoc, quam fieri poterit brevissime, disserere : est enim hæc tractatio aliqua ex parte conducibilis ad rectam puerorum eductionem, necessarii auxilii locum tenens. Multæ enim animi affectiones curantur supplicio, et præceptorum acerbiorum jussu, atque etiam per doctrinam nonnullarum speculationum. Est autem reprehensio veluti quædam chirurgia affectionum animæ; abscessus autem veritatis, affectiones, quas sectione dividentem oportet coarguere. Medicamentorum autem applicationi est similis probri insimulatio, quæ resolvit affectiones quæ jam occalluerunt, impudicæque et libidinosæ vitæ sordes expurgat, fastusque ac superbiæ tumores exæ-

quat, sanum ac verum hominem reparans ac restituens. Jam vero admonitio est veluti quædam diæta ægrotantis animæ, quæ ea quæ sunt sumenda consulit, et quæ non sunt, prohibet. Hæc autem omnia tendunt ad salutem et sanitatem æternam. Quinetiam dux exercitus, cum in eos qui maleficium admiserunt, et mulctis pecuniariis, et pœnis, quæ cum vinculis et extrema ignominia ad corpus usque pervadunt, animadvertit, et nonnullos etiam nonnunquam morte punit, finem habet id quod bonum est, ut qui ejus imperio subsunt, duces admoneantur. Ita etiam magnus ille noster Imperator, universorum dux Verbum, eos qui suæ legi non parent, ut a servitute et errore, et ab adversarii captivitate liberentur, ut animi perturbationes coërceant admonens, ad sacram reipublicæ concordiam pacifice deducit. Quemadmodum ergo orationi suasoriæ adjunctum est genus cohortatorium et monitorium, ita etiam laudatoriæ vituperatorium et exprobratorium. Est autem hoc genus ars quædam reprehensoria. Benevolentiæ autem, non odii signum est, reprehendere. Ambo enim probrum objiciunt, et amicus et inimicus; sed inimicus quidem irridens, amicus autem benevolens. Non ergo propter odium Dominus homines vituperat, quos cum propter nostra ipsorum scelera licuisset perdere, ipse pro nobis etiam passus est. Nam tanquam bonus pædagogus, admodum artificiose vel per maledictum ad vituperandum irrepit, maledicto tanquam flagello mentis socordiam excitans. Rursus autem eosdem vicissim conatur adhortari. Quos enim laus non movit, eos incitat vituperatio : et quos tanquam mortuos vituperatio non excitat ad salutem, eos ad veritatem expergefacit maledictum. « Flagella *enim* et disciplina in omni tempore sapientiæ. » Qui testam conglutinat, et stultum docet, ad sensum, *inquit*, terram ducens, et eum qui est desperatus acuens » ad prudentiam. » Propterea aperte subjunxit : « Excitans

» dormientem e profundo somno [1], » qui est ex aliis rebus omnibus maxime morti similis. Porro autem ipse de seipso apertissime exponit, multiplicem multisque modis utilem culturam allegorice significans, quando dicit : « Ego sum vitis » vera, et Pater meus agricola est. » Deinde rursus subjunxit : « Omnis palmes in me non ferens fructum, tollit ipsum : et » quidquid fructum fert expurgat, ut amplius fructus ferat [2]. » Sylvescit enim vitis, nisi putetur : ita etiam homo. Luxuriantes autem lascivientesque propagines Verbum, qui est gladius, expurgat, cogens appetitus non concupiscere, sed fructum ferre. Eorum autem qui peccant, salutem intendit increpatio, Verbo se concinne applicante pro propriis uniuscujusque moribus, alicubi quidem vehementi ac intenso, alicubi autem laxo ac remisso. Apertissime itaque per Mosem dictum est : « Bono estote animo : ut vos tentet, acces» sit Deus; ut sit timor ejus in vobis, ut non peccetis [3]. » Hinc pulchre quoque Plato cum didicisset : « Omnibus enim, » *inquit*, revera bene fit, qui dant pœnas : juvantur enim, » dum eis punitis melior evadit anima. » Si qui autem corriguntur, iis a justo bene fit; et ex sententia Platonis in confesso est, bonum esse quod justum est : ipse timor prodest, et ut hominibus bono esset, inventus est : quoniam « spiri» tus timens Dominum, vivet. Spes enim est in eum qui » ipsos salvos facit [4]. » Hic ipse autem, Verbum, inquam, qui pœnas imponit, est judex. De quo dicit etiam Esaias : « Do» minus tradidit ipsum peccatis nostris [5], » peccatorum scilicet correctorem, et directorem : et ideo solus hic potest peccata remittere, noster a Patre universorum constitutus Pædagogus, qui solus ab obedientia potest discernere inobedientiam. Qui autem minatur, aperte ostendit se nihil mali velle facere, neque ea quæ minatur exequi; sed in-

[1] Eccli. XXII, 6, 7. — [2] Joan. XV, 1, 2. — [3] Exod. XX, 20. — [4] Eccli. XXXIV, 13. — [5] Isai. LIII, 6.

cusso timore impetum ad peccata reprimit, et suam in homines benevolentiam ostendit, adhuc differens, et ostendens qualia sunt passuri si peccatores permaneant : non autem, sicut serpens, statim infixus mordet. Bonus est ergo Deus. Atque ipse quidem Dominus sermone ante factum sæpe utitur : « Sagittæ, *inquit*, meæ conficient ipsos, consumpti fame et morsu avium, et nervorum in cervicem convulsio immedicabilis. Dentes belluarum immittam in ipsos, cum ira serpentium super terram. Foris filiis eos orbabit gladius, et ex promptuariis metus[1]. » Non igitur Deus irascitur, ut nonnullis visum est, sed plerumque homines cohibet, semper autem hortatur, et quæ sunt agenda indicat. Bona autem est hæc ars, terrere ne peccemus : » Timor enim Domini peccata extrudit. Qui est autem sine timore, non poterit justificari, *inquit Scriptura*[2]. » Deus autem non ex ira irrogat supplicium, sed quod justum est considerat : nempe quod propter nos non expediat prætermitti quod justum est. Unusquisque autem nostrum supplicium eligit, cum sponte peccat : culpa est autem ejus qui eligit : in Deum autem culpa conferri nequit. « Si autem injustitia nostra Dei justitiam commendat, quid dicemus? Numquid est Deus injustus, qui infert iram? Absit[3]. » Dicit itaque minans : « Acuam gladium meum, et apprehendet judicium manus mea, et ipse retribuam jus inimicis, et iis qui oderunt me retribuam. Inebriabo sagittas meas sanguine, et gladius meus comedet carnes a sanguine vulneratorum[4]. » Hic ergo apertum est, quod qui non sunt inimici veritati, neque Verbum oderunt, illi suam ipsorum salutem odio non habuerint, sed inimicitiarum pœnas effugerint. « Corona itaque sapientiæ, *inquit Sapientia*, timor Domini[5]. » Apertissime autem per Amos

[1] Deut. XXXII, 23, 24, 25. — [2] Eccli. I, 18 et seqq. — [3] Rom. III, 5, 6. — [4] Deut. XXXII, 41, 42. — [5] Eccli. I, 18.

prophetam sui consilii rationem Verbum significavit : « E-
» verti vos, *dicens,* sicut Deus evertit Sodomam et Gomor-
» rham ; et fuistis sicut torris extractus ab igne : et ne sic
» quidem ad me conversi estis, dicit Dominus[1]. » Videte, quomodo Deus propter suam bonitatem requirit pœnitentiam : et in ipsa minarum intentione tacite ostendit suam in homines benevolentiam : « Avertam, *inquit,* faciem meam
» ab ipsis, et ostendam quid erit ipsis[2]. » Ubi enim Domini facies respicit, illic est pax et exultatio : ubi autem faciem avertit, ingreditur vitium. Non vult ergo mala intueri; bonus enim est : sed cum ipse oculos avertit, sua sponte propter humanam infidelitatem ortum habet vitium. « Vide
» ergo, *inquit Paulus,* bonitatem et severitatem Dei : in
» eos quidem qui ceciderunt, severitatem ; in te autem bo-
» nitatem, si permanseris in bonitate[3], » hoc est, fide in Christum. Eum autem qui bonus est, quatenus natura bonus est, sequitur odium vitii. Et ideo fatebor quidem eum castigare infideles (castigatio enim est bono et utilitati ejus qui castigatur ; est enim ejus qui resistit correctio), ulcisci autem non velle. Est autem ultio, retributio mali quod immittitur, ad utilitatem ejus qui ulciscitur. Ulcisci autem non desideraverit, qui pro iis « qui nos calumnian-
» tur *nos* orare *docuit*[4]. » Atqui quod bonus sit Deus, omnes confitentur. Quod autem idem quoque Deus justus sit, non est mihi plurimis verbis opus, si evangelicam Domini vocem adduxero. Unum quidem ipsum dicit : « Ut omnes
» unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi
» in nobis unum sint : ut etiam mundus credat quod tu
» me miseris. Et ego gloriam quam dedisti mihi dedi eis,
» ut unum sint, sicut nos unum sumus : ego in ipsis, et tu
» in me, ut sint perfecti in unum[5]. » Unum autem est Deus,

[1] Amos, IV, 11. — [2] Deut. XXXII, 20. — [3] Rom. XI, 22. — [4] Matth. V, 44. — [5] Joan. XVII, 21, 22, 23.

et ultra unum, et supra ipsam unitatem. Et ideo particula illa, *tu*, demonstrativam habens emphasim, eum qui vere solus est, qui fuit, et est, et erit, Deum ostendit. In quibus tribus temporibus ponitur unum nomen, nempe *Qui est*[1]. Quod autem is ipse qui solus Deus est, ipse quoque solus et vere justus sit, in ipso testabitur Dominus Evangelio, dicens : « Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum illi » quoque mecum sint, ut contemplentur gloriam meam » quam dedisti mihi, quod dilexisti me ante constitutionem » mundi. Pater juste, et mundus te non cognovit, ego au- » tem te cognovi, et illi cognoverunt quod tu me miseris, » et notum eis feci nomen tuum, et notum faciam[2]. » Hic est qui « reddit peccata patrum in filios iis qui oderunt, » et faciens misericordiam iis qui diligunt[3]. » Qui enim hos quidem statuit *a dextris*, illos vero *a sinistris*[4], quatenus quidem Pater, cum sit bonus, mente concipitur, id solum quod est, *bonus*[5], appellatus est : quatenus vero Filius, cum sit Verbum ejus, in Patre est, justus appellatur ex mutua quæ est inter se relatione, ut sit dilectionis æqualitate dimensum nomen potentiæ : « Virum, *inquit*, » secundum opera sua judicabit[6], » Deo bono statere nobis justitiæ faciem, Jesum, notum faciente; per quem etiam, tanquam ex æquali trutina, Deum cognovimus. De eo quoque aperte dicit Sapientia : « Misericordia enim et ira cum » ipso. Dominus enim his utrisque solus est potens, iram » effundens ad propitiationem ex magna sua misericordia. » Ita etiam ejus reprehensio[7] : » misericordiæ enim et reprehensionis scopus salus est eorum qui reprehenduntur. Jam vero quod bonus sit idem Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, idem Verbum rursus confitebitur, dicens eum

[1] Exod. III, 14. — [2] Joan. XVII, 24, 25, 26. — [3] Exod. XX, 5, 6. — [4] Matth. XX, 21; XXV, 33. — [5] Id. XIX, 17. — [6] Eccli. XVI, 12. — [7] Ibid. 11, 12, 13.

esse « bonum in ingratos et in improbos; » et præterea dum dicit : « Estote misericordes, sicut Pater vester est » misericors[1]. » Quinetiam quando aperte dicit : « Nemo » bonus nisi Pater meus, qui est in cœlis. » Deinde rursus, « Pater, *inquit,* meus solem suum splendere facit su» per omnes[2]. » Hic notandum est, quod Patrem suum, qui bonus est, opificem quoque et creatorem esse fatetur. Quod autem justus sit creator, nulla est controversia. Et rursus : « Pater meus, *inquit,* pluit super justos et injustos[3] : » et quatenus quidem pluit, est aquarum et nubium opifex : quatenus autem super omnes, juste et cum virtute diligit æquilibrium : tanquam bonus autem, « super justos et in» justos » similiter. Apertissime ergo unum et eumdem esse Deum ratiocinatione colligimus, hoc modo : « Videbo cœlos » opera digitorum tuorum[4] : » et, « Qui creavit cœlos, in cœlis » habitat[5] : » et, « Cœlum sedes tua, » Spiritus sanctus cecinit : Dominus autem dicit in precatione : « Pater noster, qui es » in cœlis[6] : » cœli autem sunt ejus qui mundum creavit : contradici ergo non potest, quin Dominus sit filius Opificis. Quod si ante omnia in confesso est, justum esse Creatorem : Opificis autem filius est Dominus : ejus ergo qui est justus, filius est Dominus. Quocirca Paulus quoque dicit : « Nunc » autem sine Lege justitia Dei manifestata est[7]. » Et rursus, ut magis Deum censeas : « Justitia autem Dei per fidem » Jesu Christi in omnes credentes. Non est enim distinctio. » Et præterea ferens testimonium veritati, paulo post subjungit : « In tolerantia Dei : ad ostensionem quod sit idem » justus, et justificans eum qui est ex fide, Jesus[8]. » Quod autem justum est, id bonum esse nosse apparet, cum dicit : « Quare Lex quidem sancta, et præceptum sanctum, et

[1] Luc. vi, 35, 36. — [2] Matth. v, 45. — [3] Ibid. — [4] Psal. viii, 3. — [5] Ps. ii, 4; xi, 4; cii, 19. — [6] Matth. vi, 9. — [7] Rom. iii, 21, 22. — [8] Ibid. 25, 26.

» justum, et bonum [1] : » de eadem potestate utrumque nomen usurpans. Atqui *nullus est etiam bonus, nisi Pater* [2] ejus. Idem est ergo Pater ejus, qui, cum unum sit, multis significatur potestatibus. Et hoc sibi volebat illud : « Nemo » novit Patrem [3], » qui quidem erat ipse omnia, priusquam veniret Filius : ut sit vere apertum quod, qui est universorum Deus, unus solus sit, bonus, justus, opifex, Filius in Patre, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Sed neque a salutari Verbo est alienum, dum cura aliquorum ab eo geritur conviciari. Etenim, hoc quoque est medicamentum divinæ benignitatis, ex quo efflorescit rubor pudoris, et ad peccandum subit verecundia. Si enim oportet vituperare, oportet etiam conviciari : quando animam, quæ dolere desiit, tempus est non lethaliter sauciare, sed salubriter, ita ut exiguo dolore mortem æternam lucretur. In Pædagogia autem ejus magna est sapientia, et varia est ejus administrationis ratio ad salutem. Bonis enim fert testimonium Pædagogus. Vocatos autem ad meliora evocat; et eos qui ad injuriam faciendam properant, ab impetu avertit, et ad vitam meliorem sese traducere hortatur. Non est enim alterum absque testimonio, cum alteri fertur testimonium : et gratia est maxima, quæ proficiscitur ex testimonio. Porro autem iræ quoque affectio (si ira vocanda sit ejus admonitio) est plena benevolentiæ in homines, Deo ad affectiones descendente propter hominem, propter quem Verbum Dei homo factus est.

[1] Rom. VII, 12. — [2] Matth. XIX, 17. — [3] Luc. X, 22. Joan. XVII, 25.

CAPUT IX.

Quod ejusdem sit potestatis et benefacere, et juste punire : in quo etiam dicitur quis sit modus pædagogiæ Verbi.

Omnibus ergo viribus, humanæ naturæ Pædagogus, divinum nostrum Verbum, utens omnibus sapientiæ machinis, infantes conservare aggressus est, admonens, reprehendens, increpans, arguens, minans, sanans, promittens, gratificans, multis quibusdam veluti frænis a ratione alienas humanæ naturæ appetitiones alligans. Ut ergo paucis dicam, in nos ita se gerit Dominus, ut nos in nostros filios. « Sunt tibi filii? castiga eos, *suadet Sapientia,* et inflecte » eos a juventute sua. Sunt tibi filiæ? attende corpori eo» rum, et ne vultum tuum apud eas exhilaraveris [1]. » Atqui liberos nostros, filios et filias, valde et supra quodcumque aliud amamus. Quoniam autem iis qui ad gratiam loquuntur parum est quod molestia non afficiunt ; qui autem ad utilitatem acerbi sunt, etsi in præsentia molesti sint, in futuram postea ætatem beneficio afficiunt : non præsentem voluptatem Dominus, sed futuram spectavit delectationem. Quare jam benignæ illius Pædagogiæ modum percurramus cum prophetico testimonio. Est ergo admonitio cum cura conjuncta vituperatio, quæ intelligentiam parit. Talis est Pædagogus admonitor, ut quando dicit in Evangelio : « Quo» ties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat » pullos suos sub alas, et noluisti [2]? » Et rursus Scriptura admonet : « Et mœchati sunt, *dicens,* in lignum et lapidem, » et suffumigarunt Baal [3]. » Maximum autem signum est ejus benignitatis, quod licet aperte sciret impudentiam populi, qui recalcitrabat et resiliebat, aperte tamen adhorta-

[1] Eccli. VII, 25, 24. — [2] Matth. XXIII, 37. — [3] Jer. III, 9 ; VII, 8 ; XI, 13 ; XXXII, 29.

tur ad pœnitentiam, et dicit per Ezechiel : « Fili hominis, » in medio scorpiorum tu habitas : verumtamen loquere » ipsis, si forte audierint [1]. » Quinetiam Mosi dicit : « Vade, » et dic Pharaoni, ut emittat populum : ego autem novi, » quod non emittet ipsos [2]. » Utrumque enim aperte ostendit, et divinitatem, ex præscientia futuri ; et benignitatem, eo quod libero animi arbitrio largitus sit occasionem pœnitentiæ. Admonet etiam per Esaiam, populi curam gerens, quando dicit : « Hic populus labiis me honorat, cor » autem eorum longe est a me [3] : » hæc est vituperatio coarguens. « Frustra autem me colunt, docentes doctrinas, » mandata hominum : » hic curatio, cum peccatum manifestavit, e vestigio salutem ostendit ; increpatio autem est propter turpia vituperatio, quæ ad honesta conciliat. Hoc ostenditur per Hieremiam : « Equi in fœminas insanientes » facti sunt : unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. » Numquid propter hæc non visitabo, *dicit Dominus*, vel » in populo tali non vindicabit anima mea [4] ? » Conjungit autem ubique timorem, quod « timor Domini sit princi» pium sensus [5]. » Et rursus per Osee : « Non visitabo, *in» quit*, ipsos ? quoniam ipsi cum meretricibus commisce» bantur, et cum initiatis sacrificabant ; et populus, qui » intelligebat, conjungebatur cum meretrice [6]. » Eorum peccatum ostendit apertius, dum eos intelligere fatetur, ut qui sua sponte et consulto peccarent. Intelligentia autem est animæ oculus, et ideo Israel est, qui *Deum videt* : hoc est, qui Deum intelligit. Querela autem est vituperatio, tanquam eorum qui contemnunt, vel negligunt. Hoc modo Pædagogiæ usus est per Esaiam, dicens : « Audi cœlum, » et ausculta terra, quoniam Dominus locutus est : Filios » genui et extuli, ipsi vero me nihili duxerunt. Novit bos

[1] Ezech. II, 6, 7. — [2] Exod. III, 18, 19. — [3] Isai. XXIX, 13. — [4] Jer. V, 8, 9. — [5] Prov. I, 7. — [6] Os. IV, 14.

» possessorem, et asinus præsepe Domini sui; Israel autem » me non cognovit [1]. » Quomodo enim non est indignum, si qui novit Deum, non cognoscat Dominum : sed bos quidem et asinus, quæ sunt inertia et stulta animalia, noverint eum qui ipsa alit, Israel autem iis a ratione alienior inveniatur? Et cum per Hieremiam pluribus de populo questus esset, subjungit : *Et me reliquerunt, dicit Dominus* [2]. Insectatio autem est invectiva increpatio, vel invehens vituperatio. Hoc etiam medicamento usus est Pædagogus per Esaiam, dicens : « Væ filii defectores ! hæc dicit Dominus : » Fecistis consilium non per me, et pacta conventa non » per spiritum meum [3]. » Acerbissimo autem constipamento in singulis utitur, nempe metu, per ipsum simul os populo comprimens, et eum convertens ad salutem : quemadmodum lanæ quoque quæ tinguntur solent constringi ac constipari, dum apparantur ad colorem melius suscipiendum. Redargutio autem est peccati prolatio, ipsum proferens in medium peccatum. Eo tanquam maxime necessario Pædagogiæ modo utitur, propterea quod enervata et soluta sit permultorum fides. Dicit enim per Esaiam : « Dereliquistis » Dominum, et ad indignationem concitavistis sanctum » Israelis [4]. » Dicit etiam per Hieremiam : « Stupuit cœlum » propter hoc, et terra multo magis horruit : quoniam duo » mala fecit hic populus : me dereliquerunt fontem aquæ » vivæ, et foderunt lacus contritos, qui aquam continere » non poterunt [5]. » Et rursus per eumdem : « Peccatum peccavit Hierusalem, propterea in commotionem facta est. » Omnes qui glorificabant eam, spreverunt ipsam, quo- » niam viderunt ejus turpitudinem [6]. » Redargutionis autem acerbitatem et vehementiam per Salomonem consolans, dicit, tacite significans Pædagogiæ in filios amorem :

[1] Isai. I, 2, 3. — [2] Jer. I, 16, 17; II, 13, 19. — [3] Psal. XXX, 1. — [4] Isai. I, 4. — [5] Jer. II, 12, 19. — [6] Thren. I, 8.

« Fili mi, disciplinam Domini ne despicias, neque ægre » feras cum ab ipso corriperis. Quem enim diligit Domi- » nus, castigat : flagellat autem omnem filium quem reci- » pit[1] » : quoniam « Homo peccator fugit reprehensionem[2]. » Consequenter ergo dicit Scriptura : « Increpet me justus, » et castiget : oleum autem peccatoris non impinguet caput » meum[3]. » Castigatio autem est vituperatio quæ affert intelligentiam. Nec ab hoc quidem Pædagogiæ modo abstinuit, sed dicit per Hieremiam : « Quousque clamabo, et non exau- » dient? ecce aures incircumcisæ eorum[4]. » O beatam tolerantiam! Et rursus per eumdem : « Incircumcisæ omnes » gentes : hic autem populus est incircumcisus corde[5]; quo- » niam populus est inobediens : filii, *inquit*, quibus non est » fides[6]. » Visitatio autem est vehemens redargutio. Usa est hoc genere in Evangelio : « Hierusalem, Hierusalem, quæ » occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt[7]! » Nominis quippe conduplicatio effecit, ut sit gravis reprehensio. Qui enim Deum novit, quomodo Dei ministros persequitur? « Propterea, *inquit*, relinquitur domus vestra » deserta. Dico enim vobis : Deinceps non videbitis me, » donec dixeritis, Benedictus qui venit in nomine Domini. » Si enim non suscipitis benignitatem, cognoscetis potentiam. Insectatio autem est intensa et vehemens oratio. Pro medicamento autem usa est insectatione per Esaiam, dicens : « Væ gens peccatrix, filii iniqui, populus plenus ini- » quitatibus, semen malum[8]! » Et in Evangelio per Joannem : « Serpentes, *inquit*, genimina viperarum[9]. » Accusatio autem est vituperatio eorum qui faciunt injuriam. Hac Pædagogiæ ratione per David usus est, dicens : « Populus » quem non cognovi serviit mihi, et in auditu auris obe-

[1] Prov. III, 11, 12. — [2] Eccli. XXXII, 17. — [3] Psal. CXLI, 5. — [4] Jer. VI, 10. — [5] Id. IX, 26. — [6] Isai. XXX, 9. — [7] Matth. XXIII, 37, 38, 39. — [8] Isai. I, 3. — [9] Matth. III, 8. Luc. III, 7. Matth. XXIII, 33.

» diit mihi. Filii alieni mentiti sunt mihi, et claudicave» runt a viis suis[1]. » Et per Hieremiam : « Et dedi ei libellum » repudii, et non timuit incomposita Juda[2]. » Et rursus : « Et me nihili fecit domus Israel, et domus Judæ mentita est » Domino[3]. » Expostulatio autem est, quæ artificiali auxilio clam peragitur vituperatio, quæ ipsa quoque saluti providet sub integumento. Ea autem usa est per Hieremiam : « Quo» modo sedit sola civitas, quæ fuerat plena populis? Facta » est tanquam vidua, quæ imperabat regionibus : facta est » sub tributo : flens flevit in nocte[4]. » Obtrectatio autem est obtrectans vituperatio. Et eo usus est auxilio divinus Pædagogus, dicens per Hieremiam : « Fuit tibi aspectus mere» tricis, impudens fuisti erga omnes, et non in domum vo» cavisti me, et patrem et principem virginitatis tuæ[5]. » Et : « Pulchra meretrix et jucunda, dux venenorum[6]. » Artificiose admodum cum virgini sub nomine meretricio insultasset, rursus ad honestatem pudore eam afficiens evocat. Indignatio autem est legitima increpatio, seu increpatio filiorum, qui plus quam oportet extolluntur. Ea Pædagogia per Mosem utitur, dicens : « Filii reprehensibiles, generatio » prava et perversa ! hæc Domino retribuitis? Hic populus » stultus et non sapiens : non hic ipse Pater possedit te[7] ? » Et per Esaiam dicit : « Principes tui non obediunt, socii » furum, diligentes munera, persequentes retributionem, » orphanis non judicantes[8]. » Et, ut in summa dicam, ejus in incutiendo timore artificium, est fons salutis. Boni est autem dare salutem : « Misericordia autem Domini est super » omnem carnem, dum arguit, castigat et docet, sicut pas» tor gregem suum. Eorum qui disciplinam suscipiunt mi» seretur, et eos qui sunt ardenti studio sibi congluti-

[1] Psal. XVIII, 45, 44, 45. — [2] Jer. III, 8. — [3] Id. V, 10, 11. — [4] Thren. I. 2, 3. — [5] Jer. III, 3, 4. — [6] Nahum, III, 4. — [7] Deut. XXXII, 5, 6. — [8] Isai. I, 23.

» nat[1] : » et hac ducendi ratione *sexcenta millia peditum*, qui coacti erant in ea quam habebant cordis duritie, flagellans, miserans, verberans, medens, in miseratione et disciplina custodiit. « Prout enim ejus est multa misericordia, » ita etiam ejus reprehensio[2]. » Pulchrum enim quidem certe est non peccare; bonum est etiam, ut et qui peccat ducatur pœnitentia : quemadmodum optimum quidem est semper esse sanum; bonum autem est etiam a morbo convalescere. Hac etiam ratione per Salomonem præcipit : « Tu » quidem virga percute filium tuum, animam autem ejus » a morte libera[3]. » Et rursus : « Ne peperceris castigare » puerum; virga autem ipsum corrige : non enim morie» tur[4]. » Reprehensio enim et increpatio, sicut vel ipsum Græcum nomen significat, sunt ipsi ictus animæ, qui peccata castigant, et mortem prohibent : ad moderationem autem et temperantiam deducunt eos qui feruntur ad intemperantiam. Hac quidem certe ratione Plato, cum sciret in reprehensione maximas esse vires correctionis, et præcipuam purgationem, convenienter ei quod dictum est, « eum qui est maxime impurus vult ineruditum et turpem » evasisse, propterea quod reprehendi non posset : quemad» modum purissimum et pulcherrimum eum esse conve» niebat qui futurus esset beatus. » Si enim *magistratus* non *sunt timori bono operi*[5], quomodo qui natura bonus est Deus ei qui non peccat erit timori? « Si autem malum » facies, time , » ut dicit Apostolus. Et ideo ipse quoque Apostolus ad similitudinem Domini sigillatim Ecclesias peracriter incessit : et suæ conscius libertatis, et imbecillitatis eorum qui audiebant, Galatis dicit : « Inimicus factus » sum, vera vobis dicens[6]? » Quemadmodum autem qui sani

[1] Eccli. XVIII, 13, 14. — [2] Id. XVI, 12. — [3] Prov. XXIII, 14. — [4] Ibid. 13. — [5] Rom. XIII, 3, 4. — [6] Gal. IV, 16.

sunt, non opus habent medico, quatenus recte valent[1]; qui autem ægrotant, arte indigent: ita nos quoque, qui in vita laboramus probrosis cupiditatibus, vituperandisque intemperantiis, ac libidinibus, aliorumque vitiorum inflammationibus, Servatore opus habemus. Is autem non solum « lenia » adhibet medicamenta, » sed etiam acria. Peccatorum quidem certe proserpentes corrosiones sistunt amaræ metus radices. Quamobrem salutaris est metus, licet amarus. Jure ergo qui ægrotamus, Servatore opus habemus : qui autem aberravimus, eo qui nos ducat : et qui cæci sumus, eo qui nos ad lucem deducat : et qui sitimus, *fonte vitali*, cujus qui sunt participes *non amplius sitient*[2] : et qui mortui sumus, vita egemus : qui oves, pastore : et qui pueri, pædagogo : quinetiam universa humana natura, Jesu : ne indomiti et peccatores ad finem usque existentes, incidamus in condemnationem ; sed a paleis segregemur, et in apothecam paternam reportemur. *Ventilabrum* enim *in manu* Domini, quo *palea*, quæ *igni* debetur, a frumento secernitur[3]. Licet autem, si vultis, sanctissimi pastoris et Pædagogi, omnipotentis et paterni Verbi, summam nobis sapientiam ediscere, ubi allegoria utitur, seipsum dicens *pastorem* ovium[4] : est autem Pædagogus infantium. Dicit ergo per Ezechielem, orationem dirigens ad presbyteros, et eis quamdam salutarem justæ sollicitudinis descriptionem exponens : « Et quod claudum est alligabo, et quod » ægrum est curabo, et quod aberrat reducam : et pascam » ipsos ego ad montem sanctum meum[5]. » Hæc sunt promissa boni pastoris. Pasce nos infantes, sicut oves. Etiam, Domine, imple tuis justitiæ pabulis : etiam, Pædagoge, pasce nos ad sanctum tuum montem, ad Ecclesiam, quæ in alto est,

[1] Vide D. Guillon, p. 423.
[2] Joan. IV, 14, 15. — [3] Matth. III, 12. Luc. III, 17. — [4] Joan. X, 11, 14. — [5] Ezech. XXXIV, 14, 15, 16.

quæ superat nubes, quæ cœlos tangit. « Et ero, *inquit*, pas-» tor ipsorum, et ero prope ipsos [1], » sicut tunica prope corpus ipsorum. Vult carni meæ dare salutem, me tunica incorruptionis induens : et corpus meum inunxit : « Vocabunt » me, *inquit*, et dicam : Ecce adsum [2]. » Celerius exaudiisti, quam ego expectavi, Domine. « Et si trajiciant, non cadent, » dicit Dominus [3]. » Non cademus enim in corruptionem, qui ad incorruptionem trajicimus : quoniam ipse nos tenebit. Dixit enim ipse, et voluit ipse. Talis est noster Pædagogus, optimo jure bonus. « Non veni, *inquit*, ut mihi » ministraretur, sed ut ipse ministrarem [4]. » Propterea in Evangelio *fessus* [5] introducitur, qui pro nobis defatigatur, et « suam ipsius animam pretium redemptionis pro multis » dare [6] » pollicens. Hunc enim solum esse fatetur *bonum pastorem* [7]. Liberalis ergo est ac magnificus, qui, quod maximum est, suam pro nobis dat animam. Valdeque est hominibus utilis, et in eos benignus, quod homo voluit esse frater, cum posset esse dominus. Ille vero etiam usque adeo bonus fuit, ut pro nobis moreretur. Quin etiam ejus clamavit justitia : « Si recti ad me veniatis, et ego rectus ad » vos : si obliqui ambuletis, et ego obliquus, dicit Dominus » exercituum [8] : » peccatorum increpationes per *vias obliquas* significans. Recta enim, et quæ secundum naturam est, quæ per Jesu I litteram significatur, est ejus bonitas, quæ erga eos qui ex auditu crediderunt firma est et immobilis : « Quoniam vocavi, et non exaudiistis, dicit Dominus, sed » mea irrita fecistis consilia : meas autem reprehensiones » non attendistis [9]. » Ita est maxime utilis Domini reprehensio. De iis David quoque dicit : « Generatio perversa, et » exacerbans; generatio quæ non direxit cor suum, et non

[1] Ezech. xxxiv, 14, 15, 16.—[2] Isai. lviii, 9.—[3] Id. xliii, 2.—[4] Matth. xx, 28. Marc. x, 45. — [5] Joan. iv, 6. — [6] Matth. xx, 28. — [7] Joan. x, 11. —[8] Jerem. v. Levit. xxvi, etc.—[9] Prov. i, 24, 25.

» fuit fidelis cum Deo spiritus ejus, et Dei testamentum non » custodierunt, et in lege ejus noluerunt ambulare[1]. » Hæ sunt causæ exacerbationis, propter quas venit Judex pœnas irrogaturus iis qui bonam vitam noluerunt eligere : et ideo cum eis paulo hic egit crassius, si modo ab eo quo ad mortem feruntur impetu, aliquo modo eos retardare posset. Dicit itaque per David minarum causam apertissimam : « Non crediderunt in mirabilibus ejus : quando occidebat » ipsos, requirebant ipsum, et convertebantur, et mane ad » Deum vigilabant, et recordati sunt, quod Deus est adjutor » eorum, et Deus altissimus redemptor eorum est[2]. » Ita cognovit eos converti propter metum, contempsisse autem ejus benignitatem. Bonum enim, quod semper est beneficum, plerumque contemnitur : colitur autem, qui benevolo justitiæ metu admonet. Duplex est autem genus metus : quorum alterum quidem est cum pudore conjunctum, quo utuntur cives erga bonos principes, et nos erga Deum, quemadmodum boni filii erga parentes. « Equus enim, » *inquit*, indomitus evadit durus, et filius remissus evadit » præceps[3]. » Aliud autem metus genus est cum odio, quo servi utuntur erga dominos difficiles, et Hebræi, qui Deum dominum fecere, non patrem. Multum autem et quidem in totum differt id quod est spontaneum ac voluntarium, ab eo quod fit per necessitatem, quod ad religionem attinet. « Ipse enim, *inquit*, est misericors, medebitur peccatis » eorum, et non perdet, et implebit ut avertat iram suam, » et non incendet omnem indignationem suam[4]. » Vide quomodo Pædagogi quod justum est, ostenditur in increpationibus; et Dei quod bonum est, in miserationibus. Quocirca David, hoc est, Spiritus, qui per eum loquitur, utrumque complectens, de eodem Deo psallit : « Justitia et judicium,

[1] Psal. LVIII, 8, 10. — [2] Ibid. 32, 34, 35. — [3] Eccli. XXX, 8. — [4] Psal. LXXVIII, 38.

» præparatio sedis tuæ. Misericordia et veritas præcedent » ante faciem tuam[1]. » Fatetur esse ejusdem potestatis et judicare et benefacere : simul enim utrorumque potestas est, judicium justi, quod discernit contraria, et idem justus et bonus, qui est vere Deus : qui est ipse omnia, et omnia ipse : quoniam ipse Deus, qui est solus Deus. Quemadmodum enim speculum non est malum deformi, eo quod ipsum ostendat qualis sit ; et quemadmodum medicus non est ægrotanti malus, quod ei febrem annuntiet ; non enim medicus febris causa est, sed febrem indicat : ita nec is qui reprehendit ei male vult qui laborat animo ; neque enim infert ei delicta, sed ea quæ adsunt peccata ostendit, ad hoc, ut avertat ab ejusmodi studiis. Quamobrem Deus quidem bonus est propter seipsum[2], justus autem propter nos, et ideo quia bonus. Quod justum est autem, nobis per suum ipsius Verbum ostendit illinc e superis, unde ipse fuit Pater : priusquam enim esset creator, Deus erat, bonus erat : et propterea et opifex esse et pater voluit : et illius amoris habitudo ac relatio fuit justitiæ principium, cum et solem suum lucere faceret, et Filium suum mitteret. Isque primus e cœlis bonam annuntiavit justitiam, cum diceret : « Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Fi- » lius[3]. » Hæc reciproca, quæ ex æquo ponderat cognitio, est antiquæ justitiæ symbolum. Deinde ad homines descendit justitia, et littera et corpore, Verbo et Lege, humanam naturam ad salutarem urgens pœnitentiam : bona enim erat. At Deo non obedis ? Ejus rei culpam tibi ascribe, qui judicem attrahas.

[1] Psal. LXXXIX, 14.
[2] Vide D. Guillon, p. 422.
[3] Luc. X, 22.

CAPUT X.

Quod idem Deus per idem Verbum et a peccatis arceat, minans; et humanæ naturæ salutem det, adhortans.

Si ergo, quæ in astringenda humana natura versatur, administrationem bonam esse et salutarem, et a Verbo necessario assumi ostendimus usque, et ad pœnitentiam, et ad peccatorum prohibitionem, accommodatam fuisse; consideranda deinceps fuerit Verbi mansuetudo et lenitas. Eum enim justum esse ostensum est. Proprias autem exponit sententias, quæ ad salutem hortantur, per quas id quod honestum est et utile, vult ex paterna voluntate significare. Hæc autem considera : honestum quidem, est encomiastici; utile vero, suasorii. Enim vero suasorii habitudo quædam, est hortatorium et dehortatorium; et encomiastici vero, laudatorium et vituperatorium. Certo enim modo se habens sententia suasoria, efficitur hortatoria, et alio modo dehortatoria. Similiter etiam genus encomiasticum, uno quidem modo se habens, est vituperatorium; alio vero, laudatorium : in quibus maxime versatur justus Pædagogus, qui quod nobis est utile sibi tanquam scopum proposuit. Verumenimvero genus quidem vituperatorium et dehortatorium nobis prius ostensum est : nunc autem hortatorium et laudatorium rursus nobis aggrediendum est, et tanquam in trutina in æquilibrio stantes justi lances expendamus. Ad ea ergo quæ sunt utilia, adhortatione utitur Pædagogus hoc modo per Salomonem : « Ego vos, o homi-
» nes, adhortor, et meam vocem edo filiis hominum : au-
» dite me : præclara enim dicam[1] : » et quæ sequuntur. Quæ sunt autem salutaria consulit; quoniam consilium ad electionem et fugam idoneum est : quemadmodum facit

[1] Prov. VIII, 4 6.

per David, dicens : « Beatus vir qui non ambulavit in con- » silio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et supra » cathedram pestilentiarum non sedit : sed in lege Domini » voluntas ejus[1]. » Consilia autem dandi tres sunt partes. Una quidem, quæ sumit exempla ex tempore præterito : ut, verbi gratia, quid Hebræis evenerit qui aurum adorarunt in vitulo, et quid passi sunt cum fornicati essent, et quæ sunt similia. Altera vero, quæ ex præsenti tempore intelligitur, ut quæ sensu comprehendatur; sicut illud quod dictum iis qui Dominum rogarunt, « An ipse esset Chris- » tus, an vero alium expectamus? Abite, et dicite Joanni : » Cæci vident, surdi audiunt, leprosi mundantur, mortui » resurgunt; et beatus qui non fuerit scandalizatus in » me[2]. » Hoc ergo fuit quod prædixit David : « Sicut audi- » vimus, ita et vidimus[3]. » Ex futuris autem constat tertia pars dandi consilii, qua quæ sunt eventura jubet caveri : quemadmodum illud quoque dictum est : « Qui autem in » peccata inciderint, ejicientur in tenebras exteriores : illic » erit fletus et stridor dentium[4]; » et quæ sunt similia : adeo ut ex his omnibus clarum sit, Dominum, per omnem medendi rationem procedentem, humanam naturam evocare ad salutem. Admonitione autem peccata mitigat, minuens quidem cupiditatem, simul autem spem præbens salutis. Dicit enim per Ezechielem : « Si conversi fueritis ex toto » corde vestro, et dixeritis, Pater, audiam vos tanquam po- » pulum sanctum[5]. » Et rursus dicit : « Venite ad me, omnes » qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos[6] : » et ea quæ sequuntur, ex sua persona dicit Dominus. Apertissime autem ad bonitatem vocat per Salomonem, dicens : « Bea- » tus homo qui invenit sapientiam, et mortalis qui invenit

[1] Psal. I, 1, 2. — [2] Matth. XI, 3, 4, 5, 6. Luc. VII, 19, 22, 23. — [3] Psal. XLVIII, 8. — [4] Matth. XXII, 13; XXV, 30. — [5] Ezech. XVIII, et XXXIII. — [6] Matth. XI, 28.

» prudentiam[1]. » Quod *bonum* est enim, « a quærente in» venitur, et solet videri ab eo qui invenit. » Jam vero per Hieremiam quoque enarrat prudentiam : « Beati sumus » Israel, *dicens*, quod quæ Deo grata sunt, a nobis cognita » sunt[2]. » Cognoscuntur autem per Verbum, per quem sumus beati et prudentes. Prudentia enim et cognitio indicatur per eumdem Prophetam dicentem : « Audi, Israel, » mandata vitæ, ausculta ut cognoscas prudentiam[3]. » Per Mosem autem propter suam in homines benevolentiam donum quoque pollicetur iis qui contendunt ad salutem. Dicit enim : « Et introducam vos in terram bonam, quam » juravit Dominus patribus vestris[4]. » Et præterea : « Intro» ducam vos in montem sanctum, et vos lætitia afficiam[5], » dicit per Esaiam. Jam vero est aliud quoque genus Pædagogiæ ejus, nempe beatificatio : « Beatus ille est, *per David* » *dicit*, qui non peccavit : et erit tanquam lignum quod » plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum » suum dabit in tempore suo, et folium ejus non defluet. » (Per hoc etiam innuit resurrectionem.) « Et omnia quæ» cumque faciet, ei recte succedent[6]. » Tales nos vult esse, ut simus beati. Rursus autem ostendens id quod ex adverso respondet justitiæ trutinæ, « At non sic impii, *inquit*, non » sic; sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie » terræ[7]. » Cum peccatorum pœnas, et facilem eorum tanquam ventis dissipationem ostendisset Pædagogus, per pœnam a crimine dehortatus est : et cum supplicium pro meritis intentasset, beneficentiæ suæ benignitatem ostendit, ut bona nobis paremus, iisque fruamur, per eam summo nos artificio excitans. Quinetiam ad cognitionem nos per Hieremiam hortatur, dicens : « Via Dei si ambulasses, habi» tasses in pace in sæculum[8]. » Cognitionis enim eis merce-

[1] Prov. III, 13. — [2] Baruch, IV, 4. — [3] Id. III, 9. — [4] Deut. XXXI, 20. — [5] Isai. LVI, 7. — [6] Psal. I, 1, 2, 3, — [7] Ibid. 4. — [8] Baruch. III, 13.

dem ostendens, prudentes ad ejus amorem excitat. Et ei qui aberravit dans veniam : « Convertere, convertere enim, » *inquit,* sicut qui vindemiat ad canistrum suum [1]. » Vides bonitatem justitiæ, quæ consulit moveri pœnitentia? Præterea per Hieremiam illuminat eos qui a veritate aberrant : « Hæc autem dicit Dominus : State in viis, et videte, et » rogate semitas Domini æternas, quænam est semita bona, » et ambulate in ea, et invenietis sanctificationem anima- » bus vestris [2]. » Ducit autem ad pœnitentiam, causa salutis nostræ. Propterea dicit : « Si te pœnituerit, expurgabit Do- » minus cor tuum, et cor seminis tui [3]. » Poteram quidem ad hujus quæstionis defensionem adducere philosophos, qui dicunt eum solum qui est perfectus esse laudabilem; qui malus est autem, vituperabilem : sed quoniam nonnulli quod beatum est calumniantur, ut quod neque ipsum aliquid negotii habeat, neque alii exhibeat, ejus benevolentiam in homines non intelligentes, propter hos, et propter eos etiam qui bono quod justum est non tribuunt, id quod a nobis dictum fuit adjectum est. Consequens enim esset ut diceremus, increpatorium ac vituperatorium Pædagogiæ genus convenire hominibus, quoniam omnes homines malos dicunt : sapiens autem solus Deus est, a quo sapientia; et perfectus solus; et ideo solus quoque laudabilis. Sed hac oratione non utor. Dico ergo, laudem et vituperationem, vel quod laudi et vituperationi est assimile, esse medicamenta hominibus maxime necessaria. Qui sunt itaque curatu difficiles [4], ab igne, malleo, incude, hoc est, minis, reprehensione, increpatione, tanquam ferrum aguntur. Qui autem fidei adhærent, tanquam homines per se docti, et libere agentes, laude augentur. « Laudata enim virtus, non » secus ac arbor, crescit. » Hoc cum intelligeret, mihi vide-

[1] Jer. VI, 9. — [2] Ibid. 16. — [3] Deut. XXX, 6.
[4] Vide D. Guillon, p. 423.

tur Samius præcepisse Pythagoras :

Turpibus quidem perpetratis, increpare; bonis vero, delectare.

Increpare autem dicitur etiam admonere, quod Græce est νουθετεῖν. Admonitionis autem, quæ Græce est νουθέτησις, etymologia est νοῦ ενθεματισμος, hoc est, *mentis immissio:* quod sit increpatorium genus, quod mentem pariat. Cæterum alia innumerabilia inveniri possunt præcepta de parandis bonis, et malis fugiendis : « Non est pax impiis, dicit » Dominus [1]. » Propterea per Salomonem præcipit infantibus, ut caveant : « Fili, ne te in errorem abducant pec» catores, neque in viis cum eis ambulaveris, si te hortati » fuerint, dicentes : Veni nobiscum, sis socius innocentis » sanguinis : in terra autem virum justum injuste absconda» mus, de medio eum tollamus, sicut infernus viventem [2]. » Hoc itaque de Domini quoque passione prædicitur. Porro per Ezechielem etiam Vita nobis mandata suppeditat : « Anima quæ peccat, morietur : homo autem erit justus, » qui facit justitiam. Non comedit in montibus, et oculos » suos non conjecit in cogitata domus Israel, et uxorem » proximi sui non polluerit, et ad mulierem menstruorum » tempore non appropinquabit, et hominem vi non oppri» met, et pignus debitoris reddet, et rapinam non rapiet, » panem suum dabit esurienti, et nudum vestiet. Pecuniam » suam non dabit ad usuram, et commodum non accipiet, » et ab iniquitate avertet manum suam, et justum judicium » faciet inter virum et inter proximum suum. In præceptis » meis ambulavit, et justificationes meas servavit, ut faceret » eas. Justus hic est. Vita vivet, dicit Dominus [3]. » Hæc continent descriptionem institutionis vitæ christianorum, et convenientem adhortationem ad beatam vitam, præmium beatitatis, vitam æternam.

[1] Isai. XLVIII, 22; LVII, 21. — [2] Prov. I, 10, 11, 12. — [3] Ezech. XVIII, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

CAPUT XI.

Quod per legem et prophetas Verbum pædagogi functus fuerit officio.

Ejus quidem in homines benevolentiæ et Pædagogiæ modus, ut a nobis fieri potuit, ostensus est. Quocirca ipse seipsum pulcherrime exponens, *grano sinapi* assimilavit[1] : et verbi quod seminatur spiritalem et multiplicem naturam, ac diffusam, rationalisque potestatis magnificentiam simul et sanctitatem, et præterea reprehensionis mordacitatem, et repurgandi facultatem, esse id utile propter acrimoniam significans. Per exiguum itaqué granum, quod allegorice dicitur, universæ humanæ naturæ plurimam salutem largitur. Atque mel quidem, cum sit dulcissimum, bilem generat; quemadmodum bonitas, contemptum : quod quidem causa est peccandi. Sinapi autem et bilem diminuit, hoc est iram; et phlegma excindit, hoc est, fastum ac superbiam. Ex quo Verbo vera animæ sanitas, æternaque bona temperatura accedit. Olim itaque per Mosem, Verbum pædagogi fungebatur officio; deinde etiam per Prophetas : est autem Moses quoque propheta. Est enim Lex pædagogia puerorum insolentium, qui habenis non facile retinentur. *Saturati ergo,* inquit, *surrexerunt ludere*[2]. Saturati autem Græce est χορτασθέντες, quasi dicas, *fœno repleti :* nempe qui a ratione alienam alimenti plenitudinenm χόρτασμα, hoc est, *fœni repletionem,* non autem cibum dixerit. Quoniam autem absque ratione satiati, absque ratione ludebant, propterea ipsos et Lex et timor sequebatur, ut et peccata rescinderet, et ad res ex virtute gerendas adhortaretur : aures præparans ut vero Pædagogo obedirent, qui est unum idemque Verbum, quod præsentibus accommodabat se, Legi nimirum : « Datum *enim dicit Paulus* Pæda-

[1] Matth. XIII, 31. Luc. XIII, 19. — [2] Exod. XXXII, 6. 1 Cor. X, 7.

» gogum ad Christum[1] : » adeo ut ex hoc apertum sit, unum solum, verum, bonum, justum, ad imaginem et similitudinem Patris filium, Jesum, Verbum Dei, esse nostrum Pædagogum : cui nos tradidit Deus, tanquam Pater benevolus vero Pædagogo commendans filios, nobis dilucide præcipiens : *Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite*[2]. Fide dignus est divinus Pædagogus, tribus rebus pulcherrimis ornatus, scientia, benevolentia, dicendi libertate. Scientia quidem, quoniam est paterna Sapientia : « Omnis » enim sapientia est a Domino, et cum eo est in ævum[3]. » Dicendi autem fiducia, quoniam Deus est et opifex : « Omnia » *enim* per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil[4]. » Benevolentia autem, quoniam solus pro nobis seipsum hostiam tradidit : « Bonus *enim* pastor animam suam ponit pro » ovibus suis[5] : » atque adeo eam posuit. Benevolentia autem nihil est aliud, quam volitio boni proximi sui gratia illius.

CAPUT XII.

Quod Pædagogus convenienter paternæ affectioni severitate et benignitate usus sit.

His jam peractis, consequens fuerit ut Pædagogus noster, Jesus, vitam nobis veram describat, et eum qui in Christo est hominem more pædagogi instituat. Est autem forma ejus ac character, neque admodum difficilis, nec præ benignitate usque adeo dissolutus. Simul autem mandat, et mandatis ejusmodi characterem imprimit, ut ea possint perficere. Atque mihi quidem is ipse videtur hominem finxisse ex pulvere, aqua autem regenerasse, spiritu vero auxisse, verbo autem, pædagogi instar, instituisse, ad filiorum adoptionem et salutem sanctis præceptis dirigens, ut

[1] Gal. III, 24.—[2] Matth. XVII, 5.—[3] Prov. II,6.—[4] Joan. I, 3.—[5] Id. X, 11.

cum terra genitum in sanctum et cœlestem hominem suo adventu transformasset, divinam illam vocem maxime impleret : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem » nostram[1]. » Atque fuit quidem Christus hoc plenum quod dixit Deus : alii autem homines intelliguntur secundum solam imaginem. Nos autem, o boni Patris filii, alumni boni Pædagogi, Patris voluntatem impleamus, Verbum audiamus, et vere salutarem Servatoris nostri vitam exprimamus : hic jam meditantes cœlestem vitæ rationem, per quam effecti dii, semper germinante lætitia et incorrupto boni odoris unguento inungamur, evidens incorruptionis exemplar habentes vitæ Domini formam, et Dei vestigia persequentes : cui soli convenit considerare, atque adeo cui curæ est, quomodo et quanam ratione futura sit vita hominum sanior. Quinetiam ad hoc ut facile contenti simus, et quæ sunt supervacanea negligamus, accinctique et itinerantium more expediti, et ad beatæ vitæ æternitatem parati simus, nos præparat, unumquemque nostrum esse ipsum sui ipsius penum docens : *Ne solliciti* enim, inquit, *sitis de crastino*[2]: dicens oportere eum qui Christo nomen suum dedit, sua sorte contentum, sibi per se servientem, in diem vivere. Non enim in bello, sed in pace instituimur. Ac bello quidem magno apparatu opus est, magnoque et profuso sumptu egent deliciæ : pax autem et dilectio, simplices et faciles sorores, non armis neque profuso apparatu indigent. Nutrimentum eis Verbum est. Verbum autem is est cui et demonstrandi et docendi principatus obtigit, a quo frugalitatem, simplicitatem, a fastuque alienationem, libertatis amorem, benignitatem, et honesti studium ediscimus. Id, etsi uno Verbo cum virtutis conjunctione Deo similes reddimur, non ad socordiam ac negligentiam oportet traducere : sed elabora, et ne defatigeris : eris enim qualis non speras,

[1] Gen. I, 26 — [2] Matth. VI, 34.

neque vero conjicere potueris. Quemadmodum autem philosophorum quidem est alia vivendi ratio, alia vero oratorum, alia autem luctatorum : ita est generosa dispositio voluntati honestatis studiosæ conveniens, quæ accedit ex Christi pædagogia : et quæ hac vi imbuta sunt, honestate præstant, incessus et accubitus, nutritio et somnus, cubitusque et victus, et reliqua disciplina. Non est enim nimis intensa ac vehemens ejusmodi Verbi educatio, sed moderata, et quæ justo ac recto tenore consistat. Hac etiam ratione Servator Verbum seu Ratio dictus est, qui hæc hominibus rationalia medicamenta, quibus salventur ac bono sensu imbuantur, invenit, opportunitatem quidem observans, vitium autem arguens, et affectionum animi causas exponens, et a ratione alienarum cupiditatum radices excindens, a quibus quidem abstinere oporteat præcipiens, omnia autem salutis antidota ægrotantibus exhibens. Hoc est enim maximum et maxime regium Dei opus, humanam servare naturam. At medico quidem, qui nihil quod ad salutem faciat consulit, ægroti succensent : divino autem Pædagogo quomodo non maximas nos habere gratias fatebimur, qui minime taceat, nec animi penetralibus contineat minas, quæ ferunt ad exitium; sed eas arguat, et quæ ad eas tendunt appetitiones excindat, et quæ ad rectam vitæ rationem pertinent edoceat? Magnæ ergo illi sunt agendæ gratiæ. Ratione enim præditum animal, hominem inquam, aliquidne aliud dicimus oportere quam id quod est divinum, contemplari? Porro autem humanam quoque naturam dico eos oportere considerare, et ita vivere ut jubet et dictat veritas, et ipsum Pædagogum et ejus pæcepta plurimum admirantes, ut quæ inter se congruant et conveniant. Cui convenienter imagini oportet nos quoque, nos ipsos Pædagogo conformantes, ita vivere, ut factis oratio revera conveniat.

CAPUT XIII.

Quod quemadmodum id quod recte et ex virtute geritur, fit secundum rectam rationem ; ita rursus peccatum, præter rationem.

Quidquid est præter rectam rationem, id est peccatum. Jam vero generales animi affectiones seu perturbationes hoc modo definiendas censent philosophi : Cupiditatem quidem, appetitionem quæ non paret rationi : Metum autem, dissolutionem quæ non paret rationi : Voluptatem autem, elationem animæ quæ non paret rationi. Si ergo quæ in ipsam Rationem seu Verbum inobedientia committitur, peccatum generat ; quomodo non necessario Rationi seu Verbo obedire, quod quidem fidem dicimus, parit id quod vocatur officium ? Ipsa enim virtus, est animæ consentiens affectio, rationi subjecta per totam vitam. Quinetiam, quod est supremum omnium, ipsam Philosophiam, definiunt, studium rectæ rationis ; adeo ut sit necessario delictum quidquid fit propter errorem rationis, et merito vocetur *erratum*, seu peccatum. Jam enim, quando primus homo peccavit, et Deo non obedit : « Et jumentis, *inquit,* » assimilatus est homo [1], » qui præter rationem aberrasset, merito rationis expers existimatus comparatur jumentis. Hinc etiam dicit Sapientia : « Equus ad coitum libidinosus, » et adulter irrationali jumento assimilatus : *et ideo subjun-* » *git :* Quocumque super eum sedente hinnit [2]. » Non amplius, inquit, ut homo loquitur : nec enim est amplius particeps rationis, qui peccat præter rationem ; verum est expers rationis bellua, dedita cupiditatibus, cui omnes voluptates insident. Quod ex rationis autem obedientia recte geritur, προσῆκον et καθῆκον, hoc est, quod *incumbit,* et *convenit,* nempe *officium,* vocant Stoici [3]. Quod autem

[1] Psal. XLIX, 12, 20. — [2] Eccli. XXXIII, 6.
[3] Vide D. Guillon, p. 424.

convenit, id incumbit. Obedientia autem fundatur mandatis. Ea autem, monitionibus cum sint eadem, veritatem sibi scopum proponentia, ad extremum expetendum, qui finis dicitur, instituunt. Pietatis autem finis est æterna in Deo requies. Æternitatis autem principium, est noster finis. Pietatis igitur perfecta operatio officium per opera efficit. Unde officia merito in actionibus, non autem in dictionibus consistunt. Et est Christiani quidem actio, rationalis animæ operatio, ex concinno judicio et appetitione veritatis, quæ per conjunctum et in partem veniens peragitur corpus. Officium autem est, quæ in vita Deum et Christum sequitur voluntas, quæ se propter vitam æternam recte gerit. Etenim Christianorum vita, quam nunc instituimus, est quædam rationalium quasi actionum compages, hoc est, eorum quæ a Ratione docentur, quæ labi nesciat operatio, quam quidem fidem appellavimus. Hæc autem compages sunt mandata Domini, quæ cum sint divinæ sententiæ, monita spiritualia, nobis ipsis scripta sunt, ut quæ et nobis ipsis et proximis bene quadrent. Quinetiam ipsæ quoque ad nos revertuntur, sicut pila quæ propter repercussionem ad eum qui jacit recurrit. Unde etiam sunt ea quæ decent ac conveniunt, nempe officia, ad divinam Pædagogiam necessaria, ut quæ a Deo præcepta et ad salutem tradita sunt. Et quoniam eorum quæ sunt necessaria, alia quidem solum ad vitam hic agendam pertinent, alia vero hinc, ut illic bene vivamus, avolare faciunt : convenienter quoque officiorum, hæc quidem ad vivendum, illa vero ad recte vivendum ordinantur. Quæcumque ergo ad gentiliter vivendum præcipiuntur, ea vulgo publicata sunt. Quæ autem ad bene vivendum conveniunt, ex quibus æterna illa vita acquiritur, ea hic veluti adumbrata ex ipsis Scripturis colligemus ac considerabimus.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Quomodo circa alimenta versari oporteat.

Propositum itaque institutum ac scopum sequentibus, et scripturas ad eam Pædagogiæ partem quæ vitæ utilis futura est deligentibus, qualem esse in tota vita eum qui Christianus dicitur oporteat, summatim describendum est. Nobis igitur a nobis ipsis incipiendum est, et quomodo nos componere ac moderari oporteat. Habita ergo operis nostri, commodæque illius dispositionis ratione, quemadmodum unumquemque nostrum se in suum corpus gerere, vel potius quomodo id dirigere oporteat, dicendum est. Quando enim quis a rebus externis, et ab ipsa præterea corporis cultura ad mentem a Ratione, seu Verbo, deductus, eorum quæ in homine secundum naturam eveniunt contemplationem accurate didicerit, sciet non esse studium in res externas conferendum : sed hominis quod est proprium, animæ nempe oculum, expurgandum, castamque et sanctam carnem suam tuendam. Qui enim ab illis pure emundatus exolutusque fuerit, per quæ est adhuc pulvis, quidnam aliud commodius seipso habere poterit, ad hoc, ut recta via ad Dei procedat comprehensionem? Atque alii quidem homines *vivunt ut comedant,* quod certe etiam rationis expertibus evenit animantibus, « Quibus nihil aliud quam » venter vita est : » nobis autem Pædagogus præcipit *comesse ut vivamus :* neque enim nostrum nutritio munus

est; neque scopus noster, voluptas : sed propter nostram hic mansionem, quam ad incorruptionem Verbum instituit : et ideo secernitur ac seligitur alimentum. Est autem ipsa simplex et minime curiosa veritas, simplicibus et minime curiosis pueris apposita : utpote quæ ad vivendum, non ad lautitias deliciasque apta sit. Ipsum autem vivere, ex duobus, sanitate scilicet et viribus, constituitur, quibus maxime convenit alimenti facilitas; ut quod et ad digestionem et corporis levitatem sit utile : ex quibus incrementum, sanitas, et justæ vires, non autem injustæ, lubricæ, et miseræ, quales sunt quæ athletis ex illa sua edendi necessitate obveniunt. Sunt itaque multiplices qualitates respuendæ, quæ varia damna pariunt, malas corporum habitudines, stomachorum subversiones, cum corruptus et constupratus sit gustus misera et infausta quadam condiendi arte, et inani in faciendis bellariis artificio. Audent enim appellare nutritionem, studium deliciarum, quod in noxias voluptates dilabitur. Antiphanes autem, Delius medicus, vel unam hanc dixit esse morborum causam, ciborum varietatem : cum qui veritatem ægre ferunt, multiplici nescio qua vana gloria frugalem et moderatum victum abjurent, et transmarinas escas anxie perquirant. Ac mihi quidem morbi eorum misereri lubet : ipsos autem non pudet suas decantare delicias : quæ sunt enim in freto Siculo, murænas anxio et sollicito animo perquirunt, et Mæandri anguillas, et qui in Melo sunt hœdos, et qui in Sciatho mugiles, Pelori conchas, et Abydena ostrea, nec mænidas quæ sunt in Lipara prætermittunt, nec bolum Mantinicum, nec betas quæ sunt apud Ascræos, et pectines exquirunt Methymnæos, et lingulacas Atticas, et turdos Daphnios, et caricas Chelidonias, propter quas in Græciam cum quingentis myriadibus infelix Persa (2) profectus est : Phasidis aves præterea coëmunt, attagenas Ægyptias, Medicum pavonem. Hæc condimentis immutan-

tes, ii qui sunt gulæ dediti, obsoniis inhiant; « quæcumque tellus, et profunda ponti, immensaque alit latitudo aëris, » ingluviei ea suæ comparantes. Videntur revera hi insatiabiles, et solliciti ciborum indagatores, ad delicias suas mundum irretire, sibilantibus sartaginibus undique circumstrepentes, et circa cochlear et mortarium totam vitam suam consumentes, edaces atque adeo omnivori homines, materiam ignis instar apprehendentes. Quinetiam facilem cibum, nempe panem, effœminant, id quod in frumento maxime nutrit excribrantes, adeo ut alimentum maxime necessarium fiat probrum voluptatis. Apud homines autem nullum habet terminum delicata ingluvies : in liba enim ac placentas provecta est, bellariorum multitudinem excogitans, omnes saporis consectata species. At mihi quidem videtur homo qui est ejusmodi, nihil esse aliud quam bucca aut maxilla. « Ne desideres autem, *inquit Scriptura*, edulia divitum [1] : » ea enim vitæ non veræ et turpi conjuncti sunt. Illi enim dant operam obsoniis, quæ fimus paulo post excipit : nobis autem cibum cœlestem venantibus necesse est ventri, qui est sub cœlo, imperare, et multo magis iis quæ ei amica et grata sunt, *quæ Deus abolebit* [2], inquit Apostolus, voraces gulæ cupiditates jure execrans. « Escæ » enim ventri, » ex quibus hæc carnalis et exitialis vita dependet, quam audent nonnulli Agapen vocare, effrænata lingua utentes, nempe quædam prandiola nidorem et jus redolentia : sacram agapen, pulchrum ac salutare Verbi opus, ollis nescio quibus, et liquido jure dedecorantes : potuque, deliciis, et fumo illud nomen probro afficientes, falluntur opinione, ut qui Dei promissum prandiolis se posse emere expectaverint. Quæ enim lætitiæ causa fiunt congregationes, ipsi quoque allegentes, et cœnulas, et prandia, et epulas, hunc cœtum jure vocaverimus, rationem sequen-

[1] Prov. XXIII, 3. — [2] 1 Cor. VI, 13.

tes. Has autem epulas ἀγάπας non vocavit Dominus. Dicit itaque, alicubi quidem : « Quando fueris invitatus ad nup- » tias, ne primo loco accumbas; sed quando vocatus fueris, » accumbe in ultimo loco [1]. » Alicubi autem : « Quando » feceris prandium aut cœnam [2] ; » et rursus : « Sed quando » feceris epulum, voca mendicos; » cujus rei causa cœna maxime facienda est. Et præterea : « Homo quidam fecit » cœnam magnam, et vocavit multos [3]. » Sed sentio undenam effluxerit speciosa cœnarum appellatio : nempe « ex » gutturibus. Insaniæ merendarum frequentator, » ait Comicus. Revera enim *multis multa sunt cœnæ gratia :* nondum enim didicerunt Deum parasse suo opificio, homini inquam, cibum et potum, ut conservetur, non autem ut voluptate afficiatur. Nam nec corporibus quidem natura insitum est, ut ex multiplici ciborum varietate juventur. Contra enim omnino, qui escis utuntur vilissimis sunt robustiores, saniores, et generosiores; ut famuli dominis, et agricolæ possessoribus : et non solum fortiores, sed etiam prudentiores; ut philosophi divitibus. Neque enim mentem nutrimentis obruerunt, neque ipsam voluptatibus deceperunt. Agape autem revera est cœleste nutrimentum, rationale epulum : « Omnia sustinet, omnia suffert, omnia » sperat : charitas nunquam excidit [4]. Beatus, qui come- » dit prandium in regno Dei [5]. » Casus est autem omnium gravissimus, si quæ charitas non potest excidere, superne e cœlis ad juscula humi abjiciatur. Et tu me eam existimas intelligere cœnam, quæ aboletur? « Si facultates, *inquit,* » meas distribuero, charitatem autem non habeam, nihil » sum [6]. » Ab universa hac charitate dependet Lex et Verbum : et si Dominum Deum tuum et proximum dilexeris, in cœlis est hoc cœleste convivium, quod *a bene habendo*

[1] Luc. XIV, 8, 10. — [2] Ibid. 12, 13. — [3] Ibid. 16. — [4] 1 Cor. XIII, 7, 8. — [5] Luc. XIV, 15. — [6] 1 Cor. XIII. 3.

εὐωχία græce dicitur : terrestre autem, cœna dictum est, ut ex Scriptura ostensum est ; et fit quidem hæc cœna propter charitatem : sed cœna non est ipsa charitas, verum socialis benevolentiæ, et quæ sua lubenter impertit, indicium. « Ne quod ergo nostrum bonum est, maledictis la» cessatur. Non est enim regnum Dei esca et potus, » dicit Apostolus, ne fluxum et momentaneum prandium intelligatur : « verum justitia, et pax, et gaudium in Spiritu » sancto [1]. » De hoc prandio qui comederit, is id quod rerum omnium optimum est, nempe regnum Dei, possidebit, sanctum charitatis conventum hic meditatus, nempe cœlestem Ecclesiam. Charitas ergo res est pura et Deo digna : officium vero ejus est communicatio : « Cura autem, dis» ciplinæ est charitas, » quam dicit Sapientia : « Charitas » vero, observatio legum ejus [2]. » Hæ autem lætitiæ habent quoddam charitatis incitamentum ex nutrimento publico, quod ad æternam assuefacit oblectationem. Charitas ergo cœna non est : epulum autem a charitate pendeat. « Dis» cant enim, *inquit*, filii tui, quos dilexisti, Domine, quod » non generationes fructuum nutriant hominem, sed ver» bum tuum eos qui tibi credunt conservat [3]. » Non enim in pane vivet justus. Sit autem nobis cœna tenuis et expedita, apta ad vigilias, non permixta diversis saporibus. Nec hoc a Pædagogi disciplina alienum est. Bona enim nutrix ad communicationem est charitas, quæ dives habet viaticum, nempe sufficientiam, quæ quidem dimenso justa quantitate alimento præfecta, salubriter corpus administrans, etiam proximis ex eo aliquid distribuit. Victus autem qui sufficientiam excedit ac obruit, homini multum officit : animam certe segnem et inertem reddit, corpus vero valetudinarium, et quod in morbos facile prolabitur, efficit. Quinetiam voluptates, quæ in dijudicandis condimentis

[1] Rom. XIV, 16, 17. — [2] Sap. V, 17, 18. — [3] Ibid. XVI, 27.

anxiæ sunt et difficiles, probra inurunt, utpote liguritionem, ingluviem, edacitatem, voracitatem, insatiabilitatem, et hujusmodi alia. Muscæ quoque aptissime vocantur, et feles, et adulatores, et gladiatores, et immane genus parasitorum : dum ventris voluptate hi quidem rationem, illi vero amicitiam, alii autem vitam ipsam metiuntur, super ventrem serpentes, belluæ hominibus similes, ad imaginem patris sui, edacis belluæ. Et qui eos *prodigos,* quod græce est ἀσώτους appellarunt, bene mihi videntur eorum finem significasse : ut qui eos ἀσώστους, hoc est, *a salute alienos*, per elisionem elementi σ, intellexerint. An non enim sunt ejusmodi, qui in ollis versantur, multiplicibusque exquisitorum condimentorum varietatibus, humilis et abjecti animi, terræ plane filii, qui victum in dies persequuntur, perinde ac non victuri ? Eos miseros pronuntiat per Esaiam sanctus Spiritus, nomen Agapes tacite quodammodo ab eis auferens, quoniam non erat epulum rationi consentaneum : « Ipsi autem fecerunt lætitiam, occidentes vitulos, et oves » sacrificantes, dicentes : Comedamus et bibamus, cras » enim morimur [1]. » Et quod ejusmodi delicias peccatum existimet, subjungit : « Et non dimittetur hoc vestrum pec» catum, donec mortui fueritis. » Non dicens peccati remissionem mortem insensilem, sed retributionem peccati, quæ quidem mors est, a salute sejungens. « Ne læteris au» tem propter execrandas delicias [2], » dicit Sapientia. Hic autem de idolothytis quoque mentio facienda est, quonam modo præcipiat ab iis esse abstinendum. Illa mihi videntur execranda et abominanda, quorum ad sanguinem advolant

Animæ ex Erebo, nunc lumine cassæ.

Nolo enim vos fieri participes dæmoniorum[3], dicit Apostolus. Eorum enim qui servantur, et eorum qui perierunt, se-

[1] Isai. XXII, 13. 14. — [2] Eccli. XVIII, 32. — [3] 1 Cor. X, 20.

parata sunt nutrimenta. Ab his ergo abstinendum est, non quod ea pertimescamus (non est enim in eis aliqua potentia), sed quod propter nostram conscientiam, quæ sancta est, et propter dæmonum odium, eos nempe, quibus illa sunt dedicata, aversemur; et præterea propter eorum qui multa procliviter et lubrice suspicantur, imbecillitatem, « quibus infir» ma polluitur conscientia : cibus enim nos non commenda» bit Deo[1]. Neque quæ intrant coinquinant hominem, sed » quæ ex ore, *inquit*, exeunt[2]. » Usus ergo naturalis nutrimenti est indifferens[3] : « Neque enim si comedamus, *in» quit*, plus habemus : nec si non comedamus, deficimus[4]. » Sed non est consentaneum ut sint *mensæ dæmoniorum*[5] participes, qui divino ac spirituali nutrimento digni sumus habiti. « An non habemus potestatem comedendi et bi» bendi, *dicit Apostolus*, et mulieres circumducendi[6] ? » sed voluptatibus scilicet imperantes, arcemus cupiditates. « Videte *ergo*, ne hæc nostra potestas offensionem afferat » imbecillis[7]. » Non oportet ergo nos veluti prodige et profuse viventes, quemadmodum est in Evangelio similitudo *filii*[8] divitis, abuti donis patris, sed eis uti ut qui ipsis constanter imperemus : ut in cibos enim regnum et dominatum obtineamus, non ut eis serviamus, ordinati fuimus. Res est ergo præclara et maxime expetenda, sublatis ad veritatem oculis, divino illi qui in alto est adhærere cibo, et ejus qui revera est inexhausta implere semet contemplatione. Hanc enim agapen oportere nos suscipere ostendit cibus Christi. Est autem valde a ratione alienum et inutile, et nequaquam humanum, pecudum more saginatum, morti nutriri, deorsum in terram respicientes, et e terra semper in mensas procumbentes, gulæ deditam vitam per-

[1] 1 Cor. VIII, 7, 8. — [2] Matth. XV, 11.
[3] Vide D. Guillon, p. 424.
[4] 1 Cor. VIII, 8. — [5] Ibid. X, 21. — [6] Ibid. IX, 4, 5. — [7] Ibid. VIII, 9. — [8] Luc. XV, 11.

sequentes, id quod bonum est hic utique, in vita quæ mox non est futura, infodientes, soli cibi devorationi blandientes, propter quam in majori pretio sunt coqui quam agricolæ. Non enim ferculorum apparatum tollimus, sed consuetudinis prolapsionem, tanquam calamitatem, suspectam habemus. Quocirca vitandus est luxus, pauca quædam, et quæ sunt necessaria, sumentibus; et « si quis nos invitat in» fidelium et accedere statuamus (*bonum est enim* cum in» solentibus hominibus non versari), quidquid apponitur » *jubet nos* comedere, nihil interrogantes propter conscien» tiam[1]. » Similiter autem jussit nos *ea quæ sunt in macello*, citra ullum scrupulum ullamve curiosam indagationem, *emere* [2]. Non est ergo penitus a variis cibis abstinendum, sed in eis non est studium ponendum. Ea autem quæ apponuntur sumere debemus, ut decet Christianum, eum quidem qui nos invitavit honorantes, per innoxiam, et quæ satietatem non afferat, congressionis societatem : sumptuosas, quæ inferuntur, dapes indifferentes esse existimantes : obsonia despicientes, ut quæ paulo post non sint futura. » Qui comedit, eum qui non comedit non spernat. Qui » autem non comedit, eum qui comedit non judicet[3]. » Paulum autem progressus, præcepti quoque causam exponit : « Qui comedit, *inquiens*, Domino comedit, et Deo agit » gratias : et qui non comedit, Domino non comedit, et Deo » agit gratias[4] : » ut sit justum nutrimentum, gratiarum actio. Porro autem qui semper agit gratias, is in voluptatibus non versatur. Quod si etiam ad virtutem e convivis aliquot hortari velimus, eo magis a lautis et delicatis his cibis abstinendum est, evidens virtutis exemplar nos ipsos exhibentes, sicut ipsi Christum exemplar habuimus. « Si quid *enim ejus*» *modi ciborum* fratrem offendit, non comedam hoc, *in*» *quit*, in æternum, ne fratrem meum offendam[5]. » Exigua

[1] 1 Cor. x, 27. — [2] Ibid. 25. — [3] Rom. xiv, 3. — [4] Ibid. 6. — [5] 1 Cor. viii, 13.

continentia hominem lucrifacio. « An non habemus potesta- » tem comedendi et bibendi [1] ? « Et veritatem » cognovimus, » *inquit,* quod nihil sit simulacrum in mundo, sed solus » revera et unus noster Deus, ex quo omnia, et unus Do- » minus Jesus. Sed tua, *inquit,* cognitione perit frater im- » becillis, propter quem Christus mortuus est. Qui autem » imbecillium fratrum conscientiam verberant, in Christum » peccant [2]. » Hac quidem certe ratione Apostolus nobis ca- vens, cœnas discernit : non « commisceri *jubens,* si quis » frater inveniatur qui dicitur esse fornicator, vel adulter, » vel idololatra ; cum eo ne comedere quidem [3], » nec sermonem, nec obsonium ; quod illinc procedit metuens inquinamentum, quemadmodum etiam mensas dæmoniorum. « Bo- » num ergo esse nec carnem comedere, nec vinum bibere [4], » et ipse fatetur, et Pythagorici : hoc enim est potius ferarum : et quæ ex eis ascendit exhalatio, cum sit crassior et turbidior, offundit animæ tenebras. Quod si quis ea quoque sumat, non peccat, modo ea moderate sumat, non eis nimium deditus, neque ab eis pendens, neque obsoniis inhians. Ei enim vox insusurrabit, dicens : *Ne cibi gratia dissolve opus Dei* [5]. Est enim insipientis ea quæ vulgaribus epulis apponuntur valde mirari ac stupere, postquam quæ ex Verbo percipiuntur delicias senseris : multo est autem insipientius, ut oculi serviant ferculis ; quo fit, ut eorum intemperantia una cum his quodammodo circumferatur a ministris. Quomodo autem non est inutile sedibus insurgere, propemodum faciem in ollas injicientes, e sedibus tanquam e nido prospicientes, ut, quod vulgo dicitur, *vaporem errantem excipiant per respirationem?* Quomodo autem non est a ratione alienum, manus condimentis immiscere, vel perpetuo ad obsonium extendere, non gustantium ritu, sed rapien-

[1] 1 Cor. IX, 4. — [2] Ibid. VIII, 6, 11, 12. — [3] Ibid. V, 11. — [4] Rom. XIV, 21. — [5] Rom. XIV, 20.

tium, immoderate et indecore se implentes? Videre enim est eos qui sunt ejusmodi, suibus vel canibus propter voracitatem assimilari, potius quam hominibus : qui adeo festinant ut saturentur, ut ambæ maxillæ simul inflentur, elatis vasis quæ sunt in facie : quinetiam sudor præterea diffundatur, dum propter insatiabilitatem arcte comprimuntur, et propter intemperantiam anhelant, festinatione indecora, et ab honesta consuetudine aliena, intruso in ventrem nutrimento, tanquam ad viaticum, non ad digestionem edulia reponant. Atque cum semper malum sit transire modum, tum in nutrimentis maxime reprobatur. Ingluvies itaque, quæ græce ὀψοφαγία dicitur, nihil est aliud quam in *obsonii* usu modi transgressio. Dicitur etiam λαιμαργία, quæ quidem est circa *guttur insania;* et γαστριμαργία, quæ est in alimento intemperantia, et, ut ipsum nomen indicat, in *ventrem insania. Insanus* enim græce μάργος dicitur. Eos itaque qui in epulis male se gerebant Apostolus increpans, dicit : « Unusquisque enim propriam cœnam præoccupat in comedendo : et alius quidem esurit, alius vero est ebrius. An non domos habetis ad comedendum et bibendum? aut Dei Ecclesiam contemnitis, et pudore afficitis eos qui non habent[1]? » Apud eos autem qui habent, qui citra ullum pudorem comedunt, qui insatiabiles sunt, seipsos dedecore afficiunt. Ambo autem male faciunt, hi quidem, dum eos qui non habent gravant : illi vero dum suam intemperantiam apud eos qui habent aperiunt. Necessario ergo adversus eos qui pudorem exuerunt, et qui cœnis immoderate utebantur, insatiabiles, quibus nihil sufficit, secundo rursus Apostolus in vocem erupit indignantem : « Quamobrem, fratres mei, convenientes ad comedendum, alter alterum expectate. Si quis autem esurit, domi comedat, ne in judicium conveniatis[2]. » Ab omni ergo servili et illiberali actione et in-

[1] 1 Cor. xi, 21, 22. — [2] Ibid. 33, 34.

temperantia abstinendum est, quæ apponuntur honeste attingendo, tum manum, et lectum, et barbam servando impolluta, faciei decorem immobilem custodiendo, nec inter comedendum se indecore gerendo, sed manum quidem ordinate certis intervallis adhibitis porrigendo. Est etiam cavendum ne inter comedendum loquaris : fit enim vox indecora, et non satis expressa, ut quæ plenis maxillis in angustum coërcetur; et lingua, quæ nutrimento premitur, a naturali operatione præpedita, obscuram et quasi oppressam edit vocem. Sed nec simul edere et bibere convenit : est enim maximæ intemperantiæ tempora confundere quorum usus non simul conveniunt. Et, *Sive comeditis,* inquit, *sive bibitis, omnia in gloriam Dei facite*[1], ad veram frugalitatem collimantes : quam mihi Dominus quoque videtur significasse, cum *panes* benedixit et *assos pisces,* cum quibus suos discipulos convivio excepit, cibi minime exquisiti pulchrum exemplar inducens. Ille itaque piscis[2] quem, cum jussisset Dominus, Petrus cepit, ipse quoque facile, divinitus donatum, frugaleque, ac moderatum alimentum significat. Per eos autem qui ex aqua ascendunt ad escam justitiæ, monet auferre luxuriam, et avaritiam, tanquam a pisce numisma; ut ableget vanam gloriam, et dato statere publicanis, « redditis Cæsari quæ sunt Cæsaris, Deo *servet* quæ » Dei sunt[3]. » Habet autem stater alias quoque solutiones, quæ minime ignorantur; sed ea tractare non est hujus temporis : sufficit autem nuda mentio, qua ad præsens institutum utimur, cum a Verbi floribus minime sit aliena : atque idem jam sæpe fecimus, ad eam de qua agitur quæstionem, fontem longe utilissimum attrahentes, ut irrigentur quæ a Verbo plantata sunt. Etsi omnium *mihi licet esse particeps, non omnia tamen expediunt*[4] *:* cito enim adducuntur ut ea faciant quæ non licet, qui faciunt omnia

[1] 1 Cor. x, 31. — [2] Matth. xvii, 27. — [3] Id. xxii, 21. — [4] 1 Cor. x, 23.

quæ licet. Quemadmodum autem non acquiritur justitia per avaritiam, neque temperantia per intemperantiam : ita nec victus Christiani ratio paratur deliciis. A cibis enim titillantibus et ad venerem incitantibus, procul est mensa veritatis. Etsi enim maxime propter homines omnia facta sunt, non tamen omnibus uti bonum est, sed neque semper: nam occasio, tempus, modus, et respectus rei alicujus, non parvum ei qui instituitur momentum afferunt ad id quod ipsi est utile. Atque hoc quidem quod aptum est magnam etiam vim habet ad abolendam vitam quæ est ventri dedita : ad quam quidem divitiæ incitant, non eæ quæ acute vident, sed nimiæ, quæ circa gulæ insaniam cæcutiunt, copiæ. Nemo autem quoad res necessarias pauper est, neque homo unquam despicitur. Qui enim et pennata et natatilia, et, ut semel dicam, a ratione aliena nutrit animantia, unus est Deus : eis autem nihil deest, etsi nullam de victu curam gerant[1]. Nos autem eis sumus eo præstantiores, quod et domini; et eo magis Deo conjuncti, quo temperantiores. Facti autem sumus, non ut comedamus et bibamus; sed ut facti, Deum agnoscamus. « Justus enim, *inquit,* comedens, » impletur animo : ventres autem impiorum egeni[2], » ut qui nunquam cessaturas cupedias appetant. Magnificentia autem non ad solum usum, sed etiam ad socialem communicationem apta est. Quocirca ii cibi cavendi sunt qui non esurientes nos cogunt comedere, appetitiones nostras veluti quibusdam præstigiis fallentes. An non est enim etiam in moderata frugalitate multiplex ciborum varietas? bulbi, olivæ, quædam olera, lac, caseus, fructus, et quæcumque absque jure coquuntur : et si assa carne vel elixa opus fuerit, ea est quoque impertienda. « Habetis hic aliquid quod » edi possit[3] » ? » dixit Dominus discipulis post resurrectionem : illi vero, ut qui frugalitatem exercere ab eo didice-

[1] Matth. vi, 25 et seq.—[2] Prov. xiii, 21.—[3] Luc. xxiv, 41, 42, 43, 44.

rant, ei « assi piscis partem dederunt. Et cum coram eis co » medisset, dixit eis, *inquit Lucas,* quæcumque dixit. » Ad hæc autem, ne bellariorum quidem, nempe favorum, expertes esse observandum est eos qui secundum rationem seu Verbum cœnant. Ex cibis enim ii sunt aptissimi, quibus statim uti licet absque igne, quoniam sunt paratiores : his autem secundi, qui sunt frugaliores ac viliores, ut ante diximus. Iis autem qui ad luxum mensarum propendent, et suos sibi morbos enutriunt, præest dæmon helluo maximus, quem ego non verebor appellare Ventridæmonem, et dæmonum omnium pessimum et perniciosissimum. Is autem est revera similis ei qui dicitur ventriloquus. Melius est autem esse felicem, quam habere cohabitantem dæmonem. In usu autem virtutis esse censetur felicitas. Matthæus itaque Apostolus seminibus, baccis, et oleribus, absque carnibus, utebatur. Joannes autem, continentiam ulterius extendens, *locustas et mel agreste* comedebat [1]. Porro autem Petrus quoque abstinebat a suibus. Sed « in eum cecidit extasis, *ut in Actibus Apostolorum scriptum est,* et videt cœlum apertum, » et vas quoddam quatuor initiis alligatum super terram; » omnes quadrupedes, et serpentes terræ, et volucres cœli » in ipso. Et vox ad ipsum facta est : Surge, et occide, et » comede. Petrus autem dixit : Nequaquam, Domine, quo» niam omne commune et immundum nunquam comedi. » Et vox rursus ad eum secundo facta est : Quæ Deus mun» davit, ne communia dixeris [2]. » Ergo nobis quoque usus est indifferens : « Non enim quæ intrant in os coinquinant ho» minem [3], » sed in intemperantia inanis exercitatio. Deus enim, cum finxisset hominem, *Omnia vobis,* inquit, *erunt in cibum* [4]. « Olera *autem* cum charitate meliora, quam vitulus » cum fraude [5]. » Hoc nobis recte in memoriam revocat id

[1] Matth. III, 4. — [2] Act. x, 10, 11, 12, 13, 14, 15. — [3] Matth. xv, 11. — [4] Gen. IX, 2, 3. — [5] Prov. xv, 17.

quod ante dictum est, quod non sunt olera agape, seu charitas, sed sumendæ sunt cum charitate cœnæ, in quibus bona quidem est media constitutio, et in omnibus quidem, sed vel maxime in apparatu convivii. Nam sunt extrema quidem periculosa, media autem bona sunt : medium est autem, quidquid non eget rebus necessariis. Quæ sunt enim secundum naturam appetitiones, circumscribuntur sufficientia. Porro autem Judæis per Legem summo consilio præcipitur frugalitas. Innumerabilium quippe rerum usum per Mosem abstulit Pædagogus, causas illas adjungens, occultas quidem, quæ erant spirituales; apertas autem, quæ carnales, quibus etiam crediderunt : his quidem, quod ungulam non habeant bifidam : illis vero, quod cibum non ruminent : aliis vero, quod ex aquatilibus sola squamas non habeant [1]; adeo ut eis omnino pauca restarent apta ad alimentum. Quæ autem permisit esitare, ex iis rursus prohibuit morticina, et quæ simulacris immolata, et quæ suffocata fuerant : nam hæc ne quidem licet tractare. Quoniam enim fieri non potest ut qui dulcibus utitur, ab eis percipiendis abstineat, ei contrariam vitæ rationem opposuit, donec eum qui ex consuetudine nascitur ad voluptatem impetum dissolveret. Hominibus autem sæpenumero quidem damnum et molestiam procreavit voluptas : ægritudinem autem, et oblivionem, et insipientiam, in anima parit nimia alimenti copia. Jam vero dicunt etiam puerorum corpora recte crescere, in longitudinem scilicet promoveri, si desit nutrimentum : neque enim prohibetur qui se ad augmentum confert spiritus, viæ facilitatem nimio nutrimento obsepiente. Unde luxuriosam deliciisque affluentem vitam, philosophorum ille qui veritatem sectatus est, Plato, Hebraicæ veritatis excitans scintillam : « Mihi autem eo, *inquit,* » cum venissem, quæ illic beata vita dicitur, Italicis et Sy-

[1] Lev. xi. Deut. xiv.

» racusanis mensis plena, nullo modo placuit : bis die saturum fieri, nec unquam pernoctare solum, cæteraque quæ » hanc vitam comitantur. Nemo enim omnium qui sub cœlo » sunt, si in hujusmodi moribus ab adolescentia nutriatur, » prudens unquam evadet, quamvis natura et ingenio ex» cellenti præditus. » Neque enim Plato de Davide non audierat, qui cum « sua civitate in medio tabernaculo sanctam » arcam collocaret, » indulta omnibus qui ejus ditioni parebant, lætitia *coram Domino, distribuit* omnibus Israëlis copiis, « a viro usque ad mulierem, unicuique tortam panis, » et subcineritium panem, et laganum ex sartagine[1]. » Hoc est sufficiens nutrimentum et Israëliticum : gentile autem quod est, supervacaneum est. Qui autem eo utitur, nunquam ut sit sapiens laboraverit, ut qui mentem in ventre infoderit; admodum similis pisci qui *asinus* dicitur, quem quidem dicit Aristoteles, solum ex aliis animalibus, habere cor in ventre. Hunc Epicharmus comicus vocat ἐκτραπελόγαστρον, hoc est, qui *a communi ventris consuetudine discedit*. Tales sunt ii homines qui in ventrem crediderunt; « quorum » Deus venter est, et gloria in ignominia ipsorum, qui ea » quæ sunt terrena cogitant[2]. » Eis haud bona prædixit Apostolus, dicens : *Quorum finis est interitus.*

CAPUT II.

Quomodo in potu se gerere oporteat.

Vino autem modico utere, aquam bibenti Timotheo, *propter stomachum tuum*[3], dicit Apostolus; pulchre admodum ægrotanti et præ nimio humore languenti corpori conveniens, quod ipsum constringat et confirmet, remedium

[1] 2 Reg. vi, 17, 18, 19. 1 Paral. xvi, 1, 2, 3. — [2] Phil. iii, 19. — [3] 1 Tim. v, 23.

adhibens : *modicum* autem id decernens, ne eum lateret, hoc remedium, si nimis copiose sumatur, alia egere curatione. Naturalis itaque et sobrius potus sitientibus necessarius, est aqua. Eam ex prærupta petra manantem, veteribus Hebræis, unicum ac simplicem temperantiæ potum, suppeditavit Dominus[1]. Oportebat autem eos, utpote errantes, esse maxime sobrios. Postea sancta vitis botrum germinavit propheticum. Hoc signum est iis qui ad quietem ex errore instituti sunt, magnus botrus, nempe Verbum pro nobis pressum, cum sanguis uvæ, hoc est Verbi, aqua temperari voluerit; ut etiam sanguis ejus salute temperatur. Duplex est autem sanguis Domini : alter enim est carnalis, quo redempti sumus ab interitu : alter vero spiritualis, quo scilicet uncti sumus. Et hoc est, bibere Jesu sanguinem, nempe fieri participem incorruptionis Domini. Verbi enim virtus est Spiritus, quemadmodum sanguis carnis. Unde, quemadmodum vinum aquæ, sic etiam homini Spiritus admiscetur. Ac temperatum quidem vinum fidem convivis præbet : Spiritus autem deducit ad incorruptionem. Amborum autem temperatura, potus scilicet et Verbi, dicitur Eucharistia, scilicet laudabilis et *præclara gratia :* cujus qui per fidem sunt participes, sanctificantur et corpore et anima; quippe divinum temperamentum, hominem scilicet, divina voluntas Spiritu et Verbo mystice contemperat. Etenim revera Spiritus animæ, quæ ab ipso fertur, conjungitur : caro autem Verbo, propter quam « Verbum caro factum est[2]. » Eos itaque laudo et admiror qui vitam austeram delegerunt, et temperantiæ medicamentum, aquam appetunt; vinum autem, tanquam ignis minas, quam longissime fugiunt. Placet ergo, ut pueri et puellæ ab hoc medicamento ut plurimum abstineant. Non enim ferventi ætati, quod est omnium humidorum calidissimum, vinum infun-

[1] Exod. XVII. Num. XX. — [2] Joan. I, 14.

dere convenit, perinde ac si quis ignem in ignem derivet, ex quo immanes appetitiones, ardentesque cupiditates, et mores ignei incenduntur : excalefacti autem intus adolescentes evadunt propensi ad libidines, adeo ut ipsorum corpus futuri exitii certa præbeat indicia, celerius quam oportuit maturatis membris cupiditatis. Vino enim effervescentes turgent ac intumescunt ubera et pudenda, et quamdam fornicationis imaginem jam prænuntiant : et corpus cogit vulnus animæ inflammari : et pulsus impudentes redundantiam persequuntur, temperantiam ac moderationem ad iniquitatem provocantes : hinc autem fit, ut mustum juventutis fines pudoris transiliat. Oportet autem, quam maxime fieri potest, juvenum appetitiones conari extinguere, minarum quidem Bacchicum fomitem auferentes, fervori autem contrarium medicamentum infundentes, quod etiam ardentem animam cohibebit, et membra intumescentia retinebit, et, quæ jam agitatur, cupiditatis incitamentum sopiet. Qui autem sunt in ipso flore ætatis, interdiu quidem sumentes, quibus id convenit, prandium, pane solo gustato, a potu omnino abstineant, ut ebibatur eorum superflua humiditas, aridorum esu, veluti quadam spongia, exhausta. Assidue enim spuere et emungi, et ad excernendum properare, sunt signum intemperantiæ ex immoderata exhibitione humidorum, quæ plus quam par sit in corpus infunduntur. Quod si etiam sitis accesserit, curetur aqua non multa hæc affectio. Neque enim aqua nimium profuse impleri convenit, ne eluatur nutrimentum, sed potius comminuatur ad faciendam concoctionem; quod fiat, dum cibi quidem assurgunt in molem, et admodum pauci ex iis ad excretionem procedunt. Quanquam etiam alioqui convenit divinis contemplationibus, vino minime gravari. « Parum enim cogit merum, » *ait Comicus,* sapere : » tantum abest, ut temperantem

possit efficere. Vespere autem, tempore cœnæ vino utendum est : quando sobriis ac seriis lectionibus non amplius operam damus. Tunc et frigidior fit aër ambiens, ut introducto calore fovendus sit tepor innatus, qui deficit. Sed hic quoque vino est exiguo utendum : neque enim usque ad contumeliæ crateras accedendum est. Iis autem qui jam sunt provectioris ætatis, hilarius potu uti permittendum est, ut frigidam ætatem, quæ tempore quodammodo emarcuit, vitis medicamento citra noxam suscitent. Neque enim seniorum appetitiones circa ebrietatis naufragia amplius fluctuare solent. Ratione enim ac tempore, veluti quibusdam anchoris, in portu fundati, cupiditatum tempestatem, quæ ex ebrietate excitatur, ferunt facilius : quibus etiam in conviviis licet aliquid urbane dicere ac lepide. Cæterum iis quoque sit potationis eousque terminus, dum et illabefactatam rationem, et suo officio fungentem memoriam, corpusque vino immotum et inconcussum conservent : ἀκροθώρακα, hoc est, qui suum *pectus* vino insigniter *armavit*, vocant qui sunt harum rerum periti. Melius est ergo, ne labaris, antea desinere. Artorius autem quidam in libro De longa vita (sic enim commemini) existimat oportere eousque potum solummodo præbere, donec cibi humectentur, ut nobis vitam paremus longiorem. Convenit ergo, ut vinum alii quidem loco medicinæ propter solam sanitatem adhibeant; alii vero, ut se relaxent et exhilarent. Vinum enim primum quidem facit eum qui bibit esse sibi ipsi plus quam antea æquum, et convivis suavem, et famulis mitiorem, et amicis jucundiorem : contumelia autem affectus, par pari refert. Vinum enim, cum sit calidum, et habeat suaves succos, moderate temperatum, turpia quidem excrementa liquefacit caliditate, acres autem et malos succos bono odore contemperat. Illud ergo bene dictum est : « Ex» ultatio animæ et cordis, vinum creatum est ab initio, si

» quantum satis est bibatur[1]. » Optimum est autem aqua plurima vinum miscere, et non ipsum tanquam aquam requirere, et sic per temulentiam elanguescere; neque tanquam aquam infundere, præ nimio vini amore. Sunt enim ambo Dei opera, et ea ratione conducit ad sanitatem utriusque mixtura, aquæ scilicet et vini : quoniam ex eo quod est necessarium, et eo quod est utile, vita consistit. Ei itaque, quod est necessarium, nempe aquæ plurimæ, ex utili etiam aliquid immiscendum est. Vino autem immodico lingua quidem præpeditur, labra vero solvuntur, oculi autem detorquentur, cum præ humiditatis multitudine visus tanquam in piscina natitet, et mentiri coacti, existimant omnia in orbem ferri, quæ autem procul sunt recensere non possunt tanquam unica : *Atqui duos soles videre mihi videor,* ebrius dicebat Thebanus senex. Motus enim a caliditate vini visus, sæpius ejus quod unum est multiplicem apprehendit substantiam : nihil autem differt, an visum quis moveat, an id quod videtur ; nam idem visui ex utroque accidit, qui propter fluctuationem non potest subjectum perfecte comprehendere. Jam vero gressus tanquam fluctu impellente subsidunt, nec possunt tenere locum : singultusque, et vomitus, et desipientiæ subeunt. *Quisquis enim est temulentus,* ut dicit Tragœdia,

Eum ira vincit, et caret sapientia,
Demensque lingua multa cum profuderit,
Invitus audit quæ volens dixit male.

Atque ante tragœdiam clamavit Sapientia : « Vinum quod » bibitur multum, in irritatione et omni lapsu replet[2]. » Quocirca plurimi quidem dicunt oportere in convivio se relaxare, et seria in auroram differre : ego autem tunc maxime censeo rationem esse in convivium introducendam, quæ

[1] Eccli. xxxi, 27, 28. — [2] Ibid. 29, 30.

instar pædagogi corrigat temulentiam, ne nobis imprudentibus convivium dilabatur ad ebrietatem. Quemadmodum enim nemo qui sapit, æquum censuerit claudere oculos priusquam eat dormitum : ita nec rationem abesse a convivio quis recte voluerit, neque ante res gerendas eam præsopire recte instituerit. Sed neque poterit unquam Ratio, seu Verbum, a familiaribus suis desistere, nec si dormiamus quidem : ea enim ad somnum est advocanda. Perfecta enim sapientia, quæ est divinarum et humanarum rerum scientia, quæ universa complectitur ac continet, quatenus gregis hominum curam gerit, ars vitæ efficitur, et ea ratione, quamdiu vivimus, simul adest perpetuo, proprium semper munus, nempe ut bene vivamus, obiens. Miseri autem, qui e convivio temperantiam exigunt, intemperantiam in compotationibus, vitam esse beatam existimant. Quorum vita quidem nihil est aliud quam comessatio, crapula, balnea, temetum, matulæ, otium, potus. Videre ergo licet aliquos eorum semimortuos, cespitantes, in collis coronas habentes, non secus ac amphoras, inter se invicem sub benevolentiæ nomine despuentes merum : alios autem plenos crapula, sordidatos, in vultu pallentes et lividos, et hesternæ temulentiæ adhuc aliam infundentes temulentiam. Bonum, bonum est, o amici, ut cum hanc imaginem simul ridiculam et miserabilem eminus et quam longissime ab ea didicerimus nos ipsos ad id quod est melius componamus et effingamus, timentes ne forte nos quoque aliis simile spectaculum fiamus, et ridiculi evadamus. Præclare profecto dictum est, « fornacem *quidem* inter tingendum probare » ferri aciem, vinum autem cor superborum [1]. » Et est quidem ebrietas usus vini vehementior; debacchatio vero, quæ græce est παροινία, ex nimio vini usu immodestia : crapula autem quæ propter ebrietatem accipitur, molestia et

[1] Eccli. xxxi, 26.

fastidium : quæ κραιπάλη græce dicta est, eo quod *caput vibret* et exagitet. Hanc vitam (si quidem vita est appellanda quæ est ignava et otiosa, libidini et voluptati dedita, ex nimio vino allucinans) divina suspiciens Sapientia, præcipit suis filiis : « Ne sis vini potor, nec stipem extendas ad » emptiones carnium. Omnis enim ebriosus et fornicator » mendicabit, et induetur laceris et pannosis omnis som» nolentus[1]. » Somnolentus enim est, quisquis ad sapientiam non vigilat, sed ab ebrietate in somnum demergitur : « Et laceris, *inquit,* induetur debacchator, et per ebrieta» tem pudore afficietur, propter eos qui aspiciunt. » Peccatoris enim foramina sunt partes vestis carnalis laceratæ, seu perforatæ libidinibus : per quas dedecus intra animam cernitur, nempe peccatum, propter quod non facile servabitur vestis, quæ undecumque divulsa est et dilaniata, multis scilicet marcescens cupiditatibus, a salute separata ac discissa. Unde illud, quod efficacissime nos admonet, subjungit : « Cui væ, cui tumultus, cui judicia, cui injucundæ » loquelæ, cui contritiones supervacuæ[2] ? » Videte vinosum totum dilaceratum, qui ipsum quidem Verbum despicit, seipsum autem tradidit et permisit ebrietati : quot et quanta ei Scriptura minata est. Minis autem his rursus subjungit : « Cujus sunt lividi oculi ? an non eorum qui in vinis tem» pus consumunt ? an non eorum qui investigant ubi fiant » potationes[3] ? » Hic quidem eum qui potu nimio delectatur, etiam Verbo mortuum esse ostendit per *liventes oculos,* quod est signum mortuorum : eam videlicet quæ est in Domino, mortem ei annuntians. Oblivio enim eorum quæ ad veram vitam pertinent, vergit ad interitum. Jure ergo Pædagogus vehementissime prohibet, nostræ salutis curam gerens : « Ne bibite vinum ad ebrietatem. » Quamobrem ? rogabis. « Quoniam, *inquit,* os tuum tunc loquetur per-

[1] Prov. XXIII, 20, 21. — [2] Ibid. 29. — [3] Ibid. 29, 30.

» versa. Jaces autem tanquam in corde maris, et tanquam » gubernator in multis fluctibus[1]. » Ex hoc etiam adjuta dicit Poëtica[2] :

Vinum hominum veniens, velut ignis corda furore
 Pellit, ceu Libyci fluctuat unda maris,
Quam Notus aut Boreas agitant. . . .

Et rursus :

. . . . Abscondita mentis
Vinum errans verbis aperit, dirum usque bibentis
Vinum quod mentes fallit :

et quæ sequuntur. Videtis naufragii periculum : cor quidem multo potu obruitur, excessum autem temulentiæ maris minis comparavit, in quo corpus, tanquam navis, demersum, turpitudinis profundum subiit ac dedecoris, decumanis vini fluctibus obrutum. Gubernator autem, mens scilicet humana, supereminentis ebrietatis fluctu circumagitur, et in mari versans caligat propter procellæ tenebras, et a portu veritatis aberrat, donec in saxa sub mari latentia irruens, seipsum in voluptates impactum perdiderit. Merito ergo Apostolus quoque præcipit : « Ne inebriemini vino, in quo » est multa luxuria[3] : » *non* posse *servari* ebrietatem per ἀσωτίαν, quæ græce *luxuria* est, significans. Nam etsi aquam vinum in nuptiis fecerit[3], non tamen permisit inebriari : verum quod erat aqueum in sensu legis vivificavit, cum operatorem ex Adam, universum scilicet mundum, replevit sanguine, et potum vitis veritatis, nempe temperamentum veteris Legis et Verbi novi, ad præstituti temporis complementum, pietati præbuit. Mysticum ergo signum sancti san-

[1] Prov. XXIII, 33, 34.
[2] Vide D. Guillon, p. 425.
[3] Ephes. V, 18. — [4] Joan. II.

guinis, vinum Scriptura nominavit. Temulentiæ autem incommoda reprehendens : « Intemperans, *inquit,* res est » vinum, et injuriosa res ebrietas[1]. » Placet ergo rectæ rationi, ut hieme quidem propter rigorem eousque bibant, dum non rigeant ii qui sunt ad rigendum proclives : altero autem tempore, propter medelam intestinorum. Quemadmodum enim cibo ut non esurias, ita etiam potu ne sitias, utendum est, diligenter cavendo ne labamur : « Res est » enim admodum periculosa vini ingressio. » Ita autem fuerit anima nostra pura, sicca, et luminosa. Ipsa autem sicca anima, est sapientissima et optima : adeoque etiam contemplationi apta, nec ex iis quæ ex vino ascendunt exhalationibus madefacta, instar nubis in molem corpoream cogitur. Non est ergo vinum Chium magna cura requirendum, si absit ; nec Ariusium, si non adsit. Sitis enim est alicujus indigentiæ affectio, et ad eam explendam quærit conveniens auxilium, non autem vinum ardens ac fumosum. Languescentis autem et imbecillæ per intemperantiam appetitionis sunt transmarinæ vini importationes, desipiente in desideriis animo vel ante ebrietatem. Nam et Thasium, itemque odoriferum, et suaviter spirans Lesbium, et quoddam suave Creticum, et dulce Syracusium, et Mendesium quoddam Ægyptiacum, et insulare Naxium, et aliud quoddam fragrans ex Italia; multa quidem hæc nomina : moderato autem convivæ vinum unum, quod ex unius Dei agricultura provenit. Quid enim? an non vinum in sua patria natum, cuique sufficit ad suam explendam cupiditatem? Nisi forte etiam aquam sunt importaturi, quemadmodum stulti reges. Choaspes fluvius est Indiæ sic dictus, cujus est ad potum optima aqua Choaspia. Quemadmodum autem vinum vinosos, ita quæ assumitur aqua, sui efficit amantes. Divites autem miseros et hic pronuntiat Spiritus sanctus, per

[1] Prov. xx, 1.

Amos elocutus : « Qui bibunt vinum percolatum, et super » lectum, *inquit,* sedent eburneum [1] : » et quæcumque his similia probri loco subjunxit. Decoris autem cura est maxime gerenda (cujus etiam Minervam, quæcumque ea fuerit, curam gerentem dicit fabula, tibiarum abjecisse delectationem, propterea quod id esset aspectu indecorum); ut nimirum vultu stabili ac minime distorto bibamus, non nimis avide attrahentes, nec, antequam biberimus, oculos indecore se gerere cogentes, præ intemperantia inconvenienter haurientes; ut mentum non conspergamus, nec vestem madefaciamus, dum potus simul totus infunditur, faciem nostram phialis proluentes, atque adeo propemodum obruentes. Etenim susurrus, dum potus magno impetu fertur, et plurimo spiritu attrahitur, perinde ac si in vas fictile infundatur, editus, gutture resonante per rapidam ingurgitationem, turpe est et indecorum intemperantiæ spectaculum. Accedit his, quod ei quoque est damnosum qui illo utitur, potus studium. Ne ad id quod tibi damnum affert, o amice, festinaveris. Non eripitur tibi potus, tibi datus est, et te expectat : ne disrumpi festinaveris, ingenti hiatu attrahens. Impletur tua sitis, etsi tardius biberis, honeste ac decore te gerens, dum potus, ut decet, per partes dividitur. Non enim tempore aufertur, quod præripitur ab intemperantia. « In vino, *inquit,* ne te virum for- » tem præbeas : multos enim vinum reddidit inutiles [2]. » Ebrietate autem maxime utuntur Scythæ, Celtæ, Iberi, et Thraces, quæ universæ sunt bellicosæ gentes : pulchrumque ac beatum vitæ studium se exercere putant. Nos autem, qui sumus genus pacificum, ad usum, non ad petulantiam convivantes, sobriis haustibus amicitiæ ergo bibimus, ut revera convenienter nomini ostendantur *amicitiæ.* Quomodo Dominum bibisse existimatis, quando propter nos

[1] Am. VI, 6, 4. — [2] Eccli. XXXI, 25.

homo factus est? adeone impudenter, ut nos? an non honeste ac temperate? an non considerate? Certo enim scitote, ipse quoque vino usus est : nam ipse quoque homo est. Et vinum benedixit, cum dixit : « Accipe, bibite, hoc » est sanguis meus [1], » sanguis vitis : Verbum enim, quod *pro multis effunditur in remissionem peccatorum,* sanctum lætitiæ fluentum allegorice vocat. Et quod sobrium esse oportet eum qui bibit, ex eo quod in conviviis docuit, aperte ostendit : neque enim ebrius docuit. Quod autem vinum esset quod benedictum est, ostendit rursus, dicens discipulis : « Non bibam ex fructu vitis hujus, donec bibero » ipsum vobiscum in regno Patris mei [2]. » Cæterum quod vinum quidem esset quod bibebatur a Domino, rursus ipse de seipso dicit, Judæorum cordis duritiem exprobrans : « Venit enim, *inquit,* Filius hominis, et dicunt : Ecce homo » vorax, et potor vini, publicanorum amicus [3]. » Hæc quidem nobis firma et fixa sint adversus eos qui dicuntur Encratitæ. Porro autem mulieres, honesti ac decori memores, ne labra latis calicibus diffundentes, dilatato ore disrumpantur, admodum angustis in ore alabastris indecore bibentes, capita reflectunt, colla autem non, ut mihi quidem videtur, honeste denudant, et jugulum extendentes potum ingurgitant, quasi convivis ea quæ possunt denudare studeant : virilesque eructationes, vel potius serviles attrahentes, in luxu et in deliciis tempus consumunt. Nihil enim quod probrum affert et vituperationem, viro qui ratione est præditus convenit, multo autem minus mulieri, cui vel ipsum cogitare quænam sit, ei affert pudorem. « Ira au» tem, *inquit,* magna, est mulier ebria [4] : » tanquam ira esset Dei, mulier temulenta. Quamobrem? quoniam « suam » non celat turpitudinem. » Facile enim mulier ad inho-

[1] Matth. xxvi, 27, 28. — [2] Ibid. 29. Marc. xiv, 25. — [3] Luc. vii, 34. — [4] Eccli. xxvi, 8.

neste se gerendum attrahitur, modo animum suum liberum voluptatibus permiserit. Neque vero alabastris bibere prohibuerimus, sed studium in his solis bibendi iis, ut superbum et arrogans, resecamus : hoc enim volumus, ut, nulla ratione habita, iis quæ se obtulerint utantur, pravos appetitus eminus ab ipso principio excindentes. Jam vero aëris impulsus, qui redeunte quadam fluctuatione incitat ad eructandum, est sensim transmittendus. Nullo autem modo permittendum est mulieribus, ut nudam aliquam corporis partem offerant viris, ne ambo prolabantur : hi quidem, dum ad videndum incitantur; illæ vero, dum in se virorum intuitum attrahunt. Semper autem, tanquam præsente Domino, honeste versandum est, ne nobis quoque sicut Corinthiis succensens dicat Apostolus : « Convenien- » tibus vobis non licet Dominicam cœnam comedere [1]. » Mihi videtur is qui a mathematicis dicitur Acephalus, qui ante stellam errantem enumeratur, capite in pectus compresso, significare helluones homines, et voluptuarios, et ad ebrietatem propensos. Nam in his quoque ratiocinandi facultas non in capite, sed in intestinis collocatur, iræ et cupiditati serviens. Quamobrem quemadmodum Elpenor colli vertebras fregit, cum cecidisset per ebrietatem : ita eorum cerebrum præ ebrietate caligine offusum, ad cor et jecur, hoc est, ad voluptatem et iram majori casu decidit quam dicunt poëtæ Vulcanum cœlitus a Jove in terram fuisse dejectum. « Labor autem, vigiliæ, *inquit*, et bilis, et tormen- » tum est cum homine insatiabili [2]. » Quocirca Noë quoque indecora vinolentia descripta est, ut ebrietatem quam maxime vitemus, manifestam scriptisque mandatam lapsus imaginem habentes : propter quam qui ebrietatis texerunt turpitudinem, benedicuntur a Domino. Brevissime itaque comprehendens Scriptura, uno verbo omnia dixit, quod

[1] 1 Cor. xi, 20. — [2] Eccli. xxxi, 23.

« homini erudito satis est vinum, et in ejus cubili requies-
» cet [1]. »

CAPUT III.

Quod in sumptuosam vasorum supellectilem non sit studium conferendum.

Argenteorum itaque, et aureorum, gemmeorumque poculorum irritus et inutilis est usus, ut quibus visus decipiatur tantum. Nam sive eis calidum mixtum liquorem infuderis, excalefactorum vasorum molesta est tractatio; sive rursus frigidum infuderis, qualitatem materia transfundit, liquorem corrumpens, et est damnosus dives potus. Valeant ergo Thericlei calices, Antigonides, canthari, Labronii, et lepastæ, et poculorum genera innumerabilia, psycteres præterea, et trullæ. Auri enim et argenti, et privatim et publice est invidiosa, ut semel dicam, possessio, si usum excesserit : rara ad acquirendum, difficilis ad custodiendum, et non apta ad utendum. Quinetiam curiosa ac inanis cælatorum in vitro vana gloria, ad frangendum propter artem paratior, quæ timere docet simul ac bibas, est a bonis nostris institutis exterminanda. Sellæ autem argenteæ, pelves et acetabula, scutellæ et catini, et præterea vasa aurea et argentea, nonnulla quidem ad ciborum ministerium, alia vero ad alios usus quos me pudet dicere, ex sectili cedro, thyo, ebenoque, et ebore instructi tripodes, lectique argentei pedes et ex ebore compacti, auroque interspersæ et testudine variatæ cubilis valvæ, et stragulæ vestes purpureæ, et aliorum colorum paratu difficilium, insolentium deliciarum argumenta, invidiæ mollisque ignaviæ insidiosa commoda, sunt omnia amandanda, ut quæ nihil habeant propter quod sit jure in eis multum studii ponendum : *Tempus enim contractum est* [2], ut dicit Apostolus. Hoc

[1] Eccli. xxxi, 19. — [2] 1 Cor. vii, 29.

ergo restat, ne habitum quempiam præ nobis ridicule feramus : quemadmodum in pompis videntur nonnulli extrinsecus ita uncti et obliti ad gravitatem, ut stuporem et admirationem incutiant, intus autem sunt plane miseri. Hoc itaque explicans accuratius, subjunxit : « Reliquum est, ut » et qui habent uxores sint tanquam non habentes, et qui » emunt, tanquam non possidentes [1]. » Quod si hæc dixit de conjugio, de quo dixit Deus, *Multiplicemini* [2], quomodo putatis insolentiam non esse ex auctoritate Domini exterminandam ? Quocirca dicit etiam Dominus : « Vende quæ » habes, et da pauperibus, et huc me sequere [3]. » Sequere Deum nudus ab arrogantia, nudus a pompa momentanea, quod tuum est, quod bonum est, quod auferri non potest, in Deum fidem, in passum confessionem, beneficentiam in homines possidens : quæ quidem est possessio pretiosissima. Ego autem laudo etiam Platonem, qui lege lata aperte decernit, quod neque ut opes aureas et argenteas habeas, laborare oportet, neque vas inutile, quod non cum usu necessario moderatum quoque sit, ut sit idem ad multa accommodatum : multiplex autem et varia possessio tollatur. Pulcherrime itaque alicubi dicit divina Scriptura, ad eos qui sunt sui amantes et arrogantes verba dirigens : « Ubi sunt » qui gentibus imperabant, et qui dominabantur feris quæ » sunt super terram? qui in cœli avibus illudebant, qui ar» genti et auri thesauros congregabant, in quibus homines » habebant fiduciam, et non est finis acquisitionis eorum ? » qui aurum et argentum fabricabantur, et erant solliciti? » Non est inventio operum eorum : evanuerunt, et ad infe» ros descenderunt [4]. » Hæc est merces arrogantis superbiæ. Si nobis enim agrum colentibus ligone et aratro opus est [5],

[1] 1 Cor. VII, 29, 30. — [2] Gen. I, 28. — [3] Matth. XIX, 21. Marc. X, 21. Luc. XVIII, 22. — [4] Baruch. III, 16, 17, 18, 19.

[5] Vide D. Guillon, p. 425.

ligonem autem argenteum falcemque auream nemo fabricari soleat, et materia quæ apta sit ad opus faciendum, non quæ sit dives, in agricultura utimur : quid vetat, quominus in vasis quoque domesticis idem sentiant, qui quod est simile considerant? quorum modus sit usus, non sumptus magnificentia. Quid enim, dic quæso, qui in mensa ponitur gladiolus, si clavos non habuerit argenteos, vel non fuerit factus ex ebore capulus, non scindit? An ad carnem dividendam Indicum ferrum nobis fabricandum est, auxilium veluti quoddam contra hostem evocantibus? Quid vero? si fuerit pelvis fictilis, an ablutarum manuum sordes non excipiet? et vas fictile, quo pedes lavamus, pedum sordes? Ergone etiam indigne feret mensa quæ est pedibus eburneis instructa, si panem unius oboli portaverit? neque vero lumen lucerna ministrabit, quod sit figuli opus, non aurificis? Ego autem dico, vel humile grabatum nihilo deteriorem præbere accubitum, quam lectum eburneum. Cum autem ad substernendum sit satis pellium, adeo ut purpureis aut puniceis non sit opus, propter primarum, quæ exitium attulerunt, deliciarum stultitiam, nihilosecius condemnare frugalitatem. quis tantus error et vana pulchri persuasio? Videte : Christus in vili catino cibum sumpsit, et fecit discipulos super herbam accumbere, et pedes eorum lavit, linteo accinctus, a fastu alienus Deus et Dominus omnium, sane non argenteum lavacrum e cœlo deferens : et a Samaritana potum petiit, quæ aquam vase fictili hauriebat e puteo, aurum regale non requirens, sitim autem docens facile restinguere. Scopum enim constituebat usum, non inutilem magnificentiam. In conviviis autem comedebat et bibebat, non e terra metalla effodiens, neque auri et argenti, hoc est rubiginem redolentibus, vasculis utens : quodammodo enim spirat e superbiente materia rubigo. In summa enim, et alimenta, et vestes, vasa et supellectilem, et quæcumque in

domo sunt, atque ipsam, ut semel dicam, vitam, oportet esse consentaneam rectæ Christiani hominis institutioni, prout conducibile fuerit, accommodatam personæ, ætati, studio ac tempori. Cum enim simus unius Dei ministri, oportet et possessiones, et quæ est in eis supellectilem, unius honestæ vitæ signa ostendere, et unumquemque hominem certa fide, huic uniformi institutioni ea quæ consequuntur consentanea, et huic uni proposito convenientia videri facere. Quæ autem nos difficulter acquirimus, ea, dum eis facile utimur, laudamus, et facile custodimus, et facile communicamus : meliora autem sunt, quæ utilia. Quæ sunt utique viliora, ea sunt etiam meliora divitibus. In summa, divitiæ quæ non recte administrantur, sunt arx vitii ac sceleris : quibus multi oculos adjicientes, cœlorum regnum nunquam ingredi poterunt; rerum quidem mundanarum desiderio ægri, arroganter autem præ deliciis viventes. Oportet autem eos qui contendunt ad salutem, hoc animo antea præcepisse, quod usus quidem causa nobis sit universa possessio; sufficientiæ autem gratia possessio, quam etiam ex paucis quispiam paraverit. Vani enim sunt qui præ insatiabilitate delectantur possessionibus, quas tantum servent ac recondant. « Qui autem cogit, *inquit*, mercedes, » coëgit in nodum perforatum[1]. » Is autem est, qui cogit sementem, et excludit, et detrimento afficitur, qui nulli impertitur. Res est autem plane ridicula, et digna maxime quæ ludibrio habeatur, quod viri argentea urinæ receptacula, et vitreas matulas inferant, quemadmodum suos introducunt consiliarios; et hæ, quæ sine ratione sunt, divites mulieres, ex auro excrementorum faciant receptacula, ut ne egerere quidem eis liceat absque superbia. Vellem quidem eos per totam vitam aurum stercora existimare. Nunc autem arx vitii inventa est pecuniæ cupiditas, quam

[1] Agg. I, 6.

Apostolus dicit esse « radicem omnium malorum : quam » quidam appetentes, a fide aberrarunt, et seipsos confixe» runt multis doloribus[1]. » Veræ autem divitiæ sunt, paupertas cupiditatum[2] : et vera animi magnitudo est, non propter divitias magnos spiritus sumere, sed eas despicere. De supellectile autem et vasis se jactare est perquam turpe : non enim in eis studium suum ponere æquum est, quæ volenti licet vel e foro emere. Sapientia autem emi non potest terreno numismate, nec in foro, sed in cœlo venditur : et justo nummo venditur, nempe Logo immortali, regali aureo.

CAPUT IV.

Quomodo in conviviis se recreare oporteat.

A convivio autem rationali absit comessatio : quinetiam inanes vigiliæ, quæ de petulantia sibi placent. Est enim hæc comessatio, tibia inebrians, extemporalis amatorii pontis impotentiæ catena. Amor autem, et ebrietas, et quæ ratione carent affectiones, a nostro choro procul amandentur. Una autem cum petulantia in comessatione versatur ridicula cantilena : in potu vero vigiliæ ebrietatem accersunt, et excitant libidinem, et sunt ad turpia facienda audaces. Sin autem in tibiis, et psalteriis, choris et saltationibus, et plausibus Ægyptiorum, et dissolutis ejusmodi otiis studiose versentur, valde immodesti, et a bona disciplina alieni evaserint, utpote quos cymbala et tympana circumsonent, et fraudis instrumenta circumstrepant : plane enim, ut mihi videtur, ejusmodi convivium est ebrietatis theatrum. « Cum » enim tenebrarum opera exuerimus, induere arma lucis *vult* » *Apostolus,* ut in die decore ambulantes, non in comessa-

[1] 1 Tim. VI, 10.
[2] Vide D. Guillon, p. 426.

» tionibus et ebrietatibus, non in cubilibus et in impudiciti» tiis versantes [1]. » Fistula itaque tribuatur pastoribus, tibia autem superstitiosis hominibus qui ad cultum idolorum contendunt. Revera enim hæc instrumenta sunt a sobrio convivio amandanda, quæ magis bestiis quam hominibus conveniunt, et iis hominibus, qui a ratione sunt alieniores. Cervas enim fistulis demulceri accepimus, et in laqueos inter venandum cantu duci a venatoribus. Equis autem coëuntibus, veluti quidam hymenæus, tibia carmen canitur : id autem ab incitandis equis musici appellarunt ἱππόθορον. Omne autem turpe spectaculum, omnemque turpem auditionem, et, ut summatim dicam, turpem omnem sensum intemperantiæ, quæ revera quidem est sensus privatio, maxime oportet nos excindere, voluptatem, quæ oculos et aures titillat et effœminat, caventes : fractorum enim cantuum, et flebilium Caricæ musæ modorum varia veneficia mores corrumpunt, intemperanti et pravo musicæ artificio ad hujus comessationis perturbationem trahentes. Divinum autem ministerium ab his separans, psallit Spiritus : « Laudate » eum in sono tubæ [2] : » in sono enim tubæ suscitabit mortuos. *Laudate eum in psalterio,* quoniam lingua est psalterium Domini. *Et in cithara laudate eum :* per citharam os intelligatur, quod Spiritu, tanquam plectro, pulsatur. *In tympano et choro laudate eum :* dicit Ecclesiam, quæ resurrectionem carnis meditari solet in pelle resonante. *In chordis et organo laudate eum :* organum dicit corpus nostrum, et chordas ejus nervos, per quos numerose intenditur, et Spiritu pulsatum, voces edit humanas. *Laudate eum in cymbalis jubilationis :* oris cymbalum dicit linguam, quæ pulsatis labris resonat : et ideo humanæ naturæ acclamavit : *Omnis spiritus laudet Dominum :* quoniam omnis spiritus, quem fecit, curam gessit. Vere enim pacificum instrumen-

[1] Rom. XIII, 12, 13. — [2] Psal. CL, 3, 4, 5, 6.

tum homo est. Alia autem, si quis curiosius inquirat, instrumenta inveniet bellica, ad cupiditates inflammantia, vel amores incendentia, vel iram irritantia. In bellis itaque suis tuba utuntur Etrusci, fistula Arcades, Siculi autem instrumentis quæ appellant πηκτίδας, Cretenses lyra, Lacedæmonii tibia, cornu Thraces, tympano Ægyptii, et Arabes cymbalo. Uno ergo instrumento, Logo solo pacifico, nos utimur, quo Deum honoramus, non amplius veteri psalterio, et tuba, et tympano, et tibia, quibus mos erat iis qui in bello se exercebant, Deique metum contempserunt, et festivis conventibus in choris uti, ut per ejusmodi modos solutus ac dejectus eorum excitaretur animus. Duplex autem sit nostra in potu benevolentiæ ergo invitatio, ex lege. Si enim « diliges Dominum Deum tuum, *deinde* proximum » tuum[1]; » prior quidem, quæ est in Deum benevola invitatio, fiat per gratiarum actionem et psalmodiam : secunda autem, quæ est in proximum, per honestam vitæ consuetudinem : « Logos enim Domini inhabitet in vobis copiose[2], » dicit Apostolus. Hic autem Logos se accommodat et reddit conformem temporibus, personis, locis : atque adeo nunc quoque in convivio versatur. Rursus enim subjungit Apostolus : « In omni sapientia docentes, et admonentes vos ipsos psal- » mis, hymnis, et canticis spiritualibus, in gratia canentes » in corde vestro Deo[3]. » Et rursus : « Quidquid feceritis vel » in sermone, vel in opere, omnia in nomine Domini Jesu, » gratias agentes Deo et Patri ejus[4]. » Hæc est gratiosa nostra comessatio. Et si ad lyram vel citharam canere et psallere noveris, nulla in te cadet reprehensio : Hebræum illum justum regem imitaberis, Deo gratias agentem : « Exultate, » justi, in Domino : rectos decet laudatio (*dicit Prophetia*). » Confitemini Domino in cithara, in psalterio decachordo

[1] Matth. XXII, 37, 39. — [2] Coloss. III, 16. — [3] Ibid. — [4] Ibid. 17.

» ei psallite. Cantate ei canticum novum [1]. » Numquid autem decachordum psalterium, Logon, Jesum scilicet, significat, qui manifestatur elemento decadis? Quemadmodum autem antequam sumamus alimentum, laudare nos convenit factorem universorum : ita etiam in potu nos ei decet psallere, cum ejus creaturarum efficimur participes : est enim psalmus numerosa et sobria laudatio. *Canticum spirituale* [2], psalmum dixit Apostolus. Postremo autem antequam nos somnus invadat, pium et sanctum est Deo gratias agere, ut qui ejus benignitatem et gratiam fuerimus consecuti, ita ut cum divino quodam afflatu nos ad somnum conferamus : « Et confitemini ei, *inquit,* in canticis labiorum, quod in » ejus jussu fiat quidquid ei visum est, et ad ejus salutare » nihil est neque mancum, neque diminutum [3]. » Cæterum apud Græcos quoque veteres, in conviviis ad compotandum comparatis, et rorantibus poculis, ad Hebraicorum psalmorum similitudinem, canticum, quod appellabatur σκολιὸν, canebatur, communiter omnibus voce simul pæana clamantibus, et nonnunquam etiam per cantici vices propinationem circumagentibus : qui autem erant ex eis musicæ paulo peritiores, etiam ad lyram canebant. Verum amatoria quidem procul absint cantica [4] : sint autem cantica, Dei laudes : « Laudent, *inquit,* nomen ejus in choro, in tympano, et » psalterio psallant ei [5]. » Et quis est chorus qui psallit? Ipse tibi narrabit Spiritus : « Laudatio ejus in ecclesia sanc» torum : exultent propter regem ipsorum [6]. » Et rursus subjungit : « Quoniam beneplacitum est Domino in populo » suo [7]. » Sunt enim admittendæ modestæ et pudicæ harmoniæ : contra a forti et nervosa nostra mente vere molles harmoniæ amandandæ quam longissime, quæ improbo

[1] Psal. XXXIII, 1, 2, 3. — [2] Ephes. V, 19. Coloss. III, 16. — [3] Eccli. XXXIX, 15, 18.

[4] Vide D. Guillon, p. 426.

[5] Psal. CXLIX, 3. — [6] Ibid. 1, 2. — [7] Ibid. 4.

flexuum vocis artificio, ad effœminatam mollitiem et scurrilitatem deducunt. Graves autem, et pudicæ modulationes ebrietatis protervitæ nuntium remittunt. Chromaticæ igitur harmoniæ, impudenti in vino protervitæ, floribusque redimitæ et meretriceæ musicæ, sunt relinquendæ.

CAPUT V.

De risu.

Ridicularum autem, vel ridendarum potius affectionum imitatores[1], exigendi sunt a nostra republica. Cum enim verba omnia a mente et moribus emanent, fieri non potest ut verba aliqua emittantur ridicula, quæ non procedant a moribus ridiculis. Illud enim : « Non est arbor bona, quæ » facit fructus malos; neque arbor mala, quæ facit fructus » bonos[2], » hic quoque applicandum est. Sermo enim fructus est mentis. Si ergo qui risum movent sunt exterminandi a nostra republica, longe absit ut nobis permittamus risum movere. Absurdum enim est, quorum auditores esse prohibitum est, esse eorum imitatores. Multo autem est absurdius, studere ut ipse sis ridiculus, hoc est probris incessendus et irridendus. Si enim nemo e nobis ridiculam figuram suscipere, quemadmodum in pompis videmus nonnullos, sustinuerit, quomodo internum hominem magis ridiculam sustinere figuram jure passi fuerimus, idque palam? Quare non debemus sponte ridiculam assumere personam. Et quomodo in verbis esse et videri ridiculi operam dabimus, id quod est omnium quæ sunt in homine longe pretiosissimum, nempe sermonem, ludibrio habentes? Ridiculum est ergo hæc exercere, quandoquidem nec hujusmodi ri-

[1] Vide D. Guillon, p. 426 et 427.
[2] Matth. vii, 18. Luc. vi, 43.

diculorum hominum sermo dignus est qui audiatur : cum per ipsa nomina ad turpia facta consuefaciat. Urbane ergo et lepide loquendum est, non autem risus movendus. Quinetiam ipse risus est comprimendus : nam ipse quoque, si quomodo oportet proferatur, præ se fert decorem et honestatem : sin aliter prodeat, indicat intemperantiam. Nam, ut semel dicam, quæcumque sunt naturalia hominibus, ea ab illis minime tollenda sunt, sed eis potius modus et conveniens tempus adhibendum est. Non enim quoniam homo est animal facultate ridendi præditum, ideo perpetuo ridendum est, quandoquidem nec equus, cujus est proprius hinnitus, semper hinnit : sed tanquam animalia ratione prædita, oportet nos apte componere, ut gravitatis severitatem nostræ, nimiumque intensam vehementiam concinne remittamus, non autem inconcinne dissolvamus. Quæ vultus enim, tanquam musici alicujus instrumenti, fit per harmoniam decora remissio, appellata est græce μειδίαμα : ita et in vultu modestorum hominum quæ est diffusio, risus dicitur. Immoderata autem et inconcinna vultus dissolutio, si sit quidem in mulieribus, appellatur græce κιχλισμός; is est autem risus meretricius : si vero in viris, καγχασμός; est autem risus insolens et protervus, ac procis conveniens. « Stultus autem in risu extollit vocem suam, *inquit Scriptura :* vir autem astutus vix sensim subridebit[1]. » Astutum autem nunc dicit prudentem, qui contrario modo quam stultus affectus est. Sed neque rursus oportet esse tristem, sed gravem : illum enim magis admitto subridentem, qui severa visus est facie subridere, quam qui non severa : minus enim fuerit risus ille irridendus. Oportet autem ipsam quoque subrisionem doceri et castigari, et si ob turpes res excitata fuerit, erubescere potius videri quam subridere, ne videamur per consensum collætari : si autem

[1] Eccli. XXI, 20.

de rebus molestis, convenit potius tristiores videri, quam lætari : illud enim est considerationis humanæ indicium, hoc autem exhibet crudelitatis existimationem. Neque enim est semper ridendum; est enim immoderatum : neque si adsint seniores, vel aliqui quos æquum est revereri; nisi forte ipsi quoque, ut nos exhilarent, urbane aliquid et lepide dixerint. Sed neque apud quoslibet ridendum est, neque in omni loco, sed neque omnibus, neque propter omnia. Maxime enim in adolescentulis et mulieribus risus facile ad calumniam trahitur. Rigorem autem præ se ferre eminus, eos qui accedunt abigit. Gravitas enim vel solo aspectu petulantiæ impetus frangere ac reprimere valet. Omnes vero, ut verbo dicam, insipientes vinum

Et ridere jubet molle, et saltare libenter,

mores effœminatos convertens ad mollitiem. Est autem considerandum, quomodo hinc profecta dicendi licentia usque adeo auget petulantiam, ut ad turpiloquium eam perducat :

Et dixit, quod erat melius non dicere, verbum.

Subdolorum itaque hominum maxime in vino perspici solent mores, ut qui sunt omni simulatione nudati, propter illiberalem ejus quæ in vino oritur, petulantiæ licentiam : per quam sopitur quidem ratio, quæ in ipsa anima ebrietate oppressa est et gravata; agrestes autem excitantur affectiones, quæ in animi imbecillitatem facile dominatum occupant.

CAPUT VI.

De turpiloquio.

A turpiloquio autem et nos omnino abstinere oportet, et eis qui illo utuntur os obstruere, et aspectu severiore, et vultus aversione, et ea quæ vocatur subsannatione, et sæpe etiam asperiori oratione. « Quæ enim, *inquit*, ex ore exeunt, » coinquinant hominem[1]. » Communem, et gentilem, et indoctum, et petulantem eum ostendunt : non autem proprium, honestum, et temperantem. Cum autem turpia æque in audiendo versentur et in spectando, divinus Pædagogus eadem ratione pueris luctantibus, ne aures eorum offendantur, pudicos sermones, veluti quædam aurium munimenta, adhibet, ne possit ad frangendam animam pervadere pulsatio fornicationis : oculos autem dirigit ad rerum honestarum spectaculum, melius esse dicens labi pedibus, quam oculis. Hoc turpiloquium propulsans Apostolus, « Omnis, *inquit*, malus sermo ex ore vestro non procedat, » sed si quis bonus[2]. » Et rursus : « Sicut decet sanctos, ne » nominetur in vobis turpitudo, et stultiloquium, vel scur- » rilis urbanitas, quæ non conveniunt : sed potius gratiarum » actio[3]. » Si autem, « qui stultum dixit fratrem, obnoxius » est judicio[4], » quid de eo qui stulta loquitur pronuntiabimus? An non etiam de eo scriptum est : « Qui locutus » verbum fuerit otiosum, reddet rationem Domino in die » judicii[5]? » Et rursus : « Ex sermone tuo justificaberis, *in-* » *quit,* et ex sermone tuo condemnaberis[6]. » Quænam sunt ergo salutares aurium defensiones, et quænam sunt lubricorum oculorum disciplinæ? Quæ cum justis sunt conver-

[1] Matth. xv, 18. — [2] Ephes. iv, 29. — [3] Ibid. v, 3, 4. — [4] Matth. v, 22. — [5] Id. xii, 36. — [6] Ibid. 37.

sationes, quæ aures præoccupant, et prius obstruunt adversus eos qui volunt abducere a veritate.

Corrumpunt bonos mores colloquia prava,

inquit Poëtica. Præclarus autem Apostolus : « Estote, » *inquit,* odio habentes malum, adhærentes bono[1]. » Qui enim cum sanctis versatur, sanctificabitur. Omnino ergo abstinendum est a turpibus auditionibus, et verbis, et spectaculis : sed multo magis a factis turpibus mundos esse oportet; partim quidem in ostendendis et nudandis aliquibus partibus corporis, quas non decet; partim autem in contemplandis secretioribus partibus. Neque enim turpem justi hominis denudationem aspicere sustinuit modestus filius; sed texit modestia, quod nudarat ebrietas, spectandum lapsum inscientiæ[2]. Mundos autem nihilosecius esse oportet et a vocum prolationibus, quibus nullum esse oportet aditum ad aures eorum qui in Christo crediderunt. Hac ratione mihi videtur Pædagogus nihil quod sit indecorum nobis loqui permittere, longe ante nos præmuniens adversus incontinentiam : præclare enim et mira arte solet vitiorum radices excindere. Illud, verbi causa, *Non mœchaberis,* per illud, *Non concupisces*[3]. Adulterium enim fructus est concupiscentiæ, quæ quidem est mala radix. Similiter ergo hic quoque Pædagogus nominum licentiam tanquam usum reprehendit, ut licentiam ad intemperantiæ congressionem amputet : insolenter enim se in vocibus gerere, facit ut meditemur inhoneste facere. In vocibus autem esse modestum[4], est seipsum exercere ad fortiter sustinendam libidinis impressionem. Prolixiori autem oratione ostendimus, quod neque in nominibus, sed neque in partibus ad coitum pertinentibus, et nuptiali congressione, pro qui-

[1] Rom. XII. 9. — [2] Gen. IX, 23. — [3] Exod. XX, 13, 17.
[4] Vide D. Guillon, p. 427.

bus supponuntur nomina quæ usu minime trita sunt, ejus quod vere turpe est ponitur appellatio. Nam neque genu, et tibia, et hujusmodi membra, et quæ eis imposita sunt nomina, sunt turpia, nec quæ per ea fit actio : membra autem et hominis verenda, verecundia quidem plena, non autem turpia censenda sunt. Turpis autem res est eorum operatio quæ fit præter leges, ideoque probro digna et supplicio. Turpe enim solum revera est vitium, et quæ per ipsum aguntur. His ergo consequenter jure vocetur turpiloquium, quæ de vitiosis factis habetur oratio. Ejusmodi est, si de adulterio, vel de puerorum amore disseratur, et quæ sunt hujusmodi. Quinetiam inepti ac futiles sermones vitandi sunt. « Ex multiloquio enim, *inquit,* non effugies pecca- » tum [1]. » Luet ergo pœnas linguæ vitium. « Est *enim* tacens » qui invenitur sapiens, et est qui odio habetur propter mul- » tam loquacitatem [2]. » Quinetiam ipse nugator affert sibi ipsi fastidium ac satietatem : « Qui enim multiplicat sermo- » nem, odit animam suam [3]. »

CAPUT VII.

Quænam observare oporteat eos qui honeste simul victitant.

Absit quoque a nobis, ut irrideamus quemquam, a quo primum incipit contumelia, ex quibus lites, pugnæ et inimicitiæ erumpunt. Diximus autem contumeliam esse ebrietatis ministram. Non ex solis autem factis, sed etiam ex verbis homo judicatur. « In convivio autem, *inquit,* ne ar- » gueris proximum, et ei opprobrii sermonem ne dixeris [4]. » Si enim vel maxime cum sanctis conversari præcipitur, sanctum irridere peccatum est. « Ex ore *enim* insipientium, » *inquit Scriptura,* baculus contumeliæ [5] : » baculum di-

[1] Prov. x, 19. — [2] Eccli. xx, 5. — [3] Ibid. 8. — [4] Ibid. xxxi, 41. — [5] Prov. xiv, 3.

cens, fundamentum contumeliæ, cui innititur, et super quem requiescit contumelia. Unde admiror Apostolum, qui hic quoque suadet, « neque scurrilia, neque quæ non con- » venit[1], » verba effundere. Si enim propter charitatem convenitur ad convivia, convivii autem finis est, in eos qui conveniunt benevolentia; charitatem autem consequuntur cibus et potus : quomodo non est ut ratio postulat conversandum, et nec propter charitatem dubitandum? Si enim convenimus ut mutuam benevolentiam augeremus, quare inimicitias irridendo provocamus? Satius autem est tacere, quam contradicere, peccatum peccato addendo. « Beatus revera vir » ille est, qui non est lapsus in ore suo, vel non compunctus » est in molestia peccati[2] : » videlicet ductus pœnitentia propter ea quæ locutus peccavit; vel ideo, quod locutus neminem molestia affecerit. In summa ergo adolescentes et adolescentulæ ab ejusmodi conviviis omnino abstineant, ne labantur in quibus minime decet. Inusitatæ enim auditiones, et indecora spectacula, dum in eis adhuc fides fluctuat, mentem eorum eventilant : ætatis autem instabilitas simul ad hoc confert, ut in cupiditates ferantur præcipites. Quinetiam nonnunquam aliis causæ sunt offensionum, dum florem ætatis suæ, in quo maximum est periculum, ostentant. Recte enim videtur præcipere Sapientia : « Cum muliere » quæ viro subjecta est, ne omnino sedeas, et ne super cu- » bitum cum ea accubueris[3] : » hoc est, ne cum ea frequentius cœnes, neque cum ea comedas. Et ideo subjungit : « Neque cum ea in vino congrediaris, ne quando inclinet » cor tuum in ipsam, et sanguine tuo labatur ad interitum. » Lubrica enim res est libertas in vino, et apta ad deflorescendum. *Viro* autem *subjectam* nominavit, quod majus sit periculum ei qui connubii vinculum conatur dissolvere. Quod si aliqua necessitas evenerit quæ eas jubet accedere,

[1] Ephes. v, 4. — [2] Eccli. xiv, 1. — [3] Ibid. ix, 12.

illæ quidem exterius amictu pulchre tegantur, intus autem pudore. Quæcumque autem non sunt viro subjectæ, iis est extremum probrum interesse convivio virorum, idque vinolentorum. Qui in reclinatorium autem oculos fixerint, immobiles, innixi cubitis, adsint solis auribus. Quod si etiam sederint, ne pedes sæpe permutent, nec alterum femur alteri superponant, nec manum mento sustentent. Illiberale enim est, seipsum non ferre, idque datur vitio adolescenti. Sæpe autem moveri, habitumque et figuram mutare, signum est levitatis. Jam vero modesti etiam est, et in cibo et in potu quod minus est eligere, idque tardius, et non proclivus, tam in principio, quam etiam in intervallis. Quinetiam priorem desinere, et se istis rebus minime esse deditum ostendere : « Comede, *inquit*, ut homo, quæ » apponuntur : cessa autem primus disciplinæ gratia. Et si » in medio plurium sederis, ne ante ipsos manum porri- » gas[1]. » Non debemus ergo ante alios prosilire, ab ingluvie incitati : sed nec, quamvis cupientes, non nisi aliquanto post porrigere oportet, longa mora intemperantiam fatentes. Sed neque interim videri tanquam feras cibo inhærere, eumque avide arripere. Porro autem nec obsonii multum ingerendum est : neque enim obsonio, sed frumento vesci homini naturale est. Quinetiam temperati hominis est ante alios plerosque surgere, et e convivio leniter sese subtrahere. « Cum est, *inquit*, tempus surgendi, ne sis postremus, » et revertere in domum tuam[2]. » Quinetiam dicebant duodecim, cum evocassent discipulorum multitudinem : « Non » est bonum nos, relicto verbo Dei, ministrare mensis[3]. » Quod si hoc diligenter caverunt, multo magis vitabant ingluviem. Hi autem ipsi Apostoli scribentes « fratribus qui » erant in Antiochia, Syria, et Cilicia, Visum est, *dixe-* » *runt*, Spiritui sancto et nobis, nullum vobis majus onus

[1] Eccli. xxxi, 16, 17, 18. — [2] Ibid. xxxii, 11. — [3] Act. vi, 2.

» imponere, præterquam necessaria hæc : ut abstineatis ab » immolatis, et sanguine, et suffocatis, et fornicatione : a » quibus si vobis caveatis, recte facietis[1]. » Oportet autem vinolentiam non secus fugere, quam cicutam : ambo enim ad mortem subtrahunt. Oportet vero et profusum risum arcere, et immodicas lacrymas : sæpe enim temulenti cum maximum cachinnum sustulerint, deinde rursus, nescio qua persuasi vini insolentia, descendunt ad lacrymas. A ratione enim alienum est, cum esse effœminatum, tum etiam esse petulantem. Senes autem adolescentes tanquam filios respicientes, rarissime quidem, sed aliquando tamen cum eis luserint, salsum aliquod dictum in eos torquentes, quod eos decorum doceat. Videlicet cum taciturno et verecundo facete et urbane licet hoc modo agere : Meus autem filius (eum qui tacet, intelligo) non cessat loqui. Adolescentis enim verecundiam auget talis ludificatio, lepide ostendens bona quæ in eo insunt, per falsam insimulationem malorum quæ ei non insunt. Est enim hoc aptum ad docendum artificium, per id quod non adest, id quod adest confirmans. Certe tale quid etiam facere proponit sibi, qui eum qui aquam bibit et est sobrius, temulentum dicit esse et petulantem. Quod si sint etiam nonnulli qui alios libenter irrideant, nobis quidem tacendum est, et verba superflua sunt, tanquam plena pocula, a nobis transmittenda : lubricus enim et periculosus est ejusmodi ludus : « Os autem temerarii appropinquat contritioni[2]. » « Non suscipies autem inanem auditionem : neque cum in» justo consenties, ut sis falsus testis[3], » neque in calumniis, neque in maledictis, sed neque in improbitate. Atque ego quidem mihi videor modestorum voci posse modum imponere, quibus permittitur ut is qui cum alio disserit loquatur. « Silentium enim est virtus mulierum : a periculo

[1] Act. xv, 23, 28, 29. — [2] Prov. x, 14. — [3] Ibid. Exod. xxiii, 1.

» autem remotum præmium adolescentum est : probatæ » autem ætatis bona est oratio. Senior, loquere in convivio, » te enim decet : sed citra impedimentum loquere, et in » perfecta scientia. Adolescens, *tibi quoque permittit Sa-* » *pientia*, loquere, si te opus sit, vix cum bis interrogatus » fueris : sermonem autem tuum paucis in summam re- » dige [1]. » Uterque autem qui disserit, vocem suam metiatur justa proportione. Elatus enim clamor pronuntiationis, est res insanissima. Cum proximis autem ita loqui ut non audiaris, ejus est qui nullo est sensu præditus, neque enim audient : et est hoc quidem pusilli et abjecti animi indicium; illud vero, arrogantiæ. Absit etiam vehemens contentio verborum pro inani victoria : nobis enim finis est esse a perturbatione alienos, et hoc sibi vult illud : *Pax tibi* [2]. Priusquam autem audieris, ne verbum responde. Jam vero vox quoque fracta et enervata est effœminati : modesti autem et prudentis est in voce moderatio, qui a magnitudine simul, et prolixitate, celeritateque, et multitudine orationem temperabit. Neque enim prolixo est unquam sermone utendum, neque multum loquendum, nec nugandum : sed neque rapide et præcipitanter colloquendum est. Ipsi enim voci, ut ita dicam, jus aliquod tribuendum est, importunisque vociferatoribus et exclamatoribus ora sunt obstruenda. Ea enim de causa Thersiten plagis castigavit prudens Ulysses :

> Immodicis verbis turbabat nam omnia solus :
> Plurima mente sua temere is confusa tenebat,
> Sed nihil ut decuit.

Terribilis enim in interitu suo vir linguosus [3]. Nugatorum itaque, non secus ac veterum calceorum, reliqua quidem vitio detrita sunt, sola autem lingua reliqua est ad

[1] Eccli. XXXII, 3, 7, 8. — [2] 3 Joan. 15. — [3] Eccli. IX, 18.

damnum. Ea de causa quæ sunt vitæ utilissima præcipit Sapientia : « Ne nugeris in multitudine seniorum [1]. » Quinetiam nugas nostras radicitus excindens, a Deo incipiens, ut moderate nos geramus, hoc modo constituit : « Sermo-» nem ne iteraveris in oratione tua. » Poppysmata autem, et sibili, et digitis expressi soni, quibus accersuntur famuli, cum signa sint a ratione aliena, ratione præditis hominibus vitandi sunt. Frequenter etiam spuere, et violentius excreare, et etiam emungere in convivio, vitandum est. Convivarum enim habenda est utique ratio, ne præ nausea talem aversentur turpitudinem, quæ arguit intemperantiam. Non enim sicut bobus et asinis, ibidem est præsepe et sterquilinium : multi enim eodem tempore se emungunt, spuunt, et cœnant. Sternutatio autem si cui evenerit, sicut etiam ructus, non oportebit sono proximos ciere, quod pessimæ est institutionis testimonium : sed ructus quidem cum expirato aëre est transmittendus, ore decenter composito, nec instar larvarum tragicarum diducto et hiante. Sternutationis autem qui conturbat strepitus, respiratione leniter repressa ac retenta, auferendus est. Hac enim ratione, quam honestissime fieri poterit, conglobatæ spiritus minæ intus sunt extinguendæ, providendo ut ita transeat ut etiam cæteros celare conetur, si vi expressus aër aliquod secum excrementum eduxerit. Arrogantiæ autem et insolentiæ signum est, ipsis velle sonis aliquid addere, non autem detrahere. Jam vero qui dentes scalpunt, et ulcera cruentant, tum sibiipsis molesti sunt, tum invisi proximis. Porro autem aurium quoque fricationes, et sternutamentorum irritationes, sunt suilli pruritus et confricationes, quæ intemperantem meditantur fornicationem. Fugiendæ quoque sunt turpitudines quæ sub aspectum cadunt, et turpes qui de eis fiunt sermones. Sit autem gravis quoque

[1] Eccli. VII, 14.

aspectus, collique conversio ac motus constans et decorus, et manuum quoque in loquendo gestus. In summa enim, quies, pax, et tranquillitas, est Christiani propria.

CAPUT VIII.

An unguentis et coronis utendum sit.

Coronarum autem et unguentorum usus non est nobis necessarius [1] : ad libidines enim et voluptates impellunt, maxime cum nox prope est. Scio quod cum *unguenti alabastrum* [2] ad sanctam cœnam mulier attulisset, unxit pedes Domini, et eum delectavit : scio etiam veteres Hebræorum reges auro et lapide pretioso ornata gestasse diademata. Sed mulier quidem quæ Verbi nondum fuerat particeps (erat enim adhuc peccatrix), eo quod apud se esse pulcherrimum existimabat, nempe unguento, honoravit Dominum : itaque etiam ornamento corporis, nempe capillis suis, abstersit unguentum quod redundabat, libans Domino lacrymas pœnitentiæ : propterea ejus *peccata remissa sunt* [3]. Potest autem hoc esse signum ac symbolum doctrinæ Dominicæ, et ejus passionis : pedes enim qui unguntur unguento odorifero, doctrinam divinam significant, quæ cum insigni gloria orbem terræ pervadit : « Exiit » enim sonus eorum in fines terræ [4]. » Atque adeo, si non nimium importunus videor, *pedes* Domini unguento delibuti, sunt Apostoli, prophetia suaveolentis unguenti, scilicet sancti Spiritus, participes. Itaque Apostoli, qui universum orbem terræ obierunt, et Evangelium prædicarunt, per allegoriam dicuntur pedes Domini, de quibus per Psalmographum quoque prædicit Dominus : « Adoremus in loco

[1] Vide D. Guillon, p. 427.
[2] Matth. xxvi, 7. Marc. xiv, 3. Luc. vii, 37. — [3] Luc. vii, 47. — [4] Psal. xix, 5. Rom. x, 18.

» ubi steterunt pedes ejus [1] : » hoc est, quo *pedes* ejus pervenerunt, nempe Apostoli, per quos prædicatus venit *ad fines terræ*. Lacrymæ autem sunt pœnitentia : et soluti capilli prædicabant liberationem a nimio amore superflui ornatus, et, quæ cum prædicatione propter Dominum suscipienda erat, afflictionem in tolerantia, veteri illa per novam fidem soluta vana gloria. Quinetiam significat passionem Domini. Mystice sic intelligentibus, oleum est ipse Dominus, a quo ad nos pervenit misericordia. Unguentum autem, quod est adulterinum oleum, est Judas proditor, quo pedes unctus est Dominus, dum a conversatione in mundo liberabatur : unguntur enim mortui. Lacrymæ autem nos sumus peccatores, qui in ipsum credidimus, quibusque peccata remisit. Et capilli soluti, flens est Hierusalem, quæ inuncta fuerat, propter quam propheticæ fuerunt Lamentationes. Nos autem docebit ipse Dominus Judam esse illum adulterinum : « Qui intinxerit mecum, *dicens*, » in catinum, hic me tradet [2]. » Vides convivam dolosum : hic enim ipse Judas osculo prodidit Dominum : fuit enim idem hypocrita, ac dolosum habens osculum, alium veterem imitans hypocritam : et populum illum arguit propter quem dictum est : « Hic populus labiis me honorant, cor » autem eorum longe est a me [3]. » Est ergo satis probabile, eum quidem oleum significare, ut discipulum qui consecutus fuit misericordiam; fraudulentum autem, utpote proditorem, oleum infectum ac venenatum. Hoc ergo erat quod prædicebant pedes unguento delibuti, Judæ nempe proditionem, cum Dominus pergeret ad passionem. Quinetiam ipse Servator *lavans pedes* discipulorum [4], ad præclara eos mittens agenda, eorum abitum ad benefaciendum Gentibus innuit, idonee et pure propria eas præparans

[1] Psal. CXXXII, 7. — [2] Matth. XXVI, 23. — [3] Isai. XXIX, 13. — [4] Joan. XIII, 5 et seq.

potestate : iis fragravit unguentum, et suavis odoris opus ad omnes perveniens ab iis celebratum est. Domini enim passio nos quidem bono odore replevit, Hebræos autem peccato. Hoc apertissime ostendit Apostolus, dicens : « Deo gratia, » qui nos semper facit triumphare in Christo, et odorem » suæ cognitionis per nos manifestat in omni loco, quoniam » Domini bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt, et » in iis qui pereunt : his quidem odor ex morte in mortem, » illis vero odor ex vita in vitam [1]. » Porro autem reges Judæorum ex auro et gemmis composita ac varia corona utentes, atque etiam uncti, Christum in capite symbolice gestantes, imprudentes capite Domini ornabantur. Lapis quidem certe pretiosus vel margarita, vel smaragdus, ipsum Logon significat. Aurum autem rursus est ipse Logos ab interitu alienus, qui corruptionis virus minime recipit. Atque ipsi quidem nato aurum obtulerunt Magi, quod est regni symbolum : manet autem hæc corona immortalis ad imaginem Domini : non enim, veluti flos, flaccescit. Jam vero novi illa Cyrenæi Aristippi. Molli ac luxuriosæ vitæ erat deditus Aristippus : is ejusmodi sophisticam proponebat orationem : « Equus qui unguento ungitur, in equi virtute » non læditur, nec unctus canis in virtute canis. » Subjunxit, « ergo nec homo : » et ita conclusit syllogismum. Atqui equo quidem et cani nulla est ad unguentum cognoscendum ratio : quibus autem sensus est ratione magis præditus, iis unguenti usus est magis vituperandus, cum puellares odores adhibent. Horum autem unguentorum sunt infinitæ differentiæ : Brenthium, Metallium, et Regium, Plangonium, et Psagdæ Ægyptiæ. Simonides autem in Iambis non veretur dicere :

Ungebar unguine et bonis odoribus,
Et baccari......

nam quidam mercator aderat. Porro autem utuntur etiam

[1] 2 Cor. II, 14, 15, 16.

unguento ex liliis, et e cypro : et nardus apud eos est in maximo pretio : unguentum quoque ex rosis, et alia quibus utuntur mulieres, et humida, et sicca, et quæ asperguntur unguenta, et quibus fiunt suffitus : indies enim ab eis nova excogitantur, ut inexplebili cupiditati infinitam odoris varietatem gratificentur : quocirca nimiam quamdam decori pulchrique curam redolent. Atque eæ quidem et sua vestimenta, et vestes stragulas, domosque suas suffumigant et aspergunt : atque adeo vel ipsas propemodum matulas olere cogunt unguentum deliciæ. Quamobrem recte mihi videntur nonnulli, cum ægre ferrent tantum studii in unguenta conferri, ut vel virilitatem ipsam effœminarent, et eorum artifices, nempe unguentarios, a bene institutis civitatibus expellere, atque ipsos etiam floridarum lanarum infectores. Nefas est enim dolosa vestimenta et unguenta in civitatem veritatis ingredi : oportet autem viros in primis apud nos unguenta non olere, sed vitæ probitatem : spiret autem fœmina Christum, qui est regalis unctio, non unguenta et diapasmata : divina autem semper ungatur pudicitiæ unctione, sancto delectata unguento, nempe Spiritu. Hanc suavis odoris unctionem discipulis suis Christus parat, ex aromatibus cœlestibus hoc unguentum componens. Hoc autem unguento ipse quoque Dominus ungitur, sicut per David declarat : « Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo » lætitiæ præ participibus tuis. Myrrha, et stacte, et casia » a vestimentis tuis[1]. » Cæterum ne forte sicut vultures unguenta abhorreamus, aut sicut scarabæi (hos enim rosaceo unguento delibutos mori aiunt), pauca quædam ex his unguentis sunt eligenda fœminis, quæ viro minime caput gravent. Nimiæ enim unguentorum unctiones, justa quæ fiunt mortuis potius quam familiarem vitæ redolent consuetudinem. Quanquam ipsum quoque oleum apibus et

[1] Psal. XLV, 7, 8.

insectis est inimicum, verum id prodest nonnullis hominibus, nonnullos autem ad pugnam excitat, et qui prius erant amici, id unctos in stadiis eo deducit, ut omni contentione omnibusque viribus in certamine depugnent. Unguentum autem, cum molle sit oleum, non existimatis generosos mores posse effœminare? Maxime. Sicut autem delicias a gustu amovimus, ita certe a visu et odoratu profectam voluptatem amandamus, ne intemperantiæ, quam fugavimus, per sensus, tanquam per portas quibus desunt custodes, in animam aditum patefaciamus. Quod si suavis odoris *suffitum*[1], pontificem magnum, nempe Dominum, dicant Deo offerre, ne id esse sacrificium et suavis odoris suffitum intelligant; sed gratam et acceptam charitatem, spiritalem scilicet odoris suavitatem, Dominum altari offerre accipiant. Sufficit itaque ipsum oleum et ad superficiem cutis irrigandam, nervosque relaxandos, et ad corporis graviorem reprimendum odorem, si vel oleo ad hoc opus habeamus: suavis autem odoris studium est esca mollitiei, quæ ad libidinosam cupiditatem paulatim attrahit. Qui est enim intemperans, undequaque ducitur ac trahitur, et a cibo, et a strato, et a conversatione, et ab oculis, et ab auribus, et a maxillis, atque adeo etiam a naribus. Et sicut boves annulis et funibus, ita etiam intemperans suffitibus, et unguentis, et suaveolentibus coronarum odoribus trahitur. Quoniam autem voluptati nihil loci tribuimus, quæ cum nullo usu qui vitæ conferat conjuncta est, age hic quoque, distinguamus, id quod est utile eligentes. Sunt enim suaves quidam odores, qui neque caput gravant, neque ad amores impellunt, neque impudicam conjunctionem ac meretricium contubernium redolent; sed sunt una cum temperantia salubres, ac cerebrum quidem alunt, quando male affectum fuerit, et ventriculum corroborant. Multum ergo abest, ut oporteat refrigerare

[1] Exod. xxx, 7.

floribus, quando quis vult nervos leves agilesque reddere : non est enim usus eorum omnino ablegandus, sed unguento tanquam medicamento et auxilio utendum est, et ad vires languentes excitandas, et adversus catarrhos, et frigiditates, et fastidium. Quemadmodum alicubi quoque dicit Comicus: « Unguentis manus ungitur, quod est pars sanitatis maxima, » ut cerebri bonos odores faciat. » Quinetiam pedum, per eorum quæ calefaciunt aut refrigerant, unctionem, fricatio exercetur utilitatis gratia : ut scilicet iis qui sunt repleti in capite, fiat quædam attractio et diversio ad corporis partes minus principales. Voluptas autem, cui nulla accedit utilitas, meretriciorum morum suspicionem præbet, et medicamentum est ad provocandam libidinem aptum. Omnino autem multum differunt, esse unguento delibutum, et ungi unguento : illud enim est effœminatum; unguento autem ungi nonnunquam est utile. Aristippus itaque philosophus, cum unguento unctus esset, dicebat, « malos male perdendos esse cinædos, qui ut unguenti utilitas male audiret effecerant. » « Honora autem medicum propter ejus utilitatem, *inquit Scriptura :* ipsum enim creavit Altissimus. » A Domino autem est medicina [1]. » Deinde subjungit : « Et » unguentarius faciet mixtionem : » videlicet quod data essent unguenta ad utilitatem, non autem ad suavem sensuum titillationem. Non enim in unguentis id quod ad libidinem provocat sectandum est, sed id quod est in eis utile est eligendum, cum etiam Deus hominibus oleum nasci permiserit ad levandos labores. Desipientes autem mulieres, quæ canos quidem tingunt, capillos autem ungunt, celerius canescunt propter ea, quæ desiccant, aromata : quippe fiunt qui unguntur sicciores ; facit autem siccitas caniores. Sive enim canities est pilorum exsiccatio, sive calidi defectus, siccitate humidum, quod est pilorum nutrimentum, ebi-

[1] Eccli. xxxviii, 1, 2, 8.

bente, et efficiente canos, quomodo unguenta adhuc amaverimus, propter quæ canities fit, qui canos fugimus? Quemadmodum autem qui naribus sunt sagacibus canes, feras odore investigant : ita, ex nimis curiosa unguentorum fragrantia, qui temperantes sunt venantur intemperantes. Porro autem talis quoque usus coronarum ad comessationem et in vino proterviam comparatus effluxit. « Ne caput » mihi corona cinxeris. Ver est, in roscidis pratis et molli» bus variisque germinantibus floribus degere pulchrum » est, » nativa et sincera odoris suavitate apum ritu fruentes. Ex *puro* autem *prato contextam coronam* pro ornamento domi circumferre non est sobriorum hominum. Non enim rosarum baccis, vel violis, vel liliis, vel aliis ejusmodi floribus lascivientem comam, prata floribus nudantes, tegere convenit. Refrigerat enim capillum circumposita corona, tum propter humiditatem, tum propter frigiditatem. Ea de causa medici, cum cerebrum esse frigidum observent, pectora esse ungenda definiunt, et supremas nasi partes, ut sensim transiens calida exhalatio, ejus frigiditatem possit salubriter fovere. Longe ergo abest, ut is sit floribus refrigerandus. Accedit his, quod florum quoque delectationem perdunt ii qui sunt coronati. Quippe nec ejus visu fruuntur, qui habent coronam supra oculos revinctam; sed neque odoris suavitate, cum supra respiratoria instrumenta sint flores. Cum enim odor secundum naturam sursum emittatur et exhaletur supra caput, respiratio nulla delectatione fruitur, cum suavitas odoris abripiatur. Sicut ergo pulchritudo, ita etiam flos delectat, dum videtur : et oportet nos, eorum quæ pulchra sunt aspectu fruentes, laude et gloria afficere Opificem. Usus autem eorum est noxius, et celeriter præteriens, pœnitentia nos afficit. Statim autem probatur eorum vitæ brevitas : ambo enim flaccescunt, et flos et pulchritudo. Cæterum, eos quidem qui ea contrectant ille

quidem refrigerat, hæc vero incendit et inflammat. Ut uno autem verbo absolvam, qui præter aspectum usus eorum percipitur, petulantia est et libido, non autem delectatio. Oblectari autem nos honeste oportet tanquam in paradiso, Scripturam vere sequentes : mulieris quidem corona vir est existimandus, viri autem matrimonium, matrimonii autem flores amborum liberi, quos quidem carnalium pratorum divinus colligit agricola. « Senum autem coronæ sunt filio- » rum filii : filiis autem gloria, *inquit*, sunt patres [1] : » nobis autem Pater universorum, et universæ Ecclesiæ corona Christus est. Quemadmodum autem radices et herbæ, ita etiam flores proprias habent qualitates; et has quidem utiles, illas vero noxias, alias autem periculosas. Hedera itaque refrigerat : nux autem emittit spiritum qui torporem immittit, ut vel ipsa ostendit nominis etymologia. Narcissus vero flos est gravis odoris : id autem arguit nominis appellatio, ut qui nervis νάρκην, hoc est, *torporem*, afferat. Rosarum autem et violarum qui emittuntur odores, cum sint modice frigidi, gravedines capitis comprimunt et coërcent. Nobis autem nullo modo non solum una inebriari, sed ne vino quidem impleri permissum est. Quinetiam crocus et flos ligustri in somnum minime molestum deducunt. Porro autem multa ex iis cerebrum quod est natura frigidum, suis fovent odoribus, dum excrementa cerebri subtiliora efficiunt. Hinc etiam dicunt rosam græce ῥόδον fuisse nominatam, quod odoris fluxum emittit ingentem, et ideo cito marcescit. Cæterum nec apud antiquos quidem Græcos fuit ullus adhuc coronarum usus : neque enim proci, nec qui luxuriosam vitam agebant, Phæaces, eis usi sunt. In certaminibus autem, primo donum athletis datum est, secundo autem plausus et excitatio, tertio foliorum conjectio, ultimo autem fuit corona, cum Græcia post tempora

[1] Prov. XVII, 6.

Medica deliciis operam daret. Qui a Logo itaque instituuntur, a coronis arcentur, nec existimant rationem esse a se illigandam, quæ in cerebro sita est : non quod corona comessatricis petulantiæ sit symbolum, sed quod ea sit dedicata simulacris. Sophocles certe narcissum, « antiquam » magnorum deorum coronam » appellavit, id dicens de terrestribus. Sappho autem coronat Musas rosa : « Non es » rosarum Pieriarum particeps. » Junonem autem dicunt delectari lilio, et Dianam myrto. Etsi enim flores quidem maxime propter hominem facti sunt, eos tamen cum stulti acceptos non ad proprium usum, quo grato animo uti poterant, sed in ingratum dæmonum ministerium abusi sunt, ab eis abstinendum est propter conscientiam. Est autem corona tranquillitatis perturbatione vacuæ signum. Qua de causa mortuos quoque coronant; quemadmodum etiam idola, eo facto mortua esse asserentes. Nec ii qui bacchantur, absque coronis orgia sua celebrant : postquam autem flores circumposuerint, postremo mirandum in modum incenduntur. Cum dæmonibus ergo nullo modo communicandum est. Sed nec viva Dei imago, mortuorum simulacrorum ritu est coronanda. Pulchra enim amaranti corona ei est reposita qui se recte gesserit. Hunc florem terra ferre non potest : cœlum solummodo eum potest producere. Accedit his, quod a ratione alienum est ut, qui audierimus Dominum *spinis*[1] fuisse coronatum, ipsi venerabili Domini passioni insultantes, habeamus capita redimita floribus. Domini enim corona nos prophetice significabat, qui fuimus aliquando infrugiferi, qui circa illum positi fuimus per Ecclesiam, cujus ipse est caput. Quinetiam est typus fidei : vitæ quidem, propter ligni substantiam; lætitiæ autem, propter coronæ appellationem; periculi vero, propter spinam : neque enim citra sanguinem licet ad Logon acce-

[1] Matth, XXVII, 29. Joan, XIX, 2.

dere. Contexta autem hæc corona marcescit, et perversitatis sertum dissolvitur, et flos exsiccatur. Marcescit enim gloria eorum qui Domino minime crediderunt. In altum autem elatum Jesum coronaverunt, suam testantes inscitiam. Hoc enim ipsum, cum duro corde sint, sapienter prolatam non intelligunt esse prophetiam, quam ipsi appellant Domini probrum et contumeliam. « Non cognovit Dominum » populus[1], » qui aberravit : ratione minime fuit circumcisus : non fuerunt ejus illuminatæ tenebræ : non novit Deum : negavit Dominum : verum esse Israëlem perdidit : Deum persecutus est : Logon speravit afficere contumelia : et quem tanquam maleficum crucifixit, tanquam regem coronavit. Quapropter in quem hominem non crediderunt, eum benignum Deum Dominum agnoscent, et justum. Quem exacerbaverunt ut se Dominum ostenderet, hoc de eo in altum sublato testati sunt, diadema justitiæ ei super omne nomen exaltato tribuentes, per spinam semper florentem. Hoc diadema est inimicum iis qui insidiantur : iis autem qui in Ecclesia simul versantur, amicum, eos circumsepsit ac muniit. Hæc corona flos est eorum qui crediderunt in eum qui glorificatus est; cruentat autem et castigat eos qui non crediderunt. Porro autem hoc quoque signum est rei a Domino bene gestæ, cum ipse suo capite et principali parte corporis omnia mala nostra portaverit, propter quæ pungebamur. Cum ipse enim ab offensionibus et peccatis et ejusmodi spinis, nos propria passione liberasset, diabolumque infirmasset et abolevisset, orans merito dixit : « Ubi » tuus, o mors, stimulus[2] ? » Atque nos quidem uvas ex spinis colligimus, et ficus ex rubis[3] : illi autem in vulnera laniantur, ad quos *manus extendit*[4], nempe ad populum infidelem et infrugiferum. Possem aliud quoque tibi mysticum dicere. Nam cum omnipotens universorum Dominus,

[1] Isai. I, 3. — [2] I Cor. XV, 55. — [3] Luc. IV, 44. — [4] Rom. X, 21.

quando cœpit per Logon legem ferre, et Mosi suam potentiam voluit manifestare, ei divina visio ostenditur formatæ lucis in rubo ardente (spinosa autem planta est rubus) : postquam Logos legem ferre et cum hominibus conversari desiit, mystice rursus Dominus corona coronatur : hinc illuc unde descenderat abiens, veteris descensus principium instaurans, ut Logos, qui primum per rubum visus fuerat, per spinam rursus assumptus, ostenderet hæc omnia esse unius potentiæ opus; cum sit unus Patris, qui unus est, Filius, principium et finis sæculi. Sed a pædagogica docendi ratione ad genus orationis quod versatur in docendis dogmatibus, digressus sum : rursus igitur revertor ad propositum. Quod ergo loco medicamenti, curationis gratia, et nonnunquam etiam moderatæ recreationis, non sit rejicienda quæ ex floribus sentitur oblectatio, et quæ ex unguentis et suffitibus accipitur utilitas, ostendimus. Quod si dixerint aliqui, Quænam est ergo amplius florum gratia iis qui eis non utuntur? Sciant ex eis quoque componi unguenta, eaque esse admodum utilia. Susinum quidem componitur ex liliis et lerinis. Est autem calefaciens, aperiens, attrahens, humefaciens, abstergens, subtilium tenuiumque partium, bilem movens, molliens. Narcissinum autem, quod componitur ex narcisso, æque juvat ac susinum. Myrsinum vero, quod ex myrtis et myrsine constat, est constipans : eos autem qui ex corpore emittuntur halitus coërcet ac continet. Quod ex rosis autem fit, est refrigerans. In summa enim, ut eis bene utamur ea facta sunt. « Exaudite me, » *inquit,* et tanquam rosa plantata in fluentis aquarum, » germinate : tanquam libanus suavem odorem emittite : » et benedicite Dominum super opera ejus [1]. » De his autem multa dici possent, cum nos flores et aromata ad necessarias utilitates, non ad deliciarum insolentiam facta esse di-

[1] Eccli. xxxix, 13, 14.

camus. Quod si est etiam aliquid concedendum, odore florum uti sufficit, nequaquam autem coronentur : hominis enim curam gerit Pater, ei soli propriam artem præbet. Dicit itaque Scriptura : « Aqua et ignis, et ferrum, et lac, » simila frumenti, et mel, sanguis uvæ, et oleum, et vestis, » hæc omnia piis ad bona sunt[1]. »

CAPUT IX.

Quomodo se in somno gerere oporteat.

Quomodo autem deinceps nos ad somnum conferamus, sobrietatis præceptorum memores, jam dicendum est. Postquam enim, finito convivio, Deo benedixerimus, quod ea participavimus quæ suppeditaverit, et ut eum diem feliciter transmitteremus concesserit, nobis convertenda est ad somnum oratio : stratorum magnificentiam, pulvinos auro intertextos, auroque variegatas glabras, stragulas, puniceasque xystidas, et pretiosissimas gaunacas, et poëtica purpurea pallia, vestesque superne molles ac delicatas, et cubilia vel ipso somno molliora valere jubentibus. Nam præterquam quod vituperandæ sint deliciæ, in lanuginosis plumis dormire est noxium, tanquam in vastum quemdam hiatum incidentibus corporibus, propter stratorum mollitiem. Neque enim eos qui in eis versantur et dormiunt continent, propterea quod, ex utraque parte corporis, cubile aggeris instar assurgat : neque ut cibi concoquantur permittunt, sed potius incendunt; quod quidem nutrimentum corrumpit. In planis autem et æquatis cubilibus decubitus, qui sunt somni veluti naturale gymnasium, ad nutrimentum digerendum conferunt. Qui autem possunt in aliis volutari cubilibus, somni veluti naturale hoc habentes gymnasium, alimenta

[1] Eccli. XXXIX, 26, 27.

facilius digerunt, et se ad omnes casus aptiores efficiunt. Jam vero lecticæ quæ pedes habent argenteos, magnam arrogantiam arguunt : et ebur quod est in lectulis, cum elephantis corpus reliquit animam, non est usque adeo licitum sanctis hominibus, ut quod iners et ignavum sit quietis artificium. Non est ergo studium in ea conferendum : non est enim possessoribus eorum usus prohibitus, sed quod in eis ponitur studium est prohibitum ; non est enim sita in eis felicitas. Rursus autem habet aliquid vanæ gloriæ, qualis in Cynicis fuit, ad dormiendum, quemadmodum Diomedes, se exercere :

Agrestisque bovis constrarat tergora subtus :

nisi forte cogat casus aliquis. Ulysses autem quod in lecto nuptiali claudicabat, supposito lapide corrigebat. Tanta frugalitas, et nativa, nec extrinsecus petita operis simplicitas non solum apud privatos, sed etiam apud veterum Græcorum principes exercebatur. Quanquam quid de iis mihi dicere opus est? Jacob humi dormiebat, et lapis erat ei pulvinus : atque eo quidem tempore dignus est habitus qui visionem, quæ supra homines esset, videret. Nobis autem, ut rationi convenit, simplici cubili et frugali utendum est, quod habeat id quod nos juvet moderatum et conveniens : si æstus sit, quod protegat; si sit frigus, quod foveat. Sit autem lectus non affabre et curiose factus, pedesque habeat planos ac leves : nimis enim curiosæ tornaturæ sæpe reptilium semitæ sunt animantium, dum in incisuris artis circumvolvuntur, et minime dilabuntur. In primis autem cubilis mollities moderate, et prout viros decet, procuranda est : non oportet enim somnum esse plenam corporis solutionem, sed tantum remissionem. Et ideo eum dico esse assumendum non ad otium et socordiam, sed ad negotiorum et actionum quietem. Ita ergo dormitandum est, ut

facile excitemur. « Sint enim, *inquit*, vestri lumbi præcincti, » et lucernæ ardentes, et vos similes hominibus dominum » suum expectantibus, quando redibit a nuptiis, ut cum ve- » nerit et pulsaverit, statim illi aperiant. Beati servi illi, » quos veniens Dominus invenerit vigilantes [1]. » Dormientis enim hominis nullus usus, quemadmodum nec mortui. Quocirca sæpe etiam noctu e lecto surgendum est, Deusque est laudandus : beati enim qui in ipsum vigilarunt, seipsos assimilantes Angelis, quos nos ἐγρηγόρους, hoc est, *vigiles*, vocamus. Dormiens autem homo nullus ullius est pretii, non magis quam qui non vivit. Qui autem lucem habet vigilat, *et tenebræ eum non comprehendunt :* nec itaque somnus, quoniam non tenebræ. Ad Deum ergo vigilavit, qui fuit illuminatus. Qui autem talis est, vivit. « Quod enim factum » est in ipso, vita erat [2]. Beatus homo, *inquit Sapientia,* » qui me audiet, et homo qui vias meas custodiet, vigilans » in foribus meis, interdiu observans stationem mei ingres- » sus [3]. Ne ergo dormiamus ut cæteri, sed vigilemus, et so- » brii simus. Qui enim dormiunt, noctu dormiunt : et qui » ebrii sunt, noctu ebrii sunt [4] : » hoc est in tenebris ignorantiæ. « Nos autem, qui diei sumus, sobrii simus. Omnes » *enim* vos estis filii lucis, et filii diei : non sumus noctis, » nec tenebrarum : » sed qui ut vere vivamus recteque sentiamus nostri maxime curam gerit, plurimo tempore vigilavit, id solum sibi reservans quod erat ad suam sanitatem utile. Id autem non usque adeo est usitatum; sed exercitationis meditatio perpetuas vigilias gignit ex laboribus. Ne cibi ergo nos gravent, sed allevent; ut quam maxime fieri poterit, somno minime lædamur, ut gravantur natantes quibus appenduntur onera. Contra autem, veluti ex abysso, inferne nos allevabit sobrietas ad paratam vigiliæ stationem.

[1] Luc. XII, 35, 36, 37.— [2] Joan. I, 2, 3.— [3] Prov. VIII, 32, 33.— [4] I Thess. V, 5, 6, 7, 8.

Est enim somnus, qui nos deprimit, morti similis, eo deducens per mentis carentiam ut sensu careamus, et clausis a ciliis oculis lucem amputat. Hanc ergo lucem, qui sumus veræ lucis filii, ne foras excludamus : intus autem ad nos conversi, occulti hominis visum illuminantes, et ipsam veritatem contemplantes, et ejus fluxionum effecti participes, vera somnia evidenter prudenterque revelemus. Eorum autem qui crapula gravantur ructus, et eorum qui nimio cibo onusti sunt oscitationes, stragulisque involutum stertere, ventrumque in arctum compressorum murmura, oculum animæ perspicacem obruunt, mentem infinitis pene phantasiis implendo. Causa autem est alimentum supervacaneum, quod ratiocinativam animæ facultatem eo trahit ut sensu privetur penitus. Immodicus enim somnus, nec corporibus nec animis nostris ullam affert utilitatem, nec iis quæ circa veritatem versantur omnino convenit actionibus, etsi sit secundum naturam. Loth autem justus (regenerationis enim œconomiæ in præsentia mitto expositionem) non ad illum nefarium inductus esset coitum, nisi inebriatus fuisset a filiabus, somnoque gravatus. Si ergo causas quæ ad multum ac profundum somnum nos impellunt, præciderimus, magis sobrie dormiemus : non enim oportet eos qui inhabitantem et vigilantem intus habent Logon, tota nocte dormire. Noctu autem expergiscendum est, præcipue quando dies desinunt : et huic quidem danda est opera litteris, illi vero ars sua est inchoanda ; fœminas autem oportet lanificium aggredi. Nobis autem, ut ita dicam, omnibus adversus somnum decertandum est, ita nos paulatim et quasi sensim assuefacientibus, ut majori parte temporis per vigiliam simus vitæ participes. Somnus enim, non secus ac publicanus, dimidium vitæ tempus nobiscum dividit. Longe autem abest ut permittatur interdiu dormire, cum maximam noctis partem vigiliis impertiamur. Tædia autem et

dormitationes, pandiculationes, et oscitationes, sunt instabilia animæ fastidia. Postremo autem hoc sciendum est, non esse animæ id quod somno indiget; ipsa enim semper movetur : sed corpus, quod quieti traditur, remittitur, dum interea anima non amplius corporaliter operatur, sed per se ipsa operatur et cogitat : quo fit, ut quæ sunt vera somnia, recte reputanti sint sobriæ animæ cogitationes, dum ea corporis affectionibus non trahitur, et ipsa sibi ipsi quæ sunt optima consulat : animæ autem est interitus, si ipsa apud se omnino quiescat : et ideo Deum mente semper versans, per continuam cum eo consuetudinem corpori vigiliam inserens, angelicæ exæquat hominem gratiæ, vitæ æternitatem ex meditatione vigiliæ suscipiens.

CAPUT X.

Quænam de procreatione liberorum tractanda sint.

Tempus autem opportunum conjunctionis solis iis relinquitur considerandum qui juncti sunt matrimonio : qui autem matrimonio juncti sunt, iis scopus est et institutum, liberorum susceptio; finis autem, ut boni sint liberi : quemadmodum agricolæ seminis quidem dejectionis causa est, quod nutrimenti habendi curam gerat; agriculturæ autem finis est, fructuum perceptio. Multo autem melior est agricola, qui terram colit animatam : ille enim ad tempus alimentum expetens; hic vero, ut universum permaneat curam gerens, agricolæ officio fungitur : et ille quidem propter se, hic vero propter Deum plantat ac seminat. Dixit enim : *Multiplicemini*[1]. Ubi hoc subaudiendum est : « Et ea ratione fit homo Dei imago, quatenus homo cooperatur ad » generationem hominis. » Non est quælibet terra apta ad suscipienda semina : quod si etiam sit quælibet, non tamen

[1] Genes. I, 28.

eidem agricolæ. Neque vero seminandum est supra petram, neque semen est contumelia afficiendum, quod quidem dux est et princeps generationis, estque substantia quæ simul habet insitas naturæ rationes. Quæ sunt autem secundum naturam rationes, absque ratione præternaturalibus mandando meatibus, ignominia afficere, valde est impium. Videte itaque, quomodo sapientissimus Moses infrugiferam aliquando sationem symbolice repulit : « Non comedes, *inquiens,* leporem, nec hyænam. » Non vult homines esse qualitatis eorum participes, neque eis æqualem gustare libidinem : hæc enim animalia ad explendum coitum venereum feruntur insano quodam furore. Ac leporem quidem dicunt quotannis multiplicare anum, pro numero annorum quos vixit habentem foramina : et ea ratione dum leporis esum prohibet, significat se dehortari puerorum amorem. Hyænam autem vicissim singulis annis masculinum sexum mutare in fœmininum : significare autem non esse illi ad adulteria prorumpendum qui ab hyæna abstinet. Sed non oportere quidem his assimilari animalibus, per eam quam proponit interdictionem, sapientissimum Mosen citra ullam dubitationem significare, ego quoque assentior; non tamen eorum quæ symbolice dicta sunt, expositioni consentio : nunquam enim naturæ vis potest afferri, ut mutetur : quod autem semel in ipso effictum est, nefas est affectione in contrarium refingi : affectio enim non est natura. Ejus enim quod formatum est adulterare characterem, non autem ipsam formam transformare potest affectio. Etsi enim multæ aves dicuntur temporum vicibus mutare et vocem, et colorem : quemadmodum merula ex nigra quidem flava, ex suaviter autem canente obstrepera fieri dicitur; itidem etiam luscinia et colorem, et vocem, alternis mutare asseritur : cæterum non mutant ipsam naturam, ut figura mutata fiat mas ex fœmina; sed recens quidem pen-

narum productio, novæ vestis instar, quamdam pennarum tincturam emittit : sed ea paulo post minis hibernis exhalatur; sicut flos, dum color flaccescit. Ipsa quoque vox similiter, frigore male vexata, marcescit. Cum enim exterior cutis ab aëre ambiente densatur, quæ in collo sunt arteriæ compressæ et constipatæ, spiritum quoque comprimunt : is autem in arctum valde coactus, suffocatum et oppressum edit sonum. Rursus itaque ambienti aëri assimilatur, et vere relaxatus ex angustiis liberatur spiritus, qui fertur per dilatatas, quæ tunc clausæ erant, arterias. Non profert itaque amplius cantum flaccidum et languidum, sed jam emittit canorum : etiam vox eorum latius diffunditur : et jam vocis avium quasi ver fit cantus. Nequaquam ergo credendum est hyænam unquam mutare naturam : idem enim animal non habet simul ambo pudenda maris et fœminæ, sicut nonnulli existimarunt, qui prodigiose hermaphroditos finxerunt, et inter marem et fœminam hanc masculofœmineam naturam innovarunt. Valde autem falluntur, ut qui non animadverterint quam sit filiorum amans omnium mater et genitrix Natura : quoniam enim hoc animal, hyæna inquam, est salacissimum, sub cauda ante excrementi meatum, adnatum est ei quoddam carneum tuberculum, fœminino pudendo figura persimile. Nullum autem meatum habet hæc figura carnis qui in utilem aliquam desinat partem, vel in matricem inquam, vel in rectum intestinum : tantum habet magnam concavitatem, quæ inanem excipiat libidinem, quando aversi fuerint meatus qui in concipiendo fœtu occupati sunt. Hoc ipsum autem et masculo et fœminæ hyænæ adnatum est, quod sit insigniter pathica : masculus enim vicissim et agit, et patitur : unde etiam rarissime inveniri potest hyæna fœmina : non enim frequenter concipit hoc animal, cum in eis largiter redundet ea, quæ præter naturam est, satio. Hac etiam ratione mihi vi-

detur Plato in Phædro, amorem puerorum repellens, eum appellare bestiam, quod frænum mordentes, qui se voluptatibus dedunt, libidinosi, quadrupedum coëunt more, et filios seminare conantur. « *Impios* autem tradidit Deus, *ut » ait Apostolus,* in perturbationes ignominiæ : nam et fœ» minæ eorum mutaverunt naturalem usum in eum qui est » præter naturam : similiter autem et masculi eorum, re» licto usu naturali, exarserunt in desiderio sui inter se in» vicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et » mercedem, quam oportuit, erroris sui in se recipien» tes [1]. » At vero ne libidinosissimis quidem animantibus concessit natura in excrementi meatum semen immittere : urina enim in vesicam excernitur, humefactum alimentum in ventrem, lacryma vero in oculum, sanguis in venas, sordes in aures, mucus in nares defertur : fini autem recti intestini, sedes cohæret, per quam excrementa exponuntur. Sola ergo varia in hyænis natura, superfluo coitui superfluam hanc partem excogitavit, et ideo est etiam aliquantisper concavum, ut prurientibus partibus inserviat : exinde autem excæcatur concavitas; non fuit enim fabricata ad generationem. Hinc nobis manifestum atque adeo in confesso est, vitandos esse cum masculis concubitus, et infrugiferas sationes, et venerem præposteram, et quæ natura coalescere non possunt, androgynorum conjunctiones, ipsam naturam sequentibus, quæ id per partium prohibet constitutionem, ut quæ masculum non ad semen suscipiendum, sed ad id effundendum fecerit. Hieremias autem, hoc est, per ipsum loquens Spiritus, quando dicit : « Spelunca hyænæ facta est » domus mea [2], » id quod ex mortuis constabat corporibus detestans alimentum, sapienti allegoria reprehendit cultum simulacrorum : vere enim oportet ab idolis esse puram domum Dei viventis. Rursus Moses lepore quoque vesci prohi-

[1] Rom. I, 26, 27. — [2] Jerem. XII, 9.

bet. Omni enim tempore coit lepus, et salit assidente fœmina, eam a tergo aggrediens : est enim ex iis quæ retro insiliunt. Concipit autem singulis mensibus, et superfœtat : init autem, et parit : postquam autem peperit, statim a quovis initur lepore (neque enim uno contenta est matrimonio); et rursus concipit, adhuc lactans : habet enim matricem cui sunt duo sinus, et non unus solus matricis vacuus sinus est ei sufficiens sedes ad receptaculum coitus (quidquid enim est vacuum desiderat repleri); verum accidit ut, cum uterum gerunt, altera pars matricis desiderio teneatur et libidine furiat; quocirca fiunt eis superfœtationes. A vehementibus ergo appetitionibus, mutuisque congressionibus, et cum prægnantibus fœminis conjunctionibus, alternisque initibus, puerorumque stupris, adulteriis, et libidine abstinere, hujus nos ænigmatis adhortata est prohibitio. Idcirco aperte, et non per ænigmata Moses prohibuit, « Non fornicaberis : non mœchaberis : pueris stuprum non » inferes [1], » inquiens. Logi itaque præscriptum totis viribus observandum, neque quidquam contra leges ullo modo faciendum est, neque mandata sunt infirmanda. Malæ enim cupiditati nomen est ὕϐρις, *petulantia* : et equum cupiditatis, *petulantem* vocavit Plato, cum legisset, « Facti estis » mihi equi furentes in fœminas [2]. » Libidinis autem supplicium notum nobis facient illi qui Sodomam accesserunt Angeli. Ii eos qui probro illos afficere voluerunt, una cum ipsa civitate combusserunt, evidenti hoc indicio ignem qui est fructus libidinis describentes. Quæ enim veteribus acciderunt, sicut ante diximus, ad nos admonendos scripta sunt, ne eisdem teneamur vitiis, et caveamus ne in pœnas similes incidamus. Oportet autem filios existimare, pueros; uxores autem alienas intueri tanquam proprias filias : voluptates quippe continere, ventrique et iis quæ sunt infra

[1] Exod. xx, 14. — [2] Jerem. v, 8.

ventrem dominari, est maximi imperii. Si enim ne digitum quidem temere movere permittit sapienti ratio, ut confitentur Stoici, quomodo non multo magis iis qui sapientiam persequuntur, in eam qua coitur particulam dominatus est obtinendus? Atque hac quidem de causa videtur esse nominatum pudendum, quod hac corporis parte magis quam qualibet alia, cum pudore utendum sit. Natura enim sicut alimentis, ita etiam legitimis nuptiis, quantum convenit, utile est et decet, nobis uti permisit : permisit autem appetere liberorum procreationem. Quicumque autem quod modum excedit persequuntur, labuntur in eo quod est secundum naturam, per congressus qui sunt præter leges seipsos lædentes. Ante omnia enim recte habet, ut nunquam cum adolescentibus perinde ac cum fœminis, veneris utamur consuetudine. Et ideo « non esse in petris et lapidibus » seminandum, *dicit qui a Mose factus est philosophus*, » quoniam nunquam actis radicibus genitalem sit semen » naturam suscepturum. » Logos itaque per Mosen apertissime præcipit : « Et cum masculo non dormies fœminino » concubitu : est enim abominatio [1]. » Accedit his, quod « ab » omni quoque arvo fœminino esse abstinendum » præterquam a proprio, ex divinis Scripturis colligens præclarus Plato consuluit lege illinc accepta : « Et uxori proximi tui non » dabis concubitum seminis, ut polluaris apud ipsam. Irrita » autem sunt et adulterina concubinarum semina. Ne semina » ubi non vis tibi nasci quod seminatum est. Neque ullam » omnino tange mulierem, præterquam tuam ipsius uxo- » rem [2], » ex qua sola tibi licet carnis voluptates percipere ad suscipiendam legitimam successionem. Hæc enim Logo sola sunt legitima. Eis quidem certe qui divini muneris in producendo opificio sunt participes, semen non est abjiciendum, neque injuria afficiendum, neque tanquam si

[1] Levit. XVIII, 22. — [2] Ibid., 20.

cornibus semen mandes seminandum est. Hic ipse ergo Moses cum ipsis quoque prohibet uxoribus congredi, si forte eas detineant purgationes menstruæ. Non enim purgamento corporis genitale semen, et quod mox homo futurum est, polluere est æquum; nec sordido materiæ profluvio, et quæ expurgantur inquinamentis inundare ac obruere : semen autem generationis degenerat, ineptumque redditur, si matricis sulcis privetur. Neque vero ullum unquam induxit veterum Hebræorum coëuntem cum sua uxore prægnante. Sola enim voluptas, si quis ea etiam utatur in conjugio, est præter leges, et injusta, et a ratione aliena. Rursus autem Moses abducit viros a prægnantibus, quousque pepererint. Revera enim matrix sub vesica quidem collocata, super intestinum autem, quod rectum appellatur, posita, extendit collum inter humeros in vesica : et os colli, in quod venit semen, impletum occluditur, illa autem rursus inanis redditur cum partu purgata fuerit : fructu autem deposito, deinde semen suscipit. Neque vero nobis turpe est ad auditorum utilitatem nominare partes in quibus fit fœtus conceptio, quæ quidem Deum fabricari non puduit. Matrix itaque sitiens filiorum procreationem, semen suscipit, probrosumque et vituperandum negat coitum, post sationem ore clauso omnino jam libidinem excludens. Ejus autem appetitiones, quæ prius in amicis versabantur complexibus, intro conversæ, in procreatione sobolis occupatæ, operantur una cum Opifice. Nefas est ergo operantem jam naturam adhuc molestia afficere, superflue ad petulantem prorumpendo libidinem. Petulantia autem, quæ multa quidem habet nomina et multas species, cum ad hanc veneream intemperantiam deflexerit, λαγνεία, id est, *lascivia*, dicitur; quo nomine significatur libidinosa, publica, et incesta in coitum propensio : quæ cum aucta fuerit, magna simul morborum convenit multitudo, obso-

niorum desiderium, vinolentia, et amor in mulieres; luxus quoque, et simul universarum voluptatum studium : in quæ omnia tyrannidem obtinet cupiditas. His autem cognatæ innumerabiles augentur affectiones, ex quibus mores intemperantes ad summum provehuntur. Dicit autem Scriptura : « Parantur intemperantibus flagella, et suppli» cia humeris insipientium[1] : » vires intemperantiæ, ejusque constante mtolerantiam, vocans *humeros insipientium*. Quocirca, « Amove a servis tuis spes inanes, et indecoras, » *inquit*, cupiditates averte a me. Ventris appetitio et co» itus ne me apprehendant[2]. » Longe ergo sunt arcenda multifaria insidiatorum maleficia : non ad solam enim Cratetis Peram, sed etiam ad nostram civitatem non navigat stultus parasitus, nec scortator libidinosus, qui posteriori delectatur parte; non dolosa meretrix, nec ulla ejusmodi alia voluptatis bellua. Multa ergo nobis per totam vitam seminetur, quæ bona sit et honesta, occupatio. In summa ergo, vel jungi matrimonio, vel omnino a matrimonio purum esse oportet : in quæstione enim id versatur, et hoc a nobis declaratum est in libro De continentia. Quod si hoc ipsum, an ducenda sit uxor, veniat in considerationem : quomodo libere permittetur, quemadmodum nutrimento, ita etiam coitu semper uti, tanquam re necessaria? Ex eo ergo videri possunt nervi tanquam stamina distrahi, et in vehementi congressus intensione disrumpi. Jam vero offundit etiam caliginem sensibus, et vires enervat. Patet hoc et in animantibus rationis expertibus, et in iis quæ in exercitatione versantur corporibus : quorum hi quidem qui abstinent, in certaminibus superant adversarios; illa vero a coitu abducta circumaguntur, et tantum non trahuntur, omnibus viribus et omni impetu tandem quasi enervata. *Parvam epilepsiam* dicebat *coitum* Sophista

[1] Prov. XIX, 29. — [2] Eccli. XXIII, 4, 5, 6.

Abderites, morbum immedicabilem existimans. Annon enim consequuntur resolutiones, quæ exinanitionis ejusque, quod abscedit, magnitudini ascribuntur? « Homo » *enim* ex homine enascitur et evellitur. » Vide damni magnitudinem : totus homo per exinanitionem coitus abstrahitur. Dicit enim : « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex » carne mea[1]. » Homo ergo tantum exinanitur semine, quantus videtur corpore; est enim generationis initium id quod recedit : quinetiam conturbat ebullitio materiæ, et compagem corporis labefactat et commovet. Lepide ergo ille qui interroganti « quomodo adhuc se haberet ad res venereas, » *respondit :* Bona verba, quæso : ego vero libentissime » isthinc, tanquam ab agresti et insano domino, profugi. » Verum concedatur quidem et admittatur matrimonium : vult enim Dominus humanum genus repleri : sed non dicit : Estote libidinosi : nec vos, tanquam ad coitum natos, voluit esse deditos voluptati. Pudore autem nos afficiat Pædagogus clamans per Ezechielem : « Circumcidamini fornicationem » vestram. » Aliquod tempus ad seminandum opportunum habent quoque rationis expertia animantia. Aliter autem coire quam ad liberorum procreationem, est facere injuriam naturæ; qua quidem oportet magistra, quas prudenter introducit, temporis commoditates diligenter observare, senectutem, inquam, et puerilem ætatem : his enim nondum concessit; illos autem non vult amplius uxores ducere. Sed non vult homines semper dare operam matrimonio. Matrimonium autem est filiorum procreationis appetitio, non inordinata seminis excretio, quæ est et præter leges et a ratione aliena. Secundum naturam autem nobis vita universa processerit, si et ab initio cupiditates contineamus, et hominum genus, quod ex divina providentia nascitur, improbis et malitiosis non tollamus artibus : eæ enim, ut for-

[1] Gen. II, 23,

nicationem celent, exitialia medicamenta adhibentes, quæ prorsus in perniciem ducunt, simul cum fœtu omnem humanitatem perdunt. Cæterum, quibus uxores ducere concessum est, iis Pædagogo opus fuerit, ut non interdiu mystica naturæ celebrentur orgia, nec ut aliquis ex ecclesia, verbi gratia, aut ex foro mane rediens, galli more coëat, quando orationis, et lectionis, et eorum quæ interdiu facere convenit operum, tempus est. Vespere autem oportet post convivium quiescere, et post gratiarum actionem, quæ fit Deo pro bonis quæ percepimus. Non semper autem concedit tempus natura, ut peragatur congressus matrimonii : est enim eo desiderabilior conjunctio, quo diuturnior. Neque vero noctu, tanquam in tenebris, immodeste sese ac intemperanter gerere oportet ; sed verecundia, ut quæ sit lux rationis, in animo est includenda. Nihil enim a Penelope telam texente differemus, si interdiu quidem texamus dogmata temperantiæ; noctu autem ea resolvamus, cum in cubile venerimus. Si enim honestatem exercere oportet, multo magis tuæ uxori honestas est ostendenda, inhonestas vitando conjunctiones : et quod caste cum proximis verseris, fide dignum e domo adsit testimonium. Non enim potest aliquid honestum ab ea existimari, apud quam honestas in acribus illis non probatur certo quasi testimonio voluptatibus. Benevolentia autem quæ præceps fertur ad congressionem, exiguo tempore floret, et cum corpore consenescit : nonnunquam autem etiam præsenescit, flaccescente jam libidine, quando matrimonialem temperantiam meretriciæ vitiaverint libidines. Amantium enim corda sunt volucria, amorisque irritamenta extinguuntur sæpe pœnitentia : amorque sæpe vertitur in odium, quando reprehensionem senserit satietas. Impudicorum vero verborum, et turpium figurarum, meretriciorumque osculorum, et hujusmodi lasciviarum nomina ne sunt quidem memo-

randa, beatum sequentibus Apostolum, qui aperte dicit : « Fornicatio autem, et omnis immunditia, vel plura habendi » cupiditas, ne nominetur quidem in vobis, sicut decet » sanctos [1]. » Recte ergo videtur dixisse quispiam : « Nulli » quidem profuit coitus, recte autem cum eo agitur quem » non læserit. » Nam et qui legitimus, est periculosus, nisi quatenus in liberorum procreatione versatur. De eo autem qui est præter leges, dixit Scriptura : « Mulier meretrix apro » similis reputabitur. Quæ autem viro subjecta est, turris » est mortis iis qui ea utuntur. » Capro, vel apro, meretricis comparavit affectionem. *Mortem* autem dixit *quæsitam,* adulterium, quod committitur in meretrice quæ custoditur; *domum* autem et *urbem* in qua suam exercent intemperantiam. Quinetiam quæ est apud vos Poëtica, quodammodo ea exprobrans, scribit :

Tecum et adulterium est, tecum coitusque nefandus,
Fœdus, fœmineusque, urbs pessima, plane impura.

E contra autem pudicos admiratur :

Quos desiderium tenuit nec turpe cubilis
Alterius, nec tetra invisaque stupra tulerunt
Ulla unquam maribus.

Quandoquidem multi hæc sua peccata, voluptates esse tantum quæ sunt præter naturam existimant : qui autem sunt his paulo meliores, esse hæc quidem peccata agnoscunt, vincuntur autem a voluptatibus, et sunt eis tenebræ vitiorum integumentum : suum enim adulterio violat matrimonium, qui eo utitur meretricio more, et non audit Pædagogum clamantem : « Homo qui ascendit super lectum » suum : qui dicit in animo, Quis me videt? Circa me sunt » tenebræ, et parietes sunt tegumenta mea, et nemo aspicit » peccata mea. Quid vereor, ne meminerit Altissimus [2] ? »

[1] Ephes. v, 3. — [2] Eccli. xxiii, 18, 19.

Is quidem est miserrimus qui solos veretur hominum oculos, existimat autem fore ut Deum lateat : « Nescit enim, » *Scriptura dicit,* oculi Domini altissimi quanto sint sole » splendidiores : qui respiciunt omnes vias hominum, et » partes occultas intelligunt. » Itidem rursus Pædagogus eis minatur, per Esaiam dicens : « Væ iis qui in occulto consi» lium capiunt, et dicunt : Quis nos videt [1] ? » Sensilem enim lucem latebit fortasse quispiam, sed intelligibilem minime latere potest. « Quomodo, *ut ait Heraclitus,* id, quod » nunquam accidit, possit latere quispiam ? » Tenebris ergo minime nosmet obtegamus; lux enim in nobis habitat : « Et » tenebræ, *inquit,* ipsum non comprehendunt [2] ? » Ipsam autem noctem illuminat honesta ac pudica cogitatio. Bonorum autem virorum cogitationes, « lucernas quæ dormire non » possunt, » appellavit Scriptura. Quanquam ipsum te dare operam ut ea lateant quæ facis, peccare est citra ullam controversiam. Quicumque autem peccat, statim quoque facit injuriam, non tam proximo, si mœchetur, quam sibi ipsi, quod mœchatus fuerit : quin et seipsum omnimo reddit deteriorem, suæque famæ detrahit. Qui enim peccat, quatenus peccat, ipse est seipso deterior, et ignominiosior : omnino autem jam ei utique adest intemperantia, ut qui vincatur a turpi voluptate. Quamobrem qui fornicatur, Deo est omnino mortuus, et a Logo, quemadmodum a Spiritu, ut cadaver relictus est. Quod enim sanctum est, ut est consentaneum, pollui aversatur. Puro autem purum semper fas est tangere. Ne simul ac exuitur tunica, pudorem quoque exuamus : nam justo temperantiam nunquam fas est exuere. Ecce enim hoc corruptibile induit incorruptionem, quando cupiditas insatiabilis, quæ fluxu quodam fertur in libidinem, per continentiam instituta, et a corruptionis amore aliena facta, æternæ temperantiæ hominem tradiderit. « In hoc

[1] Isai. xxix, 15. — [2] Joan. i, 5.

» enim sæculo uxores ducunt, et nubunt [1] : » abolitis autem carnis operibus, ipsa pura carne induti incorruptionem, id quod angelis proportione respondet, persequimur. Hac ratione Plato quoque in Philebo, qui fuerat barbaræ discipulus philosophiæ, atheos eos mystice vocavit qui Deum in ipsis habitantem, nempe rationem, corrumpunt, et quantum in se est, vitiorum suorum conjunctione polluunt. Non ergo iis unquam mortaliter vivendum, qui Deo sanctificantur. « Neque, *ut dicit Paulus,* membra Christi facienda sunt membra meretricis: nec Dei templum faciendum est templum turpium affectionum [2]. » Recordemini quatuor et viginti millia fuisse propter fornicationem extrusa. Ea autem quæ evenerunt iis qui fornicati sunt, ut jam a me dictum est, sunt *figuræ* quæ nostras libidines corrigunt [3]. Porro autem Pædagogus monet nos apertissime : « Post tua » desideria ne ambules, et arcearis a tuis appetitionibus [4]. » Vinum enim et mulieres faciunt sapientes deficere : et qui » adhæret meretricibus, evadet audacior. Putredo et ver» mis erunt ejus hæredes, et efferetur in majori ludibrio [5]. » Et rursus, non cessat enim juvare : « Qui autem volupta» tem adversis oculis intuetur, coronat vitam suam [6]. » Non est ergo justum vinci a rebus venereis, nec libidinibus stolide inhiare, nec a ratione alienis appetitionibus moveri, nec desiderare pollui. Ei autem soli qui uxorem duxit, ut qui tunc sit agricola, serere permissum est, quando tempus sementem admittit. Adversus aliam autem intemperantiam optimum quidem est medicamentum, ratio. Fert etiam auxilium penuria satietatis, per quam accensæ libidines prosiliunt ad voluptates. Ergo nec sumptuosa vestis est assumenda, sicut nec cibus varius. Ipse certe Dominus in animam, et corpus, et tertio loco in ea quæ externa sunt, præ-

[1] Matth. XXII, 30. Luc. XX, 34. — [2] I Cor. VI, 15, 19. — [3] Id. X, 6. — [4] Eccli. XVIII, 30. — [5] Id. XIX, 2, 3. — [6] Id. XIX, 5.

cepta dividens, propter corpus quidem externa comparare consulit, corpus autem administrat per animam, animam autem erudit : « Ne solliciti sitis animæ vestræ, *inquiens*, » quid comedatis, neque corpori vestro quid induamini. » Anima enim plus est quam cibus, et corpus quam vesti- » mentum[1]. » Et subjungit apertum doctrinæ exemplum: « Considerate corvos, qui neque seminant neque metunt, » quibus non est penus, nec horreum, et Deus nutrit ipsos. » Non vos præstatis volucribus ? » Et hæc quidem de nutrimento. Similiter autem de veste quoque præcipit, quæ rerum externarum tertium locum obtinet : « Considerate, » *inquiens*, lilia ; quomodo neque nent neque texunt. Dico » autem vobis, quod neque Salomon induebatur ut unum » ex his[2]. » De divitiis autem valde se jactabat rex Salomon. Quid est itaque floribus pulchrius et floridius ? Quid est autem liliis, vel unguentis, vel rosis delectabilius ? « Si au- » tem fœnum, quod hodie est in agro, et cras in clibanum » mittitur, Deus sic vestit, quanto vos magis, modicæ fidei ? » Et vos ne quærite quid comedatis, aut quid bibatis[3]. » Hic, hæc particula, *quid*, cibi varietatem expulit. Id enim significatur ex Scriptura : « Ne solliciti sitis quænam comeda- » tis, aut quænam bibatis : » de his enim esse sollicitum, nimiam plura habendi cupiditatem, et delicias arguit. Sed illud *comedere* per se positum, est argumentum necessitatis, et defectus repletio, ut diximus. Quod est autem amplius, est ex superfluo : quod est autem *superfluum*, esse a Diabolo declaravit Scriptura. Sensum autem planum facit quæ sequitur dictio. Cum enim dixisset : « Ne quæ- » rite quid comedatis, et quid bibatis, » subjunxit : « Et ne » sublimes efferamini. » A veritate autem sublimes efferunt arrogantia et deliciæ : et quæ in rebus supervacaneis versatur delectatio, abducit a veritate. Quocirca pulcherrime

[1] Luc. XII, 22, 23, 24. — [2] Ibid. 27. — [3] Ibid. 28, 29.

quoque dicit : « Hæc autem omnia gentes mundi quærunt [1]. » Qui immoderati sunt et insipientes, gentes sunt. Quænam autem *hæc* dicit? delicias, delectationem, cupedias, obsoniorum voracitatem, ingluviem. Hæc sunt illud *quid*. De solo autem nutrimento, sicco scilicet et humido, ut quæ sint necessaria : « Scit, *inquit*, Pater vester, quod vobis opus » sit [2]. » Quod si nobis omnino innatum est ut quæramus, ne quærendi facultatem in deliciis perdamus, sed eam ad veritatem inquirendam excitemus. « Quærite enim, *inquit*, » regnum Dei, et quæ ad alimentum pertinent adjicientur » vobis [3]. » Si ergo curam de veste et deliciis, rebusque omnibus supervacaneis, tanquam non necessariam, tollit, quid censendum est eum dicere de nimio ornatus studio, de tinctura lanarum, varietate colorum, superflua cura gemmarum, auri elaboratione, capillis artificiosis, et intortis crinibus? Quid de fucata oculorum pictura, quid de vulsionibus, purpurissi ac cerussæ fucationibus, tinctisque pilorum coloribus, et improbis circa has fraudes artificiis? Annon hoc quoque recte putandum est, id quod de fœno paulo ante dictum est, de his ornamentorum amatoribus, qui a vero ornatu alieni sunt, optime posse dici? Ager enim est mundus, et nos herba, qui sumus Dei gratia irrigati : tonsi autem rursus exorimur, ut pluribus ostendetur in libro De resurrectione. Fœnum autem, vilis turba allegorice dicitur, quæ se ad momentaneam lætitiam applicat, quæ floret parvo tempore, quæ superflua ornamenta, quæ gloriam, quæ quidvis potius quam veritatem, sectatur; quæ non ad aliud apta est, quam ad ignis incendium. « Homo quidam, » *dicit narrans Dominus*, erat valde dives, qui induebatur » purpura et bysso, qui oblectabatur quotidie splendide [4]. » Hic erat fœnum. « Mendicus autem quidam, nomine Laza- » rus, abjectus erat in vestibulo divitis, ulceratus, cupiens

[1] Luc. XII, 30. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 31. — [4] Luc. XVI, 19, 20, 21 et seq.

» repleri iis quæ cadebant de mensa divitis. » Hic est herba. Sed ille quidem dives puniebatur apud inferos, ignis particeps factus : hic autem rursus germinavit in sinu Patris. Laudo ergo et admiror veterem Lacedæmoniorum civitatem[1], quæ solis meretricibus floridas vestes et aureum ornatum gestare permisit : a probis mulieribus mundi studium auferens, quod solis meretricibus se ornare concederet. Contra autem, Atheniensium magistratus, qui civilem vitæ formam expulerant, loci quasi et conversationis virilis obliti, aurum gestabant, et talaribus tunicis amiciebantur, et crobulo, quod est capillorum plicaturæ genus, aureo induebantur, consertis cicadis ornati : ortum suum revera terrestrem, cinædico quodam fastu et arrogantia, monstrantes. Horum autem principum æmulatio ad alios quoque Ionas pervasit, quos Homerus esse effœminatos ostendens, vocat ἑλκεσιπέπλους, hoç est, *vestimenta trahentes.* Ii ergo qui pulchri simulacrum, nimium scilicet ornatus studium, non autem ipsum pulchrum et honestum attendunt, specioso nomine simulacrorum cultum rursus inducentes, a veritate longe sunt relegandi, cum opinione, non scientia, pulchri naturam somnient : et est vita quæ ab eis hic agitur profundus somnus ignorantiæ : e quo oportet nos excitatos, ad id quod vere pulchrum est et ornatum, contendere; et id solum assequi desiderare, relinquentes quæ hic sunt munda ornamenta, ut cum ipso mundo valeant, priusquam penitus obdormiamus. Dico ergo hominem non alia de causa opus habere vestimentis, quam ut tegatur corpus, ad maxima frigora et vehementes æstus propulsandos, ne nos lædat ambientis aëris immoderatio. Quod si hic est vestis scopus, vide ne non alia quidem viris, alia vero fœminis vestis tribuenda sit : tegi enim utrisque commune est, quemadmodum comedere et bibere. Cum usus itaque sit

[1] Vide D. Guillon, p. 428.

communis, constructionem similem comprobamus. Quemadmodum enim utrisque commune est ut egeant iis quæ tegunt, ita a quibus tegendi sunt esse oportet similia; etsi oporteat hujusmodi tegumentum assumere quo sunt fœminarum celandi oculi. Etsi enim fœmina propter imbecillitatem longe plura concupiscat, id malæ educationis consuetudini tribuendum est, per quam sæpenumero viri in malis vitæ institutis educati, evaserunt mulieribus magis effœminati : non est igitur eis hac in re cedendum. Quod si eis aliquantulum accommodare oporteat, vestibus quidem paulo mollioribus eis uti concedendum est, dummodo nimis subtiliter per summam stultitiam elaborata opera, curiosæque in texturis plicaturæ, longissime amandentur; auri fila, et Indicos seres, et inutiles bombyces valere jubentibus : (est enim bombyx primum vermis, deinde aspera ex eo nascitur eruca, post quam in tertia metamorphosi innovatur papilio, quem nonnulli græce appellant νεκύδαλον, ex quo longum stamen nascitur, quemadmodum ex aranea tela araneæ.) Superflua enim hæc et perspicua, mentem minime constantem arguunt, quæ exigui expassione veli, tanquam quodam lenocinio, probrum corporis illiciunt. Non est enim amplius tegumentum mollis ac delicata vestis, ut quæ nudam figuram non potest occulere : ejusmodi enim vestis in corpus incidens, facilius corporis formam et impressionem recipit figuræ, carnis instar adhærens : et mulieris typum ita exprimit, ut vel non videnti manifesta sit tota constitutio corporis. Rejiciendæ quoque sunt vestimenti tincturæ : ipsæ enim et ab usu et a veritate longe remotæ sunt; præterea quoque ex eis morum oritur reprehensio : neque enim est earum usus utilis : nam nec ad frigus propulsandum est idonea, neque ad tegumentum habet aliquid amplius quam alia vestis, nisi solum vituperium. Coloris autem delectans suavitas male habet avidos,

eos ad stultam impellens lippitudinem. Atque eos quidem qui sunt candidi, et non intus adulterini, candidis et minime curiosis ac operosis vestibus uti convenientissimum. Aperte certe et pure Daniel propheta : « Positi sunt, *inquit,* throni, et sedit super ipsos tanquam antiquus dierum; et ejus vestimentum album sicut nix[1]. » Tali veste utentem Dominum, in visione se vidisse dicit Apocalypsis : « Vidi animas eorum qui testes fuerant sub altari, et data est unicuique vestis candida[2]. » Quod si oporteat etiam aliquem alium colorem quærere, naturalis tinctura veritatis per se sufficit. Vestes autem quæ sunt floribus similes, Bacchicis nugis et Initiorum mysteriis relinquendæ sunt : deinde vero purpura, et vasa argentea, ut dicit Comicus,

Multum tragœdis conferunt, vitæ nihil.

Vita autem nostra quidvis potius, quam pompa, est existimanda. Tinctura itaque Sardyniaca, et alia omphacina seu oleagina, et alia viridis, rosacea, et coccina, et aliæ innumerabiles tincturæ, excogitatæ sunt a perniciosis delectationibus : quo fit, ut ad visum conferatur jam vestis, non ad integumentum. Quæ autem ex auro affabre facta, et quæ purpura tincta sunt, et hæ animalium quæ vento feruntur deliciæ, et ille unguentis delibutus crocotus, et suscipiendarum membranularum pretia ingentia, et variegatæ vestes quæ in purpura habent animalia, cum ipsa arte valere jubenda sunt. « Quid enim prudenter ac præclare fecerint mulieres quæ, *ut ait Comœdia,* floribus tinctæ, cinctæ crocotis atque fucatæ sedent? » Aperte itaque suadet Pædagogus : « In amictu vestis ne glorieris, neque in omni gloria *quæ est præter leges,* efferaris[3]. » Eos certe irridens, qui mollibus vestibus induti sunt, dicit in Evangelio : « Ecce, qui in vestitu glorioso et deliciis degunt, sunt in terrenis

[1] Dan. VII, 9. — [2] Apocal. VI, 9, 11. — [3] Eccli. XI, 4.

» regiis [1]. » *Regias* dicit terrenas, mortales ac corruptibiles, ubi est vana honesti opinio, inanis gloriæ ambitio, error et adulatio. Qui aulam autem cœlestem incolunt, quæ est circa omnium Regem, incorruptibilem animæ vestem, nempe carnem, sanctificantur, et hac ratione induunt incorruptionem. Quemadmodum ergo quæ non nubit, soli Deo dat operam, et ejus cura non dividitur; pudica autem, quæ nupsit, vitam cum Deo et cum marito dividit; quæ autem aliter fertur, tota conjugii, hoc est, vitii, efficitur: eodem modo pudica mulier, ut ego quidem sentio, quæ marito dat operam, sincere Deum colit; quæ autem immoderato ornatus studio tenetur, et a Deo et a pudico conjugio excidit, ut quæ maritum ornamento permutet. Quemadmodum Argiva illa meretrix, Eriphyle inquam,

> Auri quæ pretium sumpsit pro conjuge caro.

Quocirca Ceum sophistam jure approbo, qui virtutis et improbitatis aptas describit imagines [2]: quarum hanc quidem fecit simpliciter stantem, candida veste indutam et puram, nempe virtutem, sola verecundia ornatam (talem esse oportet fidelem mulierem, nempe virtute præditam cum verecundia); alteram autem contra inducit, nempe improbitatem, superflua quidem et varia veste indutam, alieno autem colore exultantem; motusque ejus et habitus comparatus ad delectationem describitur, non secus ac meretricis. Qui ergo Logon sequitur, nulli turpi voluptati adhærebit : et ideo quod in veste usum præbet, præferendum est. Quod si Logos hoc canit, per David dicens de Domino : « Delectaverunt te filiæ regum in honore. » Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, et fimbriis » aureis circumamicta [3] : » his verbis, non luxuriosas ac delicatas vestes, sed integrum ac incorruptum, ex fide contextum

[1] Luc. VII, 25. — [2] Vide D. Guillon, p. 428. — [3] Psal. XLV, 8, 9.

ornatum eorum qui consecuti sunt misericordiam, nempe Ecclesiæ, significavit, in qua Jesus a dolo alienus splendet ut aurum, et fimbriæ aureæ, nempe electi. Quod si etiam propter fœminas sit aliquid relaxandum, texenda quidem est suavis vestis et tactu mollis; sed non, sicut picturæ, est ad visus delectationem colorum varieganda floribus. Pictura enim tempore evanescit : ablutiones autem, extersiones, ac constipationes, quæ medicatis tincturæ succis lanas inficiunt, imbecillas vestium texturas efficiunt : hoc autem nec ad bonam quidem domus administrationem aptum est. Est autem maxime ineptum et indecorum, pepla, xystides, ephaptides, *lænas*que, ac *tunicas* stupere et admirari, *et quæ,* ut ait Homerus, *velant circumquaque pudorem.* Pudet me, ut vere dicam, cum videam tantum opum effundi ad tegenda pudenda. Vetus enim homo, qui erat in Paradiso, ramis et foliis tegumentum dimetiebatur pudoris : nunc autem cum nobis oves factæ sint, ne similiter ac oves simus insipientes. A Logo autem instituti, sumptuosas vestes redarguamus, dicentes, *Estis pili ovium.* Etiamsi se jactet Miletus, etiamsi laudetur Italia, etiamsi sub pellibus pili custodiantur, quorum nonnulli insano amore tenentur, nobis quidem certe nullum est studium in ea conferendum. Beatus autem Joannes, despectis quoque ovium pilis, qui delicias redolent, *pilos camelorum* elegit, et eis se vestiit, simplicem vitam et a dolo alienam repræsentans. *Mel* enim *comedebat et locustas*[1], dulcem et spiritualem cibum, a fastu alienas et moderatas vias Domini præparans. Ille enim videlicet purpura se induisset, qui omnem urbanum erat aversatus fastum, et in solitudinem quietis, tranquille cum Deo versaturus, se recepit, ab omni inani studio, unaque boni specie, ac illiberali decore remotus? Ovina autem pelle Helias utebatur indumento, et « ovinam pellem *stringebat*

[1] Marc. 1, 6.

» zona facta ex pilis [1]. » Esaias vero, alius propheta, « nudus » *erat, et* nullis utebatur calceis [2] : » sæpe autem sacco quoque utebatur, quod est indumentum humilitatis. Quod si etiam vocas Hieremiam, is *cingulum* solum habuit *lineum* [3]. Quemadmodum autem bene nutrita corpora, si nuda sint, vires ac vigorem apertius indicant : ita etiam pulchritudo morum, ineptis nugis non involuta, indicat animi magnitudinem. Trahere autem vestes ad summos usque pedes demissas, valde est arrogans et superbum, quod ambulandi actionem impedit, cum vestis, instar verriculi, quæ in soli sunt superficie sordes secum attrahat : ne fractis quidem et enervatis his saltatoribus, qui cinædicam turpitudinem mutam in scenam transferunt, vestem cum tanto dedecore diffluentem despicantibus, quibus exquisitæ vestes, fimbriarumque dilatationes, et curiosi figurarum numeri, illiberalis mollitiei tractionem indicant. Quod si quis talarem Domini vestem adducit, variegata illa tunica ostendit flores sapientiæ, variasque, et, quæ non flaccescunt, scripturas, eloquia nempe Domini, quæ veritatis splendoribus refulgent. Ejusmodi alia veste Spiritus Dominum per David induit, sic psallens : « Confessionem et decorem in» dutus es, inducens lucem sicut vestimentum [4]. » Quemadmodum ergo vestium confectionem honestam, et ab eo quod est indecorum mundam esse oportet; ita etiam vitanda est usus immoderatio. Neque enim, sicut Lacænas virgines, supra genu vestiri honestum est : nullam enim partem fœminæ nudari decorum est. Quamvis posset quidem honeste dici urbana illa vox, quæ dicta est ei qui dixerat, « Pulcher cubitus; At non publicus : *et,* Tibi pulchræ sunt » tibiæ *dicenti;* Sed solius mei mariti : *et,* Speciosa facies; » Sed est ejus tantum qui me uxorem duxit : » ego autem

[1] 4 Reg. I, 8; II, 18. — [2] Isai. XX, 2. — [3] Jerem. XIII, 1. — [4] Psal. CIV, 1, 2.

nolo pudicas fœminas præbere talium laudum causam iis qui, per ejusmodi laudes, ut probrum eis afferant venantur. Nec vero solum calcaneum est prohibitum ut nudent iis; verum etiam caput ut tegant atque obnubant, illis est impositum : neque enim honestum est corporis pulchritudinem esse hominum aucupium. Nec par est ut purpureo utens velo fœmina velit conspici. Atque utinam posset etiam a veste eximi purpura, ne in utentium faciem spectatores convertat. Atque illæ quidem cum reliquæ vestis admodum parum texant, fecerunt quidquid est purpureum, suas inflammantes libidines. Quæ autem his stolidis et mollibus purpuris impense delectantur, eas, ut sunt verba Poëtæ, *purpurea arripuit mors.* Propter hanc itaque purpuram, et Tyrus, et Sidon, et quæ regio est mari propinqua Laconico, maxime desiderantur : quinetiam earum tinctores, et purpuræ infectores, et ipsa conchylia in magno pretio habentur, propterea quod eorum sanguis producat purpuram. At etiam delicatis pannis admiscentes dolosæ mulieres, et qui sunt ex viris effœminati, fraudulentas dolosasque tincturas, insano quodam amore modi modestiæque limitem transiliunt, non amplius lintea ex Ægypto, sed quædam alia ex terra Hebræorum et Cilicum comparantes. Amorgina autem taceo, et abyssina : deliciæ enim jam nominum rationem supergressæ sunt. Porro autem oportet, ut mihi quidem videtur, id quod tegitur, ex tegumento ostendere se esse eo melius : ut templo imaginem, et corpore animam, et veste corpus. Nunc autem contra omnino : si corpus quidem earum venundetur, nunquam mille drachmas Atticas invenerit : unam autem vestem mille talentis ementes, ipsæ se vestibus inutiliores et viliores arguunt. Cur ergo quæ sunt rara et pretiosa, plus quam ea quæ sunt in medio sita et vilia, persequimini? Quoniam quod vere pulchrum et quod vere bonum est ignoratis, et pro iis quæ

sunt, ea quæ esse videntur, a stultis magno studio quæritis, qui perinde ac insani, quæ alba sunt, tanquam nigra, visione apprehendunt.

CAPUT XI.

De calceamentis.

Similiter autem in calceamentis superbæ arrogantesque fœminæ magnam quoque ostendunt mollitiem. Vere ergo turpia sunt illa sandalia quibus addita sunt aurea ornamenta : quinetiam circumcirca clavos soleis infigere æquum censent. Multæ autem eis quoque amatorios imprimunt complexus, ut vel ipsam terram incedentes concinnam efficiant, et meretricios spiritus incessu suo insculpant. Valere ergo jubendum est aureorum et gemmeorum sandaliorum vana artificia, cum crepidis Atticis et Sicyoniis, cothurnisque Persicis etiam et Etruscis : recto autem scopo, ut veritati nostræ mos est, proposito, id quod est secundum naturam eligendum est. Calceorum enim usus hic quidem est ad tegendos pedes : alius autem ad propulsandas offensiones, et a montanis asperitatibus plantam pedis conservandam. Sunt itaque mulieribus albi concedendi calcei, nisi iter ineant : tunc autem eis unctis utendum est. Sunt autem illis quæ viam conficiunt, necessariæ soleæ clavis consitæ. Quinetiam illis ut plurimum calceis utendum est ; neque enim fœminam decet nudum pedem ostendere : et alioqui mulieri tener est sensus, ut facile lædatur. Viro autem pulchre convenit nullos habere calceos, præterquam si militet. Ὑποδεδέσθαι enim, hoc est, esse *calceatum*, non parvam habet affinitatem cum δεδέσθαι, quod est esse *ligatum*. Optimum quidem est exercitationis genus nudis uti pedibus, et ad sanitatem et ad expeditam facilitatem conveniens, ubi non prohibeat

necessitas. Quod si iter non ingrediamur, nec nudis incedere pedibus pati possimus, soleis utendum est : eas autem Attici vocabant κονίποδας, quod *pedes*, quantum ego conjicio, *pulveri* appropinquare facerent. Tenuis ac simplicis calceaturæ testis sufficit Joannes, qui dicebat se « non esse dignum » solvere corrigiam calceorum *Domini* [1]. » Non enim curiosos aut superfluos is habebat calceos, qui veræ philosophiæ typum Hebræis ostendebat. Hoc autem numquid aliud significet, alibi ostendetur.

CAPUT XII.

Quod non oporteat gemmas et aureum ornatum stupere et admirari.

Gemmas autem fuscas et virides, et quæ peregrini maris æstu expelluntur, et quæ ex terra deteruntur, admirari et stupere est puerile. In pellucidos enim lapillos, ac peculiares colores, atque vitra varia magno ferri studio, nihil est aliud quam stultorum hominum, qui ab iis quæ visum percellunt trahuntur. Ita etiam pueri cum ignem aspexerint, splendore adducti ad eum feruntur, quia quam sit eum tangere periculosum, propter ignorantiam minime animadverterunt. Tales stultis sunt mulieribus gemmæ monilibus alligatæ, et inclusæ torquibus, amethysi, et ceraunitæ, et iaspides, et topazion, *et Milesia*

Smaragdus, merces pretiosissima.

Maximi autem pretii margarites mulierum cubilia per summam lasciviam mirandum in modum invasit : is autem nascitur in quodam ostreo pinnis non absimili : magnitudo autem est quantus permagnus piscis oculus : nec pudet miseras totum suum studium in hoc ostreo ponere, cum eis liceat sancta ornari gemma, nempe Logo Dei, quem uti-

[1] Marc. I, 7. Luc. III, 16.

que Scriptura appellavit *Margariten*[1], pellucidum et purum Jesum, qui est in carne contemplator oculus, qui est Logos perspicuus, per quem caro est pretiosa, quæ aqua regeneratur. Illud enim ostreum in aqua natum, carnem contegit : ex ea autem margarita concipitur. Ex sanctis autem lapidibus supernam Hierusalem fuisse munitam accepimus[2] : et duodecim portas cœlestis civitatis, lapidibus pretiosis assimilatas, eximiam Apostolicæ vocis gratiam significare admittimus. In pretiosis enim lapidibus collocati sunt colores : sunt autem ii pretiosi; cætera vero, terrestris materia, relinquuntur. Merito ergo symbolice sanctorum ex his munitur civitas spiritualiter constructa. Per inimitabilem itaque illum florem lapidum, florem Spiritus, ab interitu scilicet alienam et sanctam substantiam intellexere. Quæ ergo quid sit in Scripturis symbolicum non intelligunt, totæ lapidibus inhiant, admirabilem illam defensionem afferentes : « Quæ » ostendit Dominus, cur eis non utamur? *et :* Adsunt mihi, » cur non eis me oblectabo? *et :* Quibusnam ergo facta sunt, » si non nobis ? » Eorum qui Dei voluntatem plane ignoraverunt, sunt ejusmodi voces. Primum enim quæ sunt necessaria, sicut aquam et aërem, aperte omnibus suppeditat[3] : quæcumque autem non sunt necessaria, terra et aqua abscondit. Et ideo aurum formicæ fodiunt : aurum gryphes custodiunt : a mari teguntur margaritæ. Vos autem curam supervacaneam ponitis in iis quæ non oportet. Ecce totum cœlum apertum est, et Deum non quæritis : aurum autem, quod absconsum est, et lapides ii apud nos scrutantur, qui sunt damnati capitis. Quinetiam Scripturæ repugnatis cum illa aperte clamet : « Quærite primum regnum cœlorum, et » hæc omnia adjicientur vobis[4]. » Quod si etiam vobis omnia

[1] Matth. XIII, 46. — [2] Apoc. XXI, 18 et seq.
[3] Vide D. Guillon, p. 430.
[4] Matth. VI, 33.

donata sunt, et si vobis omnia concessa sunt, et si « omnia » vobis licent, *ait Apostolus,* sed non omnia expediunt[1]. » Produxit autem genus nostrum Deus ipse ad communicationem, cum ipse prior suum Filium impertiit, et suum Logon omnibus communem subministravit, et fecit omnia pro omnibus. Sunt ergo omnia communia, ne plura quam alii sibi vindicent divites. Hoc ergo, *Adsunt mihi, et supersunt, cur non me iis oblectabo?* non est humanum, nec ad societatem pertinens. Illud autem magis charitatem arguit, *Adsunt mihi, cur non impertiar pauperibus?* qui enim talis est, est perfectus, qui hoc implevit : « Diliges » proximum tuum sicut teipsum[2]. » Hæ sunt veræ deliciæ, hic est pretiosus thesaurus. Quæ autem fiunt in vanas cupiditates impensæ, interitus, non sumptus locum obtinent. Scio enim Deum potestatem usus nobis dedisse, verum eum usque ad id quod est necessarium : et usum communem esse statuit. Absurdum est autem et turpe, unum laute et luxuriose vivere, cum multi esuriant[3]. Quanto est enim gloriosius multis benefacere, quam magnifice habitare? quanto autem prudentius, in homines, quam in lapides et in aurum, impendere? quanto autem est utilius ornatos habere amicos, quam ornamenta inanima? cuinam autem agri tantum profuerint, quantum gratificari? Restat ergo nobis, ut illud quoque quod objicitur dissolvamus : Quinam ergo habebunt quæ sunt sumptuosa et magnifica, si omnes quæ sunt vilia et frugalia deligunt? Homines, respondebo, si absque ulla vehementi affectione et discrimine eis utamur : sin autem fieri non potest ut sint omnes frugi et temperantes, at saltem ut res necessariæ suppetant, ea quæ facile parari possunt sunt persequenda : hæc autem supervacanea longe rejicienda. In summa ergo, ornamenta, velut virginalis or-

[1] 1 Cor. x, 23. — [2] Matth. xix, 19.
[3] Vide D. Guillon, p. 431.

natus, rejicienda sunt ab illis qui ipsum etiam mundum rejiciunt : oportet enim eas intus esse ornatas, et pulchram mulierem internam ostendere. In sola enim anima pulchritudo apparet et turpitudo : et ideo is solus qui est virtute præditus, vere est pulcher, bonus, et honestus : et solum quod pulchrum est et honestum, bonum esse statuitur. Sola autem virtus vel per pulchrum corpus apparet, et in carne efflorescit, amabilem temperantiæ ostendens speciem, quando mores, tanquam lux quædam, in forma resplenduerint. Uniuscujusque enim plantæ et animalis pulchritudo, in uniuscujusque virtute est posita. Hominis autem virtus est justitia, temperantia, animi magnitudo, et pietas. Pulcher ergo et honestus homo est, qui justus et moderatus, et, ut summatim dicam, qui bonus est, non qui dives. Jam vero milites quoque volunt auro ornari, ut qui nec illud legerint poëticum,

> Quique aurum gestans, in bellum, ut stulta puella,
> Ibat.

Cæterum ornatus quidem studium, quod virtutis minime curam gerit, sed corpus sibi vindicat, boni et honesti studio converso ad vanam gloriam, funditus expellendum est. Quæ enim corpori non conveniunt, perinde ac si ei conveniant, adjungens, mendacii usum, et consuetudinem fraudis progeneravit, non honestatem, simplicitatem, et veram pueritiam, sed fastum, arrogantiam, mollitiem, et luxuriam ostendens. Istæ vero veram pulchritudinem obscurant, auro eam adumbrantes : nec intelligunt quantum in se delictum admittunt, se innumerabilibus vinculis alligantes : quemadmodum dicunt apud Barbaros, scelestos et maleficos homines auro vinciri. Captivos hos vinctosque hæ divites videntur mihi æmulari mulieres. Annon enim colli vinculum est collarium aureum, moniliaque, et quæ καθετῆρες vocantur, catenarum locum obtinent? quinetiam

Attica lingua eodem nomine, nempe ἁλύσεις, hoc est, *catenæ,* appellantur. Talares autem compedes, indecorum in pedibus fœminarum ornamentum vocavit Philemon in Synephebo :

> Illustrem amictum, compedemque qui siet
> Auratus.

Quid ergo est hic a vobis tantopere expetitus ornatus, nisi quod vos velitis, o fœminæ, videri esse compedibus astrictas ? Si materia enim probrum eluit, est hoc quidem vitium quod minime interit. Quare mihi quidem videntur sua sponte vinculis alligatæ, de opulentis suis gloriari calamitatibus. Ac fortasse etiam poëtica fabula adulterium committentem Venerem dicit fuisse comprehensam ejusmodi vinculis, nihil aliud, quam hæc ornamenta adulterii esse signa, significans. Illa enim aurea quoque fuisse dixit Homerus. Jam vero vel apertissima Maligni signa nequaquam pudet eas inducere. Quemadmodum enim Evam serpens decepit, ita etiam mulieres alias mundus aureus, tanquam esca utens, serpentis figura, in probra furiose impulit; nempe murænulas quasdam aureas et serpentes ad decorem effingens. Dicit itaque comicus Nicostratus, « Catenas, monilia, an-» nulos, armillas, serpentes, periscelides, elleborum. » Summa autem earum ignominia omnem mundum muliebrem recensens Aristophanes ostendit in Thesmophoriazusis. Adducam autem ipsa verba Comici, quæ importunum vestræ insolentiæ fastum aperte arguunt :

> Mitræ, redimicula, nitrum, et arcus,
> Pumex, strophium, quæ post locatur funda,
> Et posterius operculum, fucus, torques,
> Componendorum oculorum instrumenta, vestis linea,
> Zona, instita, prætexta delicata, [vitta,
> Multitia, cithon, barathrum, encyclos tunica,
> Quæ sunt autem horum non dixi maxima.

B. Quid insuper?

A. Inaures, gemmæ, plastra, molochion,
Botrychlidon, fibulæ, amphileæ,
Monilia, pedicæ, sigilla, catenæ,
Annuli, cataplasmata, ampullæ,
Capitis ligamina, olisbi, sardia, ventilabra, elicteres.

Ego quidem defessus sum, et indignor, dicendo tot earum ornamentorum multitudinem : mihi autem subit admirari, quod non enecentur dum tantum onus bajulant. O curam valde inanem! O vanam et insanam gloriæ cupiditatem! Ritu meretricio opes effundunt in probra ac dedecora, suaque improba et arroganti stoliditate Dei dona corrumpunt et adulterant, artem Mali imitantes. Dominus autem in Evangelio eum divitem qui in horreis recondebat, et apud se dicebat : « Habes multa bona in multos annos reposita, » comede, bibe, lætare, *aperte* stultum *vocavit:* hac *enim* » nocte animam tuam accipiunt : quæ ergo parasti, cujus » erunt[1]? » Apelles pictor, cum vidisset quemdam ex suis discipulis pinxisse Helenam multo auro ornatam : « O ado- » lescens, *inquit,* cum non posses pingere pulchram, fecisti » divitem. » Tales sunt Helenæ, quæ nunc sunt mulieres, non vere pulchræ, sed multis effictæ et ornatæ divitiis. Eis prædicit Spiritus per Sophoniam, « argentum et aurum ipsarum » non posse eas eximere in die iræ Domini[2]. » Eis autem quæ a pædagogo Christo erudiuntur, non auro, sed Logo exornari convenit, per quod solum apparet aurum. Beati quidem fuissent Hebræi veteres, si mundum mulierum cum abstulerunt, abjecissent, vel solummodo fudissent : nunc autem cum aureum bovem conflassent, et in eo adorando idololatriæ peccatum admisissent, ipsi quidem nec ex arte, nec ex suo instituto commodi quidquam ceperunt, expressissima autem figura nostras mulieres docuerunt, ut ab or-

[1] Luc. XII, 19, 20. — [2] Sophon. I, 18.

namentis abstineant. Quæ itaque cupiditas in aurum fornicatur, fit idolum, cum igne examinatur : cui quidem soli reservantur deliciæ, ut quæ sint simulacrum, non veritas. Hinc Logos per prophetam Hebræos probris insectans : « Argentea et aurea, *inquit,* fecerunt Baal[1], » ornamenta scilicet. Et aperte comminans : « Et vindicabo, *inquit,* super ipsam dies Baalim, in quibus ei sacrificavit, et inaures » ei apposuit, et torques suos[2]. » Et ornatus causam subjungit, dicens : « Et ambulavit post amatores suos, mei » autem oblita est, dicit Dominus. » Cum ipso ergo improbo sophista, diabolo scilicet, nugas has rejicientes, ne sint hujus meretricii ornatus participes, nec per speciosum prætextum, idololatriæ crimen admittant. Admodum ergo pulchre dixit beatus Paulus : « Mulieres, *inquit,* similiter non » in plicaturis, vel auro, vel margaritis, vel veste sumptuosa, » sed, quod decet mulieres, profitentes pietatem, per bona » opera seipsas ornantes[3]. » Etenim jure ab his ornatum abesse jubet. Si sunt enim pulchræ, sufficit natura : non contendat ars contra naturam ; hoc est, fraus minime litiget cum veritate. Sin autem sunt natura turpes, ex iis quæ sibi applicant, quod non habent arguunt. Eas ergo quæ Christo serviunt, frugalitatem convenit amplecti. Frugalitas enim revera curam gerit sanctitatis, ut quæ ea quæ redundant exæquet, et e quibuslibet eum, qui ex supervacaneis capitur, usum percipiat. Quod enim frugale est, ut ipsum etiam nomen indicat, non eminet, neque ulla in re in molem assurgit aut intumescit ; sed est universum planum, lene, æquale, et minime superfluum, et ea de causa sufficiens. Est autem sufficientia, habitus quidam qui ad suum finem pervenit, ita ut neque quid desit, neque redundet. Eorum autem mater est justitia ; nutrix autem, virtus ea quæ græce dicitur αὐτάρκεια, quæ est per quam *contenti* sumus :

[1] Ose. II, 8. — [2] Ibid. 13. — [3] I Tim. II, 9, 10.

ea igitur est habitus iis quibus oportet contentus, et qui per se ea præbet quæ ad beatam vitam conferunt. Sit ergo in vestrarum manuum carpis sanctus ornatus, nempe facilis ad largiendum communicatio, et familiæ administrandæ opera. « Qui enim dat pauperi, fœneratur Deo[1] : » Et, « Ma» nus fortium ditescunt[2]. » Fortes vocat eos qui pecunias contemnunt, et qui sunt ad communicandum et largiendum faciles. In pedibus autem appareat impigra alacritas ad benefaciendum, et ingressus ad justitiam. Torques autem et collaria sunt pudor et modestia : talia Deus fundit monilia. « Beatus homo qui invenit sapientiam, et mortalis qui vidit » prudentiam, *dicit Spiritus per Salomonem.* Ejus enim » est melior mercatura quam thesauri auri et argenti : est » autem pretiosis gemmis pretiosior[3] ; » hæc est enim verum ornamentum. Eis autem ne perforentur aures præter naturam, ut aureæ ab eis inaures pendeant : neque enim fas est vim afferre naturæ, præter id quod voluit. Nec alius fuerit melior aurium ornatus, descendens per meatus qui sunt secundum naturam, quam vera catechesis, hoc est, quæ per auditum suscipitur institutio. Oculi autem Logo inuncti, et aures ad sensum perforatæ, divinarum rerum auditorem, et sanctarum rerum contemplatorem efficiunt; ipso Logo vere veram ostendente pulchritudinem, quam « oculus non vidit, nec auris *prius* audivit[4]. »

[1] Prov. XIX, 17. — [2] Id. X, 4. — [3] Id. III, 13, 14, 15. — [4] 1 Cor. II, 9.

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

De vera pulchritudine.

Est ergo, ut videtur, disciplinarum omnium pulcherrima et maxima, seipsum nosse [1] : si quis enim seipsum norit, Deum cognoscet. Quod si Deum cognoscat, ei assimilabitur; non aurum gestans, nec talarem vestem ferens, sed benefaciens, et quam paucissimis fieri poterit indigens. Solus autem Deus nulla re omnino indiget, et maxime quidem gaudet quando videt mentes nostras ornatu mundas, deinde et eo qui casta corporis veste, nempe temperantia, indutus est. Cum sit itaque anima triplex, intelligentia, quæ ratiocinandi facultas appellatur, internus homo est, qui huic homini qui videtur imperat : eum ipsum autem alioqui Deus agit. Illa pars quam iræ tribuunt, quæ est fera et immanis, haud ita procul a furore habitat. In varias autem formas se mutat, quæ tertia est, cupiditas, quæ plusquam Proteus, marinus dæmon varius, nunc hanc, nunc illam, nunc aliam figuram suscipit, et ad libidines, stupra et adulteria allicit,

> Efficiturque leo primum, cui maxima barba est :

et dum ornatum adhuc retinet, virum esse, barbæ pili ostendunt.

> Sed post illa draco, vel pardus, sus quoque magnus :

[1] Vide D. Guillon, p. 428.

jam prolapsum esse vides nimium cultus studium ad intemperantiam. Non amplius forti feræ similis esse homo videtur, sed

Humida lympha, et ramis sublimibus arbos.

Effunduntur affectus, erumpunt aquæ instar voluptates, flaccescit pulchritudo, et citius quam folia humi decidit, quando contra illam amatoriæ libidinis procellæ flant; etiam priusquam venerit autummus, marcescit et interit. Omnia enim fit cupiditas, et omnia effingit, et vult fucum facere, ut occultet hominem : homo autem ille, cui Logos cohabitat, non variatur, non fingitur, formam habet Logi, Deo assimilatur, pulcher est, non ut pulcher videatur se exornat, vera est pulchritudo : est enim Deus : Deus autem ille fit homo, quoniam Deus vult. Recte ergo dixit Heraclitus : « Homines dii, dii homines » : Logos enim ipse est evidens hoc mysterium : Deus in homine, et homo Deus : et voluntatem Patris intercessor efficit. Intercessor enim est Logos, qui est communis ambobus. Dei quidem Filius, Servator autem hominum : et illius quidem minister, noster autem pædagogus. Atque cum caro quidem serva sit, quemadmodum testatur Paulus, quomodo quis jure ancillam lenonis instar exornaverit? Quod enim id quod carneum est sit servi forma, dicit de Domino Apostolus, « eum seipsum exina» niisse servi forma accepta[1], » externum hominem servum appellans priusquam serviisset et carnem suscepisset Dominus. Misericors autem Deus, ipse carnem effecit liberam, cumque ab interitu acerbaque et lethifera servitute liberasset, incorruptionem ei adjunxit, sanctum hoc et æternitatis ornamentum carni, immortalitatem videlicet, apponens. Est autem alia quoque hominum pulchritudo, charitas : « Charitas autem, *ut ait Apostolus,* est patiens, benigna;

[1] Philip. II, 7.

» non æmulatur, non agit perperam, non inflatur[1]. » Perpera enim actio dicitur cultus, qui superfluitatem et inutilitatem aperte indicat. Et ideo subjungit : « Non indecore » se gerit. » Indecora enim est, quæ aliena, et non est secundum naturam, est figura: quæ autem ficta est, est aliena. Quod quidem aperte explicat, dum dicit : « Non quærit quæ » sua sunt. » Nam veritas suum vocat id quod proprium est. Quod alienum est autem quærit nimium ornatus studium, ut quod sit remotum a Deo, Logo, et charitate. Ipsum autem Dominum fuisse aspectu deformem (3), testatur Spiritus per Esaiam : « Et vidimus ipsum, et non habebat » speciem nec pulchritudinem; sed species ejus vilis et de» ficiens præ hominibus[2]. » Quis autem Domino præstantior? Sed non carnis pulchritudinem, quæ visione apprehenditur, sed veram animæ et corporis ostendit pulchritudinem: animæ quidem beneficentiam; carnis vero, immortalitatem.

CAPUT II.

Quod non sit cultu utendum.

Non externi ergo hominis aspectus, sed animus probitatis ornamento ornandus est. Dici potest, ornandam quoque esse carnem ornamento continentiæ. Istæ autem non animadvertunt, dum colunt id quod est extrinsecus, quæ intus in profundo sita sunt, esse plane inculta, horrida, et sterilia : cujusmodi sunt etiam ornamenta Ægyptiorum, apud quos templa, eorumque porticus, vestibula ac luci magnifice instructi, eorumque atria multis columnis cincta sunt: parietes autem lapidibus externis et artificiose depictis resplendent, ita ut nihil desit : ædes autem auro, argento et electro collucent, et ex India ac Æthiopia variis fulgent

[1] 1 Cor. XIII, 4, 5. — [2] Isai. LIII, 2, 3.

lapillis: adyta vero intextis auro obumbrantur peplis. Sed si penetralia septi subieris, et ad ejus quod est præstantius spectaculum properans, imaginem quæ templum habitat quæsieris, sacerdos quispiam ex iis qui in templo sacrificant, gravi vultu aspiciens, et Ægyptiorum lingua Pæanem concinens, cum veli aliquantum contraxerit, tanquam Deum ostensurus, magnam suppeditat occasionem irridendi numinis: neque enim intus invenitur Deus, qui quærebatur, ad quem festinabamus, sed felis, vel crocodilus, vel serpens indigena, vel aliqua ejusmodi bellua, quæ templo quidem est indigna, sed antro, spelunca aut cœno dignissima. Apparet Deus Ægyptiorum, bellua, quæ super stragulam purpuream volutatur. Ita etiam mihi videntur fœminæ quæ aurum gestant[1], et in crispandis crinibus exercentur, et in genis ungendis oculisque pingendis et pilis tingendis versantur, et aliam mollitiem arte improba persequuntur, septum hoc carnale ornantes, et vere Ægyptios imitantes, infelices amatores attrahere. Sed si quis veli templum aperuerit, vittam, inquam, vestem, aurum, fucum, tincturam, et quæ eis intrita et incrustata sunt, hoc est, velamentum quod ex eis contextum est, tanquam illic veram inventurus pulchritudinem, satis scio eum esse abominaturum. Neque enim Dei imaginem intus inveniet habitantem, quam est consentaneum: sed loco ejus fornicatrix et adultera animæ occupavit adytum, et vera esse bestia convincetur, fuco scilicet intrita simia: et seductor ille serpens, qui mentis exedit intelligentiam per gloriæ cupiditatem, pro spelunca habet animam; et cum omnia exitialibus venenis impleverit, et erroris sui virus eructaverit, mulieres in meretrices transformat hic draco, fungens lenonis officio: non est enim mulieris, sed meretricis, illud nimium sui ornandi studium.

[1] Vide D. Guillon, p. 429.

Quæ quidem mulieres, domus apud maritos servandæ, administrandæque familiæ curam gerunt exiguam; sed soluta mariti crumena, quæ eis suppeditantur convertunt in suas cupiditates, ut pulchræ esse videantur, illiusque rei multos habeant testes : et ornandi artificio toto die dantes operam, ære emptis vacant mancipiis. Carnem ergo, tanquam condimentum, mollem et suavem reddunt : et interdiu quidem in thalamis delitescentes, arti ornandi affixæ sunt, ne vernantibus fucatæ coloribus deprehendantur : vespere autem tanquam ex antro ad lucernam prorepit hæc adulterina pulchritudo. Nam et ebrietas, et lux obscurior, incrustationi earum opem ferunt. Atque eam quidem quæ suos pilos reddebat flavos, Menander comicus domo arcet :

> At nunc abi ex his ædibus : nam fœminam
> Turpe est pudicam facere flaventes pilos :

sed et genas fucare, et oculos depingere. Non intelligunt autem miseræ, se propriam perdere pulchritudinem, dum externam inducunt. Summo itaque mane se lacerantes, et extendentes, variisque ac confusis mixtionibus effingentes, vivum quidem cutis colorem refrigerant, carnem autem venenis effodiunt, curiosisque abstersionibus proprium decoris florem corrumpunt. Quocirca a cataplasmatibus quidem pallidæ cernuntur, a morbis autem facile arripiuntur, ut quæ adumbratam carnem venenis jam liquefactam habeant : hominum Opificem contumelia afficientes, tanquam qui sufficientem non fuerit eis largitus pulchritudinem. Jure ergo quod ad domum servandam attinet ignavæ fiunt, ut quæ sedeant, veluti depictæ, ad spectaculum, non natæ ad domus custodiam. Et ideo apud Comicum prudens ait mulier : « Quid providi fecerimus nos fœminæ, vel splendidi, quæ tot colorum floribus sparsæ sedemus, liberarum » in nobis fœminarum characterem oblitterantes, domorum

» eversiones, et nuptiarum perniciem, et liberorum in se » accusationes concitantes. » Hac etiam ratione Antiphanes comicus in Malthaca irridet meretriciam mulierum consuetudinem : dicens verba omnibus communia, adversus illam earum fucationem et intritionem : « Venit; Ipsa transit, » accedit, non transit; Venit, adest, abstergitur, accedit; » Smegmate saponeve purgatur, pectitur, ejecit, teritur; » Lavatur, se contemplatur, componitur, unguentis perfun- » ditur; Ornatur, ungitur, et si quid habeat, enecatur. » Ter enim non semel dignæ sunt quæ pereant, quæ crocodilorum excrementis utuntur, et spuma sepiarum unguntur, et supercilia fuligine illinunt, et fuco genas terunt. Quæ ergo vel poëtis ethnicis erant odio propter mores, cur non magis a veritate rejiciendæ fuerint ? Alius itaque comicus eas reprehendens, Alexis (ejus enim verba afferam, quæ curiosa rerum explicatione, obstinatam earum impudentiam pudore afficiunt : neque enim erat, quantum credo, tam superfluus : me autem puderet fœminis quæ usque adeo in comœdiis punguntur, ferre auxilium velle) : « Deinde vero » marito quoque affert exitium : primum quidem in lucro, » et in spoliandis proximis : omnia enim alia opera ab eis » fiunt obiter. Est aliqua parva ? suber in calceis insuitur. » Longa est aliqua ? tenues gestat soleas : caput in humerum » demittens egreditur : hoc ei detrahit de longitudine. De- » pressiores coxæ et femora sunt alicui ? eis aliquid assuit, » ut qui ingrediuntur eam pulchras habere nates exclament. » Mollem ac prominentem habet ventrem ? ut comicorum » nutrices, appositis nonnullis eum erigit. Depressior est » venter ? veluti contis quibusdam adhibitis, efficit ut is an- » terius procedat. Supercilia flava habet aliqua ? depingit » fuligine. Alicui ut ea nigra sint contigit ? tollit cerussa ni- » grorem. Sunt alicui nimis alba ? unguento ei rei facto de- » terit alborem. Habet aliquam corporis partem candidam ?

» eam nudam ostendit. Bellos habet dentes? rideat necesse » est, ut præsentes videant quam sit ei os venustum : et » quamvis læta non sit, toto tamen die ridet, in labris ha- » bens tenuem myrsinæ tabellam, ut velit nolit ea tandem » cogatur diducere. » Hæc ad dehortandum nimium sui ornatus studium ex mundana adduxi sapientia, cum velit omni ratione nos conservare Logos : mox autem divinis quoque Scripturis id muniam. Solet autem qui non latet, propter reprehensionum dedecus abstinere a peccatis. Quemadmodum autem manui impositum cataplasma, et inuncti oculi, vel ipso aspectu præbent morbi suspicionem : ita fuci, tincturæ, et colores illiti, animam intrinsecus ægrotare significant. Ne ad *alienum* autem *fluvium accedamus*, nobis suadet Pædagogus : per alienum fluvium, alienam uxorem libidini deditam allegorice significans, ut quæ ad omnes dimanet, et per meretriciam intemperantiam in omnium voluptatem effundatur : « Ab aliena, *inquit*, aqua abs- » tine, et ex fonte alieno ne biberis : » delectationis *fluentum* nos vitare admonens, ut « longo tempore vivamus : » adjiciantur autem nobis anni vitæ, » sive alienam voluptatem non venantibus, sive etiam hæreses declinantibus. Porro cibo vel vino nimis deditum esse, etsi sint magna vitia, non tamen tanta quantum est nimium sui ornandi studium. « Mensa plena, et frequentes calices, » satis sunt ad implendam ingluviem : at qui auri, purpuræ, et gemmarum nimio studio tenentur, iis nec quod super terram, nec quod sub terra est, aurum sufficeret ; neque mare Tyrium, nec quæ ab Indis et Æthiopibus deportantur onera ; sed nec Pactolus, cujus sunt fluenta aurea : sed nec si quis eorum Midas forte evaserit, impleri poterit, sed adhuc pauper erit, alias opes desiderans : sed et una cum auro vel commori parati sunt. Quod si cæcus sit Plutus, ut revera

[1] Prov. IX, 18.

cæcus est, quomodo non cæcæ sunt quæ eum stupent, et admirantur, et in eum affectæ sunt? Dum ergo cupiditatis limites sibi non constituunt, in impudentiam impingunt. Eis enim opus est et theatro, et pompa, et spectatorum multitudine, et obambulatione in templis, et diuturna mora in triviis, ut sint manifestæ omnibus. Ornantur enim ut aliis placeant, quæ in facie, non in corde gloriantur. Sicut enim stigmata servum fugitivum, ita etiam floridi colores adulteram indicant: « nam etsi coccino induaris, » et aureo ornamento orneris, et oculos tuos ungas stibio, » frustra est pulchritudo tua[1], » dicit Logos per Hieremiam. An vero non absurdum est, equos quidem, et aves, et alia animantia, ex herba et pratis surgere ac evolare, proprio contenta ornamento, jubis et colore naturali, et pennis variis : mulierem vero, perinde ac si sit bestiis inferior, se esse adeo deformem existimare, ut externa, emptitia, et adumbrata pulchritudine egeat? Vittæ certe, et earum permultæ differentiæ, et operosæ capillorum plicaturæ, et crinium innumerabiles figuræ, et pretiosæ speculorum structuræ, quibus se componunt dum venantur eos qui, puerorum more insipientium, formas admirantur, sunt fœminarum quæ omnem pudorem exuerunt : quas qui meretrices vocaverit, is non aberraverit, ut quæ ex vultibus suis personas faciunt. Nobis autem suadet Logos, « non ea » considerare quæ videntur, sed ea quæ non videntur. » Quæ enim videntur, sunt temporalia; quæ autem non vi» dentur, æterna[2]. » Quo autem nihil dici aut fingi potest absurdius, fictæ istius suæ formæ, perinde ac si res ab eis bene gesta et confecta sit, specula excogitarunt, cum huic fraudi esset potius admovendum operculum. Neque enim (ut est in Græcorum fabulis) formoso Narcisso recte successit, quod suæ fuerit contemplator imaginis. Quod si

[1] Jerem. IV, 30. — [2] 2 Cor. IV, 18.

Moses præcipit hominibus, nullam facere imaginem quæ Deum arte repræsentet; quomodo hæ recte fecerint mulieres quæ fallaci personæ fictione suas per reverberationem imitantur imagines? Cæterum prophetæ quoque Samueli, cum mitteretur ut ungeret in regem unum ex filiis Jesse, et vidisset ejus filium natu maximum pulchrum et magnum, quando eo lætatus Samuel chrisma protulit, « dixit, *inquit,* ei Dominus : Ne respexeris ad aspectum ejus, » et altitudinem magnitudinis ejus, quoniam repuli eum. » Homo enim respiciet ad oculos, et Dominus ad cor [1] : » et non unxit eum qui erat pulcher corpore, sed eum qui pulcher erat animo. Si ergo naturalem corporis pulchritudinem minus quam pulchritudinem animæ æstimat Dominus, quid sentit de adulterina, qui quidquid falsum est omnino expulit? « Per fidem enim ambulamus, non per » speciem[2].» Apertissime ergo docet Dominus per Abraham, et patriam [3], et cognatos, et possessiones, et omnes divitias contemnere eum qui Deum sequitur, cum eum fecit advenam. Et ideo eum appellavit *amicum* [4], ut qui suas facultates habuisset contemptui : erat enim honesto loco natus, et valde dives : *trecentis* itaque et *octodecim* suis famulis quatuor reges subegit qui Loth captivum abduxerant [5]. Solam *Esther* juste invenimus ornatam [6] : mystice ornabatur mulier regi suo, sed ejus pulchritudo pretium invenitur quo liberatus fuit populus interficiendus. Quod autem cultus faciat mulieres meretrices, viros autem effœminatos et adulteros, testis est nobis Tragicus, sic narrans :

Ex Phrygibus ille cum appulisset qui Deas
Dijudicavit, Graia ut inquit fabula,
Lacedæmona, cultu discolore vestium,
Et Barbarorum texu et auro splendidus,

[1] 1 Reg. XVI, 7. — [2] 2 Cor. v, 7. — [3] Gen. XII, 1 et seq. — [4] Jac. II, 23. — [5] Gen. XIV, 14 et seq. — [6] Esther, v.

Amans amantem vi recessit auferens
Helenam ad Idæ caulam, abesset cum domo
Menelaüs.

O adulteria concitantem pulchritudinem [1] ! Græciam evertit barbarum sui ornandi studium, et effœminatæ deliciæ : Laconicam pudicitiam corrupit vestis, et luxus, et pulchra species : barbaricum sui ornandi studium meretricem probavit Jovis filiam. Non erat eis Pædagogus, qui rescinderet libidines ; nec qui diceret, *Non mœchaberis* [2] *;* nec qui diceret, *Non concupisces,* nec ad adulterium iter ingredieris per concupiscentiam, sed neque appetitiones inflammabis per immoderatum tui ornandi studium. Sed hæc cujusmodi consecutus est exitus ? et quot mala senserunt, qui nimium sui amorem prohibere noluerunt ? Propter effrænatas voluptates Græcia et Asia commotæ sunt, a barbaro adolescentulo omnia agitantur, tota Græcia navigat, mare in arctum cogitur terras ferens, longum bellum excitatur, et vehementia erumpunt prælia, campique implentur cadaveribus : classi insultat Barbarus, dominatum obtinet iniquitas, et ficti illius Jovis oculus Thraces respicit : ingenuus sanguis barbaros potat campos, et fluviorum fluenta sistuntur mortuis corporibus : pectora pulsantur planctibus, et luctus terram possidet : Idæ autem multis fontibus irriguæ omnes concutiuntur pedes, et omnia cacumina, Trojanorumque urbes, et Achivorum naves. Quo fugiemus, o Homere, et ubi consistemus ? Ostende nobis terram quæ tumultus hujus sit expers.

Puer, ne habenas tetigeris, qui es insciens :
Currumque, agendi ignarus, haud ascenderis :

Duobus aurigis cœlum lætatur, quibus solis ignis agitur. Mens enim per voluptatem abducitur, et rationis integritas, quæ Logo pædagogo non utitur, labitur in libidinem : lap-

[1] Vide D. Guillon, p. 429.
[2] Exod. xx, 13, 17.

sus autem mercedem recipit, quod excidat. Harum rerum tibi sunt indicio *Angeli*[1] qui Dei reliquerunt pulchritudinem[2] propter pulchritudinem quæ flaccescit, atque adeo e cœlis in terram ceciderunt. Quinetiam *Sicimitæ*[3] puniuntur, qui lapsi sunt, sanctæ virgini probrum inferentes. Sepulcrum eis est supplicium, et pœnæ monimentum nos ducit ad salutem.

CAPUT III.

Adversus viros qui formam colunt.

Eousque ergo processit luxus, ut non solum fœminæ inani hoc studio laborent, sed etiam viri hoc vitium sequantur. Qui enim a corporis cultu puri non sunt, ii nequaquam sani sunt : verum ad mollitiem declinantes, plane effœminantur, illiberali quidem tonsu ac meretricio se tondentes, subtilibus autem ac pellucidis vestibus induti, gloriose undequaque obeuntes, masticben rodentes, et unguenta olentes. Quid de iis dixerit quispiam qui eos viderit? certe tanquam metoposcopus, ex habitu divinat esse adulteros, effœminatos, utrique veneri deditos, pilis infestos, glabros, florem virilem abhorrentes, comas autem non secus ac mulieres ornantes. « In nefariis *autem* et audaci- » bus cœptis scelerati viventes, stolida admittunt atque » improba facta, *ait Sybilla.* » Propter eos plenæ sunt civitates iis qui effœminatos hos picant, radunt, et vellunt. Officinæ autem ubique constructæ et apertæ sunt, et hujus meretriciæ fornicationis artifices multum pecuniæ lucrantur ab iis qui seipsos pice oblinunt, et pilos vulsoribus quoquo modo præbent vellendos, quos nec eorum qui vident, nec eorum qui accedunt, nec sui ipsorum qui viri

[1] Gen. VI, 1, 2.
[2] Vide D. Guillon, p. 429.
[3] Gen. XXXIV, 25 et seq.

sunt, pudet. Tales sunt, qui turpes sequuntur perturbationes, quorum corpus violentis picis vulsionibus totum glabrum est et læve. Nihil est certe, quo possit ulterius progredi talis impudentia. Si enim nihil ab eis infectum relinquitur, nec silentio est a me prætereundum. Quemdam ex hac degeneri turba pædagogi ritu increpans Diogenes, cum venderetur, magno et forti animo dixit : « Veni adoles- » cens, eme tibi virum : » ancipiti oratione meretricium ejus animum castigans. Eos enim qui viri sunt, radi ac lævigari, quomodo non est degeneris? Quod pilos autem tingant, et canos ungant, ac coloribus oblinant, quæ perditorum androgynorum studia sunt; quod etiam muliebriter se pectant, omnino prætermittendum est. Putant enim se, sicut serpentes, posse senium capitis exuere, dum seipsos pingentes transformant ac renovant. Quod si pilos confingant, rugas tamen non effugient : sed neque mortem latebunt, etsi tempus per artem ementiantur. Non enim malum est, non est, inquam, malum, senem videri, cum te senem esse celare non possis. Quo ergo magis homo festinat ad finem, tanto est vere venerabilior, ut qui Deum solum habeat se seniorem. Nam ille quoque est æternus senex, qui est iis quæ sunt antiquior. *Antiquum dierum* illum vocavit prophetia[1] : « Et capilli capitis ejus tanquam lana pura, » ait Propheta. Nullus autem alius, inquit Dominus, « potest » album pilum facere, vel nigrum[2]. » Quomodo ergo opus Deo contrarium fabricantur, vel potius ei adversari contendunt impii qui pilum transmutant qui ab eo canus factus est? « Senum autem corona, *inquit Scriptura*, est multa » experientia[3] : » et vultus eorum canities, flos est multæ experientiæ. Illi vero eum qui canos eorum tingit, unde illis præcipua reverentiæ prærogativa, dedecore afficiunt. Fieri autem non potest, non potest, inquam, fieri ut veram osten-

[1] Dan. VII, 9. — [2] Matth. V, 36. — [3] Eccli. XXV, 6.

dat animam, qui caput habet adulterinum. « Vos autem non » sic, *inquit*, Christum didicistis, siquidem ipsum audiistis, » et in ipso docti estis, sicut est veritas in Jesu, ut depo» natis secundum priorem conversationem veterem homi» nem : *non canum, sed eum* qui corrumpitur secundum » desideria deceptionis. Renovemini *autem non tincturis* » *et cultibus, sed* spiritu mentis vestræ; et induite novum » hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia » et sanctitate veritatis[1]. » Eum autem qui vir est, pecti et tonderi, crines componentem ad speculum, genasque radi, velli, ac deglabrari, quomodo non est plane muliebre? et certe nisi quis eos nudos viderit, mulieres esse putaverit. Etsi enim eis aurum gestare non sit permissum, per muliebrem tamen libidinem, quasdam auri fimbrias et quædam fila foliis circumplectentes, vel ex eadem materia sphæricas, nescio quas, figuras facientes, talis appendunt, et a collo suspendunt. Quod est inventum fractorum hominum, qui pertrahuntur ad gynæceum, ancipitis vitæ et libidini deditarum bestiarum. Hæc est fornicatoria et impia insidiarum ratio : Deus enim voluit fœminam quidem esse glabram ac lævem, sola coma, sicut equum juba, sponte naturæ exultantem : virum autem cum sicut leones barba ornasset, virilem etiam fecit hirsuto pectore, quod quidem est roboris et imperii indicium. Ita etiam gallos, qui pro gallinis decertant, cristis, tanquam galeis, ornavit. Hos autem pilos Deus tanti facit, ut eos simul cum prudentia jubeat adesse hominibus : atque adeo honestate delectatus, gravitatem aspectus honoravit veneranda canitie. Prudentia autem, et accuratæ exactæque rationes, canæ intelligentia, una cum tempore ad summum suum vigorem perveniunt, et intensis multæ experientiæ viribus senium confirmant, amabilem venerandæ prudentiæ florem, qua fides illi concilietur, ca-

[1] Ephes. IV, 20, 21, 22, 23, 24.

nitiem proferentes. Hoc viri signum, barba scilicet, per quod vir apparet, est Eva antiquius, et signum melioris naturæ. Eum Deus æquum censuit hirtum esse oportere, et per totum viri corpus pilos disseminavit : quidquid autem ejus erat læve ac molle, a latere abstulit, ad seminis susceptionem mollem ac tractabilem fœminam fabricatus, quæ generationis et domus custodiæ esset opitulatrix. Ille autem (quod læve enim erat projecerat) et vir mansit, et virum ostendit; et ei agere, quemadmodum illi pati, concessum est : sunt enim natura sicciora et calidiora, quæ sunt hirsuta, lævibus. Quocirca et masculina fœminis, et coleata exectis, et perfecta imperfectis, et hirsutiora sunt et calidiora. Id ergo violare quod est virilis naturæ signum, scilicet hirsutum, est impium. Lævoris autem ornamentum (ipsum enim Verbum me accendit) si propter viros fiat, est effœminati; si propter fœminas autem, adulteri : utrumque autem est a nostra republica longissime relegandum. « Quinetiam vestri quoque capitis omnes capilli numerati » sunt, *ait Dominus*[1]. » Sunt autem etiam pili in barba numerati, atque adeo etiam qui sunt in toto corpore : non est ergo vellendus præter Dei institutum, qui voluntate ejus annumeratus est. Nisi utique « vos ipsos non agnoscitis, *in-* » *quit Dominus,* quod Christus Jesus est in vobis[2] : » quem si inhabitantem nobis scivissemus, nescio quomodo ipsum probro afficere in animum induxissemus. Picari autem ac velli (vereor hanc turpitudinem vel nominare) aversos, incurvatos, et arcana naturæ aperte denudantes, prodentes, repandos, et, cum erubescendæ sint eorum figuræ, ipsos non erubescentes, in ipso juvenum cœtu et medio gymnasio, ubi virtus virorum exploratur, se indecore gerentes, hoc præter naturam persequi exercitium, quomodo non est extremæ intemperantiæ? Qui enim in aperto hæc faciunt,

[1] Matth. x, 30. — [2] 2 Cor. xiii, 5.

vix ullos domi fuerint reveriti. Quæ in publico autem est impudentia, testatur eam quæ est in obscuro in summa licentia libidinem. Qui enim in manifesta solis luce virum abnegat, clarum est eum noctu convinci mulierem. « Non erit » autem, *dixit Logos per Mosen*, meretrix ex filiabus Israel; » et non erit scortum ex filiis Israel[1]. » At pix juvat, inquiunt : imo vero facit ut quis male audiat. Nemo autem sanæ mentis vellet scortum videri, nisi eo morbo laboraret, et studere ut pulchra imago vituperetur. « Si eos enim qui » sunt vocati secundum propositum, Deus præscivit confor- » mes imagini sui Filii[2], » propter quos, ut vult Apostolus, prædestinavit Beatum, « ut sit ipse primogenitus in multis » fratribus : » quomodo non sunt impii qui conforme Domino corpus injuria afficiunt? Ei autem qui pulcher esse velit, quod est in homine pulcherrimum ornandum est, nempe mens, quam oportet quotidie pulchriorem exhibere. Vellendi autem sunt non pili, sed cupiditates. Mihi vero misereri subit mangonum pusiones, qui ad contumeliam patiendam ornantur : et tamen probro et injuria non a seipsis afficiuntur, sed jussu alieno ad turpem quæstum miseri ornantur. Qui autem libentes ea faciunt ad quæ si cogerentur morte vindicarent, si viri essent, quomodo non sunt execrandi? At nunc quidem vita eo processit intemperantiæ, insultante et lasciviente iniquitate[3] : et quidquid est impudicum, diffusum est in civitatibus, et jam pro lege habetur. Apud ipsos stant in fornice mulieres, carnem suam ad probrum voluptatis venundantes : et pueri docti abnegare naturam, mulieres simulant. Omnia immutavit luxus: hominem probro affecit : mollis et luxuriosa curiositas quærit omnia, omnia aggreditur, naturam coërcet : homines patiuntur muliebria, et fœminæ præter naturam viros

[1] Deut. XXIII, 17. — [2] Rom. VIII, 28, 29.
[3] Vide D. Guillon, p. 430.

agunt; et nubunt, uxoresque ducunt fœminæ : nullus est meatus ad quem non pateat aditus impudicitiæ. Jam vero eis quoque communis venus publicatur, domestica est luxuria. O miserandum spectaculum! o nefandum studium! Hæc civilis vestræ intemperantiæ ostenduntur trophæa : hæ flagitia arguunt quæ prostant in fornicibus. Oh! quanta est hæc iniquitas ! Sed neque intelligunt, miseri, quantas sæpe tragœdias excitet incertus coitus. Cum meritorio filio et meretricibus filiabus sæpe patres coëunt, expositorum liberorum immemores : et viros esse eos qui genuerunt, ostendit nimia libidinis licentia. Hæc sapientes leges permittunt : licet autem eis peccare ex lege, et nefandam voluptatem appellant indifferentiam. Esse se ab adulterio liberos existimant, qui naturam adulterant : eos autem consequitur eorum quæ flagitiose ab eis perpetrata sunt, ultrix justitia; et in seipsos inevitabilem attrahentes calamitatem, parvo nummo mortem emunt. Harum mercium miseri mercatores navigant, tanquam frumentum, tanquam vinum, fornicationem importantes : alii autem longe miseriores, tanquam panem, tanquam obsonium, voluptates comparant. Et nec illud quidem Mosis eis venit in mentem : « Non profanabis filiam tuam, ut eam facias meretricem : et non » fornicabitur terra, et terra implebitur iniquitate [1]. » Hæc olim prophetice dicta sunt : est autem manifestus exitus : omnis jam terra et fornicatione et iniquitate plena est. Suspicio autem et admiror veteres Romanorum legislatores : ii muliebre et effœminatum vitæ studium odio habuerunt, et corporis cum fœmina consuetudinem præter naturæ legem, terræ infodi ex lege justitiæ æquum existimarunt. Nefas est enim barbam vellere, quæ est pulchritudo congenita, pulchritudo ingenua :

Primo barbatum : namque hæc gratissima pubes.

[1] Levit. XIX, 29.

Deinde inungitur, dum *barba* delectatur in quam *unguentum descendit* propheticum, dum *Aaron* honorabatur[1]. Oportet autem eum qui a Pædagogo recte instituitur, super quem pax habitavit, etiam cum pilis suis pacem agere. Quid non igitur admiserint fœminæ ad libidinem propensæ, dum vident viros talia audere? Imo vero ii non viri, sed batali et fœminelli dicendi sunt, quorum voces sunt compressæ et graciles, vestis autem cum tactu, tum tinctura ipsa est effœminata. Ex moribus autem externis aperte arguuntur hi homines, ex amictu, calceatu, habitu, incessu, tonsu, aspectu : « Ex aspectu *enim* vir cognoscetur, *inquit* » *Scriptura,* et ex occursu hominis homo agnoscetur. Vestitus viri, et gressus pedis, et risus dentium de ipso annuntiabit[2]. » Ii enim, etsi aliis pilis maxime cani sint, eorum qui sunt in capite solummodo curam gerunt vittis, non secus ac fœminæ, comas propemodum alligantes. Atque leones quidem de hirtis suis pilis se jactant; sed in pugna eis armantur. Apri quoque ipsi gloriantur juba; sed eos pilis inhorrescentes pertimescunt venatores.

Lanigeræ quoque oves denso sunt vellere onustæ :

atqui eorum quoque pilos multiplicavit benignus Pater in tuum, o homo, usum, dum te vellera tondere docuit. Et ex gentibus quidem Galli et Scythæ comam nutriunt, sed non se ornant : et terribile quiddam præ se fert densum barbari capillitium, et flavus ille color bellum minatur, ut qui videatur cognationem habere cum sanguine. Ambo hi barbari luxum odio habent. Apertos testes proferent, Germanus quidem Rhenum, Scytha vero plaustrum. Quanquam nonnunquam quoque evenit ut Scytha plaustrum contemnat : divitiæ barbaro, ejus esse videtur magnitudo, et relictis deliciis vitam agit frugalem : domum sufficien-

[1] Psal. cxxxiii, 2. — [2] Eccli. xix, 29, 30.

tem, et plaustro agiliorem, equum scilicet acceptum, conscendens Scytha, eum ducit quo vult. Fame autem laborans petit ab equo alimentum : ille vero præbet venas, et, quem solum possidet, sanguinem domino suppeditat. Porro autem equus quoque Nomadi est et vehiculum et cibus. Inter Arabes autem (sunt hi alii Nomades) qui ad pugnandum apta sunt ætate, camelos conscendunt : parientes hi camelos educunt : illæ vero simul et pascuntur et currunt, dominosque suscipientes una quoque cum eis domum ferunt. Quod si potus quoque barbaris defecerit, lac mulgent : exinanito autem nutrimento, ne sanguini quidem parcunt, ut fertur de lupis rabie agitatis. Illæ vero barbaris mansuetiores, etiam injuria affectæ, mali accepti non recordantur, sed solitudinem confidenter percurrunt, dominos simul portantes et alentes. Pereant ergo immanes belluæ quibus est cibus sanguis. Neque enim hominibus fas est tangere sanguinem[4], quibus corpus nihil est aliud quam caro exculta sanguine. Logi particeps fuit humanus sanguis, et gratiæ per Spiritum habet communionem. Si quis eum injuria affecerit, non latebit : licet ei, etiamsi sit nudatus figura, ipsum alloqui Dominum. Barbarorum autem probo simplicitatem : expeditam vitæ rationem diligentes, reliquerunt delicias. Tales nos vocat Dominus nudos fastu et arrogantia, nudos vana gloria, avulsos a peccatis, solum vitæ lignum ferentes, solam salutem obtinentes.

CAPUT IV.

Cum quibusnam habenda sit consuetudo.

Verumenimvero imprudens transilii spiritu ordinem, ad quem rursus est revertendum, et reprehendenda multorum servorum possessio. Cum enim ipsi agere singula et minis-

trare nolint, ad famulos confugiunt, obsonatorum, et mensæ structorum, eorumque qui carnes in frusta artificiose dissecant, magnam ementes multitudinem. In multas autem et varias partes eis sunt divisi mercenarii. Ac nonnulli quidem eorum laborant in iis quæ ad explendam gulæ ingluviem pertinent, structores, et ciborum conditores, et alii quidem bellariorum, alii vero liborum ac placentarum, alii pulmentorum ac sorbitionum sunt compositores et architecti : alii vero ponunt operam in vestibus superfluis : alii autem aurum custodiunt, ut gryphes : alii argentum servant, et abstergunt pocula, et conviviorum apparatus præparant : alii fricant jumenta : comparatur etiam ab illis turba pocillatorum, formosorumque adolescentum greges, tanquam pecorum, quibus emulgent pulchritudinem. Ornatores autem et ornatrices mulieribus ornandis deserviunt : et hæ quidem speculis, illæ autem vittis, aliæ vero præsunt pectinibus. Eunuchi multi, iique lenones, propterea quod sit probabile eos libidini non posse operam dare, iis qui volunt vacare voluptati inservientes citra ullam suspicionem. Eunuchus autem verus est, non qui non potest, sed qui non vult dare operam voluptati. Transgressis itaque Judæis per Samuelem prophetam Logos protestans, petenti regem populo non humanum pollicetur dominum, sed quemdam se insolentem daturum eis minatur tyrannum, libidini et voluptati deditum : « Qui vestras, *inquit,* filias accipiet » in unguentarias, coquas, et panificas[1] : » ut qui belli lege eas invaserit, non autem sequatur pacificam reipublicæ administrationem. Et qui mulierum quidem lecticas in altum tollant, et in humeris eas ferant, multi Galli sunt : lanificium autem, telæque texendæ artificium, muliebreque opus, ac domus administratio et custodia, nusquam est : sed qui mulieribus falsa narrant, toto die cum eis versantur, ama-

[1] 1 Reg. VIII, 13.

torias fabulas nugaciter referentes, earumque corpus et animas falsis factis et verbis mendacibus corrumpentes. « Non » eris *autem, inquit,* cum multis propter vitium, nec adji- » cieris cum multitudine[1] : » quoniam sapientia in paucis, confusio autem et immoderatio in multis cernitur. Atque illæ quidem non propter honestatem, quod nolint aspici, qui lecticas earum portent conducunt : recte enim ageretur, si hoc modo affectæ velamentum sibi injicerent; sed per summas delicias vehuntur a famulis, ostentare se cupientes. Aperto itaque velo eos qui ipsas respiciunt acrius intuentes, mores suos ostendunt : sæpe autem etiam intus prospiciunt, hanc, quæ est superficie tenus, honestatem per hanc lubricam diligentiam probro afficientes. « Ne circum- » spicias autem, *inquit,* in vicis civitatis : nec erres in ejus » solitudinibus[2] : » est enim vere solitudo, etiamsi adsit turba incontinentium, ubi non est homo pudicus. Circumferuntur autem per templa sacrificantes et divinantes, cum præstigiatoribus et circulatoribus, et cum sceleratis vetulis, quæ domos corrumpunt, quotidie una pompas celebrantes, et aniles susurros ad pocula sustinentes, nonnullaque amatoria et carmina in matrimonii perniciem composita a præstigiatoribus ediscentes : et alios quidem viros habent, ab aliis possidentur, alios autem eis vates pollicentur. Illæ autem falli sese nesciunt, et seipsas quidem, tanquam vas voluptatis, iis tradere qui volunt explere libidinem : suam autem pudicitiam probro turpissimo permutantes, vituperandum in primis exitium pro magno lucro ducunt. Multi autem sunt meretriciæ impudicitiæ ministri, alii aliunde subeuntes. Facile enim ad libidinem feruntur intemperantes, sicut porci ad eam alvei partem quæ deprimitur. Unde Scriptura constantissime admonet : « Ne introducas quem- » vis hominem in domum tuam : dolosi enim hominis multæ

[1] Exod. XXIII, 2. — [2] Eccli. IX, 7.

» sunt insidiæ[1]. » Alibi autem : « Viri justi, *inquit,* sint » tui convivæ, et in timore Domini tua permanebit gloria» tio[2]. » Abeat in malam rem fornicatio. « Hoc enim scitote, » *inquit Apostolus,* quod omnis fornicator, vel immundus, » vel avarus, qui est cultor idolorum, non habet hæredita» tem in regno Christi et Dei[3]. » Istæ vero effœminatorum virorum delectantur congressibus : intro autem confluunt cinædorum turbæ lingua effrænatæ, corpore pariter atque oratione impuræ, ad ministeria impudica viriles, adulterio deservientes, impudice ridentes, et susurrantes, et fornicatorium ad lasciviam sonum per nares edentes, impudicis verbis et figuris delectare conantes, et ad risum, qui est fornicationis præcursor, provocantes : nonnunquam etiam vel qualibet ira incensi; nempe qui ipsi scorta sunt, vel qui etiam cinædorum turbam in suam perniciem sectantur, naribus, non secus ac ranæ, plausum edunt, ac si in naso bilem veluti habitantem habeant. Quinetiam quæ sunt ex eis paulo urbaniores, aves Indicas pavonesque Medicos nutriunt, et si quod est acuto capite, monstrum verius quam homo, ei accumbunt, et cum eo ludunt, lascivis saltationibus et portentis se oblectantes : et rident quidem, cum Thersiten audiunt; ipsæ vero Thersitas maximi pretii ementes, non de conjugibus, sed de illis quæ sunt terræ pondus, se jactant : et modestam quidem viduam, Melitæo catello longe præstantiorem, despiciunt, et justum senem negligunt, qui est, nisi fallor, monstro ære empto magis decorus. Puerum autem orphanum non admittunt, quæ psittacos et charadrios enutriunt : sed filios quidem domi natos exponunt, gallinarum autem pullos excipiunt : et quæ sunt expertia rationis, iis quæ ratione sunt prædita præferunt : cum oporteret senes alere, qui temperantiam profitentur, et sunt, ut ego quidem existimo, simiis formosiores, et loqui possunt

[1] Eccli. xi, 29. — [2] Ibid. ix, 16. — [3] Ephes. v, 5.

melius lusciniis; et illud in medium adducere : « Fœnera-» tur Deo, qui miseretur pauperis [1] ; » et hoc : « Quatenus » uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis [2]. » Eæ autem contra imperitiam prætulere modestiæ, ut quæ suas facultates in lapides converterint, margaritas scilicet et smaragdos Indicos. Quinetiam in futilibus et evanidis tincturis, et in emptitiis mancipiis temere opes profundunt et abjiciunt, non secus ac gallinæ satiatæ, vitæ stercora fodientes. « Pau-» pertas autem, *inquit,* virum humiliat [3]. » Per *paupertatem* volunt eum dicere parcimoniam, per quam pauperes sunt ii divites qui bona non communicant.

CAPUT V.

Quomodo in balneis se gerere oporteat.

Cujusmodi autem sunt eis lavacra? domus artificiose compactæ, perspicuæ, quæque circumferri possunt, teguntur sindone : et cathedræ aureæ, argenteæ, et vasa innumerabilia aurea et argentea : quorum hæc quidem ad propinandum, illa vero ad vescendum, alia autem ad lavandum circumferuntur. Quinetiam carbonum craticulæ. Eo enim deventum est intemperantiæ, ut cœnent, et sint ebriæ, dum lavantur : et argenteam supellectilem, cum qua tanquam in pompa se venditant, arroganter in balneis proferunt; atque adeo fortasse etiam divitias, per immodicam superbiam, maxime autem voluntariam insolentiam, per quam viros pusilli et effœminati animi arguunt, utpote victos a fœminis, ostentant; et quomodocumque seipsas non posse convenire, nec sine multis vasis sudare, comprobant. Etenim quæ sunt pauperes, etsi pompæ non sint participes, lavacris ex æquo fruuntur. Habent itaque sordes divitiarum,

[1] Prov. xix, 17. — [2] Matth. xxv, 40. — [3] Prov. x, 4.

opes nimias maledictorum. Hac veluti esca irretiunt miseros, auri splendorem ore hiante admirantes. Ea enim ratione ejus quod honestum est ignaros in stuporem adducentes, ut ipsas mirentur amatores, callido comminiscuntur artificio, qui eis paulo post nudis insultant. Cum coram maritis suis vix se exuerint, opinionem pudoris simulatione affectantes, cuipiam alii qui velit licet eas, quæ domi clauduntur, nudas videre in balneis : hic enim se exuere spectatoribus, tanquam corporum cauponibus, non erubescunt. Sed Hesiodus quidem,

Corpus fœmineo non exhilarare lavacro

suadet. Viris autem et fœminis communia aperta sunt balnea [1], et hic exuuntur ad intemperantiam (ab aspectu enim hominibus amor proficiscitur), perinde ac si eis pudor in lavacris ablueretur. Quæ autem non usque adeo omnem pudorem exuerunt, externos quidem excludunt : una autem cum suis ministris lavantur, et coram servis nudæ exuuntur, et ab eis fricantur, libidini, quæ fortasse cætera pertimescit, securum saltem contactum concedentes. Qui enim nudis dominabus ad lavacrum introducuntur, student se exuere ad cupiditatis audaciam, malo more metum circumscribentes. Ac veteres quidem athletæ virum nudum ostendere erubescentes, dum certamen peragebant, accinctis subligaculis servabant verecundiam : istæ autem cum simul cum tunica pudorem exuerint, volunt quidem videri pulchræ; verumtamen malæ vel invitæ convincuntur. Etenim per ipsum corpus maxime apparet lasciva concupiscentia, quemadmodum hydropicis per cutis superficiem, id humidum quod continetur : quod autem in utroque ægrotat, ex visu cognoscitur. Oportet ergo viros, generosum veritatis fœminis præbentes exemplum, erubescere una cum

[1] Vide D. Guillon, p. 430.

eis exui, lubricumque aspectum effugere. « Qui enim cu» riosius, *inquit*, respexit, jam peccavit [1]. » Oportet ergo domi quidem parentum et famulorum pudore affici ; in viis autem, eorum qui fiunt obviam ; in lavacris vero, mulierum ; in solitudine autem, sui ipsius ; ubique autem, Logi, qui est ubique, « et sine ipso factum est nihil [2]. » Hac enim solum ratione fit ut quis nunquam labatur, si Deum sibiipsi semper adesse existimat.

CAPUT VI.

Quod solus Christianus sit dives.

Sunt itaque habendæ divitiæ ut est rationi consentaneum : suntque benigne, non autem sordide, nec insolenter communicandæ : nec est honesti studium in sui amorem superbiamque et arrogantiam consumendum, ne forte et nobis utique dicat quispiam : Equus ejus est pretii quindecim talentorum, vel fundus, vel servus, vel aurum ; ipse vero trium obolorum est aut paulo amplius. Jam enim aufer mundum a fœminis, et servos a dominis, nihil invenies dominos differre ab emptitiis mancipiis, non incessu, non aspectu, non sermone, adeo sunt similes mancipiis. Quamvis in hoc discrepent, quod sint servis imbecilliores, et ita educti sint ut sint magis valetudinarii. Hoc ergo ex dogmatibus optimum est perpetuo canendum, quod *Vir* quidem *bonus, qui est moderatus et justus* [3], in cœlo recondit thesaurum pecuniæ [4]. Is qui terrena vendidit, et dedit pauperibus, invenit thesaurum in quem non cadit interitus, *ubi nec tinea est, nec latro.* Is ergo est vere *beatus*, etiamsi *sit parvus, imbecillis, et inglorius :* isque revera magnas possidet divitias. « Quod

[1] Matth. v, 28. — [2] Joan. I, 3. — [3] Matth. VI, 20 ; XIX, 21. Luc. XVI, 19.
[4] Vide D. Guillon, p. 430.

» si sit vel Mida et Cinyra ditior, sit autem injustus » et insolens, quemadmodum qui purpura et bysso luxuriose vestiebatur, Lazarum autem contemnebat, et « miser est, et in » mœrore vivit, » neque vivet. Divitiæ ergo sunt serpenti similes, quem si quis nescit inoffense accipere eminus, sine periculo bestiam summa cauda apprehendens, ea manu circumplicabitur et mordebit. Pulchre norunt serpentum instar repentes divitiæ, dum a perito vel ab imperito apprehenduntur, inhærere et mordere. Sed si quis se magnificum præbens scienter eis utatur, Logi quidem carmine bestiam punget, ipse vero illæsus manebit. Cæterum, ut videtur, non satis animadvertimus quod sit is solus dives qui quæ sunt pretiosissima possidet. Magni autem pretii sunt, non gemma, non argentum, non vestis, non corporis pulchritudo, sed virtus. Ea est autem Logos traditus per Pædagogum ad exercitationem. Hic est Logos, qui abjurat delicias, et eam quæ per se fit operationem in ministerium evocat, laudatque frugalitatem, temperantiæ filiam : « Accipite, *in» quit,* disciplinam, et non argentum, et cognitionem super » aurum probatum. Melior est enim sapientia lapidibus pre» tiosis : quidquid est autem pretiosum, nequaquam est ea » dignum [1]. » Et rursus « Colligite me super aurum, et lapi» dem pretiosum, et argentum : germina enim mea meliora » sunt argento electo. [2] » Quod si etiam distinguere oporteat, sit quidem dives qui multa possidet, auro onustus, ut sordidum marsupium : at qui justus est, est et decorus : decorum enim, est ordo : quemadmodum autem oportet et decorum est, in administrandis bonis suis et distribuendis, moderatus. « Sunt *enim* qui seminant, et plura colligunt [3], » de quibus scriptum est : « Dispersit, dedit pauperibus; jus» titia ejus manet in sæculum sæculi [4]. » Quare non qui habet et servat, sed qui impertit, est dives : et impertitio ac

[1] Prov. VIII, 10, 11. — [2] Ibid, 19. — [3] Id. XI, 24. — [4] Psal. CXII, 9.

communicatio, non autem possessio, beatum reddit. Animæ autem fructus est benigna communicatio. Divitiæ ergo sunt in anima. Jam vero bona possideri solum possunt a bonis : boni autem Christiani. Homo autem insipiens vel intemperans neque boni sensum habere potest, neque consequi possessionem : a solis ergo Christianis possunt bona possideri. His autem bonis nihil est divitius : hi sunt ergo soli divites. Veræ enim sunt divitiæ, justitia, et Logos, qui est quovis thesauro pretiosior. Quæ quidem divitiæ ex pecoribus et prædiis non augentur, sed a Deo donantur, divitiæ quæ auferri non possunt, quarum est thesaurus sola anima, possessio ei qui illam possidet optima, quæ hominem vere reddit beatum. Cui enim adest, nihil eorum ut expetat quæ non sunt in nostra potestate, ea autem quæ expetit, ut consequatur : quinetiam quæ sancte desiderat, ea cum petit, a Deo ut accipiat, quo modo non is multa, imo vero omnia possidet, qui thesaurum æternum, nempe Deum, habet? « Petenti, » *inquit*, dabitur, et pulsanti aperietur [1]. » Si Deus nihil negat, ejus sunt omnia qui pius est.

CAPUT VII.

Quod pulchrum viaticum Christiano sit frugalitas.

Deliciæ autem, quæ in voluptatibus vagantur, grave sunt hominibus naufragium. A vero enim honesti studio, et quæ viro bono conveniunt voluptatibus, aliena est hæc jucunda et laudis expers multorum vita. Homo enim est natura excelsum et erectum animal, et quod veri quærendi desiderio tenetur, ut qui Unius opus sit. Ea autem quæ in ventrem incumbit, ejus vita, nihil habet augusti, cum sit digna opprobrio, et fœda, et ridicula. A divina autem vita nihil

[1] Matth. VII, 7, 8.

tam alienum est, quam voluptatis studium : utpote qua similiter quis vescitur ac passeres, coit autem similiter ut hirci et sues. Voluptatem enim bonum existimare ejus est qui plane quid honestum sit ignorat. Porro autem nimia divitiarum cupiditas hominem a recta vitæ ratione dimovet, ut in turpia sine pudore feratur, si modo ei, sicut feræ, copia sit quibusvis vesci, et quælibet similiter bibere, et in rebus venereis suam quacumque ratione libidinem explere : et ideo rarissime *regni Dei* fit hæres [1]. Quorsum ergo tot parantur obsonia? an non ut unum ventrem impleant? Quam res sit immunda ingluvies, arguunt sterquilinia in quæ ventres nostri expuunt reliquias convivii. Quorsum autem tot pocillatores congregant, cum calice uno possint impleri? quorsum autem vestium arcas? quorsum vasa aurea? et quorsum ornamenta? Compilatoribus et sceleratis hominibus hæc parantur, et oculis qui satiari nequeunt. «Eleemo» synæ autem et fides, *inquit Scriptura*, te non deserant [2]. » Ecce igitur Heliam quoque Thesbitem habemus pulchrum exemplum frugalitatis, cum sedit sub *rhamno* [3], et angelus ei affert alimentum : «Erat subcineritius panis hordeaceus, » et amphora aquæ : » ejusmodi prandium ad eum misit Dominus. Proficiscentes ergo nos ad veritatem, accinctos esse oportet. « Ne portetis, *inquit Dominus*, crumenam, non » peram, neque calceamentum [4] : » hoc est : Ne possideatis divitias quæ solum in crumena reconduntur : ne vestra implete horrea, tanquam sementem in pera deponentes, sed iis etiam qui egent impertite. Ne de jumentis et famulis sitis nimium solliciti, quæ cum onera portent, *calcei* divitum in itinere allegorice dicuntur. Abjicienda est ergo vasorum multitudo, et pocula aurea et argentea, et famulorum turba : et pulchræ venerandæque pedissequæ a Pædagogo accipiendæ, qui dat nobis ut per nos operari, et parvo con-

[1] Marc. x, 24. — [2] Prov. III, 3. — [3] 3 Reg. XIX, 4, 6. — [4] Luc. x, 4.

tenti esse possimus. Jam vero ita incedendum est ut convenienter Logo ingrediamur : et si cui adsit uxor et filii, domus nequaquam est onus, quæ cum prudenti viatore migrare didicerit. Uxor quoque, quæ virum diligit, est componenda, similiter ac maritus, ut ad iter paráta sit. Pulchrum est viaticum viæ quæ ducit ad cœlum, si frugalitatem una cum honesta gravitate jungamus. Mensura autem, sicut pes calcei, ita etiam uniuscujusque possessionis est corpus. Quod autem superabundat, qualia sunt, inquit, ornamenta et supellex divitum, oneri sunt, non ornatui corporis. Oportet autem vi in cœlos conscendere, et pulchrum baculum, beneficentiam scilicet, circumferre; et iis qui affliguntur elargiendo, veram quietam percipere. Fatetur enim Scriptura, « animæ redemptionis pretium esse pro- » prias divitias [1] : » hoc est, si ditescat, salvus erit per elargitionem. Quemadmodum enim quicumque putei scaturiunt[2], exhausti in pristinam mensuram revertuntur : ita etiam elargitio, quæ est bonus fons benignitatis, potum sitientibus communicans, rursus augetur et repletur : quemadmodum ad ubera quæ suguntur, vel etiam mulgentur, solet lac confluere. Est enim minime indigens qui Deum Logon habet omnipotentem, et nullo eorum quibus opus habet unquam eget : Logos enim possessio est cui nihil deest, et est causa omnis copiæ. Si quis autem dixerit se sæpe vidisse justum cui panis deerat; hoc quidem rarum est et id ubi non est alius justus. Sed tamen illud quoque legat : « Non in solo pane » vivet justus, sed in verbo Domini [3], » qui est panis verus, panis cœlestis. Vir ergo bonus nunquam laborat inopia, quandiu habuerit salvam in Deum confessionem : licet enim ei petere et accipere ea quibus indiget, a Patre universo-

[1] Prov. XIII, 8.
[2] Vide D. Guillon, p. 431.
[3] Deut. VIII, 3. Matth. IV, 4.

rum, et propriis frui, si Filium servet. Hoc quoque adest, ut nullam sentiat indigentiam. Hic noster Logos fungens munere Pædagogi, dat nobis divitias; nec ditescere ulla est invidia iis qui per ipsum id possident, ut nullius egeant. Qui has habet divitias, hæres regni Dei fiet.

CAPUT VIII.

Quod similitudines et exempla sint rectæ doctrinæ pars maxima.

Si quis autem vestrum delicias perpetuo fugerit, a frugalitate eductus, involuntarios labores facilius sustinere meditabitur, voluntarias afflictiones pro persecutionum perpetuis habens exercitiis; ut cum ad necessarios venerit labores, et dolores ac metus, ad eos tolerandos non sit inexercitatus. Et ideo patriam non habemus in terra, ut possessiones terrenas contemnamus. Est itaque ditissima frugalitas, ut quæ par sit sumptibus non deficientibus, qui in ea in quæ oportet, et quantum oportet, impendendi sunt. Nam τέλη sunt sumptus. Et quomodo oporteat quidem uxorem simul cum marito vivere, et de ministrando sibi, et de domus administratione, et usu famulorum, præterea etiam de tempore matrimonii, et de iis quæ ad mulieres pertinent, superius disseruimus in sermone de nuptiis. Quæ autem ad pædagogicam institutionem pertinent, ea nunc nobis adumbranda restant, christianam vitam delineantibus. Et plurima quidem jam dicta, et in formam pædagogicæ institutionis redacta sunt. Quod autem restat, subjiciemus. Neque enim parvi ad salutem momenti sunt exempla. *Ulyssis uxorem vide,* ait Tragœdia,

Non eam letho dedit
Telemachus, ut quæ non superduxit viro
Virum, at cubile castum in ædibus colit.

Flagitiosum exprobrans adulterium, pulchram temperantiæ imaginem ostendit, in maritum amorem. Ilotas autem (servorum nomen sunt Ilotes) Lacedæmonii cogentes inebriari, sibiipsis sobriis ea quæ faciebat ebrietas, ut hoc quasi remedii loco sibi esset, et ad vitæ emendationem conduceret, ostendebant. Observantes ergo illorum turpitudinem, docebantur ne in idem quod damnabant vitium inciderent, ex ebriorum probro hoc consequentes, quod ipsi non peccarent. Ex hominibus enim alii quidem aliorum edocti exemplis servantur : alii vero sua sponte virtutem vel amplecti solent, vel quærere.

Optimus ille quidem est, qui percipit omnia per se :

Ipse est Abraham, qui Deum quæsivit.

Is bonus est rursus, qui paret recta monenti :

Hi sunt discipuli, qui Logo crediderunt : et ideo ille quidem appellatus est *amicus* [1], illi autem Apostoli : unum et eumdem Deum ille quidem magna cura et studio inquirens, hi vero prædicantes : sunt autem ambo, populi. Horum autem amborum auditores, ille quidem per inquisitionem commodum consecutus est, hic vero salvus evasit per inventionem.

Sed qui nec per se sapit, et cum recta monetur
Non tamen ad mentem revocat, vir inutilis ille est :

Populus alius est gentilis, inutilis : hic est populus qui Christum non sequitur. Multis tamen modis juvans Pædagogus, qui est hominibus benignus, alia suadet, alia exprobrat. Jam vero aliis quoque peccantibus, eorum nobis ostendit turpitudinem, et quod eam consequitur supplicium, simulque et alliciens, et admonens, hoc consilio ut nos a vitio averteret, ea quæ illis evenerunt clementissime ob oculos ponens. Per quas imagines manifeste iis qui male affecti

[1] Jac. II, 23.

erant, remedium attulit; eos vero qui iis similia audebant prohibuit : alios ad tolerantiam fundavit : alios a vitio repressit : alios vero etiam curavit, per contemplationem ejus quod est simile, traducendo ad id quod est melius. Quis enim quempiam in via sequens, non caverit, si prior in fossam ceciderit, ut devitet periculum, peccatum sequi declinans? Quis vero athleta, qui viam quæ ad gloriam ducit didicerit, aliumque viderit athletam, qui eum præcessit, præmium habuisse, non contendit ad coronam, ipsum priorem imitans? Multæ sunt ejusmodi similitudines divinæ sapientiæ. Unius autem exempli meminero, et paucis exponam. Id quod accidit Sodomitis, fuit quidem iis qui scelus admiserant judicium; pædagogica autem institutio iis qui audiverint. Sodomitæ cum per multas delicias in libidinis vitium impegissent, adulteria quidem secure committentes, puerorum autem insano amore ardentes, respexit eos Logos, qui videt omnia, quem latere non possunt qui nefaria perpetrant[1]. Neque vero eorum libidini acquievit vigilans humani generis Custos : nos autem ab illorum imitatione avertens, ad suamque moderationem et temperantiam instituens, aliquos interim invadens peccatores, ne si impunita relinqueretur impudicitia, ea frueretur nimia securitate, jussit comburi Sodoma : providi illius ignis exiguam partem effundens in intemperantiam, ne si non castigata esset eorum libido, fores nimis aperiret iis qui feruntur ad voluptatem. Fuit ergo justum Sodomorum supplicium hominibus imago, qua de adipiscenda salute recte ratiocinari discerent. Qui enim non similiter peccarint ac ii qui puniti sunt, nunquam peccatoribus similes pœnas dederint; ut qui non peccando, pœnam quoque caverint. « Volo enim vos scire, *inquit Judas*, quod Deus, qui semel servavit populum ex Ægypto, » secundo perdidit eos qui non crediderunt; et Angelos

[1] Genes. xv.

» qui non custodierunt suum imperium, sed reliquerunt pro-
» prium habitaculum, in judicium magni diei, vinculis æter-
» nis sub caligine agrestium angelorum custodiit[1]. » Et paulo post eorum qui judicantur imagines admodum ad docendum apposite explicat : « Væ eis, quod in via Cain ambula-
» verunt, et in terrore Balaam effusi sunt, et in contradic-
» tione Core perierunt[2]. » Eos enim qui non possunt attingere libertatem adoptionis filiorum Dei, arcet metus, ne se insolenter gerant. Ideo enim sunt minæ ac supplicia, ut timentes pœnas a peccatis abstineamus. Possum tibi narrare pœnas nimiæ ornatus cupiditatis et inanis gloriæ, non autem solius intemperantiæ ; et præterea maledicta afferre in eos qui propter divitias male sentiunt et se gerunt, in quibus Logos terrendo prohibet a maleficiis. Cæterum parcens prolixitati operis, adducam Pædagogi præcepta quæ sequuntur, ut minas prætercam.

CAPUT IX.

Quanam de causa sit balneum accedendum.

Balnei ergo (ab eo enim digressa est oratio) quatuor sunt causæ propter quas ad ipsum accedimus : vel enim causa munditiei, vel caloris, vel sanitatis, vel postremo voluptatis. Voluptatis autem causa quæ instituitur lotio, est rejicienda : impudens enim voluptas est omnino excindenda. Sumendum est autem lavacrum, mulieribus quidem mundationis causa et sanitatis; solius autem sanitatis causa, viris. Caloris vero causa lavari est superfluum, cum quod frigore collapsum est possit aliter recreari. Porro autem balnei frequentes usus vires adimunt, naturalemque roboris vehementiam relaxant : sæpe autem vi-

[1] Jud. 5, 6. — [2] Ibid. 11.

rium defectiones et deliquia inde proveniunt. Quodammodo enim corpora, non secus ac arbores, non solum ore, sed etiam iis qui per totum corpus inter lavandum aperiuntur, meatibus bibunt. Hujus autem rei est indicium, quod qui sitierint, deinde in aquas descenderint, siti remedium sæpe invenerunt. Nisi ergo ad aliquid prosit lavacrum, non oportet nos eo resolvere. Veteres ea ἀνθρωπογναφεῖα, hoc est, *fullonicas hominum officinas,* vocarunt, quoniam citius quam par erat pannosa corpora efficiunt, et ante tempus cogunt ea decoquendo consenescere, dum non secus ac in ferro, calore caro mollificatur; hinc frigidi veluti tinctura et temperatura opus habemus. Neque vero semper est lavandum, sed sive paulo fueris inanior, vel rursus paulo repletior, respuendum est balneum : sed eo certe utendum est habita ratione ætatis, corporis, et temporis anni. Non enim omnes semper, nec semper juvat, ut qui earum rerum sunt periti fatentur. Nobis autem sufficit symmetria, quam semper, ut vitæ nostræ opem ferat, advocamus. Neque enim balneo adeo utendum est, ut manus alterius egeamus adminiculo : neque vero assidue et sæpe in die lavandum est, sicut frequenter in forum ventitamus. Jam vero multos quoque habere qui perfundant, est proximos injuria afficere per delicias : et est eorum qui non intelligunt, oportere esse commune eorum qui lavantur balneum. Oportet autem maxime quidem lavare animam purgante Logo, et nonnunquam etiam corpus propter sordes quæ ei adnascuntur. Quinetiam sunt nonnunquam resolvendi labores : « Væ enim vobis, Scribæ et Pharisæi hy-» pocritæ, *dicit Dominus,* quoniam similes estis sepulcris » dealbatis. Sepulcrum pulchrum apparet extrinsecus : in-» tus autem plenum est mortuis ossibus, et omni immun-» ditia [1]. » Et rursus dicit eisdem : « Væ vobis, quoniam

[1] Matth. xxiii, 27.

» mundatis quod est extrinsecus poculi et patinæ, intus au- » tem plena sunt immunditia : munda primum quod intus » est poculi, ut sit etiam mundum quod est exterius[1]. » Optimum ergo lavacrum expurgat sordes animæ, estque spiritale : de quo dicit aperte Prophetia : « Abluit Dominus » sordes filiorum et filiarum Israel, et mundabit sanguinem » ex medio ipsorum[2], » sanguinem iniquitatis, et cædes Prophetarum. Purgationis autem modum subjunxit Logos, dicens : *In spiritu judicii, et in spiritu ustionis.* Quod est autem e corpore carneum, vel per solam aquam abluitur : ut fit sæpe ruri, ubi non est balneum.

CAPUT X.

Quod exercitia quoque sint diligenda iis qui vitam agunt rationi consentaneam.

Adolescentibus autem sufficit gymnasium, etiamsi adsit balneum. Etenim ut hæc viri quoque longe balneis anteferant, forte non malum fuerit; ut quæ habeant aliquid quod juvenibus confert ad sanitatem, studiumque ac laudis cupiditatem afferunt, ut non solum bonæ corporis habitudinis, sed etiam animi hilaritatis curam gerant. Quod si fiat ita, ut a rebus interim melioribus non abstrahantur, scitum est, et non inutile. Neque vero hic sunt abducendæ mulieres a labore corporis : sed non ad luctam et cursum exhortandæ sunt; verum in lana et tela sunt exercendæ, et ut pistrici adsint, si opus sit. Præterea autem ipsas per se uxores oportet ex penu afferre ea quibus opus habemus : et neque eis ad pistrinum accedere turpe est : sed neque in coquendo obsonio versari, ut id fiat marito gratum, mulieri domus custodi et auxiliatrici est

[1] Matth. xxiii, 25, 26. — [2] Isai. iv, 4.

dedecus. Jam vero, si et per se vestes stragulas excusserit, et sitienti marito potum præbuerit, cibumque apposuerit honestissime, seque ad moderatam sanitatem ita exercuerit, talem mulierem suscipit Pædagogus, quæ « cubitos extendit ad ea quæ sunt utilia, manus suas colo fulcit, easdemque pauperi aperit, carpum vero mendico porrigit [1], » nec, quod præcipuum est ministerium, ad imitationem Saræ viatoribus succurrere erubescit : dixit enim ei Abraham : « Festina, et commisce tres mensuras similæ, et fac subcineritios [2]. Rachel autem, filia Laban, veniebat, *inquit*, » cum ovibus patris sui [3]. » Nec ea suffecerunt, sed docens quam omni esset fastu aliena, subjunxit : « Ipsa enim pascebat oves patris sui. » Alia nobis innumerabilia præbent Scripturæ exempla frugalitatis, ministerii, et etiam exercitii. Ex viris autem, alii quidem nudi luctentur : alii vero parvo quoque globo ludant, præcipue eo ludo quem pheninda dicunt, in sole. Aliis vero sufficit deambulatio rus euntibus, vel in urbem descendentibus. Quod si etiam ligonem tractaverint, non est hæc illiberalis quæstus œconomici accessio ad agricolam pertinentis exercitii. Cæterum oblitus sum propemodum dicere, quod Pittacus ille, rex Mitylenæorum, molebat, acri utens exercitio. Pulchrum est autem etiam aquam per se haurire, et ligna scindere quibus sit usurus. *Jacob* [4] autem pascebat oves Laban, quæ relictæ fuerant, regale habens signum, *virgam styracinam*, quæ per lignum meditabatur naturam mutare in melius. Multis quoque, quæ alta fit voce, lectio est exercitium. Jam vero lucta quoque, quam admisimus, non assumatur gratia inutilis contentionis et vanæ gloriæ cupiditatis, sed ut viriles excernantur sudores. Nec vero laborandum est in ostentando ea in re artificio, sed recta lucta certandum est, collorum, manuum, laterum explicatione et motu. Est enim

[1] Prov. xxxi, 19, 20. — [2] Genes. xviii, 6. — [3] Id. xix, 9. — [4] Id. xxx, 37.

honestior et virilior, quæ cum decoro robore fit hoc modo exercitatio, quæ utilis et conducibilis sanitatis gratia assumitur. Reliquæ sunt aliæ, quæ gymnasticæ non liberalium vitæ studiorum meditationem profitentur. Modus autem est ubique attendendus. Quemadmodum enim est optimum ut labores cibos præcedant : ita supra modum laborare, est et pessimum, et molestum, et morborum causa. Neque ergo oportet esse omnino otiosum, neque penitus labore fatigatum. Sicut enim de alimento diximus, ita etiam dicendum est ubique in omnibus. Non ad voluptatem luxuriosamque rationem vita agenda est : nec rursus ad contrariam et quæ nullum habeat temperamentum, sed eam quæ inter hæc medium locum obtinet, estque temperata, ac moderata, et pura ab utroque vitio, deliciarum scilicet et parcitatis. Jam vero, sicut etiam ante diximus, sibi ipsi sufficere, est exercitium a fastu alienum : ut, exempli gratia, quis ipsi sibi calceos induat, pedes lavet, oleo unctum confricet. Porro autem ei quoque qui fricavit mutuam dare operam, id quoque est communicativæ justitiæ exercitium : et dormire juxta amicum ægrotantem ; et impotenti ministrare ; et egenti ea quæ sunt necessaria apponere. *Et apposuit* eis, inquit, tribus Abraham prandium *sub arbore*, et *astitit eis* comedentibus[1]. Piscatio quoque, quemadmodum *Petro*[2], si nobis superfuerit a necessariis Logi disciplinis otium. Hæc est autem melior piscatio, quam Dominus largitus est discipulo, qui tanquam pisces in aqua, *homines piscari* docuit[3].

[1] Genes. XVIII, 8. — [2] Joan. XXI, 3. — [3] Matth. IV, 18, 19.

CAPUT XI.

Compendiosa optimæ vitæ pertractatio.

Quocirca et aurum gestare, et molliori uti veste, non omnino rescindendum est: sed frænandæ sunt rationis expertes affectiones, ne per nimiam dissolutionem abripientes, ad mollem nos ac luxuriosam vitam impellant. Quæ enim in satietatem impegerunt deliciæ, mirandum in modum exultant, et resistunt, aurigamque et pædagogum excutiunt, qui procul habenas retinens, equum humanum fert et agit ad salutem: animæ scilicet partem a ratione alienam, quæ in voluptates, et vituperandas appetitiones, et gemmas, et aurum, et vestem variam, reliquumque luxum efferatur. Illud autem memoria maxime tenendum est, quod sancte dictum est: « Conversationem vestram in gentibus » habentes honestam, ut in quo de vobis male loquun- » tur, tanquam maleficis, ex honestis operibus suspicien- » tes Deum glorificent[1]. » Nobis ergo concedit Pædagogus frugali veste uti, albo colore, ut diximus: ut non arti varieganti, sed naturæ generanti, nos accommodantes, quidquid est fallax et veritatem ementitur repellentes, simplicem et uniusmodi veritatem amplectamur. Nimis delicatam adolescentulam reprehendens Sophocles, dicit:

Quæ fœminarum sunt amictæ vestibus.

Quemadmodum enim militis, et nautæ, et principis, ita etiam viri temperantis est propria vestis, quæ non est curiose elaborata, et est decora ac munda. Unde etiam quæ in Lege per Mosen de *lepra* lata est lex, rejicit id quod est varium et multis maculis notatum, tanquam nefarium, ut quod sit serpentis variiss quamis simile[2]. Eum ergo qui va-

[1] 1 Pet. II, 12. — [2] Levit. VIII.

rietate colorum minime efflorescit, totus autem a vertice capitis usque ad extremos pedes est candidus, mundum esse vult; ut a corpore transientes, varia ac versipelli mentis affectione deposita, eum qui non est varius nec anceps, simplicem véritatis colorem diligamus. Qui autem in hoc quoque Mosis est imitator, longe optimus Plato, illam *texturam* admittit, « cui non amplius operis est ad» hibitum quam pudica mulier postulet. Albi vero colores » honestati conveniunt. » Alibi quoque dicit : « Et in textura » non adhibere tincturas præterquam ad ornamenta belli. » Pacificis ergo hominibus et lucidis album convenit. Quemadmodum ergo signa, quæ quidem ad causas proxime accedunt, si adsunt, ipsas præsentes significant; vel potius effecti existentiam monstrant; quemadmodum fumus ignem, bonus autem color bonusque pulsus sanitatem : ita etiam apud nos hujusmodi amictus indicat qualis sit nostrorum morum constitutio. Pura autem est et simplex temperantia; quoniam munditia est habitus puram vitæ rationem præparans, et minime mixtam turpibus. Simplicitas autem est habitus qui tollit superflua. Solida autem vestis, et præcipue quæ fullonem experta non est, protegit calidum quod est in corpore : non quod in se vestis habeat caliditatem, sed quod eam quæ est in corpore exeuntem revocet, et ei non præbeat exitum : quod si etiam aliqua in eam forte inciderit, ipsam in se comprehensam continet, et ab ipsa excalefacta corpus vicissim calefacit : quapropter hieme ea maxime utendum est. Ea autem est facilis. Facilitas autem est habitus ab iis quæ sunt superflua alienus, qui ad hoc ut nihil desit, suscipit ea quæ sufficiunt ad numerum eorum quæ pertinent ad sanitatem, et ad beatam vitam. Porro autem utatur etiam fœmina veste frugali et honesta; magis autem molli quam viro conveniat, sed non quæ pudorem omnino abjecerit, nec plane mollitie diffluat. Con-

gruant autem vestes ætati, personæ, figuris, naturæ, studiis. Pulcherrime enim nobis præcipit divinus Apostolus, « ut Jesum Christum induamus, et ne carnis curam gera- » mus in desideriis [1]. » Prohibet autem Logos, ne auriculas sauciemus, vim naturæ afferentes. Cur non enim itidem narem? ut illud etiam impleatur quod dictum est : « Quem- » admodum inauris in nare suis, ita improbæ fœminæ pul- » chritudo [2]. » In summa enim, si quis auro se ornari existimet, is est auro inferior : qui autem est auro inferior, is non est ejus dominus. Se autem Lydio ramento minus esse honestum et inferiorem fateri, quomodo non est absurdissimum? Quemadmodum ergo polluitur aurum suis immunditia cœnum rostro suo conturbantis; ita quæ sunt luxui deditæ mulieres, si a nimiis copiis incitentur ad libidinem et impudicitiam, veram pulchritudinem inquinamentis veneris polluunt. Dat ergo eis annulum aureum, nec eum quidem ad ornatum, sed ut ea obsignet quæ domi digna sunt quæ custodiantur, propterea quod servandæ domus ad eam cura pertinet. Si enim rectam Pædagogi institutionem omnes probe sequerentur, nihil opus esset signaculis, cum omnes essent ex æquo justi et servi et domini : sed quoniam homines doctrinæ expertes sunt ad injurias faciendas propensiores, fuit opus sigillis. Sed nonnunquam etiam de illa severitate est aliquid remittendum : nonnunquam enim concedendum est illis quæ in conjugem minus continentem incidunt, ornari, ut marito suo placeant. Hic autem eis constituatur terminus, ut a solis suis maritis laudari, et eis placere ambiant. Atque ego quidem nollem eas corporeum exercere decorem, sed eos quibus nupserunt pudico amore delinire, qui quidem est validum et justum medicamentum : sed quoniam ii volunt esse misera et infelici anima, propositum ipsis sit, si pudicæ esse velint, a ratione

[1] Rom. XIII, 14. — [2] Prov. XI, 22.

alienas maritorum cupiditates paulatim sedare. Ipsi autem ad frugalitatem sensim sunt inducendi, paulatim assuefaciendo ei, quod est temperatius. Honestas enim non ejus quod est putidum et importunum adjectione, sed ejus quod est supervacaneum detractione accedit. Ea ergo quæ a fœminis ad luxum comparantur, ab eis tanquam pennæ detrahenda sunt; ut quæ instabilem insolentiam inanesque voluptates procreent, quibus excitatæ et quodammodo alatæ, sæpe a matrimoniis avolant. Quocirca fœminæ honeste ornandæ, et pudico pudore constringendæ sunt, ne a veritate per insolentiam diffluant. Atque honestum quidem est, ut viri uxoribus suis fidem habentes, eis domus custodiam permittant, ut quæ eis ad id opitulatrices datæ sunt. Quod si oporteat nos quoque, dum rempublicam gerimus, et in agris etiam alia opera exercemus, et sæpe etiam sumus sine uxoribus, nonnulla ut sint tutiora obsignare, dat nobis quoque unum ad hoc signaculum : alii autem sunt abjiciendi annuli. Ut vult enim Scriptura, « Aureus prudenti mundus est disciplina [1]. » Quæ aurum autem gestant mulieres, mihi videntur timere ne, si quis aurum ab eis abstulerit, existimentur ancillæ, cum non sint ornatæ. Nobilitas autem veritatis, quæ nativa animæ pulchritudine dijudicatur, non emptione et venditione, sed illiberali mente servum discrevit. Nobis autem non videri, sed esse liberos convenit, qui a Deo quidem instituti, et a Deo adoptati sumus. Et ideo et status, et motus, et incessus, et vestitus, et universa, ut semel dicam, vita est quam maxime libera suscipienda. Sed neque est a viris annulus in articulo ferendus ; hoc enim est muliebre : sed in parvo digito, atque adeo in extrema ejus parte est collocandus : ita enim erit manus maxime ad operandum expedita in iis in quibus ea egemus; neque facile excidet sigillum, quod majore ar-

[1] Eccli. xxi, 21.

ticuli ligamento custoditur. Sint autem nobis signacula, columba, vel piscis, vel navis quæ celeri cursu a vento fertur, vel lyra musica qua usus est Polycrates, vel anchora nautica quam insculpebat Seleucus : et si sit aliquis qui piscetur, meminerit Apostoli, et puerorum qui ex aqua extrahuntur. Neque enim idolorum sunt imprimendæ facies, quibus etiam adhærere prohibitum est : sed nec ensis, vel arcus, iis qui pacem persequuntur; nec pocula iis qui sunt temperantes. Multi autem lididinosi nudatos habent amasios, vel amicas, ut ne, si velint quidem, amatorias ex animo deponere perturbationes possint, quod libido eis perpetuo in mentem revocetur. De pilis autem ita videtur : Virorum quidem caput sit rarum, nisi forte pilos crispos habeat : barba autem, hirsuta. Intorti autem capilli ne a capite nimium demittantur, in comam muliebrem dilabentes; viris enim barba sufficit. Quod si quis etiam barbam nonnihil tondeat, ea tamen non est omnino denudanda; est enim turpe spectaculum : barbæque ad cutem usque tonsura non videtur multum abesse a vulsione et lævore. Statim enim ecce Psalmographus barbæ coma delectatus, « Sicut un-
» guentum, *inquit,* quod descendit in barbam, barbam Aa-
» ron [1]. » Is cum *barbæ* conduplicatione decorem laudasset, vultum exhilaravit unguento Domini. Quoniam autem non decoris gratia tonsura, sed propter alias necessitates assumitur, pili quidem capitis, ne, si aucti fuerint, descendentes visum impediant, et forte qui in superiori labri parte inter comedendum polluuntur, tondendi sunt, non novacula, est enim illiberale, sed duabus tonsorum forficibus : barbæ autem pili, qui nihil molestiæ afferunt, non sunt vexandi, ut qui vultui gravitatem afferant, et quemdam paternum terrorem incutiant. Porro autem multos quoque docet non peccare corporis habitus, quod inde facile de-

[1] Psal. CXXXIII, 2.

prehendantur. Iis autem qui nolunt aperte peccare, occultus habitus et non insignis est gratissimus. Quod veriti ii quibus licet peccare, propterea quod non cognoscantur, multis assimilati ut secure possent peccare consecuti sunt. Non solum ergo severum virum ostendit capillorum raritas, sed etiam efficit ut minus facile lædatur cranium, cum et frigori et æstui ipsum assuefaciat, et incommoda quæ ab eis proficiscuntur repellat, quæ quidem coma instar spongiæ in seipsam recipiens, perpetuam ex humore noxam cerebro infligit. Mulieribus autem crines mollire sufficit, et tenui aliqua fibula comam juxta collum alligare frugaliter, simplici cultura pudicas comas in germanam pulchritudinem alentibus. Meretricii enim capillorum plexus, et catenarum nexus cum eas deformes reddunt, tum etiam pilos discerpunt, artificiosis texturis evellentes : quibus etiam fit ut ne sua quidem tangant capita, ne capillos confundant pertimescentes. Quinetiam non sine metu eas invadit somnus, dum timent ne texturæ figuram imprudentes conturbent. Alienorum autem capillorum appositiones sunt omnino rejiciendæ, et externas comas capiti adhibere est maxime impium, quo fit ut mortuis pilis cranium induant. Cui enim manum imponit presbyter? cui autem benedicet? Non mulieri quæ est ornata, sed alienis capillis, et per ipsos alii capiti. Si autem « mulieris *quidem* caput est vir, viri autem » caput est Christus[1] : » quomodo non est impium eas in duplex peccatum incidere? Per immodicam enim comam viros decipiunt : Dominum autem, quantum in ipsis est, dedecore afficiunt, dum meretricie ornantur in fraudem veritatis, et caput, quod vere pulchrum est, infamant. Nec ergo pili sunt tingendi, nec canis color mutandus. Neque enim vestem variare concessum est : et maxime abest ut senilis ætas, quæ venerationem et auctoritatem conciliare apta

[1] I Cor. XI, 3.

est, tegenda sit. Dei autem decus in lucem proferendum est, ut id revereantur adolescentes. Quandoque enim evenit ut, cum impudenter se gerentibus apparuisset instar pædagogi canities, eos traduxit ad modestiam, et visus fulgore juvenilem terruit et repressit cupiditatem. Sed neque vultus suos callidæ artis illecebris illinere debent. Pudicum autem eis ornatum ostendemus. Pulchritudo enim optima primum est pulchritudo animæ, ut sæpe significavimus, quando fuerit sancto Spiritu, et iis quæ ab eo oriuntur fulgoribus ornata, justitia, prudentia, fortitudine, temperantia, bonorum amore, et pudore, quo nullus color nitidior unquam visus est. Dein ornetur etiam pulchritudo corporis, apta membrorum et partium competentia cum bono colore. Hic est sanitatis aptus et appositus ornatus, per quem ficti simulacri accedit ad verum transitus, convenienter figuræ quæ a Deo data est. Ad ornandum autem secundum naturam magno prædita est artificio potus temperatura, et cibi commoderatio. Non solum enim corpus ex his sanitatem obtinet, sed etiam facit ut ex his appareat pulchritudo. Ex igneo enim, fulgor et splendor accedit : ex humido autem, nitor et gratia : ex sicco autem, virtus et stabilitas : ex aëre autem, spirandi facilitas, et par æquilibrium : ex quibus concinna et pulchra hæc Logi statua ornata est. Sanitatis autem liberalis flos est pulchritudo : sanitas enim intus operatur, exterius autem efflorescens pulchritudo, bonum colorem manifestum ostendit. Pulcherrimæ ergo et saluberrimæ vitæ agendæ rationes, corpora exercendo, germanam et firmam efficiunt pulchritudinem, dum calor in seipsum attrahit succum omnem et frigidum spiritum. Est autem caliditas apta ad se trahere, cum motu ventilatur : postquam autem attraxerit, excalefactum, paulatim per ipsas carnes exhalat nutrimenti superabundantiam, aliquanta quidem humiditate, sed insigni caliditate : et ideo prius quoque exinanitur

nutrimentum. Corpori autem immobili cibus minime adhærescit, sed excidit : quemadmodum a frigido clibano panis, vel totus, vel solum fundum relinquens. Jure ergo iis qui per exercitiorum abstersiones non excernunt, et urinæ et stercora redundant. Redundant etiam eis alia excrementa, et præterea sudores, cum alimentum minime distribuatur corpori, sed effundatur in ea quæ sunt supervacanea. Hinc etiam excitantur libidines, cum ad partes genitales moderatis motibus affluat superfluitas. Quocirca liquefacere oportet hanc superfluitatem, et eam in concoctionem effundere, per quam rubescit species. Est autem absurdum eos qui *ad Dei imaginem et similitudinem* facti sunt [1], archetypum quodammodo contemnentes, externum ornatum inducere, pravum hominum artificium Dei opificio præferentes. Jubet autem Pædagogus eas prodire « in vestitu honesto, cum pudore et modestia seipsas exornare [2], » subjectas viris propriis, ut si qui verbo non pareant, per » uxorum conversationem absque verbo lucrifiant. Cum viderint, *inquit,* castam vestram, quæ est in verbo, conversationem. Quarum sit, non qui est extrinsecus plicaturæ, » vel auri appositionis, vel vestium indumenti ornatus : sed » occultus cordis homo, in incorruptibilitate mitis et quieti » spiritus, qui est coram Deo pretiosus [3]. » Mulieribus autem, ut sibi ministrent, veram et maxime germanam affert pulchritudinem, ut quod earum corpora exerceat, et ipsas per se ornet : non ab aliis laboratum mundum immundum ac illiberalem et meretricium afferens, sed mundum uniuscujusque pudicæ mulieris, qui per manus ejus, quando maxime opus fuerit, et suppeditatur et texitur. Neque enim unquam convenit iis quæ ex foro emuntur, sed propriis ac domesticis videri ornatas operibus, quæ ex Dei legibus vitam suam instituunt. Res est enim pulcherrima,

[1] Gen. I, 26. — [2] I Tim. II, 9. — [3] I Pet. III, 1, 2, 3, 4.

mulier domus custos, quæ et se et maritum propriis ornamentis induit: per quæ omnes exultant, filii quidem propter matrem, maritus autem propter uxorem, ipsa autem propter eos, omnes vero propter Deum. Ut paucis igitur dicam, « Virtutis penus est fortis mulier, quæ cibos otiosa non » comedit : eleemosynæ autem leges sunt in ore ejus : quæ » os suum sapienter et legitime aperuit. Quam beatam di- » xerunt filii surgentes, maritus autem ejus laudavit [1], » ut sanctus Logos dicit per Salomonem. « Mulier enim pia be- » nedicitur, ipsa autem laudet timorem Domini. » Et rursus : « Mulier fortis corona est marito suo [2]. » Corrigendæ autem sunt quam maxime et figuræ, et aspectus, et incessus, et voces. Non enim eas ita se gerere oportet ut nonnullæ quæ, gestus comœdiæ imitantes, et saltatorum fractos motus servantes, effœminatis motibus mollibusque ingressibus et fictis vocibus, veluti in proscenium prodeunt, scintillantibus oculis intuentes, ad inescandum voluptate instructæ. « Mel enim a labris mulieris meretricis distillat, quæ ad gra- » tiam loquens, guttur tuum impinguat. At id quidem certe » postea felle amarius invenies, et magis acutum quam gla- » dium ancipitem. Insipientiæ enim pedes deducunt eos » qui illa utuntur, post mortem, ad inferos [3]. » Generosum certe Sampsonem vicit fornicaria : et virum suum totondit alia mulier. Sed non ita decepit Joseph alia mulier [4] : victa est autem Ægyptia fornicatrix ; et sumens vincula temperantiæ, potentior apparet soluta potestate. Optime autem se habere videtur id quod dictum est : « In summa, nescio » ego susurrare, neque fractus in obliquum reflexo collo » ingredi, quemadmodum alios hic cinædos multos video » in civitate, vulsosque, ac picatos. » Muliebres autem motus, luxus, et deliciæ sunt omnino arcendæ. Mollis enim in

[1] Prov. XXXI, 26, 27, 28, 30. — [2] Id. XII, 4. — [3] Id. V, 3, 4, 5. — [4] Gen. XXXIX.

pcendendo motus, *effœminatique incessus*, ut ait Anacreon, sunt valde meretricia. « Ut mihi videtur, *inquit Comœdia*, meretricia vestigia relinquere formam et delicias. » Fornicatoria autem « vestigia minime figuntur in » veritate, vias enim vitæ non ingrediuntur : sunt autem » lubricæ ac periculosæ ejus orbitæ, et quæ non sunt cog- » nitu faciles [1]. » Porro autem oculis maxime parcendum est, quoniam melius est labi pedibus quam oculis. Dominus itaque compendiosissime medetur huic vitio : « Si te tuus, » *inquiens*, scandalizat oculus, excinde eum [2], » ex imo evellens cupiditatem : lascivi autem aspectus, et versatilibusac tanquam conniventibus oculis intueri, nihil est aliud quam oculis mœchari, cum per eos cupiditas ineat primæ pugnæ præludia. Ante totum enim corpus corrumpuntur oculi. « Honesta autem contemplans oculus, cor lætitia » afficit [3] : » hoc est, qui recte contemplari didicit, lætitia afficit. « Annuens autem oculo cum dolo, viris dolores con- » gregat [4]. » Talem utique effœminatum Sardanapalum, regem Assyriorum, in lecto pedibus sursum sublatis sedentem, purpuram carpentem, et albuginem oculorum versantem, introducunt. Quæ hæc exercent, mulieres suo intuitu sui ipsarum lenæ sunt : « Lucerna enim corporis est ocu- » lus [5], » inquit Scriptura : per quem scilicet apparent interna luce quæ cernitur illustrata. « Fornicatio autem » mulieris in elevatione oculorum [6]. Mortificate ergo » membra vestra, quæ sunt super terram, fornicationem, » immunditiam, perturbationem, cupiditatem malam, et » avaritiam, quæ est idolorum cultus, propter quæ venit » ira Dei super filios inobedientiæ [7], » clamat Apostolus : nos autem perturbationes animi excitamus, et non erubescimus? aliæ quidem ex iis mastichen devorantes, circum-

[1] Prov. v, 5, 6. — [2] Matth. v, 29. — [3] Prov. xvi, 2. — [4] Id. x, 10. — [5] Matth. vi, 22. — [6] Eccli. xxvi, 9. — [7] Coloss. iii, 5, 6.

euntes, diductis labris arrident iis qui ad eas accedunt : aliæ vero, perinde ac si digitos non haberent, fibulis quas ferunt, capita scalpentes, deliciantur, et ut eas vel ex testudine, vel elephante, vel aliquo alio animali mortuo factas habeant, magno studio procurant : aliæ autem, tanquam quæ habeant pullulantes quosdam flores, ut decoræ videantur aspectantibus, floridis circumlitionibus ornatæ, vultus suos commaculant. « Stultam *et* audacem *vocat hu-* » *jusmodi* mulierem *per Salomonem,* quæ nescit verecun- » diam. Sedit in foribus domus suæ aperte super sellam, » vocans eos qui in via prætereunt, eos qui vias suas recte » dirigunt [1]. » Vocat autem per suam speciem et universam vitam, dicens scilicet : « Quis est vestrum stultissimus? ad » me declinet. Iis autem, qui egent prudentia, præcipit di- » cens : Absconsos panes jucunde tangite, et dulcem furti » aquam : » furtivam hanc intelligens venerem. (Hinc adjutus Bœotius Pindarus, « Dulcis est, *inquit,* furtiva cura » veneris. ») «Miser autem nescit eam mortem afferre terri- » genis, et quod ad tignum inferorum tendit. Sed resilias, » *inquit Pædagogus,* neque in loco diutius habites, neque » in eam tuos defigas oculos : ita enim aquam alienam tra- » jicies, et transibis Acherontem. » Quocirca hæc dicit Dominus per Esaiam : « Propterea quod ambulaverunt filiæ » Sion erecto collo, et in nutibus oculorum, et simul cum » incessu trahentes tunicas, et pedibus ludentes, et humi- » liabit Deus filias Sion, et revelabit figuram earum [2], » figuram indecoram. Ego quidem censeo ne ancillas quidem, quæ probas sequuntur fœminas, oportere turpia dicere aut facere ; sed ipsas debere castigari a dominis. Valde itaque acriter dicit comicus Philemon : « Cum liceat » post mulierem liberam, quæ aspicitur, ancillam retro se- » qui pulchram, et ex Platæico consequentem quempiam,

[1] Prov. IX, 13, 14, 15, 16. 17, 18. — [2] Isai. III, 16, 17.

» eam limis intueri. » In dominam enim retorquetur ancillæ intemperantia, quæ concedit iis qui minora aggrediuntur, ut non vereantur ad majora conscendere, cum, ignoscendo turpibus, domina præ ferat se ea non damnare. Non succensere autem iis qui se dedunt libidini, est indicium animi ad similia propensi. *Qualis enim domina, talis est* (ut dicitur in proverbio) *catella.* A deambulatione autem nobis procul est amandandus furiosus incessus, sed honestus et lentus nobis est eligendus, non autem nimis tardus. Sed neque in via fluctuare, nec supina cervice obvios rescipere, an ipsum rescipiant, tanquam se in scena ostentantem, et digitis monstratum. Nec si in locum decliviorem detrudantur, eos oportet a famulis in pristinum locum reduci; ut nonnullos videmus delicatiores, qui videntur esse robusti, sed sunt ab animi mollitie effœminati. In fortis autem viri vultu nullum esse oportet signum mollitiei, sed neque in ulla parte corporis. Neque ergo in motu, neque in habitu inveniatur unquam quod virilem animum dedecoret. Neque vero tanquam jumentis famulis utendum est, ei qui fuerit sanæ mentis. Quemadmodum enim illis præcipitur, « ut cum omni metu dominis, non solum bonis et clementibus, sed morosis etiam et pravis, *ait Petrus,* subjiciantur [1] : » ita æquitas, et patientia, et benignitas dominis pulchre convenit. « In summa, este, *inquit,* omnes unanimes, misericordes, fratrum amantes, bonis visceribus » præditi, humiles, *et quæ sequuntur,* ut, *bonæ cujusdam* » *et amabilis* benedictionis hæredes sitis [2]. » Adolescentulæ imaginem volens describere Zeno Cittieus, eam ita effingit : « Sit, *inquit,* munda facies, supercilium non demissum, » nec oculus sublimis, neque fractus, cervix minime supina, nec remissa membra corporis, sed erecta, et intensis similia, et erecte extensa : in sermonem acumen, et

[1] 1 Pet. II, 18. — [2] Id. III, 8, 9.

» bona eorum quæ dicta fuerint memoria, habitusque et » motus qui nullam spem præbeat impudicis. Resideat quidem in vultu pudor, et virum aspectu præ se ferat. Procul autem absit myropolarum, aurificum, lanificum, » cæterarumque officinarum caligo, in quibus more meretricio ornatæ, tanquam sedentes in prostibulo, totum » diem transigunt. » Neque ergo viri, in tonstrinis et cauponis versantes, futiliter garriant, et assidentes mulieres cessent quandoque venari; qui etiam ut risum moveant, non cessant pluribus maledicere. Jam vero prohibendus quoque est tesserarum ludus : et præterea ex talorum ludo lucri studium, quod nonnulli acriter sequuntur. Talia enim improvida luxuria illis otiosis oblectamina suppeditat. In causa enim est desidies. Amant autem inania, qui sunt a veritate sejuncti : neque enim aliter possunt recreare animum absque damno. In quibusvis autem hominibus vitæ ratio animum eorum imitatur. Cæterum, ut est consentaneum, ea demum prodest consuetudo quæ intercedit cum viris bonis. Contra autem, vitæ usum cum improbis hominibus esse plane suillum agnoscens sapientissimus per Mosen Pædagogus, seniori populo *porcis* vesci prohibuit [1] : significans non oportere eos qui Deum invocant, cum impuris versari hominibus, qui porcorum instar corporalibus voluptatibus, obscœnisque cibis, et impudicis titillationibus prurientes, damnosa veneris voluptate perfunduntur. Sed neque « milvium, raptoque vescentem avem, et aquilam » dicit esse comedenda [2] : Non appropinquabis iis, inquiens, qui rapina victum sibi comparant. Porro autem alia quoque similiter eamdem habent allegoriam. Cum quibusnam autem vitæ habenda est conjunctio? Cum justis, rursus dicit per allegoriam : Quidquid « enim bifidam habet ungulam,

[1] Levit. XI, 7. Deut. XIV, 8. — [2] Levit. XI, 13, 14. Deut. XIV, 12.

» et ruminat[1]» est mundum. Quod bifidam enim habet ungulam, justitiæ ostendit æquilibrium, quæ ruminat proprium justitiæ nutrimentum, nempe Logon : qui extrinsecus quidem ingreditur per catechesin, quemadmodum nutrimentum; ex cogitatione autem, tanquam a ventre, ad rationalem reminiscentiam intrinsecus revocatur. Ruminat autem justus spiritale nutrimentum, cum Logon habet in ore. Bifida autem jure est justitia, ut quæ et hic sanctificet, in sæculumque futurum transmittat. Ne ad spectacula quidem ergo nos Pædagogus deducet[2]. Nec inconcinne stadia et theatra, *pestium cathedram* quis vocaverit[3] : nam hic quoque scelestum est *consilium*, quemadmodum adversus justum; et ideo maledictis devovetur quæ adversus eum fit congregatio. Magna quippe confusione et iniquitate hi cœtus pleni sunt, et occasio conventus causa est turpitudinis, cum viri et fœminæ mixtim conveniant, alter ad alterius spectaculum. Hic perperam jam agitur concilium. Dum enim lasciviunt oculi, calescunt appetitiones, et oculi per otium ibi concessum proximos impudentius respicere assuefacti, intendunt cupiditates. Prohibeantur ergo spectacula et acroamata, quæ scurrilitate ac vaniloquentia plena sunt. Quod enim turpe factum non ostenditur in theatris? quod autem verbum impudens non proferunt, qui risum movent, scurræ et histriones? qui autem ex vitio, quod in se est, delectationem aliquam perceperunt, evidentes domi imagines imprimunt. Contra autem qui his demulceri et affici nequeunt, in ignavas voluptates non prolabentur. Si dixerint enim, pro ludo assumi spectacula ad recreandos animos : dicemus non sapere civitates quæ seriam ludis operam dant. Neque enim ludus est sæva gloriæ cupiditas, quæ tot mortes infert : sed neque vana studia, et rationis

[1] Levit. xi, 3. Deut. xiv, 6.
[2] Vide D. Guillon, p. 431 et seq. [3] Psal. i, 1.

expers ambitio, et præterea suarum facultatum impensæ. Neque vero quæ his de causis excitantur seditiones amplius ludi sunt. Vano enim studio nunquam emendum est otium: neque enim qui sapit, id quod est jucundum, ei quod est melius, prætulerit. At non omnes, inquit, philosophamur. Numquid ergo nec omnes vitam persequimur? Quid tu dicis? quomodo ergo credidisti? Quomodo autem Deum amas et proximum, si non philosopharis? quomodo autem teipsum amas, si non sis vitæ cupidus? Litteras, inquit, non didici. Sed si non didicisti legere, non est quod de auditu te possis excusare, quoniam is nequit doceri. Fides autem non sapientum secundum mundum, sed eorum qui secundum Deum sunt sapientes, est possessio. Illa autem etiam absque litteris discitur. Ejus autem scriptum, quod et ad rudes ignarosque homines pertinet, et etiam est divinum, charitas vocatur, quæ est volumen spirituale. Licet etiam audire divinam sapientiam, et licet in administranda republica versari: quinetiam quæ sunt in mundo, honeste ex Dei sententia auferre minime est prohibitum. Interea, qui aliquid vendit aut emit, eorum quæ a se venduntur aut emuntur nunquam dicat duo pretia: unum autem ac simplex dicens, et vera dicere studens, si id non consequatur, dum veritatem assequitur, dives est recta animi affectione. Absit autem ante omnia jusjurandum, causa rerum quæ venduntur susceptum. Absit autem etiam in aliis jusjurandum, et ita philosophentur negotiatores forenses, et caupones: « Non assumes nomen Do» mini in vano: neque enim eum mundaverit Dominus, qui » nomen ejus in vano assumit[1]. » Eos autem qui præter hæc faciunt, qui sunt avari, mendaces, hypocritæ, qui veritatem cauponantur, ex paterna aula expulit Dominus, nolens injustæ negotiationis, vel verborum, vel materia-

[1] Exod. xx, 7.

lium possessionum domum esse sanctam domum Domini. In ecclesiam autem venire oportet virum et mulierem, honeste indutos, simplici incessu, silentium amplectentes, charitatem non fictam possidentes, castos corpore, castos corde, ad Deum rogandum aptos. Hoc amplius habeat mulier; semper tecta sit, nisi domi fuerit. Est enim is honestus habitus, et ex quo nihil possit offensionis suscipi. Ipsa enim nunquam labetur, si et verecundiam et vestem ante oculos posuerit : nec ad peccati lapsum alium provocabit, dum vultum suum aperit. Hoc enim Logos requirit, quandoquidem convenit eam tectam orare. Dicunt autem Æneæ uxorem, per insignem honestatem, ne cum Troja quidem caperetur perterritam se detexisse; sed etiam dum ab incendio fugeret, mansisse coopertam. Oporteret autem tales in tota vita et videri et effingi eos qui Christo initiantur, quales se in ecclesiis ad gravitatem et honestatem componunt [1]; et esse, non autem videri esse tales, adeo mites, adeo pios ac religiosos, adeo charitati deditos. Nunc autem, nescio quomodo, una cum locis habitum et mores mutant, non secus ac polypos dicunt, petris quibus adhærescunt assimilatos, videri quoque colore esse tales. Postquam itaque excesserunt e congregatione, deposita illa, quæ in ea erat, divinitus inspirata quasi sanctitate, multitudini, cum qua versantur, assimilantur : vel potius deposita falsa ac simulata gravitatis persona, deprehenduntur quales esse ignorabantur : et cum qui de Deo habitus est sermonem venerati sunt, eum illic relinquunt, ubi audiverunt : foris autem impiis modis et amatoriis canticis se oblectant, tibiarum cantu, plausu, temulentia, et quovis cœno ac sorde oppleti. Hoc autem dum cantant et recantant ii qui immortalitatem antea celebrabant, tandem perniciosissimam mali male canunt palinodiam : « Comeda-

[1] Vide D. Guillon, p. 432.

» mus et bibamus, cras enim morimur[1]. » Ii autem non cras vere, sed jam Deo mortui sunt, *sepelientes* suos *mortuos*, hoc est, seipsos in mortem infodientes. Eis autem fortiter resistit Apostolus : « Ne erretis, neque adulteri, neque molles, ne» que masculorum concubitores, neque fures, neque avari, » neque ebriosi, neque maledici, » et quæcumque alia his adjungit, « regnum Dei possidebunt[2]. » Quod si in regnum Dei vocati simus, digne regno ambulemus, Deum diligentes et proximum. Dilectio autem non in osculo censetur, sed in benevolentia. Illi autem nihil aliud osculo quam ecclesias conturbant, cum ipsam non habeant intus amicitiam. Etenim hoc utique turpem movit suspicionem et maledicentiam, quod impudenter osculo uterentur, quod esse oportebat mysticum. Id *sanctum*[3] vocavit Apostolus. Regno digne gustato, ore modesto et clauso benevolentiam animi dispensemus, per quod maxime se exerit mansuetudo morum. Est autem aliud quoque osculum incestum, veneno plenum, sanctitatem simulans. An nescitis, quod etiam phalangia, si ore tantum tangant, graves dolores hominibus afferunt ? Oscula autem impudicitiæ sæpe virus immittunt. Manifestum itaque nobis factum est, osculum non esse dilectionem : « dilectio enim est Dei[4]. Hæc est autem » dilectio Dei, *inquit Joannes,* ut mandata servemus : » non ut nos invicem ore demulceamus : « et mandata ejus » gravia non sunt[5]. » Cæterum dilectorum quoque in via salutationes, cum stulta libertate plenæ sint, et ab iis fiant qui volunt per res externas sese ostentare, ne minimam quidem habent gratiam. Si enim in *adyto* mystice Deum *orare* convenit, consequens fuerit *proximum* quoque, quem secundo loco jubemur *diligere,* similiter ac Deum, et mystice intus complecti, « occasionem redimentes : nos enim

[1] 1 Cor. xv, 32. — [2] Id. vi, 9, 10. — [3] Rom. xv, 16, etc. — [4] 1 Joan. iv, 7. — [5] Id. v, 3.

» sumus sal terræ. Qui autem amico mane magna voce » benedixit, ab eo qui execratur nihil videbitur differre [1]. » Videtur autem super omnia esse aversandus mulierum aspectus : non solum enim si tangantur, sed etiam si spectentur, peccari potest : quæ maxime vitare oportet eum qui recte instituitur. « Oculi *enim* tui recta videant, super- » cilia autem recta annuant [2]. » Etsi enim fieri potest ut, quamvis viderit, se fortiter gerat; verumtamen ne cadat cavendum est. Fieri enim potest ut qui viderit labatur : sed fieri non potest ut qui non viderit concupiscat. Non solum enim temperantibus satis est ut sint puri, sed etiam adhibenda est opera ut sint ab omni reprehensione alieni, ut sit consummata castitas, omni exclusa suspicionis causa[3] : ut non simus solum fideles, sed etiam videamur fide digni. Etenim hoc quoque cavendum est, ut ait Apostolus, « ne » quis nos reprehendat : providentes enim bona non solum » coram Domino, sed etiam coram hominibus [4]. Averte au- » tem oculum a muliere gratiosa, et ne discas alienam pul- » chritudinem [5], » inquit Scriptura. Et si causam roges, ipsa tibi enarrabit : « In pulchritudine enim mulieris multi se- » ducti sunt, et ex ea, tanquam ignis, accenditur amicitia, » quæ ad ignem nunquam cessaturum deducit propter peccatum : amicitia, inquam, quæ ex igne oritur, quam appellarunt amorem.

CAPUT XII.

Brevis optimæ vitæ similiter pertractatio, et quot loca Scripturæ sanctæ vitam Christianorum describant.

Ego vero iis quoque qui uxores duxerint, consuluerim ne unquam uxores suas coram famulis osculentur : nam

[1] Prov. XXVII, 14. — [2] Id. IV, 25.
[3] Vide D. Guillon, p. 433.
[4] 2 Cor. VIII, 20, 21. — [5] Eccli. IX, 8.

nec famulis quidem unquam arridere permisit Aristoteles, tantum abest ut in eorum conspectu videatur quisquam complecti uxorem. Melius est autem ut domi, a matrimonio incipientes, honestatem ostendamus; est enim maxima hæc temperantiæ conjunctio, quæ puram spirat ac redolet voluptatem. Admodum enim pulchre dicit Tragœdia :

O fœminæ, quam in rebus humanis nihil,
Non regna et aurum, non opum vis maxima
Tot comitates, tot voluptates ferunt,
Quot temperantis fœminæ et viri boni
Mens justa, si non illa negligit virum ?

Hæc præcepta justitiæ, quæ ab iis qui mundanam sequuntur sapientiam dicta sunt, sunt minime recusanda. Scientes ergo suum cujusque officium, « in timore conversemini tempore vestri incolatus, scientes quod non corruptibilibus, argento et auro, redempti sumus ex vana conversatione a patribus tradita, sed pretioso sanguine, tanquam agni immaculati, et in quem nulla cadit reprehensio, Christi[1]. Satis ergo fuit præteritum tempus, *ait Petrus,* ad faciendam gentium voluntatem, dum ambulavimus in lasciviis, concupiscentiis, temulentiis, commessationibus, potationibus, et nefariis idolorum cultibus[2]. » Limitem habemus crucem Domini, qua, tanquam vallo, cingimur, et separamur a prioribus peccatis. Regenerati ergo, in veritate affigamur, resipiscamusque, atque sanctificemur : quoniam « oculi Domini super justos, et aures ejus in deprecatione ipsorum : vultus autem Domini super facientes mala[3]. Et quis est qui sit nobis male facturus, si bonum secuti fuerimus[4] ? » Optima autem institutio, est moderatio, quæ est decorum undequaque perfectum, ac stabilis et ordinata potestas, ea quæ sunt inter se invicem conjuncta et co-

[1] I Pet. I, 17, 18, 19. — [2] Id. IV, 3. — [3] Psal. XXXIV, 15, 16. — [4] I Pet. III, 13.

hærentia, factis recte distribuens, virtute insuperabilis. Hæc quidem si asperius dixerim, procurans emendationis vestræ salutem, atqui a me quidem dicta sint, inquit Pædagogus, quoniam « qui libere arguit est pacificus [1]. » Vos autem si me quidem audieritis, salvi eritis. Quod si ea quæ dicta sunt non attenderitis, non est mihi curæ : et sic tamen curæ est : « peccatoris *enim* mavult pœnitentiam » quam mortem [2]. Sin *autem* me audiveritis, bona terræ » comedetis [3], » dicit rursus Pædagogus : *bona terræ* humana bona nominans, formam, divitias, sanitatem, vires, et alimentum : vere enim bona sunt ea, « quæ neque auris » audivit, neque unquam in cor ascenderunt [4] : » quæ sunt apud eum qui vere rex est, quæ vere sunt, et vere sunt bona, et nos expectant; bonorum enim est et donator et custos : per illorum autem participationem quæ hic sunt, eodem nomine appellantur : scilicet hoc modo hominum imbecillitatem Logos in Deo deducit a sensilibus ad intelligentiam. Quæcumque sunt ergo domi observanda, et quomodo vita sit corrigenda, nobis abunde disseruit Pædagogus. Quæ itaque solet in via libenter dicere pueris, donec eos ad magistrum deduxerit, ea a nobis veluti in summa per ipsas Scripturas subjicit et apponit, nuda præcepta adducens, tempori quidem deductionis atque institutionis ea accommodans, interpretationes autem eorum magistro relinquens. Ejus enim lex vult timorem solvere, liberum animi arbitrium in finem liberans. Audi, inquit, o puer qui recte institueris, capita salutis : aperiam enim mores meos, et tibi pulchra hæc præcepta suggeram, per quæ pervenies ad salutem : duco autem te per viam salutarem : discede a viis erroris; « quoniam novit Dominus viam justorum, et » via impiorum peribit [5]. » Sequere, o puer, bonam viam,

[1] Prov. x, 10. — [2] Ezech. xviii, 23. — [3] Isai. i, 19. — [4] 1 Cor. ii, 9. — [5] Psal. i, 6.

28.

qua ego te deducam, aures mihi præbens audientes, « et dabo tibi thesauros arcanos, occultos, et qui non possunt videri[1] » a gentibus, a nobis autem possunt : sapientiæ autem thesauri non possunt deficere : quos admirans Apostolus : « O » profunditas, *inquit*, divitiarum et sapientiæ [2]. » Thesauri autem multi ab uno Deo suppeditantur : hi quidem per Legem, illi vero per Prophetas revelantur : alii vero ori divino, alius vero heptachordo Spiritus concinit. Cum sit autem unus Dominus, est idem per hos omnes Pædagogus. Hic est ergo, quod omnia summatim complectitur, præceptum, et ad vitam utilis admonitio : « Quemadmodum » vultis ut vobis faciant homines, vos quoque eis facite[3]. » Possunt etiam duobus omnia præcepta comprehendi, ut dicit Dominus : « Diliges Deum tuum in toto corde tuo, et » in tota anima tua, et in tota virtute tua; et proximum » tuum sicut teipsum[4]. » Deinde ex his infert : « Ex hoc de» pendent tota Lex et Prophetæ. » Jam vero ei qui interrogavit, « Quid faciam ut vitæ æternæ hæreditatem possi» deam? Nosti mandata[5]? » respondit. Qui cum affirmasset, *Hoc fac, inquit, et salvus eris.* Verumtamen est etiam distinctius adducenda Pædagogi benignitas per varia et salutaria præcepta, ut ex copiosa salute et Scripturarum ordinatione ea promptius inveniamus. Est nobis, qui per Mosem datus est, Decalogus, simplici et unius generis elemento significans, salutarem peccatis appellationem definiens : « Non mœchaberis. Idola non adorabis. Pueris stuprum non » inferes. Non furaberis. Non dices falsum testimonium. » Honora patrem tuum et matrem tuam[6], » et ea quæ illa consequuntur. Hæc sunt a nobis servanda, et quæcumque alia in lectione ipsa Bibliorum præcipi videbimus nobis. Porro autem præcipit etiam per Esaiam : « Lavamini, et

[1] Isai. XLV, 3. — [2] Rom. XI, 13. — [3] Luc. VI, 31. — [4] Matth, XXII, 37, 39, 40. Luc. X, 27. — [5] Id. XVIII, 18, 20; X, 25, 26, 27, 28. — [6] Exod. XX. Deut. V.

» mundi estote, auferte scelera ab animabus vestris coram » oculis meis, discite bonum facere, quærite judicium, li- » berate eum qui injuria afficitur, judicate orphano, et jus- » tificate viduam; et venite, et disceptemus, dicit Domi- » nus[1]. » Multa etiam apud alios præcepta invenerimus : quemadmodum, verbi gratia, de precatione, « Bona opera, » oratio Domino accepta, » dicit Scriptura. Et exponitur etiam modus orationis : « Si videris, *inquit*, nudum, operi » eum, et necessarios seminis tui non despicies : tunc erum- » pet mane lumen tuum, et medelæ tuæ cito exorientur, et » ambulabit ante te justitia tua, et gloria Dei te complec- » tetur[2]. » Quis est autem fructus hujus orationis? « Tunc » clamabis, et Deus te exaudiet. Adhuc loquente te, dicet : » Ecce adsum[3]. » De jejunio autem : « Curnam mihi jeju- » natis? *ait Dominus*. Non hoc jejunium ego elegi, et diem » ut homo humiliet animam suam. Ne si collum quidem » tuum flexeris ut circum, et saccum ac cinerem substra- » veris, ne sic quidem vocabitis jejunium acceptum. » Quid ergo sibi vult jejunium? « Ecce hoc est, *inquit*, jejunium » quod elegi, dicit Dominus : solve omne vinculum iniqui- » tatis : dissolve perversos nexus violentorum contractuum : » libera eos qui sunt offensi in acceptilatione, et injustam » omnem scripturam discerpe. Frange esurienti panem » tuum, et pauperes qui tecto carent introduc in domum » tuam[4]. » Jam vero de sacrificiis quoque : « Quid mihi » multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Ple- » nus sum holocaustis arietum : et adipem agnorum, et san- » guinem taurorum et hædorum nolo, nec veneritis ut a me » videamini. Quis enim requisivit hæc de manibus vestris? » Atrium meum calcare non adjicietis. Si similam afferatis, » inane incensum mihi est abominatio, neomenias vestras

[1] Isai. I, 16, 17, 18. — [2] Id. LVIII, 7, 8. — [3] Ibid. 9. — [4] Ibid. 4, 5, 6, 7.

» et sabbata non fero [1]. » Quomodo ergo sacrificabo Domino? « Sacrificium, *inquit,* Domino spiritus contritus [2]. » Quomodo igitur coronabo, vel ungam unguento, vel Domino quodnam incensum offeram? « Odor, *inquit,* suavitatis Deo » est cor quod glorificat eum qui ipsum fecit. » Hæ sunt coronæ, et sacrificia, et aromata, et flores Dei. Præterea de malorum tolerantia : « Si peccaverit, *inquit,* frater tuus, » ipsum argue; et si eum pœnituerit, ei remitte. Si septies » in die in te peccaverit, et septies ad te convertatur, di- » cens : Pœnitet, remitte ei [3]. » Et iis quidem « qui mili- » tant, *per Joannem præcipit,* ut sint *solis* stipendiis con- » tenti : Publicanis *autem,* ut non amplius exigant : quam » sit constitutum [4]. » Judici autem, « Non accipies, *inquit,* » personam in judicio : dona enim excæcant oculos viden- » tium, et corrumpunt verba justa, ut liberent eos qui fa- » ciunt injuriam [5]. » Quinetiam iis qui student œconomiæ : « Possessio quæ paratur cum iniquitate, minor redditur [6]. » Quinetiam de charitate : « Charitas, *inquit,* operit multi- » tudinem peccatorum [7]. » Et de reipublicæ administratione : « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, » Deo [8]. » De jurejurando autem, et de injuriæ acceptæ recordatione : « Numquid ego mandavi patribus vestris exeun- » tibus e terra Ægypti, ut offerrent mihi holocausta et sa- » crificia? Sed hoc mandavi vobis : Unusquisque vestrum » adversus proximum in corde suo injuriæ acceptæ non re- » cordetur; falsum jusjurandum non diligat. » Quinetiam mendacibus et superbis minatur : illis quidem hoc modo : « Væ iis qui dicunt dulce amarum, et amarum dulce; [9] » his vero sic : « Væ prudentes in seipsis, et coram seipsis » scientes. Qui enim seipsum humiliat, exaltabitur : et qui

[1] Isai. I, 11, 12, 13. — [2] Psal. LI, 17. — [3] Luc. XVII, 3, 4. — [4] Id. III, 14, 15. — [5] Exod. XXIII, 8. — [6] Prov. XIII, 11. — [7] 2 Pet. IV, 8. — [8] Matth. XII, 21. Marc. XII, 17. Luc. XX, 25. — [9] Isai. V, 20, 21.

» seipsum exaltat, humiliabitur[1]. » Et « misericordes *qui-*
» *dem* beatos *pronuntiat*, quoniam ipsi misericordiam con-
» sequentur[2]. » *Iram* autem infelicem pronuntiat Sapientia, « quoniam ipsos quoque prudentes perdet[3]. » Jam vero jubet « quoque inimicos diligere, et iis qui nos execrantur bene-
» dicere; orareque pro iis qui nobis insultant, et nos injuria
» afficiunt. Ei qui te, *inquit*, percutit in maxillam, præbe ei
» et alteram. Et si quis abstulerit tibi tunicam, ne prohibeas
» quo minus tollat etiam pallium[4]. » De fide autem : « Quæ-
» cumque petieritis in oratione credentes, accipietis, *in-*
» *quit*[5]. Infidelibus *autem* nihil est fidum, *ut ait Pindarus*. » Ac famulis quidem utendum est, tanquam nobis ipsis : sunt enim homines, sicut nos : Deus enim est omnibus, liberis et servis, ex æquo, si consideres. Oportet autem fratres quoque peccantes non punire, sed reprehendere : « Qui suo
» enim parcit baculo, suum odit filium[6]. » Præterea gloriæ quidem expellit cupiditatem, dicens : « Væ vobis, Pharisæi,
» quoniam amatis primas sedes in synagogis, et salutatio-
» nes in foro[7]. » Peccatoris autem amplectitur pœnitentiam, quæ peccata sequitur pœnitentiam diligens. Solus enim Logos est, in quem peccatum non cadit. Est enim peccare natura omnibus innatum et commune : post peccatum autem resipiscere, non est cujusvis hominis, sed ejus qui est jure magnifaciendus. De communicatione autem : « Venite,
» *inquit*, ad me omnes benedicti, este hæredes regni vobis
» parati a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis
» mihi comedendum : sitivi, et dedistis mihi potum : pere-
» grinus eram, et me collegistis; nudus, et me operuistis;
» infirmus, et visitastis me : eram in carcere, et ad me ve-
» nistis[8]. » Et quando fecimus aliquid horum Domino? Ipse

[1] Luc. XIV, 11; XVIII, 14. — [2] Matth. V, 7. — [3] Prov. XV, 1. — [4] Matth. V, 44. Luc. VI, 27, 28, 29. — [5] Matth. XXI, 22. — [6] Prov. XIII, 24. — [7] Luc. XI, 43. — [8] Matth. XXV, 34, 35, 36.

rursus dicet Dominus, fratrum benevolentiam benevole in seipsum convertens, et dicens : « Quodcumque fecistis his » parvis, mihi fecistis. Et ibunt, qui tales sunt, in vitam » æternam [1]. » Tales sunt Logi leges, verba consolatoria, non in tabulis lapideis digito Domini scriptis, sed scriptæ in cordibus hominum, in quas solum non cadit interitus. Idcirco fractæ sunt tabulæ eorum qui erant duri cordis, ut fides puerorum imprimeretur in teneris mentibus. Ambæ autem leges Logo serviebant ad hominum institutionem : illa quidem per Mosen, hæc vero per Apostolos. Cujusmodi autem tradita sit per Apostolos puerilis institutio, mihi videtur de eo quoque genere necessario disserendum : imo vero sui recordans dicit Pædagogus. Atque ipsa quidem ejus præcepta rursus exponam veluti in semine : « Deposito mendacio, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, » quoniam sumus alter alterius membra. Sol non occidat » super iracundiam vestram, neque locum date Diabolo. » Qui furabatur, non amplius furetur : sed potius laboret, » operans bonum, ut possit impertiri egenti. Omnis amaritudo, et ira, et excandescentia, et clamor, et maledictum » tollatur a vobis, cum omni vitio. Estote alter in alterum » benigni, misericordes, vobis invicem gratificantes, quemadmodum Deus quoque vobis in Christo gratificatus est [2]. » Estote ergo prudentes, et Dei imitatores, sicut filii dilecti; » et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit vos [3]. » Mulieres quidem propriis viris subjiciantur, tanquam Domino [4]. Mariti autem suas uxores diligant, sicut Christus » dilexit Ecclesiam [5]. » Se ergo invicem diligant, qui sunt conjuncti, « sicut propria corpora. Filii, obedite vestris parentibus. Patres, ne provocate ad iram filios vestros, sed » educate eos in disciplina et admonitione Domini. Servi,

[1] Matth. xxv, 40, 46. — [2] Ephes. iv, 25, 26, 27, 28, 31, 32. — [3] Id. v, 1, 2. — [4] Ibid. 22. — [5] Ibid. 25.

» obedite dominis secundum carnem, cum timore et tre-
» more, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo, ex animo
» cum benevolentia servientes. Et domini, benefacite servis
» vestris, remittentes minas, scientes quod et ipsorum et
» vester Dominus est in cœlis, et non est personæ acceptio[1].
» Si vivimus spiritu, spiritu et ambulemus. Ne simus vanæ
» gloriæ cupidi, alter alterum provocantes, alter alteri in-
» videntes. Alter alterius onera portate, et ita implete legem
» Christi. Ne erretis, Deus non subsannatur. Quod bonum
» est facientes, ne animo deficiamur, proprio enim tempore
» metemus[2]. Non dissoluti, pacem in vobis agite. Adhor-
» tamur autem vos, fratres, admonete insolentes, conso-
» lemini pusillanimes, sustinete infirmos, patientes estote
» erga omnes. Videte ne quis malum alicui pro malo red-
» dat. Spiritum ne extinguatis. Prophetiam ne nihili du-
» catis. Omnia autem probate, et quod bonum est tenete.
» Ab omni specie mala abstinete[3]. In oratione perseverate,
» vigilantes in ipsa, in gratiarum actione. In sapientia am-
» bulate apud eos qui extra sunt, tempus redimentes. Ser-
» mo vester semper in gratia, sale sit conditus, ut sciatis
» quomodo oporteat vos unicuique respondere[4]. Enutria-
» mini in sermonibus fidei. Exerceamini ad pietatem : cor-
» poralis enim exercitatio ad modicum est utilis : pietas
» autem est utilis ad omnia, habens promissionem vitæ
» quæ nunc est, et futuræ[5]. Qui fideles habent dominos,
» ne contemnant, quoniam fratres sunt : sed magis serviant,
» quoniam sunt fideles[6]. Qui largitur, sit in simplicitate;
» qui præest, in studio; qui miseretur, in hilaritate : cha-
» ritas non ficta; malum odio habentes, bono adhærentes,
» fraterna dilectione vestri invicem amantes, honore vos

[1] Ephes. vi, 1, 4, 5, 6, 7, 9. — [2] Galat. v, 25, 26; vi, 2, 7, 9. — [3] 1 Thess. v, 13, 14, 15, 19, 20, 21, 22. — [4] Coloss. iv, 2, 5, 6. — [5] 1 Tim. iv, 6, 7, 8. — [6] Id. vi, 2.

» invicem prævenientes, studio non pigri, spiritu ferventes, » Domino servientes, spe gaudentes, afflictionem sustinen- » tes, in oratione perseverantes, hospitalitatem persequen- » tes, usibus sanctorum communicantes[1]. » Hæc pauca ex multis, exempli gratia, ex ipsis Scripturis percurrens Pædagogus, suis apponit pueris, per quæ, ut ita dicam, funditus excinditur vitium, et tollitur iniquitas. Plurima autem alia præcepta, quæ ad electas personas pertinent, in sanctis libris scripta sunt : hæc quidem presbyteris, alia vero episcopis, alia diaconis, alia autem viduis; de quibus fuerit aliud dicendi tempus. Multa autem etiam per ænigmata, multa vero per parabolas quoque possunt prodesse iis qui in ea incidunt : sed non est meum, inquit Pædagogus, hæc docere, sed magistro ad sancta verba exponenda opus habemus, ad quem nobis eundum est. Et jam quidem certe tempus est, mihi quidem cessandi a pædagogia, vobis autem audiendi magistrum. Cum is autem vos exceperit in bona disciplina eductos, edocebit eloquia. Recte autem cecinit Ecclesia, et Sponsus, qui est solus magister, boni Patris bona voluntas, sapientia germana, sanctificatio cognitionis : « Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, » ut dicit Joannes, qui medetur et corpori et animæ nostræ, proprio nempe homini, Jesus : « Non solum autem pro » peccatis nostris, sed etiam totius mundi. Et in hoc cog- » noscimus quod ipsum cognovimus, si ejus mandata ser- » vemus. Qui dicit, Cognovi ipsum, et mandata ejus non » servat, mendax est, et in eo veritas non est. Qui autem » servat ejus sermonem, vere perfecta est in eo Dei dilec- » tio : in hoc cognoscimus quod in eo sumus. Qui dicit in » ipso se manere, debet, sicut ille ambulavit, ipse quoque » ambulare[2]. » O alumni beatæ Pædagogiæ! impleamus pulchram Ecclesiæ personam, et ad bonam matrem infantes

[1] Rom. XII, 8, 9, 10, 11, 12, 13. — [2] 1 Joan. 2, 3, 4, 5, 6.

accurramus : et si simus sermonis auditores, beatam glorificemus œconomiam per quam homo instituitur, sanctificatur autem tanquam Dei filiolus, et in cœlis quidem versatur, e terra institutus, patrem autem illic sumit quem discit in terra. Omnia Logos et facit, et docet, et instituit. Equus fræno ducitur, et taurus jugo ducitur, fera laqueo capitur : homo autem Logo transformatur, quo feræ mansuescunt, inescantur natatilia, et attrahuntur volucres. Hic revera equo frænum struit, tauro jugum, feræ laqueum, pisci arundinem, avi rete. Hic rempublicam regit et agros colit, imperat et est administer, et universa fabricatur :

> Hic terram, ac cœlum, maris æquoraque alta creavit,
> Astraque, quæ cœlum pulchra undique cuncta coronant.

O divina opera ! o divina præcepta ! « Aqua hæc in seipsa » fluctibus reciprocetur : hic ignis iram contineat : aër hic » vagetur in æthere : terra autem et figatur, et motu fera- » tur. Quando ego volo hominem formare, et materiam » desidero, elementa sunt mihi materia, una cum meo fig- » mento cohabito. Si me cognoveris, ignis tibi serviet. » Talis ac tantus est Logos. Hic est Pædagogus, mundi et hominis opifex, et propter ipsum jam est mundi quoque pædagogus, cujus jussu ambo constamus, expectantes judicium. Neque enim furtivum fert hominibus vocale verbum. Erit verbum sapientia, ut ait Bacchylides : « Irreprehensi- » biles autem, et integri, et inculpati Dei, *ut dicit Paulus,* » filii, in medio generationis pravæ et perversæ, tanquam » luminaria, in mundo apparete[1]. » Quod ergo restat in tali Logi celebratione, Logon oremus : « Sis propitius tuis, o » Pædagoge, pueris, pater, auriga Israel, fili et pater, unum » ambo, Domine. Da nobis ut, tua sequentes præcepta, im- » pleamus similitudinem imaginis, et pro viribus sentiamus

[1] Philip. II, 15.

» bonum Deum, et judicem non acerbum : præstaque, ut » omnes in tua pace versati, et in tuam civitatem translati, » cum undas peccati tranquille tranaverimus, placidi cum » sancto Spiritu feramur, et ineffabili sapientia noctu et in- » terdiu ad perfectum usque diem laudantes, gratias aga- » mus, et gratias agentes laudemus unum Patrem et Filium, » Filium et Patrem, pædagogum et magistrum Filium, una » cum sancto Spiritu, qui unus est omnia, in quo omnia, » per quem omnia sunt unum, per quem est æternitas, cu- » jus membra sumus omnes, cujus sunt gloria et sæcula, » qui est undequaque bonus, undequaque pulcher, undequa- » que sapiens, undequaque justus : cui gloria nunc et in sæ- » cula sæculorum. Amen. » Quoniam autem Pædagogus nos duxit in Ecclesiam, ipseque sibi ipsi, Logo, inquam, qui docet, et omnia intuetur, adjunxit, bene habuerit si nos, cum in hoc loco sumus, justæ gratiarum actionis mercedem, pulchræ pædagogiæ convenientem laudem Domino offeramus.

HYMNUS CHRISTI SERVATORIS,

a S. Clemente compositus.

Frænum pullorum indocilium,
Penna volucrum non errantium,
Verus clavus infantium,
Pastor agnorum regalium,
Tuos simplices
Pueros congrega,
Ad sancte laudandum,
Sincere canendum
Ore innoxio

Christum puerorum ducem.
Rex sanctorum,
Verbum, qui domas omnia,
Patris altissimi,
Sapientiæ rector,
Laborum sustentaculum,
Ævo gaudens,
Humani generis
Servator Jesu,

Pastor, arator,
Clavus, frænum,
Penna cœlestis
Sanctissimi gregis.
Piscator hominum
Qui salvi fiunt :
Pelagi vitii
Pisces castos
Unda ex infesta
Dulci vita inescans [1].
Sis dux, ovium
Rationalium pastor.
Sancte, sis dux,
Rex, puerorum intactorum.
Vestigia Christi,
Via cœlestis,
Verbum perenne,
Ævum infinitum,
Lux æterna,
Fons misericordiæ,
Operatrix virtutis,
Honesta vita
Deum laudantium, Christe Jesu,
Lac cœleste
Dulcibus uberibus
Nymphæ Gratiarum,
Sapientiæ tuæ expressum,
Infantuli
Ore tenero
Enutriti,
Mammæ rationalis
Roscido spiritu
Impleti,
Laudes simplices,
Hymnos veraces,
Regi Christo,
Mercedes sanctas
Vitæ doctrinæ,
Canamus simul,
Canamus simpliciter
Puerum valentem.
Chorus pacis,
Christo geniti,
Populus modestus,
Psallamus simul Deum pacis.

[1] Vide D. Guillon, p. 433.

CLEMENTIS ALEXANDRINI

LIBER

QUIS DIVES SALVETUR.

I. Qui encomiorum munera divitibus tribuunt [1], ii vero mihi nedum adulatores et illiberales merito habendi esse videntur, qui magno se gratificari simulent quorum nulla gratia; verum etiam impii ac insidiosi : impii quidem, quod posthabitis Dei laudibus et gloria, qui unus perfectus ac bonus est, « Ex quo omnia, et per quem omnia, et in quo » omnia [2], » (quem sibi ille honorem vindicat,) hominibus tribuunt (piaculari et impura) vita volutantibus, (ipsis) proinde, in mercedem, judicio divino obnoxiis : insidiosi autem, quoniam cum et solæ opes sufficiant ad emolliendos corrumpendosque locupletum animos, deque via per quam salus paratur procul avocandos, illi contra etiam stolidiores efficiunt, divitum mentes immodicarum laudum oblectationibus fastu efferentes, idque adeo præstantes, ut cætera omnia plane flocci pendant, præter divitias ob quas in honore habentur; igni, ut dicitur, ignem addendo, fastumque fastu cumulando, ac thesauris molem apponendo, gravi elemento gravius pondus, de quo potius auferendum erat et amputandum, ceu morbo periculoso ac lethifero. Ei enim qui se extollit ac magnum facit, vicissim succedit tumentis

[1] Vide D, Guillon, p. 453.
[2] Rom. xi, 35.

animi in humile mutatio ac casus, uti docet Sermo divinus[1] : propiusque ad humanitatem existimo, quam palpare (illiberaliter) divites (et laudibus evehere) pro eo quod malefecerint, (monitis subvenire, et) salutem illis (procurare) quibus fieri potest mediis; nimirum Deum orando, qui res ejusmodi suis filiis firmiter ac jucunde fruendas elargitur : tum vero per gratiam Salvatoris eorum animis mederi, illuminando et ad capessendam veritatem nos eis duces offerendo : quam quisquis adeptus fuerit, bonisque operibus claruerit, solus vitæ æternæ bravium præmio reportabit. Enimvero oratio, quæ utique ad extremum spiritum durare debet, robustum animum atque serenum : porro vitæ ratio ac disciplina, probam mentem, æquique ac justi tenacem, et quæ ad omnia Salvatoris præcepta extendatur, postulat.

II. Forte autem non unum quid simplex est quod facit ut opulentorum salus difficilior appareat salute egenorum, sed diversi generis hujus ratio extiterit. Alii enim, auditis raptim et perfunctorie illis Domini Salvatoris vocibus, « Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare regnum cœlorum[2], » animum despondentes quasi vitam minime consecuturi, et tanquam præsens hæc vita sola illis reliqua sit, illius desiderio suspensi, longius a via quæ in cœlum ducit diverterunt, ne pervestigantes quidem serioque pensantes quosnam Dominus et magister appellet divites, ac nec quomodo apud homines impossibile Deo sit possibile. Alii vero, hoc quidem recte convenienterque intellexerunt : neglectis tamen quæ ad salutem spectant operibus, quantum par erat apparatum non fecerunt ut eorum quæ in spe posita sunt compotes efficerentur. Ambo hæc dicta a me sunt de divitibus quibus nota est et

[1] Matth. XXIII, 12. — [2] Id. XIX, 24.

virtus Salvatoris et illustris salus : de aliis parum curo, quibus ut intelligerent veritatis radius non affulsit.

III. Decet ergo ut qui veritatis fratrumque amore teneantur, quique nec petulanter insurgunt in divites qui vocati sunt (id est, Christiani), neque vero lucri proprii causa rursum illis assentantur; primum quidem ex eorum animis verbi prædicatione eximant inanem metum, congruaque oraculorum Domini expositione liquido ostendant non omnino repulsos eos ab hæreditate regni cœlorum, si modo dicto audientes sint ut mandata exequantur; deinde admoneant, timere eos ubi nullus timendi locus, eosque qui velint, Dominum placide suscipere : tumque ad hæc ostendere et institutione catechetica docere par erit, qua nempe ratione quibusve operibus pariter affectibusque spes alatur, ut quæ nec illis omnino negata sit, nec rursus temere nulloque hominis conatu obveniat. Sed sicut se in athletis habet (ut parva et corruptibilia cum magnis et incorruptibilibus conferamus), ita quoque in ipso contingere cogitet qui sæculi opibus dives est. Etenim quicumque de victoria et corona desperaverit, is nec omnino ut in arenam descendat nomen dederit; qui vero hanc ipse quidem animo spem conceperit, labores tamen et cibos et exercitationes in eam rem congruas non admittit, corona indonatus manet, ac spes illum frustrata est. Sic et quisquis terrenis opibus affluit, caveat ne se ipse primum a Salvatoris certaminibus præmiisque exclusum ducat, modo fidelis existat, ac divinæ bonitatis magnitudinem intelligat; nec rursus nulla exercitatione nulloque certamine posito, citra pulverem atque sudorem immortalitatis se corona donandum speret, sed se Verbo tradat ac Rationi tanquam palæstræ magistro, Christoque certaminum præsidi subjiciat. Cibus illi ac potus præstitutus, Novum Domini Testamentum; exercitamenta, mandata; ornatus ac cultus, bonæ animi

affectiones ac dotes [1]; fides, spes, charitas, veri cognitio (benignitas), lenitas, misericordia, castitas; ut cum novissima tuba ineundi cursus signum dederit atque hinc emigrandi velut stadio, ex mortali hac vita, bona fretus conscientia, certaminum Præsidi victor præsentetur, cœlesti palam dignus patria, in quam coronis, angelorumque præconio ac plausu donatus revertitur.

IV. Det igitur nobis Salvator, ut hinc ordientes sermonem, vera et convenientia, quæque ad fratrum salutem faciunt, conferamus; primum de spe ipsa, deinde iis quæ ad spem conducunt. Ille quidem indigentibus largitur, docetque rogantes, porro ignorantiam solvit, atque desperationem excutit; eosdem rursus de divitibus sermones inducens, qui ipsi seipsos interpretantur tutoque exponant. Nihil enim sic juvet, ac ipsa rursus audire verba [2] quæ in Evangeliis exposita, nec justo satis examine atque errore auditoribus præ infantia mentis accepta, hactenus vos conturbarunt. « Et cum » exiret in viam, accedens quidam genu flectebat, dicens : » Magister bone, quid faciam ut vitam æternam possideam ? » Jesus autem ait : Quid me dicis bonum ? nemo bonus nisi » unus, Deus. Præcepta nosti, Ne adulteres, ne occidas, ne » fureris, ne falsum testimonium dixeris, ne fraudem feceris; honora patrem tuum et matrem tuam. At ille respon- » dens, ait illi : Hæc omnia observavi. Jesus autem intuitus » eum, dilexit eum, et dixit : Unum tibi deest, si vis per- » fectus esse, vende quæcumque habes, et distribue pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo; et veni, sequere me. » Qui contristatus in verbo, abiit mœrens; erat enim dives, » habens multas possessiones. Et circumspiciens Jesus, ait » discipulis suis : Quam difficile qui pecunias habent, in » regnum Dei introibunt! Discipuli autem obstupescebant

[1] I Cor. xv, 42.
[2] Vide D. Guillon, p. 434.

» in verbis ejus. At Jesus rursus respondens, ait illis : Filioli, quam difficile est confidentes in pecuniis introire in » regnum Dei ! Facilius est camelum per foramen acus ingredi, quam divitem intrare in regnum Dei. Qui magis ad» mirabantur, atque dicebant, Et quis potest salvus fieri ? Et » intuens illos Jesus, ait : Apud homines impossibile est, sed » non apud Deum : omnia enim possibilia apud Deum. Cœ» pit et Petrus dicere : Ecce nos dimisimus omnia, et secuti » sumus te. Respondens Jesus, ait : Amen dico vobis, omnis » qui sua reliquerit, et parentes et fratres et pecunias, prop» ter me et propter Evangelium, centies tantum nunc in » tempore hoc recipiet, agros et pecunias et domos et fra» tres cum persecutionibus, et in futuro vita æterna erit. » Multi autem erunt primi novissimi, et novissimi primi [1]. »

V. Hæc quidem in Marci Evangelio scripta sunt ; quin et in reliquis plane omnibus eadem habentur, paucis forsitan per singulos verbis immutatis, sed quæ eamdem ubique sententiam contineant. Decet autem nos, qui aperte sciamus nihil Salvatorem quasi humano more locutum esse, sed divina mysticaque sapientia suos cuncta docuisse, sermones hos non carnaliter audire, sed latentem in eis sensum digna investigatione mentisque solertia ac sagacitate perquirere et addiscere. Nam cum et ipsa quoque quæ ab ipso Domino videntur discipulis fuisse exposita, non minori, sed majori etiamnum consideratione indigere noscantur, quam quæ obscurius ac velut ænigmate dicta sunt, ob profundissimam in eis altitudinem sensuum ; cumque adeo etiam illa quæ ab eo scholæ domesticis videntur explanata, ac iis quos ab eo filios Regni invenimus vocatos, majori adhuc opus habeant indagatione, quam quæ videntur simpliciter ab eo prolata, quæ proinde nemo auditorum interrogavit ut exponerentur, pertinentia ad ipsum salutis finem, mi-

[1] Marc. x, 17, 18, etc.

randoque ac supercœlesti mentis consideranda profundo : non perfunctorie hæc auribus haurienda, sed ita ut ad ipsum Salvatoris spiritum ac sententiæ arcanum animum demittamus.

VI. Jucunda certe Domino nostro ac Salvatori oblata quæstio est[1], ipsi nimirum convenientissima; nempe oblata quæstio Vitæ de vita, Salvatori de salute, Magistro ac doctori de capite eorum quæ dogmate tradebantur, Veritati de vera immortalitate, Verbo de paterno verbo atque doctrina, Perfecto de perfecta requie, Incorruptibili de firma incorruptione. De illis oblata illi quæstio est, quorum etiam causa descenderat, quibus instituit, quæ docet, quæ præbet, ut ostendat Evangelii argumentum esse, ut vita æterna ipsa tribuatur. Præsciebat autem ut Deus, tum quæ interrogandus erat, tum quod responsum interrogans esset accepturus. Quis enim id potius fecerit quam propheta prophetarum, omnisque prophetici spiritus arbiter ac dominus? Vocatus autem bonus, a primo hoc verbo sumpta occasione inde etiam doctrinam auspicatur, convertens discipuli animum in Deum bonum, primumque ac solum vitæ æternæ præbitorem, quam ab eo acceptam nobis confert Filius.

VII. Itaque maximum et præcipuum documentorum ad vitam spectantium, ab initio statim animo inserendum est : ut Deus æternus esse ac æternorum dator, agnoscatur ; primumque ac supremum, et unum ac bonum Deum, Deum nobis per scientiam et comprehensionem vindicemus. Hoc enim immobile inconcussumque principium et principale vitæ fulcimentum, Dei, qui est vere, scientia, et qui ea quæ sunt (æterna scilicet) largitur; ex quo etiam aliis provenit ut esse accipiant, eoque incolumia sint. Hujus quippe ignoratio mors est; cognitio vero et necessitudo atque ad

[1] Vide D. Guillon, p. 435.

cum dilectio ductaque cum eo similitudo, sola vita existit.

VIII. Hunc ergo primum agnoscendum jubet ei qui veram vitam sit acturus : « Quam nemo novit nisi Filius, et » cui Filius revelaverit[1]. » Exinde cognoscenda est magnitudo Salvatoris post illum novaque gratia, quodque, juxta Apostolum, « Lex per Mosem data est; gratia et veritas per » Jesum Christum facta est[2] : » nec paria sunt, quæ per servum fidelem data sunt, et quæ a vero filio donata sunt. Denique si Mosis lex sufficiens erat ut vitam præstaret[3], frustra nimirum Salvator ipse adveniret, nostrique causa pateretur, ab ortu nativitatis ad metam usque emenso humanæ vitæ curriculo. Frustra quoque, qui omnia Legis mandata a juventute impleverat[4], ab alio, illi provolutus, immortalis vitæ exposceret præmia. Neque enim solum Legem servaverat, sed et a prima ætate in eam rem incubuerat. Quid enim magni aut egregii est, senectus non ita delictorum ferax? sed si quis lasciviente juventa ac ætatis æstu maturum præ se sensum ferat, et quam pro temporis ratione senior appareat; hic plane admirandus ac præclarus pugil, et judicio canus. Hic tamen cum tantus esset apprime noverat, certusque erat, nihil sibi quidem ad justitiam deesse : omnino autem illi vita opus erat; idcirco præstari rogat ab eo qui solus dare possit. At quidem ad Legem quod spectat, longe securus erat; Dei tamen Filio supplicat. Ex fide in fidem transfertur. Veluti qui non tuto in Legis navigio jactaretur ac periculose stationem habuerat, ad Salvatorem transmittit.

IX. At vero Jesus non illum redarguit, quod Legis omnia non impleverit; quin etiam diligit, et quod iis quibus fuerat institutus strenue obsecutus sit, passis ulnis amplectitur : ad vitam tamen æternam quod attinet, imperfectum eum pronuntiat, quod ea quæ perfectionis sunt non imple-

[1] Matth. xi, 17. — [2] Joan. i, 17. — [3] Gal. ii, 21. — [4] Marc. x, 20.

verit : ac Legis quidem operarium dicit, verum in æternæ vitæ rebus cessatorem. Bona quidem et illa; quis eat inficias? Nam *mandatum sanctum*[1] hactenus ut pædagogi cujusdam vice cum timore fungatur præviæque institutionis, ad summum Legis Jesu verticem gratiamque viam sternens[2] : Plenitudo vero Legis Christus ad justitiam omni credenti[3], non qui ut servus servos faciat, sed et filios et fratres et cohæredes, Patris voluntatem facientes præstet.

X. *Si vis perfectus esse*[4]. Nondum ergo perfectus erat : perfecto namque nihil perfectius est. Cæterum præclare illud atque divine, *Si vis,* colloquentis animæ liberam arbitrii facultatem ostendit; in homine quippe, tanquam libero, libera erat voluntatis electio; in Deo autem dare, tanquam Domino atque arbitro. Dat autem volentibus et summo studio annitentibus et orantibus; ut sic illorum propria existat salus. Neque enim Deus cogit (vis enim inimica est Deo), sed quærentibus tribuit, et petentibus præbet, ac pulsantibus aperit. Si vis igitur, si vere vis, et teipsum non fallis, illud compara quo deficeris. Unum tibi deest; illud unum quod manet, quod bonum est, quod jam supra Legem est, quod Lex non dat, quod Lex non capit, quod viventium proprium est. Denique qui totam Legem a juventute impleverat, et qui de se sic magna atque superba locutus erat, unum hoc omnibus parare nequivit, quod Salvatoris singulare est, ut vitam æternam, cujus eum desiderium incesserat, arriperet : sed tristis abiit, vitæ mandato gravatus, cujus gratia supplicatum venerat. Non enim vere vitam ambiebat, uti verbis præferebat; sed bonæ duntaxat voluntatis famam aucupabatur : ac quidem circa multa sollicitus esse poterat, unum vero illud, opus illud salutis ut perficeret, non valebat : inque rem supinus et infirmus erat. Sicut enim Marthæ dixit Dominus, cum in multis esset sollicita et

[1] Rom. VII, 12. — [2] Gal. III, 24. — [3] Rom. X, 4. — [4] Matth. XIX, 21.

ministrandi cura distraheretur ac turbaretur; sororique vitio daret, quod relicto ministerio, sederet ad pedes ejus, discipulæ otium captans : « Tu erga multa turbaris : Maria » *autem* optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea[1] : » ita hunc quoque negotiosa occupatione omissa, uni tantum adhærere jubet, ejusque assidere gratiæ, qui ipse vitam æternam proponeret.

XI. Quid ergo fuit quod illi fugam suasit, fecitque ut se a magistro, a supplicatione, a spe, a vita, a laboribus quibus jam perfunctus erat, subduceret? nempe, « Vende quæ » habes[2]. » Quid vero hoc sibi vult? Haud sane, quod quidam obvio statim sensu accipiunt, facultates projici jubet et pecunias a se amovere; sed quæ de divitiis vana judicia sunt animo exterminare, erga eas effrænem libidinem ac avaritiæ labem, sollicitudines, sæculi spinas quæ suffocant vitæ semen. Haud enim magnum dignumque æmulatione temere, non ut vitam nanciscaris, divitiis carere : sic namque qui nihil prorsus habent, sed, omni destituti vitæ solatio, quotidiani mendici per vias inopes projecti sunt, cum et Deum ignorent Deique justitiam, ea duntaxat ratione quod extrema premantur paupertate, omnique vitæ subsidio careant, ac vel minimis deficiantur, omnium beatissimi essent ac religiosissimi, solique compotes vitæ æternæ. Nec nova res abdicare divitias, et in pauperes atque egenos elargiri; quod et multi ante Salvatoris adventum præstiterunt, qua ut litterarum studiis mortuæque sapientiæ vacarent, qua ut inani jactantia nominis claritatem ac gloriolæ curam captarent, Anaxagoræ, Democriti, Cratetes.

XII. Quid igitur ut novum Deique proprium jubet, ac solum ejusmodi ut vivificare queat, quod antiquis salutem non attulit? Quid vero eximium quid ac singulare nova crea-

[1] Luc. x, 41.
[2] Vide D. Guillon, p. 435.

tura, Dei Filius præcipit ac docet? Non hoc mandat quod in aspectum cadit, quod alii fecere; sed aliud quid majus diviniusque et perfectius, quod illo significatur : ut animum scilicet affectumque vitiis nudemus, ac quæ aliena sunt radicitus ex eo excindamus et ejiciamus. Hoc nimirum viri fidelis proprium documentum, dignaque Salvatore doctrina. Antiqui enim, contemptis exterioribus, possessiones quidem reliquerunt ac amiserunt; sed vitia animi ac perturbationes arbitror et auxerunt. Superbi enim ex hoc et elati evaserunt, inanis gloriæ pleni, et qui reliquorum contemptu ducerentur, quasi ipsi aliquid supra hominem gessissent. Quomodo igitur Salvator in æternum victuris præciperet quæ sint nocitura labemque allatura, quod attinet ad vitam quam sancte pollicetur? Nam etsi illud contigerit, potest quis, deposito facultatum onere, nihilominus adhuc pecuniarum cupiditatem ac sitim animo inolitam vigentemque habere; ac usum quidem abjecisse, indigentia tamen simulque desiderio dilapidatæ rei familiaris, dupliciter dolere, tum nimirum quod desint necessaria servitia, tum quod ea abjecisse pœniteat. Fieri enim non potest, nec secus unquam fiat, ut cui desint necessaria quibus vitam sustentet, non animo frangi atque a potioribus sollicita mente avocetur, dum quovis modo aut undevis hæc parare conatur.

XIII. At quanto satius oppositum, ut per opes mediocres et ipse mala non toleret, et quibus oportet suppeditet. Quæ enim jam apud homines reliqua communicatio sit, si nemo quidquam habeat? Quomodo vero dogma hoc non aperte pugnet cum multis aliis ac præclaris, quæ Dominus sanxit rataque voluit? « Facite vobis amicos de mammona iniqui- » tatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna taberna- » cula[1]. Parate thesauros in cœlo, ubi neque ærugo neque » tinea demoliuntur, neque fures effodiunt[2]. » Quanam quis

[1] Luc. XVI, 9. — [2] Matth. VI, 19.

ratione esurientem alat, sitienti potum det, nudum contegat, peregrinum colligat, quæ nisi quis faciat ignem comminatur et tenebras exteriores[1], si quisque ipse prior horum omnium egenus extiterit? Quin et ipse excipi se hospitio a Zacchæo jubet et Matthæo, qui divites essent et publicani[2]. Ac quidem dimittere eos pecunias non jubet; sed adjecto justo judicio ablatoque injusto, subjungit : « Hodie salus » huic domui facta est, eo quod et ipse filius Abrahæ. » Sic vero laudat pecuniarum usum, ut cum hac adjectione communicationem præcipiat, potum dare sitienti, esurienti panem præbere, peregrinum suscipere, nudum vestire. Quod si hæc nemo munia absque pecuniis explere potest, jubetque ut divortio facto illas relinquamus; quid aliud, quæso, facit Dominus, quam ut eadem dare et non dare jubeat, alere et non alere, suscipere et non suscipere, communicare et non communicare? Quod omnium insulsissimum est.

XIV. Non ergo abjiciendæ sunt opes, quæ et in proximi cedant utilitatem : etenim possessiones dicuntur, quia earum ea indoles est ut possideantur; insuper opes appellantur quia opem ferunt, et humanis usibus sunt a Deo accommodatæ. Porro divitiæ ac opes præsto sunt subjacentque velut materia quædam et instrumentum, boni usus præstandi causa, his qui vim instrumenti sciant. Si ex artis rationibus utaris, artificiale est; si arte careas, imperitiæ tuæ labem contrahit, cum sit ipsum ab omni immune culpa. Tales divitiæ quoque sunt; instrumentum sunt. Potes illis uti justitia comite? ad justitiam ministræ sunt. Utitur quis illis ea non comite? ministræ rursus fiunt injustitiæ. Divitiis enim ex indole est ut inserviant, non ut præsint aut imperent. Cum igitur opes ex se neque bonum neque malum habeant, atque omni vacent crimine, haud ipsæ vituperandæ sunt; sed quod suo arbitratu, et a se illis bene aut

[1] Matth. xxv, 35. — [2] Luc. v, 29; xix, 5.

male uti potest mens scilicet humana ac judicii facultas, cui liberum sit qua ratione uti velit illi ad usum concessis. Nemo igitur divitias et opes, et non magis affectus ac perturbationes destruat, per quas non liceat uti facultatibus in bonum virtutis; quo nimirum bonus quis ac probus effectus, his quoque divitiis ac pecuniis probe exque honesti ratione uti possit. Quod igitur cunctis opibus renuntiare jubemur, et ut quæ in censu sunt omnia vendamus; in hunc modum intelligendum est, ut de affectibus animi ac perturbationibus dictum accipiatur.

XV. Ego certe illud etiam addiderim. Quandoquidem alia quidem extra animam, alia intus inque anima sunt; ac siquidem anima illis bene honesteque utatur, illa quoque bona honestaque videntur; sin autem male, mala; num quæso qui facultates abalienare jubet, has magis repudiat quibus sublatis adhuc vitia manent ac perturbationes, an vero illas quibus peremptis ipsæ quoque utiles divitiæ fiant? Siquidem igitur abjectis quis sæcularis fastus divitiis, vitiorum adhuc ac affectuum segete dives esse potest, tametsi terrena substantia ei non suppetit (cupiditas enim quod suum est agit, animumque velut præfocat angitque et premit, alumnisque ac inclitis desideriis accendit), nihil plane ei profuit quod egenus divitiis factus est, qui vitiis et affectibus dives sit : non enim ea abjecit quæ abjicienda erant, sed quæ promiscui usus; ac sibi quidem servitia abstulit, innatam vero libidinis vitiique materiam exteriori penuria succendit. Renuntiandum ergo facultatibus quæ noxiæ sint, non iis rebus quæ, si quis rectum usum attenderit, conducere etiam possint. Conducunt vero quæ prudentia comite et sobrietate ac pietate dispensantur. Porro ea submovenda quæ noxia : quæ autem foris sunt, ea nihil damni afferunt. Sic igitur Dominus etiam exteriorum usum insinuat, jubens ponere non ea quibus vita sustentatur, sed quæ

illis male utantur, ægritudines animi vitiaque seu affectus.

XVI. Horum copia ipsa quidem suppetens, cunctis mortifera est; et si pereat, salutis causa est. Ab ea mundam, hoc est, pauperem nudamque animam præstare decet, sicque jam Salvatorem audire dicentem : *Veni, sequere me*[1]. Via enim ipse tunc fit habenti cor purum : in impuram autem animam Dei gratia non subit. Impura autem est quæ desideriis dives, multisque amoribus, iisque sæcularibus, fœta est atque parturit. Nam qui, possessionibus locuples, aurumque et argentum et domos tanquam Dei dona habet, Deoque largitori in hominum salutem ex eis obsequitur; novitque fratrum potius causa, quam in sui gratiam hæc a se possideri; animoque quam pro illorum possessione præstantior, non ut servus hisque mancipatus, ea possidet; neque animo circumfert, nec eis vitam suam definit ac circumscribit, sed et honesti aliquid operis atque divini in laboris partem semper assumit, et si quando necesse fuerit illis privari, placido animo parique hilaritate eorum jacturam ferre potest ac abundantiam : hic ille est qui a Domino beatus prædicatur[2], et pauper spiritu vocatur, expeditus hæres regni cœlorum, non qui divitiarum impatiens earum cultu vivere non potest.

XVII. At qui fert opes in animo, et loco Spiritus Dei fert aurum in corde sive agrum, nulloque iis adhibito modo prædia et possessiones semper auget, ac quotidie alia pluraque animo cogitat, in terram pronus cernuusque, ac mundi laqueis irretitus, qui terra sit et in terram reversurus sit; unde is regni cœlorum desiderio accendatur ac ejus cura affici possit? homo scilicet, qui non cor, sed agrum aut metallum gerat, quem plane necesse sit in iis deprehendi quorum amore captus existit. Ubi enim est mens hominis, ibi et thesaurus ejus est[3]. Duplicem porro thesaurum novit

[1] Marc. x, 21. — [2] Matth. v, 3. — [3] Id. vi, 21.

Dominus : alterum bonum, « Bonus *enim* homo de bono » thesauro cordis sui profert bonum : » alterum malum, « Malus *enim* de malo thesauro profert malum : ex abun- » dantia enim cordis os loquitur[1]. » Quemadmodum igitur thesaurus non unus apud eum, velut etiam se res in nobis habet, quo scilicet inopinato invento ingens lucrum offendenti præstatur; sed et alius est nullius frugis, nihilque expetendus, infaustæ possessionis atque damnosus : sic sunt quoque bonorum, deque malorum genere, divitiæ; siquidem divitias et thesaurum haud inter se natura dirimi scimus. Ac quidem erant divitiæ merito possidendæ ac amplexandæ, itemque ne dignæ quidem quæ possideantur ac respuendæ. Ad eumdem modum etiam paupertas spiritalis quidem beata prædicanda; unde et adjecit Matthæus, « Beati » pauperes[2]. » Quo id modo? Nimirum *pauperes spiritu*. Ac rursus : « Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam Dei[3]. » Igitur miseri pauperes contrariæ indolis, qui Dei expertes magisque expertes humanarum facultatum, Dei justitiam ne quidem delibarunt.

XVIII. Divites ergo qui difficile intrabunt in regnum cœlorum subtilius ac erudite intelligendi, non pravo sensu rusticiusque ac carnali intellectu. Non enim ita dictum est, nec in eis quæ foris sunt salus posita est, sive illa multa sive pauca sint, sive parva sive magna, sive laude clara sive obscura, sive probata sive reproba; sed in animi virtute, fide, spe et charitate; fraterno amore et scientia et mansuetudine et modestia et veritate, quorum præmium salus est. Neque enim vivet quispiam quod pulchro sit corpore, aut contra, peribit; sed qui caste exque divinis rationibus utitur concesso corpore, is vivet; qui vero Dei templum corrumpit, disperdetur[4]. Potest vero quis etiam deformis indulgere libidini, et qui pulcher sit, studere castitati. Ne-

[1] Matth. XII, 35. — [2] Id. V, 3. — [3] Ibid. 6. — [4] I Cor. III, 17.

que robur molesque ac proceritas corporis vitam afferunt, nec membrum aliquod dat perniciem; sed causam in utrumque præbet, quæ his anima utitur. Sustine, inquit, si quis te in faciem cædit[1]; cui et robustus et prospera utens valetudine obaudire potest; et contra quis infirmus, mentis petulantia ejus transgressor esse. Sic et rursus egenus quidam et inops, cupiditatibus ebrius extiterit; quique divitiis affluat, sobrius et egenus voluptatum, nempe obsequendi animo, sedulus, cordatus, mundus, castigatus. Si igitur quod potissimum primumque vitam est habiturum, anima est, eique vitam præstat, quæ illi virtus quasi adnascitur atque comes est, vitium autem vitam perimit; aperte constat, ipsam tum eorum egenam quæ quis divitiis labefactat incolumem fore, tum iis affluentem quæ ex divitiis proclive inolescunt, interitu mergendam. Nec jam alibi quam in animæ ipso statu et affectione, ut Deo obsequatur mundamque se præbeat, et ut transgrediendo mandata vitium ac malitiam colligat, causam quæramus cur hæc ita utrinque eveniant.

XIX. Vere igitur probeque dives est, qui fretus virtutibus est et quavis fortuna sancte et fide uti potest : falso autem dives, qui carne dives est, vitamque transtulit ad exteriorem substantiam quæ præterit atque interit, ac quandoque in alterius censum transit, et ad extremum nullius plane existit. Rursus eadem ratione est et verus pauper, et spurius alius falsique nominis pauper existit : quorum nempe alius pauper spiritu fit, quod est proprium; alius sæculari fastu, quod alienum. Mundi igitur fastu pauperi, ac qui dives vitiis sit, non qui spiritu pauper et secundum Deum dives existat, Recede, ait, ab his quas in animo possides, alienis facultatibus, ut mundo corde evadens videas Deum; quod et alia verborum forma est, ut intres in regnum cœ-

[1] Matth. v, 39. Luc. vi, 29. 2 Cor. xi, 20.

lorum. Quonam vero modo ab eis recesseris? Vendendo. Quid ergo? ita nimirum ut prædiorum pretio pecuniam recipias? nempe opes opibus commutando, conflata quæ in oculos incurrit substantia? Nequaquam. Sed ita ut loco earum quæ animo ante inerant, quem esse salvum cupis, alias divitias deificas vitæque æternæ pararias (ex divini scilicet ratione mandati consertos animi affectus) inferas; pro quibus erit tibi merces ac perpetuus honor et salus æternaque incorruptio. In hunc modum recte vendis quæ possides, multa illa et superflua, et quæ tibi cœlum occludunt, cum illis commutans quæ salutem afferre possint. Illa habeant carnali ritu pauperes et qui his indigeant: tu vero, spiritalibus eorum loco receptis divitiis, thesaurum in cœlis habeas.

XX. Hæc per metaphoram dicta non intelligens ille multis pecuniis locuples et homo legalis[1], neque ut possit idem et pauper esse et dives, et habere pecunias et non habere, necnon uti sæculo et non uti, abiit tristis et mœrens, relicta vitæ sorte quam solummodo cupere, ac non etiam assequi potuit; qui sibi nimirum quod arduum erat, impossibile reddiderit. Arduum namque ac difficile non circumduci animum et labefactari, affluentium bonorum floridaque specie præstigio prope obrepentium conspicuo censu ac divitiis; non tamen impossibile cum his etiam nancisci salutem, si quis, ab iis opibus quæ in sensum cadunt, ad eas se transferat quæ in mente intelliguntur, Deoque docente noscuntur; noveritque bene uti illis quæ promiscui usus sunt, propriaque illi ratione et ut animi desiderio ad vitam æternam enitatur. Quin et discipuli, illi quidem primum timore perculsi ac attoniti sunt. Quo nempe audito? num quod ipsi quoque multas pecunias habebant? Verum ipsa quoque vilia retia hamosque ac piscatorias scaphas lintres-

[1] Vide D. Guillon, p. 436 et seqq.

que jam olim reliquerant, quæ sola illis in censu erant. Quid ergo timentes aiunt, *Et quis potest salvus fieri*[1]? Præclare audierant, et ut discipuli, quod per parabolam sensuque obscuriore a Domino dictum fuerat, ac sententiæ altitudinem intellexerant. Et quidem quod attinet ad pecuniarum abdicationem, bona spe consequendæ salutis freti erant : quod vero necdum se perfecte affectus vitiaque exuisse sibi conscii erant (quippe nuper disciplina imbuti recensque a Salvatore in familiam asciti) supra modum animis perculsi erant, suamque ipsi salutem, haud secus ac divitis illius habentis multas pecunias, direque animo rei familiari addicti (quam et vitæ æternæ prætulerat) in desperatis habebant. Magno itaque illis timore dignum videbatur, si tum is qui pecunias haberet, tum qui affectibus gravidus esset, in divitum censu habendi essent, ipsique perinde regno cœlorum ejiciendi forent. Animas enim immunes ab affectibus ac labe puras manet salus.

XXI. Dominus vero respondit : « Quod est impossibile » apud homines, est possibile Deo[2]. » Et hoc rursus magnæ sapientiæ plenum est : idcirco nimirum quod homo ipse a se, suaque virtute operam ponens, studensque ac laborans ut compressis affectibus tranquilli animi fiat, nihil inde præstat : sin autem ejus desiderio vehementius inardescat, diligentiamque omnem adhibeat, adjuncta illi divina virtute evadet votorum compos. Deus namque volentibus animis aspirat. Sin autem a cœpta animi alacritate abscesserint, etiam datus a Deo spiritus contrahitur. Invitis enim salutem afferre, ejus est qui vim afferat; volentibus autem libero animi proposito, ejus qui liberaliter indulgeat. Nec dormientium et in deliciis agentium est regnum cœlorum : *sed violenti rapiunt* illud[3]. Hæc enim sola bona violentia, Deo vim inferre, atque a Deo vitam rapere. Qui autem no-

[1] Marc. x, 26. — [2] Luc. xviii, 27. — [3] Matth. xi, 12.

vit eos qui strenue ac firmiter, imo qui violenter rei incumbunt, ejus copiam facit ceditque; gaudet enim Deus in his se vinci. Itaque cum hæc audisset beatus Petrus, electus ille et eximius, primus ille discipulorum, pro quo uno et seipso Dominus tributum pendit[1]; sermonem confestim rapuit vimque ejus comprehendit. Quid vero? ait : « Ecce nos » reliquimus omnia, et secuti sumus te[2]. » Porro omnia, si ea dicat quæ in censu habebat, relictis forsitan quæ tota substantia esset quatuor obolis, magnifice glorietur, imprudensque dignum horum præmium vicemque regnum cœlorum pronuntiet. Sin autem quas hactenus memoravimus, veteribus spiritualibus quasi facultatibus animique ægritudinibus atque vitiis projectis, magistri vestigia sequuntur; id vero jam illis connectat qui cœlis ascribendi sunt. Sic enim revera præstatur ut Salvatorem sequatur, qui illius ab omni immunem noxa vitam colat ac perfectionem, quique in illam velut speculum contuendo animum perornet componatque, ac in omnibus pares illi mores prorsus induat.

XXII. « Respondens autem Jesus, ait : Amen dico vobis, » qui reliquerit propria, et parentes et fratres et pecunias, » propter me et propter Evangelium, recipiet centies tan» tum[3]. » At neque hoc vos turbet, nec quod adhuc durioribus verbis alio loco editum est : « Qui non odit patrem et » matrem et filios, adhuc autem et animam suam, non po» test esse meus discipulus[4]. » Non enim præcepit odium et divortium a carissimis Deus pacis, qui et inimicos diligere jubeat. Quod si inimici diligendi sunt, pari etiam ratione ab eis ascendendo, qui sunt genere conjunctissimi; aut si odio habendi affines et cognati, potiori ratione rejiciendos inimicos descendendo ratio edocet. Proinde alia aliam sententiam liquido destruit. Annon invicem destruunt, neque

[1] Matth. XVII, 26. — [2] Id. XIX, 28. — [3] Marc. X, 29. — [4] Luc. XIV, 26.

ulla re adversantur, autve prope destruunt. Ex eodem quippe affectu et animo, eademque regula patrem odio habeat amando inimicum, qui nec inimicum ulciscatur, neque patrem plus Christo vereatur. In illo quidem verbo odium resecat et voluntatem inferendi mala, in hoc vero nimiam in conjunctos reverentiam, dum hæc saluti officiat. Si ergo infidelis cuipiam pater aut filius aut frater extiterit, atque horum quilibet fidei vitæque in cœlis consequendæ impedimentum præstiterit; huic ne consentiat, aut cum illo concordiam habeat, sed spiritualis inimicitiæ causa carnalem necessitudinem diluat.

XXIII. Rem arbitrator litis esse contestationem. Hinc quidem videatur astans pater dicere : « Ego te prosemi-» navi, enutrivi; sequere me, pariterque inique age, nec » Christi legi obsequere, » ac quidquid aliud vir blasphemus et mortuus natura dixerit. Aliunde vero audi Salvatorem : « Ego te regeneravi, qui male a mundo mortis victima fuis-» ses genitus : in libertatem asserui, sanavi, redemi. Ego » Dei boni patris tibi vultum ostendam : noli patrem vocare » super terram : mortui sepeliant mortuos : tu vero me se-» quere; sublimem enim ducam in requiem arcanorum, et » quæ nemo eloqui queat, bonorum; quæ oculus non vidit, » nec auris audiat, nec in cor hominis ascenderunt [1], in quæ » desiderant Angeli prospicere, et videre quæ præparavit » Deus bona sanctis seque diligentibus filiis [2]. Ego nutritius » tuus, qui me ipsum panem præbeam, quem qui gustaverit, » nemo adhuc mortis periculum faciet; qui fundam quotidie » potum immortalitatis. Ego magister cœlo celsioris doc-» trinæ ac disciplinæ. Pro te cum morte certamen desudavi, » ac cujus reus pœnæ eras ob patrata delicta Deoque nega-» tam fidem et incredulitatis crimen, ego exolvi. » Qui hos utrinque sermones audias, pro te ipse esto judex, inque

[1] I Cor. II, 9. — [2] I Pet. I, 12.

tuæ rem salutis ferto sententiam. Et si frater similia loquatur, et si filius, et si uxor, et si quivis alius, ante omnes Christus in te vincat; quippe cujus ille gratia in arenam descendat.

XXIV. Potes et pecuniis opponere. Dicito : « Sane non » vetat Christus ne possessiones habeam, non invidet Do» minus. » At vides illarum te vinci libidine, et a mentis statu ea te dimoveri ? Dimitte, projice, odio habe, abrenuntia, fuge. « Et si dexter oculus scandalizat te, *quampri» mum* erue eum [1]. » Melius est cum uno oculo regnum Dei, quam integro ignis. Sive sit manus sive pes, sive anima, habe odio. Si enim hic Christi causa etiam pereat, futuro ævo ad vitam reparandam expecta.

XXV. Hunc sensum habent et quæ sequuntur. « Nunc, » in tempore hoc, agros, pecuniam, domos et fratres non » habere cum persecutionibus [2]. » Neque enim vocat ad vitam qui pecunia careant, qui sine lare et tecto, qui fratres nullos habeant, cum vocaverit etiam divites; sed ut supra diximus, fratres quoque illius cultos moribus, veluti Petrum et Andream, necnon Jacobum et Joannem Zebedæi filios; verum inter se concordes et cum Christo. Cæterum singula hæc *cum persecutionibus* habere non probat. Persecutio vero alia quidem forinsecus obtingit, persequentibus hominibus fideles et vel inimicitiæ causa, vel invidiæ, vel lucri, vel suggestione diabolica. At gravissima persecutio est, quæ oritur intrinsecus ex ipsa cujusque anima, depravata impiis desideriis variisque voluptatibus, necnon improba spe inanibusque insomniis; quæ plura semper habendi cupiditate et ferinis amoribus rabida, æstuansque, objectis velut stimulis aculeisque, affectibus, ac libidinibus, cruentetur ad furiosa studia, ad desperandam salutem Deique spretionem. Persecutio hæc gravior est et acerbior, ex

[1] Matth. v, 29. — [2] Marc. xx, 30.

animo ipso prorumpens, semperque præsens, quam nec evitare potest qui illa appetitur : quippe qui hostem omni loco in se ipse circumferat. Similiter etiam quæ extrinsecus adhibetur, incensio ac tentatio, probationem operatur; quæ vero intrinsecus oritur, mortem inducit. Bellum quoque accidentario ac velut casu externo agente conflatum, facile dissolvitur; quod autem ipsi animo inest, ad mortem usque extenditur. Cum tali igitur persecutione si carnales divitias habeas, si fratres carnales et alia pignora; omnem hanc possessionem censumque in malum cedentem relinque, tibi ipse pacem præbe, prolixa liberare persecutione, ad Evangelium ab illis convertere, præ omnibus Salvatorem elige, tuæ patronum ac solatium animæ, nullumque finem habituræ præbitorem vitæ. « Quæ enim videntur, temporalia » sunt : quæ autem non videntur, æterna [1]. » Et in præsenti quidem tempore caduca sunt nullaque firmitate fulta; in futuro autem æterna est vita.

XXVI. *Erunt primi novissimi, et novissimi, primi* [2]. Multa hic locus habet reconditioris sensus, et quæ egeant explicatione; non tamen de illo impræsentiarum vertitur quæstio. Non enim ad solos divites spectat, sed ad omnes plane homines qui fidei semel nomen dedere [3]. Itaque huic modo supersedeamus quæsito : quod autem subjectum argumento est ita demonstratum arbitror, ut satisfactum sit datæ fidei; quod nempe Salvator ad ipsas divitias quod attinet longeque copiosam substantiam, divites nullo modo excluserit aut eis salutem intercluserit, si modo possint ac velint divinis inclinare mandatis, vitamque suam rebus temporaneis præferant, necnon fixis in Dominum luminibus, ejus ut boni gubernatoris nutum avida expectatione attendant, quid velit, quid jubeat, quid mandet, quam suis nau-

[1] 2 Cor. IV, 18. — [2] Marc. x, 31.
[3] Vide D. Guillon, p. 440 et seqq.

tis det tesseram, quo tandem et unde cursum navigationis intendat. Quid enim peccat aliquis aut nocet, quod ante fidem susceptam animum adhibens ususque parcimonia, quantæ sufficiant ad honestam vitæ sustentationem sibi facultates paravit? aut, quod etiam a culpa remotius est, si statim a Deo præbente animam, in domum ejusmodi hominum genusque copiosum inductus est, potens scilicet pecunia et divitiis præstans? Si enim ejectus vita est, quod non sponte sua inter divitias natus est, injuriam certe a Deo creatore patitur, temporaria quidem prosperitate donatus, vita autem æterna privatus. Quorsum vero prorsus opus erat opes e terra pullulare, si mortem important ejusque auctores existunt? Si quis tamen, quibus fultus divitiis est, de potentia decedere animumque flectere potest, et modeste sapere atque sobrius esse, Deumque unum quærere ac Deum anhelare, et cum Deo conversationem habere : hic pauper præsto mandatis est, liber, invictus, nulla laborans ægritudine, nullo ex pecuniis vulnere. Sin minus, « facilius » camelus per acum ingredietur, quam dives ejusmodi in» trabit in regnum cœlorum[1]. » Porro etiam altius quidpiam significet camelus, per arctam ac coangustatam viam antevertens divitem; quod Salvatoris mysterium in expositione principiorum et theologiæ condiscere licet.

XXVII. Verum exponamus primum de parabola quod illius conspicuum est, et cujus gratia dicta fuit. Doceat locupletes haud negligendam salutem, quasi ejus jam spes omnis illis sublata sit; nec vero rursus opes pelago mergendas aut improbandas, quasi vitæ insidiantes et inimicas : sed discendum, quomodo quave ratione illis utendum, et ut vita comparanda sit. Nam quia non omnino perit quis, timens quia dives sit; nec omnino salvus est, ea fiducia ac spe, qua se salvum fore confidit : age consideremus, quam

[1] Matth. x, 25.

illis spem Salvator præscribat; et qua item ratione quod extra spem fore videtur pignoris loco fiat, quodque illa nititur in adeptionem evadat. Ait igitur Magister, interrogatus quod sit maximum mandatorum : « Diliges Dominum » Deum ex tota anima tua, et ex tota virtute tua [1]. » Hoc nullum esse majus mandatum; et jure quidem optimo : nam et de primo maximoque latum mandatum est, de ipso nimirum Deo, patre nostro, per quem facta sunt atque existunt omnia, et ad quem rursus revertuntur quæ fiunt salva. Ab hoc igitur ante dilectos et conditos, nefas aliud quidvis antiquius ducere ac præstantius, quam ut hanc duntaxat exiguam gratiam maximorum muneram grata vice referamus, cum nihil aliud excogitari possit quod nullius egenti ac perfecto Deo rependi a nobis possit; ipsaque ea ratione qua Patrem diligimus, quanta virtus ac facultas est, incorruptionis munus consequamur. Quanto enim quis amplius Deum diligit, tanto in Deum intimius quasi pervadit.

XXVIII. Alterum autem ordine, nec quidquam priore minus ait esse mandatum, « Diliges proximum tuum sicut » teipsum [2]. » Ergo Deum supra teipsum. Percontante autem eo quocum illi sermo, « Et quis est meus proximus [3] ? » non eodem modo quo Judæi, definivit proximum, id est consanguineum, civem, proselytum, aut qui similiter circumcisus sit, vel una eademque lege utitur; sed hominem inducit qui procul ab Jerusalem descendat in Jericho : huncque ostendit a latronibus confossum, projectum semivivum in via; quem Sacerdos prætereat, Levites despiciat, Samaritanus vero (spretus ille ac segregatus) misericordia impertiat : venit autem non casu ut illic secus locum transiens, sed illis instructus quæ sic versanti in periculo ac laboranti opus erant, puta oleo, alligaturis, jumento; qui mercedem stabulario partim tribuat, partim se daturum polliceatur. « Quis

[1] Matth. xii, 36, 37, 38. — [2] Id. xxii, 39. — [3] Luc. x, 29.

» horum, *inquit*, fuit proximus ejus qui dira passus est? » Illoque respondente : « Qui fecit misericordiam in illum. Et » tu, *inquit*, vade, et fac similiter [1] : » quod videlicet charitas beneficentiæ parens sit.

XXIX. In utroque igitur mandato charitatem documento tradit, ordine tamen ambo hæc distinxit : primasque charitatis partes Deo ascribit, secundas vero proximo tribuit. Quis vero alius fuerit quam ipse Salvator? aut quis illo majorem nobis misericordiam impendit, a mundi scilicet rectoribus tenebrarum vix non multis vulneribus, terroribus, desideriis, furoribus, mœroribus, fraudibus, voluptatibus enecatis atque extinctis? Horum porro vulnerum medicus solus est Jesus, qui radicitus vitia prorsus excindat, non sicut Lex nuda effecta (pravarum fructus plantarum), sed qui ipse suam securim malitiæ radicibus admoverit. Hic est qui vinum (sanguinem vitis Davidicæ) sauciis animabus infudit; qui ex visceribus Spiritus oleum adhibuit, abundantiorique largitate tribuit. Hic est qui sanitatis salutisque alligaturas, charitatem, fidem, spem insolubiles effecit. Hic est qui angelos et principatus et potestates, ut nobis ministerio fungantur, sub magna mercede subjecit; nam et ipsi liberabuntur a mundi vanitate in revelatione gloriæ filiorum Dei. Hunc igitur æque diligere oportet ac Deum : diligit autem Christum, qui facit ejus voluntatem servatque illius mandata. « Non *enim* omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, » *intrabit* in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem » Patris mei [2]. *Et*, Quid me dicitis, Domine, Domine, et non » facitis quæ dico [3]? *Et*, Vos beati qui videtis et auditis quæ » nec justi nec prophetæ viderunt [4]; » modo tamen feceritis ea quæ dico.

XXX. Primus igitur hic est, qui Christum diligit; secun-

[1] Luc. x, 36, 37. — [2] Joan. xiv, 23. Matth. vii, 21. — [3] Luc. vi, 40. — [4] Matth. xiii, 23.

dum eum, qui ejus fideles honori habet ac colit. Quod enim in discipulum quis egerit, hoc in se Dominus factum accipit, ac quidquid illud est sibi ascribit. « Venite benedicti Pa- » tris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione » mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitivi, » et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; » nudus, et cooperuistis me; infirmus, et visitastis me; in » carcere eram, et venistis ad me. Tunc respondebunt ei » justi, dicentes : Domine, quando te vidimus esurientem, » et pavimus te; et sitientem, et dedimus tibi potum; » quando autem te vidimus hospitem, et collegimus? et nu- » dum, et cooperuimus? aut quando te vidimus infirmum, » et visitavimus? aut in carcere, et venimus ad te? Et res- » pondens rex dicet illis : Amen dico vobis, quamdiu fecistis » uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis [1]. » Rursus vero e contrario, ad eos qui hæc non præbuerunt : « Amen » dico vobis, quamdiu non fecistis uni ex his minimis, nec » mihi fecistis. » Alio item loco : « Qui vos recipit, me re- » cipit : qui vos non recipit, me spernit [2]. »

XXXI. Hos vocat et filios et pueros et infantes et amicos, et parvulos in præsenti, si cum futura illa in cœlis magnitudine conferantur. « Ne contemnatis, *inquit*, unum ex his » pusillis; angeli enim eorum semper vident faciem Patris » mei, qui est in cœlis [3]. » Alio quidem loco : « Nolite timere, » pusillus grex : complacuit enim Patri dare vobis regnum [4] » cœlorum. Hac ipsa ratione, etiam Joanne, qui maximus est inter natos mulierum, qui minor est in regno cœlorum (suum nimirum discipulum) majorem esse dicit. Ac rursus : « Qui recipit justum aut prophetam in nomine justi aut » prophetæ, illius mercedem recipiet : et qui potum dederit » discipulo in nomine discipuli calicem aquæ frigidæ, non

[1] Matth. xxv, 34, etc. — [2] Id. x, 40. Luc. x, 16. — [3] Matth. xviii, 10. — [4] Luc. xii, 32. Matth. xi, 11.

» perdet mercedem[1]. » Hæc igitur sola merces non peribit. Et rursus : « Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, » ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula[2]; » ita nimirum ut quidquid facultatum penes se quis possideat, non esse proprium natura censum substantiamque pronuntiet. Ex hac porro iniquitate licet etiam rem justam ac salutarem præstare ; ut nempe eorum aliquem reficias atque sustentes, qui æternum apud Patrem tabernaculum nacti sunt. Vide primum quidem non jussisse ut a te exigi patiaris, nec ut importunos tibi fore egenos sinas ; sed ut tu ipse quæras in quos beneficium sis collocaturus, et qui Salvatoris digni discipuli existant. Et præclare quidem ab Apostolo : « Hilarem enim datorem diligit Deus[3] ; » qui largitate delectatur, nec seminando parcus existat, ut et ita parique ubertate metat; sine murmuratione et distinctione, nullaque mœstitudine tribuat, quod præclaræ munus beneficentiæ est. Hoc autem melior est, quem Salvator dixit alio loco, *Omni petenti te, tribue*[4]. Dei namque vere ejuscemodi sicque facilis largitas. Cæterum doctrina hæc omni major est perfectione, ut nec expectes qui a te efflagitet, sed ipse inquiras quis dignus sit in quem beneficium conferas.

XXXII. Deinde tantam statuere mercedem erogationis, æternum tabernaculum ! o pulchram negotiationem[5] ! o divinum mercimonium ! Emit quis pecunia incorruptionem, datisque sæculi rebus quæ intereunt, præmii loco æternam in cœlis mansionem recipit. Tu qui dives es, ad has, si sapis, navigationem institue nundinas. Si necesse sit, terram omnem peragra. Ne parcas periculis ac laboribus, ut quamdiu præsens agitur vita coëmas regnum cœlorum. Cur te adeo recreant lapilli pretiosi et smaragdi, domusque ignis pabulum, sive temporis ludibrium, aut terræ motus aliud

[1] Matth. x, 41. — [2] Luc. xvi, 9. — [3] 2 Cor. ix, 7. — [4] Luc. vi, 30.
[5] Vide D. Guillon, p. 441.

agentis excidium, aut tyranni injuria? in votis habeto cœlorum habitaculum et ut regnes cum Deo. Hoc tibi regnum homo dabit, Deum imitans. Hic, quæ parva sunt acceptis, ibi te per omnia sæcula contubernalem efficiet. Supplica ut accipiat: festina, enitere; time ne te ille spernat. Nec enim is in mandatis habet ut accipiat, sed tu ut præbeas. Quin ne hoc quidem dixit Dominus, Dato, præbe, beneficentia utere, auxilio fove, sed, *Fac amicum*[1]. Amicus autem, non una largitione seu munere, sed longa familiaritate præstatur. Nam neque fides aut charitas aut tolerantia unius diei est, sed « qui perseveravit usque in finem, salvus erit[2]. »

XXXIII. Quonam igitur modo homo hæc tribuit? Dabo enim non solum amicis, verum etiam amicis amicorum. Ecquisnam vero hic est Dei amicus? Tu quidem noli judicare quis dignus aut indignus sit; fieri enim potest ut opinione tua errore labaris. Sic vero in proclivi cum sit error, melius erit ut et indignis benefacias propter dignos, quam ut, dum caves indignos, ne in eos quidem qui bene merentur incidas. Dum enim nimia cautione uteris, viderisque probare quinam merito necne accepturi sint, contingit ut Dei amicos colere negligas; cujus neglectus pœna, æternum ignis supplicium existit. Quod vero omnibus qui indigeant deinceps præbeas, necesse omnino etiam aliquem nancisci, qui apud Deum salutem conciliare queat. « Noli » *itaque* judicare, ut non judiceris : qua mensura mensus » fueris, remetietur tibi. Mensura bona, conferta et coagi- » tata, et superfluens reddetur tibi[3]. » Cunctis aperi viscera, qui Dei discipulorum numero ascripti sint; non fastidiose conjectis in corpus oculis, nec ita ut pro ætate aut statura orisque compositione neglectim quemquam habueris. Si quis denique egenus, pannosus, deformis, debilis videatur, ne idcirco inique feras aut averseris. Habitus hic nobis ex-

[1] Luc. xvi, 9. — [2] Matth. x, 22. — [3] Id. vii, 1. Luc. vi, 38.

terius adhibitus est, nostri in mundum ingressus occasio, ut in communem hanc scholam ingredi possemus; sed intus inhabitat qui absconditus est Pater, et Filius ejus, qui pro nobis mortuus est et nobiscum resurrexit.

XXXIV. Hic habitus oculis objectus, mortem decipit et Diabolum : quibus nimirum interior opulentia (decor scilicet) inaspecta sit; et circa corpusculum furore agitantur, ut imbecillum contemnentes, qui ad interiores animique contuendas opes cæci sint; non intelligentes quantum *thesaurum in testaceo vase*[1] feramus, Dei Patris virtute, Deique Filii sanguine, necnon Spiritus sancti rore communitum. Tu vero cave ne decipiaris, qui veritatis gustum feceris, magnæque redemptionis pretio dignus habitus sis : sed contra quam faciunt reliqui homines, coge tibi exercitum inermem, ad bella ineptum, fundendi sanguinis nescium, ira vacuum, incontaminatum; senes pietate præstantes, pupillos religiosis moribus, viduas mansuetudine instructas, viros charitate ornatos. Tales divitiis tuis, corporique et animo tibi para satellites, quorum Deus imperator existat; per quos ipsa prope mergenda navis emergat, quam solæ levent sanctorum preces; vigensque morbus edometur, quem fugent crebro injectæ manus; ac latronum insultus inermis fiat, piis precibus despoliantibus; visque postremo dæmonum frangantur, contenta mandatorum opera ac tenore iners comprobata.

XXXV. Hi omnes milites ac custodes strenui. Nemo otiosus, nemo inutilis. Hic quidem a Deo te tuamque salutem efflagitare potest, ille vero laborantem solari; alius lacrymas et gemitus miserante affectu in tui gratiam ad universorum Dominum fundere, alius quidpiam eorum quæ ad salutem conducunt docere; alter libere admonere ac corripere, alter benevole consilium dare; omnes deni-

[1] 2 Cor. IV, 7.

que vere, sine dolo, nullo timore, nulla simulatione autve adulatione, nihilque ficte amare. O dulce amicorum obsequium! o beata servitia eorum qui fiducia polleant! o sincera fides eorum qui solum Deum timeant! o verborum veritas apud eos qui mentiri non possunt! o pulchra illorum opera, quibus constitutum est ut Deo ministrent, Deum flectant, Deo placeant, non carnem tuam impuro amore contingant! ut loquantur, ita tamen ut cum Rege sæculorum, qui in te habitet, sermonem habeat.

XXXVI. Omnes itaque fideles, probi, divinisque moribus instituti, atque ea digni nuncupatione, qua velut diademate corona inclyta redimiti sunt. Enimvero non desunt qui et jam inter electos majori electis præstantia fulgeant, eoque magis illustres sint, quo velut ad portum ex mundi procella seipsos subducant, resque suas in tutum recipiant: qui sancti videri nolunt; ac si quis nuncupaverit, erubescant: qui imo ipso pectore ineffabilia mysteria abscondant, suamque nobilitatem humanis oculis objici contemnant. Hos nimirum Scriptura, *lumen mundi* et *sal terræ* vocat[1]. Hoc nempe semen (Dei scilicet imago et similitudo, veraque ejus proles et hæres) velut in exilium quoddam ac peregrinationem magno Patris propensiore consilio congruaque eis ratione ac sorte huc mittitur: quo auctore mundi res, tum oculis expositæ, tum occultæ conditæ sunt: aliæ quidem eorum obsequiis deditæ, aliæ vero ipsorum exercendi gratia excolendæque virtutis atque aliæ doctrinæ causa constitutæ: cunctaque continentur ac conservantur, quoad semen mortali hoc statu manserit: quo collecto celerrime dissolvenda sunt.

XXXVII. Quid enim Deo amplius necessaria charitatis mysteria? Tuncque adeo Patris sinum inspicies, quem solus enarravit unigenitus Filius Deus. Est autem et Deus ipse

[1] Matth. v, 13, 14.

charitas[1], qua et venatu prope a nobis captus est. Et quidem arcana deitate Pater; qua vero nos misericordia persecutus est, extitit mater. Pater diligendo, quasi fœminam induit; hujusque rei grande indicium est, quem is ex se genuit: ac qui ex charitate prognatus fructus, ipse charitas est. Propter hoc et ipse descendit : propter hoc hominem induit : propter hoc volens humana passus est, ut imbecillitati nostræ sese commetiens, cum dilexisset, suæ nobis virtutis mensuram modumque vicissim rependeret. Jamque immolandus, ac cum se pretium redemptionis daret, novum nobis Testamentum reliquit. Dilectionem meam do vobis. Quænam vero hæc et quanta ! Pro unoquoque nostrum animam posuit, cujus majus omnibus pretium existit. Hanc, ut alter pro altero ponamus, a nobis exigit. Quod si pro fratribus ponere animas debemus, atque hoc cum Salvatore vicissim pacti testamentum sumus, adhucne quæ sæculi sunt, egena illa et aliena et affluentia continebimus ac recondemus? Alter alteri clausa habebimus, quæ brevi post absumenda ignis habebit? Divine seduloque Joannes : « Qui » non diligit fratrem, *inquit,* homicida est[2] : » semen Cain, alumnus Diaboli : Dei viscera non habet, spem potiorum non habet : sine semine est, sterilis est : non est palmes in perpetuum viventis supercœlestis vitis : excidetur, cumque densi ignis vorax manet incendium.

XXXVIII. Tu vero præcellentem viam condiscito, quam ostendit Paulus deducentem ad salutem. « Charitas non quæ» rit quæ sua sunt[3], » sed in fratrem effusa est : ita in illum versa est, casto ejus amore insanit. « Charitas operit multi» tudinem peccatorum : perfecta charitas foris mittit timo» rem : non agit perperam, non inflatur, non gaudet super » iniquitate ; congaudet autem veritati : omnia suffert, om-

[1] Vide D. Guillòn, p. 441 et seqq.
[2] 1 Joan. III, 14. — [3] 1 Cor. XII, 32, et XIII, 5.

» nia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas nun-
» quam excidit. Prophetiæ evacuantur, linguæ cessant, cu-
» rationes in terra deficiunt; manent autem tria hæc, fides,
» spes, charitas; major autem inter hæc est charitas [1]. » Et merito; fides enim transit, cum ipsis nostris oculis videndo Deum credemus. Spes quoque evanescit, illorum conspectu quæ in spe posita sunt. Charitas vero in complementum pariter venit, et augetur magis, ubi perfectio advenerit. Si quis illam in animum susceperit, quamvis peccatis obnoxius sit, quamvis multa illicita perpetraverit, adaucta charitate puraque adhibita pœnitentia, errata sua corrigere potest. Nam neque hoc tibi deesse velim, ut desperes animumque despondeas; ut et divitem noveris quis tandem ille sit qui locum in cœlis non habeat, quove is modo suis facultatibus utatur.

XXXIX. Si quis tum abundantes divitias, tum penuriam quo ægre vitam sustentet, evaserit, æternaque bona proclive assequi potuerit, sed vel forte per ignorantiam aut vitæ casus involuntarios, post signaculum et liberationem a peccatis, in peccata seu debita prolapsus fuerit, ita ut illis prorsus obrutus sit; is a Deo penitus rejectus est, et reprobus existit. Quisquis enim ex toto corde ad Deum convertatur, portæ ei apertæ sunt, suscipitque libentissimo animo Pater filium vere pœnitentem. Vera autem pœnitentia est, in eadem non rursus delabi, sed ex animo prorsus evellere quibus se mortis reum peccatis agnovit. His enim sublatis, in te rursus Deus habitabit. Ingens enim et incomparabile gaudium festamque lætitiam in cœlis esse Patri dicit atque angelis, dum unus peccator convertitur et pœnitentiam agit [2]. Idcirco etiam clamabat: « Misericordiam volo, et non
» sacrificium. Nolo mortem peccatoris, sed ut eum pœni-
» teat. Si fuerint peccata vestra ut lana phœniceo tincta,

[1] 1 Pet. IV, 8. 1 Joan. IV, 18. 1 Cor. XIII, 4. — [2] Luc. XV, 2.

» quasi nivem dealbabo; et si fuerint nigriora fuligine, ut » nivem alba abluendo præstabo [1]. » Solus enim Deus peccata potest dimittere, et delicta non imputare : quandoquidem nobis etiam Deus præcipit, ut pœnitentibus fratribus quotidie dimittamus [2]. Quod si nos, cum simus mali, novimus bona data dare [3]; quanto magis Pater misericordiarum, bonus ille Pater totius consolationis, misericordiæ visceribus totus affluens, et multum misericors, longa propense uti patientia habet, et eos qui convertuntur expectat? Vere autem converti a peccatis, est peccandi finem facere, nec ultra ad ea quæ sunt retro respicere.

XL. Præteritorum igitur quidem veniam concedit Deus; in sequentia autem ut non incidat, sibi quisque auctor existit. Et hoc est pœnitere, de transactis dolorem habere, hæcque a Patre memoria deleri flagitare; qui unus omnium potest misericordia sua, infecta facere quæ facta sunt, ac Spiritus rore abolere superioris vitæ delicta. « In quibus » enim, *ait*, vos invenero, in eis judicabo [4] : » ac quotidie universalem finem clamat; ita nimirum ut et qui optimam duxerit vitam, ad extremum autem ad malitiam vitiaque deflexerit, nihil jam anteactæ vitæ laboribus juvandus sit, qui ad finem lusæ fabulæ palæstra excesserit; et contra, qui antea male dissoluteque vixit, si ejus illum pœniteat, multi temporis vitam perditam, assumpta postmodum pœnitentia, ejusque abrepto propositi vigore, exuperare potest. Longe accurata vero opus diligentia est, sicut et longa ægritudine affectis corporibus exquisitior diæta majorque cautio necessaria est. Vis, o fur, tibi scelus dimitti? desine furari. Qui adulter est, non amplius libidinis faces admittat. Qui fornicarius et constuprator, deinceps caste vivat. Qui raptor es, redde, et quidpiam plus addito. Testis falsus,

[1] Ose. VI, 6. Matth. IX, 13. Ezech. XVIII, 23. Isai. I, 18. Luc. V, 21. — [2] Matth. VI, 14. — [3] Luc. XI, 13. — [4] In Evang. Apocr.

verax esse discito. Perjurus, a juramento abstine, atque alios affectus vitiaque præcide, iram, cupiditatem, animi mœstitiem, timorem, ut sub excessum cum adversario te transegisse eique reconciliatum esse, interim dum præsens vita ageretur, invenaris [1]. Et affectus quidem inolitos confestim simulque præcidere impossibile forte est; Dei tamen virtute et humanis precibus fratrumque auxilio, necnon vera pœnitentia assiduaque meditatione, res præstari potest.

XLI. Quapropter necessarium omnino est, ut superbus et potens ac dives aliquem tibi Dei hominem præficias, qui te virtutis studio animet, tibique ille rector ac gubernator existat. Habeas unum saltem quem verearis, vel unum habe quem timeas. Assuesce vel unum audire libere loquentem, qui acrimonia sua simul et mordeat, et molliore cultu deliniat. Neque enim conducit oculis semper lascive intueri, sed et lacrymas aliquando fundere, et acrioribus pungi pro majori valetudine. Sic et animo assidua voluptate nihil perniciosius : cæcatur enim colliquatione, dum libere increpantis sermone immotus persistit. Hunc tu et iratum timeas et gementem doleas, et sedantem iram verearis, et pœnas deprecantem antevertas. Hic pro te plures noctes insomnes ducat, fundens pro te preces ad Deum, ac consuetis precibus Patrem captans. Neque enim ille viscera sua dura præbet orantibus filiis. Rogabit autem pure, si a te honoretur tanquam Dei angelus, nec per te contristetur, sed propter te. Hæc est pœnitentia non ficta, *Deus non irridetur* [2], nec verbis inanibus aures dat. Solus enim medullas scrutatur, et renes cordis : pleneque audit inter flammas positos, et exaudit deprecantes in ventre ceti : et prope est cunctis fidelibus, procul vero ab infidelibus, nisi ad sanctiorem mentem pœnitendo redeant.

[1] Matth. v, 14. — [2] Gal. vi, 7.

XLII. Ut autem magis confidas[1], modo sic vere pœnitueris, certæ tibi fidei tutamque manere salutis spem; audi fabulam, quæ ipsa non fabula, sed vera de Joanne Apostolo tradita narratio sit, ac memoriæ studiose commendata. Cum enim post tyranni obitum e Patmo insula Ephesum rediisset, vicinas quoque gentes rogatus visebat, partim quidem ut episcopos constitueret, partim vero ut integras ecclesias disponeret ac formaret, partim etiam ut unumquemque eorum quos Spiritus designaret, in clerum cooptaret; cum itaque ad urbem quamdam haud procul Epheso dissitam venisset (ejus et nomen nonnulli referunt) atque alias præsentia verbisque suis fratres consolatus esset, ad extremum viso juvene quodam egregia corporis statura, eleganti vultu, ferventique ingenio atque indole, ad loci episcopum conversus: « Hunc, *inquit,* coram ecclesia ac Christo teste, » omni tibi opera commendo. » Tumque illo suscipiente ac cuncta præstiturum pollicente, eadem ipsa Joannes rursus perurgebat ac contestabatur. Posthæc Joannes quidem Ephesum profectus est : Presbyter vero adolescentem sibi traditum in domum suam suscipiens, educando, continendo, fovendo operam dabat : ac tandem sacro baptismate initiavit. Deinceps sacerdos de pristina cura atque custodia paulatim remisit, ut qui perfectum ei tutamen, ac quo cautum omnino foret, Domini signaculum adhibuisset. Illum ergo præmatura potitum libertate, æquales quidam sibi adjungunt, desides ac dissoluti, et flagitiis omnibus assuefacti. Ac primum quidem magnificis conviviis juvenem illiciunt : noctu deinde ad spoliandos obvios egressi, secum trahunt; inde ad majorem scelerum societatem cohortantur. At ille sensim assuescebat pravitati, genii magnitudine ac præstanti indole velut equus duri oris robustusque a recto abreptus, ac frænum mordens, acrius in præceps ferebatur. Jam ita-

[1] Vide D. Guillon, p. 443 et seqq.

que prorsus abjecta spe salutis ex Deo consequendæ, nihil ultra mediocre animo designabat; sed grandi aliquo perpetrato facinore, quod semel perierat, pari reliquis exitu luere vixdum reluctantibus animis cogitabat. Illis igitur ipsis assumptis, institutoque latronum collegio, dux ipse latronum haud segniter erat; violentia, cædibus atque atrocitate cunctos superabat. Aliquanto post tempore, cum novi aliquid necessarii operis aut negotii incidisset, iterum ad eam urbem accitus est Joannes. Qui cum venisset, et cuncta quorum gratia venerat ordinasset : « Agedum, *inquit,* Episco» pe, redde nobis depositum quod ego pariter et Christus » tibi commendavimus, sub ecclesiæ cui præes præsentia, » ipsaque coram teste. » Ad hæc episcopus primo quidem morari ac attonitum esse, cum existimaret pecuniam, quam non accepisset, a se per calumniam repeti : et sicut adhibere fidem, ut se habere existimaret quæ non habebat, sic nec Joanni diffidere audebat. Sed ubi Joannes « Juvenem, » *inquit,* repeto et fratris animam ; » alto senex ducto suspirio, vultumque lacrymis affusus, « Is, *ait,* mortuus est. » Quomodo, *inquit Joannes,* ac quo mortis genere ? Deo, » *ait ille,* mortuus est. Malus quippe evasit et perditus ; ac » quod maximum, latro : nuncque adeo pro ecclesia mon» tem occupavit, cum latronum pari satellitio. » His auditis Apostolus scissa veste, et cum ingenti gemitu caput feriens : « Bonum te, *inquit,* animæ fratris custodem constitui ? » Sed jam mihi præsto sit equus et aliquis ductor itineris. » Inde ab ecclesia ita ut erat, concito equo iter properavit. Cumque ad locum venisset, ab iis qui excubias agebant latronibus capitur ; non ille fugam petens, aut veniam deprecans, sed clamans : « In hoc ipsum veni, ad vestrum me » ducem deducite. » Is vero ut erat armatus interim expectabat. Sed ubi accedentem agnovit Joannem, præ pudore in fugam versus est. At Joannes totis viribus concito cursu,

ætatis oblitus, hominem persequi instituit, identidem clamans : « Quid me patrem tuum, fili, fugis inermem, seniculum? Miserere mei, fili; noli timere; adhuc tibi superest vitæ ac salutis spes. Ego pro te Christo rationem reddam. Si sit opus, tuam ipse libens mortem sustinebo, quemadmodum Dominus pro nobis mortem tulit. Animam meam pro tua vicariam dabo. Sta modo, et crede. A Christo missus sum. » His ille auditis, primum quidem vultu in terram demisso, substitit : deinde, projectis armis, acerbe flere cœpit. Accedentem vero senem complexus, gemitu ac lamentis, quam maxime poterat, crimen diluebat, et lacrymis velut altero quodam baptismo expiabatur, solam dexteram occultans. Tum Apostolus spondens dejeransque veniam se illi a Salvatore nactum esse, oransque ac in genua provolutus, ipsam juvenis dexteram, velut jam pœnitentia expiatam, exosculans, ipsum in ecclesiam reduxit. Exinde, partim crebris orationibus Deum deprecans, partim continuatis una cum juvene jejuniis simul decertans, variisque denique sermonum illecebris animum ejus demulcens, non prius destitit (ut aiunt) quam illum firma constantia Ecclesiæ gremio admovisset; magno veræ pœnitentiæ exemplo exhibito, grandique iteratæ generationis documento, et futuræ resurrectionis trophæo (quando in consummatione sæculi angeli vere pœnitentes in supercœlestia habitacula deportabunt); hinc angeli læte gestientes, laudantes, cœlos aperientes : præ cunctis vero ipse Salvator obviam factus humanissime suscipit, lucem præbens quam nullæ offuscant tenebræ, nec tempora ulla interimant : ductor ipse in sinum Patris, in vitam æternam, in regnum cœlorum ita parans. Ista quis credat, fidemque cum Dei discipulis, tum Deo sponsori habeat; Prophetiarum, Evangeliorum, Apostolorum dictis. Qui in his vitam instituat, auremque præbeat atque opera exerceat, sub ipso

excessu dogmatum finem ipsamque exhibitam veritatem conspiciet. Qui enim pœnitentiæ angelum plane recipit, haud eum tunc ulla pœnitudo incedet, cum corpus reliquerit; nec confundetur, dum Salvatorem cum majestate sua exercituque venientem viderit; nullus ignis exterrebit metus. Sin autem quispiam eo animo sit ut manere ac quotidie in voluptatibus volutans delinquere velit, præsentisque vitæ delicias æterna vita potiores ducat, atque a Salvatore veniam indulgente mentis sensu abhorreat; is neque Deum, neque divitias, nec quod ante lapsus sit in crimen vocet, sed suam ipsius animam quæ ipsa sponte intereat. Ei vero cui cura salutis est ac inspectio, eamque desiderat, ac pene efflictim vimque ipse adhibens præbere rogat, Pater ille qui est in cœlis, veram emundationem vitamque tribuet nulli mutationi obnoxiam; cui cum Filio Jesu Christo, qui vivorum et mortuorum Dominus est, per Spiritum sanctum, sit gloria, honor, potestas, æterna majestas, nunc et semper, et in generationes generationum, inque sæcula sæculorum. Amen.

ANNOTATIONES.

CONCORDANTIA

LATINÆ COLLECTIONIS ET BIBLIOTHECÆ GALLICÆ.

COLLECTIO LATINA TOM. III.	BIBLIOTHECA GALLICA, TOM. I.
S. IRENÆI Lugdun. episcopi et martyris *Contra Hæreses* liber quintus magnam in partem editus a pag. 1 usque ad pagin. 60.	S. Irenæi Contra Hæreses libri quinti summa analytice exponitur pag. 169.
Fragmentum Epistolæ ad Florinum, pag. 49.	Ejusdem Epistolæ breviarium pagin. 152, 153.
MINUTIUS FELIX. *Octavius*, pag. 64.	Tom. III a pag. 269 ad pagin. 328.
Memoratis hujusce libri versionibus addatur : Octavium edidit nuper et notis illustratum e Latino in Gallicum convertit D. Anton. Pericaud Lugdunensis, concinne admodum et eleganter; in-8° Lugdun. 1823.	
S. CLEMENS ALEXANDRINUS. *Cohortatio ad gentes*, pag. 119 et seqq.	Tom. I, pag. 375-391.
Pædagogus, pag. 216 et seqq.	*Ibid.* pag. 420-433.
Liber : *Quis dives salvetur?* pag. 446.	*Ibid.* pag. 433 et seqq.

ANNOTATIO GENERALIS.

In lectorum memoriam revocare operæ pretium duximus ad intelligentiam locorum ex sacra Scriptura desumptorum, præter

textum Hebræorum, varias extitisse versiones, unde tum textus, tum loci ex quibus desumuntur non omnino, vel quoad sensum aliquando, vel aliquando quoad versuum distinctionem, concordant. Nota est omnibus pro Græca lingua *Septuaginta Interpretum versio;* nota est pariter pro Latino idiomate *vetus Italica;* nota denique præsertim, quæ *Vulgata* nuncupatur. Hinc aliquando accidit, quod citationes ex Græcis scriptoribus desumptæ cum Vulgata nostra non concordes reperiantur, cum vel Hebraïco textu vel Septuaginta Interpretum versione hic vel ille usus fuerit. Eadem quoque divergentia reperiri potest in Latinis scriptoribus, quorum plures *veterem Italicam* usurparunt. Manifestum autem præsertim hoc discrimen deprehenditur in psalmis : nam, ut omnes norunt, idem apud Hebræos et Latinos psalmorum numerus, sed non eadem distinctio. Psalmus nonus ab Hebræis in duo scinditur, et decimus ad hæc verba incipit versus vigesimi secundi : *Utquid, Domine, recessisti,* etc. Scinditur pariter ab iisdem psalmus centesimus decimus tertius ad hæc verba : *Non nobis, Domine, non nobis,* etc. Sed cum psalmus CXIV et CXV, pariterque CXLVI et CXLVII in unum copulent, nobiscum in eumdem psalmorum numerum desinunt. Apud S. Clementem et alios Græcos, qui nec *veterem Italicam* nec *Vulgatam* nosse poterant, ad textum Græcum vel Hebraïcum, cum vel de psalmis vel de aliis libris agitur, recurrendum est.

Annot. (1), pag. 169.

Nonnullis visum est Clementem his verbis pingendi artem et reliquas ei similes, ut illicitas penitus damnare; quemadmodum etiam Strom. vi : « Qui divina opera sibi vindicat per fingendi vel pingendi artem, dicens se esse effectorem animantium et plantarum, » dicitur quodammodo præceptum violare quo furtum prohibetur. Et Pædagog. lib. iii, cap. ii, peccare dicit mulieres quæ faciem suam in speculis contemplantur, quia Moses prohibuit *facere imaginem Deo similem.* Quinetiam Tertullianus Adv. Marcion. lib. iv, cap. xxii, ait Apostolos « Mosen et Heliam *apparentes* non cognovisse nisi in spiritu. Nec enim imagines eorum vel statuas populus habuisset, et similitudines, Lege prohibente. » Idem lib. de Idololatr. cap. iv et seq. videtur dicere Mosen vetasse fieri quamvis cujusvis rei similitudinem. Et lib. de Spectaculis, cap. xxiii : « Jam vero, *inquit,* ipsum

» opus personarum, quæro an Deo placeat, qui omnem similitu-
» dinem vetat fieri, quanto magis imaginis suæ? » Origenes etiam lib. IV, adv. Cels. dicit inter Judæos nullum fuisse « pictorem, » nec statuarium, legibus totum hoc genus arcentibus, ne qua » occasio *idololatriæ* præberetur hominibus crassis. » Id præterea Chrysostomus affirmat, alios ut præteream. Verumtamen, quemadmodum Judæis signa et imagines in templo Salomonis erant, ita nec prædicti Patres ea illicita esse judicabant extra divinum cultum et idololatriæ periculum. Proinde Tertullianus memorat *picturas calicum* sacrorum, in quibus Christus pastoris habitu una cum ove insculpi solebat, lib. de Pudicit. cap. VII et X. Et Clemens figuris variis annulos Christianorum inscribi permittit Pædag. lib. III, cap. XI. Qua vero patientia hi Patres ejusmodi figuris divinum cultum tribuentes eos conspexissent qui se Christianos profitentur?

ANNOT. (2), pag. 290.

Persa, nempe Xerxes. Athenæus lib. XIV, cap. XVIII : « Caricarum ex Attica magnum pretium fuit. Dinon in Persicis scribit, » mensæ regiæ apponi solita cibaria, primitiarum instar, quæcumque regiones proferunt ejus ditioni subditæ, peregrino vero » aut cibo aut potu sibi utendum nunquam reges priores existimasse, promulgato de illo instituto postea lege : at cum ex eunuchis quidam inter reliqua bellaria caricas ex Attica regi apposuisset, percontatum unde essent; ubi rescivit Atticas esse, » vetuisse emptores rerum in foro venalium quidquam ex iis » mercari vel emere, donec sibi tantum sumptum fuisset quantum vellet. Fama est ab eunucho de industria id factum, ut » expeditionis regem commonefaceret, quam destinabat adversus » Athenienses. »

ANNOT. (3), pag. 382.

Hæc Isaiæ verba non de passione Christi, sed naturali corporis infirmitate interpretantur cum alii Patres, tum etiam Clemens, Stromatum II et lib. III. Tertullianus, de Idololatr. cap. XVIII de Christo dicit : « Vultu, denique, et aspectu inglorius, » sicut Esaias pronuntiaverat. » Idem adv. Judæos cap. XIV : « Ne » aspectu quidem honestus. Annuntiamus enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, et non erat ei species

» neque gloria. Et vidimus eum, et non habebat speciem ne-
» que decorem; sed species ejus inhonorata, deficiens circa
» filios hominum, etc. » Similia dicit lib. de Patientia cap. III et lib. III adv. Marcionem. Origenes lib. VI contra Celsum : *Convenienter ergo scriptum est deforme fuisse corpus Jesu*, etc. Augustinus, in Psalm. XLIII : « Ut homo, non habebat speciem neque
» decorem; sed speciosus forma ex eo quod est præ filiis ho-
» minum. » Conf. idem in Psal. CXXVII.

Annot. (4), pag. 397.

Augustinus lib. XXXII contra Faustum cap. XIII : « Si hoc tunc
» Apostoli præceperunt, ut ab animalium sanguine abstinerent
» Christiani, ne præfocatis carnibus vescerentur, elegisse mihi vi-
» dentur pro tempore rem facilem et nequaquam observantibus
» onerosam, in qua cum Israelitis etiam Gentes propter angula-
» rem illum lapidem duos parietes in se condentem aliquid com-
» muniter observarent. Transacto vero illo tempore quo illi duo
» parietes, unus ex circumcisione, alter ex præputio venientes,
» quamvis in angulari lapide concordarent, tamen suis quibusdam
» proprietatibus distinctius eminebant; et ubi Ecclesia Gentium
» talis effecta est, ut in ea nullus Israelita carnalis appareat : quis
» jam hoc Christianus observat, ut turdos, vel minutiores avi-
» cillas non attingat, nisi quarum sanguis effusus est, aut lepo-
» rem non edat, si, manu a cervice percussus, nullo cruento vul-
» nere occisus est. Et qui forte pauci adhuc tangere ista formidant,
» a cæteris irridentur. » Collect. Mox respicit Gen. IV, 10, ubi dicit *sanguinem* humana figura *nudum* ad *Dominum loqui* : quod de sanguine Abelis refertur.

Notandum insuper Clementem Alexandrinum passim docere : 1° Angelos Dei reliquisse pulchritudinem propter pulchritudinem mulierum, ut videre est pag. 390; 2° religione prohiberi ne vir ad mulierem gravidam accedat, ut legitur pag. 335, et pariter in Stromatibus : quæ quidem assertiones, utpote evidenter falsæ, prolixiori nota non indigent.

INDEX TOMI TERTII.

S. IRENÆUS.

DETECTIONIS ET EVERSIONIS, ETC. SEU CONTRA HÆRESES,

FRAGMENTA.

MINUTIUS FELIX.

S. CLEMENS ALEXANDRINUS.

PÆDAGOGUS.

EXPLICIT INDEX.